MAGYARORSZÁG FÜGGETLENSÉGI HARCZA

1848—49-BEN.

IRTA

GELICH RIKHÁRD.
TÁBORNOK.

II. KÖTET.

BUDAPEST,
AIGNER LAJOS.

I.

A képviselőház és felsőház kiáltványa Magyarország lakosaihoz, november 29-éről. — V. Ferdinánd király leköszönése és I. Ferencz József trónra lépése. — I. Ferencz József manifesztuma. — Az országgyülés határozata a trónváltozásra vonatkozólag deczember 10-éről. — Görgey Arthur kiáltványa a feldunai hadsereg nevében a trónváltozás alkalmából deczember 10-éről.

A képviselőház a november 6-ki és 7-ki legfelsőbb manifesztumokat annyira fontosaknak találta, hogy azokat hallgatással nem mellőzhette. Kiáltványt bocsátott tehát ki, mely a felsőház hozzájárulása által még nagyobb jelentőségüvé lett. Ebben a kiáltványban ugyan semmi uj nem volt mondva, csak ismétlések foglaltattak benne, de az események fejlődésének előadásában igen tüzes és szenvedélyes hangon volt szerkesztve, mi azt bizonyitja, hogy a dolgok már végletekig mentek. E terjedelmes kiáltvány igy hangzott:

A nemzet képviselői s az ország főrendei Magyarország népeihez.

Atyánkfiai!

Az örökkévaló Istennek nevében szólunk hozzátok az igazságnak szavával.

Szólunk hozzátok, magyarok, németek, tótok, oláhok, ráczok, horvátok, szólunk elárult közös hazánk nevében, melyet a királyt környező cselszövők gonosz hálóval körülkeritettek.

Szólunk hozzátok szabadságtoknak nevében, melynek hajnala alig derült reátok hosszas szenvedés után, midőn a szabadságnak esküdt ellenségei vérözönbe akarják azt fulasztani

Mit gondolnak ők a nemzetnek szenvedésével, mit gondolnak ők a népnek vérével, mit gondolnak ők a felperzselt falvakkal s kegyetlenül elpusztitott városokkal, csak hazánk függetlenségének semmivé tételét, s nemzetünk szabadságának megdöntését elérhetnék.

Inkább akarják, hogy az egész ország egy nagy temetővé váljék, csakhogy ők régi kényök szerint korlátlanul uralkodhassanak rajta, s a temető sirjai közt némán lézengjen egy szolga-nép.

De él az Isten, a nemzeteknek istene, ki védi az igazságot és megboszulja a hitszegést, ki nem azért teremté e szép országot, hogy — — — — udvaronczok zsákmánya legyen, ki nem azért tartá meg századok veszélyei közt e nemzetet, hogy a megujult szabadság reggelén essék áldozatul a hitszegésnek.

És él a nemzet még, él ép erőben egészségesen; él e nemzet keblében az emberi méltóság érzete, él a' hazának szent szeretete, él a méltó boszankodás annyi ármány, annyi árulás, annyi hitszegés felett, él a férfias elhatározás győzhetlen ereje, mely amint senkit meg nem támad, senkit bántani nem akar, bántalmat nem tür senkitől.

A nép legyen önmagához, legyen hazájához hű: és kis idő alatt a haza mentve leszen, és a magyar összes nemzet neve kedves leszen isten előtt, és dicsőséges emberek előtt.

Atyámfiai! véreink! hallgassátok meg az országgyülés szavait, melynek tagjait ti választottátok képviselőkül, s részint a törvény hivott meg: hogy hozzanak törvényeket az ország boldogságára, s megoltalmazzák a hazát idegen zsarnokság ellen.

Mi egy levegőn nőttünk fel veletek, egy hazának vagyunk gyermekei, egy törvény uralkodik felettünk, szabadságunk közös veletek; végezve törvényhozói tisztünket, visszatérünk soraitokba, osztozni veletek szerencsében, szerencsétlenségben, a mi sorsunk a' ti sorsotok, 's 'a tietek a' mi sorsunk is, ha mi titeket megcsalnánk, magunkat csalnók meg, mert a' mint egy istenünk van, ugy van egy hazánk s egy szabadságunk.

Nekünk, mint nektek, e' haza mindenünk: kivüle számunkra, mint számotokra, isten tág világán nincsen sehol hely. E' helyen élnünk, e' helyen halnunk kell veletek. E' földben nyugosznak ezer év óta apáink szent hamvai, e' föld táplál minket, mint titeket: e' földbe teendjük le örök nyugalomra tetemeinket, e' földből támasztand fel végitéletére az örök biró, kinek tetteinkről számolni fogunk; e' földön akarjuk boldogoknak hagyni gyermekeinket, kiknek sorsa közös leszen a' ti gyermekeitek sorsával. E' földön minden érdekünk közös veletek, mi a' ti számadó sáfáraitok vagyunk. A mi ajkunkra nem szállhat irányatokban az álnokságnak szózata.

Ellenben mit várhattok az idegenektől, kik béres zsoldosokkal támadták meg szegény hazánkat, kik a' törvényes szabadság ellen fellázitottak horvátot, ráczot, oláhot, kik vérbe boritják mezőinket, öldöklik társaitokat, nőiteket, gyermekeiteket, felperzselik falvaitokat, kiragadják kezeitekből a' véres veritékkel keresett falat kenyeret, mit várhattok az ellenségtől, ki fegyveres kézzel rohan be házatokba, minden ok nélkül, hitszegően, istentelenül?

Mit várhattok azoktól, kik saját szülötte földükön a' legvirágzóbb fővárosokat irgalmatlanul összelövetik, felgyujtják, kiprédálják s' kik seregenkint adják hóhér kezébe saját hazájuk oltalmazóit?

Pedig a' föld, melyet pusztitottak, hazájok földje, a városok, miket összelődöztek, hazájuk büszkeségei, a vér, melyet kiontottak, testvéreik vére volt.

Mit várhattok ti ezen istentelen ellenségtől, ha gyáván megadván magatokat, hazánkat elfoglalná? E' hazát, mellyhez őket a szeretetnek semmi köteléke nem köti, mellyet ők nem szeretnek, nem szerethetnek, mert idegenek, melytől irigylik istennek áldásait, irigylik a' szabadságot, irigylik a' törvényeket, melyek zsarnokságuknak utjában állnak?

Mit várhattok ti ezen ellenségtől, mely saját hazájával oly kegyetlenül bánt! — 's mely mégis annyira megy a' szemtelenségben, hogy midőn édes hazánkban véres pusztitó

lázadást okoz, midőn fegyveres kézzel támadja meg országunkat, midőn minden isteni s emberi törvényt lábbal tapod, ép akkor álnok hitegető mézes szavakkal azt meri hazudni, hogy ő semmi rosszat ez országnak nem akar?

Arra mer fölhivni, hogy ne védelmezzétek magatokat, ne védelmezzétek szegény elárult hazánkat, melyet ők vérbe boritottak 's fegyveres kézzel rohannak meg.

Atyánkfiai! válasszatok a' haza szózata 's az ellenség álnok hitegetése között!

Elmondjuk nektek röviden a' dolgok állását ugy, a mint van 's hivatkozunk előadásunkban istennek és a világnak itéletére.

A' mult tavasszal meghozattak a' törvények, melyek a' népet szabaddá tették, 's országunk törvényes függetlenségét ujolag biztositották.

Országunk eme függetlensége nem uj szerzemény, 's nem a' királyok ajándoka, hanem őseinktől öröklött legbecsesebb hagyomány.

Magyarország mindig független, szabad ország volt, 's ezen függetlenség megtartásának feltétele alatt emelte szabad akaratból királyi székére az ausztriai fejedelmeket.

És e' függetlenség megtartására a' királyok megesküdtenek, — — — — — — — — — — — —
— — — — — — régi törvényes függetlenségét adták vissza nemzetünknek a' mult tavaszi törvények; ez hát nem a király ajándoka, ez nem oly báb-játék, melyet ma adni, holnap elvenni lehessen.

A nép szabadsága pedig hasonlóképen nem királyi ajándék. A' volt jobbágyföld, mely szabaddá tétetett, nem a király tulajdona volt, a' robot és dézsma, mely eltöröltetett, a' volt nemesség által lőn feláldozva, a nép javáért 's az igazságnak kedveért.

Ha van áldozat e szabadságban, a' volt nemesség részén van, — — — — — — — — — — —

A' király számára gazdag udvartartás rendeltetett ki a nemzet vagyonából, 's a' nép szabadsága felállittatott, hogy

legyen a' királyi széknek rendithetlen támasza, kinek esküjéhez hiven, a' nemzet atyjának kell lennie.

A' király, kinek trónusát, valamint apáink sokszor, ugy most mi a' törvényekkel mentettük meg az enyészettől, — családjával, fényes udvarával lejött Pozsonyba, 's a' nép előtt szentül fogadva, hogy a' törvényeket meg fogja tartani, áldás és szeretet által vétetett körül. Ki hitte volna, hogy a' királyi esküfogadás perczében 's a' becsületes nép örömrivalgásai között már terv koholtatott azon törvények megtörésére, melyekről a' jóhiszemü magyar azt hitte, hogy a' királyi széket a' szeretetnek ujabb kapcsával csatolják nemzetünkhez. Jellachich e' közben horvátországi bánná neveztetett ki, törvénytelenül az udvari ármány által kiforralt azon megbizással, hogy lázadást támasszon a' törvény ellen, melyre a' király megesküdött, és Magyarország népeinek szabadsága ellen. Jellachich ezen vétkes lázadásnak támasztásában eszközül használta azon nemzetiségi bujtogatásokat, melyeket az udvari ármány a' népnek összevesztésére és kölcsönös elnyomására esztendők óta szitogatott, ápolt s védelmezett. Igy tört ki részint ámitással, részint rettegtetéssel a' horvát lázadás.

Hazánk felelős miniszteriuma nem hihetvén, hogy ezen istentelenségek a' királyi környezetből forrásoznak, ismét és ismét kérte a' királyt, jöjjön hazánkba, és jelenlétével mutassa meg, hogy nem pártolja a' lázadókat, 's meg akarja a' törvényt tartani, melyre esküdött.

De a' király nem jött, sőt inkább az udvari ármány által késztetve, Bécsből birodalmának egy távol részébe vonult, 's mi védtelenül magunkra hagyattunk.

De ha csak magunkra hagyattunk volna még! De nem hagyattunk magunkra, sőt idegen tanácsosok pénzt, ágyukat, lőport küldözgettek Horvátországba a' lázadóknak segitségére, mig a' király nevében szóval azt hiresztelték, hogy ő rosszalja ezen lázadást.

E' közben hasonló álnok módon fellázittattak a' ráczok, és a' szomszéd Szerbiából való csoportok csődittettek be az országba, császári hivatalnokok és lőtisztek bujtogatták fel a' ráczokat a' király iránti hüség szine alatt a' törvény ellen;

's kezünknél vannak a' leghitelesebb bizonyitványok, hogy ezen rácz lázadást is Jellachich vezette, a' ki viszont a' királyi környezet által vezettetett.

És hazánk alsó részein egy irtózatos háború tört ki, melynek kegyetlenségeit az elpusztitott mezők, lemészárolt honpolgárok 's felperzselt magyar és német falvak iszonyatossága kiséré.

Hazánk kormánya kivánta a' királytól, hogy a' magyar katonaság, mely ő általa külföldön idegen népek elnyomására használtatott, haza bocsáttassék, az istentelenül vérbe boritott hazát védeni: de ezt meg nem engedték, sőt az kivántatott, hogy saját hazánkat elhagyva, uj meg uj seregeket adjunk a' keserves nyomás miatt feltámadt olaszok legyőzésére.

Az idegen katonaság pedig, melynek kötelessége volt volna a' külföldön levő magyar seregek helyett a' törvényt és rendet védni, a' pártütő ellenséggel czimborált, 's vezérei és sok tisztjei hazánkat gyalázatosan elárulták.

A' magára hagyott nép, hazája szeretetétől ösztönöztetve, ezrenkint tódult önkéntesen a' haza védelmére, de a' haza ellenségeivel czimboráskodó vezérek árulása miatt áldozatkészségének nem lőn sikere.

És a' fellázadt ráczok kegyetlenkedései mindinkább elharapóztak; a' határőrvidéki katonák a' császár nevében az ország ellen fellázadtak: és a' pártütő horvátok tengerpartunkat elfoglalva, a' Magyarországtóli elszakadást kimondani merészelték.

Mind ezen istentelen merények pedig a' bécsi kormány által pénzzel, fegyverrel segittettek.

E' közben az ország ministerei azt kivánták a' királytól, hivjon össze országgyülést, mely az ország védelmére katonaságról és pénzről gondoskodjék, 's kivánta a' királytól, jöjjön személyesen az országba, 's királyi jelenlétével sikeresitse az országgyülés munkálatait.

A király nem jött, de az országgyülést összehivta, 's kimondván a' horvát és rácz lázadásra kárhoztatását, felhivta

a' nemzetet, hogy az ország védelme végett katonaságról 's pénzről gondoskodjék.

A nemzet képviselői, ismervén hazafiui kötelességöket, országunk védelmére a' legnagyobb készséggel ajánlottak pénzt és haderőt: de nyilván kimondták, hogy a' honban a' törvényes rendnek és békének teljes helyreállitása után a' magyar sereg idegen nemzetek leigázására soha ne forditathassék.

És ez nem tetszett a' királyi környezetnek, 's még inkább szitogatta a' horvát és rácz lázadást; 's megengedte, hogy Bécsben felső tótvidéki gaz pártütők zsoldosokat toborzzanak a' magyarországi tótajku megyék fellázitására.

E' közben a' külföldön letartóztatott magyar seregek segitségével az olasz nép legyőzetett, és ekkor már a' királyi udvar levetette az álarczot, és szerencséjében elbizakodva, a' bécsi ministerium által nyiltan megiratott országgyülésünknek, hogy a' király nem fogja törvényeinket megtartani, melyekre megesküdött, hanem kivánja, hogy a' magyar katonasággal, a' magyar pénzzel, a' magyar nép adójával és a' határvámok rendezésével tovább is nem a' magyar felelős ministerek, hanem a' bécsi kormány rendelkezzék.

Szóval: kivánta, hogy Magyarország törültessék ki az önálló nemzetek sorából, veszitse el függetlenségét 's olvadjon bele az ausztriai birodalomba és legyen egy nyomorult szolganéppé: mert hiszen azt tudjátok, atyánkfiai, hogy ha vérünkkel és pénzünkkel idegen kormány rendelkezhetik, ugy mi azon idegen kormánynak rabszolgái vagyunk.

De még ezen . . . . nél az udvar meg nem állapodott; a' hazaáruló Jellachichot, kit a' király, mig szorultságban volt, maga is pártütőnek nevezett, most már kedves hivének nevezé, kegyelmekkel halmozá, és nyiltan felhivta, hogy elkezdett pályáján, azaz a' pártütésnek pályáján, tovább is megmaradjon.

Erre a' pártütő Jellachich hazánkba fegyveres kézzel beütött, 's minthogy a' királyi eskü szentségébe bizva, hazánk védelmére készületlenek valánk, könnyü szerrel gondolta

hazánkat elfoglalhatni, szabadságunkat eltörülhetni 's nemzetünket szolgaság jármába verhetni.

Mi gyüjtők rögtön a' seregeket, de némely vezérek 's némely istentelen magyarok árulása következtében a' pártütő ellenség pusztitva, rabolva nyomult Fehérvárig 's már a' főváros bevételével kecsegteték magokat hitszegő ellenségeink.

A' nádor és királyi helytartó, a' királynak öcscse felszólittatott az országgyülés által, menjen el kötelessége szerint seregünket vezérleni. Ő szép szavakkal szent igéretet tőn és elment a' táborba: de a' veszély perczében nádori kötelességét megszegvén, helyét elhagyta és az országból eltávozott.

A' király nevében pedig az udvari árulók azon szemtelenségre vetemedtek, miszerint az országnak meg akarnák tiltani, hogy magát védelmezze, meg akarnák parancsolni, hogy az egész nemzet gyáván nyujtsa oda nyakát a' mészárlásra.

Soha a' történetekben ennyi gonoszságot még nem látott az emberiség.

Ámde számitásukban gyalázatosan megcsalatkoztak.

Magyarország népe, melyről azt hitték, hogy már meg van ölve, felriadt álmából 's a' hazaszeretet szent indulatától hevitve, sietett megvédeni a' szegény elárult hazát.

Az igazságnak istene győzelemmel áldotta meg a népet. Vitéz hadseregünk 's a' kaszákkal, vasvillákkal fegyverzett nép karjai előtt porba hullott az ellenség, egyik tábora 10,000-ből álló, elfogatott, 's maga Jellachich főtáborával Sukorónál megverettetve, fegyvernyugvást kért, de a' fegyvernyugvás alatt hitszegően megszökött 's boszankodó seregeink által üzetve futott lélekszakadva ki az országból egész Bécs alá.

De mielőtt megverettetett volna, a' bizonyosnak vélt győzelem reményében leküldötték Bécsből gróf Lamberget, hogy mint teljes hatalmu királyi biztos uralkodjék a' nemzet felett, melynek alkotmánya, függetlensége egy tollvonással eltöröltetett.

Ezen Lamberg a' kétségbeesett nép dühének esett áldozatul.

De ennek következtében 's mielőtt még seregünk sukorói győzelme a' bécsi udvarnak tudtára jutott volna, annyira vitték az istentelenséget, hogy azon király nevében, ki az örök istenre megesküdött, hogy az országot minden ellenségtől védeni fogja, magát a' pártütő Jellachichot, a' rácz rablóknak, 's horvát pártütőknek istentelen vezérét, kit mint pártütőt előbb honárulási perbe fogatni rendelt, nevezték ki az ország teljhatalmu királyi helytartójának, 's minden törvényt, minden polgári hatóságot eltörülve a' rabló ellenség vezérét élet és halál korlátlan urává akarták tenni Magyarországon.

Ámde istennek igazságos itélete 's a' nép ereje előtt ezen pártütő zsarnok az országból kifutamodván, a királyi környezet istentelensége annyira ment, hogy a Magyarországgal határos minden tartományok katonai parancsnokainak meghagyták: üssenek be minden oldalról fegyveres kézzel Magyarországba és segitsék a' pártütő Jellachichot: megparancsolták a' magyarországi várparancsnokoknak, hogy adják át a' várakat az ellenségnek, vagy segitsék őt Magyarország elpusztitásában.

Ezen istentelen parancs következtében lődözik az aradi várból Arad városát, ennek következtében lázadt fel Temesvár vára az ország ellen, ennek következtében lazitotta fel az erdélyi oláhokat az erdélyi főhadikormányzó, ki a' magyar alkotmányra megesküdött 's most mégis irtó háborut visel az erdélyi magyarok ellen: ennek következtében tört be Simunich rabló csordájával az országba, maga Jellachich pedig, miután hazánkból kiüzetve, a' Bécs alatt összegyült császári seregek szárnyai alá menekült, a' császár fővezérei által nemcsak le nem fegyvereztetett, sőt inkább Bécsnek ostromára felhasználtatva, miután a' szerencsétlen Bécs elesett és felprédáltatott, most a' kegyetlen Windischgrätz parancsnoksága alatt ujra be akar törni szegény elárult hazánk elnyomására.

Atyánkfiai! ez rövidbe foglalt hű képe a' magyar nemzet ellen elkövetett gonoszságoknak.

Isten sok bajjal kisértette meg ez országot. Ugy látszik, örök bölcsesége szerint hazánk boldogsága végett szükségesnek látta ezen sok veszélyt, hogy országunk összes népét erejének érzetére felébresszze.

Isten ugy akarta, hogy hazánk szabadságát munkával, áldozattal érdemeljük meg, mert a nemzetek nem tudják becsülni azon kincset, mit alamizsna gyanánt kaptak ajándokul, 's csak azon szabadság tartós, melyet fáradtsággal érdemeltünk meg.

És most halljátok meg atyánkfiai a' legközelebbi merényt, mely a' sokat szenvedett nép elzsibbasztására kikoholtatott.

A' királyt környező gonosz tanácsnokok, az ő nevét felhasználva, néha-néha egy szózatot intéznek a' népekhez, hogy a' királyi tekintélylyel megfélemlitsék, 's a' nép elcsábitásával vigyék ki azt, mit erővel nem birnak kivinni: tudniillik Magyarország elnyomását, törvényes szabadságunk eltiprását, önállásunk megsemmitését, 's a' régi kényuraságnak helyreállitását.

Ilyen szózat intéztetett most is Olmücz városából a' király nevében a' magyar néphez.

Ezen tettét a' gonosz tanácsnokoknak isten soha sem fogja megbocsátani, mert ez iratban a' tömérdek istentelenség, mit ekkorig szenvednünk kellett, még gúnynyal, rágalommal tetéztetik, 's oly igazságtalan vádak szóratnak az országgyülésre és egyes hazafiakra, kik a nemzet parancsának engedelmeskedve, hazafiui kötelességöket teljesitik, hogy e vádak méltatlansága felett elborzad az emberi sziv, lealacsonyittatik a királyi méltóság 's lehetetlen, hogy meg ne gyengittessék az annyi vérrel, annyi hűséggel tanusitott ragaszkodásnak érzete.

Az van ugyanis az emlitett szózatban, hazánkfiai! mintha mi lázadtunk volna fel a' király ellen, mi kezdtük volna a' háborut, mi boritanók vérbe és lángba az országot!

A ki a fentebbi történeteket olvassa, a' ki meggondolja mikép 's mennyi oldalról támadtatott meg szegény nemzetünk árulók, rablók, pártütők által, a' ki ugy tudja, mint ti, hazánkfiai, hogy a magyar nemzet békét, nyugalmat óhajtva, csak kényszerülve nyult önélete fentartásának védelméhez: az szive mélyének legtisztább meggyőződéséből kénytelen felkiáltani, hogy azon vád, mintha a magyarok lázadtak volna

fel, nem egyéb, mint sértő rágalom és valóságos istenkáromlás.

Ennyi szerencsétlenséget árasztani egy nemzetre, ily istentelenül megszegni törvényt, esküt és mindent, a mi szent, — 's még aztán az üldözöttet, a' védelemre kényszeritettet vádolni lázadással, oly bün, melyre az emberi nyelvnek még szava nincs.

De hiszen maga ezen mesterséges koholmány biztos zálogul szolgálhat nektek, hazánkfiai, hogy Magyarország igaz ügyének győznie kell.

Országunk népe nem lesz sem oly oktalan, sem oly gyáva, hogy barátjának higyje a' pártütő ellenséget 's maga magát martalékul feladja.

A nemzet eddig készületlen volt, 's még sem birta őt leverni a' sok ellenség; most vannak vitéz seregei, melyek őrt állanak szabadságáért. A nép pedig, valamint eddig tevé, ugy ezentúl is lelkesült készséggel sietend a' haza szent szabadságának védelmére, és szaporitandja azon vitéz zászlóaljakat, melyeknek kétszázezer főre neveltetése a' nemzet által egyhangulag el van határozva 's melyek bajnoki kitartásából rövid idő alatt nemzetünk biztositott szabadsága és örök dicsősége viruland fel kétségtelenül.

A haza szent nevében szólitjuk fel a' népet, hogy az országgyülésnek a' hon megmentésére intézett gondjaiban tántorithatlan hazai szeretettel segitségére legyen.

Az országgyülés az Olmüczben e' hónap 6-kán és 7-én kelt fenemlitett irományokat, mint különben is ministeri ellenjegyzés nélkül kelteket, és általában Isten és ember igazságával ellenkezőket, törvényteleneknek és érvényteleneknek nyilatkoztatja.

Az országgyülés kijelenti, hogy ha Windischgräcz, vagy akármely más ellenség hazánkat és ennek az 1848. évi törvények által biztositott szabadságát, függetlenségét 's önállását megtámadni merészli, vele a' nemzet mint jogtalan ellenséggel fog bánni.

Az országgyülés kinyilatkoztatja, hogy a' ki ezen ellenségnek leggyőzésében a' kormány és hadseregeink intézkedé-

seit elősegiteni elmulasztaná, vagy épen azokat akadályozná, honárulási vétket követ el.

Az országgyülés megvárja a' haza népétől, hogy a hon megmentésére semmi áldozatot nem kimélend, 's viszont igéri a' népnek, hogy a' helyen, melyre a' nép bizalma és a' törvény által állitva van, tántorithatlanul megmaradand, miglen a haza megmentve 's a' nemzet szabadsága biztositva lesz.

Atyánkfiai! ott állunk, hogy élet és halál, szabadság és szolgaság között van a' választás. Mit késünk, ha kell, meg is halni, most még ugy, mint szabad emberek? A' szolgaság váltságdiján megtartott vagy visszavásárlott élet gyalázatos. Egyetértésre, erős kitartásra, kölcsönös bizodalomra van szüksége hazánknak. Isten az igaz ügyet és az ártatlanokat soha el nem hagyja: bizzatok ő benne: a kitürendő szenvedés és fájdalmak között is nemzetünknek azon fővalóság lesz mindene: a törvényesség, az igazság és szabadság istene.

Kelt Budapesten, november 29-én 1848.»

A magyar országgyülés mind a két háza egy régóta javaslatba hozott másik manifesztumot is bocsátott ki, mely Európa nemzeteihez volt intézve és a mely körülbelől ugyanazt tartalmazta, a mi a fennebbi kiáltványban el volt mondva, épen ezért tartózkodunk annak e helyen való közlésétől, mivel az nem lenne más mint a fenebbieknek más szavakkal való reprodukálása.

Deczember hava nagy világtörténelmi jelentőségü ténynyel kezdődött. I. Ferdinánd, a legjobbszivü monarchák egyike, kik valaha Európában uralkodtak, elhatározta, hogy mint Ausztria császárja és Magyarország királya lemond a trónról. Csalódva reményeiben, melyeket a népeinek tett legszabadelvübb intézmények engedményében helyezett, I. Ferdinánd, ki midőn a tavaszi vihar az eseménydus 1848. évben saját székhelyét is megrengette, azon dilemmába került, hogy vagy a bécsiek kivánságát teljesitse, vagy az uralkodó forrongást fegyveres erővel elnyomja, a rend és csend helyreállitására kiállott városi őrségnek határozottan megtiltotta, hogy lőjjön a népre*) és

*) Már 35 év folyt le az idők gyors forgásában és még mindig nincs földeritve, vajjon parancsra vagy anélkül lőtt-e a katonaság a lá-

a ki a sulyos kihágások következtében ősei várpalotáját elhagyva, Olmüczbe tett utja alatt minden rábeszélés daczára könyezve jelentette ki, hogy nem veheti vissza azt, mit népeinek engedett, hogy oly helyzet előtt áll, melyet testileg és lelkileg elgyengülve nem viselhet el többé s belefáradt az uralkodásba.

---

zongókra Bécsben. Mint szemtanuk képesek vagyunk ez esetet a maga valóságában fölvilágositani. Márczius 13-án reggeli 9 órakor az Alser laktanyában, hol 30. számu ezredünk, a 14. számu ezred és két utász zászlóalj volt elszállásolva, riadót doboltak. Ennek oka mindenki előtt ismeretlen volt, de mint katonának senkinek sem lehetett azzal törődni, hanem sorakoznia kellett. Fél óra mulva az egész bécsi őrség a József külvárosi glacin volt fölállitva három harczvonalban. Állott pedig ez: 6 gránátos zászlóaljból, a Nugent gróf 30. sz. és Hrabovszky 14. sz. ezredekből, a 4-ik, a Deutschmeister nevét viselő sorgyalogezred 3-dik zászlóaljából, a két utász zászlóaljból, a 2. tüzérezredből megfelelő számu ágyukkal, a bombász karból, továbbá a 4. sz. Sándor huszárezredből, és a 4. sz. Mengen vértes ezredből. Délután a 60. sz. Wasa herczeg sorgyalogezred is csatlakozott az őrséghez és este megszállotta a császári palotát. Alig volt az őrség a glacin fölállitva, midőn Albrecht főherczeg parancsnokló tábornok a homlokzaton álló tábornokokat magához hivatta és osztálytábornokunk Wrbna gróf nemsokára a Nugent ezred első zászlóaljához lovagolt és parancsot adott Franknak, az utászkar ezredesének, hogy azt egy utász századdal élén sorba állitsa. Wrbna e hadoszlopot a belvárosnak a rendek háza előtt, az urak utczájában gyülekező néptől való megtisztitására rendelte ki, azon meghagyással, hogy a városba töltetlen fegyverekkel lépjen és csak akkor használja fegyverét, ha a nép tényleg megtámadná. A belvárosból borzasztó zaj és zsibaj volt hallható. Midőn a rendek házához értünk, ököl fenyegetésekkel és szidalmazásokkal fogadtak bennünket. Frank ezredes a rendek háza előtt álló tanulókat következő szavakkal szólitotta föl a szétoszlásra: «Uraim! Parancsom van a rendek házának kiüritésére, távozzanak békén, különben szerencsétlenség történhetik!» — «Mi egy tapodtat sem megyünk!» volt a válasz. Most roham indulót doboltak és a hadoszlop a kihágókat az urak utczája közepéig üzte anélkül, hogy fegyvert használt volna. Erre Frank ezredes ismételte előbbi fölszólitását és a tanulók ugyanazt a választ adták. Most megujittatott a roham és a kihágók a Mihálytérig szorittattak. Ezuttal azonban nem folyt le a dolog simán. Czermák százados fejéhez bot röpült és ő vértől elárasztva földre zuhant. Az utászok ekkor minden parancs nélkül megtöltötték lőfegyvereiket és lőttek némely mellékutczába is, s lövéseik öt polgárt és ezek közt Spitzer jogászt találták, kik meg is hal-

Ennélfogva miután fivére, Ferencz Károly főherczeg, lemondott a törvényes örökösödésről, Ausztria és Magyarország koronáját 18 éves öcse, Ferencz József főherczeg kezeibe tette le.

Ez ünnepélyes cselekvény 1848. év deczember 2-án ment végbe az érseki palota koronázási termében, az uralkodó ház valamennyi tagja és az állam legfőbb méltóságai jelenlétében. Midőn a fiatal császár lelépő nagybátyja előtt letérdelt, ez jellemző egyszerüségében e szavakat intézte hozzá: «Isten áldjon meg kedves József, szivesen történt, viseld magadat jól.» És miután Ferencz József e megindító jelenet után visszalépett, halkan mondá magában: «Fiatalságom, te oda vagy!» De nem csak mélyen tisztelve szeretett monarchánk ifjusága volt oda sok éven át, mert az uralkodást egy testvérharcz küszöbén vette át, a melynek kiterjedését és következményeit senki sem láthatta előre.

A megtörtént trónváltozás Ausztria-Magyarország népeinek az alább következő kiáltványokban adatott tudtára:

Lemondási okmány.

Mi Ferdinánd stb. Midőn boldogult atyánk Ferencz császár elhunyta után a törvényes örökösödés folytán trónra léptünk, áthatva kötelességeink szentségétől és komolyságától, mindenekelőtt az isten segedelmeért fohászkodtunk. Az igazság védelmezése volt jelszavunk, Ausztria népeinek jóléte volt uralkodásunk czélja.

---

tak. Midőn zászlóaljunk csendesen állott, valaki egy ház második emeleti ablakából pisztolyt sütött el, mire egy katona a hadoszlop közepén elkiáltotta magát: «Töltsetek!» A fölszólitás ismételtetett és a legénység kész volt a fegyverek töltésére anélkül, hogy figyelembe venné a tisztek fölszólitását, hogy ezt ne tegyék. Éjeli 10 órakor némely urak azon hirt hozták, hogy Metternich megszökött és ő felsége az alkotmányt megadta. Az a hir, hogy egy tüzmester a Mihálytéren fölállitott ütegnél ellenszegült Albrecht főherczeg ama parancsának, hogy lőjjön a népre, koholmány volt. Mi a második roham végén az üteghez jöttünk, melynek nem volt oka a lövésre. Egyébiránt az akkori tüzmester mint nyugalmazott százados 1868-ban e hirt határozottan megczáfolta a Wehr-Zeitungban.

Népeink szeretete és köszönete gazdagon jutalmazta uralkodásunk gondjait és fáradalmait még a legközelebb lefolyt napokban is, midőn bünös bujtogatóknak sikerült monarchiánk egy részében a törvényes rendet megzavarni és a polgári háborut fölidézni, a népek roppant többsége megmaradt köteles hüségénél az uralkodó iránt. A monarchia minden részeiből érkeznek hozzánk e szomoru megpróbáltatás alatt bizonyságok, melyek megszomorodott szivünknek jól esnek.

De az események árja, államformánk nagy és kiterjedt átalakitásának félreismerhetetlen és elkerülhetetlen szükségessége, mely átalakitást folyó évi márczius havában előmozditani és annak utat törni igyekeztünk, azon meggyőződést keltette bennünk, hogy fiatalabb erők szükségesek e nagy munka kifejtésére.

Érett megfontolás és a parancsoló szükség által áthatva, arra a lépésre határoztuk el magunkat, hogy az osztrák császári trónról lemondjunk.

Ferencz Károly fenséges fivérünk és törvényes utódunk az uralkodásban, ki mindig hiven állott oldalunknál, kijelentette és kijelenti ezennel ez okmány közös aláirása által, hogy ő is, még pedig utána a trónra jogosult fia, fenséges Ferencz József javára az osztrák császári koronáról lemond.

Midőn az állam összes hivatalnokait esküjök alul feloldjuk, az uj uralkodóhoz utasitjuk őket, ki iránt esküjök kötelességeit ezentul hiven teljesitsék.

Vitéz hadseregünktől köszönettel bucsuzunk el. Esküjének szentségére emlékezve, mindig védfalunk volt külellenségek és belárulók ellen és inkább mint valaha trónunk szilárd támasza, a hüség mintája, ellentállhatatlan és haláltmegvető, a szorongatott monarchia védője, a közös haza disze és dicsősége. Hasonló szeretettel és ragaszkodással fog ez sorakozni uj uralkodója körül is.

Midőn végre népeinket irántunki kötelességeik alul föloldjuk és minden ide tartozó kötelességeket és jogokat ezennel ünnepélyesen és az egész világ szine előtt szeretett öcsénkre, mint törvényes örökösünkre átruházunk, népeinket az ur kegyelmébe és védelmébe ajánljuk. Adja vissza nekik a minden-

ható ujra a belbékét, az eltévedteket vezesse vissza kötelességeikhez és az elámitottakat megbánásra téritse, a jólét kiapadt forrásait nyissa ujra meg és áldását árassza birodalmunkra, egyszersmind pedig utódunkat I. Ferencz József császárt világitsa meg és erősitse, hogy magas és nehéz föladatát saját becsületéhez, házunk nyugalmához és a rábizott népek üdvére teljesitse.

Kelt Olmücz cs. kir. fővárosunkban, 1848. deczember hó 2-án, uralkodásunk 14-ik évében.

Ferencz Károly. Ferdinánd.

(P. H.) Schwarzenberg.

Manifesztum.

Mi első Ferencz József, isten kegyelméből Ausztria császárja, Magyar- és Csehország királya stb. Felséges nagybátyánk Ferdinánd ausztriai császár, és Magyar- s Csehország e néven ötödik királya, a trónról való leköszönésénél, valamint fenséges atyánk Ferencz Károly főherczeg lemondásánál fogva, az örökösödés rendjét megállapitó pragmatika szankczió által hivatva monarchiánk koronáit fejünkre illeszteni, ezennel ünnepélyesen tudatjuk monarchiánk összes népeivel I. Ferencz-József név alatti trónraléptünket.

Saját meggyőződésünkből fölismervén a szabad és korszerü intézmények szükségét, bizalommal lépünk arra a pályára, melyen minket monarchiánk üdvös átalakitása és megifjitása vezetni fog.

Az igazi szabadság s monarchiánk összes népeinek törvény előtti egyenlősége, nemkülönben a népképviselők résztvevése alapján a törvényhozásban a haza ujonnan föl fog emelkedni régi nagyságára, megujitott erőben, mint megingathatlan épület a kor viharai által a különböző ajku néptörzsek számára, melyek elődeink jogara alatt testvéri kötelékkel voltak egymáshoz fűzve.

Szilárdul elhatároztuk koronánk fényét árnyéktalanul, összmonarchiánkat csorbitatlanul fentartani, de készek is vagyunk jogainkat bizalommal megosztani népeinkkel és számitunk rá, hogy isten segedelmével és népeinkkel egyetértés-

ben sikerülni fog a monarchia összes országait és törzseit egy nagy államtestté egyesiteni.

Nagy megpróbáltatások várnak ránk. A béke monarchiánk több részében megzavartatott, egy részében pedig polgárháboru tört ki. Minden intézkedés megtétetett, hogy a törvény iránti tisztelet mindenütt ismét helyreállittassék. A fölkelés elnyomása s a belbéke az első föltétele egy nagy alkotmányos munka szerencsés sikerének.

Bizalommal számitunk itt az összes népképviselők bölcs és őszinte közreműködésére.

Számitunk a vidéki lakosság józan és állambű érzetére, mely a legujabb törvényes határozatok folytán a jobbágyi kötelékek megszüntetése és a föld fölszabaditása által az állampolgári jogok teljes élvezetét nyerte el.

Számitunk bölcs államférfiainkra.

Orvendünk dicsteljes hadseregünk régóta bebizonyitott vitézségének, hűségének és kitartásának. A mint eddig elődeink trónjának oszlopa volt, ugy lesz most a haza és a szabad intézmények ingathatlan ótalmazója.

Szivesen ragadunk meg minden alkalmat, hogy az érdemet, mely nem ismer rangkülönbséget, megjutalmazhassuk.

Ausztria népei! Komoly időben foglaljuk el apáink trónját. Nagyok a kötelességek, nagy a felelősség, melyet az örök gondviselés ránk rótt. Isten védelme fog bennünket vezérelni.

Kelt cs. fővárosunkban, Olmüczben, 1848. deczember 2-án.

Schwarzenberg. (P. H.) Ferencz József.

A politikai mozgalom Magyarországon abban az időben, midőn a megtörtént trónváltozásról szóló kiáltványok hire elterjedt, már abba a stádiumba lépett, melyben a kedélyek kirekesztőleg csak a haza védelmére irányzott gondolatokkal voltak eltelve, ennélfogva V. Ferdinánd lemondásának és I. Ferencz József trónralépésének ténye nem is keltett oly nagy fölindulást, minőt más körülmények közt felidézett volna. Igen természetes, hogy a kedélyekre a törvényhozó testület magatartása is hatott, mely e nagyon fontos ténynek nyilvános tár-

gyalásánál épen nem volt nagyon komoly. A magán értekezleten, hol a két ház tagjai deczember 6-án a trónváltozás kérdését határozathozatal által érdemileg elintézték, a tárgyalás komolyabb lehetett.

Pázmándy elnök az alsóház decz. 10-ki ülésén jelentette a háznak, hogy Pozsonyból nyomtatott kiáltványok küldettek a honvédelmi bizottmányhoz, melyből kitünik, hogy V. Ferdinánd leköszönt és Ferencz-Károly főherczeg legidősb fia, Ferencz-József, mint legközelebbi trónörökös javára lemondott. Ennélfogva Ferencz József osztrák császárnak és Magyarország királyának jelenti ki magát a monarchia népei előtt. A honvédelmi bizottmány elnöke, mondá az elnök, beküldötte ezeket az iratokat a háznak, mely a tegnap délelőtti és esti magán-konferencziában, melyen a főrendek is jelen voltak, azt a határozatot hozta, mely ma már nyomtatásban osztatott szét a ház tagjai közt. Erre Ferencz-József császár manifesztuma olvastatott föl, melynek végén az egész ház az uralkodó ifju korára tett czélzásokkal oly derültséget tanusitott, mely az ország helyzetének komolyságával a legnagyobb ellentétben állott.

A tárgyhoz szólottak Kubinyi, Madarász József, Ágoston, Somogyi és Madarász László. Még több szónok is jelentkezett, de az egész ház azt kivánta, álljanak el a szótól, mire a határozat egyhangulag elfogadtatott és igy hangzott:

Országgyülési határozat.

Nehogy az országgyülés hallgatását a rosszakarat a nemzet jogainak kárára félremagyarázza, az ország törvényesen összegyült képviselői és mágnásai, mint az alkotmány őrei és mint törvényesen megalakult hatalom kötelességüknek tartják a nemzet nevében a fennemlitett eseményekre nézve következőleg nyilatkozni: A magyar trón a nemzet előleges beleegyezése nélkül csak az átalános természeti törvény, a halál által ürülhet meg.

Az esetben, ha a törvényesen megkoronázott király meghal, az, kit közvetlenül illet az örökség, koronázási szer-

ződést köteles kötni a nemzettel, föleskűdni a törvényekre, alkotmányra és szent István koronájával megkoronáztatni magát. A koronázás előtt gyakorolhat ugyan némely királyi jogokat, de csak a törvények értelmében. De ez csak az esetben történhet, ha a király meghal, különben az országgyülés előleges beleegyezése nélkül semmiféle változás nem történhet a trón birtokára nézve.

Ezt bizonyitja az az eset, midőn I. Ferencz császár és király a nemzetet fölszólitotta fia V. Ferdinánd megkoronázására, az 1830-ki országgyülés V. Ferdinánd megkoronázásába csak azon világos föltétel alatt egyezett, hogy ez apja életében a nemzet előleges beleegyezése nélkül semmi királyi jogot ne gyakoroljon. — Annyival inkább szükséges ily előleges beegyezés trónváltozásoknál akkor, midőn a trón birtokában még nem létező és a fölött még nem rendelkezhető föltételes örökös a dynasztia egy mellékágából, mig a király él, annak még nemzhető gyermekei hátratételével a királyi trónt fiának adja át.

Miután tehát a fejedelem életében senki sem tulajdonithatja magának a nemzet előleges beegyezése nélkül a királyi jogokat és családi szerződések sem változtathatják meg önkényüleg az örökösödést, miután a lemondásnál a magyar király trónjával összekötött kötelességek a nemzet előleges beegyezését mulhatlanul szükségessé teszik, miután a magyar király jogainak gyakorlata kölcsönös szerződésen alapul, melynek egyik föltétele, hogy a nemzet országgyülésével kötendő szerződésnél fogva a törvények, jogok és az ország alkotmánya eskü által megerősittessenek, és ez eskünél fogva a király magát szent István koronájával megkoronáztassa, miután abban az esetben, ha a megkoronázott király magát az országlásra nagyon gyengének érzi, egyedül csak a nemzet bir azzal a joggal, hogy ideiglenes kormányzót nevezzen ki, és miután a magyar nemzet a deczember 2-án történt trónlemondásokra és a fejedelmi jogok átruházására nézve nem is lőn megkérdve: ennélfogva az országgyülés mint Magyarország és a hozzátartozó országok törvényes közege, kijelenti, hogy miután az önkényes lemondás Magyarország és a hozzátartozó

országok jogain, függetlenségén és alkotmányán mitsem változtatott, ennélfogva senkinek nincs joga a magyar trónról az országgyülés tudta, beegyezése nélkül rendelkezni.

Az országgyülés a törvényes függetlenséghez, az ország alkotmányához és sarkalatos jogaihoz ragaszkodván, ezennel a nemzet nevében minden egyházi, polgári és katonai hatóságoknak, hivatalnokoknak, csapatoknak és az ország lakosainak, valamint a Magyarországhoz tartozó részbelieknek is meghagyja és parancsolja, hogy az alkotmány iránt tartozó hűségi kötelességükhöz képest senkinek hatalmát el ne ismerjék, senkinek ne engedelmeskedjenek, ki a törvény, az alkotmány és országgyülés által el nincs ismerve följogositottnak, hanem hogy az ilyennek szándékolt beavatkozását országunk ügyeibe idegen jogok bitorlásának tekintse és a haza iránt legszentebb kötelességüknek tartsák, hogy a haza és az alkotmány iránt hű zászlók alatt harczoljanak és az országot minden bitorlótól, az ország ügyeibe való beavatkozástól, az ilyenek minden ellenséges tulkapásaitól megvédjék és ótalmazzák. Senkinek sem szabad honárulási büntetés terhe alatt ezen parancsolat ellen cselekedni. E határozat megküldése az összes hatóságoknak és csapatoknak az egész országban elrendeltetik és a jelen körülmények közt az országgyülés és honvédelmi bizottmány által ideiglenesen megbizott kormány ezennel oda utasittatik, hogy e határozat pontos végrehajtása és foganatositása fölött őrködjék.

Görgey Arthur szinte indittatva érezte magát, a földunai hadtest nevében kiáltvány alakban kibocsátott nyilatkozatában kijelenteni, hogy ő a honvédelmi bizottmányt az ország törvényes kormányának ismeri el és a trónváltozásra nézve ugyanazon módon nyilatkozik, mint a képviselőház ezt a maga határozatában tette. Görgey nyilatkozata elkülönitve áll, mivel a többi magyar hadtestek nem bocsátottak közre pronunciamentókat. A kiáltvány, melyről nem sokára ismét szólandunk, következőleg hangzott:

A magyar királyi feldunai hadsereg épen most tudta meg, hogy I. Ferdinánd császár, Magyarország e néven V. királya, az ausztriai trónról leköszönvén, népeit személye iránti

kötelességeik alól fölodja. Azonban a király leköszönésének hirével és azzal, hogy alattvalói az iránta való hűség és kötelességek alól föl vannak oldva, egyuttal az is hirül esett, hogy még e király, valamint fiatalabb fivére Ferencz Károly főherczeg életében az utóbbinak fia, a fiatal Ferencz József főherczeg egy Olmüczben deczember 2-án Schwarczenberg osztrák miniszter ellenjegyzésével kibocsátott kiáltványban, trónra lépését hirdeti. De a trónróli önkényes lemondás a magyar nemzet sarkalatos törvényein legkevesebbet sem változtat. A nemzet beléegyezése nélkül a megkoronázott király életében senki sem bitorolhat királyi jogokat, még kevésbbé változtatható meg az örökösödés magán családi egyezkedés által.

A magyar királyi méltóság kétoldalu szerződésen alapul, melynek egyik lényeges oldala abból áll, hogy csak az lehet Magyarország királya, ki az országgal a koronázási szerződést megkötötte, az ország törvényeire az esküt letette, és a ki szent István koronájával megkoronáztatott. És mivel mind e fennebb emlitett, családi egyezkedés utján történt lemondásoknál és jogátruházásoknál a magyar nemzet nem kérdeztetett meg, ennélfogva a feldunai hadsereg ezennel kijelenti, hogy most és soha sem ismeri el, hogy valaki az országgyülés tudta és beleegyezése nélkül Magyarország királyságának birtokáról rendelkezhessen. A hadsereg kijelenti, hogy Magyarország törvényes függetlenségét és a magyar nemzet alkotmányos jogait az országgyülés parancsaihoz és az ez által megbizott kormány rendeleteihez képest szent kötelességéhez híven meg fogja védeni és óvni. Kijelenti továbbá, hogy az országnak és az alkotmánynak fogadott hűségéhez képest senkit sem ismer följogositottnak, kit az ország és az alkotmány nem ismer el; hogy minden, bárki által szándékolt beavatkozást az ország ügyeibe bitorlásnak tekint, hogy az ország és az alkotmány iránti hűség zászlója alatt, az országot, az országgyülés törvényes tekintélyét és az ez által kinevezett kormányét is, minden idegen bitorlás, minden erőszak és támadás ellen utolsó csepp vérig védelmezni szándékozik. Ez értelemben a hadsereg karját, vagyonát és vérét mint eddig, ugy jövőben

is a nemzet rendelkezése alá bocsátja és a haza iránti szent kötelességeihez rendithetlenül hű marad.

Pozsony, 1848. év deczember 10-én.

A magyar kir. feldunai hadsereg nevében:

Csány László, kormánybiztos.

Görgey Arthur, vezérőrnagy.

II.

A képviselőház két ülése a Ludovika Akadémia és a Schlick elleni főparancsnokságnak Mészáros általi átvétele ügyében. — A magyar hadügyminisztérium végleges szervezése. — Uj honvédzászlóaljak fölállitása. — A 43 - 62. honvédzászlóalj-parancsnokok nevei. — A honvédlovasság szervezése. — A honvédhadsereg uj eskü-mintája és téritvények a tisztek részéről. — A hadapródi rang megszüntetése. — A tüzérség szervezése. — Különféle hadügyigazgatósági intézkedések. — Rendelet a honvéd és nemzetőr zászlóaljak begyakorlásáról. — A nemzetőrségről. — A mozgó nemzetőrség képzéséről szóló rendelet. — Guerilla-csapatok és népfölkelésre vonatkozó rendeletek. — Egy lengyel dzsidásezred fölállitásának megkezdése. — Illetéki kimutatás. — Szállitásokról.

Az alsóház két üléséről akarunk itt megemlékezni, a melyek katonai érdeküek. A deczember 9-iki ülésben Mészáros hadügyminiszternek egy hadi iskola alapitására vonatkozólag benyujtott terve került napirendre. Miután elnök fölszólitotta a házat, szólana hozzá a törvényjavaslathoz és átalánvéve a központi bizottság véleményehez, ez minden vita nélkül azonnal megtörtént. Kubinyi szólalt fel. Ő, ugymond, csak az intézet elnevezésére nézve akar tisztában lenni, és azt ajánlja, ne hivják azt többé Ludoviceumnak, mint az előbbi katonai iskolát, (Annak csak január 7-én kellett volna életbe lépni. A szerző megjegyzése) mert most az elvek is mások és nem nemesek is fölvételnek bele, azt pedig határozottan kimondatni kivánja, hogy a Ludoviceum alapitványai ide tartoznak.

Mészáros hadügyminiszter, kinek élczes beszéde általános derültséget idézett elő, azt mondotta, hogy ő nem volt haj-

landó az intézetet megkeresztelni s a komaságot a házra hagyja. Beismerte továbbá, hogy javaslata bizonyosan hiányos lesz, mivel emberi munka, de a tervet bizonyos elvek szerint dolgozta ki. Javaslatát azzal indokolja, hogy minden tanitványért évenként 500 frt fizettessék, a mi megmutatja mit vett föl alapnak a számitásba és megvallja, hogy régi könyvekből és a Corpus jurisból tudta, hogy a törvényhozás is alkuszik és ezért gondoskodott előre erre nézve, hogy abból valamit leengedjen, mit most annál inkább tehet, mert tárczája nincs a javaslathoz kötve (általános nagy derültség). Szónok bevallja, hogy az eddig megállapitott szám 50 ifjura csekély, de a jelen körülmények közt lehetetlen többet felvenni. Ha él és a jelen intézmény czélszerüségéről meg fog győződni, a számot a lehetőséghez képest szaporitani fogja.

A hadügyminiszter kivánsága szerint a ház egyhangulag elhatározta, hogy a «Ludoviceum» elnevezés helyett az intézet a «Magyar hadi főtanoda» czimet viselje.

Rövid vita után azon összeg, melyet évenkint egy tanitványért kellett lefizetni, 500 forintról 400 frtra mérsékeltetett.

Ama kérdés fölött, vajjon oly ifjak is látogathatják az iskolát, kik nem vétettek föl az intézetbe, hosszasabb vita támadt, melyben Deák oda nyilatkozott, hogy más ifjak is mehessenek az előadásra, de csak oly számban, hogy az előadás czélirányosságát ne zavarhassák.

Azon pont fölött, hogy külön tanitó alkalmaztassék a tót nyelv tanitására, a központi bizottság javaslata oda módosittatott, hogy a tót nyelv helyett minden Magyarországon honos nyelv tanitása tétetett.

A vallás tanitót illető pont hosszas vitát idézett elő, melyet Török képviselő azzal nyitott meg, hogy a zsidó ifjak fölvétele mellett nagy hévvel lépett sorompóba és egy zsidó vallástanitó fölfogadása mellett szónokolt. Palóczy kijelenté, hogy szivesen járul a javaslathoz, hogy a zsidók ki ne rekesztessenek, mert véleménye szerint már ideje, hogy a vallásküllönbség megszünjék, de átalánvéve ő a vallástanitók behozatala ellen van. Éppen nem akarja, hogy pap vagy vallástanitó alkalmaztassék. A növendékek mind csak az erkölcs-

tanban neveltessenek és ünnep- és vasárnapokon mindegyik templomba és saját vallástanitójához menjen.

Mészáros kijelentette, hogy ő a zsidók kirekesztésére épen nem gondolt és hogy magától értetődik, hogy ott vallástan épen nem jöhet tekintetbe. De Paloczy nézetét nem osztja. Madarász József Palóczyt támogatta és erre oly zaj támadt, hogy az azonnali szavazást kivánták, minek eredménye az volt, hogy a névszerinti szavazásnál 82 Palóczy javaslata mellett, 69 ellene volt. De mivel a határozathozatalra szükséges 200 képviselő nem volt jelen, elnök a házat határozatképtelennek jelentette ki és a kérdést elnapolta, mely egyébiránt ugy sem jött többé tárgyalás alá, mivel a döntő események egymást követték és a Ludoviceumot is mintegy halva született gyermeket hagyták a világra jönni.

Az alsóház deczember 14-ki esti ülésében elnök kijelentette, hogy az ülés a kormányelnök külön kivánsága folytán hivatott össze, ki a háznak némi közléseket, jelesül a kassai csatáról akar tenni. Csak annyit tud, a mi a lapokban már jelentve volt, hogy Schlick 8–9000 emberrel betört és már Kassáig nyomult és hogy Mészáros hadügyminiszter fogja a Schlick ellen vonuló csapatok parancsnokságát átvenni. (Éljen.) De mivel a kormányelnök még nincs jelen és a kormánytagok egyike sem ismeri az elnök közléseit, a háznak várnia kell, mig ő maga, vagy a kormány valamelyik tagja az ő nevében fogna megjelenni, addig más tárgyat vegyenek elő vagy várakozzanak.

Erre Mészáros hadügyminiszter hangos tetszésnyilvánitás és éljenzés közt lépett a szószékre, de a zaj miatt alig juthatott szóhoz, végre az ő kedélyes modorában szólani kezdett. «A ház derült hangulatán örvendek» ugymond «és nem kivánhatok egyebet, csakhogy ez mindig igy maradjon. A honvédelmi bizottmány fölhivott, vegyem át annak a seregnek parancsnokságát, mely Schlick ellen indul. Magam kinálkoztam volna, ha nem élnénk oly körülmények közt, hol mindenkit gyanusitanak, s azt a mi a szerencsétől és körülményektől függ, embernek tulajdonitják és a vállalat nem sikerülése esetében az illetőt azonnal gyanusitják és schwarzgelbséggel

vádolják. (Általános derültség.) A mit az isten nekem adott, mindent fölajánlok a hazának, a mi egyébiránt polgári kötelesség. Az ellenség elébe megyünk, nemcsak mint Pompejus igérni fogjuk, hogy földből teremtünk hadsereget, hanem valóban nagy haderővel állunk az ellenség elébe. Ismerem az ellenséges vezért, volt szerencsém alatta szolgálni, de mégis remélem, hogy isten segedelmével végezni fogok vele, noha derék katona és schlückelni fogom (elnyelni) azt a Schlicket. (De Schlick schlückelte őt. A szerző.) De akárhogy dől is el a dolog, itéljenek el, de ne negyedeljenek fel!» (Éljen! általános derültség.)

Kossuth lépett ezután lelkesült éljenzés közt a szószékre és engedelmet kért, hogy későn érkezett: azt hitte, hogy az ülés csak 5 órakor fog kezdődni. Ezután igy folytatá: A kassai hadseregre nézve a ház valószinüleg már határozott. (Nem, nem ismerjük a részleteket!) Nos, Schlick tábornok 8-9000 emberrel betört és mivel Pulszky parancsnok csupa nemzetőröket állitott elébe, azok elüzettek. Megvallom, hogy ez meglepett. A nemzetőrségi intézmény jó eszköz lesz a szabadság fentartására, de most még nem felel meg a várakozásnak, mert nem volt idő szervezésére. De azt is el kell mondanom, hogy a 42-ik honvéd zászlóalj, mely utolsó volt a szervezésben, a legnagyobb elismerést érdemlé, midőn a nemzetőrség futását bátran fedte. A történelem meg fogja mutatni, hogy a honvéd elnevezés dicsőségünkre fog szolgálni. A hadügyminiszter maga fogja a hadsereget Schlick ellen vezérelni és ez nekünk fegyverszállitóként fog szolgálni.» Ezen és még más pár mondat ugyan inkább a néptömeghez illett s inkább ahhoz is volt intézve, mint a képviselőházhoz. Továbbá még ezeket is mondotta: Minden oldalról be akarnak rekeszteni, hogy legyőzhessenek. Egy idegen országba nagyon könnyü betörni, mert mindenütt nem lehet a határokon őröket felállitani, mivel akkor egy millió honvédet kellene tartanunk. Hurbán, a császári papi ezredes (tót pártvezető volt, de ezredes soha sem lehetett. A szerző) is betört Trencsénbe Budatinnél, de megverték és Csaczaig futott. Ezért a veszélyt ne keveseljük, de ne is becsüljük túl. Ha azt látnám, hogy az ország védelmezése lehe-

tetlen, nyilván bevallanám, ha mindjárt a legnagyobb gyalázat érne is. Csak kitartásra van szükségünk és a győzelem a mienk.

A kormánybiztosok a viszonyok által szükségesekké lettek, mert a rendes igazgatási rendszabályok nem elegendők és rendkivüli intézkedések váltak szükségesekké. A felső táborban is többen vannak, de ők nem sokára vissza fognak jönni, Csányit kivéve, ki iránt a legnagyobb tisztelettel viseltetem (Éljen) és a kinek a hadseregnél az ország politikai irányát kell képviselni.

Most nem kell a kormányt megtámadni. Ha nem felel meg feladatának, válasszon a ház mást; mi szivesen viszszalépünk. Most összetartás szükséges. Jelszavunk legyen az ellenség megsemmisitése; csak akkor van idő a vitatkozásra, v a j j o n m e n y e z e t e s v a g y s z a l m a s z é k e n üljön-e az elnök. Most nincs időnk egymás közti versengésre. Egyébiránt a kormány már dolgozik biztosai kevesbitésén, mert én is kivánom, hogy a képviselők tömöttebb sorban legyenek jelen. És most még egy kérésem van. Igen rossz szolgálatot tesznek a hazának azok, kik most érdekharczokat okoznak és bizonyos legelői kérdésekkel ingerlik az embert. A g y ő z e l e m u t á n m i n d e z r e n d e z t e t n i f o g. Most azonban a hadsereg javitásáról kell gondoskodnunk. Zászlóaljakat kell fölállitanunk.»

Ezután a felsőház jegyzőkönyve olvastatott föl, mely szerint a nemzetgyülés javaslata elfogadtatott s küldöttség választatott annak megvizsgálására, v a j j o n m e g v a n - e a k o r o n a ? A főrendek is választottak küldötteket és csak azt kérik, hogy miután a szekrény kulcsa, melyben a korona és az ország kincsei őriztetnek, hiányzik és a szekrényt föl kell törni, előbb egy más szekrény készittessék, melyben az ország kincsei eltétethetnek. (Általános kaczaj és felkiáltás: Javaslatba kellene hoznunk, hogy az uj szekrénybe külön fiókok legyenek és ezekben a mágnások történetileg nevezetes czopfjait ereklyékként tegyük el.)

A fennebbi országgyülési tárgyalást nem akartuk félbe szakasztani, és most hozzuk föl azt a nyilatkozatot, melyet a

kormányelnök már egy nappal előbb a közönségnek kibocsátott és az utczákon kiszegeztetett, mely is igy szólott:

A honvédelmi bizottmány értesiti a közönséget, hogy Schlicknek az országba rontása és Kassáig nyomulása következtében legszükségesebbnek tartja legelőbb is fővezérről gondoskodni.

Örömmel és köszönettel jelenti a kormány, hogy Mészáros hadügyminiszter önkéntesen ajánlkozott a Schlick ellen küldendő hadsereg parancsnokságának átvételére és azonnal el fog utazni rendeltetése helyére.

Ennélfogva az ország összes hatóságai, jelesül a tiszamellékiek fölhivatnak és utasittatnak, hogy a hadügyminiszter rendeleteit, jelesül a nemzetőrség mozgósitására és a népfölkelés alkalmazására nézve ne csak engedelmességgel és készséggel hajtsák végre, hanem minden előzékenységgel támogassák, mivel a főparancsnokságnak a hadügyminiszter általi szives átvételében a győzelem biztos garanciáját láthatják.

Hadi élelmezési biztosul Irányi Dániel képviselő, kormánybiztosul Borsodmegyében báró Vay Alajos, Hevesben az alsóház alelnöke Almássy Pál neveztetik ki, kik már illető megyéikbe mentek, hogy a népfölkelést szervezzék.

Nálunk a veszélynek közel kell lennie, hogy biztosan győzzünk. Föl tehát magyar nép! Föl, ti hös ivadékok! Föl a Tisza partjaira! Hadügyminiszterünk maga áll életekre, hogy a Tisza-vidéket megvédje. Bizzunk magunkban és benne, bizzunk igazságos ügyünkben, melynek győznie kell. Pest, 1848 deczember 13-án.

Kossuth s. k.,
a honvédelmi bizottmány elnöke.

Ügyes fogás volt Kossuth részéről, hogy a hadügyminisztert a gróf Schlick altábornagy ellen induló hadtest főparancsnokságára fölszólitotta. Ha nem ismerték is ugyan Mészáros tábornok képzettségét a fővezérségre, mit ő maga sem tulajdonitott magának, kinevezése főparancsnokká azzal az előnynyel birt, hogy az egykori cs. kir. tisztek és a rendes csapatok bizalmát ismét föléleszttette, mert Mészárosban ugyszólván képviselőjüket látták és hogy egy magyar hadtest elére állott,

mely kizárólag cs. kir. csapatok ellen volt fellépendő. A fennebbi nyilatkozatban ama körülmény is, mely nagyon fontos volt, hogy a főparancsnokságot átvette, különösen hangsulyozva volt és a képviselőházban 24 órával később tett kijelentésével ellentétben az volt állitva, hogy ő maga kinálkozott e parancsnokság átvételére.

A honvédelem szervezésének ezen folytatását és a fölszereléseket átalán véve deczember hóban Kossuth Lajos egy fölhivással vezette be, melyben, a mit különben is mindenki tudott, azt hirdette, hogy az eleinte szellemi fegyverekkel viselt küzdelem a 48-ki alkotmányért azon pontra jutott, midőn veszedelmes és nagyon kétes megoldása a kard hegyére állittatott.

A fölhivás igy hangzott:

F ö l h i v á s.

Ügyünk győzelmét nemcsak annak szentsége és igazsága fogja elhatározni, hanem az ágyuk és fegyverek hatalma is, ennélfogva minden áron fegyvereket és ágyukat kell szereznünk, még pedig minél többet; emberekben, kik e fegyverekkel bánni és az ágyukat kezelni tudják, hazánkban, istennek hála, nincs hiány és bizton állithatjuk, hogy annyi katonánk lesz, amennyinek képesek leszünk fegyvereket szerezni. A mi a puskákat illeti, erre nézve a kormány már régóta különbféle irányban intézkedett és a fegyvergyár is meg kezd felelni rendeltetésének, mióta a kormány szeme őrködik fölötte. De a hadviselés és a háboru főtényezői az ágyuk, ezeknek beszerzését tüzte ki tehát föladatul magának a honvédelmi bizottmány s még az ellenség is elismerte tüzéreink ügyességét. A kormány ennélfogva elrendelte, hogy az erre alkalmas helyeken országunkban ágyuk öntessenek vasból épugy mint más érczből és mivel az ágyuöntéshez alkalmas fémek közt a czin nélkülözhetlen, fölszólittatnak a polgárok, küldjék be a kormánynak minden czinedényöket, és minden e fémből készült tárgyakat a kitüzött czél elérésére.

Az állam nem csak minden legkisebb adományokat elfogad, hanem fontját 1 forinttal be is váltja. A czin átvé-

tetik. illetőleg beváltatik Pesten az arany és ezüst beváltó hivatalban, minden más nagyobb városban az ott levő sóhivataloknál, más helyeken pedig a kormánybiztosok által, honnét az ide szállittatik.

Pest. 1848. deczember 4-én.

Kossuth Lajos
a honvédelmi bizottmány elnöke.

Legdöntőbb bizonysága annak, hogy a magyar hadügyminiszter 1848. áprilban történt kinevezésével a védkérdés Ausztria és Magyarország közt legkevésbé sem lett megoldva, e minisztérium szervezetlen állapotban volt egész deczember haváig. Csak két hóval a törvényes állapot megszünte után és miután novemberben a nemzeti véderő minden részét magában foglaló magyar hadsereg létezése kikiáltatott és több rendelet által ténylegesen életbe léptetett, következett be a magyar hadügyminiszterium végleges szervezése, melynek beosztása átalánvéve nem tarthatott ugyan igényt arra, hogy ujnak tekintessék, mig a teendők csoportositásában a czéltalanság is szembeötlőnek tünik föl.

A hadügyminiszterium végleges szervezése az alább következő rendelet által történt.

Minthogy a honvédelmi bizottmány 450. sz. a. rendelete szerint minden eddigi különbség megszünt a sorkatonaság és honvédség közt és e szerint az addig fennállott nemzetőri tanács a magyar hadügyminiszteriummal egyesittetett, az ujonnan berendezett hadügyminiszterium belső szervezése a következő:

1. Elnöki osztály E. betü. Igazgató: Gombos László ezredes.

2. Katonai osztály A. betü. Igazgató: Nádosy Sándor ezredes.

3. Táborkari osztály B. betü. Igazgató: Vetter Antal vezérőrnagy.

4. Tüzérségi és fegyverkezési osztály C. betü. Igazgató: Lahner ezredes.

5. Ujonczozási és lóállitási osztály D. betü. Igazgató: Répásy tábornok.

6. Élelmezési osztály F. betü. Igazgató: gróf Török Bálint.

Minthogy a gazdászati és ellátási szerződések is ehhez az osztályhoz fognak tartozni, az illető főnökök nevei is közlendők. A gazdászati osztály főnöke: Péteri Mátyás. Az élelmezési osztály főnöke: Manlicher Nándor.

7. Igazságügyi osztály G. betü. Igazgató: Halzl János alezredes-hadbiró, mint igazságügyi főnök. *a)* egy magyar igazságügyi feltörvényszéki elnök, mely törvényszék fölött Halzl alezredes elnököl, *b)* a katonai feltörvényszék elnöke Nedelkovics Eltyen őrnagytörzshadbiró.

8. Egészségügyi osztály H. betü. Igazgató Stáhly Ignácz, a katonai egészségügyi hivatal főtörzsorvosa.

A hadügyminiszteriumhoz tartoznak még Erdős Ferencz a főszámvevői, felülvizsgálati és számvevő-ellenőri hivatal főnöke és a tábori lelkészi igazgatás. Igazgató: Czigler Ignácz apát, főtábori lelkész.

Ez osztályokon kivül a béke helyreállitása után még egy osztály fog fölállittatni a katonai végvidék számára.

Minthogy az illető osztályfőnökök a folyó ügyeket illetőleg a rendeleteket ezentul szigoru felelősség terhe alatt a hadügyminiszterium megbizásából saját nevük alatt fogják kibocsátani, minden kormánybiztos, csapatparancsnok és minden törvényhatóság felszólittatik, hogy e rendeleteket érvényeseknek ismerje és azokat gyors pontossággal bejelentse. Egyutta szükséges magatartásul még a következők rendeltettek:

Mindazok az ügyek, melyek az összes honvéd hadsereget, beleértvén az eddigi sorezredeket is, bármi tekintetben illetik, a hadügyminiszteriumhoz, azok pedig, melyek kizárólag egy osztályhoz tartoznak, egyenesen azon osztály igazgatóságához vagy magához az igazgatóhoz intézendők.

Fontosabb és titkosabb ügyek közvetlenül a hadügyminiszterhez intézendők.

Az eddigi ideiglenes nemzetőri tanács nemzetőri osztálya a törvények értelmében a belügyminiszteriumba kebeleztetik és Kiss Károly alezredes mint főnök által kezeltetik, azért is minden ez osztályt illető ügy hozzá intézendő.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

A hadügyminiszterium ez uj beosztását a hadügyminiszter egy rendelete követte, mely a különféle osztályok hatáskörét ismertette és a mely igy hangzott:

Az elnöki osztályban mindazok az ügyek tárgyaltatnak, melyek fontosságuknál fogva különös titoktartást igényelnek. Ide tartoznak: minden irásbeli kölcsönös összeköttetés a miniszteriumokkal, a hadvezérek és önálló csapat-parancsnokok közlései a hadügyminiszterhez, a rendkivüli elbocsáttatások, nyugdíjazások és a tábornokok áthelyezései, végre mindazok az ügyek, melyeket maga a miniszter intéz el és azok, melyek inkább diplomácziai, mint igazgatási természetüek.

A katonai osztály közvetlen tárgyai lesznek:

1. Minden a mi a parancsnokokra, táborkarokra és az egész magyar hadsereg tisztikarára, ezredekre és egyébb hadi testekre vonatkozik.

2. Minden előléptetés bezárólag az ezredesig: a magasabb előléptetések az elnöki osztályhoz tartoznak.

3. A törzs- és alantas tisztek nyugdíjazása, a nyugdíjazottak ujra alkalmazása és rangjok emelése.

4. A szabadságolások a gyakorlatok alatt vagy külföldre, a tisztek szabadságolása, vagy leköszönése.

5. A nyugdíjazottak számbantartása, békeállományra előjegyzettekre és számfeletti törzs- és alantas tisztekre való beosztás.

6. A térparancsnokságok és az azokhoz tartozó hivatalszemélyzet, valamint a nyugdíjazott tisztek ügyei.

7. Az uj ezredek és egyéb hadtestek képzését illető első rendeletek.

8. A köz- és magánintézetekben alkalmazandó katonai munkákra vonatkozó ügyek.

9. Fegyelmi és kihágási ügyek a hadseregben, a menynyiben azok törvényszéki eljárást nem tesznek szükségessé, de véleményadás végett az igazságügyminiszteriummal mégis közlendők.

10. Minden rang- és állásfokozatra vonatkozó kérdések.

11. Rendjelek általi kitüntetések.

12. Minden, a mi a hadsereg szellemére és kiképzésére vonatkozik, következésképen a gyakorlatokon való főfelügyeletre vonatkozó minden beadvány elintézése.

13. Minden, a mi sikkasztások és határsérelmek megakadályoztatására vonatkozik.

14. A magyar testőrség ügyei, a mennyiben azok a miniszterium szakmájába tartoznak.

A táborkari osztályban tárgyaltatik:

1. A csapatok mozgósítására és elszállítására vonatkozó minden ügy:

2. a Ludoviceum hadi tanoda minden ügye, a mennyiben azok a tanitásra vonatkoznak;

3. a földrajzi tárgyak és földabroszok;

4. a hadászati mozdulatok;

5. a jelenkor időszaki sajtója és irodalma, a mennyiben ezek a hadi történelembe vágnak;

6. a hidakra és utakra vonatkozó tárgyalások, a menynyiben azok a katonai közlekedéssel, és védelmi eszközökkel összeköttetésben állanak, az e tárgybani vizsgálati beadványokkal együtt;

7. egy átalános honvédelmi terv kidolgozása;

8. ez osztály épitészeti részébe tartoznak mindazon ügyek, melyek maradandó épületekre, katonai épitészetre, várakra és a honvédelemre vonatkoznak. Az osztály megvizsgálja az épitkezések költségelőirányzatát és valamennyi épitészeti és erőditési munkát kidolgoz.

9. a «Mészáros» hadi gőzös.

A tüzérségi és fegyverzési osztályba, jelesül az előbbibe tartoznak az ágyuk, lőpor és a salétrom készitése, az ütegek fölszerelése, átalánvéve minden, a mi a tüzérségre vonatkozik, mihez még a várak fegyverrel és lőkészlettel ellátása is tartozik. Végre a tüzérség főfelügyelete annak kiképzését illetőleg. A fölfegyverzési osztályba, a lőfegyverek, szuró és vágó fegyverekróli gondoskodás, azok bevásárlása, letéteményezése és szétosztása. A gyutacsok és fedők készitése, szóval minden, mi a lőfegyverekre és a gyalogság s lovasság fölfegyverzésére vonatkozik.

Az ujonczozási és lóállitási osztály fölügyel az összes katonaállitási parancsnokságra az országban és a mostan fennálló hadi megyékre. Kezeli az összes ujonczozási ügyet és gondoskodik azonfelül az ágyu fogatokra és élelmezési szekerekre. Szükségelt lovak vásárlásáról, ugyszinte lóállomány és királyi ménesekre is fölügyel az egész országban.

Az élelmezési osztályba tartozik minden pénz- és biztossági ügy, a felruházás és fölszerelés, a nyugdíjasok és rokkantak ellátása s a hadibiztossági személyek magánügyei, a hadi szekerészeti kar fölszerelése es a ruhabizottsági igazgatás. Az átalános hadi budget, a katonai élelmezés egész kiterjedésében minden erre vonatkozó számadással, az élelmezési személyzet magánügyei. Az elszállásolási ügy és átalánvéve minden, mi a csapat elszállásolására vonatkozik, a katonai méneseket illető ügyek, a mennyiben azok az élelmezésre vonatkoznak. Pénzkövetelések, melyek az élelmezési ügyből származnak. A török és franczia háborukból származó, a kincstár és a törvényhatóságok közt fennforgó kölcsönkövetelési összegek. Katonai elbocsátási kérvények, hiányzási intézkedések, a mennyiben azok a magyar törvényhatóságokat illetik.

Az igazságügyi osztály szakába tartoznak:

1. a katonai pörök Magyarországon és a kapcsolt részekben;

2. a katonai törvényhatóságot és a hadbirói személyzetet illető tárgyak;

3. a sánczfogságra itéltek kegyelmi folyamodványai és az őrizetre, felügyeletre és a foghelyek kijelölésére vonatkozó ügyek;

4. az összes hadbirói személyzet alkalmazására, előléptetésére, áttételére, szabadságolására és nyugdíjazására vonatkozó javaslatok;

5. a bünügyi, polgári, örökségi, gyámnoksági ügyekre vonatkozó tárgyalások;

6. a tábornokok, törzs- és alantas tisztek házassági engedélyei az egész magyar hadseregben;

7. a házassági óvadékok ügyei;

8. adóssági ügyek;

9. törvényhatósági jogviszályok;

10. törvényjavaslatok;

11. a katonai törvényszékek szervezésére vonatkozó munkálatok;

12. az összes katonai igazságszolgáltatás megőrzése Magyarországon és a melléktartományokban;

Az egészségügyi osztályba tartozik minden, a mi az ország tábori kórházaira és a katonai orvosi személyzetre vonatkozik.

A számvevői, fölügyelői és számvevő központi hivatal önállóan működik és gondoskodik a különböző kezelésekről kiállitott és az egész hadsereget illető számvevői ellenőrzésről.

A fő tábori lelkészi osztály közvetve nevezi ki a tábori papságot és vezeti a lelkészetre vonatkozó ügyeket. Minthogy a nemzetőrségi ügyek törvényesen a belügyministerium szakába tartoznak, addig, mig e miniszterium az erre vonatkozó ügyiratokat a föloszlatott nemzetőri levéltárból és az illető tényleges igazgatást át nem veszi, Kiss Károly ezredes ur által a hadügyminiszterium épületeben és a belügyminiszteriumtól egészen függetlenül fog vezettetni, ennélfogva a nemzetőrséghez tartozó hivatalos beadványok vagy kérvények közvetlenül fennevezett alezredes urhoz intézendők.

A hadügyminiszterium ujjászervezése csak Debreczenben lépett életbe és a legtöbb osztályfőnök, mint Gombos László ezredes, Halzl János alezredesi hadbiró, Nedelkovics őrnagy törzshadbiró, Stahly Ignácz főtörzsorvos a kormány Debreczenbe költözésekor Pesten maradt.

Deczember 14-én a Schlick gróf ellen müködő északi hadtest átvételével megbizott s ahoz indult Mészáros hadügyminiszter Répásy tábornokot utasitotta a hadügyminiszteri rendeletek ideiglenes kibocsátására.

A hadügyminiszterium végleges szervezésével a honvédelmi bizottmány elnöki irodájáé is megtörtént, melyet itt a kormányhatalom közvetlen befolyásának tekintetbe vételével

röviden közlünk. Az elnöki iroda személyzete a következő osztályokból állott:

Stuller Ferencz, Rákóczy János, Térey Ignácz, Csernátony Lajos, Vahot Sándor, Nagy Szőllősi Ferencz, (a keleti, a román és szerb nyelvek tolmácsa) és Kovács (a szláv nyelvé hadügyi dolgokban), irodaigazgató Várszeghy József, irattárgondnok Vörös Antal, pénztárnok Somosy Ferencz, fogalmazói segéd Salamon Sándor, kiadó Kuthy István, jegyzők Tóth István és Szabó Alajos, igtató Maszlag Antal, irnokok Plaveczki Ferencz, Komor Sándor, Raskó Manó, Szkurkai, Bernáth Gáspár, Medve Imre, Halász, Karácson, Gullnerics Károly, Meyrhoffer Piusz, Nagy József, Baráth Alajos, Herczeg Sándor.

A mint látszik, a hadügy legfontosabb szaka igen szegényesen volt képviselve, mi oly hiba volt, melyet Kossuth Lajos a kormány átköltözésénél Budapestről Debreczenbe az által tett jóvá, hogy magát egy kis táborkari fiók kanczelláriával vette körül, melyről alább fogunk szólani.

Deczember havában a különféle fegyvernemek szervezése is előhaladt.

A honvédzászlóaljak 9 ujjal szaporodtak, mi által összes számuk 62-re ment. Az uj zászlóaljak közül kettő a 18-ik honvédzászlóalj fél zászlóaljaiból képeztetett, melyet gróf Butler Sándor őrnagy parancsnokolt és a komáromi önkénytes nemzetőri zászlóalj Eszterházy Pál gróf őrnagy alatt a 18-ik honvédzászlóaljjá alakult át.

Az ujonnan képzett honvédzászlóaljak igy alakultak:

Az 54. a 18. honvédzászlóalj fél zászlóaljából.
» 55. a biharmegyei számfölötti ujonczokból.
» 56. a zalamegyei számfölötti ujonczokból.
» 57. a 18. honvédzászlóalj félzászlóaljából.
» 58. az aradmegyei számfölötti ujonczokból.
» 59. a békésmegyei számfölötti ujonczokból és az Aradnál létező 11. honvédzászlóalj osztályaiból.
A 60. és 61. a somogymegyei számfölötti ujonczokból.
A 62. a zalamegyei számfölötti ujonczokból.

Az uj zászlóaljak alakitásából látszik csak, mily buzgalmat fejtettek ki a helyhatóságok az ujonczozásnál, midőn sok-

kal több ujonczot állitottak, mint amennyi rájuk ki volt vetve. De ha meggondoljuk, hogy Zala, Bihar, Somogy, Baranya, Tolna stb. megyék több ezernyi ujonczot adtak, mi az előbbi honvédzászlóaljak alakitásából kitünik: ez eredményt csak a nemzeti lelkesülés fejtheti meg, mely ezreket csőditett önkénytesen a háromszinü zászlók alá.

A 43—62-ik zászlóaljak parancsnokai a következők voltak: a 43. honvédzászlóaljnál Kálmán Lajos őrnagy; a 44-nél Hraborszky Róbert őrnagy; a 45-nél Urváry István őrnagy; a 46-nál Tallián Károly őrnagy; a 47-nél Gyika Jenő őrnagy; a 48-nál Patay István őrnagy; a 49-nél Egerváry János őrnagy; az 50-nél Trángos István őrnagy; az 51-nél Welsz János őrnagy; az 52-nél Perczel Sándor őrnagy; az 53-nál Kürthy István őrnagy; az 54-nél Gróf Butler Sándor őrnagy; az 55-nél Ihász Dániel őrnagy; az 56-nál Kisfaludy Mór őrnagy; az 57-nél Janik Rezső őrnagy; az 58-nál Tóth Endre őrnagy; az 59-nél Szentiványi Kázmér őrnagy; a 60-nál Thassy László őrnagy; a 61-nél Csuzy Pál őrnagy; a 62-nél Driquet Péter őrnagy, ki utóbb a 44. honvédzászlóalj parancsnokságát vette át és Klapka alatt dandárparancsnokká lett. *)

A müszaki csapatoknál deczemberben az utászok egy zászlóaljjal szaporittattak, mely 3. számot kapott és Pozsonyban az őrnagygyá és ezen zászlóalj parancsnokává kinevezett Calzada Alfonz, a 34. sorgyalogezred századosa alá adatott. Azonfelül még néhány kinevezés a fölállitandó magyar mérnökkarra is közzététetett.

Kossuth személyes hadsegéde Ormay Norbert,**) másként

---

*) A zászlóalj-parancsnokok a honvédhadsereg későbbi fejlődése és a harczászati tagozás következtében, nagy változásnak voltak alávetve, és mi itt csak a fölállitással megbizott zászlóalj-parancsnokok neveit jegyeztük föl.

**) Ormay Norbert, másként Auffenberg, 1839-ben mint hadnagy a cs. kir. gróf Leiningen 31. sorgyalog ezredben Gácsországban, abban az összeesküvésben vett részt, melynek őrült terve abból állott, hogy az 1840-ben javaslatba hozott nagy gyakorlati tábor alkalmából Lembergben a

Auffenberg őrnagy teljhatalmat kapott egy toborzás általi vadászezred fölállitására.

Eperjesen az első lengyel dzsidás század és Munkácson a lengyel légió második zászlóalja állittatott föl.

A lovasság szervezése deczember hóban hasonlólag előre haladott és az ujonnan alakitott honvéd huszárezredek a rendes ezredekkel folyó számot kaptak. Mi itt minden ezred létszámát az azon időbeli ezredparancsnok nevével jegyezzük föl:

---

fölkelés zászlóját kitüzze. A tisztek és katonák részvétele összeesküvésben a cs. kir. hadseregben egészen kiváló. A magyar ezredek részvétele a magyarországi forradalomban, mint azt olvasóink e munkából már tudják, oly utakon történt, melyeknek a forradalmi összeesküvéssel semmi közük. Akkor azonban a lengyel izgatóknak sikerült az ott állomásozó ezredek több tisztjét abba bekeverni és ezek száma nem volt kevesebb mint tiz a gácsországi gróf Mazzuchetti cs. kir. sorgyalog ezredben és több ember a legénységből. Dmitrasszinovics hadnagy, horvát, játszotta a főszerepet és vezéri állásra volt kijelölve. Azon nagy kiterjedésü levelezés, melyet folytatott, a postánál és rendőrségnél föltünt, jelirásos levelezési megoldattak, s az összeesküvés fölfedeztetvén, valamennyi benne résztvevő katona elfogatott és Lembergbe kisértetett. Ezek közt Auffenberg is ifjabb fivérével, ki hasonlóképen a 31. cs. kir. gyalogezrednél szolgált. E tisztek, mintegy huszan, hat éven át a lembergi várkastélyban fogva maradtak és csak 1846. év végén itéltettek el. Az akkori kormány nagyon óvatos volt, hogy a dologból ne csináljon nagy zajt és e tisztek egyikét sem lövette agyon a hadtörvények értelmében. Dmitraszszinovics és Auffenberg Norbert mint leginkább terheltek, 20 évi várfogságra vasban itéltettek. 1848-ban a Ferdinánd császár által adott általános amnesztia alapján ezek a tisztek is szabad lábra tétettek. Auffenberg fivére, ki 14 évi várfogságra volt itélve, ő felségétől engedelmet kért 1849-ben a cs. kir. hadseregbe lépésre és utóbb őrnagygyá lett, s mint ilyen tavaly halt meg. Norbert pedig 1848-ban Magyarországba jött, mint őrnagy Kossuth személyes hadsegédévé lett. Mint ilyen fölhatalmazást kért egy vadászezred fölállitására, s alig hogy ez föl volt állitva, egy másodikra is. A harczmezőn, kivévén rövid ideig a Bánságban, semmit sem mutatott föl; a vadászok szervezője maradt. Ormay katonailag képzett ember volt, és külseje igen megnyerő. Midőn Görgey Aradról Világosra indult, Ormay bizonyos magánügyek elintézése végett visszamaradt, ölismertetett, elfogatott és politikai multja, valamint előbbi elitéltetése következtében azonnal kötél általi halálra itéltetett és ki is végeztetett.

I. Az első Ferdinánd császár huszár-ezred . 8 század.
Ezredparancsnok Mesterházy István ezredes.

II. Hannoveri király huszár-ezred . . . . . 8 század.
Ezredparancsnok Nagy Sándor József.

III. Esztei Ferdinánd főherczeg huszár-ezred . 8 század.
Ezredparancsnok Kászonyi József.

IV. Sándor nagyherczeg huszár-ezred . . . 8 század.
Pöltenberg Ernő ezred-parancsnok ezredes.

V. Huszár-ezred Olaszországban uj alakulás alatt.
Ezredparancsnok Szabó Vincze alezredes.

VI. Huszár-ezred Würtembergi király . . . 8 század.
Ezredparancsnok Hertelendy Miklós ezredes.

VII. Huszár-ezred Olaszországban uj alakulás alatt.
Ezredparancsnok Paulovics Imre alezredes.

VIII. Huszár-ezred Szász-Kóburg-Gótha herczeg . 5 század.
Ezredparancsnok Berzsek József ezredes.

IX. Huszár-ezred Miklós orosz császár . . . 8 század.
Ezredparancsnok Gáspár Endre ezredes.

X. Huszár-ezred Frigyes Vilmos porosz király . 8 század.
Ezredparancsnok Mezey Károly ezredes.

XI. Huszár-ezred Székely huszárok . . . . 6 század.
Ezredparancsnok Kiss Sándor ezredes.

XII. Huszár-ezred Nádor huszárok Csehországból Olaszországba rendelve, a Magyarországba szökött három századhoz, a többi az ezred kiegészitéséhez állittatott . . . . 3 század.
Ezredparancsnok Farkas Károly ezredes.

XIII. Hunyadi huszár-ezred . . . . 3 század.
Ezredparancsnok Lenkey Károly ezredes.

XIV. Lehel huszár-ezred . . . . 2 század.
Ezredparancsnok Ferenczy Albert ezredes.

XV. Mátyás huszár-ezred . . . . 4 század.
Ezredparancsnok gróf Bethlen Gergely alezredes.

XVI. Károlyi huszár-ezred . . . .
Ezredparancsnok Rohonczy Lipót ezredes.

XVII. Bocskai huszár-ezred . . . .
Ezredparancsnok Szathmáry Mihály ezredes.

XVIII. Attila huszár-ezred . . . .
Ezredparancsnok Majthényi Kálmán alezredes.

A 13., 14. és 15. huszárezredek csekély létszáma, valamint a 16., 17. és 18. huszárezredek létszámának föl nem jegyzése az által magyarázható meg; mert ezen ezredek alakulás alatt voltak. Hogy a lovasságot mindig 150 ló létszámban tényleges hadi lábon lehessen tartani, valamennyi ezredbeli elkülönitett osztály- és század-parancsnokhoz azon utasitás küldetett, hogy állományuk kimutatását küldjék be és a lovasok és lovak hiányát Répásy tábornok lovassági ujonczozási felügyelőnek közvetlenül jelentsék be. Egyidejüleg az alakulás alatt levő hat huszárezred is azon parancsot kapta, hogy a fegyverzet állapotáról is jelentést tegyen. Végre a tartalék-századok is fölszólittattak, jelentsék be, minő számmal indultak ki első állomásaikból, és hány ujonczczal és ujonczlóval vannak ellátva elszállásolásuk óta. Azonfelül a tartalékszázadoknak minden 15 nap jelentést kellett tenni, mennyi ujonczczal és ujonczlóval szaporodtak a közbeeső idő alatt.

A tüzérség a legnagyobb haladást tette valamennyi fegyvernem között a szervezésben. Már a téli hadjárat előtt 32 üteggel birt, ütegenkint 8 ágyuval. Ily meglepő eredményt csak az igazgató erők fáradhatlan tevékenysége és szakismerete érhetett el. Ezek a cs. kir. tüzérség tisztjei voltak, kik midőn ismereteiket és tapasztalataikat a magyar hadsereg javára értékesitették, minden pedánsságot és nehézkességet, mely a különben kitünő osztrák tüzérségnél otthonos, mel-

lőzve, e fegyvernem oly szervezését vitték keresztül, mely a rendkivüli körülményekhez tökéletesen illett.

A tüzérség szükséges gyors szaporitása mindenekelőtt a legénység kiegészitésének biztositását föltételezte, mely az első ütegek fölállitása után, az uj épületben helyeztetett el. Minden század, ép ugy mint a gyalogsági pótzászlóaljaknál, 300 emberből állott, kik többnyire képzett emberek voltak, mivel a magyar ifjuság különös előszeretettel viseltetett e fegyvernem iránt. A legénység az elemi kiképzés után az ágyu körüli szolgálattal, a távolságok meghatározásával ismerkedett meg, czélozni és lőni tanult. Féligmeddig alapos elméleti kiképzésről szó sem lehetett. A tüzér megtanulta, miként kezelje fegyverét és a harczmező gyakorlati iskolájául szolgált, melybe csakhamar beletalálta magát és csodákat tudott felmutatni.

Az első három ütegből, melyek mint már fennebb említettük, gondosabban és alaposabban képeztettek ki, egy honvéd tüzér tisztekből és tüzmesterekből álló kis sarjadék származott, kik szakaszok és ütegek vezetésében ügyességet tanusitottak. A legtöbb üteg eleinte volt cs. kir. tüzértisztek és sorhadi tisztek által vezényeltetett, kik egykor tüzérek voltak s a magyar tüzérséghez tétettek át. A tüzérség szaporitásával a volt cs. kir. tisztek magasabb rangra léptek és a csaták által edzett fiatalabb sarjadék állott lassanként az ütegek élére.

Az ütegek szervezésénél, mint már emlitettük, a régi osztrák szervezés nem szolgált mintául, a mennyiben az ágyuk száma 6-ról 8-ra emeltetett. Egy üteg 6 ágyuból és két vetágyuból állott. Az ütegek igy osztályoztattak:

1. lovas
2. vonatos és gyalog
3. álló

ütegek. A gyalog ütegek 18 lóból állottak.

Ezenkivül még ugynevezett önálló vetágyu-ütegek is képeztettek 8 vetágyuval, melyek helységek támadásánál alkalmaztattak és némelykor pusztitólag hatottak. A 3 fontos ütegekbe nem mint a cs. kir. tüzérségnél két, hanem négy lovat fogtak, és a társzekér ülésekkel birt.

A szekerészet, mely a cs. kir. tüzérségnél a fogatokról gondoskodott, fogattüzérséggé alakittatott át; ezt a rendsza-

bályt az osztrák hadseregben is alkalmazták. Az ütegekhez könnyebb lovak alkalmaztattak és a lőszer annyiban változott, hogy könnyebbeket készitettek és a zajt hozó lánczok és vas készülékek erős szijak által lettek helyettesitve. Az emlitett változásokból magyarázható meg a magyar tüzérség nagy mozgékonysága, melynek ügyessége azon csodálatos hirre adott alkalmat, hogy francziák szervezik és igazgatják. És a mi különös, e hirt kivált Ausztriában terjesztették, hol mégis inkább lett volna ok rámutatni, hogy a magyar tüzérség szervezői és igazgatói egykor a cs. kir. tüzérséghez tartoztak.

Az ütegek tényleges létszáma átalányvéve állott:

1 századosból mint ütegparancsnokból;

2 alantas tisztből;

2 tüzmesterből:

8 káplárból, kik mint irányzók alkalmaztattak;

112 tüzérből;

1 kovácsból.

Az ütegek felszerelésére Pesten Blaschkó Antal tüzérhadnagy igazgatása alatt nagyobbszerü szertári hivatal rendeztetett be, melynek nagy mennyiségü anyag és kézmüves állott rendelkezésére. A lófogatok lóállitási uton szerveztettek be és azoknál az ütegeknél, melyeknek szervezése májustól novemberig történt, igen kényelmesen eshetett meg. Az eleinte rendelkezés alatt álló három cs. kir. szekerészeti fogat osztályai az ütegeknél épen nem vétettek igénybe, hanem a lókészleti fogatoknál alkalmaztattak. Magyarországon 1848—49-ben oly sok volt a ló, hogy a lovasságot s tüzérséget könnyü volt lovakkal ellátni.

A meddig lehetett, az ütegeket tökéletesen szerelték föl és rendeltetési helyökre küldötték, de midőn a veszély nagyobbodott és arról volt szó, hogy egy más hadtestet kell gyorsan felállitani, mi gyakran fordult elő, akkor az ágyuk és megtöltött társzekerek előfogati lovakkal küldettek a hadtestekhez, hol azután a tüzérparancsnok föladata volt a lovakat és lószerszámot előteremteni, mit már az előleges tudósitás után az ágyuk megérkezése előtt meg is tett. A szolgálatot tevő legénység az állományból az ágyukkal együtt küldetett, de voltak sürgős esetek, midőn nyakra-főre kellett ujonczokat

betanitani a legszükségesebbekre, hogy azonnal szolgálatot tegyenek. Gyakran igen világos éjeken is tanitották az ujonczokat.

Ezek az ütegek a rögtönzés jellegével birtak, de nemsokára ezeket is jól lehetett használni.

Miután a magyar tüzérség szervezését egész a téli hadjárat elejéig előadtuk, még az 5. cs. kir. tüzérezredről kell szólanunk, mely Pesten volt őrségen és Csehországból egészittetett ki. Ez az ezred az osztrák harczászati beosztás szerint 18 századból állott, melyekből egymás után 12 század részint Dalmácziába (tulajdonképen a horvátországi bánhoz), részint Olaszországba küldetett, ugy hogy csak a törzskar 6 békeállományu századdal, 4 tiszttel, 1 őrmesterrel, 12 káplárral és 180 fő- és altüzérrel maradt Pesten. Nem sokára a törzs- és alantas tisztek egy része is Magyarországon kivüli szolgálattételre parancsoltatott.

A már fölszerelt három első üteg az 5. cs. kir. tüzérezred tisztjeiből és legénységéből képződött. Ezek Pákozdnál Helm, Jungwirth és Priszlinger cs. kir. ütegparancsnokok alatt harczoltak a Jellachich alatt álló ugyanazon ezred ütegei ellen, ezután Mogával a Lajta felé indultak, hol a cseh legénység kijelentette, hogy átlép a honvéd hadseregbe.

De másképp nyilatkozott a 800 emberből álló többi legénység, melyet hasonlóan fölszólitottak az átlépésre: ez vonakodott azt tenni. Ezek a tüzérségi vegyműhelyben alkalmaztattak, és midőn Windischgrätz herczeg hadseregével Pest felé nyomult, Wildorf Ferencz századossal, Krippel és Priddlinger hadnagyokkal foglyoknak nyilvánittattak és Nagyváradra tétettek át. Még visszatérünk ez elfogott tüzérekre is és most a nemzeti tüzérség vezérközegeiről, illetőleg a szervezési erőkről fogunk szólani, ezek voltak:

1. Lukács Dénes, helybeli tüzérségi igazgató, volt alhadnagy az 5. cs. kir. tüzérezrednél, ki a magyar hadügyminiszterium fölállitásánál, mint főhadnagy a tüzérségi osztályt saját személyében képviselte, azután mint a magyar tüzérség minden gyakorlati ujitásainak megteremtője gyorsan magasb rangfokozatra vergődött föl, és mint ezredes egész a

forradalom végéig lelke volt a honvédtüzérségnek. Lukács mély tudományossággal és szervezési észszel szilárd jellemet kötött össze. — Igazgatók voltak: Barenfeldi Psotta Mór, volt főhadnagy a cs. kir. 5. tüzér ezrednél, jeles tüzértiszt, ki a honvéd tüzérség fejlődése körül érdemeket szerzett, és Görgey oldala mellett ezredességig vitte föl. Továbbá Böhm József, előbb főhadnagy a cs. kir. 5. tüzér ezredben, hasonlóan ügyes tüzértiszt, mint alezredes és tüzérségi parancsnok volt Bemnél Erdélyben, és végre Makk József, előbb tűzmester a cs. kir. bombászkarnál, jól képzett tüzér, ki az első honvéd üteg kiképzésénél érdemeket szerzett, azonkivül igen bátor ütegparancsnok is volt, de nem birt teremtő erövel és rövid ideig tartó hirnevét, mely tetteivel nem állott összhangzásban, annak köszönhette, hogy katonához nem illő népember szerepét játszotta, ki föltolta magát a közönség figyelmére. Mint őrnagy oly kiáltványokat bocsátott a főváros lakosaihoz, mi csak rendkivüli körülmények közt lehetséges, a melyekben lekorholta őket, s a forradalmi körökben is föllépett stb. Makk Komáromban tüzér főparancsnok volt, mely minőségben azonban ép oly rövid ideig működött, mint várparancsnoksági minőségben és nem lépett többé tényleges szolgálatba.

Szertárparancsnoki és lőpor-felügyelői minőségben működött Blaschko Antal, a maga szakában jeles, volt cs kir. szertárőr az eszéki vártüzérségnél, ki mint őrnagy maradt meg ez állásában a forradalom végéig és itt igen jó szolgálatokat tett.

Ulrich Ágost anyag-felügyelő, ki a cs. kir. 5. tüzérezrednél őrmesterből honvédhadnagygyá lett, elejétől kezdve ép ugy az ütegek fölállitásánál, de kivált a lőkészletek előállitásánál nagy tevékenységet fejtett ki, és átalánvéve bebizonyitotta, hogy az osztrák seregben elfoglalt nagyon szerény állását tulhaladó képzettséggel és gyakorlottsággal bir. Ő is mint törzstiszt maradt meg állásában egész a forradalom végéig.

Midőn a magyar hadsereg hadtestekbe osztatott, ezek mindegyikénél egy törzstiszt működött mint tüzér-parancsnok,

ennek föladata hasonló volt azzal az állással, melyet a tüzérségi törzstisztek elfoglalnak, t. i. a tüzérség vezénylése nagyobb ütközetekben, az igazgatás, a lőkészlet nyilvántartása stb. Még lesz alkalmunk a honvéd tüzérség további fejlődéséről szólani.

Helyén találjuk a szervezés eredményét a három főfegyvernemre nézve május közepétől deczember végéig röviden összefoglalni, hogy a gyors haladást kimutassuk, mely a rendes magyar csapatok fejlődésénél ily rövid idő alatt végbe ment, miután a törvényes tér el lett hagyva:

H o n v é d z á s z l ó a l j a k: Miután május közepétől szeptember 27-éig az első 16 honvéd zászlóaljból, a 14. honvéd zászlóaljjá átalakult első pesti csatár zászlóalj beleértésével, csak 13 volt tökéletesen fölszerelve, a honvéd gyalogság október elejétől deczember végéig, tehát három hó alatt 42 zászlóaljjal szaporodott, melyek gyorsan szerveztettek és szereltettek föl s összes számuk 62-re rugott. Ily eredmény csak a nemzet akkori harczias lelkesülése által magyarázható meg.

L o v a s s á g: Ez október elejétől 6 honvéd huszár ezreddel szaporodott, melyekből eleinte magától érthetőleg csak néhány század állittatott föl, melyeket utóbb több követett.

T ü z é r s é g: Valóban csodálatos fejlődés mutatkozik a fent kijelölt idő alatt a magyar tüzérségnél, melynek három első ütege csak október közepén szereltetett föl és a mely deczember végén 32 üteg tekintélyes számát érte el, 8 ágyuval ütegenkint; ebbe volt befoglalva még azon néhány üteg is, mely a cs. kir. 5. tüzérezredtől lépett át a honvédekhez.

Minő uton és módon támadtak a zászlóaljak és ütegek, legjobban láthatni a következő rendeletből, mely által Beniczky Lajos*) kormánybiztos a bányavárosok védelme czéljából a

*) Beniczky Lajos a legtevékenyebb kormánybiztosok egyike, egyszersmind igen vállalkozó és ügyes portyázó, mint azt jelesül Losoncz ellen intézett támadása által igazolta, miről a maga helyén bővebben fogunk szólni. Rendkivüli tevékenységeért a forradalom leverése után 20 évi várfogságra itéltetett, de több évi bünhödés után kegyelmet nyert. Az 1860. októberi diploma után képviselőnek választatott az országgyülésre.

szükséges rendszabályok igénybe vételére utasittatott. A rendelet következőleg hangzott:

A felső-magyarországi megyék biztositására, jelesül Zólyom, Hont, Bars, Turócz és az ezekben fekvő bányavárosokra, a lázitó merényletekre való tekintettel, Beniczky Lajos kormánybiztos nagyobb és kiterjedtebb meghatalmazással láttaték el, ugymint:

a) Zólyom, Hont, Bars és Turócz megyék hatóságai, valamint az ezen megyékben fekvő bányavárosoké is, a katonaiak, valamint a polgáriak, a kormánybiztosi törvényhatóság alá rendeltetnek, csak tőle vesznek parancsokat és beadványaikat csak neki terjesztik fel, a különböző miniszteriumok államtitkárai a honvédelmi bizottmány által már oda utasitvák, hogy az illető törvényhatóságokhoz intézendő rendeleteiket — tisztán közigazgatási ügyek kivételével — a nevezett kormánybiztos közbenjárása által foganatositsák.

b) Hogy tevékenységének nagyobb sulya és intézkedéseinek nagyobb tekintélye legyen, másrészről, hogy abban a helyzetben legyen, miként az annyira fontos bányavárosokat minden támadás ellen biztosithassa és átalánvéve a kerületében támadható zavarokat azonnal czélirányosan elfojthassa, a kormánybiztos egy zászlóalj fölállitásával lett megbizva, melyet azonban neki magának kell fölfegyverezni és a mely a körülményekhez képest a veszélyeztetett helynek megvédésére az ő

Beniczky a határozati párthoz és 1868-ban az ellenzékhez tartozott. Ebbe az évbe esik titokzatos meggyilkoltatása, mely még mai napig sincs felderitve. Beniczkyt akkor levél által, melyet hordár hozott neki a Cammon kávéházba, állitólag egy haldokló honvédhez hivatott. Ő egyszersmind a budapesti honvédegylet elnöke is volt, katona társai szerették és tisztelték, ugy hogy egészen ki kell zárni a föltevést, hogy szomoru vége azokból a körökből eredt volna. Különös volt azonban a körülmény, hogy egy nappal később a képviselőház elnökét levélben értesitették, hogy Beniczky többé nem él. Három hóval később végre megtudták, hogy holtteste a Csepelsziget partján van beásva. A holttestet csakugyan meg is találták ott és nyakkendőjéről ráismertek, mivel az enyészés már fölismerhetlenné tette. Vajjon föl fog-e valaha derülni e sötét titok? Beniczky, ki szilárd jellemü férfiu és kitünő hazafi volt, jobb sorsot érdemlett volna

rendelkezése alatt fog állani. Ebben a zászlóaljban minden egyes ujoncz, valamint minden más honvéd, három évi katonai szolgálatra kötelezi magát.

c) A bányavárosokban található ágyuesöveket ő fogja fölszereltetni és azokból két üteget képez, melyekből egyet mozgósit, a másikat pedig saját belátása szerint, fontosabb pontok megvédésére fog alkalmazni.

d) A fölállitandó zászlóalj alakitásánál ideiglenesen kinevezi a tiszteket és neveiket utólagos jóváhagyás végett a honvédelmi bizottmánynak beterjeszti.

Kelt Pesten, 1848. deczember 21-én.

A honvédelmi bizottmány:
Kossuth Lajos,
elnök.

Valamennyi magyar haderőnek egységes hadsereggé öszszeolvasztása után, és miután a törvényes állapot megszünt, a honvédelmi bizottmány a magyar ezredeknek uj esküformát adott ki, mely igy szólott:

Eskü minta. «Hüséget esküszöm az élő istenre Magyarországnak és a magyar alkotmánynak, esküszöm, hogy az ország alkotmányát, törvényes és jogos függetlenségét életemmel és véremmel védelmezni kész vagyok, nemzeti zászlómat soha el nem hagyom és a magyar országgyülésnek, az általa megbizott vagy megbizandó kormánynak, valamint az ezáltal kinevezett törvényes hatósági személyeknek engedelmeskedve, kötelességemet mindenki ellen, kit az országgyülés a haza ellenségének tekint, mindig pontosan, becsületesen és hiven teljesitem.»

A honvédelmi bizottmány még azt is elrendelte, hogy a honvédsereg minden tisztje köteles volt magáról téritvényt adni, mely igy hangzott:

Nyilatkozati forma: «Alólirott a magyar alkotmányra letett hüségi eskümnél fogva becsületemre fogadom, hogy mindig hive leszek Magyarországnak, a magyar nemzet törvényes függetlenségét, alkotmányát és alkotmányos szabadságát mindenki ellen életemmel és véremmel megvédeni kész

vagyok, Magyarországnak s az általa megbizott vagy megbizandó kormánynak engedelmességre kötelezvén magamat, az ezen kormány által törvényesen kinevezett személyeknek és szolgálati kötelességeimnek, hiven és pontosan fogok engedelmeskedni.

Ellenben mindenkit, kit az országgyülés és az általa megbizott kormány az ország ellenségének tekint, hasonlóképen ellenségnek fogok tekinteni, és semmiféle rendelkező hatóságot, mely nem az alkotmány és az országgyülés erejénél fogva van arra hivatva, tehát jelesül az osztrák kormányt nem fogom elismerni és csak oly parancsolatokat fogok érvényeseknek és kötelezőknek tekinteni, melyek a magyar kormány aláirásával vagy ellenjegyzésével kibocsátvák, más parancsokat pedig, bárkitől jőjjenek is, át nem veszek, sem nem foganatositok. 1848. deczember 12-én.»

Noha a hadsereg egysége minden rendeletben hangsulyoztatott és a fölött semmi kétség nem támadhatott, hogy a sorgyalog ezredek honvédzászlóaljakká változtattak át, Kossuth Lajos oly kérdezősködések következtében, melyeket némely volt cs. kir. katonatisztek ezredeik jövőjére nézve hozzá intéztek, egy külön nyilatkozat adására érezte magát indittatva, melyben a többek közt azt mondotta: «hogy ily kétség téves magyarázatokra ne szolgáljon, a kormány ezennel kijelenti, hogy a sorezredeket becsületök fényében akarja fenntartani és az ezredeket nem csak nem bontja zászlóaljakká, sőt még az uj honvéd zászlóaljak is ezredekké fognak egyesittetni. Igy tehát a sorgyalogezredek szervezésében nem fog változtatás történni. Minthogy azonban vannak sorezredek, melyekből csak a harmadik zászlóalj van az országban, erre nézve ki fog hirdettetni, hogy a többi ezredrészek külföldön történt elhelyezése az előléptetésnek nem szolgál akadályul.»

Hogy ezen rendeleteknek csak az a czélja volt, hogy a régi sorezredek jövőjükre nézve ideiglenesen megnyugtassanak, magától értetődik; mert mint emlitettük, ez ezredek föloszlatása később mégis bekövetkezett.

Ez oly rendszabály volt, mely a fölvett harczászati beosztásban, a zászlóaljban mint egységben találta okát.

A honvédelmi bizottmány deczember havában az ezredeknél levő hadapródi állást a következő rendelettel szüntette meg:

«Korunkban csak személyes érdemekkel tarthatunk igényt kiváltságra. A születési és vagyoni kiváltság az igazság és méltányosság itélőszéke előtt soha sem volt érdem, csak szerencse. Ennélfogva elrendeli a honvédelmi bizottmány, miután erre nézve a közvélemény már régen kimondotta itéletét, hogy ezentul*) hadapródok nem fognak az ezredekbe és zászlóaljakba fölvétetni. Azok, kik azok voltak, megszünnek hadapródok lenni és érdemük szerint altiszti állást nyernek. E rendelet végrehajtásával a hadügyminiszter van megbizva.»

Hogy a tisztek előléptetése, valamint a hadügyre vonatkozó minden rendelet gyorsabban és kiterjedtebben elintéztessék és pontosabban foganatosittassék, a hadügyminiszterium elrendelte, hogy minden zászlóaljnak három és minden lovas századnak két példány küldessék a hivatalos Közlönyből és utasitotta a zászlóalj- s lovas század-parancsnokokat, hogy a helyet, hová a lapok küldendők, deczember hó lefolyta alatt a «Közlöny» szerkesztőségének tudtára adják.

Egy másik rendelettel megszüntette a hadügyminiszterium a tisztek kinevezési okmányainak kiadását egész a századosságig és tudomásul adta, hogy ezen kinevezések ezután egyszerüen csak a hivatalos közlönyben lesznek közölve.

A hadügyminiszter az igazgatási ügyek gyorsabb elintézése végett meghagyta továbbá a csapattesteknek, hogy tisztán igazgatási ügyekben egyenesen a hadügyminiszterium illetékes osztályaihoz forduljanak.

---

*) A cs. kir. osztrák hadseregben az időben háromféle hadapródok voltak. Hatan minden ezredben cs. kir. hadapród elnevezést viseltek és sorrendben tisztekké léptek elő, azután voltak ezred-hadapródok, korlátlan számmal, kik képességük szerint mozdittattak elő tisztekké és végre ugynevezett «Expropriis hadapródok, kik a ruházati pénz lefizetése mellett besorozott közvitézek voltak és ugyanazon állásuk volt mint az ezred-hadapródoknak.

A hadügyminiszterium már emlitett rendeletével összhangzásban, mely szerint minden tiszt, ki november 30-áig illető csapattestéhez be nem érkezett, a rangjegyzékből kitöröltessék, a hadügyminiszter egy rendeletet adott ki, melyben azon tisztek névsorának, valamint az állások betöltésére vonatkozó előterjesztések beküldését megparancsolta. Egyidejüleg az ezred- és zászlóalj-parancsnokok oda utasittattak, hogy a tisztikar rangjegyzékét beküldjék.

Uj csapatok szervezésénél oly időben, midőn a tisztikar különböző elemekből és különféle multból van alakitva, igen nehéz a rangjegyzéket összeállitani. Ugyanazon eset áll be az idegen légiók alakitásánál is. Minden nehézség és követelés mellőzésére legjobb minden tiszti állásnál a rangot a tisztté kinevezés kelete szerint állapitani meg.

A hadügyminiszterium a honvédelmi bizottmány megbizásából indittatva érezte magát a kötelességmulasztó tisztekre nézve decz. 24-én ismét a következő rendelet kiadására:

«Miután tapasztaltatott, hogy sok tiszt részint jelentéktelen teendők s egyéb magán ügyek miatt Pestre jön és a tábori szolgálat elmulasztásával hosszas ideig mulat a városban, sulyos felelősség terhe alatt meghagyatik, hogy az ily tisztek Pestre érkezésük után késedelem nélkül jelentkezzenek Mitis őrnagy és térparancsnok urnál vagy Budán Sebes őrnagy és térparancsnok urnál és itt időzésük okát előadják, hogy az ügy fontossága megitéltethessék és annak lehetőleg gyors elintézése után késedelem nélkül illető ezredeikhez, zászlóaljaikhoz vagy osztályaikhoz visszasiessenek, az ezred- és zászlóalj-parancsnokok pedig utasittatnak, hogy csak a legfontosabb és kivételes megbizásokkal küldjék ide tisztjeiket, ellenkező esetben e tisztek az illető parancsnokok költségeire fognak visszaküldetni.»

A képviselőháznak már szeptember havában hozott határozata értelmében, hogy azok a tisztek és közlegények, kiknek szolgálati ideje már letelt, de kik további szolgálatra jelentkeznek, egy harmadával magasb zsoldot kapjanak, megbizta a honvédelmi bizottmány a hadügyminiszteriumot, hogy ezt foganatositsa.

Miután a hadügyminiszterium elrendelte, hogy valamennyi számfölötti ujoncz a küszöbön levő hadiesemények következtében a honvéd kerületekhez küldessék: a hadügyminiszterium indittatva érezte magát az ujonczok szállitásának szaporodásánál fogva a beszállásolásra vonatkozó rendeleteket a csapat és szállitási parancsnokok emlékezetébe hozni.

A honvédek és nemzetőrök betanitására nézve rendeletet bocsátott ki a hadügyminiszterium, mely egészen a rendkivüli körülményekhez volt alkalmazva és gyakorlati érzékét bizonyitotta. E rendelet következőleg hangzott: «A honvédzászlóaljak és nemzetőri parancsnokok a jelen enyhe időjárás alatt minden igyekezetüket a zászlóaljak kiképzésére forditsák. Szükséges, hogy a legénység jelesül a biztonsági szolgálatban és őrködésben, melyeknél leginkább mutatkozik a tapasztalatlanság és hanyagság, kiképeztessék. A gyakorlatoknál minden fölösleges disz-gyakorlatok elmaradjanak. A zászlóalj-parancsnokok figyelme csak a komoly harczban szükséges fegyverkezelésre legyen átalánvéve forditva. És pedig kivált a fegyver helyes töltésére, a czélzásra és lövésre. A szétszórt harczrendben, rohamoszlopok alakitásában, a rohamban és gyülekezésben különösen gyakorlandók a csapatok.» E rendeletet, hogy a katona csak háborura, nem pedig tisztelgésekre képeztessék ki, jelenleg vezéreszméül és zsinórmértékül sok parancsnok nem alkalmazza, noha ez minden hadsereg szabályzatának vezérelve.

A fővárosi nemzetőrségnél az az eset fordult elő, hogy annak némely tagjai, kósza hirek által fölriasztva, a honvédelmi bizottmány elnökéhez intézett föliratban azon aggodalmat fejezték ki, hogy a háboru várt kiterjedésénél az ellenség ellen fognak alkalmaztatni. Ez aggodalmat az elnök a «Közlöny»-ben megjelent hivatalos nyilatkozat által oszlatta el, mely a budapesti nemzetőrség alábbi nyilatkozatát vonta maga után:

Nyilatkozat.

A nemzetőrség alulirt tisztikara a «Közlöny» 169. számában a honvédelmi bizottmány elnöke által kibocsátott nyilatkozatból a sértett hazaszeretet legkeserübb érzésével vette észre, hogy több budapesti nemzetőr a nemzetőrség egy részének az ellenség ellen küldése miatt aggodalmát fejezte ki, abban a meggyőződésben, hogy az összes budapesti nemzetőrség a megbélyegző gyávaság ily lealacsonyitó bizonyságát nemes önérzettel utasitja vissza, nem mulaszthatja el, a maga és az egész zászlóalj nevében különösen kijelenteni, hogy valahányszor az imádott hazának szüksége lesz védő karokra, minden aggodalom nélkül készek lesznek a hazafiui kötelesség lelkesitő érzetével az ellenség ellen fölkelni.

Midőn a tisztikar egyszersmind kijelenti, hogy azon névtelen levél iróit, kiknek aggodalma a szóban forgó kijelentést vonta maga után, nem tekintheti nemzetőröknek, és ünnepélyesen fölhivja őket, nevezzék meg magukat, hogy ismerje a haza ama fiait, kik a nemzetőri tiszteletre méltó elnevezést ily gyalázatos módon bitorolják.

Pest, 1848. november 27-én.

Szász alezredes,

Vukovich Mihály őrnagy,
Kajdán Miklós százados,
Sterbeczki István főhadnagy,
Frankendorfer J. őrmester,
Szentpétery Zsigmond,
Ráday Gedeon lovas őrnagy,
László János százados,
Szigligeti főhadnagy,
Artner Izidor káplár a III. zászlóalj 9. századában,
Takács István közlegény.

Ezt a nyilatkozatot Kossuth Lajos fölszólitása követte a fővárosi nemzetőrséghez, melyben igen hizelgő módon azon utasitást adta ennek, hogy a haza védelmére annyira szükséges fegyvereit a benyomuló ellenség elleni fölhasználásra, tehát a honvédek fölfegyverzésére, a helybeli őrszolgálatra szükséges fegyverek kivételével, azonnal szolgáltassa be. E felszólitásra a budapesti nemzetőrség sértett becsületének elég tétetett és rövid uton ki volt mutatva, hogy az ellenség elleni al-

kalmazásukra nem is gondoltak. E fölhivás deczember 15-ről keltezve következőleg hangzott:

Fölszólitás a budapesti nemzetőrökhöz, illetőleg a parancsnokokhoz:

A honvédelmi bizottmány elismeri ama hazafiui készséget, melylyel a budapesti nemzetőrség 6 hónapon át ingathatlan buzgalommal igyekezett a személy és vagyon biztositására szükséges fárasztó őrszolgálatot teljesiteni, miért is a haza és nemzet nevében köszönetét mondja ki. E készség a honvédelmi bizottmányban azon reményt kelté föl, hogy jelen fölhivása önzetlen jóakaratra és önfeláldozásra talál.

A hazánk ellen ujra történt vakmerő ellenséges támadás szükségessé teszi, hogy minden nélkülözhető fegyver ezen ellenség ellen küldendő csapatok számára legyen rendelve, ennélfogva felszólittatnak a nemzetőrök, hogy hazafiui kötelességüknek tartsák fegyvereiket e végből beszolgáltatni és az illető parancsnokok az őrségi szolgálatra nélkülözhetlenül szükséges fegyverek visszatartásával az országos fegyvertárba küldjék azokat be.

Kelt Pesten, 1848. deczember 4-én.

A honvédelmi bizottmány elnöke,
Kossuth Lajos.

Máskép járt el Kossuth azon nemzetőrökkel, kik Deésnél Urbán előtt megfutottak: vizsgálatot rendelt el ellenök a következő rendelet által:

A honvédelmi nemzetőri szak előterjesztése folytán a Deésnél megfutott nemzetőrség példátlan gyáva magaviseleteért, mely a magyar nemzet rég időktől óta hűn megőrzött nemzeti becsületére árnyékot vet, szigoru vizsgálat után a fegyverek elvételével, a vétkes nemzetőröknek, a nemzetőri tiszteletteljes névsorból leendő kitörlésével és nevöknek nyilvános közzététele által a haditörvények értelmében lesz büntetendő, azon kevesek pedig, kik magukat e sajnos esetnél férfias kitartás által kitüntették, ideiglenesen, mig a nemzetnek alkalma lesz a harczmezőn szerzett érdemeket megjutalmazni, nyilvános dicséret által tüntetendők ki. Parancsolat adatott ki

a vizsgálat megtételére az Erdélybe inditandó országos bizottságnak, azon megjegyzéssel, hogy az kihirdettessék, mivel fenn van tartva az eredmény későbbi közzététele.

Pest, 1848. deczember 12-én.

Kossuth Lajos,
a honvédelmi bizottmány elnöke.»

Minthogy a felváltott mozgó nemzetőrök egyik fő mulatsága volt, hogy hazatérvén az ellenség elől, ki nem lőtt töltényeiket nem csak utközben, hanem gőzhajókon és városokon átvonulásukkor vagy falvakban kilőjjék, mi által a legtöbb hadi szükségletet könnyelmüen eltékozolták és igy az ország tetemesen károsult, Mészáros hadügyminiszter igen erélyes hangu rendeletet bocsátott az illető parancsnokokhoz és kormánybiztosokhoz, melyben rámutatva a felelősségre, a fegyelem és rend hiányát szigoruan megrótta, e borzasztó visszaélések azonnali beszüntetését a legszigorubb felelősség terhe alatt elrendelte, a parancsnokokat, valamint a kormánybiztosokat pedig utasitotta, hogy a nemzetőröktől fölváltásuknál a nálok találandó töltényeket elvegyék.

Hogy a bekövetkezendő átalános támadásnál az ország ellentállási képessége minden lehető módon öveltessék, a honvédelmi bizottmány elnöke két rendeletet bocsátott ki a mozgó nemzetőrségre, az ugynevezett guerilla-csapatokra és népfölkelésre vonatkozólag. Az első rendelet nehány pontban mindent tisztán kifejtett, a mi a nemzetőrség képzésére, föllegyverzésére, szolgálati idejére és rendeltetésére vonatkozott, ebből látható, hogy egészen helyes szempontból indult ki, midőn hangsulyozta, hogy nem föladata a harczmezőre menni, hanem az ellenséget nyugtalanitani és annak minden képzelhető kárt okozni. Átalánvéve ezen mozgó nemzetőrség hivatása a guerilla-csapatokéval és a népfölkeléssel azonos volt, azon különbséggel, hogy a két első jól volt fegyverkezve és harczászati összeköttetésben állott és ugy lépett föl. E védcsapatok tevékenységéről a forradalom alatt még bővebben fogunk szólani. Az első rendelet igy hangzott :

Rendeletek.

I.

Magyarország törvényhatóságainak:

A mozgó nemzetőrség kiállitása és alkalmazása tárgyában, a Közlöny 190-ik számában kiadott rendeletnek kiegészitéseül ezennel közhirré tétetik:

1. Egy megyében több ily önkéntes mozgócsapat is felállitható.

2. A csapatvezéreknek megválasztása az illető megye főispánját, annak nem léte, vagy ott nem tartózkodása esetében az alispánt, vagy az azon megyében működő korm. biztost fogja illetni. Kit a most nevezettek egyike nyilt rendelettel ellátand, annak felhatalmazása van mozgócsapatot alakitani.

3. A csapatvezérek illetménye a csapat számának arányától függ. Oly csapatvezér, kinek csapata 100 egész 200 főnyi legénységből áll: századosi, kinek pedig 400 főből áll, az országtól őrnagyi illetményt nyerend.

4. A fő- és alispányok, vagy korm. biztosok felelőssé tétetnek, hogy oly csapatvezéreket válasszanak, kik vezéri kötelességüknek pontosan és becsülettel megfelelnek.

5. Az ily mozgó csapatok legalább 4 hónapra kötelesek alakulni, és vállalkozni; akár lovasokból, akár pedig gyalog vadászokból, vagy szekerész hadak legyenek azok, minden egy legényre 5 pft. foglalót kapnak; fő és altisztjei, ugy a legénység is ugyanazon zsoldot, és dijt huzza, melyben a rendes katonaság részesül.

6. Köteles a csapat magát felfegyverzeni, azonban mérsékelt fegyverváltsági dijt az állománytól fog nyerni, azért is a csapatvezér köteles lesz, mind a fegyverekért, mind pedig a kiadandó munitiók fejében járó dijnak 4 hónapra előre való kimutatását a kormánynak felterjeszteni.

7. A fő-, alispány, vagy kormánybiztos a kiszámitott költségek iránt a kormánynak köteles jelentést tenni. Mig a

kivánt összeg a kormány által kiszolgáltathatnék, az előleges költségek a megye pénztára által lesznek fedezendők.

8. A zsold havonkint fog a kormány által mindig előre kiadatni.

9. Ezen szabad mozgócsapatok a rendes hadsereghez nem csatoltatnak, hanem minden csapat maga kezére szabadon fog az ellenség ellen müködni, azonban, ha megyéjükben nincs ellenség, tartoznak a kormány felhivására a szomszéd és második szomszéd törvényhatóságba is átmenni.

10. Rendeltetésök nem az, hogy csatarendben álljanak az ellenség ágyui elé, — hanem, hogy hangya módra az ellenséget körüllepjék, azt szüntelen nyugtalanitsák, soha békét ne hagyjanak — az élelmi szereket előle eltakaritsák, — társzekereit elfoglalják, — éjelenkint az előttük ismeretes utakon és ösvényeken oldalt és hátul megtámadják és pusztitsák.

11. A mi zsákmányt az ellenségtől elfoglalnak, az az ő tulajdonuk, minden fogolyért, melyet átadnak 5 p. frt. dijt nyernek, minden szuronyos fegyverért pedig váltságbérül 8—12 p. frtot.

A megbizás ilyetén szabad mozgócsapatok alakitására minden megyére kiterjed, főleg azonban határszéli megyékben, az ellenség által nyugtalanitottakban, a legnagyobb erélylyel felállitandó és azonnal müködésbe teendő és életbe léptetendő.

A megyékben és a kebelükbeni városokban az alakitással megbizottak a következők:

Nyitrában: báró Jesszenak János fő- és Markhos János alispán.

Trencsénben: Balogh János kormánybiztos.

Liptóban: Szentiványi Ödön főispán.

Zólyomban: Radvánszky Antal főispán.

Turóczban: Révay Simon „

Hontban: főispán ott nem levén, Beniczky Lajos korm. biztos.

Barsban: Juszth József főispán.

Nógrádban: Gr. Ráday Gedeon főispán.

Gömörben: a főispán jelen nem lévén, az első alispán.

Szepesben: Gr. Csáky László főispán.

Zemplénben: a főispán ott nem lévén, Boronkay Antal kormánybiztos.

Unghban: Bernáth Zsigmond főispán.

Bereghben: Szintay kormánybiztos.

Marmarosban: Mihályi Gábor kormánybiztos.

Szathmárban, Biharban 's a részekbeli megyékben: Beöthy teljhatalmu orsz. kormánybiztos.

Aradban: Boczkó Dániel kormánybiztos.

Csongrádban: Kárász főispán.

Csanádban: Návay „

Békésben: Wenckheim Béla főispán.

Temes, Torontál, Krassóban: Vukovics Sebő kormánybiztos.

Szegeden: Egressy kormánybiztos.

Bácsban: Horváth Antal főispán.

Jászkunságon: Szentkirályi főispán.

Pestmegyében és Budapest városában: Nyári Pál.

Esztergom megye és városában: Andrássy József 1-ső alispán.

Komáromban: Gr. Nádasdy Lipót főispán.

Győr megye és városában: Lukács Sándor kormánybiztos.

Veszprémben: Hunkár Antal főispán.

Vasban: Vidos József kormánybiztos.

Sopronban: Fiáth István kormánybiztos.

Zalában: Csertan Sándor „

Somogyban: Gr. Festetics Gejza.

Baranyában: Gr. Batthyány Kázmér főispán.

Tolnában: Stankovánszky főispán.

Fehérben: Gr. Batthyány István.

Kelt Pest, 1848. dec. 18-án.

A honvédelmi bizottmány elnöke
Kossuth Lajos.

II.

A népfelkelés és szabad mozgó (guerilla) csapatok.

A szabadság harczának népharcznak kell lenni. Ekkor a nép győzhetetlen.

A népfölkelés már többször alkalmaztatott. Gyakran nagy sikerrel, mint Roth táborának elfogásakor, néha nem felelt meg a siker a várakozásnak; minek oka az, hogy a felkelt nép csatarendbe állittatott az ágyúk 's ellenséges katonaság elébe, mi nem lehet a népfelkelés rendeltetése.

Ha a nép felkel, 's nem csatarendben áll az ellenség homloka előtt, hanem azt ezernyi ezereinek számával mint a hangya körül keringeti, ki gyalog, ki lóháton, ki szekeres csoportban, használja az éjt, midőn az ágyú hiában dörög, használja azt, hogy a nép minden utat, ösvényt, hidat, bokrot ismer, eltakarit az ellenség elől minden élelmet, nyakára gyujt, a mit nyakára gyujtani lehet, elvágja társzekereit, nem hagyja soha pihenni, felriasztja az álom karjaiból, reá csap oldalt, reá csap hátulról, ha csatarendben sorozza magát ellene, akkor vissza vonul, 's egypár óra múlva ismét újra kezdi, ha a nép ekként kél fel 's kisebb csapatokban mint a hangya örökké mozog az ellenség körül — a nép győzhetetlen. Nem kell a népnek puska, minek is kelljen? nem mindenik tud bánni vele, a ki tud, az szerez magának; nem is puffogva, lármázva kell a felkelt népnek járni, hanem csendben rohanni meg az éj oltalma alatt az ellenséget, melly szegény hazánk kebelét marczangolja, 's ha megrohanta, fejszével, kaszával, bottal, késsel szórni a halált maga körül, kanóczot vetni az ellenség társzekereibe, puskaporos gyüjtelékeibe. Ez a népfelkelés feladata.

Az ellenség kimondta, hogy a magyar nemzetet ki akarja törülni az élő nemzetek sorából, 's országunkat Ausztriába beolvasztani. Ezen istentelen szándékát végrehajtandó, miután minden oldalról megtámadta hazánkat 's felbujtogatta nemzetünk ellen a vad szenvedelmek rabló vágyait, most végre

azt gondolván, hogy e' sok oldalróli megtámadás által véderőnket megoszlatá, főseregével betört hazánkba a Lajtánál.

Felső dunai hadseregünk elszánt vitézséggel állott ellent, nehézzé és drágává tette a berohanást, 's aztán hogy a hoszszú vonalon szétszórt haderő összpontosulva erősebb legyen; az e' végre előre védsánczokkal ellátott Győrnél vonta magát össze.

Ott fogja a szabadság harczát megvivni; a magyar szabadságnak a Dunánk jobb partján álló létserege.

A kormány megtette, a mi erejében állott, 's kötelességéhez tartozik. Most tegye meg a nép is a magáét, ön magáért, a szegény szorongatott hazáért.

Keljenek fel a népnek ezerei, alakuljanak mindenütt az önkéntes mozgó csapatok, ne várjon senki parancsot, rendeletet; vállalkozék, kinek szive a hazáért dobog, vegye magához barátait, szomszédait, ismerőseit, és segitsen a hazát védeni.

Hajtassék végre erélyesen a szabad mozgó csapatok iránt kibocsátott rendelet.

Ezen felül pedig keljenek fel a népnek ezerei! segitsék az ellenséget semmivé tenni.

Keljen fel különösen Komárom, Győr, Veszprém megye; 's Veszprém megyében a Bakonynak rettenthetlen népe. Az ellenséggel szemközt ott áll vitéz seregünk. A nép pedig — mint a fáradhatlan hangya sereg, vegye őt körül minden oldalról.

Komárom népének a Csallóköz mocsárjai, a győrinek maga Győr, hadseregünk a vidék biztositó vizei, Veszprémnek a Bakony bevehetlen rejtelmei biztos fedezetül szolgálnak.

Mig a Bakonyban 's Bakony táján a nép őrzi a hazát, addig jaj azon ellenségnek, melly azt háta mögött hagyva, előre mer vonulni!

Fel, fel! szabad hazánk szabad népének ezerei.

Budapesten, 1848. dec. 18-án.

Az országos honvédelmi bizottmány.

A szervezett szabad csapatok közt leginkább emlitésre méltók Ujházi kormánybiztos vadász-csapata.

Nemegyei szabad csapata; szervezte Nemegyei Bódog.

Bihari önkénytesek; szervezték Hadvani, Dobozy és Gazsi.

Lovas portyázók; szervezte Takács István.

Nagy-kőrösi szabad csapat; szervezte Szentpéteri.

Szabad csapat; szervezték Kállay Manó és Zoltán Mihály.

Szabolcsi szabad csapat; szervezte Péchy alispán.

Csongrádi szabad csapat; szervezte Sánta Ede.

Rákóczy szabad csapat; szervezte Vasváry Pál.

Bocskai szabad csapat; szervezte Sillye Gábor kormánybiztos.

Felső-magyarországi szabad csapat; szervezte Kornidesz Lajos őrnagy.

Hevesi lovas csapat; szervezte gróf Wartenslében Gusztáv őrnagy.

Békésmegyei szabad csapat; szervezte báró Wenkheim Béla.

Valamennyi szabad csapatok közt Kornidesz őrnagyé leginkább felelt meg a czélnak. E bátor és ügyes guerillavezér kivált a Szepességben igen jól vezényelte csapatát.

Miután a magyar haderő különböző részeinek egységes honvédhadsereggé olvasztásánál az illetékek szabályozása is szükségessé vált, a hadügyminiszter erre vonatkozólag a következő napiparancsot bocsátotta ki:

A méltóságos honvédelmi bizottmány a hadügyminiszteriumhoz f. évi november 10-én intézett utasitásában azt az elvet mondván ki, hogy jövőre a sor- és honvédkatonaság illetékeire nézve is egy lábon álljon, s az eddig a különbféle csapatnemek és szakok szerint kimért hadi illetékek rendeztessenek és a hadsereg valamennyi katonai egyénei, elhelyezésük különbsége és kivétel nélkül akár ellenség előtt, akár mint őrségek vagy nagy várakban tesznek szolgálatot: a jelen körülmények közt egyforma illetéket kapjanak ép ugy pénzben mint termékekben, ennélfogva a sorkatonaságnál eddig fennálló illetékek az önálló magyar hadügyminiszterium megalapitásakor egyes csapatosztályoknak ideiglenesen engedélyezett hadi járulékokban és a honvédcsapatoknál az ideiglenes haditanács által előirányzott fizetések szerint kellőleg fölvétettek és kölcsönösen összehasonlittattak, ezután tekintettel a fennebbi elvre, uj illetéki szabályzat szerkesztetett ép ugy a békére, mint a jelen

hadi viszonyokra nézve és ennél zsinórmértékül az szolgált, hogy egy katonai egyen se rövidittessék meg eddigi illetékeiben, továbbá az egyes állásoknál különbféle czimen előbb kimért járulékok egy illetékösszegbe vonassanak össze és minden fizetésnél a krajczárok és törtszámok mellőztessenek. Végre minden fizetéssel ellátott egyéneknél a békében vagy háborus időben természetben kimért kenyéradagok készpénz illetékben hozzászámittassanak és csak annyi takarmányadag engedtessék természetben, mennyire az illető tiszteknek sok évi tapasztalás szerint rendesen a valóságosan tartott lovakhoz szükségük van. Az alszázadosi, másod századosi, másodosztályu hadnagyi, számadó altiszti és hadapródi állások (a honvédelmi bizottmány eddigi rendelete szerint már megszüntettek) 1849. év január elsejétől az egész magyar hadseregben megszünnek és a számadó altisztek helyett 1. és 2. osztálybeli számvetési segédek tiszti ranggal és ahhoz szabott illetékkel hozatnak be. Az első osztályba osztályozandók mindazok a számadó altisztek, kik eddig az ugynevezett magasb kincstári illetékben részesültek. A számvetési személyzet további rendezése és a tüzetesb rendeltetés, mennyi számvetési segéd osztassék be mind a két osztályba, később fog következni.

Az illetéki szabály 5 táblába van osztva. Az első a tábornokokat, a törzs- és felső-tisztek 5 osztályát, melyeknek mindegyike az egyenlővé tétetett csapatosztályokat foglalja magában.

A második a tiszti rangban állókat.

A harmadik a fizetéses egyéneket tiszti rang nélkül.

A negyedik a zsolddal ellátott egyéneket.

Az ötödik valamennyi katonai hivatalnokokat.

Ez áttekintés történt megerősités után az előszámlált sorozatban az egész magyar hadseregnek folytatólagosan tudtára adatott.

A mellékelt első tábla ezután minden hadtest- és csapatosztály parancsnoknak azon megjegyzéssel adatik tudomására és ahhoz való alkalmazkodásra, hogy a tábornokok, törzs- és felső-tisztek 1849-ik év január 1-étől kezdve az eddig kimért és kapott illetékek helyett, melyek a jelen rendeletnél fogva egyuttal megszüntetnek, az első illetéki tábla-

ban foglalt uj illetéket fogják kapni és igy csak ezek számithatók be. Magától értetődik, hogy ezen novemberi rendelet a multra semmi esetben sem alkalmazható.

Végre minden tábornoknak, törzs- és főbbrangu tisztnek ezen szabályoknak minden részben és határozatban való megtartása legszigorubb és mulaszthatlan kötelességévé tétetik és a katonai és számvetési hivatalnokok utasittatnak, hogy minden alkalommal pontosan őrködjenek a fölött, hogy ezen szabályszerü rendeletek egész terjedelmükben foganatosittassanak, végre minden illetéki kihágás vagy eltérés, kötelesség, lelkiismeret és letett szolgálati esküjök értelme szerint megakadályoztassék.

E rendeletből látható, hogy a hadügyminiszterium a tisztek és a velök egyenlő állásba helyezett katonai hivatalnokok illetékei megállapitásánál elfogadott elveknél gyakorlati s a háborus viszonyokhoz szabott szempontból indult ki. A második osztályu hadnagyok és számadó altisztek állásai megszüntetésénél oly rendszabályt találunk, melyet a cs. kir. hadseregnél csak később vittek keresztül. A tiszti szolgák megszüntetése azért történt, hogy a magyar hadsereg védereje növekedjék. Valamennyi illeték kikerekitése forintokká az illetékek számitásának egyszerüsitése érdekében történt.

Hogy olvasóinknak mélyebb betekintést nyujtsunk a tiszti illetékek kimérésébe, reprodukaljuk az azokra vonatkozó illetéktáblázatokat is. Ezekből legelőbb is látható, hogy az akkoron ezüst pénzben számitott tiszti fizetések sokkal magasabban vannak kimérve, mint az akkori cs. kir. hadseregben, sőt hogy a magyar tisztek akkori fizetései a cs. kir. hadseregben mostan szabályozottakkal egyenlők. Az illetékek ezen tetemes emelésének oka az akkori viszonyok közt beállott nagy drágaságban keresendő, mely minden élelmiszernél és áruczikknél tapasztalható volt. Egyébiránt a hadügyminiszterium a tiszti illetékek fölszállitása által a cs. kir. főhaditanács hosszas mulasztását tette jóvá. *)

*) Szinte hihetetlen, de mégis igaz, hogy a bécsi főhaditanács által Mária Terézia ideje óta 1838-ig, midőn a zászlótiszti állás megszüntetett és helyébe a 2-ik osztályu hadnagyi lépett, a tiszti illetékek igen szerény mérvben emeltettek, hogy a 2-ik osztályu hadnagy az előbbi

A tisztek fizetései, mint ez az illetéki táblázatból látható, nem volt egyaránt kimérve, sem a béke-, sem a hadi illetékre nézve. A magyar hadügyminiszterium egészen abból az elvből indult ki, mely akkor a cs. kir. hadseregnél mérvadó volt; csakhogy itt a táborkarról volt legjobban gondoskodva, a honvédhadseregben ellenben a tüzérség kapta a legmagasabb fizetést. És azon tiszti állásokban, hol a békeilleték más fegyvernemek hadi illetékével egyenlő volt, a tüzérség hadi illetéke ismét magasabbra volt kimérve. Hogy a tüzérséget előnyökben részesitették, az annak nagyobb fontosságából, melylyel e fegyvernem az uj honvédseregre nézve birt, magyarázható ki. A tüzérség után a táborkar és a műszaki csapatok voltak jobban fizetve, mint a lovasság, ez pedig jobban mint a gyalogság és legrosszabbul a szekerészet. Hogy a gyalogságnak, mint főfegyvernemnek tisztjeiről kevésbé volt gondoskodva, mindenesetre hiba volt. A különbség pedig a szekerészeti és más fegyvernemek törzstisztei fizetésénél valóban kiáltó nagy volt. Legjobban voltak a honvédhadseregben a tábornokok fizetve — többnyire vezérőrnagyok voltak hadtest-parancsnokok — ezek ugyanis mellékes illetékeikkel együtt havonként 1000 forintot kaptak.

Az ujabb időben érvényesitett egyenlő tiszti békeilletékek kimérése elvénél fogva valamennyi fegyvernemnél, a legtöbb európai hadseregnél minden különbség ki van egyenlitve.

zászlótiszt 19 forintnyi fizetése helyett 24 ftot és az első osztályu hadnagy, kiről Lacy tábornagy szolgálati szabályában 1766. ez állott: «A hadnagy havonkint 22 frt fizetést kap, igy tehát szolgája mellett vadászt is tarthat,» 1838-ban csak hat forintnyi illetéktöbbletet kapott. És 1848-ban a fizetések ugyanazok maradtak. És minő fordulat állott be az alatt a pénzviszonyokban és szükségletekben? A pénznek előbb nagyobb értéke volt és minden áruczikk olcsóbb volt, de a tisztek fizetése nem állott arányban azokhoz a követelésekhez, melyeket velök szemben támasztottak. Átlalánvéve már a tisztek egyenruhája is nagyon sokba került. A lovasságról szólani sem akarunk, hol a dzsidások és huszárok fényes ruhákat viseltek. A gyalogsági tisztnek disz és tábori öltözete volt és szolgálaton kivül polgári ruhát viselt. Kényelmes öltözetről, mint a blouse, szó sem volt akkor, a tisztnek a monarchia fővárosaiban a laktanyán kivül a tábori sipkát nem volt szabad használnia. Ezzel csak egy tisztnek fő szükségleteit mutattuk ki.

I. Illetményi

a vezérkari személyzet, továbbá a

Rangfokozat	Időben béke	Időben jelen háboru	Vezérkar évi dij frt	Vezérkar napi lótáp részletek	Tüzérség évi dij frt	Tüzérség napi lótáp részletek	Tábor kar, Mérnök kar, Utász kar, Árkász kar, Aknász kar, Sajkás kar évi dij frt	Tábor kar … napi lótáp részletek	Lovasság évi dij frt	Lovasság napi lótáp részletek
Hadvezér	1	.	4080	8	A hadvezérnek jár havonkint 340 vendégpénz, s igy teszen minden havi 1000 vagy évi 12000 frt. A nak esetről-esetre külön pótdij parancsnoknak évenként 1000 frt					
	.	1	6720							
Vezérőrnagy	1	.	4080	8						
	.	1	6720							
Ezredes	1	.	A magán szolgák a törzs- és főtiszteknél egészen megszüntetnek, ugyszinte az ebbeli ruha-átalány.		3480	5	3000	5	2880	8
	.	1			5040		4800		3000	
Alezredes	1	.			2040	4	2040	4	2040	7
	.	1			3000		2760		2208	
Őrnagy	1	.			1680	3	1680	3	1680	6
	.	1			2340		2220		1800	
Első kapitány	1	.			Az alszázadosok a valódi századosok közzé soroztatván megszünnek, ugy szinte a másodosztályu alhadnagyok is.				1152	5
	.	1							1440	
Második kapitány	1	.							840	4
	.	1							960	
Százados	1	.			980	1	980	Csak a táborkarnál 1	.	.
	.	1			1800		1800			
Főhadnagy	1	.			720	1	720	1	570	3
	.	1			960		960		744	
Alhadnagy	1	.			480	1	480	1	432	3
	.	1			720		726		696	

kimutatása

magyar hadsereg törzs- és főtiszteinek.

Gyalogság, Ménesi kar, Ruházati kar, Térparancsnoki kar, Határőrség		Szekerészi kar		Hadosztályok és időkülönbség nélkül	Másodrendü tisztek számára kimért		Úti szállásbér naponkint
évi	napi	évi	napi	évi	kemény	lágy	
dij	lótáp	dij	lótáp	szállásbér	tüzifa a téli hat hónapra		
frt	részletek	frt	részletek	frt	öl szerint		kr.
frt vagy évenkint 4080 frt hóban járandósága együtt parancsnokló vezérőrnagyadandó. A komáromi vár vendégpénz illetéke van.				1200			
				800			
2400	5	1920	5	600			50
3000		2640					
1800	4	1680	4	400			
2208		1920					
1560	3	1200	3	300			
1800		1440					
1152	.	960	2	150			24
1440		1320					
840	.	720					
960		864					
960	.	.	.				
1440							
480	.	480	.	100	5	6	24
744		720					
360	.	360	.	60			
696		672					

Általános illetéki elvek.

1. A törzs- és főtisztek dijai minden hó 16-án, lótápilletményök félhavonkint előre kiszolgáltatandók.

2. A köz-költségalapból (Unkostenfond) eddig kimért dijpótlékok, nemkülönben a havidijjal ellátott egyének részére kiadatni szokott kenyéradagok ezennel megszüntetnek.

3. Az előléptetés esetében egy évi, valamint az előd halálozása esetébeni három hónapi kevesebb fizetés, ugy a megholt három havi dijának az illető hadipénztárba fizetése egészen megszünik.

4. Mennyi ideig maradjanak a szabadságos tisztek pénz- és lótápilletményeik élvezetében, az minden egyes esetben a szabadság-engedélyben ki fog mondatni.

5. Az első tisztirangba előléptetett egyéneknek felszerelési pótlék fejében az álladalom részéről jár:

A tüzérség, — a tábori, mérnöki, utász, árkász, aknász- és sajkás karnál . . . . 100 frt.

A lovasságnál . . . . 150 »

A gyalogság, ménes, ruházati, térparancsnoki- és szekerészkarnál, valamint a határőrségnél . . . 60 »

6. A lovastisztek számára átengedett szolgálati lovak, mint az álladalom tulajdonai, azok további használatában maradnak azon megjegyzéssel, hogy a kimért lótáp járandóságból kell tartatniok, jövőre azonban az első tisztirangra előléptetett eféle egyéneknek szabad választások szerint vagy 120 pfrt. segély, vagy az általuk addig használt szolgálati ló tulajdonul engedtetik, mind a két esetben azonkivül élvezendnek ezen tisztek az első kapitányi rang elnyeréséig havonkint 2 pft. lótartási átalányt, mely a kinevezési hónap elsőjétől az illető év végeig, továbbá pedig minden év január első napján az egész évre előre 24 pftal kifizettetik.

7. Minden ezredi és zászlóalji segédtiszt, a lovasságiak kivételével, kap az álladalomtól egy hátasló megszerzésére egyszer mindenkorra 120 pfnyi előlegezést havi 5 pfnyi részletes visszafizetés mellett azon feltétellel, hogy ha a hivatalra helyette más neveztetnék ki, mielőtt a visszafizetés az álla-

dalom részére megtörtént volna, utódja az álladalomtól csak az elődе által visszafizetett összeget, a 120 pft. tevő maradékot pedig közvetlen elődjétől igényelhetné, egyedüli kivételével a halálozási esetnek, melyben az álladalom a visszafizetést a hagyomány-tömegből követelni és az utódnak az egész 120 ft. összeget kiszolgáltatni fogja.

8. Egy teljes lótápilletmény, a törzs- és főtisztek részére áll $^{1}/_{8}$ mérő zab, 8 font széna, és három font alomszalmából.

9. A kimért lótápilletmények az illető tisztek választása szerint vagy természetben ingyen vagy az egy részletre határozott 6 pfnyi váltságban vétethetnek ki.

10. Zászlóalj-parancsnoki szolgálatot tevő századosok, vagy ezredi és zászlóalji segédül alkalmazott gyalogtisztek, ebbeli alkalmazásuk idejére egy ingyen lótáp-részletet kapnak.

11. Megbetegedett tisztek, vagy azok nejei és gyermekei, kik a katonai kórházba felvétetnek, kórházi térités fejében naponkint 24 krajczárt fizetendnek.

12. Börtönbe jött tisztek rangjok elvesztéséig illetményeiket huzni fogják, de háborukor is csak a békeidőre kiszabottakat.

Pest, 1848. december 21. A honvédelmi bizottmány nevében, Kossuth Lajos elnök.

Petény Mátyás, hadügyminiszteri tanácsos.

Nádosy Sándor, ezredes.

Mészáros Lázár, hadügyminiszter.

Erdős Ferencz, őrnagy.

Helybenhagyatik.

A hatóságok által az életmi szerekre és egyéb tárgyakra való összegek fedezésére nézve a pénzügyminiszterium a következő rendeletet bocsátotta ki:

A törvényhatóságok, tartományi és hadi biztosok által rendesen összeállitott és már beérkezett számadások, jelesül az ilyen sürgős és rögtöni utasitást kivánó beterjesztések több hatóság részéről szükségessé teszik, hogy az egyes hatóságok által tett kiadások élelmi szerekben vagy más tárgyak beszerzésében s az adókárpótlásra nézve átalános elvek állittassanak

föl, hogy ha az ujra elrendelt megtérités e tárgyakra nézve tisztába lesz hozva, tisztán föltünjék az adóösszeg, melyre az állam számithat.

Ennélfogva a honvédelmi bizottmány utólagos jóváhagyása mellett rendeltetik:

1. A rendes sorkatonaságra és annak podgyász-szállitására nézve a fölvétel és leszámolás ugyanazon áron és ugyanazon módon foganatosittatik, mint ez eddig történt;

2. a törvényhatóságok saját pénzéből tett kiadások szabad csapatok kiállitására, honvéd és mozgó nemzetőrségre, valamint a nemzetőrökre és hadi táborokéra is az államnak számitandók be:

a) azon rendes katonai zsold és ellátás a piaczi ár szerint vétessék föl, melyek az ujonnan állitott honvédekre, önkénytesekre, vagy nemzetőrökre mozgósitásuk alkalmával a hatóságok által szolgáltattak ki;

b) a szabad csapatok rendes fölszerelésére és a honvédek fölfegyverzésére s fölszerelésére forditott kiadások, melyeknél fogva e hadiszerek az állam tulajdonává lettek;

c) az ujonnan állitott honvédek, önkénytesek és nemzetőröknek idegen törvényhatóságokhoz fuvarozása a katonai szállitási szokásos dijak szerint.

Mindezen beszámitásoknál azon összegek vétetnek tekintetbe, melyeket az állam a törvényhatóságoknak előlegezett. Végre:

3. Minthogy a nemzetgyülés határozata értelmében ép ugy a már állitott, mint a még állitandó ujonczok mint rendes katonai ujonczok tekintendők, a felkelés előtt tett semmiféle kiadások az államnak nem számittathatnak be, hanem minden honpolgár köteles ott, ahol lakik, vagy ahol birtoka van, az ujonczozási költségekhez az illető törvényhatóságoknál aránylag járulni. Ennélfogva minden hatóság köteles az általa állitott ujonczra tett toborzási foglalót — 20 frtjával fejenkint — valamint a felkelés ujonczaira forditott költségeket összeszámitani és az összeget adókulcs által megszabni. Amennyiben azonban némely községek aránylag számosabb lakosságuknál fogva magasb költségekkel terheltettek, mint a

kidolgozandó aránynál fogva rájok rovatott, erre nézve kártalanittatni fognak.

Budán, 1848. november 30-án.

A pénzügyminiszteriumtól.

A különféle katonai intézetek deczember hóban fokozott tevékenységet fejtettek ki. Az országos fegyvergyár egészen készen állott és a honvédelmi bizottmány a hivatalos lapban közhirré tette, hogy a gyárban már az összes hivatalnoki és felügyelői személyzet teljes számban van és többé semmi alkalmazás nem fog tételni. Minthogy továbbá a gyárt látogató közönség oly nagy volt, hogy a munka is megzavartatott, elrendeltetett, hogy a fegyvergyár a közönség előtt hetenkint csak két órán át t. i. szombaton délutáni 2—4 óra közt lesz nyitva, hogy a belépés csak 50 személynek, még pedig jegyek előmutatásával engedtetik meg, melyek szombaton délelőtt 9 és 12 óra közt a radikális kör kapusánál lesznek kaphatók.

Az országos főfölszerelési bizottság is abba a helyzetbe jutott a deczemberben nagyobb mennyiségben befolyt anyagok által, hogy a növekedő hadsereg felruházásáról gondoskodhatott.

A Kossuth Lajos által megvásárlott furógép az ágyucsövek készitésére teljes müködésben volt.

Mindennemü adományok nagy mennyiségben folytak be. Vácz, Igló és Dömsöd községek harangjaikat szolgáltatták ki a kormánynak beolvasztásra és ágyuk öntésére és a honi kölcsön az országos pénztárba már több mint két millió forintra rugott.

A pesti nemzetőri zászlóaljnak a kormány azért mondott köszönetet; mert lemondott az elnök által számára engedményezett három napi ingyen zsoldról a veszélyeztetett haza érdekében. Hasonló köszönet mondatott a hadi iskolában tanárkint alkalmazott Molnár főhadnagynak, ki havonkinti 50 forint pótfizetéséről mondott volt le.

III.

A nádor-főherczeg előterjesztésének története, melyet Magyarország állitólagos megtámadása tárgyában tett. — A nádor kivonatos életrajza.

Deczember hava további eseményeinél egy közbejött esetet kell előrebocsátanunk, mely az akkori izgalmas időkben igen nagy zajt csapott, föltünést keltett és Magyarország legfőbb hivatalnokának gyanusitására vezetett. Ép ugy a történelem, mint az átalánosan tisztelt nádor érdekében a legujabb adatok nyomán közelebbről fogjuk megvilágitani a tényállást.

Midőn István főherczeg a magyar és horvát csapatoknak Pákozdnál történt összeütközése előtt Magyarországot elhagyta, a honvédelmi bizottmány egy bizottságot küldött ki azzal az utasitással, hogy a nádori irattárt vizsgálat alá vegye. E bizottság tagjai voltak Záborszky Imre, Torkos Lajos, Mérey Miklós és Halász Boldizsár.

Ha e küldöttek missziójánál csak a kiváncsiság kideritése szolgált volna indokul, azt hisszük, hogy az kevésbé zajt csapó modorban is megtörténhetett volna. S mindjárt kezdetben bizonyos tekintettel kellett volna lenni a nádor iránt, kinek tevékenysége és eljárása az uj politikai korszakban egész a horvátokkal történt harczig nyiltan állott a világ előtt.

Hogy oly rendkivüli körülmények közt, melyekbe ő császári fenségének tevékenysége esett, annak elnöki kanczelláriájában elég anyag volt a kiváncsiság kielégitésére, az előre volt látható, mert már egy közönséges elnöki iroda is tartalmaz tárgyakat, melyek igen kényes tartalmuak és a melyek nincsenek nyilvánosságra szánva. A kiküldött bizottság misszióját

már az is nagyon könnyitette, hogy a nádori kanczellária hivatalnokai közt a főherczeg elutazása után, senki sem érezte magát indittatva az elnöki okmányokat rendezni és a fontosakat időelőtti használat elől megóvni. Sőt oly gondatlanság uralkodott a nádori kanczelláriában, hogy a főherczeg által kiadásra jelzett előadási tervezet ő felségéhez a királyhoz egy halmaz papir közt a padláson hevert.

Ama számtalan iratok közt, melyek a főherczeg mindig helyes eljárását kimutatták, ezen fogalmazvány és a Lipszki-féle magyarországi földabroszhoz tartozó vázlat, mely a nádor könyvtárában találtatott, s egy sulyos vádat képező irat, mely személyét látszott terhelni, fedeztetett föl, melyből az tünt ki, hogy ő tervezte volna Magyarország megtámadtatását kilencz oldalról. E terv deczember hóban csakugyan teljesen keresztül is vitetett, de az előterjesztés a királyhoz 1848. márczius 23-áról szólott és a mi a főherczeg terveit Magyarország megsemmisitésére a Lipszki-féle földabrosz nyomán illeti, ha ez nem mutat szándékos járatlanságot a földabrosztanban, azt árulja el, hogy igen keveset értettek hozzá; mert a Lipszki-féle kilencz darabból álló földabrosz azért van igy fölosztva, hogy az egyes lapok fölkeresését megkönnyebbitse. A vázlatnak tehát a főherczeg tervét kellett volna kimutatni, és ez deczember 27-én, midőn Windischgrätz herczeg a főváros ellen nyomult, a hivatalos lapban kőnyomatban reprodukáltatott.

Az állitólagos tervvel nem is akarunk tovább foglalkozni, ellenben ő cs. kir. fensége márcz. 23-ki előterjesztéséről ő felségéhez bővebben szólandunk. Itt mindenekelőtt a viszonyok és az indokok veendők szemügyre, melyek a főherczeget ez előterjesztésre birták. Márczius havában a politikai mozgalom hullámai oly magasra csaptak, hogy az utczán csináltak politikát, és sokan azt negélyezték, hogy a nagy franczia forradalom intézményeit vették mintául. Volt egyenlőségi kör stb. s átalánvéve mindazok a tünetek előtérbe léptek, melyek rendszerváltozásnál minden átmeneti stádiumtól elválaszthatlanok. Bécsben, hol az urak első rémületükből már fölocsudtak, Magyarország paczifikácziójáról kezdettek gondolkodni. A miniszterek egyre-másra konferencziákat tartottak

és egy ilyenre, mely márczius második felében tartatott, a főherczeg is meghivatott.*) Ebben a konferencziában, melyben gróf R . . . . és gróf H . . . . miniszterek is részt vettek, a nádor azt a tanácsot adta az uraknak, kisértessék meg a kiegyezkedés Magyarországgal a magyar miniszterium utján törvényes módon. Gróf H . . . egészen ellenkező véleményen volt és azt mondotta, reméli, hogy a kormány tekintélye és a rend Magyarországon fegyveres erővel állittathatik helyre. A császárnak, nézete szerint még elég ujoncza marad Magyarország legyőzésére, ha azonban ez az eszköz nem tetszenék, tudna ő egy csalhatatlant, mely abból áll, hogy a nemzetiségeket egymás elleni harczra bujtogassák, még pedig a derék horvátokat, tótokat, ráczokat és oláhokat a magyarok ellen. Ha a háboru kitör és mind a két rész elgyengül s a küzdelem által ki van merülve, mind kettőn lehet uralkodni.

A nádor megbotránkozva ezen javaslaton azt válaszolta: «Gróf ur. komolyan mondja ezt vagy tréfál? Ha komolyan, akkor lehetetlen hozzájárulnom, mert ez az eszköz nemcsak nagyon veszedelmes, de annyira erkölcstelen is, hogy én azon esetre, ha ő felsége azt elfogadná, még a jelen konferencziában fognám kérni elbocsáttatásomat.»

Midőn visszatért a főherczeg, még inkább át volt hatva a készületlenség érzetétől, melyben az ország a forrongás közepette volt. Erre őt nem csak a bécsi minisztertanácsban Magyarország paczifikácziójáról uralkodó nézetek inditották, hanem a hangulat is Magyarországon, mely hasonlóképen gonddal töltötte el. Szükségesnek tartotta tehát felterjesztést intézni ő felségéhez, a melyben az esetleg alkalmazandó rendszabályok három pontban voltak összefoglalva, melyeket saját véleménye követett minden egyes pontra nézve. Az előterjesztés három pontja e javaslatokat tartalmazta:

*) E fejezetben előforduló némely adatok és idézetek a meghalt nádor közléseiből a kevéssé elterjedt, de rendkivül érdekes munkából: «István Viktor, osztrák főherczeg. Élete, müködése és halála» vannak véve.

1. Az egész országból kivonni a katonaságot és saját sorsára hagyni; vagy

2. Batthyány Lajos gróffal való alkudozások által gyors megoldást előidézni és ha ez nem sikerülne;

3. használandó csak katonai hatalom az ország főméltóságainak meghallgatása után.

E három pontra nézve a nádor szóról-szóra következőleg nyilatkozott:

Az elsőtől, nyiltan bevallom, visszarettenek, mert először ez ugyszólván erkölcstelen és nem méltó a kormányhoz, hogy alattvalóit, kiknek egy része mégis jó érzésü, egészen elhagyja és őket a forradalom minden borzalmainak kitegye, másrészről pedig a fékezhetlen nyers tömegnek adott ilyen példa káros hatásu lehetne a többi tartományokra.

A második eszköz jó és segithet, és noha első pillanatra az elválasztás szinét viseli, a jelen perczben mégis az egyedüli biztositék, hogy az ország megtartathassék, feltéve, hogy a kinevezendő urak még tökéletesebb befolyást gyakorolhatnak a mozgalomra, mi azonban a jelen nehéz időben alig tételezhető fel egész bizonyossággal. Egy kedvezőbb korszak beálltával még sok dolog másképp alakulhat, mi most szakadást idézhetne elő. Nem tudom, nem lehetne-e még észszerü alkudozások által sokat elérni Batthyányi és Deák által, de csakis ezek által, mert ha Pozsonyban tanácskoznak, akkor mindentől félek.

Most pedig, mint hü államhivatalnok bátor vagyok felségedet egy nagyon fontos pontra figyelmeztetni: mi történnék akkor, ha kiegyezés nem jövén létre, gróf Batthyányi mindent koczkára tenne s leköszönni is kész volna?

Itt kötelességemnek tartom nem ugyan ijeszteni, de az igazsághoz hiven azt jegyezni meg, hogy ez esetre elő kell készülni, hogy a Duna mentében és a Bécsből Pozsonyba vezető uton, egy a pozsonyi fiatalság és talán a nemesség egy része által is előidézendő tüntetéssel szemben fegyveres erővel kell föllépni. Ez esetben még a harmadik eszköz maradna fönn, föltéve, hogy annak keresztülvitelére meglenne a lehetőség és az akarat sem hiányzanék.

E harmadik eszköz igen gyorsan volna alkalmazandó.

Itt négy kérdés merül fel.

a) Megvan-e a lehetőség és elég pénz, hogy nagyobb haderő küldessék Magyarországba? Ezalatt legalább is 40—50 ezer embert értek.

b) Van-e ily hadsereg azonnal kéznél és gyorsan összpontositható-e?

c) Van-e oly királyi biztos, ki ily missziót elvállalna és tökéletesen képes lenne arra?

d) Nincs-e kétely a fölött, hogy ez az eszköz az óhajtott czél elérésére elegendő lesz-e és később nem áll-e be ebből ismét szakadás? Továbbá, nyugodtan fognának-e e mellett a többi örökös tartományok maradni és vajjon Gácsországban, Olaszországban stb. nagyobb véderő kifejlesztése nem lesz-e szükséges?

Ha mindezekre a kérdésekre, melyeket saját álláspontomból nem itélhetek meg, kedvező válasz érkezik, mely után t. i. a keresztülvitel csalódások és talán később összeütköző számitások nélkül lehetséges, akkor nekem azoknak keresztülvitele ellen nincs kifogásom, ha ugyanis előbb gróf Batthyányival a kiegyezkedés megkiséreltetik és ha a mindenesetre fölrendelendő országos főhivatalnokok e tárgyra nézve megkérdeztetnek.

Őszintén megvallom, hogy a dolgok jelenlegi állása következtében a masodik eszköz elfogadására volnék leginkább hajlandó és nem kételkedem, hogy az ország főbb hivatalnokai, noha velök még eddig nem szólottam, hasonló véleményben lesznek. Majláth országbiró erre vonatkozó nézeteiről nagyon pontosan vagyok értesitve.

Ha Felséged bölcs belátása szerint az első vagy harmadik eszközt találná alkalmazandónak, akkor kétségkivül a fennálló törvények és eddigi szokások szerint, velem fog rendelkezni, vajjon ily esetben Bécsben maradjak-e, vagy máshová szabad-e utaznom.

Felséged leghűbb, legalázatosabb alattvalója.

(A mellékelt megjegyzéssel: «kiadathatik.»)

Bécs, 1848. márczius 24-én.

Ebből az előterjesztésből valóban nem lehet a nádor azon tervét kimagyarázni, melyet márcziusban kigondolt volna, midőn még az ügyek fejlődését Magyarországon az 1848. év késő őszéig, annál kevésbé azon év végeig nem sejthette, hogy Magyarországot kilencz oldalról támadtassa meg. Ezen előterjesztés véleményünk szerint inkább azt a benyomást teszi az olvasóra, hogy a nádor szemben az országban uralkodó nagy politikai mozgalommal azon esetre, ha a nemzet kivánatai nem elégittetnének ki, inkább a lehetőleg beállandó szükségességre mutatott rá, hogy fegyveres erővel kell közbelépni. És hogy átalánvéve előterjesztése két pontjában Magyarország paczifikácziójára nézve, azon nézeteket, melyek a bécsi minisztertanácsban kifejeztettek, mint az erkölcsiség és a kormány méltóságával nem egyezőket tüntette fel ő felsége előtt; a harmadik pont keresztülvitelének nehézségeit kimutatta és a másodikat, melyet különösen hangsulyozott, és a mely saját nézetét a békés utoni megoldásra magában foglalta, mint egyedül törvényest igyekezett érvényre juttatni. Ezért jelentette ki azt is, hogy ő az első és harmadik pont esetleges keresztülvitele esetében állásáról kénytelen volna lemondani és mind a két esethez azon kérést csatolta, adná tudtára neki ő felsége, hol telepedjék le, Bécsben-e vagy másutt.

Hogy kimondott nézeteinkkel a nádor előterjesztésére nézve közel állunk az igazsághoz, még következő további nyilatkozatából is látszik, melyet egy Bécsben tartott értekezlet alkalmával tett.

Ő cs. kir. fensége ugyanis ezt mondotta: »Föltünő módon ugyan nem hozatott határozat, d e é n a r r a é r e z t e m m a g a m a t i n d i t t a t v a, h o g y a k é r d é s e s e m l é k i r a t o t e g y l e g a l á z a t o s b e l ő t e r j e s z t é s a l a k j á b a n n y u j t s a m b e, a z z a l a s z á n d é k k a l, h o g y H.... t a n á c s á n a k e s e t l e g e s h a t á s á t e l e n y é s z t e s s e m. Azonban nem zárkózhattam el azon meggyőződés elől, hogy az udvari párt befolyásos személyei s ezek közt H.... is azt igyekeztek bebizonyitani, mig a magyar minisztérium hivatalos tevékenysége legfelsőbb helyen jó hiszemü-

leg elismertetett. És igy történt, hogy midőn én szeptemberben a bán és csapatai előnyomulása alkalmával Székesfehérvár felé, az utóbbinak egy legfelsőbb leirat másolatát, mely engemet a bánnal tartandó, békés kiegyenlitést czélzó értekezletre hivott föl, egy főhadnagy által átküldöttem, a bán e leirat átolvasása után az átvivőnek azt mondotta, hogy a másolat helyes, de nem tökéletes. Erre egy iratot vett elő mellzsebéből és ezt mondotta: «Itt ebben az iratban van a leirat vége is.» — Ezen vég magában foglalta az utasitást, hogy a nádorhoz menjen Budára és ott szoritsa engedelmességre az országgyülést,*) ha a kiegyezési kisérlet személyes értekezlet által a bánnal nem sikerülne.»

A nádor további közléseiből, melyeket környezetében lévő meghittjeinek tett, az is be van bizonyitva, hogy a bán a nádorhoz intézett összes legfelsőbb rendeleteket az udvari párttól megkapta, mig a nádornak nem küldötték meg a bánhoz intézett legfelsőbb leiratok és kéziratok másolatait. Stoffer udvari tanácsos, ki a nádori kanczellária igazgatója volt, ezt mondja emlékiratában ezen előterjesztésről: «Egyes kifejezéseket minden méltányosan gondolkodó kénytelen helyeselni ezen nyilvánosság elé szánt iratban, kivált az akkori kényszeritő viszonyok közt. De kétségtelen, hogy az összes minisztérium és miniszteri törvény létrejötte a nádor közbenjárásának köszönhető.» Ehhez még azt tesszük, hogy egyedül a nádor közbenjöttének tulajdonitható, hogy az első magyar felelős minisztérium a márczius 28-ki és 31-ki legfelsőbb határozatoknál fogva életbe lépett, mert a főherczeg-nádor volt az, ki a márcziusi napokban a magyar országgyülés követeléseinek elfogadását szorgalmazta és kijelentette, hogy megtagadás ese-

*) Mivel birta volna a nádor a magyar országgyülést engedelmességre kényszeriteni? Talán a magyar csapatokkal, melyek égtek a vágytól a horvátokkal megmérkőzni? Látható, hogy Bécsben nem igen uralkodott helyes fölfogás az akkori hangulatról és a helyzetről Magyarországban. Hogy pedig a nádor, a bánhoz intézett egyik leiratának másolatából egy részt kihagyott, az azt mutatja, hogy semmi körülmények közt nem járult volna ily lépés keresztülviteléhez.

tében lemond állásáról, mivel, mint nyilatkozott, ő ugyan megszünhet nádor, de nem osztrák főherczeg lenni. De a követelések elutasitása a nádort oly helyzetbe hozná, mely egy főherczegnek császárja iránti kötelmeivel össze nem volna egyeztethető.» Hogy a nádor a magyar országgyülés követeléseinek támogatásánál nem csak szükebb hazája iránti érzeteitől, hanem államokok parancsai által is vezéreltetett és átalánvéve mint loyális herczeg lépett föl, azt még a következő eset is bizonyitja:

István főherczeg azon épen nem irigylendő helyzetben volt, hogy oly emberek is gyanusitották, kiknek nézetei Ausztriában az ő magas állásuknál fogva döntő jelentőséggel birtak. Ezek közzé tartozott Windischgrätz herczeg is, ki mielőtt tábornagygyá és alter egová neveztetett ki, a márcziusi napokban István főherczeg jelenlétében nem átallotta ezt a szemrehányást kimondani: «hogy ő volt magaviselete által Magyarországon az egész forradalom és anarchia okozója.» «Én ellenkezőleg azt gondolom,» válaszolt a főherczeg, «hogy Magyarországot a monarchia számára megtartottam. Magyarország a monarchiára és az összes államra el van veszve, ha én visszalépek vagy máskép cselekszem, mint ahogy tettem.»

«Valamennyi harczban» tevé hozzá a főherczeg, «melyekben a népek a kormányok ellen küzdöttek, az elsők győztek, még pedig nem fegyveres hatalom, hanem a közvélemény hatalma által. A győzelem mindenütt erkölcsi győzelem volt és bizonyos, hogy még mielőtt az első lövés eldördült a harczmezőn, mint ezt fájdalom márczius hó eseményei Bécsben bizonyitották.»

Ha egyáltalában szükség van István főherczeg mentségére, azt hisszük, hogy eleget mondottunk és hoztunk föl az ő gondolkodásmódjáról és cselekvéseiről.

Nagyon érdekes egyébiránt azt is hallani, a mit a honvédelmi bizottmány későbbi elnöke Kossuth Lajos a márcziusi vivmányokat illető kezdeményzésről mond. Midőn ugyanis

Kossuth márczius 17-én a küldöttséggel Bécsből Pozsonyba visszatért, a «Zöldfa» vendéglő erkélyéről hosszabb beszédet tartott az ott nagy számban összegyült közönséghez, melyben a következőket mondotta: «Holnap meg fog jelenni falaink közt szeretett nádorunk, kinek legnagyobb érdeme van előterjesztésünk eredményére nézve, melyet minden igyekezetünk daczára sem lehetett volna elérni. Ő az, ki a királynak nyiltan kijelentette, hogy ha kivánataink nem elégittetnek ki, leteszi a nádori méltóságot. Uraim, ily dicső hazafiság előtt meg kell hajolnunk. Fogadjuk a nagy férfiut, a mint érdemei kivánják és férfiui méltósággal tegyük azt, mint ez hozzánk illik.»

Azon szeretettel és ragaszkodással hazája iránt, melynek érdekeit a nádor a monarchia javára is elő akarta mozditani, egyszersmind uralkodója iránti tökéletes hűségét is kötötte össze. Erre vonatkozólag még a következő jellemző tényt akarjuk fölemliteni:

Midőn a horvátok betörése Magyarországba a szakadást Bécs és Pest közt elkerülhetetlennek tüntette fel, Kossuth Lajos a nádorhoz ment, hogy bebizonyitsa előtte, hogy az ország érdekei és nádori kötelességei a dinasztiai érdekek fölött állanak, és hogy az ország válságos és veszedelmes helyzetében csak egy eszköz van, hogy az nagy és komoly veszélyektől megmentessék. — «És mi volna ezen eszköz?» szakasztá őt félbe a nádor. «A királyi méltóság elfogadása királyi fenséged által» válaszolta Kossuth. A nádor e javaslaton megütközve látható izgalommal azt jegyzé meg: «Mi az, miniszter ur, mi önt eddigi nyilvános életemben arra jogositja, hogy rólam ily árulást föltételez a király ellen? Jó lelkiismerettel állithatom, hogy életemben semmi sincs, a mi önt erre indithatta. Ha szükség volna rá, inkább a mindennapi kenyeret is összekoldulnám királyom számára, sem hogy tőle a koronát ellopjam.» Az előbb idézett munka magasállásu szerzője a főherczeg ezen

kijelentéséhez a következő megjegyzést fűzi: «Ha sejthette volna akkor a nádor, hogy Magyarországot e loyális magatartása daczára soha életében nem fogja többé látni, ugy már akkor lemondott volna állásáról, csakhogy Magyarországot ismét lássa.»

De a főherczeget nem csak a bécsi udvari párt gyanusitotta, hanem még azt is kellett tapasztalnia, hogy saját hazájában is félreismerték és rágalmazták.

A módot, miképen történt ez, röviden fogjuk itt fölemliteni és olvasóink maguk hozhatnak erre nézve itéletet.

A nádor október 3-ki állitólagos támadási terve nem jutott nyilvánosságra. Az első közlés a nádori kanczelláriában történt «titokszerü fölfedezésekről» az volt, melyet a «Pesti Hirlap» is hozott. A radikális lapok, jelesül a «Márczius tizenötödike», erről a tárgyról a leggyülöletesebb modorban szólottak. Azután szünet állott be deczember 13-áig, mely napon Schlick gróf altábornagy betörése alkalmával egy a honvédelmi miniszterium által kiadott falragasz jelent meg, mely két hirdetést tartalmazott. Ezek egyike igy szólott: «A volt nádor iratai közt talált terv, melynél fogva Magyarország állami önállóságától megfosztatni és nemzetünk az önálló nemzetek sorából kitöröltetni szándékoltatik, az által, hogy az ellenség hazánkat kilencz oldalról támadta meg, létesült. A kilencz támadás utolsója Schlick berontása 8—9000 emberrel Gácsországból Sáros megyébe stb.»

Deczember 19-én a «Pester Zeitung» szólott a főherczeg állitólagos támadási tervéről és csak deczember 27-én következett ő cs. kir. főherczegsége előterjesztésének hivatalos nyilvánosságra hozatala a Pester Zeitung közlésére való hivatkozással e támadási terv fölött.

Hogy e hirdetés abban az időben, midőn Windischgrätz herczeg a cs. kir. hadsereg zömének élén előre nyomult, a közvéleményre nem kelthetett más benyomást, mint a legnagyobb elkeseredést, az magától érthető. Hisz a növekedő veszélylyel az izgalom is magasabbra hágott a fővárosban és az egész országban, és a legkevesebbeknek volt ideje vagy tü-

relme az elrémitő napi hirekről komolyan gondolkodni. Csak tiszti körökben tartották az egész közleményt költött bujtogatási eszköznek. Költött ugyan nem volt ez az irat és csak arról lehetett szó, miként kommentálták tartalmát. Egy a helyzethez mért hatás e hirdetéssel el volt érve, mely nem csak a főherczeget elszomoritotta, de az udvart is nagyon kellemetlenül érintette.

Stoffer udvari tanácsos, mint már érintettük, ez ügyre nézve emlékiratot bocsátott ki, melynek a nádor igazolása lett volna czélja.

A nádor a királyhoz tett előterjesztésének a Közlönyben nyilvánossá tétele után a következőket irta Stoffernek: «A nyilvánosságra hozatal minden esetre kellemetlen, de megtörtént, mint tény áll itt és pedig mint egy czélzatos gonoszság ténye. Ha el akarják ferditeni az iratot, — mint mindent a világon, ugy ezt is félre lehet magyarázni, — az csakugyan nem nehéz, de mindennek daczára állitom, hogy előterjesztésemet pontról-pontra védhetem, mint ezt emlékiratában ön is helyesen tette.» Ezután keserün igy folytatta a főherczeg: «A népszerütlenités minden fázisán az égbe magasztalástól egész a feszitsd fel-ig át kellett mennem, tul estem rajta; mert öntudatom fenntart, hogy legalább akarva nem tettem rosszat, nem árultam el hazámat. Ha Windischgrätz herczeg azt mondja, hogy az ön emlékirata kinyomandó: legyen meg, ha nem, ad acta vele.»

De Windischgrätz herczeg megtagadta helybenhagyását ez emlékirat közzétételétől, miről a főherczeg jegyzeteinek kiadója abban a nézetben van, hogy ez azon oknál fogva történt, mert korainak tartotta a herczeg Ő cs. kir. fensége igazolását Magyarország közvéleménye előtt.

A sajátságos mód, miképen használtatott föl a főherczeg irata, nem volt az egyedüli igazságtalanság, mely őt érte, mert már az október 10-ki képviselőházi ülésben azon inditvány tétetett, hogy miután hitszegően hagyta el a hadsereget, jószágai és vagyona a nemzet részére lefoglaltassanak. És ez egy általunk már közlött szeptember 27-ki falragasz után meg is történt, melyben a többek közt az volt mondva: «a nádor

— ezt vérző szivvel irjuk, — miután közbenjárási kisérletei Bécsben sikertelenek voltak, lemondását irásban adta be.» Az inditvány Kossuth kivánságára elnapoltatott, de később mégis foganatosittatott. Az állam- és egyéb értékpapirokból álló főherczegi vagyon, valamint nagy értékü (30,000 frtot érő) ezüstnemüje megmentése csak az ő főudvarmesteri titkára Szuborics lélekjelenlétének és ügyességének köszönhető, mert ez a honvédelmi bizottmány által már legfoglalt ingó tulajdon az által lett megmentve, hogy Szuborics látszólagos fontos okok következtében annak kiszolgáltatását egész a cs. kir. csapatok megérkezéséig Windischgrätz herczeg alatt meg tudta akadályoztatni.

Miként fogjuk föl a nádor Pestről távozását, miután az összeütközés a magyar és horvát csapatok közt elkerülhetetlenné lett, és miként kapott királyától utasitást az ország elhagyására, ezt olvasóink munkánk más részéből tudják.

Azokon kivül, kik átalánvéve emberekről és tárgyakról saját kirekesztőleges álláspontjuk szerint szoktak itélni és sem a rendkivüli körülményeket nem veszik tekintetbe, sem a megitélendőnek állásába nem tudják magukat belé képzelni, alig lesz valaki Magyarországon, ki meg nem volna róla győződve, hogy Magyarország utolsó nádora az uj korszaknak utját egyengette és tevékenysége alatt a viharos időkben az 1848. év márcziusától szeptemberig csak hazája és a monarchia javát tartotta szem előtt, s ezt a leginkább életbe vágó törvények szentesitésénél és a honvédelmet czélzó minden rendszabályoknál eléggé bebizonyitotta.

Hogy életében ezekért nem aratott köszönetet és elismerést, miről férfiaknak, kik viharos időkben müködésre vannak hivatva, le kell mondaniok, mégis megvolt a nemes herczegnek azon elégtétele, hogy egy nappal elhunyta előtt fenséges fivére által megtudta, hogy a kiegyezés Magyarországgal az 1848-ki alkotmányos mű szentesitése által létrejött. Azzal a tudattal vált meg tehát e csalás és ármánynyal telt világtól, hogy számára Magyarország történelmében dicsteljes hely biztosittatott.

István (Ferencz Viktor) osztrák főherczeg, Magyarország királyi herczege stb. Nádor, királyi helytartó, Magyarország főkapitánya, a jászok és kunok főkapitánya és főbirája, az aranygyapjas-rend vitéze, a szent István-rend nagy keresztese, a szent Lipót-rend és más külföldi lovagrendek birtokosa, cs. kir. altábornagy, az 58-ik sorgyalog ezred és a cs. kir. 12-ik számu nádor huszár ezred tulajdonosa, szeretetreméltó ikernővérével Hermina főherczegnővel, ki élete tavaszán halt el, 1817-ben született Budán. Ő volt az átalánosan tisztelt feledhetlen József főherczeg elsőszülött fia, kinek félszázados áldásos működése mint nádornak a nemzet emlékezetében még mindig él. István főherczeg anyját, Anhalt-Bernburg-Schaumburg herczegnőt, akkor vesztette el, midőn ez ikergyermekeinek életet adott.

István főherczeg az uralkodó ház azon tagjainak egyike volt, kire az udvar és Ausztria mérvadó köreinek szemei már azon időben irányultak, midőn még alig érett meg ifjunak. Rokonszenvet keltő egyéniségében rendkivüli szellemi tehetség, mélyre ható képzettség és nemes jellem voltak egyesülve. Gyors és éles fölfogással helyes itélő tehetséget kötött össze nagy tárgyismerettel, igy tehát nem hagyta magát senki által befolyásoltatni. Mindenben, a mit keresztül akart vinni, nagy buzgalmat és kitartást fejtett ki. Oly tulajdonságok voltak ezek, melyek őt hivatalos működésében különösen kitüntették. Azon állást, melyet az államban elfoglalt, nem csak névleg, hanem a szó legszorosabb értelmében betöltötte, nem csak az első, hanem a legszorgalmasb és leglelkiismeretesb hivatalnok volt, ki irodájában naponkint órákat töltött és a szolgálat legcsekélyebb részleteiről is gondoskodott.

A politikában és igazgatásban a főherczeget csak erkölcsi elvek vezérelték. Oly czélok, melyeket azon eszközök által lehetett elérni, melyeket az opportunitás tanácsolt, nyiltságával ellentétben állottak. Nagy közigazgatási, de csekélyebb szervezési képességgel birt.

Bő ismeretei, melyeket tudvágya még inkább növelt, nyelvismeretét és természettudományi tanulmányait is magukban foglalták. A nádor öt nyelven beszélt jól: németül, ma-

gyarul, latinul, francziául és olaszul és ép oly jól irt e nyelveken. Már legelső fiatalságában ásványgyüjteményt rendezett be, melyet mindinkább gyarapitott, ugy hogy az a legnagyobbak egyike Németországban és jelenleg az oldenburgi herczeg birtokában van. A nádor jelesül Németországban volt időzése alatt sok német tudóssal állott összeköttetésben, kikkel élénk levelezést folytatott, azonfelül több tudományos természettani társaság tiszteletbeli tagja is volt.

A főherczeg benső tulajdonságaira áttérve, mindenekelőtt veleszületett jóságát és szivélyes modorát kell hangsulyoznunk, valamint jótékonyságát is fölemlitenünk.

A társalgási viszonyokban tapintatosságot és szeretetreméltóságot tanusitott, melyek mindenki szivét megnyerték számára, kikkel népszerüségénél fogva összeköttetésben állott. Mint nemes és jószivü férfiu nem igen volt hajlandó emberek elleni bizalmatlanságra és azon minden halandóra nézve oly veszedelmes közlékenységnél fogva nem igen választotta meg az embereket, kiket bizalmával megajándékozott.

István főherczeg egészben véve tökéletes gavallér volt. Azon tudattal, hogy a társadalom élén áll és születésénél fogva sérthetetlen lévén, mégis elég lovagias volt, hogy sohasem sertett meg alábbrendelt állásban állókat. És ha élénk, vérmes véralkata valakivel szemközt oly kijelentésre ragadta, melyet nézete szerint bántónak tarthatott, sietett e kedvezőtlen benyomást azonnal megszüntetni.

Szellemi és erkölcsi kitünő tulajdonságaival párhuzamban állott szép külseje. A főherczeg igen szép alak volt, melylyel sok urhölgy fejét megzavarta. Hogy egy férfi, noha a társadalom legmagasb fokán áll is, az irigységtől és megszólástól nem óvhatja ugyan meg magát, ez magától értetődik és a főherczegnek Bécsben, hol önállóan lépett a nyilvános életbe, elég ellensége volt.

De, mint már fennebb emlitettük, az udvar szemei a későbbi nádorra, mint oly herczegre voltak szegezve, kit államszolgálatra kiválóképen kellett alkalmazni. 1839-ben tehát Bécsbe hivatott, hogy ott az államügyekbe bevezettessék. A császári várpalotában lakott, hol udvari személyzete is volt,

mely az udvari körökben általános figyelem tárgya volt, kivált a császári ház némely idősb tagjai közt, jelesül az öreg egyszerü modoru János főherczegnél. Bécsben a különféle hivatalok teendőinél alkalmaztatott és a közügyekbe be lőn vezetve, ugyszintén részt vett az állami hatóságok üléseiben is.

Miután a főherczeg az államügyek gépezetébe mélyebb betekintést vetett, müvelődési utazásokra bocsátották a bel- és külföldön, hogy eszméi és látköre kiszélesittessék. 1841. év julius közepén körutat tett Csehországban, a következő évben pedig beutazta a lombard-velenczei királyságot, Tirolt, Istriát, a trieszti partvidéket és meglátogatta a rokonságban álló udvarokat Turinban, Pármában, Modénában és Toskánában. Valamennyi hatóság utasitást kapott az illető udvari főhivataloktól, hogy a főherczegnek mindenütt betekintést engedjenek az ügyek menetébe, még a titkos iratokba is és hogy minden kérdésére kielégitő válaszokat adjanak. A főherczeg ezen utazása nem volt kéjutazás, hanem gyakorlati iskolát képezett, melyet a legjobb siker követett, mint ez kitünő emlékirataiból látható. A főherczeg egyébiránt naplót is vezetett és pedig oly szorgalommal, hogy egy nap sem mult el, melyen rendes mindennapi élményeit, az eseményeket és megfigyeléseit leghelyesebb észrevételeivel föl ne jegyezte volna.

1843-ban utazásokat tett a főherczeg a németországi udvaroknál, mely alkalommal lehetőség mutatkozott, hogy esetleges diplomacziai küldetéseknél azon előnyben részesüljön, hogy a személyekkel és viszonyokkal megismerkedjék. Ez utazás utáni visszatérésénél Csehország kormányzójává neveztetett ki, mely minőségben az egész cseh nemzet szeretetét és tiszteletét vivta ki. Áldásos müködései közepette találta őt a gyászhir fenséges atyja várandó haláláról, s 1847. február 11-én Budára utazott atyjához, kinek ágyánál ugyan csak pár óráig lehetett, mert február 13-án reggel József nádor kiadta nemes lelkét.

Ugyanaz napon, melyen a temetés tartatott, István főherczeg nádorrá neveztetett ki. Márczius 30-án visszatért Prágába és augusztus végéig Csehországban maradt, hol azon

ország érdekében, melyet annyira megszeretett, még sok teendője volt. Az elválás napján Prága polgárai nagy tüntetés által fejezték ki érzelmeiket, miről a cseh főváros lapjai meleg szavakban emlékeztek meg. E lapok egyike azt mondá: «Mig ő cs. kir. fensége a különféle köszönő küldöttségeket fogadta, az alatt a szabadalmazott polgári katonaság az olasz téren, a csehek pedig a Kleinseite-Ringen állottak fel. E csapatok diszben és a legszebb katonai rendben várták a főherczeg megérkezését. A felebbezési tanácsos és polgármester Müller lovag által fogadtatott, ez utóbbi valamennyi prágai csapat parancsnoka is volt. Ő cs. kir. fensége végig ment a sorokon. Noha a herczeg különben is föltünt megnyerő és méltóságos alakja által, hogy ez most kétszeresen volt igy, midőn festői diszmagyar ruhában mutatkozott stb.» Továbbá: «Az átalános mozgalomnál, a mindinkább hangzott éljenzésnél élénken emlékszünk azon estére, midőn 1844. év január 16-án Prága polgársága a főherczeget diszes fáklyásmenettel üdvözölte. Akkor és ma is nyilvánult a legnagyobb, legvalódibb lelkesülés, csak hogy akkor öröm, most pedig szomoruság jellemezte az ünnepélyt. A mit akkor a fenséges főherczegtől vártunk, azt ő igazolta. Föláldozó szeretettel müködött a maga hatáskörében, a nehéz kisértések napjaiban, melyek igazgatása alatt beállottak, mint valóságos atya állott népe oldalánál, erre a szegények minden könye, a melyet felszárithatott, tanuságul szolgál. Azon fáradhatlan tevékenysége, mely által kitünt, épen most, midőn eltávozik, nehezen lesz nélkülözhető. Ha ugyan nem időzik is többé közöttünk, az ő emléke mindig uj marad a hálás szivekben. Mint az utókorra is maradandó emlék a szeretett ország nádorára, azon tér, a melyen az ünnepély tartatott, az ő nevét nyerte. Az ünnepély alatt eltüntek a táblák az «olasz tér» elnevezéssel és «István tér» föliratu ujakkal helyettesittettek.

Még világosabban tünnek ki a prágai lakosság érzelmei István főherczeggel szemben egy föliratból, melyet a prágai polgármester a városi tanács élén augusztus 21-én fényes kiállitásban nyujtott át. Ebből ő cs. kir. fensége tevékenységének köre és módja látható. A fölirat igy hangzott:

«Császári fenség! Csak pár évig élvezte Csehország a nagy szerencsét, hogy cs. kir. fenséged közvetlen kormányzata és igazgatása alatt állhatott. De e rövid korszak oly sok fontos, sulyos és válságos eseményeket foglalt magában, mennyit különben egy fél század alig bir egyesiteni. Az ország közepét árvizek pusztitották, mig a nyugati és keleti hegyekből a nyomor és éhség jajkiáltásai hallatszottak. Keresethiány és drágaság ütötte fel fejét minden vidéken.

De fenséges főherczegséged mindenütt mint segitő, mentő angyal jelent meg. Fenséges főherczegséged atyai gondoskodása az egész országra és lakosaira kiterjedt. Magas gondoskodása által az árviz által károsultaknak tetemes segélyzések adattak s a hegyi lakosok nyomorán segitve lett. Fenséges főherczegséged közbenjárása által a dologtalanoknak kereset nyujtatott. Fenséges főherczegséged ezrek atyja és segitője lett. Prága városa közvetlen tanuja volt fenséges főherczegséged e nemes működésének azon bölcs és igazságos, eszélyes és gondos, fáradhatlanul tevékeny és hatályos, kegyes és szivélyes igazgatásnak és kormányzatnak a mi hazánkban. Azért is benne és minden lakosa szivében a köszönet tisztelet és szeretet érzete lakozik. De épen ezért azon pillanat is, melyben elhagyja fenséges főherczegséged szeretett hazánkat, kétszeresen fájdalmassá lesz. Szomorusággal latjuk ezt közeledni és busan fogunk rá mindenkor visszapillantani. De élénken fog fenséges főherczegséged képe előttünk lebegni, élénken és eltörülhetlenül fog szeretetünk, hálánk, tiszteletünk és ragaszkodásunk megmaradni. Ezen élénk érzetekből származik azon legbensőbb kivánság is, azzal a legalázatosb kéréssel, hogy Csehország és annak fővárosa mindig kegyes, szives visszaemlékezésre találjon fenséges főherczegséged jóságos szivében.»

Végre még a prágai egyetem is különös tisztelete bizonyságát adta, a váló főherczegnek azáltal, hogy öt 500 éves alapitásának emléke alkalmából tiszteletbeli tagjává nevezte ki.

A vasuti indóháznál ünnepélyesen bucsuzott el Prága a főherczegtől és szerencse-kivánatok kisérték őt hazájába, hogy azon magas állást elfoglalja, melyre már 1842-ben ki volt jelölve. Akkor János főherczeg közölte vele, hogy miniszteri

értekezlet tartatott, melyen ő is jelen volt és melyen a nádori állás betöltéséről volt szó, azon esetre, ha József főherczeg egészségi állapota következtében visszavonulna az államszolgálatból s egyhangulag elhatároztatott, hogy István főherczeg nádorrá neveztessék ki. A miniszterek ugyan ugy vélekedtek, hogy ez a kinevezés baj; — ők ugyanis szabadelvü embert láttak a főherczegben, de azt mondották, hogy ez szükséges baj, melyet a magyarok ragaszkodása miatt nem kerülhetnek el.

Midőn az agg nádor halála által e fontos állás betöltésének szüksége bekövetkezett, értekezletek tartattak, melyeknél a főherczeg és Metternich herczeg közt jegyzékek váltattak emlékiratok alakjában. Munkánk keretén tulmennénk, ha regisztrálnók azokat, de néhány érdekes mozzanatot még sem tarthatunk vissza olvasóinktól, kivált azért, mert a főherczeg jellemzésére szolgálnak. Egyik jegyzékben 1847. január 10-éről a nádor ezt mondja: «Metternich herczeg érdekes emlékiratát a magyarországi állapotokról az utolsó két országgyülés óta e napokban vettem áttekintés végett. Az emlékirat őszinte tiszta fölfogásról és az állapotok részrehajlatlan megitéléséről tesz bizonyságot és valóságos jóslói szellemben iteli meg, mikép fognak azok a közel jövőben alakulni. Jogosan lehet kérdeni, hogyan van, hogy az Ausztriában oly hatalmas miniszter semmit sem tett, az általa megjósolt fontos események megakadályozására?

Több év óta egy átalán ismert kéz e nyilatkozatot adja szájába: «Après moi le déluge.» Ezen válságos vallomásban rejlik az, miért nem lett a miniszter-jósból elhárító cselekvési férfiu. Ugy okoskodott, hogy addig, mig ő kormányozza az állam hajóját, ez sértetlen fog maradni és oly szép és kedélyes fog Bécsben az élet maradni, hogy fiatalok és öregek, gazdagok és szegények, apraja-nagyja a kedves dalt fogják énekelni: «Nincs több csak egy császárváros, csak egy Bécs», mely oly szépen hangzott a miniszter uraknak. A következés azonban megmutatta, hogy Metternich politikai számitásaiba kronologiai hiba csuszott be.

István főherczeg hat pontba foglalta össze a föltételeket,

melyek alatt kész a nádori méltóságot elfogadni, s melyek inkább az ő jövő állására, mint politikai kérdésekre vonatkoztak. A többek közt azt a kivánságát fejezte ki, hogy két oknál fogva még egy évig Csehországban maradhasson. Mindenekelőtt nehány életbeléptetett intézkedést akart befejezni, továbbá annak szükségét hangsulyozta, hogy a magyar nyelv szónoki részében magát kimüvelje és Magyarország törvényeivel tökéletesen megismerkedjék. Az általa tett föltételeket egy Metternich herczeghez intézett jegyzékben fejtette ki, melyben férfias egyenességet, helyes itéletet és komoly magatartást tanusitott. Metternich e jegyzékről azt jegyezte meg, hogy a főherczeg némely föltételei elfogadtatnak, de haladéktalanul Magyarországra kell mennie, mert nincs kit odaküldeni.

A följegyzések erre nézve még fölhozzák: «hogy a miniszter uraknak alkalmatlan a főherczeg azon nyilatkozata, melyben kimondja, hogy mint nádornak a pártok fölött kell állania és mivel mint nádor a nemzetnek esküt tesz, az alkotmányt előforduló esetekben még a kormány ellen is fogja védeni, sőt csak addig fog azzal menni, mig törvényes téren marad. A miniszter urak akaratuk engedelmes eszközére vártak benne és hogy csalódtak, ez igen elkedvetlenité őket.»

Minő határozottsággal állapitotta meg István főherczeg föltételeit, azon körülmény is bizonyitja, hogy midőn Metternich emlékiratát és jegyzékét a magyar kanczellárnak véleményadás végett átadta és az nem volt az ő szellemében fogalmazva, egy terjedelmes ellenemlékiratot adott be, mely azzal a kéréssel végződött, hogy ne nehezteljen ő felsége, hogy ezen fontos hivatal elfogadását azon esetben elutasitja, ha az általa szükségeseknek talált módozatok és föltételek nem adatnának meg. Ehhez a kéréshez csatolta a kivánságot, hogy Csehországban maradhasson.

1847. márczius 29-én végre a nézetek és követelések ideiglenes kiegyenlitése jött létre és a főherczeg esküjét mint cseh helytartó ő felsége kezeibe tette le. Miként müködött a főherczeg a legsulyosabb körülmények közt, azt olvasóink e munkából tudják.

És most még a főherczeg Schaumburgban töltött számkivetésféle időzését, ott lefolyt életét és halálát kell fölemlitenünk.

Miután István főherczeg a bécsi októberi forradalom következtében a császári udvarnak Bécsből Olmüczbe utazása alkalmából vette a parancsot, hogy Evanovitzaból (Morvaország), hol nővére, Erzsébet főherczegnőnél, Esztei Ferdinánd főherczeg nejénél látogatáson volt, Schaumburg várába Nassau nagy herczegségbe menjen, melyet neje után örökölt, még az nap utra kelt, mi azt bizonyitja, hogy ilyesmire már tökéletesen el volt készülve.

Minő érzelmekkel hagyta el ő cs. fensége Ausztriát, elképzelhető. Október elején megérkezett a bájos fekvésü Schaumburgba a Lahn folyónál, melyet maradandó lakhelyéül rendeztetett be, mert a vár és minden a mi ahhoz tartozott, egészen el volt hanyagolva, miután sok éven át lakatlan volt. Ez által talált valamit, mit tevékeny szellemü emberek átalánvéve keresnek, hogy az élet bajait paralyzálják, széles kiterjedésü tért a munkásságra. Ez töltötte be 16 évi schaumburgi időzését egész haláláig.

A főherczeg nem csak otthont teremtett ott magának, de uj életet is az egész bájos vidéken. Hogy a várról és környékéről szóljunk, mindenek előtt föl kell emlitenünk, hogy ez uj épitkezések, a park berendezése, utak épitése által teljesen megváltozott kinézést nyert.

E külső tökéletes átalakitáshoz, melyet Schaumburgban létre hozott, még a főherczeg szelleme és humanus müködései is csatlakoztak. Az iskolára, a szegények és betegek ügyére rendkivüli gondot forditott, bőkezüsége és jótékonysága nem ismert határt. Ehhez járult még, hogy a főherczeg éveken át sok munkaerőt foglalkoztatott, mi a lakosság jólétét növelte. Ez mind összevéve messze Schaumburg határain tul a «vidék atyja» elnevezést és Németországban a legjobb hirnevet szerezte meg neki.

Legörömestebb foglalkozott a schaumburgi ifjusággal, melynek számára parkjában uszodát állittatott föl és a melynek naponkint a várban kellett összegyülni, hogy esti 7-től 9-ig

szellemi és testi gyakorlatokkal foglalkozzék és általa megvendégeltessék.

A munkák fölötti fölügyelet és azok egy részének igazgatása, jószágai kezelése és nagyon kiterjedt levelezése, mely magányában a szóbeli érintkezést pótolta és a tudományos világra is kiterjeszkedett, azt hozták magukkal, hogy igen kevés üres ideje maradt és irásbeli munkáit éjfélig is kiterjesztette.

Időnkint a rokon német udvarokat is meglátogatta, hol igen jól érezte magát, azonkivül sok fejedelmi személyt látogatott meg Németországban és látogatásokat is fogadott, a többek közt testvéreiét is, kikhez a legnagyobb szeretettel ragaszkodott. Nagy örömet okozott neki fivére József főherczeg, kihez különösen vonzódott, s ki két izben hosszasb időre látogatta őt meg Schaumburgban.

Azonban sokáig tartott, mig viszonya a császári családhoz megtisztult. Csak 1857-ben vált lehetővé a közeledés hozzá János főherczeg levele által, melyet István főherczeg az oldenburgi nagyherczeg közbenjárása által kapott kezéhez. Végre az agg János főherczeg maga jött Schaumburgba és a hosszas értekezések, melyeknél István főherczeg a maga álláspontját védte, mely szerint a kezdeményezést az udvar részéről, azaz az azáltali igazoltatását követelte, azzal végződtek, hogy ő felsége a bölcs középutat választotta és tudtára adta, miszerint t á r t k a r o k k a l fogja fogadni. A kivánt alkalmat István főherczeg fölhasználta aztán erre, midőn a trónörökös született. Maradandó időzését Ausztriában gyakori bécsi látogatásoknak kellett egyengetni, M a g y a r o r s z á g r a a z o n b a n n e m v o l t s z a b a d j ö n n i e.

Az aggodalmakat, melyeket István főherczeg Ausztriában leendő fogadtatására nézve Grünne gróf, ő felsége első főhadsegéde előtt, ki éveken át volt oldalánál, egy levélben kifejtett, mert a mainzi és majnai frankfurti őrségek tisztjei a nassaui fürdőkben a neki *) mint főherczegnek tartozó tisztele-

---

*) A nagy műveltségü és tudós báró Prokesch-Osten altábornagy az által vetett véget ez urak tiszteletlen magaviseletének, hogy midőn

tet meg nem adták, Grünne gróf ezen jellemző megjegyzéssel oszlatta el: «**Van hatalmunk az eféle urak fölött**» stb.

Miután ő felsége szokott szeretetreméltó modorában fogadta István főherczeget, a császár valamennyi hadsegéde, a kabinet kanczellária személyzete, a miniszterek és főállamhivatalnokok is kénytelenek voltak épp ugy tisztelegni, mint a tábornokok a császári várban elszállásolt főherczegnél, mi jelül szolgált arra, hogy nem létezik többé feszültség a császári családban, melynek tagjai igen szivélyesen fogadták őt.

Hat heti időzés után az előtte oly kedvessé lett Schaumburgba tért vissza a főherczeg. A vadászati szenvedély, mely élete utolsó éveiben nála mint kitünő lövésznél mutatkozott, annyira kifejlődött benne, hogy tekintetbe nem vévén az időjárást, egészen neki adta magát, miután nagyon bizott erős természetében. 1865. őszén egy fajdtyuk-vadászatról haza térvén, minthogy már előbb is betegeskedett; kénytelen volt orvosi segélyhez folyamodni. A főherczeg több németországi fürdőbe utazott, valamint a Ferenczfürdőbe is és utóbb Bécsbe, hol a leghiresebb orvosok azt tanácsolták neki, kisértse meg Deltirol üde éghajlatát, és Mentonet, valamint Nizzát is ajánlották neki. Ez utóbbi városban lelte halálát február 19-én, mely hosszas tüdőkórjának véget vetett. Halála után Nizzában ünnepélyes gyász isteni tisztelet tartatott, melyen a hatóságok fejei részt vettek élükön egy franczia tábornokkal. Napoleon pedig nagy katonai csapatot küldött Nizzába, melyet az ottani cs. kir. követnek bocsátott rendelkezésére. De ezt a szivességet nem vették igénybe.

A vonat a feledhetlen főherczeg földi maradványaival márczius 2-án éjfél után érkezett meg a pesti indóházba, hol a magyar miniszterek, magasrangu tisztek és udvari személyzet várták és elindultak a halotti kiséretet képezve a

katonai meghatalmazottnak neveztetett ki Majna melletti Frankfurtba, megérkezésekor, igen természetesen, saját ösztöne sugallatából azonnal tisztelgett a főherczegnél. E példa hatott, s a mainzi és frankfurti őrség főbb tisztjei hasonlóan tisztelegtek nála, mig a német hadsereg tisztjei ezt soha sem mulasztották el és gyakran voltak a főherczeg vendégei.

budai várkápolnába. A főherczegek közül jelen volt Károly Ferdinánd és József, valamint a belga királyi és oldenburgi nagyherczegi házak képviselői is. Márczius 2-án gyász isteni tisztelet tartatott és a főherczeg holtteste eltemettetett a családi sirboltba atyja és Hermina ikernővére oldala mellé.

IV.

A katonai viszonyok és egyéb eseményeknek rövid leirása a különféle harcztéreken. — A téli hadjárat megnyitása a cs. kir. osztrák hadsereg által. — A feldunai hadsereg visszavonulása. — Ismét egy kiáltvány Windischgrätz herczeg tábornagytól. — Egy békeküldöttség Windischgrätznél. — Hadi tanács a magyar hadsereg visszavonulásának meghatározása tárgyában.

Miután a cs. kir. csapatok által Magyarországon és Erdélyben keresztülviendő hadmüveleti tervet, valamint a külön hadtestek fölállitását és mind a két hadsereg erejét már előadtuk, áttérünk amaz eseményekre, melyek a téli hadjárat alatt a különböző harcztéreken előfordultak.

A deczember 6-án Schlick gróf cs. kir. altábornagy *) alatt Gácsországból berontó hadosztály hadmüveleteiről már ki-

*) Bassanói és fehértemplomi gróf Schlick Ferencz cs. kir. lovassági tábornok stb. született Prágában 1789. május 23-án. a régi osztrák hadsereg legvitézebb és lovagiasabb tisztjei közé tartozott. e mellett ügyes vezér volt. Atyja eleinte a diplomacziai pályára képeztette ki őt, s jogot tanult. Az akkori háborus idők azonban benne is kedvet keltettek a katonai szolgálatra és uj hivatását azzal kezdette meg, hogy a jószágain alakult honvéd-század parancsnokságát vette át, de már egy év mulva, 1809-ben vértes hadnagygyá lett Bubna oldalánál mint hadsegéd és sok képzettséget fejtett ki. Passaunál, Aspernnél és Wagramnál harczolt. Ott volt főnökeivel a partvidéknek a francziák részére kiszolgáltatásánál is. 1812-ben, midőn Ausztria Francziaország szövetségesévé lett, letette tiszti állását. Ellenben 1813-ban ismét a cs. kir. hadseregbe lépett, Schwarzenberg oldalánál a drezdai csatában részt vett és az orosz gárdákkal Ostermann alatt harczolt Pirnanál, utóbb Kulmnál. A wackaui csatában, hol az orosz dragonyosok élén harczolt és a franczia lovasságo ismételve megtámadta, elvesztette jobb szemét és rend-

vonatosan megemlékeztünk, valamint Pulszky Sándor vereségét és Mészáros hadügyminiszternek az északi hadsereg parancsnokává kineveztetését, a mi a képviselőházban tett közlések tárgyát képezte, oly czélból érintettük és bocsátottuk előre, nehogy a hadi események leirását megzavarjuk.

Hátra van még ennélfogva az első fontos mozzanat felemlitése az ország északi részében. — Miután Schlick gróf hadteste Pulszky hadtestét megverte, amaz Szikszóig nyomult, de hadteste gyengeségét tekintetbe vévén, ismét visszahuzódott Kassára, hogy ott erősitéseket vonjon magához Gácsországból és összeköttetését ezen tartománynyal biztositsa, felső Magyarország fővárosát választotta hadmüveleti alapul. Egyszersmind meg kellett várnia a cs. kir. hadsereg hadmüveleteinek megkezdését, melyet az ő betörése Magyarországba 10 nappal előzött meg, hogy igazgatási rendszabályokat vihessen keresztül.

---

kivül kitünt. Napoleon Elbából visszatérte után mint egy huszár velitesek osztályának parancsnoka Francziaországba nyomult, hol 14 napi portyázással lett megbizva. További katonai pályáján az osztrák hadseregben a Würtembergi király nevét viselő 6. huszárezred ezredese és parancsnoka lett. 1848-ban cs. kir. altábornagygyá és Krakó kormányzójává neveztetett. Ez állásában a Felső-Magyarország ellen működő cs. kir. 2. hadtest parancsnoka lett és kitünő részt vett a magyarországi háboruban 1848. év deczember havától. egész végéig. Ő volt Windischgrätz alatt a legügyesebb és legvállalkozóbb tábornok és ha eleinte nagyobb sereg fölött rendelkezhet, nagy sikereket mutathatott volna föl. Katonai érdemein kivül kitüntette még Schlick grófot az ő leereszkedése, nemes gondolkodása és humanitása. Ezt mindjárt az első magyar tisztekkel szemben tanusitotta, kik nála fogságba estek; állásuknak megfelelő ellátásban részesitette őket és becsületszóra szabadlábra állitotta. Midőn Bécsben Magyarország legyőzetése után nagy hadi tanács tartatott, hogy a Magyarországon alkalmazandó rendszabályokról tanácskozzék, Schlick gróf volt az, ki határozottan fellépett az erőszakos rendszabályok alkalmazása ellen és az engesztelődés mellett szólalt föl azon megjegyzéssel, hogy Magyarországot csak igy lehet megnyerni és azt hosszabb időre lehetetlen elnyomni. Schlick gróf altábornagy a Mária Terézia és más bel- és külföldi rendjelekkel volt földiszitve és a Savoya nevet viselő 5. dragonyos ezrednek előbb második tulajdonosa, utóbb a 4. huszár-ezred első tulajdonosa lett, mit saját kérelmére kapott. Schlick gróf tettdús életét 1862. év márczius 17-én Bécsben végezte be.

Noha Schlick gróf altábornagy átmenete a Kárpátokon és az előnyomulás Kassáig már az által is nagyon meg volt könnyitve, mert a kárpáti szorosok nem voltak védve és az előnyös állások mögött fölhányt sánczokat üresen találta. hogy csak a nagy kiterjedésü sövények és a közlekedési utak lerombolása, melyeket könnyen kerülhetett el, képeztek akadályt az előnyomulásban és nem sok kellett ahhoz se, hogy Pulszky fegyelmezetlen, nem rendes csapatait futásra kényszeritse, mindazáltal a vállalkozó tábornok, kinek mindenesetre az ellentállás komoly tényezőivel kellett számolnia, az osztrák hadmüveleti tervnek ráeső első részét szerencsésen vitte keresztül. Megállapodott felső Magyarország fővárosában és győzelme a cs. kir. főhadsereg bevonulása mellett igen nyomasztólag hatott Magyarországban.

Az első rendszabály, melyet Schlick tett, az volt, hogy állását portyázó csapatok által biztositotta, melyek Miskolcz felé is irányoztattak, hogy hireket halljon az ott összegyült magyar csapatokról. Ezután a lakosság lefegyverzése kezdetett meg, mi semmi különös eredményre nem vezetett, mivel a fegyverek a honi véderő fölfegyverzésére adattak volt át és a többi fegyvereket elrejtette a lakosság a nemzeti ügy iránti rokonszenvből; mert tulnyomólag tót volt ugyan, de mégis magyar érzelmü elannyira, hogy a falusiak még a kassai vásárra sem mentek, élelmiszereket sem szállitottak a cs. kir. csapatoknak. Ez inditotta Schlick grófot arra, hogy látszólagos más okból a következő hirdetést bocsássa ki:

«Minthogy Kassa város hatósága azt jelentette, hogy a vidéki lakosok a legujabb események következtében nem mernek elárusitás végett élelmi czikkeket szállitani, ezennel kijelentem, hogy mindenki bejöhet a városba és szállithat élelmiszereket, mivel a katonaság senkivel sem fog rosszul bánni, sőt minden erőszak ellen meg fogja őket védeni.»

Egy másik hirdetés, mely azt bizonyitja, hogy Kassa lakosai nemzeti érzelmük szerint akartak eljárni, a város nevében adatott ki Sztojka Elek jegyző által és következőleg hangzott: «Minthogy Kassa város hatóságát az itteni főparancsnokság arról értesitette, hogy több városi lakos az itteni fiók-

bankban sok e z ü s t p é n z t váltott be bankjegyekre, ennélfogva e tekintetben a pénzforgalom nem ezüstpénz, illetőleg ezüst huszasok hiánya miatt akasztatott meg, s igy azok, kik ezüst pénzzel birnak, fölszólittatnak, hogy azt a kir. harminczad hivatalnál osztrák bankjegyekre váltsák be.»

Egy másik hirdetése a cs. kir. főparancsnoknak pedig igy hangzott: «Miután tudva van, hogy sok lengyel menekült részint fegyverrel, részint anélkül van a városban elrejtőzve, minden polgár és háztulajdonos intetik, azoknak 48 óra alatti följelentésére, mulasztás esetében az illetők rögtönitélő biróság elébe állitandók. Ugy szintén valamennyi itteni mesterember intetik, minden fölszerelési készletnek beszolgáltatására a városi kapitánysághoz.»

A vásárra vonatkozó hirdetésre, melyet Schlick altábornagy kibocsátott, a honvédelmi bizottmány egy az országos bizottság által kiadott ellen-hirdetményt tett közzé, mely az élelmiszereknek Kassára szállitását szigorun megtiltotta és az áthágókat hazaárulóknak bélyegezte. E rendelet végén az volt mondva: «Szegény üldözött hazánk szent nevében mindenkinek megparancsoljuk, hogy a Kassát megszállva tartó ellenségtől minden élelmiszert vonjon meg s ezt annyira hazafiui kötelességének tartsa, hogy mindenkit, kit rajta érnek, hogy élelmiszereket szállit Kassára, erővel fogjanak el és őt mint az ellenséget élelemmel ellátni akarót a legközelebbi hatóságnak adják át, mely szolgálatért az élelmiszerek annak fognak jutalmul kiadatni, ki azoknak átszolgáltatását megakadályoztatta.

Mig Schlick gróf altábornagy mindent megtett, hogy állását az általa elfoglalt területen amennyire lehetett megerősitse, azalatt az ujonnan alakult magyar véderők lassankint összpontosultak. A szepesi, tornai, zempléni és abauji nemzetőrségen és népfölkelésen kivül, melyek a deczember 4-ki kassai vereség után azt tették, a mit bajtársaik a schwechati csata után tettek, hogy a legrövidebb uton futottak haza, a többiek a Pulszky hadtestéből, kik csak félig-meddig katonai értékkel birtak és fejüket nem vesztették egészen el, Miskolczra vonultak vissza és az uj hadtest kötelékébe léptek.

Igy tehát a harcztér e részén Schlick hadteste várakozási, Mészárosé pedig gyülekezési állapotban volt. De csak rövid időre.

Schlick gróf altábornagy hadtestével egyidejüleg Freiseisen alezredes hadoszlopa Jablunkán át szinten Magyarországba nyomult. A rendes katonaságon kivül Teschenben még a cseh-morva-tót szabad csapatok is csatlakoztak hozzá Bloudek vezérlete alatt, ki a cs. kir. szabad csapat parancsnoka czimét vette föl. E hadoszlophoz végre Levartovszki százados a 29. cs. kir. sorgyalog ezredtől — lengyel — is csatlakozott, s mint táborkari főnök a legnagyobb mérvben szervezte a tót népfölkelést.

Valamint Schlick, ugy Freiseisen sem talált ellentállásra a jablunkai szoros átlépésénél; még a csaczai hid is, hol Rutkay honvédőrnagy parancsnokolt, felsőbb helyről érkezett rendelet következteben el lőn hagyva a császáriak közeledtekor és a magyarok Budetinig vonultak vissza. Csak itt bocsátkoztak a magyarok csatába, mely több óráig tartván, az ő javukra dőlt el és Freiseisen alezredes Jablunkáig visszavonulásával végződött. Minő sietséggel történt ez, bizonyitja az, hogy az utat, melyet Freiseisen 6 nap alatt tett meg, most egy nap alatt megtette.

A támadás eme kudarcza hézagot képezett a hadmüveletek keresztülvitelében, minthogy Freiseisen föladata az volt, hogy a Vágvölgyön át összeköttetésbe lépjen Simunich altábornagy hadosztályával.

A Querlonde honvéd alezredes és Beniczky Lajos által vereséget szenvedett Freiseisen alezredes hadoszlopának visszavonulása után mindenkit nagy aggodalomba ejtett Morvaországban a császáriak ügyének állása. Attól tartottak, hogy a magyarok Jablunkán át be fognak törni, mi azonban szándékjog alig lehetett. Windischgrätz herczeg tábornagy két zászlóaljat, melyek Gácsországból mint erődités jöttek a bécsi őrséghez, és némi tüzérséget küldött Freiseisenhez. A Freiseisen alatt állott összes haderő Götz vezérőrnagy parancsnoksága alá jutott, kit Olaszországból Magyarországba rendeltek és a ki később részt vett a cs. kir. hadsereg hadmüveleteiben.

Az első életjel, melyet Windischgrätz herczeg tábornagy hosszas szünet után a cs. kir. hadsereg zöme hadmüveleteinek megkezdése előtt adott, ismét kiáltványok voltak, melyek közül kettőt egymás után bocsátott ki. Mint minden, a mi ismételtetik, érdekét veszti, ugy Windischgrätz herczeg kiáltványai sem birtak többé benyomást kelteni; mert a lakosság kirekesztőleg önvédelmével foglalkozott. Az első, mely deczember 13-án jelent meg, Magyarország és Erdély lakosaihoz volt intézve.

Herczeg Windischgrätz Alfréd, cs. kir. tábornagy, az összes cs. kir. haderő főparancsnoka (kivévén az Olaszországban levőket) aranygyapjas vitéz, a magyar szent István lovagrend nagy keresztese és a Mária Terézia katonai rend lovagja, a cs. kir. 4. sz. könnyü lovas-ezred tulajdonosának

Kiáltványa.

Magyarország és Erdély lakosai!

Folyó évi november 7-ki kiáltványomból hallhattátok, mi czélból lépek országtokba; ez nem lehet más, mint az anarchikus izgatások által megbuktatott uralkodást, a törvényeket, a megsemmisült személy- és vagyonbiztonságot helyreállitani.

Most egy hü és vitéz hadsereg élén lépem át Magyarország határait. Mindenkinek igérem törvényes tulajdona biztonságát, mely nélkül rendezett lét nem is képzelhető, de egyszersmind mindenkit intek, hogy minden idegen vagyon elleni merénylettől és annak károsításától tartózkodjék. Ne hagyjátok magatokat a lázitók fenyegetései által megfélemlittetni, hogy bőszült dühből vagy vak boszuból helységeket pusztitsatok el, középületeket vagy magánvagyont romboljatok szét és fölhalmozott készleteket semmisitsetek meg. Mindenkit, ki bárminő vagyonkárositást elkövet, utól fog érni a megérdemlett büntetés, kivált pedig a lázadások szerzőjét, ki titeket harczoló gonoszságokra akar csábitani, kérlelhetetlen szigor fogja sujtani.

Egyszersmind valamennyi hatóságot, községet, melyeknek gondviselésére van bizva a köz- és magántulajdon, a törvé-

nyek értelmében, minden a korona, az állam és a magánosok vagyonán és tulajdonán okozandó kárért, melyet a pártütő kormány és eszközei rendeletei folytán elkövet, vagy a fegyveres csapatok által elkövettet, az okozott kárért felelőssé és kártéritésre kötelessé teszek.

Főhadiszállás Schönbrunn, 1848. deczember 13.

Windischgrätz herczeg m. k.
cs. kir. tábornagy.

A második, deczember 14-éről Magyarország és Erdély földmüvelő népéhez volt intézve és igy hangzott:

Herczeg Windischgratz Alfréd, cs. kir. tárbornagy, az összes cs. és kir. hadak fővezére (azok kivételével, melyek Olaszországban állanak), aranygyapjas vitéz, a magyar kir. szent István rend nagy keresztese és a katonai Mária Terézia rend vitéze stb. stb. a 4. sz. cs. kir. könnyü lovas-ezred tulajdonosának

Proklamácziója.

Magyarország és Erdély földmivelő népéhez.

Folyó évi november 7-én kelt manifesztumom által már biztositva lettetek róla, hogy a robot és dézsmai megszüntetéséről 1848. ápril havában alkotott és ő felsége által szentesitett törvények fenn fognak tartatni.

Ezen biztositást megujitom most dicsőségesen uralkodó királyunk és urunk, Első Ferencz József Ő felsége legmagasb parancsolatjából is, bizton várván, hogy legkegyelmesebb királyunk szavában bizni, nyugodtan maradni és azokat, kik titeket még ezentul is azon ürügy alatt, mintha az általatok nyert engedmények visszavételni szándékoltatnának, felizgatni és megvetendő czéljaikra csábitani merészelnének, mint árulókat tekinteni, elfogni és a katonai hatalomnak által adni el nem mulasztjátok.

Mely a földmivelő népnek ő cs. kir. felsége legmagasb parancsolatja következtében adott ujabbi biztositás, az illető elöljáróságok és lelkészek által, a szószékről, a hazai nyelveken azonnal közhirré teendő és a véghezvitt hirdetésről tüs-

tént a legközelebbi katonai parancsnoknak irásbeli jelentés adandó, mert különben az elöljárósági személyek vagy lelkészek ellen, kik ezen parancsolatot vagy pontosan nem teljesitik, vagy a hirdetést szándékosan elmulasztják, a rögtönbiráskodási eljárás életbe fog léptetni.

Kelt Schönbrunni főhadiszállásomon, 1848. decz. 14-én.

Windischgrätz herczeg s. k.
cs. kir. tábornagy.

Az napon, melyen Windischgrätz herczeg e kiáltványt kibocsátotta, Simunich altábornagy azon állásából, melyet első rosszul sikerült támadása óta elfoglalt, kirontott. Hadosztályával három hadoszlopban Nádas felé nyomult és e helység s Jablonicz közt megtámadta a magyar dandárt, Ordódy honvédőrnagy alatt, mely csekély visszavonulási harcz után Szered felé indult. Midőn azonban Görgey Guyon ezredest 3300 ember erősitéssel küldötte Nagy-Szombatba, melyet a császáriak még meg nem szállottak, Ordódy dandára Lipótvárra ment. November 16-án Simunich Nagy-Szombatra érkezett, melyet, sürü köd kedvezvén neki, délután 4 és 5 óra közt erélyesen megtámadott. Két órai makacs utczai harcz után Guyon kénytelen volt erős veszteség után Komárom felé visszavonulni. Simunich Lipótvár erődöt, hol Ordódy honvédőrnagy parancsnokolt, föladásra szólitott föl, mit azonban ez határozottan megtagadott és Simunich körülzárolta a várat, Szeredet és Érsek-Ujvárt előretolt csapatokkal megszállotta és egyelőre a Vágvonal elfoglalására szoritkozott.

A cs. kir. főhadsereg fölállitásában még nem állott be változás, csak a bán táborkara tétetett át deczember 9—10-ke közti éjjel a magyar határ felé; Jellachich báró főhadiszállása ekkor Hainburgban volt. 14-én végre Windischgrätz herczeg tábornagy elhagyta a schönbrunni királyi várpalotát és Fischamendre tette át főhadiszállását.

A magyar földunai hadsereg fölállitásában mindeddig ép oly kevéssé történt lényeges változás, de már deczember 16-án nagyban meg kellett a hadmüveleteknek kezdetni. Hogy

ezeknek leirásában zavar ne történjék, a mellék harczterek eseményeit tovább követjük és legelőbb is dél felé fordulunk.

Midőn a támadást minden ponton megkezdték a cs. kir. csapatok, a délnyugati harcztéren is, melyet a tevékeny Perczel tábornok aránylag csekély számu haderővel igen hosszu ideig tartott megszállva, a magyar fegyverekre nézve kedvezőtlen fordulatnak kellett beállani, mivel Perczel hadtestének állását a Dráva balpartján föl kellett adni, mert északi irányban kellett összeköttetést foganatositani a földunai hadsereggel, melynek balszárnyát volt képezendő. Ezen kényszeritő körülmény nélkül Perczel még tovább tarthatta volna a Muraközt, kivált azért, mert a 71 éves öreg gróf Nugent táborszernagy igen fontolgató vezér volt, pedig ez volt főellentétese, ki nem csak azzal gondolt, mi közvetlenül állott előtte, hanem oly körülményeket is tekintetbe vett, melyek szerény hatáskörén kivül állottak. Igy történt, hogy egyszer azon gondolatra jutott, hogy a bán visszatérését Horvátország fedezésére is javaslatba hozta.

Windischgrätz nem vette rossz néven ezt az öreg érdemteljes Nugentnek, *) ki mindenesetre parancsnokságot akart

---

*) Laval Nugent gróf, római szentbirodalmi herczeg, cs. kir. tábornagy, született 1779-ben Dublinban, régi skót családból. A cs. kir. hadseregbe lépett, hol 1794-ben mérnökkari főhadnagy volt. 1796-ban mint százados az ellenség üldöztetését vezényelte Budesheimnál és Kemptennél, mint táborkari tiszt az 1799-ki olaszországi hadjáratban részt vett, és 1800-ban a cs. kir. Mária Terézia lovagrendet nyerte. 1805-ben Károly főherczeg főhadiszállásán alkalmaztatott és 1809-ben 32 éves korában már vezérőrnagygyá és táborkari főnökké lépett elő János főherczeg mellett. 1812-ben Ferencz császár megbizásából az angol hadseregnél volt Spanyolországban, 1813-ban egy dandár parancsnokságát vette át és ez évben nagy érdemeket szerzett azon hadmüveletei által, melyeknek czélja az volt, hogy Horvátországot a francziáktól visszahóditsák és az angolokkal, kik tengeren müködtek, egyesülve, visszavonulásukat elvágják. E czélját el is érte és Modenába indult, hol ideiglenes kormányt alapitott IV. Ferencz (Este) főherczeg nevében. Az 1815-ki hadjárat alatt mint altábornagy Murat ellen egy hadosztály fölött parancsnokolt, mellyel Nápolyba ment és 1817-ben a császár engedelmével nápolyi szolgálatba lépett 1820-ban ismét a császári hadsereg kötelékébe tért vissza, 1838-ban táborszernagygyá lőn, mely minőségben Felső Ausztria katonai főparancsnokává lépett elő. 1848-ban kivánságára azon kis hadtest

Magyarországban és kegyeletből a magyar háboru alatt is elég szolgálatot tett. Miután végre a készülődés és szervezés stádiumából kilépett, támadólag müködött Perczel ellen de elkésve követte őt, midőn ez Kőszegre indult.

A báró Dahlen altábornagy alatt Horvátország fedezésére a Drávánál felállitott és többnyire nemzetőri zászlóaljakból álló tartalék-csapatok által a Nugent előrenyomulási vonalan eső állomások is meg lőnek szállva.

Nagyobb tevékenységet fejtett ki a Dráva torkolatok fölött őrködő Trebesburg vezérőrnagy, kinek alkalma volt az eszéki őrség által tett portyázások alatt apró csetepatékra, kivált gróf Batthyány Kázmér ellen. Trebesburg fő feladata volt kiváltképen az, hogy Eszéket meghóditsa.

Most itt az ideje, hogy ismét e vár átalános viszonyaival foglalkozzunk. Az előbbi várparancsnok, báró Jóvics vezérőrnagy megbetegedése után gróf Batthyány Kázmér, ki miután portyázó csapataival Baranyamegyének az ellenségtől kiüritése után, mint kormánybiztos oda jött, ugy szólván a vár urává lőn. Az őrség épen nem megbizható szelleme daczára érvényesitette befolyását, hogy Eszéket Magyarországnak megtartsa. November végén azonban Eder *) vezérőrnagy,

parancsnokságát kapta, mely Stájerországon át Magyarországba tört. Müködését különben jelen munkánkból meg fogják ismeri olvasóink. Nugent igen képzett tábornok volt, nagy szervezési ismeretekkel birt; a mi pedig vitézségét illeti, ezt nem kevesebb mint száz ütközetben és csatában tanusitotta. 1849-ben sok rendjellel diszitve cs. kir. tábornagygyá lőn. A cs. kir. 30. gyalog sorezred 50 éves tulajdonosa volt, ugyanezen ezrednél szolgált a jelen munka szerzője is. Nugent gróf igazságszeretete és más nemes tulajdonságai következtében mindenkinek szeretetében részesült. 1862-ben halt meg Posiljevoban Károlyváros mellett.

*) Eichenhaini Eder Frigyes vezérőrnagy katonai pályáját a cs. kir. első vértes ezrednél kezdette, hol lovas századosságig lépett elő. Mint ezredes a cs. kir. 5. vértes ezred parancsnoka volt és vezérőrnagynak előlépve mint lovas dandárparancsnok jött Szegedre. Innét báró Bechthold altábornagy alatt dandár parancsnokká lőn és ennek leköszönése után a ráczok ellen müködő magyar csapatok parancsnokává. November végén vette át Eszék parancsnokságát, de még e vár föladásának előmozditása sem volt képes megmaradását magyar szolgálatban az október 3-ki manifesztum után kimenteni. Ő is elveszté magas katonai

ki ez ideig a déli táborban harczolt a ráczok ellen, Eszék vára parancsnokává neveztetett ki. Mielőtt oda ment, előbb Péterváradra utazott, hogy magát báró Blagoevich altábornagynál bemutassa és ezuttal azon kérdést intézte hozzá, vajjon Eszék még a császári csapatok hatalmában van-e, mely kérdésre Blagoevich igennel válaszolt.

Eder azonban megérkezésénél azt találta, hogy a vár falain a magyar zászló lobog és hogy gróf Batthyány ugyszólván Eszék kormányzója. Itt november közepéig csak egy honvéd zászlóalj volt benn a várban, Batthyány inditványára azonban még a 36. és 51. honvéd zászlóalj és később Meszena báró ezredes 2 vadász századdal is oda helyeztetett. Az olasz Zanini ezred nyolcz századát tökéletesen megbizhatónak találták, de a Sándor és Wasa sorgyalog ezredek két osztályáról ezt nem tételezték föl. E két osztály tisztjei majdnem teljesen császári érzelmüek voltak.

Majdnem hihetetlen, de tiszta igazság, hogy a magyar kormány mindazon ideig épen nem gondoskodott a vár fölszereléséről. Ezt az uj mérnökkari igazgató, Penz őrnagy inditványozta, s Eder tábornok addig tudta azt halogatni, mig végre nagyon hiányosan vitetett keresztül.

Minthogy a határőrvidékiek Eszék vidékén, jelesül Petrievcén, Valpovón, Csepinben, Trpinyán és Vukováron sokszor mutatkoztak és ott befészkelték magukat, gróf Batthyány ismételve sürgette azok eltávolitását. Eder, ki e vállalkozásokat megakadályozni igyekezett, végre kénytelen volt fölhagyni vele és Batthyányt csak a honvédséggel engedte Csepin ellen indulni, a rendes csapatokat pedig visszatartotta. Erre Batthyány határozott parancsot küldött neki, hogy a rendes csapatokat a honvédek támogatására küldje, de Eder csak a Sándor

állását, melyet hosszas háborus és békés szolgálata alatt kiérdemlett. A mi magatartását és tevékenységét mint eszéki várparancsnok illeti, az adatokat erre nézve nem csak a cs. kir. 60. számu sorezred történetéből meritettük, hanem a leirásban is szorosan az emlitett ezred története szövegéhez ragaszkodtunk, melyben tárgyilagosan minden bennfoglaltatik, mit az akkori Wasa ezred három zászlóalja a magyar zászlók alatt tett és ott átélt.

ezred egy osztálya által támogatta őt, mely nem is csatázott többé.

Deczember közepén Piringer térparancsnok alezredeshez Glavasch őrnagy osztatott be, ki később Eszék föladásánál nagy tevékenységet tanusitott.

Eder tábornok, Glavasch őrnagy és a rendes csapatok valamennyi parancsnoka titokban abban egyeztek meg, hogy a várat a legközelebbi alkalommal átszolgáltatják a császári csapatoknak. Ez urak passzivitása teljesen gátolta Batthyányt a maga működéseiben és mivel a kormány végre értesült az Eszéken uralkodó viszonyokról és Batthyányt nem találta elég erélyesnek, Földváry Lajos honvéd ezredest, kit buzgó hazafinak hitt, korlátlan teljhatalommal küldötte Eszékre, nem hogy a vár parancsnokságát átvegye, hanem hogy Edert ellenőrizze. Igy tehát Eszéken tulajdonképen két várparancsnok és egy kormánybiztos volt, kik egymás ellen bizalmatlansággal viseltettek.

Nemegyei portyázó csapatparancsnokságánál semmi különös nem fordult elő. A bánságban Damjanich sikeres támadása óta Lagerdorfra egész novemberben csak jelentéktelen összeütközések történtek a két ellenőrző vonalon. A beállott szünetelés abban leli magyarázatát, hogy Kossuth ujolag azon gondolatra jött, hogy a ráczokkal békealkudozásokba bocsátkozzék. Ő ugyanis, nem ugy mint októberben, az egész harczot be akarta állitani a ráczok ellen, mi természetesen nem egyedül tőle, hanem a ráczok akaratától is függött, de a bánsági és bácskai hadtestek részéről a támadást lehetőleg meg akarta szoritani, hogy a földunai hadsereget, melynek szaporitására jogosan nagy sulyt fektetett, a szerb csatatéren lévő hadtestek által tetemesen szaporitsa. De a parancsnokok rámutatván a harcztér nagy kiterjedésére, nem csak határozott ellenvetéseket tettek hadtesteik gyengitése ellen, hanem Rajachich karloviczi patriarcha, a szerb nemzeti bizottság elnöke is utasitást vett Bécsből, hogy semmiféle alkudozásba ne bocsátkozzék a magyarokkal. Ezeket egyébiránt nem vele kezdették meg.

Deczember közepén a szerbek közt nagy viszályok támadtak, melyeket Rajachich hatalmaskodása idézett föl. Midőn

ugyanis székhelyét Karloviczról Zimonyba tette át, egy egészen testtel lélekkel hozzá ragaszkodó emberekből alakult udvart képzett maga körül, minden vele ellenkezésben lévő önálló elemet elmozditott befolyásos állásaiból s ugy intézkedett, hogy az egész igazgatási gépezetet akként alakitotta, hogy a nemzeti Obdorra nem hederitett, mint azt az illem kivánta volna. Igy történt, hogy több szerb hazafi, kik nemzetük körül hasonlólag szereztek érdemeket, ily eljárás mellett nem utasitotta el többé föltétlenül a kiegyezkedést a magyarokkal.

A tárgyalások nem mentek tul a bevezetés stádiumán, midőn az átalános támadás Magyarországra hosszasb passzivitásuk föladására határozta a déli harcztéren müködő magyar hadtestek parancsnokát. Jelesül a bánságban kellett volna a szerbekre egy főcsapást mérni. E végből Vetter tábornok a rövid időre Budapesten időző Kiss tábornok távolléte alatt november 30-án egy összpontositott támadást intézett három hadoszloppal a szerbek állásaira, az ugynevezett ördög hidjánál, Alibunárra és Tomasováczra, mely részben sikerrel vitetett keresztül, de egészben nem sikerült, mert a Tomasováczra történt közvetlen támadás a sürü köd miatt föladatott, Alibunárnál pedig, hová a Károlyfalváról visszaszoritott szerbek vonultak és egész haderejökkel összpontosultak, a magyarok heves támadás által Verseczre való visszavonulásra kényszeríttettek.

Kiss visszatértekor megujittatott a támadás a szerb állásokra, de Tomasováczнál a magyar csapatok igen komoly ellentállásra találtak, melyet minden megfeszitésük daczára sem birtak megtörni. Egy rohamot a hidfőre győztesen vertek vissza a szerbek. E támadás meghiusulása után egy harmadik támadás intéztetett Damjanich alezredes hozzájárulásával, mely hosszasb, változó sikerrel vivott harcz után a magyarok győzelmével végződött. Tomasovácz és Jarkovácz a lakosoknak a magyar csapatokon elkövetett árulása következtében kiraboltatott és szinig leromboltatott.

Deczember 14-én a bánsági hadtest Écskától Lázárföldön át Szarcsáig és Szecsánig bevette a vonalat.

A bácskai hadtestnél Vetter első támadásával egyidejü-

leg két jelentéktelen ütközet volt a bánságban, Földvárnál és Szent-Tamásnál. Bakonyi báró tábornok ép ugy mint Esterházy gróf tábornok november végétől deczemberig semmi különöst nem tettek.

Deczember 13-án délelőtti 10 óra tájban egy ellenséges zászlóalj, melyet egy tartalék csapat és a Dunán egy csajka követett. Karloviczról Pétervárad felé nyomult. A vár őrsége azonnal fölriasztatolt és az este Ezred egy zászlóalja, egy század a dom Miguel gyalogságból, három ágyuval és egy fél század Ferdinánd huszárral az ellenséges hadoszlop ellen mozgásba tétetett. Máriaschneenél ütközet fejlődött ki, mely délutáni 5 óráig tartott és az ellenség visszavonulásával végződött; az ellenség által megszállott Buhovicz falu a mi tüzeink által porra égett.

A vár vezénylő köreiben annyiban állott be változás, mennyiben báró Blagoevich altábornagy-parancsnokló és Zahn altábornagy betegeknek jelentkeztek és a várparancsnokság ideiglenesen Csuha ezredesnek adatott át. Mérnökkari igazgatónak Hollán Ernő őrnagy, egy fiatal nagyon képzett mérnökkari tiszt lőn kinevezve, ki előbb mint főhadnagy a cs. kir. mérnökkar tagja volt.

Aradot ugyan Márjássy János alezredes október 23-án tökéletesen körülzárolta, de komoly vállalatra ostromágyuk teljes hiányában nem gondolhatott. Csak deczember elején kapott 8 ágyujához még 12-őt, melyek közt csak négy mozsárágyu volt. Hadteste 5000 emberről 8000-re szaporodott. Alig találta magát Márjássy abban a helyzetben, hogy valamire vállalkozzék, azonnal a leggyorsabb intézkedést tett, hogy egy erőditett hely birtokába jusson, t. i. rögtönzött rohamot. Erre nézve minden előkészület észrevétlenül történt meg. De a fiatal csapatoknál hiányzott a nyugodtság és a fegyelem és igy egy elhamarkodott éljen kiáltás elárulta a támadást, mely fölriasztotta az őrséget. Végre rendes ostrom alá kellett Aradot venni.

Azon körülménynél fogva, hogy Aradot a magyar kormány ugyan kellőleg fölszerelte és Berger altábornagynak a magyar ügytől történt elpártolása után elegendőleg ellátta élel-

miszerekkel, Temesvár parancsnoka Rukavina altábornagy, ki sokkal kedvezőbb helyzetben volt, képes volt Aradot támogatni, mi sikerült is neki, mivel Nagy Sándor kis hadoszlopa, mely megfigyeléssel és szemmeltartással volt megbizva, nem sokat tehetett. Rukavina emellett a támadásokat is elősegitette, melyek Erdély felől Bogsán és Oravicza ellen tétettek, hol a magyar ágyu-öntődék voltak, melyeket az ellenség nyugtalanitani és szétrombolni igyekezett.

Márjássy, hogy mindezeket elháritsa, kénytelen volt Lippánál erős őrállást rendezni, hogy Temesvár felől minden fölmentési kisérletet meghiusitson. Küldött is egy mozgó hadoszlopot Asztalos Sándor vitéz százados alatt a Maros völgyén át Soborsin ellen, hogy az oláhok fölkelését megakadályozza. E két czél elérése ütközetekre vezetett, melyeket Asztalos szerencsével vivott, mig a lippai őrállomást a temesvári őrség egy csapata már november közepén megtámadta és bevette és kénytelen volt a Maros jobb partjára visszavonulni. Miután a temesvári csapat visszament, Márjássy a Maros bal partját szállotta meg.

Szegéd és Szabadka fontos pontok egyenkint 3—4000 ember által lettek megszállva. Az előbbi városban gróf Hadik ezredes, az utóbbiban Gál ezredes parancsnokolt.

Magyarország keleti részén váratlan fordulat állott be nem sokára a hadi viszonyokban, midőn Bem tábornok vette át a parancsnokságot az erdélyi hadsereg fölött, mely Nagy-Váradon pontosult össze, hová a honvéd kerület-parancsnokság Debreczenből áttétetett.

Bem kinevezésével az erdélyi hadsereg főparancsnokságára, a polgári igazgatás is más kezekbe került, még pedig erélyesebbekbe, mit ezt Kossuth Lajos nyilt rendelete mutatja, mely igy szólott:

Nyilt rendelet, melylyel a honvédelmi bizottmány ezennel jelenti, hogy Beöthy Ödön bihari főispán teljhatalmu kormánybiztossá neveztetett ki Erdélybe. Hatásköre Erdélyországon kivül még különösen Szabolcs-, Bihar- és Szatmármegyékre és az ezek területén fekvő királyi városokra, a hajdukerületre és részekre fog terjeszkedni.

Az ő teljhatalmu biztosi hatósága alá fog különösen a jelenleg Bem tábornok parancsnoksága alatt álló felső erdélyi hadsereg tartozni.

Minthogy ez az egész vidék e kormánybiztos hatásköréhez tartozik, ez által báró Vay Miklós eddigi erdélyi főkormánybiztos, valamint a többi kormánybiztosok mandátuma megszüntetik.

A kinevezett teljhatalmu kormánybiztostól függ, hogy ott, hol szükségesnek tartja, az általa kijelölt hatóságok és az ezekre rótt kötelességek által addig, mig czélirányosnak tartja, kormánybiztosokat nevezzen ki kisebb kerületekre, vagy a végrehajtó hatalmat a rendes törvényhatósági uton eszközöltesse.

Azért is e vidék minden kormánybiztosai utasittatnak, hogy végleges jelentéseiket eljárásukról a teljhatalmu kormánybiztosnál nyujtsák be, melyek fölött ő belátása szerint fog intézkedni.

Azalatt Hodossi Miklós mandátuma, ki mint főtábori biztos, a felső erdélyországi hadsereg élelmezésével és ellátásával van megbizva, mindaddig érvényben marad, mig a teljhatalmu kormánybiztos máskép intézkedni nem fog.

Minthogy végre megeshetik, hogy a felső erdélyországi hadsereg hadmiveletei némely szükséges intézkedés által hatáskörük kiterjesztését más szomszéd hatóságokra is igénybe vennék, ez esetre még Mármaros-, Ugocsa- és Bereg-megyék is, nem különben Arad-, Békés- és Csanád-megyék és a kunsági kerület oda utasittatnak, hogy a kormánybiztos parancsait rögtön teljesitsék. Ennélfogva a legszigorubb felelősség terhe alatt, valamennyi katonai és polgári hatóságnak, kormánybiztosnak és egyes tisztviselőknek, kikkel ezen nyilt rendelet értelménél fogva Beőthy Ödön teljhatalmu kormánybiztos ur érintkezni fog és ezen rendelet tartalmánál fogva őket parancsai végrehajtására fölhivja, meghagyatik, hogy mulhatlan szent kötelességüknek tartsák irányában a föltétlen engedelmességet, őt minden kitelhető buzgalommal és pontossággal támogassák müködésében és ezáltal könnyitsék azon

nagyfontosságu föladatot, melyet a kormánybiztos ur a kormány által benne helyezett bizalom által magára vállalt.

Kelt Pesten, 1848. deczember 19-én.

A honvédelmi bizottmány elnöke:
Kossuth Lajos.

Bem legelőbb is Nagyváradra ment, mely szokatlan tevékenység szinhelyévé lett. Valamennyi mesterember munkával volt elfoglalva, hogy az Erdélyben müködő sereg számára ruhákat készitsen. A sütőkemenczékben éjjel-nappal folyt a munka és hosszu kenyeres kocsivonatok födték az Erdély felé vezető utakat. Az egész hadsereg igazgatóságában élénk szellem volt érezhető. Hogy ezt a szellemet seregébe oltsa, ahhoz az öreg Bem vezéri tulajdonságánál fogva rendkivül értett.

Bem deczember elején legelőbb is Szilágy-Somlyóra ment, hol tudatta a csapatokkal a főparancsnokságnak általa történt átvételét. Czetz*) őrnagyot alezredessé léptetvén elő táborkari főnöknek nevezte ki.

---

*) Czetz János 1822-ben született Gidófalván Erdélyben, hol atyja székely huszár százados volt. Fiatal kora óta katonailag neveltetve, 1834-ben a bécs-ujhelyi katonai intézetbe lépett mint növendék, melyből, mint osztálya legjobb tanulója a felsőbb tanfolyam bevégzése után 1841-ben mint 1-ső osztályu alhadnagy a Wacquant báró nevét viselő 62. sorgyalog ezredbe osztatott, hol 1884. év augusztus 1-jén főhadnagygyá lépett elő. 1846-ban Bécsben a táborkarhoz osztatott be és 1848. junius havában a cs. kir. táborkari igazgatóság parancsára a magyar hadügyminiszteriumba hivatott meg. Ez állásában szerkesztette a jelentéseket és utasitásokat az akkor a szerbek ellen kitört háboruról, utóbb Mészáros hadsegédévé lett és a verbászi táborba követte őt. A hadügyminiszter visszatérte után mint katonai előadó alkalmaztatott a honvédelmi bizottmánynál. Százazadossá lépvén elő, nem sokára őrnagygyá és táborkari főnökké is neveztetett ki Erdélybe, mely minőségben Baldacci visszahivatása és Katona veresége után az erdélyi hadsereg maradványainak parancsnokságát vette át. Midőn Bem az erdélyi hadsereg főparancsnokságát átvette, Czetzet táborkari főnökévé nevezte ki, mely minőségben Bem teljes bizalmát birta. Czetz Abrudbányánál, Vizaknánál, Szász-Régennél, Alvincznél, Medgyesnél, Nagy-Szebennél és Feketehalomnál parancsnokolt és harczolt s oly sikeres tevékenységet fejtett ki, hogy Bem alezredessé és ezredessé léptette elő és Erdély visszahóditása után a Bánságba történt előnyomu-

Egy szemlénél, melyet a csapatok fölött tartott, a tiszteket a sorok előtt összegyüjtötte és következőleg szólott hozzájuk: «Uraim, a kormány engem teljhatalmu főparancsnoknak nevezett ki. Én önöktől föltétlen engedelmességet követelek. A ki nem fogad szót, agyon lövetem, de jutalmazni is fogok tudni.» A fenyegetés, melyet Bem e velős fölszólitásba font, leginkább arra volt számitva, hogy ne ismétlődjenek azon szomoru tapasztalatok, melyek az általa ismét összegyüjtött hadsereg egy részének vereségeit okozták. Bem egyébiránt meg is tette a mit mondott. Szilágy-Somlyóról legelőbb is Nagy-Bányára ment, melynek birására méltán nagy fontosságot helyezett. Ide érkezvén elküldötte első jelentését a honvédelmi bizottmánynak, mely nevezetes azon biztosságról, melylyel Erdély visszahóditását kilátásba teszi. E jelentés következőleg hangzott:

«Szerencsésnek érzem magamat, hogy már az első tiz nap után, mióta főparancsnok vagyok, némi sikerről tehetek jelentést. Első gondom volt az ellenséget Erdélybe visszaszoritani, körülvenni, csapataimat összegyüjteni és kellőleg fölállitani, hogy sikerrel müködhessem. Ma a tisztelt honvédelmi

lásánál tábornokká s Erdély főparancsnokává is. Kossuth tábornokká előlépését eleinte nem akarta megengedni, de Bem azzal a megjegyzéssel követelte ezt, hogy ő már kinevezte. Kossuth ellenzékeskedése, mi cselszövények által szittatott, igen természetesen ezzel bevégződött. A mi a sejtelmet illeti, hogy cselszövények fonattak, azt a következő körülmény igazolja: Czetz Erdély katonai helyzetéről hosszabb jelentést küldött be a kormánynak, mely Stein báró ezredesnek, a táborkari osztály volt főnökének és a Károlyfehérvárt ostromló csapatok parancsnokának küldetett véleményadás végett. E jelentés Stein némely igen csipős megjegyzéseivel érkezett vissza és a kormányzói kanczellária utján a táborkari osztályba került, melynek élén akkor állottunk. Czetz nagyon képzelt katona volt, eszes és nagy nyelvészeti föllfogással birt. Lóról való bukás következtében huzamos ideig gátoltatott tevékenységében és nem is vehetett részt az oroszok elleni hadmüveletekben. A világosi fegyverletétel után 1850. év tavaszáig Magyarországon rejtőzködött, de utóbb szerencsésen külföldre menekült. Előbb Hamburgban élt, hol 1850-ben «Bem hadjárata Erdélyben 1848—49-ben» czimü könyvét adta ki. Innét Párisba ment, s onnan időnkint Agliába rándult, végre 1857-ben Spanyolországban az egykori argentini köztársaság elnöke, Rosas hugát vette nőül és jelenleg Buenos Ayresben él.

bizottmánynak jelenthetem, hogy az Erdélybe vezető utakat csapatokkal és ágyukkal sürün megszállottam. Már kirándulásokat is tettünk és megszállottuk a hegyláncziot, mely most áthághatlan falat fog képezni. A hegyeken a nemzetőrök zárvonalat képeznek és igy a közlekedés lehetetlenné fog válni az ellenségre. Ez mind szükséges volt, hogy rendezkedhessünk és támadhassunk. Mindenek közt legfontosabb volt Nagy-Bánya megszállása. A lakosok örömrivalgással fogadtak és ma a város ki volt világitva.

Nagy-Bánya a legfontosabb pont az ország keleti részén. Az ezüst és sóbányák, a lőpormalmok és vasöntődék most ismét kezeink közt vannak. Most határozottan biztosithatom a honvédelmi bizottmányt, hogy a már adott és még igért eszközökkel, a nélkül, hogy további segélyre lenne szükségem, visszahódithatom Erdélyt.

Nagy-Bánya, 1848. deczember 17-én.

Bem, tábornok.»

Erdély visszahóditása későbbi időre esik ugyan, a sikerek mégis, melyeket az erdélyi harcztéren deczember hóban kivivott, ép ugy hadászati, mint erkölcsi tekintetben nagy fontosságuak voltak; mert hadmüveleti alapunk kelet felől ekkor nem volt fenyegetve és a közlekedés utolsó esetleges védbástyánk felé szabad volt. Végre még az általános visszavonulásnál, melyre a magyar seregek kényszeritve voltak, azon előnyök, melyeket Bem akkor Erdélyben kivivott, lelkesitőleg hatottak a hadseregre és a népre, mig a báró Puchner altábornagy hadmüveleti terve, melyet a cs. kir. hadsereg föladatául tüzött ki, nem volt kivihető. Épen abban az időben, midőn Bem a támadást kezdette, Puchner báró azt a parancsot kapta, hogy hadmüveleteit a Windischgrätz herczeg alatti főhadsereggel összhangzásba hozza és a csucsai szoroson át Nagyvárad felé nyomuljon. Puchner báró altábornagy e végből egész hadtestét a Brassóból Nagy-Szebenbe vezető uton Kolozsváron át Csucsa felé gyüjtötte össze. De Wardener vezérőrnagyot, kinek a csucsai szorost be kellett volna vennie,

Bem deczember 19-én megverte, mire Bem sajátságos merészséggel és gyorsasággal kezdette meg hadmüveleteit. Igy 23-án kis serege balszárnyával elüzte Jablonszki ezredest Deésből és visszavonulásra kényszeritette Beszterczére; innen Kolozsvár felé indult, hogy Wardenert hátban és oldalban támadja meg. Ez azonban Torda felé tört ki, ugy hogy Bem anélkül, hogy ellenállásra talált volna, 26-án bevonult Kolozsvárra. Innét ujra Beszterczе felé fordult, hol Urban és Jablonszki egyesültek és őket heves támadása által 29-én Betlennél és 31-én Beszterczénél és Naszódnál Bukovinába szoritotta. Bem erre föltartóztatlanul indult Maros-Vásárhelyre, honnét Puchner főhaderejét akarta megtámadni.

Maros-Vásárhelyen Bem a székelyek megkezdett, de a cs. kir. hadsereg előbbi sikerei által megzavart szervezését ujra meg akarta kezdeni, de Puchner támadása által, melyet ez Maros-Vásárhely felé szándékozott intézni, megzavartatott.

Ezekben leirám a hadmüveleteket Erdélyben annyiban, a mennyiben a háboru helyzetének megértésére szükséges, a székelyek magatartásáról akarunk még némi adatokat fölsorolni a magyar hadaknak Erdélyből történt kivonulásától egész Bem kivonulásáig Maros-Vásárhelyre.

A maros-vásárhelyi vereség után a székelyek hegyes honukba siettek és itt saját rovásukra harczoltak báró Heydte cs. kir. lovas százados portyázó csapata ellen Csik- és Udvarhelyszékben, valamint Gedeon altábornagy hadoszlopai ellen is Háromszékben. Deczember 24-én Hidvégnél szétszóratva és elcsüggedve, a székely népfölkelés a falvakban széledt el s egy viharos gyülésen elhatározták a székely vezérek, hogy felajánlják meghódolásukat báró Puchner parancsnokló tábornoknak.

A székelyek hódolati ajánlata az arapataki békéltető szerződés kötésére vezetett, mely september 28-án, tehát épen azon időben, midőn Bem Beszterczе felé fordult, meg is történt. E szerződésnél fogva a székely határőr gyalogság és huszárok megtartották fegyvereiket, a honvédek és Mátyás huszárok föloszlattak és haza bocsáttattak. Az utóbbiaknak át kellett adniok fegyvereiket és ágyuikat. Az arapataki szer-

ződés foganatositása a székely vezérekre volt bizva. A határőrvidéki csapatoknak származási helyeikre menni és tisztjeiktől meg kellett volna eskettetni. A székelyek tisztikara, Sombori székely huszár ezredes és ezredparancsnok vezetése alatt, ki tudvalevőleg a székelyek vezérévé kiáltatott ki, Gedeon cs. kir. altábornagynak hódolatát vitte meg, ki ugyanazt tette, mint Horvath főkirálybiró a hivatalnoki karral. Midőn Gedeon egy tisztet kérdezett, mit tart az egészről, ez azt felelte: «Nem sokat. A legelső alkalommal ismét ránk fognak lőni.» És csakugyan ugy is történt.

Már deczember 26-án megérkezett Kolozsvár elvesztének hire. Az arapataki szerződés komoly keresztülvitelére Puchner nem gondolhatott. A háromszékiek a virgoncz huszár lovak helyett, hitvány szántó gebéket szolgáltattak ki; a tiz ágyuból, melyekkel birtak és melyek közül némelyeket Gábor Áron*) készitett, ötöt tört csövekkel adtak át, mig a honvédek és Mátyás huszárok nemesi házakban szállásoltattak el. Csak Bem megérkezésére vártak, hogy ismét fegyvert ragadjanak.

Hogy az Erdélyben előfordult fontos eseményeket összefüggésökben leirjuk, a cs. kir. hadseregnél előfordultakat egy fél hóval előztük meg és most áttérünk a tulajdonképeni 1848-ki hadjárat megnyitására.

*) E nevezetes férfiuról, az egyszerü káplárról, Gábor Áron honvéd őrnagyról már e munka első kötetében szólottunk és most még felemlitünk egyet-mást az ő ágyúkészitési módjáról. Az ágyucsöveket egy Kézdi-Vásárhelyen berendezett igen egyszerü öntődében készitette; öntésük tökéletes volt, csak külsejük nem volt tisztán előállitva, mi azonban alkalmazásukat az oláhok ellen nem gátolta. Az anyag harangfém volt, a fölszerelés hibátlanul készült. Gábor Áron kilencz ily ágyut készitett.

V.

A támadási hadmüveletek a cs. kir. főhadsereg által. — Görgey visszavonulása Győrig és Pozsony kiüritése. — Windischgrätz herczeg különféle rendeletei. — Az ostromállapot kihirdetése az elfoglalt területen Wrbna gróf által. — Kossuth kiáltványa a főváros és vidéke lakosságához.

Az enyhe időt a tél kezdete szüntette meg, mely oly szigoru volt, a minőt a világ 1829 óta nem ért, midőn Windischgrätz herczeg tábornagy deczember 16-án reggel hadseregét Magyarország határán át mozgásba tette. A tábornagy, ki főhadiszállását Fischamendről Prellenkirchenbe tette át, deczember 15-én itt e hely közelében egy magaslatról, honnét messze elláthatott, nézte távcsövön csapatai előnyomulását. Hadseregének zöme három hadtestbe, két-két hadosztályba volt fölosztva. Az első hadtest parancsnoka báró Jellachich altábornagy horvátországi bán, a másodiké gróf Wrbna altábornagy és a tartalék hadtesté Serbelloni herczeg altábornagy volt. Egy mozgó hadoszlop Petrichevich-Horváth ezredes alatt Bécsujhelyből a soproni uton már deczember 15-én megelőzte a főhadsereget. Petrichevich-Horváth balszárnyának fedezését, illetőleg összeköttetését egy három gyalog és egy lovas századból álló kis hadoszlop eszközölte, melyet Welden a bécsi őrségből gróf Schafgotsche őrnagy parancsnoksága alatt Ebenfurton át Gross-Höflein felé küldött. Petrichevich-Horváth előnyomulása közben Perczel Mór előcsapataira bukkant és több csetepaté történt, melyek közt a bulka-pordányi deczember 16-án volt a legnevezetesb. Miután Petrichevich-Horváth és Schafgotsche összeköttetésüket Klingenbachnál eszközölték, föl-

tartózhatlanul nyomultak Sopron felé, melyet délelőtti 11 órakor megszállottak.

A cs. kir. hadsereg csapatai, melyek a Duna jobb partján voltak összpontositva, három hadoszlopban mozgottak előre. Neustädter dandára Haimburgból Farkasvölgyön át Am-Berg határfalun át a magaslatokon, Schwarzenberg Ödön herczeg altábornagy Prellinkirchenen át a messze nyuló sikságba, Zeisberg vezérőrnagy Packfurtnál, a bán pedig Brucknál ment át a Lajtán.

A magyar feldunai hadsereg csapataiból ezen erős osztrák hadoszloppal szemközt Gáthánál Szegedy dandára, Pándorfnál Zichy dandára, Nezsidernél Karger dandára állott. A Brucknál és Packfurtnál történt átmenetnél, valamint a csapatok rendezésénél a tulsó parton több óra telt el, ugy hogy az előnyomulás Pándorf felé a késő délelőtti órákra maradt. Az osztrák lovasság nem sokára elérte a magyarok által megszállott magaslatokat. A porosz herczeg nevét viselő 8 vértes ezred a huszárok által eltakart üteg tüzébe kerülvén és az elsőktől elég erősen megveretvén, sokat szenvedett. Rövid ágyutüzelés után, melyet időközben a császári ágyuk kezdettek. Szegedy visszavonult. Ujfalunál, hol Gramont vezérőrnagy az összeköttetést Schwarzenberg Ödönnel eszközölte. hasonlóképen volt rövid ütközet, mely a mieink visszavonulásával végződött, mi ezen oldal minden részén megtörtént. Igy Köpcsény és Szigetfalva kiürittettek, sőt Bárczay még a pozsonyi hidfőtől a Duna jobb partján álló csapatait is a városba vezett vissza.

A Szegedy-dandár lovassága és tüzérsége Miklósfalva felé, a gyalogság pedig a Karger-dandárral Nezsider és Féltorony felé vonult.

E dandár elkésett visszavonulásában és délután utól érte az ellenség Szent-Kázmérnál. Lovasságunk igyekezett magát átvágni, mi csakugyan sikerült is Pöltenberg vezetése alatt. A gyalogságnak és tüzérségnek nem lehetett egyebet tenni, mint lemondani a Mosonyba menetelről, hogy a félig befagyott Hanságon át délfelé indulhasson és a sopron-győri utra érjen. Jellachich Vintán, Gelsén és Féltoronyon át nyomult

előre, hová esti 8 órakor érkezett meg. A bán éjfélkor ujra tova akart indulni és Mosonyig menni, de éjjel parancsot kapott Windischgrätz herczegtől a megállásra.

A cs. kir. első hadtesttel egyidejüleg Wrbna második hadtestének csapatai is elő kezdettek nyomulni és deczember 16-án és 17-én a Wyss és Jablonovszki dandárok Magyarfalvánál, Colloredo dandára pedig Marcheggnél mentek át a folyón és 17-én Stompfánál egyesültek.

A cs. kir. hadsereg előnyomulása által kényszeritve, Görgeynek azt kellett tennie, a mit a honvédelmi bizotmánynyal szemben már régóta mint elkerülhetetlen szükségességet jelzett, t. i. megkezdeni hadseregével vagy inkább hadtestével a visszavonulást az egész vonalon. Ő maga deczember 16—17. közti éjjel kisérete némely tisztjeivel elhagyta Pozsonyt és legelőbb is Mosonyba ment. Elindulása előtt utasitást adott Aulich ezredesnek Pozsony kiüritésére, a hajóhidnak a viz árjára hagyására és csapataival Komáromba indulásra. Mosonyba érkezvén az oda visszavonult csapatok legnagyobb részét ott találta, azokból pedig, a melyek Pándorfon és annak vidékén állottak volt, a lovasságot ágyuival és a 14. honvéd zászlóaljat. A gyalogság és a tüzérség többi része el volt vágva visszavonulási vonalától és Görgey ezeket már elveszetteknek tartotta; mert csapatai legnagyobb része számbeli kisebbsége és gyengesége miatt az ellenség minden támadását el akarta kerülni, ennélfogva egész gyalogságát a gyalog ütegekkel azonnal Győr felé inditotta, a lovasságot ellenben és a lovas tüzérséget egész deczember 18-án délig Mosonyban hagyta, hogy az ellenséget szükség esetén föltartóztassa. Minthogy addig támadás nem történt, Görgey lovassága felét is Győr felé inditotta. Ez azonban csak kis távolságra haladt, midőn hátra maradt fele fölriasztatott, mivel nyugat felől ellenséges lovasság mutatkozott.

Nem sokára ütközet fejlődött ki 6 század nehéz lovassággal és egy üteggel, melynél a 3. vértes ezred egy osztályát oly zavarba hozták a magyar ágyuk, hogy zavart tömegben majdnem a dragonyosokra vetődött volna, ha ezeknek ezredese hirtelen jobbra fordulást nem parancsol. A Győrbe

indulásnál elhagyott és most visszatérő Görgeyféle lovasság másik fele, ennek unokafivére a vitéz Görgey Kornél vezetése alatt 4 huszár századdal előre rontott, mire az ellenség, sebesültjei hátrahagyásával, visszavonulását megkezdette. Görgey ez ütközetről a kormányhoz győzelmi jelentést intézett, mely azonnal falragaszokban jelent meg a fővárosban s eleje így hangzott:

«Éljenek a magyarok! Ma győztünk. A nálunk sokkal erősb ellenség az ütközetben résztvevő rendkivül vitéz csapataink előtt*) futni volt kénytelen és a halottjaival fedett harcztért nekünk engedte át.» A jelentés a többek közt még ezeket is mondotta: «Mi neki — az ellenségnek — elébe mentünk, megtámadtuk és megszalasztottuk. Annyira futott, hogy legjobb akarattal sem érhettük utól.»

Ezt a győzelmi hirt Kossuth az alsóház deczember 20-ki ülésében fölhasználta, hogy fegyvereink sikeréről a bánságban és Erdélyben is tegyen jelentést, mi természetesen nagy tetszéssel fogadtatott és a közvéleményre is bátoritólag hatott.

Azalatt Görgey valamennyi gabona- és széna-készletet, melyeket nem lehetett Komáromba szállitani, fölgyujtatott és

*) Kevéssel a cs. kir. főhadsereg támadásának megkezdése előtt, Görgey Arthur Kossuth a határ megvédésére irándó fölszólitás következtében, egy levelet irt, melyben csapató állapotáról a következők mondotta: Az ugynevezett «guerilla háboru» bennem ugyan legbuzgóbb képviselőre találna, de jelen helyeztünkben az ily háboru lehetetlen. Lehetetlen azért, mert a föld népe itt nem tart velünk és ajtaját a kimerült honfitárs előtt bezárja. Lehetetlen, mert gyalogságunk majdnem mezitláb van, lovasságunk pedig elcsigázott lovain alig birja követni a gyalogságot; hát még a tüzérségi fogatok! Legszomorubb a dologban az, hogy reményünk sincs lovainkat ismét jó karba hozni, mert a széna rossz és a zab sem a legjobb. Lehetetlen az ilyen háboru, mert alig lehet egy zászlóaljat csak egy állomásra is küldeni, hogy ne vonjon maga után hosszu szekéruszályt; már pedig a leglényegesebb föltétel, melynek a guerillacsapatoknak meg kell felelnök, a könnyü mozgékonyság.

Az állapott leirása után, melyben a három főfegyvernem állitólag volt, hadtestének tulajdonképen egészen h a r c z k é p t e l e n e k kellett volna lennie. Miként történt tehát, hogy a huszárok, kik alig birtak a gyalogsággal lépést tartani, még is képesek voltak az osztrákokét két izben visszavenni

folytatta visszavonulását Győr felé, hová deczember 19-én megérkezett. Ekkor vette az örvendetes hirt, hogy a pándorfi dandár elveszettnek tartott része, mely gyalogságból és tüzérségből állott, a sopron-győri országuton megmenekült.

Deczember 18-án, miután reggel az utolsó magyar csapatok is a legnagyobb sietséggel kiüritették Pozsonyt, délutáni 3 órakor bevonultak oda a cs. kir. csapatok, élükön Windischgrätz herczeg tábornagy fényes kisérettel, melyben némely magyar mágnás is volt. Pozsony megszállását röviden a következőleg jelentette Windischgrätz herczeg Welden báró altábornagynak, Bécsváros katonai főparancsnokának:

«Welden báró ő Exczellencziája, cs. kir. val. belső titkos tanácsos. altábornagy és Bécs kormányzójának.

Sietek Exczellencziáddal tudatni, hogy épen most, délután 3 órakor. a 3. hadtesttel Stomfáról Pozsonyba vonultam be, miután e várost az ellenség tegnap teljesen kiüritette és a hajóhidat felszedte. Közelebbi részleteket később. Főhadiszállásomat ma átteszem Oroszvárra. Windischgrätz Alfréd herczeg.»

Miután a cs. kir. csapatok Pozsonyt megszállották és Görgey Győrbe vonult vissza, 9 napi szünet állott be mind a két főhadsereg hadmüveleteiben. Kossuth Görgeynek azt irta, ne üritené ki Győrt 10 nap előtt. De ez természetesen nem tőle függött, hanem Windischgrätz herczegtől. Minthogy azonban ennek egy egész hétig tetszett Pozsonyban időzni és csapatai előnyomulását addig beállitani, ennélfogva Kossuth kivánsága teljesedett.

Mielőtt tehát tovább folytatnók a cs. kir. főhadsereg hadmüveletéit, lássuk, miként töltötte a tábornagy ezt az időt. Ez időben Oroszvárott gróf Zichy Ferraris Bódog kastélyában időzött, a kinek tevékenységére a herczeg Magyarország közigazgatása átalakitásánál nagy reményeket helyezett. Oroszvárról Windischgrätz herczeg a hadmüveletekben általa előidézett megfoghatatlan szünetet, melyet alig érvényesithető okokkal indokolt később, arra használta, hogy a visszahóditott országrészben behozandó közigazgatási intézkedésekkel foglalkozott. Ezek a kassai területre is vonatkoztak, mire nézve már deczember 16-án a pénzügyminiszter rendeletet bocsátott ki, a

magyar bankjegyekkel való bánás tárgyában, melynek értelme az volt, hogy e bankjegyek hivatalosan el ne fogadtassanak, de azokat még is használják mint értékpapirokat. E nevezetes rendelet igy hangzott:

Pénzügyminiszteri levél Schlick gróf altábornagyhoz deczember 16-áról 7765. sz. a.

A magyar bankjegyekkel való eljárás kérdése most még végkép nem dönthető el, mig e bankjegyek mennyisége, elterjesztésük módja, a forgalmi utak, melyekbe behatoltak és azon érték, melyet a forgalomban elfoglalnak, ismeretlen, és igy még nem lehet föltétlenül érvényteleneknek és semmiseknek kijelenteni azokat. E körülmények közt a méltóságod f. hó 10-ki 53. sz. a. levelében érintett tekinteteknél fogva e bankjegyek föltétlen visszautasitása a cs. kir. csapatok és a cs. kir. kormánynak Magyarországra benyomuló közegei által nem történhet meg. Azonban kivánatos, hogy nem csak minden hirdetés, a melyből ezen bankjegyek elfogadását következtetni lehetetne, elkerülendő, hanem valahányszor kedvező alkalom kinálkozik rá, az üzleti forgalomban az országos hatóságokkal vagy az illető felekkel, ki kell jelenteni, hogy az elfogadás ideiglenesen csak az adózók kimélete tekintetéből történik és hogy ebből semmiféleképp se lehessen következtetni, a nevezett papirpénz érvényességére, melynek elfogadása jövőre nézve sincs megállapitva. Sietek a minisztertanács által történt határozat következtében méltóságodnak hozzám érkezett becses levelére válaszolva ezt azon megjegyzéssel közölni, hogy jó lenne, ha méltóságod indittatva érezné magát, mig Windischgrätz tábornagy urtól más utasitást venne, elrendelni, hogy a magyar adófelügyelőség azokban az országrészekben, melyeket méltóságod hadteste megszáll, az osztrák pénzügyminiszteriummal ugyanazon hivatalos összeköttetésbe lépjen, a melyben előbb a magyar kir. udvari kamarával állott.

A közigazgatási rendszabályok közt első sorban az ideiglenes királyi biztosok kinevezése állott. Nyitrára Victorisz József, Győrbe és Mosonyba gróf Zichy Bódog, Pozsonba, miután Ürményi nem fogadta el, az ifjabb gróf Zichy Ferencz, Sopronba Rohonczy Ignácz neveztetett ki. Schlick parancsot ka-

pott, hogy Sárosban Ujházi és Abaujban Semsey főispánokat letétetteknek nyilvánitsa. Helyükre gróf Andrássy György, ki azonban gyengélkedő egészségével mentegetőzött, mire azután Windischgrätz*) báró Sennyey Pálra gondolt. Más meghivások

*) Windischgrätzi herczeg Windischgrätz, cs. kir. tábornagy, aranygyapjas vitéz, a magyar szent István-rend nagykeresztese, a Mária-Terézia katonai és sok más külföldi lovasrendek birtokosa, 1788. év május 11-én Brüsszelben született. A katonai pálya iránt már fiatal korában tanusitott előszeretete következtében már 1804-ben kezdette meg ezt mint főhadnagy a Schwarzenberg herczeg nevét viselő 2. dzsidás ezredben és mint lovas százados részt vett az 1805-ki hadjáratban Németországban. Az 1809-ki hadjáratban az 5. hadtestnél gróf Radetzky vezérőrnagy dandárában szolgálván, már 1813-ban alezredessé lett az O'Reilly könnyü lovasoknál és e minőségben augusztus 20-án és 30-án részt vett a drezdai és kulmi csatákban, a lipcsei csatában pedig kitünt vitézsége által Ugyanabban az évben a cs. kir. 8. vértesezred ezredesévé és ezredparancsnokává lett, melynek tulajdonosa Konstantin orosz nagyherczeg volt. A troyesi ütközetben dicsően harczolt és Fére-Champenoisenél vérteseivel nagyon kitünt. Az 1815-ki hadjárat alatt a tartalék lovas hadoszlopnál szolgált 1826-ban vezérőrnagygyá lépett elő és 1832-ben az első vértes-ezred második tulajdonosává lett, 1833-ban pedig altábornagygyá. Mint ilyen a Vincent 4. könnyü lovasezred első tulajdonosává neveztetett ki és 1840-ben Csehország katonai főparancsnokává. A márcziusi napok után Albrecht főherczeg helyébe Bécsbe jött mint főhadparancsnok, de csak nagyon rövid időre. Ekkor történt, hogy a kedélyes bécsiek arra a gondolatra vetemedtek, hogy küldöttséget inditsanak hozzá azzal a kéréssel, hagyná el állását, mert ő a legnépszerűtlenebb ember Ausztriában. Merev ridegséggel fogadta a herczeg az épen nem hizelgő nyilatkozatot, a legcsekélyebb fölindulás jele nélkül. «Ő felsége nevezett ki erre az állásra és én azt addig fogom elfoglalni, mig ő felsége máskép nem rendelkezik velem.» Alig észrevehető fejbólintással és kezével az ajtóra mutatva, bocsátotta el a küldöttséget. Miután a kormány a lakossággal szemben már engedni akart, Windischgrätz herczeg nemsokára fölmentetett, hogy ismét a cseh főhadparancsnokságot vegye át. Helyére a szende, de gyenge és csekély észbeli tehetségü Auersperg Károly gróf altábornagy lépett, kit Windischgrätz mint tábornagy nyugalmaztatott. Prágába visszatérve a herczeg az ott kitört felkelést leverte, melynek neje is, ki az ablakból kipillantott, golyó által véletlenül találtatva áldozatul esett. Latour hadügyminiszter meggyilkoltatása után a bécsi októberi forradalom kitörésekor, október 16-án a lovassági tábornoki állás mellőzésével tábornagygyá és az Olaszországon kivül fekvő összes cs. kir. csapatok főparancsnokává neveztetett. De állása tulment egy katonai főparancsnokén, mert tényleg a monarchia

intéztettek gróf Zichy Ödönhöz, a kivégeztetett Zichy gróf fivéréhez. A királyi biztosok hatásköre és magatartása a következő rendeletben igy volt megszabva:

Utasitás az ideiglenes kir. biztosoknak.

Hogy biztosittassék a rend a cs. kir. csapatok által már megszállott országrészekben, elkerülhetlenül szükséges, hogy az összes községek a legszigorubban utasitassanak, ő felsége Ferencz József császár és király és helyettese, valamint közegei legfelsőbb parancsainak szentül teljesitésére, a forradalmi kormány és közegei rendeleteinek el nem fogadására, a rend és béke fentartására és minden ellentállási kisérlet elkerülésére;

---

fölött álló Alterego volt. Állása átvételéhez azon föltételt szabta, hogy semmi fontos kormányzati rendszabály tudomása nélkül ne hozathassék; sőt még külügyi dolgokban is jelentéseket kellett a külügyminiszternek hozzá intézni. Ez állása az ő javaslatára sógora, Schwarzenberg Felix herczeg neveztetett ki. Rogge nagyon jellemzően festi a herczeg működését a maga «Ausztria Világostól kezdve a jelenkorig» czimü munkájában. Azon állásra, melyet Windischgrätz herczeg már a márcziusi forradalom után Ausztriában elfoglalt, ezeket mondja: «Ausztriában a reakczió minden szálai azon nap óta, a melyen Metternich megbukott, egy férfiu kezeiben egyesültek, ki azokat nem csak az országgyüléssel vagy az alkotmányos miniszterekkel szemben, hanem még a hadügyminiszterhez és az udvarhoz fennállott viszonyaiban is Wallensteinra emlékeztető diktátori merevséggel tartotta fenn. E férfi Windischgrätz Alfréd herczeg volt, ki épen 61-ik évét érte el. Igaz ugyan, hogy midőn a legfőbb korlátlan hatalom átvételére felkéretett, visszariadt attól, hogy diktatorságot vállaljon és a már kinyomott kiáltványok kiszegezését, melyek által Bécs már akkor ostromállapot alá helyeztetett, nem engedte, de a szinfalak mögül egy óráig sem szünt meg azon szerepet játszani, melyet hivatalosan elutasitott. Windischgrätz herczeg egy főtory mintaképe volt, képviselője azon középkori nemességnek, mely megközelithetlensége tudatába burkolózik. A bécsiek büszkeségét nem jellemezhették jobban, mint az által, hogy azon mondatot adták szájába: «hogy az ember csak a báróknál kezdődik.» Windischgrätz soha sem szólott magáról másként mint e szóval «mi». Midőn egyszer Konstantin orosz nagyherczeg, a 8. vértesezred névleges tulajdonosa, kivel Bécsben 1815-ben összeütközésbe jött, mely a nagyherczeg rögtöni elutazását vonta maga után, hozzá ment, az előszobában várakoztatta őt, és midőn az utóbbi azon megjegyzést tette: «Ugy látszik, ön a nagyurat játsza» azt válaszolta: «Erre nincs szükségem, herczegem,

mert ellenkező esetben, miután ő felsége az egész országot ostromállapotba helyezte, a zendülő és ellenszegülő községek és azok összes lakosai a katonai törvények legszigorubb megfenyitése alá fognak esni.

Minthogy az országnak a császári ház alá alávetését külső jelek által is tanusitani kell, azonnal minden templom tornyán a császári zászlók tüzessenek ki, valamennyi kincstári épületek kapui és korlátai császári szinekkel festessenek be és előbbi állapotba helyeztessenek. Mindezen házakra, legyenek azok só- vagy harminczad-hivatalok, élelmezési raktárak, kamarai vagy alapitványi pénztárak, mint előbbi időkben a császári sas, mellén a magyar czimerrel azonnal kifüggesztessék.

A megye- és városházak kapuin és korlátain a megyék és városok czimerei és szinei megtarthatók.

W i n d i s c h g r ä t z s. k.

U t a s i t á s.

A d ó. Az adók egy átalános adókulcs megállapitásáig az egész királyságra az adózó néptől a korábbi szokás szerint, az

---

m e r t a z v a g y o k » Nyers modora az akkori politika szálaiba beavatottaknál némi vig jeleneteket is idézett elő. Midőn Kraus pénzügyminiszter, ki tudvalevőleg Bécsben maradt, hogy a pénztárakat megvédje és az országgyülést mérsékelt mederben tartsa, minél azonban némely tiltakozásokhoz stb. is csatlakozott, október 25-én Windischgrätzhez hivatott Hetzendorfba és ott Brestel képviselővel megjelent, a tábornagy, ki az ő föladatáról Bécsben mitsem tudott, a következő szavakkal förmedt rá: «Ez az ur talán ellenőrül adatott ön mellé? Tudja-e, folytatá a minisztert karján megfogva, hogy önt fogolynak nyilvánithatom, és nem engedhetem a városba visszatérni?» Rendithetlen egyszerüséggel válaszolt Kraus: «Hát tartson itt, nagyobb szivességet nem is tehet velem, vagy azt hiszi herczegséged, hogy mulatságból vagyok Bécsben?» Windischgrätz herczeg egészben véve vas jellemü ember volt, ki vakon követte meggyőződését, és czéljait minden tekintet nélkül és minden eszközzel akarta keresztül vinni. Ő világképzettséggel birt, igen vitéz és jó tábornok volt, de se nem f ő v e z é r, se nem á l l a m f é r f i u, mint ezt Magyarországban eléggé tanusitotta. Azon spanyolos grandezzát, melyet mindenütt és mindenben föltüntetett, még halálakor is megőrizte. Midőn halálát közeledni látta, tábornagyi diszruhába minden rendjellel fölékesitve öltöztette magát és fényesen kivilágitott teremben, gyermekeitől, családjától és egész cselédségétől körülvéve halt meg támlás székében 1862. márczius 21-én Bécsben.

összes nemességtől pedig a honorarium regis szerint, a jelen viszonyok méltánylásával a legkevésbé sulyos módon hajtandók be. Erre nézve egészen a kir. biztosok belátására bizatik, hogy ha egy törvényhatóságban közös, a nemességet és az adózót magába foglaló adóztatási kulcs már léteznék és ez jobbnak találtatnék, ugy az ideiglenesen meghagyassék.

Törvényhatósági igazgatás. A királyi biztosok a törvényhatóságokat a nekik felelős megyei és városi tisztviselőkkel igazgatják, kiket kinevezési parancsuk értelmében minden rosszérzelmü és kompromittált egyéntől meg kell tisztitaniok és saját bizalmi férfiaikkal helyettesiteniök.

Az eddig szokásos közgyülések, valamint a most létező közigazgatási bizottságok vagy a városi képviselő testületek ülései épen nem engedendők meg.

A közgazdasági tárgyak, valamint az árvák vagyonának kezelése kizáróan erre rendelt becsületes és szakértő egyénekből álló bizottság által intézendő. A tagok választását, valamint számukat is a kir. biztos határozza meg.

A kir. biztosok által elrendelt, s a legszükségesebbekre szoritkozó kiadások a házipénztárakból fedezendők.

A törvényszéki ügyek, mint tartozási követelések, tiltakozások, betiltások és más magánjogi viszonyok, biztositások, a törvényszékekhez utasitandók, melyeknek tagjait a kir. biztos a megyékben a táblabirákból, a városokban a városi tanácsosokból választja.

A rendőrség kezelése a városokban, a városkapitányság föladata, a megyékben pedig a kir. biztosok azonnal nevezzenek ki e végre egyéneket, «közbiztonsági biztosok» czimmel.

A kir. biztos meggyőződése szerint veszedelmes személyeket rang- és állás-különbség nélkül elfogathat, de ezeket azonnal a tényálladékkal együtt a legközelebbi katonai parancsnoksághoz szállittatja további intézkedés végett, s ha katonai karhatalomra volna szüksége, vagy az elfogatást különösen csak katonai egyének által látná szükségesnek, hivatkozással a jelen utasitásra, azt a legközelebbi katonai parancsnokságtól szolgálati uton fogja kérni.

Minden elfogatásról, valamint annak okáról is azonnal jelentés teendő.

A kir. biztos fölügyel az összes kir. tisztviselőkre s kivétel nélkül jelentéseket teend magaviseletükről és érzelmeikről.

A kir. biztosoknak ily kiterjedt mérvben adott fölhatalmazásoknál fogva remélhető, hogy az igazgatásuk alá helyezett kerületekben nem sokára helyre fog állani a rend. Kérdezősködések részletes intézkedésekre nézve a jelen ideiglenes és háborus viszonyok közt, az ország pacifikácziójának nagy czéljára nézve csak akadályoztatólag és időpazárlólag hatnának. Miután végre Magyarország további rendeletig katonailag lenne rendben tartandó, ennélfogva a kir. biztosok a csapatparancsnokokkal a legszorosb összeköttetésben fognak állani. Minthogy az ország különböző kerületeiben nem sokára külön katonai parancsnokok fognak kineveztetni, ennélfogva a kir. biztosok mihelyt ezeket a kinevezéseket hivatalosan megtudják, nekik fogják beküldeni jelentéseiket, valamint minden parancsot tőlök vesznek, mi azonban ki nem zárja, hogy igen sürgős ügyekben közvetlenül ide küldjék jelentéseiket.

W i n d i s c h g r ä t z, s. k.

Az ország katonai kerületi parancsnokságokba lett volna osztandó, melyek a királyi biztosok fölött állottak volna, mert mint Windischgrätz herczeg tábornagy Olmüczben irta, az országot egyelőre tábornokok által kellett volna kormányozni és e végből nagy katonai kerületekbe kellett volna beosztani, még pedig Pozsonyban, Kassán, Sopronban, Budapesten, Temesvárott és Nagyváradon felállitandó székhelyekkel. Pozsonyba Kempen altábornagy, Kassára gróf Schlick altábornagy, Sopronba Schwarzenberg Frigyes herczeg helyett, ki azt elutasitotta, Burich tábornok lettek kinevezve, a többi állásokra a kinevezések később történtek.

A katonai kerület parancsnokainak hatásköre a következő utasitásba volt foglalva:

U t a s i t á s az i d e i g l e n e s k a t o n a i k e r ü l e t i p a r a n c s n o k o k n a k.

A katonai kerületi parancsnok az ő felsége által a leg-

kiterjedtebb fölhatalmazásokkal fölruházott Windischgrätz herczeg tábornagy főigazgatósága alatt az egész kerület főigazgatását veszki át. Az ő herczegsége által Magyarország hatóságai számára kinevett kir. biztosok önállóan kormányozzák az alájok rendelt kerületeket és a katonai kerületi parancsnokoknak csak a politikai ügyekről tesznek közléseket és velök e végből egyetértésben maradnak, hogy ez utóbbiak mindig ismerjék a hangulatot a megyékben és városokban, ennélfogva a megyék és városok beligazgatására nézve minden befolyástól tartózkodjanak, mivel ez, mint emlitve volt, egyedül a kir. biztos igazgatása alá tartozik. A kir. biztosok jelentései az ideiglenes katonai kerületi parancsnok belátásához képest ő herczegségének, Windischgrätz tábornagy urnak tudomására hozandók és további rendeletei bevárandók. Magától értetődik, hogy a kir. biztosoknak szabadságában áll igen sürgős esetekben közvetlenül ő herczegségéhez intézni jelentéseket és ez esetben a katonai kerületi parancsnokkal csak a jelentettről tenni közlést.

A kir. biztosok minden esetben, hol a rend fentartására, a kiadandó parancsok keresztülvitelére és gyanus egyének elfogatására katonai karhatalomra van szükségük, a katonai kerületek parancsnokaihoz és csak oly esetekben, melyek késedelmet nem engednek, a legközelebbi állomásparancsnokhoz fordulandanak.

A kerületben létező összes csapatparancsnokok, a menynyiben a csapatok elhelyezése, alkalmazása, egy kitörő fölkelés, felsőbb parancsok teljesitése, bünösök elfogatása vagy valamely nyugtalan terület biztositása kivánja, parancsolatai alatt állanak és átalánvéve utasitandók, a lakosok hangulatáról és más esetekről neki jelentéseket teendenek. A csapatok beligazgatása a hadsereg főparancsnoksága alatt áll.

Noha az október 3-ki, november 6-ki és deczember 2-ki legfelsőbb manifesztumok, valamint ő herczegsége Windischgrätz tábornagy által november 13-án es deczember 13-án kibocsátott kiáltványok által az ostromállapot Magyarországra nézve kimondatott, melylyel a rögtönitélő biróság is értve van, a katonai kerület parancsnoka az alatta álló

kerületben, ha ez ott az illető csapat parancsnokok által előnyomulásuknál még nem történt volna, az ostromállapotot, valamint a rögtönitélő biróságot ujra ki fogja hirdetni és azt ő herczegsége további parancsolatáig fenntartja. Minden kerületben egy központi vizsgáló bizottság állitandó föl, mely elé minden elfogadó, vagy a csapatparancsnokok által beküldött személy állitandó. Azok, a kik a rögtönitélő biróság alá tartoznak, a bizottság által elitélendők, az itélet végrehajtandó és csak annak végrehajtásáról teendő jelentés. Valamennyi haditörvényszéki itélet végrehajtás előtt ő herczegségének megerősités végett felterjesztendő.

A katonai kerület parancsnoka valamennyi a maga kerületében levő kir. biztosnak a maga kinevezését és hatáskörét szolgálati uton tudtára adja és fölkéri, hogy vele politikai kérdésekben közelebbi szolgálati összköttetésbe lépjen. A katonai kerület parancsnokának fő föladata marad szolgálati közremüködésben lenni a kir. biztosokkal, minden rendelkezése alatt álló módon a kedélyeket megnyugtatni, bizalmat gerjeszteni a jó ügy iránt, a kerületet izgatóktól megtisztitani és ez által helyreállitani a rendet és csendet az egész kerületben.

Miután Windischgrätz herczeg tábornagy, a helyett, hogy Pozsony megszállása után föltartóztathatlanul és összpontositott erővel nyomult volna előre, meg állott, hogy igazgatási rendszabályokkal foglalkozzék, melyeket Magyarország fővárosában is bizvást eligazithatott volna, ennélfogva Rüstow állitása, hogy a herczeg abban a véleményben volt, hogy csak nagy rendőri rendszabálylyal van dolga, alig czáfolható meg.

Mig a főhadparancsnok igazgatási rendszabályokkal foglalkozott, a II. hadtest parancsnoka Wrbna gróf altábornagy Pozsony és vidéke fölött ostromállapotot hirdettetett és ennélfogva a nemzetőrség lefegyverzése, a fegyverek beadása, a gyülekezési jog beállitása, a honvédelmi bizottmánynyal való minden összeköttetés megtiltása, valamint az országgyüléssel is, minden külföldiek összeirása és oda utazottak bejegyzése rendeltetett el. Valamennyi a nemzeti kormány által foganatositott lefoglalások, melyeknek hátrányaiért az illetők, kik azokat okozták, felelősségre leendettek vonandók, meg-

szüntettek, mindazok, kik ugynevezett politikai bünök miatt el voltak fogva, szabadon bocsáttattak, ellenben többen, kik a forradalmi párt hiveinek bizonyultak, megidéztettek, ingó és ingatlan javaik lefoglaltattak és ellenök törvényes eljárás foganatosittatott.

Pozsony katonai és polgári kormányzójául Kempen altábornagy neveztetett ki. Katonai tekintetben a várhegy erődítése és fölszerelése kezdetett meg és ezt a bécsi őrség két zászlóalja szállotta meg. Minthogy pedig a sorezredek, a melyek a magyar hadseregben harczoltak, semmi által sem különböztek a császáriaktól, a főparancsnokság elrendelte, hogy tévedések elkerülése végett, valamennyi Magyarországon müködő csapatok fövegei fehér vászon szalag által jeleztessenek.

A honvédelmi bizottmány a két főhadsereg hadmüveleteiben beállott szünet alatt a főváros és annak környéke lakosaihoz fölhivást intézett fegyveres ellentállásra a Windischgrätz herczeg alatt az országba berontó ellenség ellen. E fölhivás nagyon emlékeztet azon kiáltványra, melyet a czár 1812-ben a franczia hadsereg Oroszországba benyomulásakor kibocsátott, valamint az ottani rengeteg pusztákra, melyek Napoleonnak sirt készitettek. A fölhivás, valamint a fegyverek beszállitására vonatkozó fölszólitás következőleg hangzott:

Budapest városa és szomszéd helységei hatóságaihoz és lakosaihoz. (Megjelent deczember 19-én.)

Hogy az ellenség végre berontott az osztrák határról, az senkit sem lephet meg, miután az ország ellenségei minden tartózkodás nélkül az örökkévaló isten boszuállását tekintetbe nem vévén, nyiltan kimondották, hogy ki akarják törölni a magyar nemzetet a nemzetek sorából, meg akarják semmisiteni azt a nemzetet, melynek az osztrák ház annyi köszönettel tartozik, ezer éves függetlenségétől megfosztani és a szomszéd monarchiába olvasztani.

Az ellenség tehát berontott a haza szent földére és az ügyünk szentségébe vetett bizalommal mondhatja a kormány: minél mélyebben nyomul be az ellenség az országba, annál biztosabban fog elveszni! Mert országunk e háboruja szabadságháboru, szabadság-háboru pedig népháboru és a népháboru legyőzhetlen.

Minél mélyebbre nyomul be az ellenség, annál bizonyosabban vész el. Elől-hátul megtámadják hős csapataink, körülte pedig a nép ezrei kelnek föl, körülfogják mint hangyák, az éj nyugalmában megtámadják előőrseiket és a ki ágyuink és fegyvereink tüzétől meg is menekül, meg fog semmisittetni éhség, fagy és kimerültség által. Mindenki emlékszik Napoleon sorsára, midőn Moszkvába vonult. Ő az isten keze által veszett el. Már deczember végén vagyunk. 24 órai változást az időjárásban mi föl sem veszünk, mert otthon vagyunk, de az ellenségre ez bizonyos halál, annál bizonyosabb, minél mélyebben nyomult az országba.

A kormány megtette, a mi tőle függött. 20000 embert gyorskocsikon pontosit össze, hol az ellenségnek leginkább árthat. Tömegesen jelentkeztek a mozgó szabad csapatok is.

Az ügyek ez állásánál a kormány Budapest hatóságait és vidéke községi elöljáróit, valamint Budapest és vidéke, ugyszintén a körülfekvő helységek lelkes lakosságát különösen fölhivja, hogy az eddig tanusitott erélyességgel a haza védelmére ujolag keljen föl és állitson mozgó szabad csapatokat és tartsa magát készen Buda vidéke megvédésére, mert jobb akkor fegyverkezni, midőn a veszély még távol van, és megbarátkozni előre a védelmi intézkedésekkel és magát begyakorolni a rendes csapatoknak nyujtandó segitségre.

Föl tehát mozgó szabad csapatok Budapesten magában! Budapest az ország szive. Ahol a sziv dobog, ott a vér forrón buzog a test ereiben. Föl tehát mozgó szabad csapatok! Jelentkezzetek, kik készen vagytok a haza védelmére, a városi kapitányi hivataloknál vagy az itteni nemzetőrségi parancsnokoknál, — azok pedig, kik önkényt ajánlkoznak egyes csapatok állitására, jelentkezzenek a honvédelmi bizottmány elnökénél.»

Görgey Arthurnak a több napi váratlan pihenés annyiban volt hasznos, hogy csapatait pihentethette és az ezután történendőkre nézve legalább féligmeddig tisztába jöhetett. Azt mondjuk, féligmeddig, mivel még vezéreszméről a legközelebbi hadmüveletekre a magyar hadseregben szó sem volt. Sem Görgey, sem Kossuth hadmüveleti tekintetben még nem men-

Honvédcsapatok.

1. Tüzér.
2. Vadász.
3. Utász.
4. Lengyel legionárius.
5. Német legionárius.
6. Olasz legionárius.

Megjegyzések: Mint látjuk, a honvédtüzérségnél, vadászoknál és utászoknál, az osztrák hadsereg szinei tartattak meg. A honvéd tüzérségnél a csákó hozatott be föveg ül, mi a cs. kir. hadseregnél csak a magyar háboru után történt.

A lengyel gyalogság fövege az ugynevezett Chlopicki sipka volt.

Megjegyzésre méltó marad átalánvéve, hogy a tüzérség és a műszaki csapatok a honvéd hadseregnél nem viseltek magyar nadrágot, hanem pantalont.

tek tul azon szerény kérdésen, vajjon ezt vagy amazt az állást kelljen-e tartani vagy föladni. És igy ment ez egész Budapestig. Hogy tehát a Győrnél elfoglalt elsánczolt állásra nézve is tisztába lehessen jönni, melyet Kossuth bevehetetlennek tartott, Görgey azt irta neki, hogy el van határozva e hely tartására, ha a kormány ugy kivánja, hogy itt döntő csapás méressék. Ezt kétségtelenül azon indokból tette, hogy azt a választ kapja, melyet csakugyan kapott is, t. i., hogy azt, mi legyen teendő, belátására bizzák. Ő, Kossuth, a maga részéről nem kivánhatja, hogy a hadsereg sorsa ezen egyenetlen harczban koczkára tétessék. A bizalom a nagy pénzösszegekkel és legtöbbnyire rendszer nélkül épittetni kezdett elsánczolásokban a honvédelmi bizottmány urainál végre mégis némileg meg volt ingatva.

VI.

A cs. kir. hadsereg támadásának folytatása. — A magyar feldunai hadtest visszavonulása. — A moóri ütközet. — A cs. kir. főhadsereg támadási hadműveletei Bicskéig. — A magyar feldunai hadtest visszavonulása Budáig. — Windischgrätz herczeg deczember 29-ki kiáltványa a magyar néphez.

Windischgrätz herczeg deczember 25-én folytatta nagy óvatossággal kezdett és több napi szünetelés által megszakitott hadmüveleteit. Legközelebbi czélja Győr volt, hol komoly ellentállásra vélt akadni. Egy dandárt a második hadtesttel, mely a bal szárnyat képezte, a nagy és kis Csallóközön, a tartalék hadtestet a pozsony-győri uton, a közép hadat és az első hadtestet mint jobb szárnyat a Rábcza felé és az ezen történt átkelés után a pozsony-győri uton hagyott előnyomulni.

27-én kellett volna a győri állásnak megtámadtatni. A cs. kir. főhadsereg előnyomulása ismét különféle nehézségekkel volt összekötve. Igy jelesül a hid verése mindenütt, hol a hidat a magyar csapatok lerombolták, daczára a kéznél levő hadihidászatnak, igen lassan folyt, hadoszlopok keresztezései fordultak elő, melyek a szabad mozgást gátolták, mások pedig az utat tévesztették el. Az első hadtest csapatai mindazáltal megszállották Győrt, midőn Windischgrätz herczeg a város elé érkezett és a várt ellentállás helyett, a város előtt az országut mentében épitett igen nagy kiterjedésü sánczokat üresen találta, a fák, melyek az országutat bekeritették, a föladott védelem czéljából ki voltak vágva.

Windischgrätz herczeg tábornagy 27-én tartotta bevonulását Győrbe, hol őt a város küldöttsége fogadta és átadta

neki a város kulcsait, melyeket kisérete egyik tagja által azonnal Olmüczbe küldött a császárnak.

Görgey Arthur, ki a sánczok czéliránytalanságáról és a győri állás tarthatlanságáról személyesen győződött meg, egyszersmind pedig kétszeres megkerüléstől volt fenyegetve, 27-én még napkelte előtt az állást kiüritette és visszavonulását ugy kezdette meg, hogy hadtestének két harmadát a főhadiszállással az ugynevezett mészáros uton inditotta el, mig egy harmada Gönyőn és Tatán át ment. A Duna mentében vezető posta ut, a hadsereg szekerészete és annak fedezete számára szabad maradt. A főhadoszlop Bábolnáig ment, honnét 28-án további visszavonulását folytatta a főváros felé.

Győrnek Görgey által történt kiüritése következtében a honvédelmi bizottmány indittatva érezte magát ezt a közönségnek falragaszok által adni tudtára.

Pest, decz. 28. A következő hadi jelentés adatott ma tudtára falragaszok által (magyar nyelven) a budapesti közönségnek:

«Görgey tábornok czélszerünek tartotta, a háboru koczkáit nem Győrnél vetni el és most vitéz hadseregünk többi csapataival is egyesült, hogy annál nagyobb hatással működhessék az ellenség hadmozdulatai ellen. A honvédelmi bizottmány értesiti erről a közönséget abban a reményben, hogy rövid idő mulva egy csatáról adhat hirt, mely minél később fog vivatni, annál inkább hiszi a tökéletes győzelem hirét közölhetni.

Pest, 1848. deczember 28-án.

A honvédelmi bizottmány nevében.»

A visszavonulás azonban Bábolnából is elkésett, mi ugy történt, hogy a zömhöz tartozó néhány osztag nem tartotta meg pontosan az indulási órát és Ottinger lovas dandára utól érte őket. Az utóvéd parancsnoka azonnal intézkedett az ellenállásról, de itt történt először, hogy a huszároknál hiányzott a bátorság. Mindenkit elrémitve, legnagyobb sietséggel vad futást kezdettek. Két zászlóalj szétfutott, hogy a dombos területre meneküljön. Ez előbb történt, mielőtt a vértesek utóler-

ték őket, csak a porosz herczeg nevét viselő 34. gyalogezred egy zászlóalja állott meg és négyszög alakulásban bevárta a lovasság támadását. A zászlóalj néhányszor tüzelt, de miután egy vértes ezred és egy dzsidás osztály által látta magát megtámadtatva, a fegyvert lábhoz tette. A vértesek azonban a négyszögbe rontottak és irgalom nélkül kaszabolták a gyalogokat, noha egy tábornok és több tiszt rámutatott azon körülményre, hogy a zászlóalj magát már megadta. A zászlóalj-parancsnok Széll őrnagy és Dajewszki százados sok sebet kaptak. Majdnem a zászlóalj fele felkonczoltatott, másik fele többnyire megsebesülve fogságba jutott.

A bábolnai nap óta származik a mészárló dandár elnevezés, melylyel némely német könyvben Ottinger tábornok dandára, mint valami magyar-rém van jelezve.

A hadtest zöme 28-án Felső-Gallára, az utóvéd Bánhidára ért a Vértes hegyek északnyugati lejtőjére, ezek képezték a honvédelmi bizottmány által bevehetetlennek tartott második állást, hol a földunai hadtestnek állandóan kellett volna maradnia.

Itt csatlakozott a nagyszombati ütközet után a Komáromba visszavonuló Guyon ezredes hadosztályával a hadtesthez.

A fennebb emlitett állás szándékolt megvédésénél, Perczel Mór közremüködésére számitottak. Perczel állását a Muraköznél idejekorán elhagyta a nélkül, hogy Nugent táborszernagy őt üldözhette volna, mivel ez csak deczember 23-án kezdette meg hadmüveleteit Radkersburgból. Ugyanaz napon Petrichevich-Horváth ezredes is kimozdult Sopronból hadoszlopával, hogy az összeköttetést Nugenttel eszközölje és vele egyesülve müködjék Perczel ellen. De a távolság Nugent és Petrichevich-Horváth közt oly nagy volt, hogy Welden báró altábornagy Bécsből két hadoszlopot, az egyiket Klehe ezredes, a másikat Althann alezredes alatt küldött, kik Kőszeg városát megszállották 27-én és a városra az ott megölt horvátokért 100,000 forintnyi adót vetettek. 28-án Klehe ezredes hadoszlopa Szombathelyre ért, mi által a sopron-körmendi vonal biztositva és Horváth hátvéde fedezve volt, ki 29-én már Tétre, a Rábán tul érkezett.

E közben Perczel azon hirre, hogy Görgey megkezdette visszavonulását, indulási irányát megváltoztatta és a Rába felé fordult. 23-án Rumba, 24-én Jánosházára ment, hol parancsot kapott a rögtöni indulásra Pápára és a Győrnél álló Görgey-féle hadtest balszárnya fedezésére, minthogy ez fedezetlen volt. Perczel ekkor 25-én Devecserre indult, hová 26-án meg is érkezett, 27-én tehát nem érkezhetett oda és midőn Győr kiüritésének hirét hallotta, 27-én azonnal Tamásiba, 28-án pedig Kis-Bérre ment, hol egy Görgey által küldött egy zászlóaljból álló szakitmányt, két lovas századot és egy lovas üteget vont magához. Itt kapta a parancsot, hogy a sárkányi szorost védje.

Görgey azonban a Vértes hegyek védelmének tervét merő esztelenségnek jelentette ki és 29-én főhadiszállását Bicskére tette át és hogy a mészáros-utat fedezze, csapatait annak közelében vonta össze. Majdnem bizonyosra vette, hogy a győri uton Kis-Béren, Párkányon és Moóron át csak egy erős oldal-hadoszlop nyomul elő, melylyel Perczel Mór megbirhat. Pedig a bán vezérlete alatt az egész első hadtest nyomult előre ezen vonalon és 29-én este Kis-Bérre ért.

December 30-án a hadtest folytatta utját Moór felé. Perczel már visszavonulásban volt és Söréd felé indult, midőn sürgönyöket kapott Pestről és Görgey táborából. Kossuth Lajos a következő szavakkal buzditotta őt erélyes ellenállásra: «A folytonos visszavonulás a hadsereg szellemét lehangolta, mindenesetre támadásnak, győzelemnek kell bekövetkezni» továbbá «csak egyetlen győzelmet kedves Mór! különben e további visszavonulás a nemzet minden bátorságát leveri.» Görgeynek pedig ezt irta Kossuth: «A kormány nem türheti, hogy az állás Gallánál is föl legyen adva, önnek a Dunánál jobb szárnyával Neszmélyt kell tartania, a ballal pedig az összeköttetést Zsemlyénél helyre állitania. Ez állásban, mond Kossuth határozottan, kell a csatát elfogadni.»

Perczel Mór tábornok Kossuth fölhivásának megfelelt,

megfordult és már épen elérte a moóri magaslatokat, melyeket csapatai hangos örömrivalgással szállottak meg, midőn a cs. kir. első hadtest éle az erdőből előtört. Perczel kis hadteste, mely osztrák forrásokban tévesen 15, 10 és legalább is 8 ezer emberre van téve, a kezünk közt levő harczrend szerint öt és fél zászlóalj gyalogságból, 6 és fél lovas századból, 24 ágyuból, összesen 5620 emberből és 730 lóból állott. Perczel tábornoknak jó állása volt, de még is tisztán kellett látnia, hogy előbb-utóbb egy egész hadtest ellen kell harczolnia. A csata elején kis hadtestével szemben egy ezred banderiumi huszárság, egy osztály Ferencz József dragonyos és 3 zászlóalj gyalogság állott, mely fedezve föltartóztató harczot folytatott. Ezután a nagy sietséggel előhivott Ottinger-féle lovas dandár, mely a két vértes ezredből, a Walmoden és Hardeggekből állott — ez volt az ugynevezett mészárló dandár — és a Hartlieb hadosztály indulóban volt. Jellachich kétszer vagy háromszor oly nagy haderővel vélt harczolni és Perczel előtt valóban már több ellenség is állott, hogysem hadteste fölött aggódjék.

Az ellenség szeme láttára határozta el magát a visszavonulásra és a harcz föladására, melybe ugyan nem kellett volna bocsátkoznia, de hiányzott csapatainál a kétszeresen szükséges nyugodtság és a rend. Midőn Jellachich ezt látta, támadásba ment át seregével, melynél nem kevesebb mint 20 lovas század állott rendelkezésére. Az ütközet majdnem az egész Perczel-féle hadtest szétbomlásával végződött, melynek maradványait a visszavonulásnál Csák - Berény magaslatain Karger dandára fogta föl, melyet Görgey némileg elkésve Csákváron át küldött Perczelhez. Visszavonulásánál Martonvásáron át sok elszélesztett katona ismét beállott a csapatok közzé és hadteste nem sokára ismét 4000 emberből állott.

Hogy Perczel elszakasztását hadtestétől az ellenség gyors előnyomulása által Móorról Lovas-Berényen át megelőzze, Görgey deczember 30. — 31-ke közti éjjel dandárait Bicskéről Baracskára, Csákvárról Vaálra, Zsámbékról Sóskutra és Felső-Galláról Biára tette át. Ugyanaz nap kapta a honvédelmi bizottmány elnökétől a parancsot a Tétényre, Buda-Őrsre, Buda-

Keszire és Hidegkutra való visszavonulásra. Midőn Perczel Székesfehérvárról fölállitása körébe érkezett, Görgey a vaáli dandárt Hamzsabég magaslataira, Baracskáról Tárnokra vonta vissza, a többi seregrészeket Bián és Sóskuton hagyta, a Vörösváron lévőt pedig a honvédelmi bizottmány közelebb vonta Budához.

A cs. kir. II. hadtest előnyomulásánál deczember 29-én érkezett Ácsra délután és 30-án a komáromi hidfő előtt állott. Itt a hónapok óta nagy költségen épült sánczok állottak, melyek magukba foglalták a homokdombot és Uj-Szőnyt és a hidfő előtt széles elsánczolt tábort képeztek. Kinek birtokában voltak, azt csak egy a sánczok egyikén kitüzött háromszinü lobogó jelezte. A várőrség alig volt elegendő a kiterjedt várbeli erőmüvek és a Duna jobb partján levő hidfő megszállására. Mérnökkari igazgató, Török volt cs. kir. mérnökkari alezredes és várparancsnok Majthényi voltak, ez utóbbi régi osztrák lovas tiszt, kiben Windischgrätz herczeg a vár föladására nézve nagy reményeket fektetett. De ott mint térparancsnoksági őrnagy ugyanazon Meszlényi, elébb cs. kir. százados müködött, kinek, mint Kossuth sógorának, megbizása volt Majthényit ellenőrizni.

Wrbna gróf altábornagy, kivel Majthényi egykor ugyanazon huszár ezrednél szolgált, Komárom elé történt érkezésénél Back táborkari őrnagyot szóbeli utasitásokkal és irásbeli fölszólitással küldötte Majthényihoz, adná föl a várat föltétlenül. Majthényi eleinte ingadozott, elfogultsága szembetünő volt, de Meszlényi és ennek környezete határozatlanságának nem sokára véget vetettek, midőn a következő nyilatkozatra birták: hogy az őrség törvényes téren áll és a várat ura és királya számára utolsó emberig fogja védelmezni tudni.

Deczember 30-án a II. hadtest zöme, mely Komárom előtt kibontakozott, hogy a várőrségnek imponáljon, visszatért Ácsra, miután egy kis figyelő hadoszlopot hagyott ott 3 zászlóaljból, 5 lovas századból, egy aknász és egy árkász századból és 18 ágyuból, melynek a Nagy-Csallóközön müködő Neustädter dandárral kellett volna magát összeköttetésbe tenni.

31-én a II. hadtest és a tartalék lovassági hadosztály Kocsra ment, a tartalék gyalog-osztály a tüzérségi főtartalék-osztálylyal e napon Banán és Igmándon állott, Windischgrätz herczeg főhadiszállása Bábolnán volt, az I. hadtest meg Moóron. A cs. kir. hadsereg akadálytalan előnyomulásával az I. hadtest január 2-án Martonvásárról a II. hadtesttel Bicskére érkezett. A tartalék lovas hadosztály Német-Egyházánál, Baroknál és vidékén állott. A tartalék gyalog hadosztály Felső-Gallán és vidékén, ugyanott volt a főhadsereg főhadiszállása is. Január 30-án az I. hadtest Tétény felé indult, elővédének Promontorig kellett volna előnyomulni, de Görgey ezt a terűletet erős lovas csapatok és 16 ágyuval megszállva tartotta, mig a gyalogság a szőllő-hegyeket foglalta el. A huszárok és a Ferencz József dragonyosok közt ütközet fejlődött, melynél az utóbbiak visszaverettek. A magyar ütegek igen jól lőttek. Minthogy Görgeynek nagy oka volt jobb szárnya fölött aggódni, csapatait legjobb rendben vonta vissza Promontorba, előnyös állásba.

A II. hadtest január 3-án délután Biára érkezett. Ennek elővéde e helység mellett egy huszár-osztályra bukkant, melylyel 2 ágyu is volt, ezek nehány lövés váltása után Buda-Örsre vonultak vissza.

Miután a hadi események leirása után hosszasb félbeszakasztást kell hagynunk beállani, hogy mindazt följegyezzük, a mi a cs. kir. főhadsereg támadása óta, egész annak Buda előtti megjelenéséig különben is történt, szükséges egy kiáltványt reprodukálnunk, melyet Windischgrätz herczeg Győrből Magyarország népeihez intézett. Győzelme teljes reményében, mely épen nem látszott indokolatlannak, lévén szerkesztve, ez sokkal velősebb volt az előbbieknél, de ép oly hatálytalan maradt mint azok. A kiáltvány átalánvéve valamennyi hasonnemü kibocsátványok jellegével birt, a minők minden országban kibocsáttatni szoktak. Irálya és hangja ugyanaz volt. A kiáltvány igy hangzott :

Magyarország népeihez!

Nem elég, hogy Kossuth Lajos a pártütő és czinkosai Magyarországot roppant számu papiros pénzzel elárasztották; nem elég, hogy urunkat királyunkat s az egész uralkodó családot hazug és gyalázatos felhivásaiban rágalmazni és becsteleniteni merészkedik oly nép előtt, mely századokon át mint az uralkodó ház iránti hüségnek tiszta tükre ragyogott, még arra is vetemedett, mind ő, mind az általa és az ugynevezett honvédelmi bizottmány által az összes megyékbe küldött zsarnok-biztosok, hogy a legiszonyatosb és megvetendő eszközök által rettegésben tartott népet felhivásaikban oly gaztettekre buzditsák, melyek egy kül- s az országot minden jog nélkül meglepő ellenség irányában is tiltvák, a törvényes uralkodó vitéz hadai ellenében pedig, melyek csak azért léptek át az ország határain, hogy a lázitó gonoszok által számüzött békét, rendet és törvényes állapotot visszaidézzék, istentelenek és felségsértők. Nem irtóznak ők kárhozatos elbizakodásukban a császári hadsereget rablással, gyilkossággal, gyujtogatással vádolni, holott épen az ő csordáik követnek el ily gaztetteket, miről előnyomulásomnál naponta a legszomorubb meggyőződést szereztem, s mi iránt a kétségbeesésig vitt szegény lakosok már előttem siránkozva panaszkodtak.

Nem elégelvén meg ezen gazságokat, Kossuth Lajos és czinkosai ámitják a népet a Schwechat, Pozsony és Mosony mellett nyert állitólagos győzelmek hazug hireivel: holott ezen helyeknél vagy épen nem is csatáztak, vagy pedig a lázadók megverettek és elkergettettek, csakhogy a népet a császári had ellen felkelésre ingereljék, meg sem gondolván ily őrült tettnek rémitő következményeit. Lukács Sándor győri biztos vad dühében a Győrött hátra hagyott élelmiszereknek megmérgezését határozta el, és ezen iszonyu gaztett kivitelében csak a pártütők sebes megfutamodása által gátoltatott.

Ezen minden idők történetében hallatlan gazságok és gonoszságok tekintetéből Kossuth Lajost, a honvédelmi bizottmány valamennyi tagját és az ezek által a megyékbe és városokba szétküldött, ugynevezett kormánybiztosokat ezennel «törvényen kivülieknek és földönfutóknak nyi-

átkoztatom,» megparancsolván az összes hatóságoknak és községeknek a legszorosabb felelősség terhe alatt, hogy őket elfogják és a legközelebbi katonai parancsnokságnak általadják.

Azok, kik ennek daczára a pártütő kormánytól akármi csekély parancsot elfogadni, vagy annak engedelmeskedni merészelnének, rögtönitélő biróság utján tüstént kivégeztetnek.

Azon helységek, melyekből több lakos egyesülve, a cs. kir. hadseregnek akármi módon kárt tenni törekednék, vagy annak futárait, szállitmányait, avagy egyes csapatokat megtámadni merészkednék, **tüzzel, vassal elpusztittatnak.**

A helységek elöljárói a rend fentartásáról életükkel kezeskednek.

Kelt győri főhadiszállásomon, 1848. karácson hó 29-én.

Windischgrätz Alfréd herczeg,
császári királyi tábornagy.

VII.

Változás a kormányban. — A szerb vajda halála. — Országos határozat katonai érdemek jutalmazása tárgyában. — Stadion gróf emlékirata Windischgrätz herczeghez. — Windischgrätz herczeg válasza Stadion grófnak.

Mielőtt a további eseményekről szólanánk, a képviselőházzal kell foglalkoznunk. Ez, hogy az ország igazgatásának minden ágában rendezettebb eljárást létesitsen, egy minisztérium alkotását követelte. Kossuth Lajos azonban a közigazgatási ügyek kezelését a honvédelmi bizottmányra szerette volna bizni, noha a helyzet komolysága annak meggondolására birta, hogy a kezelést szükség másokkal megosztania. Hogy már akkor az Ausztria és Magyarország közti összeütközésnek háboruvá fajulása fölött aggódott, deczember 12-én kifejezett hajlandósága az esetleges kiegyezésre is bizonyitja, a midőn is ezeket mondá: „Ha a ház engem kérdez, republikánus vagy monarchista vagyok-e, arra nem felelek; de ha azt kérdi tőlem, mit akarok, azt felelem: a hazát akarom védelmezni és e védelem közben semmi utat el nem zárni, hogy Magyarország ügyét a dinasztiáéval kiegyeztessem."

A ház Kossuth e nyilatkozatát nagy tetszéssel fogadta, de magát a napirenden levő tárgytól el nem tereltette és igy minisztérium alakitását követelte. Kossuth az által akart ez elől kitérni, hogy azt inditványozta, miként rajta kivül még a kormány két tagja vezesse a kormányzást. Igy tehát a triumvirátus egy nemét akarta életbeléptetni s miután e javaslat

visszautasittatott, elhatározta, hogy négy miniszterrel fogja a tárczákat betölteni, akik azonban nem fogják a miniszter nevet viselni.

Deczember 18-án kihirdettetett a tárczák elosztása, és Mészáros a hadügyi, Nyáry a belügyi, Madarász László a rendőrségi és postai, Pulszky Ferencznek pedig kereskedelmi, ipar-, földmivelés- és egészségügyi tárczát kellett volna átvenni. A pénzügyet Kossuth kiterjedt elnöki teendői daczára magának tartotta meg. Vallás és nevelés, valamint közmunka egyelőre betöltetlen maradt. Miután azonban a tárczák kezelői közül némelyek máskép alkalmaztattak és a közelgő veszélynél gyáván megfutottak, igy az elnökön kivül csak kettő vagy három maradt a maga helyén. És minden szak legfontosabb intézkedései Kossuthtól indultak ki. Legtevékenyebb volt Kossuthon kivül abban az időben Madarász László, ki a legszigorubb rendőri rendszabályokat hozta be, az utlevelekre nézve szigorun járt el és még a napi sajtóra is különös gondot forditott.

A szerb táborban deczember vége felé mély gyász uralkodott Suplikacz vezérőrnagy hirtelen halála fölött.*) Ugyanaz

* Vitézi Suplikacz István egy törzstiszt fia 1786-ban született Petrinjában a katonai határőrvidéken. Polgári államhivatalba kellett volna lépnie, de miután gymnaziumi és bölcsészeti tanulmányait végezte, apja ezredébe lépett mint hadapród. A bécsi békekötés után Horvátország átengedtetvén Francziaországnak, a franczia hadügyminiszter parancsa következtében, mely az osztrák katonai nevelő intézetekből kikerült minden fiatal embert franczia szolgálatra követelt, ő is franczia szolgálatba lépett. Századossá lépvén ott elő, Marmont tábornok raguzai herczeg hadsegédévé lőn és az 1812-ki orosz hadjáratban a becsületrendet nyerte. Horvátország visszaadása után a franczia hadi szolgálatban állott többi honfitársaival ő is átvétetett az osztrák hadseregbe, melyben 1848. év elején ezredes és ezredparancsnok volt az ogulini határőrvidéki ezredben. Ezredével Olaszországba küldetve, Radetzky alatt vezérőrnagygyá lett és mint ilyen októberben az osztrák-szerb hadtest élére állittatott. Azon rövid idő alatt, mig e minőségben müködött, nagyon buzgón arra törekedett, hogy a magyarok elleni harczot a vadság jellegétől megóvja. Igy a polgári osztályhoz tartozó összes foglyokat, kik százankint voltak Karloviczon és Zimonyban, szabadlábra helyezte és a szerbeket rá igyekezett birni, hogy a honukba visszatérőknek földjeik müvelésénél és házaik fölépitésénél segédkezet nyujtsanak. Suplikacz nem volt nemzetiségi elvü,

napon, melyen egy futár Bécsből vajdává történt kinevezését a vaskoronarend első osztályával Pancsovára hozta, deczember 27-én a vitéz tábornok szélhüdés következtében meghalt. Egy délután egy nagyobb csapat szerb elébe lovagolt, kik Szerbia fejedelemségből jöttek, hogy részt vegyenek a Magyarország elleni harczban. Alig intézett az uj vajda néhány szót az érkezettekhez, erős köhögés lepte meg, mely nemsokára mellgörcscsé fajult. A tisztek hozzá siettek, orvosi segély is gyorsan érkezett, de pár percz mulva megszünt élni. Suplikacz halálának annyiban is volt jelentősége, mert Rajachich patriarcha tulkapásai és Stratimirovich dicsvágya komoly surlódásokat idézett elő a szerb táborban.

Hogy a magyar hadsereg szelleme a szükségessé vált visszavonulással szemben némileg fölélesztessék, a képviselőház a honvédelmi bizottmány inditványára határozatot hozott, melyben egyesek katonai érdemeit hangsulyozva, kijelöli az utakat és módokat, melyeken a harcztéren szerzett érdemeket megjutalmazni szándékozik. E határozat, mely az nap jelent meg, melyen Windischgrätz herczeg győri kiáltványát kiadta, igy hangzott:

Országgyülési határozatok. (közzététettek deczember 29-én). A honvédelmi bizottmány elnöke f. hó 20-án tett jelentése szerint a képviselőház a felső és alsó táborra vonatkozólag a következő határozatokat hozta, elrendelve azoknak közétételét: A honvédelmi bizottmány elnöke az örvendetes hivatalos hir következtében a következő javaslatok elfogadására kérte föl a képviselőházat:

1. Hogy a nemzet köszönetet szavazván Görgey Arthurnak és vitéz csapatainknak azt a napi sajtó utján közzé tegye és az egész ország tudomására hozza, és hogy a képviselőház

---

hanem szigoru katona, mely tulajdonságát mindig kitüntette. Midőn visszatértekor a bevehetetleneknek kiáltott szent-tamási sánczokat megtekintette, mosolyra fakadt és azt mondá: „ezeket egy zászlóaljjal is beveszem." Suplikacz nagyon müvelt katona volt, e mellett bátor, s egész föllépésében a legfinomabb franczia modor tünt elő. Temetése nagy ünnepélyességgel történt a krusedoli zárdában, hol földi maradványai II. Brankovich és Raskovicz alvajda közt nyugszanak.

Zichy Lipót, Guyon Rikhárd, Görgey Kornél, Pusztelnik, Kmety, Pöltenberg, Klapka, Zehlhoffer, Szegedy Imre, Türk, Inczédy László, valamint az egész 14., az Ernő zászlóalj és a huszár csapat hősies magatartását jegyzőkönyvbe igtatni, s a megérdemlett elismerést az utókorra hagyni inditlatva érezte magát.

2. Hogy a nemzet Zichy Lipótnak Görgey tábornok által alezredessé történt kineveztetését a harczmezőn tanusitott dicső vitézségeért nem a rendes uton, hanem rendkivüli módon hagyja helyben és teszi magáévá.

3. Hogy miután a kormány már érdemjeleket készittet, a ház határozata folytán a magyar csapatok összes parancsnokai fölhivassanak, hogy ugy a multra, mint a jövőre nézve terjeszszék be a kormányhoz azon tisztek és közvitézek neveit és érdemeit, kiket érdemrendek általi kitüntetésre méltóknak találnak anélkül, hogy az érdemjelek elkészülését bevárnák.

4. A nemzet készittessen arany táblát, melyen örök emlékül bevésve maradjanak az utókorra azoknak nevei, kik a királyi eskü és törvényes szentesités által is megerősitett önálló nemzeti függetlenségért és a minden oldalról megtámadott magyar nemzetiségért kitünő érdemek által különböztették meg magukat.

5. A hadi történelemben szinte példátlan önfeláldozásért, melyet az Ernő zászlóalj rendithetetlen vitézségével feltüntetett, a nemzet egy zászló adományozásával tüntesse ki elismerését. egy babérkoszoru legyen himezve e hősi önföláldozás örök emlékeül a nap megjelölésével; melyen a hős zászlóalj zászlója elvesztését az ellenség soraiban tett nagy pusztitással boszulta meg és más részről a saját soraiból hősiesen elesett vitézek halála által tette dicsővé. Végre

6. hogy a nemzet, a magyar nemzet függetlensége és szabadsága védelmében a harczmezőn dicsőn elesettekért halotti gyászisteni tiszteletet rendeljen el, s annak megtartása az összes nemzet képviselőinek jelenléte által tiszteltessék meg, egyszersmind ennek megtartása az országban mindenütt rendeltessék el.

A kormányelnök ez inditványai egyhangulag elfogadtat-

ván, foganatositásuk részint a honvédelmi bizottmányra, részint a ház elnökére bizatik és elrendeltetik, hogy azok a hadsereggel közöltessenek. A nemzet képviselői ezután egyidejüleg elhatározták, miszerint tudatják a különböző hitfeletkezetek papságával, hogy a nemzet az országnak valamennyi hitfelekezetü egyházi személyeitől elvárja, hogy magasztos hivatásuknak mint népszónokok oly buzgó készséggel fognak megfelelni, hogy a szabadság és honszeretet szent szavait fogják hirdetni, a népet a honvédelemnek hozandó mulaszthatlan áldozatokra fogják lelkesiteni és szakadatlanul minden alkalommal állandó és határozott kitartásra fogják buzditani. — Mert a nemzet azon hitet táplálja, hogy a különböző hitfelekezetek papsága ezen dicső hivatás teljesitésére, a hazában századokon át élvezett jótétemények által kötelezettnek érzendi magát, más részről pedig a magyar nemzet elvárja, hogy a magyar egyház a szabadság, a hazaszeretet hirdetése által saját becsületét és dicsőségét fogja jövőre biztositani.

A honvédelmi bizottmány elnöke továbbá hivatalosan jelentette, hogy Kiss Ernő tábornok győzelemhez szokott vezénylete alatt alsó táborunk csapatai vitézségük ujabb bizonyitékai gyanánt győzelmeket vivtak ki, midőn a szerb táborokat az Ördöghidjánál és Alibunárnál szétverték, e helyeket a magyarok számára visszafoglalták és a Jankovácznál összpontositott ellenséget megverték, de mindaddig, mig a tábornoktól részletesebb hirt nem vesz, csak annyit emlit a dologból, hogy e győzelmeket Kiss Ernő tábornok vitéz vezényletén kivül leginkább a ráczokat rémülettel eltöltő ostoruknak, Damjanich ezredesnek köszönhetni. Midőn a képviselőház ezen örvendetes hivatalos hirt örömmel fogadja, ép ugy a harczmezőn mindig uj érdemeket szerző Kiss Ernőnek és Damjanichnak, mint az egész vitéz hadseregnek köszönetet szavaz és részletesebb hireket vár a kormány részéről, hogy azokra, kik magokat a harczban kitüntették, a nemzet figyelmét fölhivja, hogy igazságos jutalmukról gondoskodhassék.

A honvédelmi bizottmány elnöke még azt is jelentette, hogy Mészáros Lázár hadügyminiszter mint Schlick ellen kirendelt parancsnok a szükségesekkel ellátva már táborba szállott.

Bem tábornok pedig Kővár és Belső-Szolnok megyékbe Somkuton át Nyiresig nyomult előre, hol tábort ütött. Hurbán pedig a magyar határon tul üzetett.

E hivatalos jelentések tudomásul vétettek.

Pázmándy, elnök.
Záborszky, jegyző.

Pótrendelet a néphez intézendő kiáltvány kihirdetése tárgyában. Noha a lelkészek hazafias buzgalma, a Közlöny 198. számában R. P. K. betük alatt közétett kiáltványnak a szószékekről történt kihirdetése által kétségtelenül növelte a nép lelkesedését, mind a mellett mégis mivel sok község, melyek különféle vallásfelekezetekre oszlanak, vagy a melyeknek nincsenek templomaik és lelkészeik, s igy a templomok távolsága miatt csak csekély számban vehetnek részt az isteni tiszteletben, több helységben nem érheti el a kivánt eredményt ezen kiáltványnak a szószékről történő kihirdetése: ennélfogva elrendeltetik:

Hogy nem csak azon községekben, hol az emlitett kiáltvány az egyházi szószékről kihirdettetett, hanem ott is, hová e rendelet eddigelé meg sem érkezett és igy kihirdetése meg nem történhetett, e rendelet vétele után azonnal több izben olvassa fel a jegyző e kiáltványt a községházán az egybegyült lakosság előtt s ugyanezt tegyék a hatóság által megbizott népszerü személyek is minden községben a lehető legnagyobb ünnepélyességgel kellőleg kommentálva, s a törvényes és hatósági viszonyokhoz képest gyakorlatilag is alkalmazva azokat. E rendelet leggyorsabb és hatásos végrehajtására a törvényhatóságok és községi elöljárók ezennel utasittatnak.

Kelt Budapesten, 1848. deczember 29-én.

Kossuth Lajos,
a honvédelmi bizottmány elnöke.

Győrnek herczeg Windischgrätz által történt megszállásával Ausztria akkori államférfiai azt gondolták, hogy már elérkezett a pillanat ama közigazgatási rendszabályoknak keresztülvitelére, melyek előkészitendők voltak Magyarország

tervelt teljes bekeblezését a központosított osztrák államba. Azok az államférfiak nem csak a monarchia teljes összpontositására törekedtek, hanem a magyarok tökéletes megbénitására és Magyarország felosztása által nemzetiségi csoportokra. Hogy ez az összpontositás, a nemzetiségi elv keresztülvitelével következményeiben a foederalisztikus irány felé vezetvén, össze nem egyeztethető, azt azok az urak nem sejtették. Ők siettek a dologgal és a tábornagyhoz, kit a háboru viselése egészen igénybe vett, mindjárt első sikerei után egy emlékirattal fordultak, melyet Stadion gróf Győrbe küldött neki. E nagyfontosságu irat, valamint Windischgrätz herczeg válasza is, sok érdekes mozzanatot derit föl az 1848—49-ki háboru történetében. Az emlékirat következőleg hangzik:

Stadion Windischgrätznek.*)

Magyarország és Erdély oly nagy fontosságu az osztrák monarchiára nézve, hogy a minisztertanács kötelezve érezte magát, érett megfontolás tárgyává tenni az elveket, melyek szerint ez országrészeknek a monarchiával eszközlendő szerves kapcsolata keresztülviendő.

A jövő szervezés alapvonalai, melyekre nézve a minisztertanács határozott, a mellékelt emlékiratban foglalvák, melyet azon kéréssel van szerencsém herczegségeddel közölni, hogy kegyes véleményét erre nézve szivesen tudtomra adni méltóztassék.

Egyuttal van szerencsém tudatni herczegségeddel, hogy a minisztertanács külön bizottságot nevezett ki Kübeck br. volt pénzügyminiszter elnöksége alatt, mely a nevezett országokban behozandó sikeres szervezésre nézve részletes javaslatokat dolgozik ki s arról jelentést teend.

Bécs, 1848. deczember 27.

Emlékirat.

Magyarországnak és Erdélynek a monarchiához leendő kapcsolata keresztülvitelére mindeddig két biztos támpont létezik.

*) Ezt és más igen érdekes okmányt Helfert báró államtitkár Thun Leo gróf alatt tette közzé, kinek Windischgrätz herczeg rendelkezésére bocsátotta irattárát.

1. A korona amaz ismételt kijelentése, hogy Magyarországot szervesen be akarja kebelezni a monarchiába;

2. minden nemzetiség egyenjogositásának fölállitott elve.

Lehetőnek látszik, hogy Magyarország viszonyai az ez országgal folytatandó tárgyalások utján rendezhető és hogy mint egész az egységes monarchiába be lesz olvasztható. Az azonban bizonyos, hogy a második követelés, a nemzetiségek egyenjogositása ez uton ki nem vihető.

Egész Magyarországgal tárgyalni annyit tesz, mint magyar országgyülést akarni és ha ez a magyarországi nemzetiségek viszálkodásai közt valóban lehetséges és egyesitésök föltételezhető volna is, a kormány külön szándékai még sem tartják ezt tanácsosnak.

Ha egy ilyen országgyülés leküzdené is a nemzeti surlódásokat és megkezdhetné az Ausztriával való kapcsolat módozatáról szóló tárgyalásokat: az anyagi érdekek, melyek itt lényegesen befolynak, ellenállhatlan erővel állanának elő, és a most halálos küzdelemben egymás ellen álló nemzetiségek szolidaritását teremtenék, mely ellen a kormány mitsem tehetne, és a melyen a monarchia uj alakulása okvetlen hajótörést szenvedne.

Ha meggondoljuk továbbá, hogy mig egyes nemzetiségek dicséretes hüséggel a koronához ragaszkodnának és ezért vérüket és javaikat áldoznák, addig a többiek, még pedig a politikailag leghatalmasabbak nyilt fölkelésben vannak, e szempontból a kapcsolat kérdésének elintézése egy magyar vagy erdélyi országgyülés közbenjárásával teljesen kivihetetlennek látszik.

A forradalom legyőzése és az ország megnyugtatása a fölkelt vidéken a politikai jogoknak nem épen rövid időre leendő felfüggesztését tételezi fel.

De minő joggal lehetne igy bánni a horvátokkal és szászokkal? Hogy lehetne csak gondolni is, hogy más részről a horvátok és szászok a magyarok és székelyek oldalán üljenek, kik csak az imént rabolták ki, gyilkolták le, és pusztitották el őket?

Ennélfogva a nemzetiségek elválasztása az egyedüli

eszköz az állam, valamint a nemzetiségek érdekeinek egyesitésére. Mivel pedig ez az elv a horvátokra, szerbekre és szászokra nézve már keresztülvitetett, föltétlenül elfogadottnak kell azt tekinteni és elfogadni, és most csak Magyarország és Erdély többi részére való alkalmazása jöhet kérdésbe.

A szászokkal, horvátokkal és szerbekkel való rendezkedés után arról lesz szó, mikép lehessen az ország fő nemzetiségi csoportjait szervesen összeállitani és a szomszéd heterogén nemzetiségekkel közigazgatási és politikai kapcsolatba hozván, azokból tartományokat képezni, melyek egymástól függetlenek, és saját belügyeiket nemzetiségi alapon igazgatni jogositva legyenek, de közigazgatási és képviseleti tekintetben egyuttal szervesen a monarchia központjához csatoltassanak.

E föladat keresztülvitele legczélszerübben az ország katonai meghóditásával és megszállásával esik össze, mi annál biztositottabb lesz, minél inkább alkalmazkodik katonai czélokhoz és formákhoz.

Ennélfogva a következő módozat volna ajánlatos:

1. Az ujonnan alakitandó tartományok határaikra nézve a későbbi végleges megállapitás fenhagyása mellett azonnal meghatározandók. (A terv magában foglalja a tartományképzés fő városainak meghatározását ethnográfiai és részlegesen topográfiai alapra fektetve.)

2. A katonai kormány, a haditörvény közvetlen következése, melynek a föllázadt országrészek alá lettek vetve, az ország előrehaladó megszállásánál azon módon lép életbe, hogy minden megszállott tartomány területére egy-egy magasabb állásu tiszt neveztetik ki mint kormányfőnök, ki a legalkalmasabban választandó főhelyen, a katonai és politikai igazgatást viszi, még pedig a főhadvezér főfölügyelete alatt, ki a pénzügyi kezelés fölött is főfölügyeletet gyakorol.

3. E polgári és katonai kormányzók hatásköre, kik mellé az alkalmas segédszemélyzet nemcsak a kerületből (tartományból), hanem a bécsi miniszteriumokból is lesz veendő, egyenrangu lesz az országos hivatalnokokkal. Minden más ügyre nézve azonnal életbe lépne az összeköttetés a bécsi miniszterium-

mal, még pedig minden vagy pedig a közelebben kijelölendő ügyekre nézve a főhadvezér közbevetésével.

Ez intézkedés által az ország közigazgatási alárendeltsége a bécsi központi miniszterium alá közvetlenül végrehajtatnék és a haditörvények és katonai kormányzás későbbi megszüntetésénél az igazgató személyek változtával a monarchia központi igazgatásával a már meglevő közösügyi összeköttetés folytatása következnék be. Minden más intézkedés, melynél a miniszterium azonnali hatása mellőztetnék, a czél elérhetését veszélyeztethetné. Ezáltal valamennyi magyar pártnak azon kedvező alkalom nyujtatnék, hogy a magyar miniszterium helyére lépő legfőbb országos igazgatást, melynek főnökéül kétségtelenül a főhadvezér tekintetnék, nem csak lehetőleg megszilárditsa és magától a koronától kinevezettnek kijelentse, hanem még a hadi állapot megszüntetése után is, annak egy vagy más alakban leendő végleges fenntartását, mely azonban minden esetre a monarchia dualismusának folytatása lenne és igy Magyarországnak épen leküzdött külön válására nyitna utat — keresztül vinni segitsen.

Hogy az elkülönitett nemzeti tartományok alakitása az ilyen központi országos igazgatást nagyban akadályozná és az ellenséges népfajoknak az anyagi érdekek mezején leendő egyesülésére vezetne, még pedig a kormány szándékaival és érdekeivel ellentétben, hogy végre a magyar közigazgatás átvétele a központi miniszterium által sokkal nehezebb lenne a hadi törvények megszüntével, mint mindjárt az ország megszállásánál, mindez nem szorul bővebb bizonyitgatásra.

Mig tehát a fenn kifejtett elvek a kormány álláspontja mellett szólanak, ez egyszersmind az összmonarchiához képviseleti törvényhozási tekintetben való szerves csatlakozást is egyengetné.

4. A külön tartományi hatóságok előnyeit, a kiküszöbölt magyar szellem által áthatott budapesti központi országos hivatalokkal szemben azonnal belátnák e tartományok polgárai: összetartozóságuk s a magyarizmustól való elzárásuk, azaz külön tartományi létük még ott is, a hol eddig még nem is látszik fölébresztve, pl. a tótságnál, lenne az elkülönitett tartományi igazgatás közvetlen következése.

5. Ha azután ez intézmény kellő gyökeret vert és az ország növekedő megnyugtatásánál vagy az egyes uj tartományokban a hadi állapot megszüntetése közeledik, magától bekövetkezik a pillanat az uj tartományok tartománygyüléseit a többi osztrák tartományokban addig már kétségkivül megállapitott elvek és képviseleti rendszer alapján egybehivni és akkor, miután a közigazgatási kapocs már tényleg fennáll, a tartománynak a közös osztrák országgyüléshez kapcsolását eszközölni.

Bécs, 1848. deczember 27-én.

*

Windischgrätz herczeg sietett kifejteni nézeteit ez emlékirat fölött és érdekes tudni, hogy ő mint katona a kivánt közigazgatási rendszabályok keresztülvitelét nem tartotta alkalomszerünek és centralista létére is rámutatott a nemzetiségi elv keresztülvitelének lehető következésére. Következőleg válaszolt tehát Stadion grófnak deczember 30-án Győrből:

Windischgrätz Stadionhoz.

Győri főhadiszállás 1848. deczember 30-án.

A Magyarország és Erdély jövendő szervezéséről szóló emlékiratban, melyet nagyméltóságod f. hó 27-én kelt levelével hozzám küldött, hiányzott az alkalmazás, azaz a rámutatás a tartományok ethnografiai és helyrajzi alapon leendő alakitásáról. Midőn excellencziádat ennek átküldésére kérem, egyszersmind van szerencsém a fennemlitett emlékiratra a következőket válaszolni.

Magyarország és Erdély katonai kerületekre osztásának azonnali életbe léptetését mindaddig nem tartom czélirányosnak, sőt kényesnek vallom, mig ez országok alávetése, lefegyverzése és paczifikácziója meg nincs valósitva, mert az ilyen rendszabály most igen hatalmas és szivesen fogadott rugóul szolgálna a forradalmi pártra, hogy még inkább bebizonyitsa általa a népnek, hogy itt a magyar faj kiirtása és a királyság szétdarabolása szándékoltatik, mi a különben is minden gya-

lázatos eszközök által fölbujtott lakosságot rajongó ellentállásra és tömeges fölkelésre birná.

Ha 200.000 főnyi hadsereg fölött rendelkezném, melylyel e két ország minden részét megszállhatnám és békén tarthatnám, akkor az ethnográfiai katonai kerületekbe való osztást meg lehetne kisérteni. De miután csak egy irányban müködhetem tekintélyes haderővel, mindent szorgosan kell kerülni, mi a fölkelők ellenállását sokszorosithatná és nagyobbithatná.

Én ugyan egyetértek ezen emlékirat alapelvével, de fen kell tartanom magamnak, hogy nézetemet a módozatokra nézve, miként lépjen életbe Magyarország és Erdély uj szervezése, utólagosan kimondjam.

Minthogy elvem, mindenkivel nyiltan beszélni, ennélfogva én minden küldöttségnek és egyes személyeknek tisztán és határozottan kijelentettem, hogy miután az ő felsége által utóbbi időkben tett engedmények a helyett, hogy mint ő felsége szándékolta, az országot boldogitanák, azt oly anarchiába döntötték, hogy szomoru szükségességgé vált azt fegyveres erővel rendre tériteni: ez engedmények további fennállásáról többé szó sem lehet, hanem be kell várni Magyarország és Erdély jövő alakulására nézve ő felsége elhatározását.

Egyelőre, még pedig hosszabb időre, tisztán katonailag kell Magyarországot és Erdélyt kormányozni, de itt, mint már emlitve volt, mindent kerülni kell, mi a nemesség és ezáltal a tömeg fölizgatását növelhetné.

E tisztán katonai kormányzás által a félénkek bátorittatnak és a fölkelők nagyobb tömegének ürügy nyujtatik, hogy Kossuth felségáruló ügyétől és az ő párthiveitől elszakadjanak.

Ez okoknál fogva, miután a tótok főleg Magyarország észak-nyugati részében még nem ébredtek nemzeti öntudatra, sőt több vidéken még a fölkelőkkel működnek közre és átalánvéve egészen semlegesen és közönyösen viselik magukat a jelen küzdelemben, én a mellékelt katonai kerületi beosztást készittettem, melyet legalázatosabb jelentésemmel f. hó 23-án 44. sz. a. ő felségének legfelsőbb tudomására is hoztam. E csupán földrajzi, nem pedig valamely nemzetiséget tekintetbe vevő beosztás által a forradalmi kormány minden alkalmat elveszt,

hogy a néptömegre, kivált a magyar fajra még izgatóbban hasson.

Ha a tótok egyszer azon pontra jutnak, hogy valamint a horvátok, szerbek és erdélyi szászok Magyarországtól leendő elszakasztásukért, önálló beligazgatásért és az osztrák minisztérium alá tartozandóságért folyamodnak: akkor lehet csak czélszerü az ethnográfiai katonai kerületi beosztást előveuni; mert akkor az átalános népfelkelés veszélye nem lehet többé hatályos.

Ha azonban Magyarország és Erdély jövendő szervezése és beosztása fölött végleges megállapodás történt és ő felsége azt szentesitette, egyszersmind az ország tökéletes lefegyverzése is keresztülvitetett, paczifikácziója bizonyos pontig sikerült, a nép csendre tért, akkor még az ostromállapot alatt is lehetségesnek mutatkozik a katonai kerületi beosztást nemzetiségek szerint teljesiteni, és ezt jövőre nézve egész kiterjedésében szükségesnek tekinteni, mi a politikai közigazgatás mellett tovább is fenállhatna. De tekintettel kell lenni itt arra a körülményre is, vajjon ha azonnal életbe lépne Magyarország és Erdély ethnográfiai politikai közigazgatása, nem keltene-e a különbféle nemzetiségekből álló többi tartományokban is hasonló vágyakat?

Minden esetre azonban bátor vagyok megjegyezni, hogy a Magyarországgal szándékolt ily elbánásnál még mulhatlanabbul szükségesnek látszik, hogy a többi tartományokra, minden tekintet nélkül a forradalmi irányra, azzal az elhatározottsággal és erélyességgel kell hatni, melylyel Magyarországban járunk el, és ugyanazzal a biztositással kell kezdeni a jövőre nézve is.

Végül bátor vagyok megjegyezni, hogy báró Geringer udvari tanácsosnak cs. udvari biztosul küldése Erdélybe egyaránt bizalmatlanságot keltene a magyaroknál, székelyeknél és oláhoknál, mig báró Puchner altábornagy ez állásra kinevezése minden pártot kielégitene. Geringer báró anyai ágon a szász fajhoz tartozik és ebben az összes többi faj nemzetisége megsértését látná.

VIII.

Hangulat a fővárosban. — Viharos képviselőházi ülés. — A kormány székhelyének áttétele Debreczenbe és Windischgrätz herczeghez egy béke küldöttség inditásának elhatározása. — Haditanács Budapesten és annak határozatai a jövő hadmüveletekre nézve. — A küldöttség Windischgrätz herczegnél és annak sikertelensége.

Azok a hióbhirek, melyek először Kassáról, utóbb Nagy-Szombatból és Moórról érkeztek, Görgey folytonos visszavonulása, kinek hadtestét a cs. kir. hadsereg nyomon követte és már Buda falai alatt állott, egészen nyomottá tették a főváros népességének hangulatát, melyet ideiglenesen a szépen szinezett hadi jelentések fölvillanyoztak.

Oly visszavonulást, mely erőteljes támadó visszaverésekkel a legjobb rendben történik, jogosan lehet elismerőleg kiemelni, de ily visszaveréseket nem lehet győzelmeknek állitani. Mert ha ugyanis az egész világon elcsépelt «hadászati tekintetekből» elnevezéssel a visszavonulást az egyszerü polgár előtt lehet is indokolni, még sem látja be, mikép lehessen fényes győzelmeket folytonos visszavonulással összeegyeztetni. Igy történt ez a mosonyi győzelmi hirrel, mely csipős megjegyzésekre szolgált alkalmul. Midőn egy hivatalnok több polgárt akart megnyugtatni azzal, hogy: «De hát nem látják önök, hogy mi folyvást megverjük az osztrákokat és azután vonulunk csak vissza,» a hallgatók egyike azt jegyezte meg: «Lássa ön, mi jobban szeretnők, ha mindig az osztrákok vernének meg minket s mi előre nyomulnánk.» Most azonban már mind a két hadsereg Buda előtt állott azon épen nem kecsegtető kilátással a lakosság előtt, hogy a rettegett Windisch-

grätz herczeget a legközelebbi napokban mint vendégét fogadja, vagy pedig Buda széles kiterjedésü sánczaiban és a város utczáin áldozza fel életét a hadsereg oldalán.

Nos, ez ugyan nem történt, mert deczember 31-én mind a két ház közös ülést tartott, hogy a kormány székhelyének máshová leendő áttételéről és egy békeküldöttségnek Windischgrätz herczeghez inditásáról hozzon határozatot. Ez ülésben Mészáros is jelen volt, ki 30—31-ke közötti éjjel érkezett meg Miskolczról. Miután Pázmándy a kormányelnököt fölhivta, hogy az átalános helyzetről jelentést tegyen, Kossuth Lajos szólott: Nagyon aggasztónak festette a helyzetet, s a kimenetelt igen kétesnek. Majd inditványozta, hogy a nemzetgyülés más biztositott városba tétessék át, hol a kormánynyal közösen a haza jólétéről tovább gondoskodhassék. Továbbá egy értekezleten történt megállapodás értelmében küldöttség inditását hozta javaslatba Windischgrätz herczeghez, hogy végre megtudják, mit akar, (erre nézve ugyan már régóta nem forgott fenn kétség) ezután azt mondotta: «Mi ugyan nem tudjuk, miért támadtatunk meg.»

Kossuth után gróf Batthyány Lajos szólott. Elmondá, hogy mióta kilépett a ministeriumból, mint nemzetőr iratta be magát, és minthogy egy baleset következtében nem volt képes táborba szállani, most mint egyszerü képviselő foglalja el helyét a házban. Batthyány a kormány távozása mellett szólott, de nézete szerint az országgyülésnek vissza kellene maradnia és küldöttséget inditania, melyhez ő is szivesen csatlakozik.

Most Mészáros lépett a szószékre. Mély csendben Budapest kiüritésének szükségességét indokolta. A hadseregnek ép ugy, mint a kormánynak, ugymond, az alföldi országrészekbe kell visszavonulnia, hogy uj erőket gyüjtsön. Az eleintén hallható halk morgás viharos zajjá nőtt erre a baloldal padjain s ily felkiáltások: «Le Mészárossal! Le a hadügyministerrel! Börtönbe a magyar nemzet árulójával!» voltak hallhatók. Mészáros egészen nyugodt maradt és összefont karokkal, keserü mosolylyal tekintett maga elébe. Kossuth ellenben fölugrott és e szavakkal förmedt a dühöngőkre:

«Mindeddig büszkesége volt a magyarnak, hogy tisztelte a szólás-szabadságot az országban. És ti most, még mielőtt az okokat hallottátok, kárhoztatni akartok egy embert, kinek a nemzet jóléte ép ugy szivén fekszik, mint bárkinek közületek.»

Kossuth e helyreutasitása után ismét csend állott be és Mészáros tovább folytatá: «Életemet a hazának szenteltem. Mindenről lemondottam, mint öreg ember, mit fiatalságom óta nagy bajjal kerestem, hogy szerencsétlen elárult hazámnak használhassak. Szivesen akarok, mint közkatona szolgálni, és ezért mit sem kivánok, csak hogy jóakaratomat és hűségemet elismerjék.»

Ezután áttért javaslata indokolására. A kormány terve volt Pozsonyt és Győrt megtartani, de ép ugy, mint a franciáknak 1812-ben, a tél ellene esküdt. A folyók és vizek, melyeknek a sánczokat meg kellett volna védeniök, jégkérgükkel alkalmas hidakul szolgáltak az ellenségnek. Noha még mindig lehet Buda alatt főcsatát vivni, de ha ez szerencsétlenül végződik, akkor minden el van veszve, és legkedvezőbb esetben is kevés lenne nyerve. Az ország nyugati és északi része nyitva áll az ellenség előtt. Ha ellenben az ország távol keleti részébe a Tiszán tul vonulunk, először abban a helyzetben vagyunk, hogy ezt a hatalmas folyót megvédjük, másodszor pedig ujabb harczokra gyüjthetünk erőt.

«Ott fekszik Magyarországnak tulajdonképeni ereje,» mondá Mészáros erősebb hangon, «ott vagyunk erősek. Ott az éghajlat és terület velünk harczolnak: ott lakik a valódi magyar! Az osztrákok, ha addig nyomulnak, ott sirjokat fogják találni!» Ez érveléssekkel, jelesül gyujtó végszavaival Mészáros egészen más hangulatot teremtett a házban, most a kiáltozók is megéljenezték őt, mivel az öreg hadügyminisztert az általuk ellene szórt minősithetlen sértésükért ki igyekeztek engesztelni. Kossuth Mészáros után még ezeket mondá: «Magyarország a főváros elvesztésével soha sem fogja az egész ország elvesztését, a nemzet bukását látni. A török 132 évig tartotta Budát birtokában és azért mégis volt magyar nemzet és Magyarország.»

Még több képviselő szólt az inditvány mellett és ellene, Madarász László igy kiáltott föl: «Bátorság, bátorság és ismét bátorság! Követelem, hogy itt maradjunk, nem pedig hogy félelmünkben fejünket veszitsük, megszökjünk és menhelyet keressünk.» Hunkár Antal pedig igy szólt: «Arra szavazok, hogy az országgyülés Debreczenbe menjen, minden képviselő, ki holnap reggel az indóházban meg nem jelenik, ugy tekintessék, mint szökevény és a szerint bánjanak vele.» Pázmándy Madarászszal együtt a maradásra szavazott. A többség a mellett volt, hogy a kormány székhelye áttétessék. A Windischgrätz herczeghez inditandó küldöttség gróf Batthyány Lajos egykori miniszterelnökből, Deák Ferencz volt igazságügyi miniszterből, Lonovics József egri érsekből, Majláth Antal grófból és Majláth György országbiróból állott. Ezen béke-küldöttség eredményéről nem sokára szólandunk, most át kell térnünk annak leirására, a mi az országgyülés határozata után a főváros kiüritésére nézve történt.

Midőn az országgyülés e határozata köztudomásra jutott, a főváros lakosságát a legnagyobb izgatottság fogta el. Düh, aggodalom szállt meg minden kedélyt, a karácsonyest megüléséről szó sem lehetett. Az utczákon nagyon élénk mozgalom uralkodott ugyan, de ez nagyon vésztjósló volt. Mindenki lázasan futott ide s tova. A magán és közjavak becsomagolása véget nem ért. Mindenki, ki kompromittálva hitte magát, vagy a ki még nem mondott le minden reményről a harcz kedvező fordulatát illetőleg és részt akart benne venni, végre mindazok, kiket a szolgálat elutazásra késztetett, vagy vasuton indultak Szolnok és Debreczen felé, vagy az országuton Kecskeméten át Szegedre. Sok száz mindennemü fogat és több száz főnyi tömeg gyalog tartott az indóház felé, mely zsufolva volt utasokkal.

Ugyan ide jött Kossuth Lajos is családjával és nőrokonaival, államtitkára Duschek és több képviselő is. Kossuth külsőleg megtartotta nyugodtságát és a váró teremben ülve vagy föl s alá járkálva több oda rendelt titkárnak osztogatta parancsait. Midőn éjfélt kondult, Kossuthnak és társaságának puncsot szolgáltak föl és a vendégek vele koczintottak, nem

sejtvén, mit fog az uj év hozni. A vonat, a melyen tovább kellett indulniok, sokáig nem birt elkészülni. Az állomásfőnök mindig ujabb és ujabb okokat hozott föl a késedelem igazolására és minthogy az indóházban Görgey hadtestéről és Windischgrätz hadseregéről a legtarkább hirek keringtek, némely aggódó urak gyanuba vették az indóházi személyzetet, ami nem is volt egészen légből meritve, mint később ki fogjuk mutatni. Az elindulás hátráltatása közben reggeli 3 óra lett, midőn Kossuth elindult.

1849. év január 1-én a honvédelmi bizottmány elnöke az alább következő kiáltványt bocsátotta ki, mely a főváros utczáin falragaszokban ki volt szegezve:

Magyarország kormánya kimozdul Budapestről: mert az országgyülés nemes kötelességének hitte, még a zavar s megakadás lehetőségétől is megóvni azon férfiakat, kiket parancsa a kormány élére állitott, s kiknek zavartalan egységben s hordva sziveikben a drága hont, müködni, gondolni, tenni és rendelni kell mind azt, mit a haza java és szabadsága kiván. Egyetlen megakadása a kormánygépnek veszélybe döntheti a hazát, megakadás pedig nem csak veszély által okoztathatik, hanem azon sürgés által is, melyet egy közeli, bár legszerencsésebb csatázás is okozhat.

Magyarország kormánya Debreczenbe vette állomását, onnan fog épen ugy mint eddig Budapestről mindent a haza javára elintézni. Bár hol legyen e hazában, mindenütt Magyarországon van, mindenhol Magyarország népe és érdekei közepette.

A kormány szeretetében és buzgóságában Magyarország minden városa egyenlően osztozik.

Azért, polgárai, hü fiai széles Magyarországnak, midőn innen a kormány kimozdul, azt a hon érdekében teszi.

Azért éledjen föl sziveitekben a haza szeretete: azért szenvedett e szegény haza annyit, hogy most, midőn lelke egész erejében felébredett, azon ellenség martaléka legyen, ki a legistentelenebb ármánynyal idézte föl a polgárháborut, s kivel annyiszor éreztette már fegyvere sulyát. — Nem, nem, ezt Magyarország tenni nem fogja!

Ne rémittessétek el magatokat azon hirek által, melyeket ármány és gyávaság részint koholnak a nép lehangolására, részint annyira nagyitnak, mekkora saját gyávaságuk és rosszakaratuk.

Seregünk buzgón kivánja a haza megmentését: nem igazat szól, ki azt mondja, hogy le van hangolva — s ha vesztett itt vagy amott, négyszeres erővel volt dolga. — Seregünk Budapest közelében oly erős állásban van — s oly bizodalommal saját erejében, hogy isten után győzni fog.

Nem fél e sereg: csak azok, kik egy vagy más csatában elsők voltak a futásban, rémitenek el másokat, s festik a veszélyt oly nagynak saját gyávaságuk mentségére.

Erdélyben egy győzedelem éri a másikat: az aldunai tábor nagyobbrészben már nyakára hágott a lázadásnak. Derék tábornokunk, Mészáros, Schlicknek sarkában van: szóval, csak a gyávák tarthatják vesztettnek ügyünket.

Ezt akartuk nektek megmondani, Magyarország népe! Legyetek bátrak és kitürők: mert ha maga Budapest kevés időre az ellenség kezébe jönne — mit nem hiszünk — ez is előnyére és hasznára fordulhat isten után hadi müködéseinknek.

Eddig 9—10 táborban kisebb, de véres és fárasztó csatákban kellett seregeinknek szétdarabolva müködni: most már mindinkább összegyülnek seregeink — pedig sokan vannak, kik e honért fegyvert fogtak, erőnk egyesül s igy összes seregünkkel támadjuk meg az ellenséget.

El még a magyarok istene s a kormány reméli, hogy a tért, melyet az ellenség eddig nyert, nem sokára visszaszerzi a hazának.

Legyetek kitürők, isten sok bajból kivezette szerencsésen e hazát — nem fog elhagyni bennünket.

A honvédelmi bizottmány elnöke.

A kormány és az országgyülés tagjai ujév napján utaztak el, csak a fáradhatlan és mindig tevékeny Csány László maradt vissza, hogy mindent rendezzen, a mit rendezni és megmenteni kellett.

Kossuth levélben értesitette Görgey tábornokot az országgyülés határozatáról, egyszersmind felszólitotta, hogy első sorban Buda előtt döntő csatát vivjon az ellenséggel, de e mellett biztositsa a hadsereg átmenetét a Duna balpartjára és lehetőleg szem előtt tartsa a főváros kimélését. E Görgeyhez intézett tanács először is a képviselőház deczember 31-ki ülésének nézeteivel ellentétben állott egy Buda alatti esetleges csatát illetőleg, másodszor a mondott mód szerint nem is volt az keresztülvihető, és harmadszor a csata elfogadását nem is lehetett megegyeztetni a Windischgrätz herczeghez inditott békeküldöttség föladatával. Ha a herczeget a békejavaslatokra hajlandóbbá akarták tenni, akkor ezt csak egy sikeres csata után lehetett volna tenni. A jelen körülmények közt csak a hadsereg további visszavonulásáról lehetett még szó.

Kossuth Vetter tábornokot rövid irott parancsban bizta meg a polgári és katonai hatalom kezelésével a fővárosban, valamint a honvédelmi bizottmányi ügyekkel is. Minthogy a visszavonulásra átalánvéve nem voltak készülve, igen sok elintézni való maradt. Valamennyi raktár, mely még nem volt a Tiszántul, oda irányittatott. A térparancsnokságnak igen sok altisztet kellett előállitani, kik minden irányban, mint futárok küldettek szét. Az államsajtó, a ruhatárbizottság nagy készletével, a fegyvergyár, a lőkészlet és a bankjegysajtó az országos pénzintézetekkel, mindent rendkivüli sietséggel kellett becsomagolni és elszállitani. Szent István koronáját végre Bónis Sámuel akkoron koronaőr a kormánynak átszolgáltatta, mely azt Debreczenbe szállittatta.

A takarékpénztár alapját és készpénz készletét 2.260,000 frtot, mely fedezetül szolgált a magyar 2 frtos bankjegyeknek, a kormány a fővárosban hagyta.

Kossuth Szolnokról egy napra visszatért Budapestre, e napot azzal töltötte, hogy maga ellenőrködött az állami javak elcsomagolása és elszállitása fölött és még azonkivül más fontos ügyeket is elintézett.

Január 2-án Görgey Arthur a fővárosba érkezett, hogy mind a fölött, minek legközelebb történnie kell, tisztába jöjjön. Minthogy Kossuthot nem találta, azonnal Vetterhez ment, ki

még ugyanaz nap hadi tanácsot hitt össze, hogy végre határozat hozathassék az összes magyar hadtestek hadmüveletei fölött. Hisz az ellenség ugyszólván a főváros kapui előtt állott. A haditanácsnak általános hadmüveleti terv lett volna beterjesztendő, melyet Vetter, Klapka György *) a hadügyminiszte-

*) Klapka György 1820. ápril 7-én született Temesvárott. Apja e városban nagy érdemeket szerzett egykori polgármester Klapka József volt, anyja pedig a verseczi származásu szül. Kehrer Julia. Első tanulmányait Szegeden végezte, azután a karánsebesi katonai nevelőintézetbe jött, honnan 1838-ban mint hadapród a 2-ik cs. kir. tábori tüzérezredbe lépett, mely Bécsben volt őrségen. 1840-ben áthelyeztetett a cs. kir. bombászkarba, melynek növendékei kitünő kiképzésben részesültek a mathematikában, természettanban és erőműtanban, valamint más tüzéri tudományokban is. Klapka a 4 évi tanfolyamot harmadfél év alatt végezte be és 1842-ben mint alhadnagy a magyar kir. testőrségbe vétetett föl, melyből főhadnagynak neveztetett ki a cs. kir. német bánsági 12-ik határőrvidéki ezredbe, de később a cs. kir. hadsereg kötelékéből kilépett. 1848-ban a magyar hadügyminiszteriumnak ajánlotta föl szolgálatait és századosnak osztatott be a 6-ik honvédzászlóaljba, melynek soraiban eleinte a szerbek ellen harczolt. De nemsokára fölismerték, hogy Klapka, oly tiszt, ki magasb katonai szolgálatokra van hivatva. Igy legelébb is Hajnik Pállal és Gál Sándorral Erdélybe küldetett, hogy ott a székely népfölkelést szervezzék, utóbb pedig gróf Batthyány Lajos miniszterelnök széles kiterjedésü titkos fölhatalmazással esetleges használatul Komáromba küldötte őt, hogy e rendkivül fontos vár birtokát biztositsa Magyarországnak és rendes védelmi állapotba helyezze. E küldetés bevégzése után a magyar táborkar szervezésére őrnagynak neveztetett ki és Kiss Ernő tábornok mellé mint táborkari főnök rendeltetett, mely minőségben egész deczember közepéig müködött, mire a táborkar osztályfőnökévé lett a hadügyminiszteriumban. Ez állásban, melyet csak rövid ideig foglalt el, mert nemsokára legfontosabb katonai müködéseinek ideje következett be a Görgey-féle hadtest visszavonulása alatt Budára, Vetter tábornok akkori táborkari főnökkel az első hadműveleti tervén dolgozott a magyar hadsereg számára, mely kellő időben történt összpontositása által az összes magyar hadtestek áprilisi hadjáratának sikeréhez vezetett. Midőn Schlick január 4-én Kassánál teljesen megverte Mészárost, és hadmüveleti alapunk nyugot felől ily módon nagyon veszélyeztetve volt, egy embert kellett találni, ki képességgel birjon egy uj hadtest képzésére és vezérlésére. A választás Klapka őrnagyra esett, ki még csak 28 éves volt és ki az alezredesi rang mellőzésével ezredessé és hadtest-parancsnokká neveztetett ki. Klapka összegyüjtötte a Mészáros-féle hadtest maradványait Tokajnál, rendezte és fegyelmezte és uj csapatokkal erősitve nem csak a

riumba kinevezettjeles táborkari őrnagy, mint a táborkar főnökével dolgozott ki, ki csak rövid idővel azelőtt érkezett a déli harcztérről Budapestre.

E hadi tanácskozásban részt vettek: Csány László főkormánybiztos, mint elnök, kinek szállásán ült össze a hadi

---

tiszai átkelést, ezáltal a kormány székhelyét és hadmüveleti alapunkat is fedezte, hanem a vállalkozó Schlickkel is a legjobb sikerrel megverekedett és addig müködött ott, mig megtörtént az összeköttetés a bányavárosokból érkező Görgey-féle hadtesttel. Klapka müködésének ezen korszaka volt a legfontosabb és ezzel szerezte a legnagyobb érdemeket. Ezután Görgey alatt a II. hadtestet vezérelte és valamennyi ütközetben és csatában dicsőségesen részt vett, az áprilisi hadjárat alatt egész Komárom fölszabaditásáig, a tápió-bicskei csatában ugyan előcsapatainak e faluba lett vigyázatlan előnyomulása által visszaveretett és hadteste zavarba jutott eleinte, de utóbb összeszedte azt és Damjanich hadtestével ujra előre nyomult. Egy fényes hadjárat tettei megitélésénél ily közbeeső esetek mitsem jelentenek. — Midőn Mészáros a függetlenség kinyilatkoztatásánál a hadügyi tárczát letette, Klapka vette azt át mint a hadügyminiszterium ideiglenes igazgatója április végeig. Tevékenysége ebben az állásban rövid tartamu volt, de mégis nagy jelentőségü. Igy ő volt az, ki a főtámadó hadmüveletek tervét körvonalaiban elkészitette, melyről más helyütt fogunk szólani. E terv, noha az a miniszterium által Görgeyvel, valamint az összes hadtest parancsnokokkal közöltetett, ép oly kevéssé vitetett keresztül, mint a később tervelt fővédelmi hadmüveleti terv. — Görgeynek hadügyminiszterré neveztetése után Klapka Komárom parancsnokává neveztetett. Görgey megsebesülése után mint legidősb tábornok a földunai hadsereg parancsnokságát is átvette, és ő vezényelte azt a julius 11-ki komáromi csatában. Görgey visszavonulásánál a Duna balpartjára és az osztrák hadsereg előnyomulásánál a jobb parton Klapka mint komáromi várparancsnok, a cs. kir. körülzároló hadtest által el lévén szigetelve, a várban maradt. Miután julius 30-ától augusztus 3-áig győzelmes csatározások által foglalkoztatta az ellenséget, az utóbbi napon egy jól kiszámitott és erős kitörés által, melyben Ascherman ezredes csapatparancsnok különösen kitünt, szétugrasztotta és tetemes veszteséggel legénységben és ágyukban a Vág felé vetette vissza az osztrákokat s Győrig az egész területnek urává lett. Klapka ezt az alkalmat igen czélirányosan zsákmányolta ki a várőrség szaporitására és a vár élelmiszerrel ellátására, hová több ezer ujonczot, fölszerelési tárgyakat, vágó marhákat és gabonát vitt be. Az volt terve, hogy betör Ausztriába, de ezt nem sokára kivihetetlennek látta. Dembinski temesvári veresége után és Görgey világosi fegyverletétele után Magyarország sorsa el volt döntve. Igaz ugyan, hogy némely avatatlanok azon véd-

tanács, továbbá Vetter, Görgey, Perczel Mór tábornokok, Aulich ezredes. Klapka és Bayer őrnagyok, ez utóbbi Görgey táborkari főnöke volt.

Perczelt kivéve, ki egy Buda alatt elfogadandó csata mellett nyilatkozott és a fővárost védeni akarta, a hadi tanács többi tagjai a benyujtott hadműveleti terv keresztülvitele mellett voltak, mely alapvonásaiban a következő volt:

bástyát látták Komáromban, honnan még hihetetlen dolgokat vártak, melynek árán még Magyarország alkotmányát is meg lehetett volna menteni. Klapka a Duna jobb partján Haynau hadserege, a balon Grabbe orosz hadteste által körülzárolva, egy várőrséggel, melynél a cselszövények megmételyezték a szellemet és a várba menekülők által terjesztett hirek elcsüggedést csepegtettek, Haynau fölszólitását a föltétlen föladásra határozottan viszszautasitotta ugyan, de mint mély belátásu férfiu, miután a föladás ellen szavazó két tisztet az osztrák hadsereg parancsnokának beegyezésével kiküldötte, hogy a beállott katasztrófáról meggyőződjék, ezeknek visszatérte és egy haditanács határozata következtében, alkudozásba lépett az osztrákokkal és szeptember 27-én megkötötte a várföladási szerződést, melynek alapján a vár október 2-án átadatott a császáriaknak. Klapka egyike volt a leglángeszübb magyar vezéreknek, magasabb katonai müveltséggel birt, melylyel világi müveltséget is kötött össze. Igen jó hadvezér volt és magas katonai eszmék által tünt ki, de sokkal inkább az érzelem embere volt, sem hogy Görgey merev erélyességével birjon. Egyéni viszonyaiban is mint katona Görgey felé hajlott ugyan, de sokkal jobb hazafi volt, semhogy a kormánynyal ne tartson. E viszony azonban gyakran megbénitotta határozati képességét. Igen humánus főnök volt, e mellett kitünő bajtárs. Ellensége volt minden erőszaknak, s ha válságos perczekben erélyességet kellett kifejteni, humanitását még akkor is érvényesitette. Élete és müködése az emigráczió alatt nem tartoznak e munka keretébe. De emlitésre méltó abból az időből, hogy a külföldön két nagyon nevezetes munkát irt a magyar háboruról, melyeket előszavunkban közelebbről emlitettünk. 1867-ben az ő felsége által adott általános amnesztia alkalmával visszatért Magyarországba és szülő városában képviselőnek választatott az országgyülésre. Andrássy Gyula gr. 1869-ben mindent megtett, hogy Klapkát tábornokká nevezzék ki, de itt áthághatatlan akadályra talált Klapka részvételében az 1866-ki háboruban a poroszok részén. A lehetetlenséggel szemben, hogy Klapka tábornokká neveztessék ki, miután elvileg meg volt állapitva, hogy az 1848—49-iki magyar honvéd tábornokok kinevezése egészen ki volt zárva. Klapka ki egy Brüsszelben telepedett angol nagykereskedő lányát vette nőül, és két figyermek atyjává lőn, azóta rendesen Cognacban Francziaországban lakik.

1. A magyar hadsereg sulypontját a Tiszához tenni át, hogy mindenek előtt a kormány székhelye és a hadmüveleti alap fedeztessék.

2. Egy diversió keresztülvitele az ország északnyugati megyéiben, hogy Windischgrätz herczeget ereje megosztására birják és igy hadseregének előnyomulását hadmüveleti alapunk ellen megakadályoztassák, mely nagyobb jelentőségü volt, mint oly államok közti háboruban, a melyeknek tartományaik és segédforrásaik vannak hátuk mögött, mert ez magában foglalja a forradalom életidegeit.

Az első és főczél elérésére a háboru a szerbek ellen be lenne állitandó és a bánsági és bácskai hadtestek a közép Tiszához nyomulnának, Perczel Görgey hadteste visszavonulásának fedezése után a Duna balpartján Szolnokra, e fontos pontra indulna és Répásy képezné tartalékját. Legvégsőbb esetben mindnyájan, Mészáros hadtestét is bele értvén, központositott visszavonulásban Debreczen felé egyesülnének.

A diversió keresztülvitele az északnyugati megyékben, melynek legközelebbi tárgyát Simunich altábornagy hadtestének megtámadása a Vágvölgyben képezné, Görgeynek volt fentartva, ki mindenekelőtt idejekoráni átmeneteléneél a Duna balpartjára, erről gondoskodandott és igy nem is várhatott be támadást.

Minthogy Váczon 5000 főnyi gyalogság volt összpontositva, Görgeynek magához kellett azokat vonni, ellenben egy gyalog zászlóaljat és 12 század huszárságot, kik a Tisza vonalon jobban alkalmaztathattak és egy 12 fontos üteget Perczelnek engedett át. Mint esetleges visszavonulási pontok Görgeynek Komárom vagy a felső Tisza jelöltetett ki. Ezen terv azonnal foganatosittatott. Görgey január 3 án sietett hadtestével a közelbe vagy Budára visszavonulni.

Ez alkalommal történt egy rövid lovassági visszavonulási ütközet, melynél a huszárok a vérteseket ismét tetemes veszteséggel verték vissza. Az ágyuzás, mely Pesten oly jól volt hallható, mintha a budai oldalról lövöldöznének át Pestre, annyira fölriasztotta a pestieket, hogy anélkül, hogy Görgey hadtestére gondolnának, azt hitték, hogy az ellenség ágyuzik. A mi őket azonban megnyugtatta, az Vetter magatartása volt.

Ő ugyan is az ágyuzás alatt, szivarral szájában táborkari tisztjeivel nyugodtan sétált alá s föl a váczi utczában és átalánvéve higgadt és tapintatos föllépése által a csend és rend fentartásához leginkább járult.

A rövid ideig tartó ágyuzás után, melyen a pesti polgároknak át kellett esniök, nem sokára örvendetes hangulat állott be, midőn egy Kossuth által aláirt falragasz tudatta a főváros lakosaival, hogy Bem bevette Kolozsvárt. E hir egyébiránt annyiban is fontos volt, mert a felső Tiszánál berendezendő hadmüveleti alap kelet felől nem volt többé veszélyeztetve. Csány is közzététetett egy falragaszt, melyben rövid szavakkal hirdetve volt, hogy a dolgok átalában véve jól állanak. És midőn a délutáni órákban több vértes fogoly Pestre hozatott, nagy örömrivalgás támadt és a vérmes képzelet a foglyok számát százakra szaporitotta.

Ugyanaz nap, január 3-án a cs. kir. főhadiszállás Ó-Galláról Bicskére indittatott. Minthogy Windischgrätz herczeg gróf Batthyány Kázmér kastélyába akart szállni, Heller táborkari ezredes előre lovagolt, hogy a helységben kissé szét tekintsen. Midőn a korcsmához közeledett, nem kevéssé csodálkozott, hogy annak tágas udvarában egy tuczat Miklós huszárt talált, kik leszállva s lovaikra támaszkodva egy nagy utazó kocsi körül állottak és egész meghitten beszélgettek császári katonákkal. Ez a fedezet legénysége volt, melyet a dandárparancsnok Hamzsabégen a képviselőház küldöttségének Bicskére kiséretül adott. Mig a küldöttség tagjai a korcsmáros külön szobájában Windischgrätz herczeg megérkezését várták, az alatt a fedezet parancsnoka Ghyczy Imre hadnagy a 9. huszár ezredből a közös ivó teremben maradt. Heller ezredes, ki ez urak ittléte czéljáról fölvilágosittatott, a tábornagy elébe sietett, hogy őt értesitse. Nem sokára ismét visszajött Bicskére, hol tudtára adta az uraknak, hogy a herczeg őket, kivévén gróf Batthyány Lajost, kit nem akar fogadni, a grófi kastélyba hivja meg. Egyuttal a herczeg nevében arról tudósitotta, hogy ez csak mint magán személyeket kész őket fogadni.

Az országbiró, ki a küldöttség szónoka volt, az ezredes

utóbbi közlését nem akarta tudomásul venni és beszédét a magyar képviselőház küldöttsége nevében kezdé meg, de Windischgrätz azonnal e szavakkal szakasztotta félbe: «Nem ismerek pesti országgyülést, ez ő felsége által föloszlottnak nyilvánittatott.»

Majláth ezután beszédét megbizói meghagyásából folytatta és kijelentette, hogy megjelenésük czélja fegyverszünet kieszközlése és a 48-ki törvények elismerése javaslatából áll, azon esetben pedig, ha a tábornagy magát nem érezné fölhatalmazva, hogy velük alkudozásra lépjen, akkor ők a császárhoz Olmüczbe akarnak menni.

Az országbiró megszólitására Windischgrätz a következő határozott választ adta: «Én ő felsége által a legkiterjedtebb fölhatalmazással vagyok az ország paczifikácziójára nézve ellátva és ennélfogva nem vagyok képes az önök kivánságát teljesiteni. Én hadmüveleteimet semmi esetre sem fogom az ország föltétlen alávetése előtt beszüntetni, csak ha ez történik, engedhetem meg egy küldöttségnek a király kegyeért könyörögni. A velem szemközt álló pártütő hadseregtől különösen követelem, hogy elvonuljon előttem és lerakja fegyvereit s ő felségének a császárnak hüséget esküdjön. Önök előtt, uraim, tudva van, hogy Bécsben a fölkelést el tudtam nyomni, hol százezernyi fegyveres állott velem szemközt, hátam mögött pedig a magyar fölkelők. Itt is érvényre fogom emelni a törvényes hatalmat fegyveres erővel.» Windischgrätz Lonovics érseket különösen emlékeztette állása kötelességeire a szenvedélyek és csábitás által fölizgatott időben és azt mondá, miszerint nem kételkedik a jelenlevő urak becsületes nézetei fölött, kiknek előélete és előbbi állása ezért kezeskednek és azzal a megjegyzéssel végezte, hogy katonai szempontok akadályoztatják abban, hogy őket elutazni engedje. Arra kéri, helyezkedjenek el kényelmesen a kastélyban ideiglenesen és várják be idejöket. Ez csakugyan meg is érkezett, midőn a tábornagy két nappal később bevonulását tartotta Magyarország fővárosába, midőn a küldöttségi tagok egy dzsidás csapatból álló fedezet alatt követték őt. Gróf Batthyány Lajost már Bicskén akarták elfogni, de ott még tekin-

letbe vette Windischgrätz herczeg parlamentairi állását, de midőn az urak Budapestre érkeztek, a volt miniszterelnök azonnal elfogatott, sógora gróf Károlyi György pesti palotájában. A küldöttséget kisérő Miklós huszár ezredbeli kiséretből Ghyczy hadnagy és 8 huszár az osztrák főhadiszálláson maradt, azon 4 huszár pedig, ki kijelentette, hogy vissza akar térni a magyar táborba, minden baj nélkül elbocsáttatott és a dzsidás csapathoz csatlakozott.

Igy végződött a békeküldöttség missziója, melynek elküldését ellentétben Görgey nézetével, mint igen eszélyes lépést jelzünk a magyar képviselőház részéről. Vajjon Kossuth őszintén vagy mint Görgey állitja, nem őszintén tette inditványát, az egészen lényegtelen. Ily határozatok soha sem származnak érzületösztönökből, hanem bölcs megfontolások eredményei. Valamint minden diplomata hosszura igyekszik nyujtani a tárgyalásokat, hogy időt nyerjen a fegyverkezésre, ép ugy az okos vezér dolga, kinek tulajdonságaihoz legalább a magán, állami és népjogok elemi ismeretei tartoznak és kinek bizonyos államférfiui tehetséggel kell birnia, mivel oly helyzetbe jön, hogy tartományokat vagy államokat kelljen igazgatnia a háboru folyama alatt, az ellenség békés ajánlatainál komolyan kell számolni magával, vajjon a kedvező esetet egy elfogadható békére vagy pedig tárgyalások által hadmüveletei előmozditására zsákmányolja-e ki. Ezt felismerni a fővezér politikájának alphájához tartozik.

Megengedjük, hogy ép ugy Kossuth, mint a képviselőház az előre bocsátott kemény kiáltványok által, melyeket Windischgrätz herczeg kibocsátott, tekintettel az ő egyéniségére, meg lehettek győződve békés közeledésük eredménytelenségéről, de midőn a küldöttséget elinditották, az egész világ előtt azt bizonyitották, hogy békét óhajtanak. És most még mindig lehetséges volt, noha nem épen valószinü, hogy a tábornagy nézeteiben oly változás történhetett, mely kiegyezkedést, Magyarországgal Ausztriára nézve legkedvezőbb föltételek alatt vont volna maga után.

A békeküldöttség elutasitása után Windischgratz herczegtől Magyarország fentartotta jogait, a fegyveres ellentállás folyta-

tásának jogosultsága a világ előtt be volt bizonyitva és ez ellentállás tényezői nyertek, mig a felelősség a békeajánlatok visszautasitása következtében minden sulyos következményeivel a tábornagyra háramlott és ugy is történt.

Windischgrätz herczeg perczig sem gondolkozott fölötte, nem volna-e okosabb egy katonai séta után mint győztes állitani be Magyarország fővárosába és békés kiegyezést hozni létre, mint a békeküldöttség visszautasitásával kiszámithatlan következményeket idézni föl a monarchiára. Ő sem Magyarország alkotmányát nem ismerte, sem nem vett magának fáradságot az összeütközés eredete és fejlődése fölött annak végkövetkezéseiben, melyek a forradalom jellegét voltak kénytelenek fölvenni, gondolkodni. Álláspontját mint a forradalom csalhatlan legyőzője foglalta el. Öntudatát mint győztes, két fölkelő város legyőzéséből meritette. Mintha egy helyi hadművelet keresztülvitele és egy nagy hadsereg vezérlete igen széles kiterjedésü harcztéren két egymással hasonló dolog lenne. Végre a magyar nemzet ellentállási képességéről sem voltak helyes nézetei, sőt ha jelentéseiből akarunk itélni, Buda előtt állva, még azt sem tudta, mi történik a fővárosban és a magyarok rendelkezésre álló erőiről egészen téves nézetei voltak. Ha ily körülmények közt mást nem tudott határozni, mint az akkori osztrák államférfiak programmját, mely az övé is volt, Magyarországra nézve, a fölött nincs mit csodálkoznunk. A küldöttség megjelenéséről és fogadtatási módjáról következő levelet irja a herczeg Schwarzenberg herczegnek:

Windischgrätz Schwarczenberghez. Budai főhadiszállás, 1849. január 3-án.

Alig fejeztem be mai napon herczegségedhez intézett bizalmas levelemet, midőn küldöttséget jelentettek be, mely Majláth György egykori országbiró, gróf Majláth Antal volt udvari kanczellárból, Lonovich egri érsek, Deák Ferencz lelépett igazságügyminiszter és gróf Batthyány Lajosból állott.

Nem vonakodtam ezeket az urakat az utóbbi kivételével, kit határozottan kizártam, fogadni. Az előbbi országbiró volt a szónok és azzal kezdette, hogy a küldöttséget mint országgyülésit mutatta be. Azzal a megjegyzéssel szakasztot-

tam őt félbe, hogy nekem a császár által föloszlatott országgyüléssel semmi dolgom és véleményemet minden habozás nélkül szokott nyiltságommal kimondottam.

További beszélgetésünk alatt Majláth ur tőlem küldői megbizatásánál fogva az adott törvényes szabadságok biztositását kivánta. Válaszomra, hogy a korábbi engedmények megerősitéséről azok után, a mik történtek, szó sem lehet, azt a kivánságot fejezte ki, hogy legalább engedjem meg a küldöttségnek, hogy Olmüczbe menjen, s előterjeszthesse ő felségének kérését s az alatt fegyvernyugvás álljon be. Erre azt feleltem, hogy én ő felsége a császár által a legkiterjedtebb teljhatalommal vagyok fölruházva az ország paczifikácziójára nézve és nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezt megengedjem. Én hadmüveleteimet semmi esetre sem szüntetem be föltétlen alávetés előtt. Csak akkor, ha ez bekövetkezik, lehetséges egy küldöttségnek megengednem, hogy ő felsége a király kegyéhez folyamodják. Az előttem álló fölkelő hadseregtől pedig különösen kivánom, hogy a fegyvert lerakja és ő felségének a császárnak és királynak hűségi esküt tegyen. Az urak előtt tudva van, hogy Bécsben is el tudtam a fölkelést nyomni, ahol 100,000 fegyveres ember állott velem szemközt és ahol hátam mögött a magyar fölkelő hadsereg állott. Ép ugy fogom itt is a törvényes hatalmat a fegyverek erejével érvényesiteni. Lonovics urat különösen azon kötelességekre figyelmeztettem, melyeket egy egyházi főlelkipásztor ily időben inkább mint valaha teljesiteni köteles, hogy keresztényi hatást gyakoroljon a fölizgatott kedélyekre.

Hozzá tettem azonban még, hogy én a jelenlevő küldött urak becsülésre méltó szándékát nem vonom kétségbe, kiknek előbbi állása és multja ezt előttem biztositja. A nevezett urak érveimre mitsem tudtak válaszolni.

Egyébiránt katonai tekintetből indittatva éreztem magamat a küldöttek rögtöni elutazását Pestre vagy Debreczenbe, ahová a magyar országgyülés deczember 31. óta áttétetett, megakadályozni és őket visszatartóztatni, a minél minden lehetséges tekintettel voltam az illetők iránt. Egy tiszt és 12 huszár által a Miklós czár huszárezredtől kisértetve jöttek, kik közül

Ghyczy hadnagy és az utóbbiak közül a legtöbben kijelentették, hogy nem akarnak többé visszatérni.*)

Majláth urral saját kivánatára még egyszer értekeztem, mentegetőzött, hogy a küldöttségben részt vett. Nem tartóztathattam magamat a kijelentéstől, hogy küldetésük elvállalását nem helyeselhetem, ha csak azért nem vállalkoztak erre, hogy föltétlen megadást ajánljanak föl. Majláth ur egyébbiránt maga is kifejezte óhajtását, hogy tartsam vissza a küldöttséget.

Fogadja stb.

---

*) A rendes katonaság kirendelése a küldöttség fedezéséül az illető dandárnok részéről nagy tapintatlanságot árult el, a fedezet a nemzetőrök közül vagy más szabad csapatból rendeltethetett volna.

IX.

Görgey visszavonulása Váczra. — Görgey kiáltványa hadtestéhez. — Mészáros veresége Kassánál.

Görgey Arthur hadteste zömével január 3—4-ke közti éjjel megkezdte visszavonulását a Duna balpartjára. Másnap azután utána jött a hátvéde a már Váczra induló zömnek. Perczel Mór hátvéd állást foglalt és Budát fedte egész január 5-ke reggeléig, midőn hasonlóképen megkezdette visszavonulását Pesten át Szolnokra.

Görgey alig érkezett meg Váczra, midőn szükségesnek tartotta egy hadtestéhez intézett kiáltványt közre bocsátani, mely arra volt számitva, hogy a hadtestében lévő tisztek ingadozó bizalmát ismét visszaállítsa.

Ezen kiáltvány mely Magyarországon nagy feltünést keltett és különféle magyarázatokra adott alkalmat, mig a cs. kir. főhadiszálláson azon reményt élesztette, hogy Görgey talán alkudozásra meg volna nyerhető, egyszersmind vádakat tartalmazott saját kormánya ellen, még pedig azon kormány ellen, melyet ő a maga kiáltványában Windischgrätz herczeg fölhivására a volt cs. kir. tisztekhez, térnének vissza zászlóikhoz, épugy ismert el törvényesnek mint abban, melyet a trónváltozás alkalmával kiadott.

A hadtestnek kétségbe nem vonható r o y a l i s z t i k u s é r z e t e mind a két kiáltványban szintén teljesen ki volt fejezve. A honvédelmi bizottmány pedig Görgey kiáltványának megjelenéseig mitsem tett, mi azon föltevést kelthette, hogy köztársasági czélokra tör. Ez ugyanazon álláspontot képviselte

mint akkor, midőn az országgyülés az ország ideiglenes kormányzásával bizta meg.

A politikai helyzetben tehát nem történt változás és azon pillanattól kezdve, midőn a magyar hadsereg a cs. kir. hadsereg ellen harczolt, az előbbinek minden tagja, ki valaha az osztrák hadsereghez tartozott, bizonyosan tudta, mikép állanak a dolgok. A ki pedig még sem tudta volna, vagy annak nemtudását negélyezte, annak sem szive, sem esze vagy semez, sem az nem volt helyén. Mindenki, de kivált minden katona tisztában lehetett a fölött, hogy Magyarország ügye a kard élére állittatott és az eldöntés egyedül a fegyverek hatalmában rejlik. E mellett a magyar hadseregre nézve legnagyobb erkölcsi becscsel birt az, ha a király zászlóját fennen lobogtatta. Ezt tette is mindeddig, és Görgey, mint mondtuk, két izben hirdette, hogy hadteste V. Ferdinánd védpaizsa alatt harczol az általa adott alkotmányért.

A kormány tehát nem hagyta el álláspontját és a magyar hadsereg ugyanabban a helyzetben volt, mint a schwecháti csata után. Azok a tisztek, kik a schwecháti csata előtt és után nem találták meggyőződésükkel összeférőnek, hogy a magyar hadseregben tovább szolgáljanak, már kiléptek.

A váczi kiáltvány azonban ép ugy az időpontra nézve, melyben kibocsáttatott, mint fogalmazására nézve különös jelentőségü volt, mit különösen akarunk hangsulyozni, miután megismertetjük tartalmát olvasóinkkal. Ez következőleg hangzott:

A királyi magyar feldunai hadtesthez!

Az előnyök, melyeket az ellenséges tulnyomó haderő a feldunai hadtest fölött kivivott, jelesül pedig a legutóbbi események természetesen csüggesztő befolyásaik által többeknél megingatni látszottak azon nemes öntudatot, mely eddig mindnyájunkat legigazságosabb harczokban egyesitett.

E megingott öntudatot ujra megerősiteni és ez által a némileg lehangolt bátorságot föléleszteni a vezér első kötelessége.

Teljesitem e kötelességet, midőn mindenekelőtt a teendő hadmüvelet által kilátást nyitok a feldunai hadseregnek az

ellenség tulnyomó erejével szemben kedvezőbb esélyekre, de kiváltképen remélem, hogy a hadtestben emelem az öntudatot az által, ha arról a mi történt, valamint arról, mi még történni fog, nyiltan és becsületesen kimondom itéletemet, meggyőződésemet.

Elfogadtam a felajánlott állást; mert Magyarország ügyét igazságosnak tartom.

És meg fogok állásomban maradni, mig az rám lesz bizva, még akkor is, ha legjobbjaink is meginganának s elvonnák karukat az igazságos ügytől.

Ez az önérzet erőt ad az 1848. november 1-től előfordult tények megitélésére, saját hibáim beismerésére, remélvén, hogy a hadtestnek ez által a legbiztosabb garancziát nyujthatom a jövőre nézve czélirányos rendszabályok tétele iránt.

Hibáztam, midőn megszüntem a honvédelmi bizottmányt dönthetlen érvekkel arra birni, hogy a határvédelem és határzár szerencsétlen elvét adja föl, mert valamennyi baleset, melyeknek e hadtest hibája nélkül ki volt téve, csakis onnan eredt, mert az előőrsi szolgálat kimeritő fáradalmai által a hadsereg szervezése, valamint annak szilárditása, csak jámbor óhajtás maradt.

Hibáztam, midőn engedelmeskedtem bicskei főhadiszállásomon a honvédelmi bizottmány ama parancsának, hogy a Buda előtti első hadvonalba huzódjam vissza hadtestemmel, mivel ezen kevéssé indokolt visszavonulás által a hadtest azon kétes világba állittatott, mintha az igazságos ügyet eldöntő első összeütközést kerülné.

De én ezeket a parancsokat attól a hatóságtól kaptam, melyet az ország által választott és V. Ferdinánd királyunk által megerősitett magyar felelős hadügyminiszter Mészáros Lázár maga is mint legfelsőbb kormányzó hatalmat ismert el és még mindig elismer, mivel maga is attól a kormánytól vette át és annak védpaizsa alatt vezényli ma is a parancsnokságot a tiszai hadtest fölött a velünk ellenségesen szemközt álló Schlick gróf tábornok ellen. És ezt azon megnyugtató tudattal tehettem és a vezényletemre bizott királyi magyar hadtestet, anélkül hogy törvénytelen tettet kövessek el, engedetlenségre

nem akartam csábitani, mig a honvédelmi bizottmány maga magát meg nem tagadta.

De miután 1849. év január 1-én a feldunai hadtest a Buda előtti első hadvonalba parancsolt visszavonulás daczára harczra készen Hamzsabégnél, Tárnoknál, Sóskutnál, Biánál stb. állott, a honvédelmi bizottmány, a helyett hogy hősies kitartással a veszély közelségénél igazolta volna a bizalmat, melyet mi loyalitásába mindenkor helyeztünk, a fővárost megfoghatlanul rögtön elhagyta és minket ez s még inkább az által, hogy bennünket tudtunk és beleegyezésünk nélkül az ellenséges csapatok főparancsnokához inditott küldöttség által tanács és vigasztalás nélküli, sőt kétértelmü helyzetbe juttatott, sokakban az a gyanu merülhetett föl, mintha arról a magasságról, mely bennünket, mint Magyarország alkotmányos szabadságának védőit megillet, azon mélységbe aláztattunk volna le, melyben a rendes eszközöket önző magánérdekek sikeres elérésére keresni szokták.

A nélkül, hogy kétségbe vonnók a honvédelmi bizottmány loyalitását, bármennyire meg is ingatta bennünk a fővárosbóli eltünése által a benne vetett bizalmat, ezennel kötelességemnek tartom felszólitani a hadtestet, hogy a legnyomorultabb sorstól, a teljes föloszlástól megmeneküljön, hogy eme nyilatkozatot, melynek czélja az, hogy mindenekelőtt tisztelt állásunkat a beszennyező föltevésektől megóvja, érett megfontolás után vagy magáévá tegye, vagy attól eltérő véleményét kifejezze.

Görgey Arthur, m. k.

A nyilatkozat igy hangzott:

A magyar királyi feldunai hadtest, melynek zöme és intelligencziája egykor az egyesült osztrák hadsereg kötelékéhez tartozott, mielőtt a magyar királyi hadügyminiszterium szentesitése által a magyar ezredek egyedül csak ez alá helyeztettek, a magyar alkotmányos király akaratának engedelmeskedve letette az esküt Magyarország alkotmányára; először a főherczeg nádor parancsnoksága alatt állittatott ellenségesen szembe a Jellachich alatti cs. kir. csapatokkal, és azóta a szomoru politikai zavarok daczára mindig esküjéhez hiven és

csak a magyar királyi felelős hadügyminiszternek vagy az ez által törvényesnek elismert honvédelmi bizottmánynak engedelmeskedett.

E czáfolhatlan tényre támaszkodva, a feldunai hadtest a leghatározottabban óvást emel minden oly föltevés ellen, mintha bármely pártja magánérdekeit szolgálta volna és az eféle kósza-hireket aláváló rágalmaknak nyilvánitja. De éppen annak a rendithetlen hűségnek czáfolhatlan ténye, melylyel a feldunai hadtest, a magyar alkotmány fentartása érdekében vivott harczaiban, a honvédelmi bizottmány minden rendeletének kimondhatlan nélkülözések és csalódások daczára, zugolódás nélkül engedett, följogositja a hadtestet azon méltányos kivánatra, hogy a honvédelmi bizottmány legalább egyet kerüljön, t. i. azt, hogy a hadtestet bármiféle kétértelmü helyzetbe hozza.

Miután a feldunai hadtest a honvédelmi bizottmány rendeletére a határt másfél hónapig ritka önmegtagadással s a legfárasztóbb előörsi szolgálat által megvédte, miután a mosonyi csatában a tetemesen erősebb ellenséget győzelmesen szoritotta vissza, miután magát a silány győri állásban vitézül tartotta mindaddig, mig az ellenség jobb szárnyán megkerülte, és visszavonulását, mely a fővárosok védelmére szükségessé lett, az ellenséges megkerülő hadoszloppal vivott makacs csata által lehetővé tehette, miután a dunántuli kerületben a földnépénél azon sokat rebesgetett rokonszenvet nem találta és anélkül, hogy a honvédelmi bizottmány a legcsekélyebb készületeket tett volna, hogy az ellenséges tulnyomó erőnek a fő és valódi utakon, a tatai, bánhidai, neszmélyi, csákvári, zákolyi, ondóki és sárkányi összeköttetéseit megakadályozza, majd a nevezett helyek előtt, majd azok mögött harczra készen állott, mig az ellenséges jobbszárny győzelmesen előnyomult Moóron át, más részről Martonvásárnál intézett támadást, a honvédelmi bizottmány határozott parancsára azonban ebből a támadásból a védelembe kellett átmennie Buda előtt, a nagyon szorongatott hadtestnek ekkor csak egy vigasztaló kilátása nyilt: a döntő csata közvetlenül Magyarország fővárosa előtt vagy abban benn.

A honvédelmi bizottmány korábbi határozott hangja, valamint a néphez intézett kiáltványai azon várakozásra jogositottak, hogy a döntő pillanatban mindenkit lelkesitő erélyességet fog tanusitni.

És mindezek helyett, a minek történni kellett és lehetett volna, 1849. év január 1-én megérkezett a promontori főhadiszállásra:

1. A jelentés, hogy a honvédelmi bizottmány a fővárost elhagyta.

2. Annak egy rendelete, hogy az ugynevezett első vonalban Buda előtt, Tétény, Bia stb. vidékén döntő csata vivassék, de anélkül, hogy a hadtest föláldoztassék és a fővárosok bombázásnak kitétessenek. A hadtest csatavesztés esetére az üldöző ellenség daczára, a város védelme nélkül a Duna balpartjára meneküljön.

3. Az utasitás, hogy az ellenséges hadsereg főparancsnokához inditott küldöttséget átbocsássuk.

E tények mindegyike elegendő lett volna a hadtest bizalmát a honvédelmi bizottmány férfiaiban megingatni, de együttesen azon félelmet is keltették, mintha a hadtest — hogy enyhe kifejezéssel éljünk — hasznavehető, de veszélyes eszköz gyakorlatlan kezekben.

Hogy tehát politikai izgatások közepette, melyeknek szegény hazánk a közelebbi jövőben áldozatul eshetnék, saját állását szorosan törvényes téren ingathatlanul fentarthassa, a feldunai hadtest ezennel a következő nyilatkozatot teszi:

1. A feldunai hadtest hű marad esküjéhez az V. Ferdinánd király által szentesitett magyar alkotmány fentartására nézve és azt minden külellenség ellen meg fogja védeni.

2. Ugyanazon határozottsággal fog a feldunai hadtest mindenki ellen föllépni, kik az ország belsejében éretlen republikánus izgatásokkal meg akarják buktatni az alkotmányos királyságot.

3. Az alkotmányos monarchia fogalmából, mely mellett a feldunai hadtest az utolsó emberig küzd, önként következik, hogy csak azoknak a parancsoknak engedelmeskedik, melyek a magyar királyi felelős hadügyminisztertől vagy az ez által

kinevezett helyettestől (jelenleg Vetter tábornok) törvényes formában érkeznek hozzá.

Minthogy a feldunai hadtest szem előtt tartva a magyar alkotmányra tett esküjét és saját becsületét, tökéletesen jól tudja, mit kell és mit akar tenni, végre mégis kijelenti, hogy az ellenséggel bármikép történt egyezményt csak akkor fog elismerni, ha az egyrészről Magyarország alkotmányát, melyre a hadtest föleskűdött, másrészről a hadtest katonai becsületét is biztositja.

Görgey Arthur m. k.

A fenebbi kiáltvány két részre oszlik, melyeknek elseje az indokolást, másika a feldunai hadsereg ugynevezett kijelentését tartalmazza. Az elsőben Görgey biztositékokat igyekszik nyujtani czélirányos rendszabályok megtétele által, a mennyiben mint hadtestparancsnok nyiltan bevallja hibáit, melyeket november óta elkövetett és a melyeket a kormány iránti engedelmességének tulajdonit.

Hibázott, ugymond, midőn a határ védelmezésére vállalkozott, mi nagy bajt okozott a hadtestnek. — E tekintetben már egyszer elmondottuk nézeteinket és ismételjük, hogy a kormány nem gondolhatott arra, hogy idő előtt föladjon egy területet, mivel minden terület segédforrásait, a meddig lehetett, minden irányban az ország védképességéhez képest akarta fölhasználni és mivel a határ föladása és Pozsony kiüritése Windischgrätz herczeg meghivásával lett volt egyjelentőségü, hogy a határt előbb lépje át és szállja meg Pozsonyt, mintsem az az ország védelmének érdekében lehetett volna. Hibázott, mond Görgey, midőn a honvédelmi bizottmány parancsa következtében a Buda előtti első hadvonalba lépett s annak engedelmeskedett, mert a hadtest azon ketes világba helyeztetett volna, mintha a komoly összecsapást kerülné. E nézetet már azért sem oszthatjuk, mivel az ugynevezett első vonal Buda előtt nagyon alkalmas volt a védelmezésre. A sánczok ugyan nagy kiterjedésben voltak épitve, de közvetlen támadásnak csak egy rövid terület volt kitéve e sánczokból, mely a «szép juhásznőtől» a szent

Gellért hegyig nyult. Azoknak keleti és nyugati része pedig nem volt kitéve és igy csak megfigyeltethetett. A visszavonulás tehát Budavárán a külvárosokon át nem volt koczkáztatott vállalat, valamint a lánczhidon át sem, mind azt könnyen lehetett biztositani és nem volt föltételezhető, hogy az ellenség azonnal utána nyomuljon, mert nem tudhatta, minő ellenszegüléssel fog találkozni, ha a lakosság az utczákat eltorlaszolja.

Hiszen Kossuth Lajos ép ugy mint Görgey Arthur az alább következő kiáltványban maguk is fennen hirdették, hogy a cs. kir. hadsereg Buda előtt sirját fogja találni. Görgey kiáltványa igy hangzott:

Fölhivás a magyar hadsereghez.

A viszonyok hatalma Bécs falai alól, hol az ellenség a magyarok hősisége fölött nem győzedelmeskedhetett, egész Budapest falai alá nyomott benneteket vissza.

A haza szivében fölforgatásra törekedő ellenség nyomban követ benneteket: ti ugyan visszavonultatok, de nem gyáva félelemből, hanem hogy az ellenség a főváros előtt az élethalál harczban sirját találja.

Erdélyben a vitéz magyar fegyverek győzelmesen vissza hóditották Kolozsvárt: pár hét mulva Erdélyben nem lesz ellenség és Erdély a szeretett testvérhon örömteljes győzelmi ünnepét fogja tartani.

Mészáros tábornok hadügyminiszter Kassa pusztitóját, Schlicket megverte, ágyuit elfoglalta és felső Magyarország pár nap mulva Magyarország koronájában mint drágakő fog tündökölni.

Lássátok, minden oldalon győz a magyar vitézség. Tehát csak ti, kiket szülőitek és testvéreitek imádsága és áldáskivánása kisér a harczba, lennétek azon szerencsétlenek, kik nem tudnátok legyőzni a hitszegő osztrák zsoldos hadat? Nem, ti nem engedhetitek, hogy Buda vára bevétessék, ezernyi hős emlékek kötnek titeket Budához. Ott lakott Mátyás az igazságos, és a rákosi sikhoz, melyet apáink léptei szentségesitették, hol minden vizcsepp apáitok csontjait áztatja. Nem, istenemre mondom, győzni fogtok, hős karjaitok ismert erejében bizom, bizom ügyünk szentségében, melynek nem szabad az ármány áldozatává esnie.

Föl tehát megujult erővel, magyarok! ha eddig őseitek dicső szelleme lelkesitett, most is a szegény elárult haza könyörgése lelkesitsen. Győznötök kell, mert velünk van az igazság, a jog és maga az isten.

Görgey Arthur,
vezérőrnagy.

Oly óvatos ellenség, mint Windischgrätz herczeg volt, még győzelmes csata után sem közeledett volna 48 óra lefolyta előtt Buda utczáihoz. A védelemre készülő városra nézve valószinüleg külön intézkedéseket tett volna. Továbbá még azt jegyezzük meg, hogy rendezett visszavonulás a hadsereget soha sem helyezi kétes világba, legkevésbé történhetik pedig ez, ha, mint itt is történt, a hadsereg kedvező és sánczok által előkészitett állásba vonul vissza. Végre minden kormánynak elvitázhatlan joga van tábornokainak parancsokat adni és az utóbbiaknak kötelessége azoknak engedelmeskedni vagy lelépni.

Görgey a hadtesthez intézett fenebbi kiáltványának indokolása folyamán kijelentette, hogy midőn a visszavonulási parancs a hadtesthez érkezett, ez harczra készen állott elfoglalt vonalában. Mikép lehetett a hadtest, melynek állapotát Görgey három héttel előbb még olyannak irta le Kossuth előtt, hogy a gyalogság mezitláb, van a lovasság nem birja utól érni a gyalogságot és a tüzérség nyomorultan van fogatokkal ellátva, oly folytonos visszavonulás után, mely épen nem járulhatott hozzá, hogy azt erkölcsileg fölegyenesitse, egyszerre harczkész, azt sehogy sem birjuk felfogni.

Vagy a hadtest állapotának leirása volt nagyon söteten előadva, de akkor az ellentállás nélküli visszavonulás a Lajtától egész Budáig, mely a hadtestet csakugyan képes volt kétes világba helyezni, nem volt kimenthető. De ha a hadtest állapota valóban oly nyomorult volt, akkor az Buda előtt nem állhatott annyira harczkészen és akkor nem is lehetett azt kétes harcznak kitenni, hanem azon kellett igyekezni, hogy csorbitatlan maradjon, hogy minden esetre erősödjék és használhatóbbá váljék. Szóval, visszavonulásának legközelebbi czélja volt hadteste fentartása. És Görgey ezen meg-

győződéstől szintén áthatottnak látszott. Ő ugyanis január 2-án maga jött Pestre, hogy Vetternél tudakozódjék a történendők iránt, ennek következése volt az általunk emlitett haditanács tartása, melynek terveit Görgey helyeselte és minden, a mit előbb rendeztek és terveltek, mellőzve volt.

A kormánynak tétetik továbbá szemrehányás, hogy a veszélyt kerülte, a várost megfoghatatlan módon elhagyta és a hadtest tudta és beleegyezése nélkül küldöttséget inditott az ellenséges főparancsnokhoz.

Ha folytatni kellett a harczot, akkor a kormánynak, melynek nem az a föladata, hogy a hadsereg oldalán harczoljon, hanem hogy annak szükségleteiről és a háboru folytatására megkivántató eszközök megszerzéséről gondoskodjék, legelőbb is a hadmüveleti alapot kell berendezni, és mindent, a mi oda tartozik, oda szállitani. Igy tehát a kormány székhelyét változtatni kellett és ez országgyülési határozat folytán történt, valamint a béke-küldöttség elinditása is, melyet mint igen eszélyes lépést jeleztünk. Ily határozatoknál ugyan a kormány hallgassa meg előbb vezére nézeteit, de rendkivüli esetekben, hol a késedelem veszélyes és a hol fővezér valamennyi hadsereg fölött nem létezik, egy hadtest-parancsnok sem követelheti, hogy a törvényhozó testület és a kormány az ő beleegyezésétől tegye függővé határozatait.

A kormányt akkori határozataiban egyedül az ország átalános helyzete és az összes harcztéren uralkodó viszonyok, nem pedig az ellentállási képesség ama foka, melyet Görgey hadtestéről adott volt elő, vezérelhette. Bácskában és a bánságban 30,000 ezer főnyi harczedzett csapat állott, csupa rendes katonaság, honvédek és a legjobb zászlóaljakból, melyek egymással hasonlók voltak és a Tiszánál történt összpontositás után egyedül ezek tették lehetővé a támadás ujra megkezdését. E hadtest-parancsnokok egyikének sem jutott eszébe pronunciamentot kibocsátani.

És miért? Mert mindenekelőtt katonai állásukkal össze nem egyeztethetőnek találták ilyesmit tenni, és mert — ismételjük — nem is volt rá ok. A dolgok akkori állásából tudták, kettő közt kellett választaniok, Magyarország alkotmánya-

ért és területi egységéért győzni vagy elesni, vagy pedig a magyar szolgálatot elhagyni. De erre már régóta el kellett magukat határozniok, mielőtt a császári főhadvezér Buda elé megérkezett. És mihelyt megállapodásra jöttek a fölött, mit tegyenek, mit ne, a legnagyobb veszély perczében eszükbe nem juthatott egyszerre kirekesztőleges álláspontot elfoglalni.

Görgey Arthur sokkal okosabb ember volt, semhogy ne tudta volna, hogy ő és az ő hadteste minő álláspontot foglal el, Magyarország jogai elismerése és megóvása mellett is az október 3-ki legfelsőbb manifesztum és mindazon kiáltványok után, melyek azt követték, és ép oly jól tudta Windischgrätz herczeg, hogy a magyar hadsereg, kiváltképen pedig a régi rendes ezredek, a királyhoz szitanak. Igy tehát Windischgrätz herczeget nem volt szükség a váczi kiáltvány által arról felvilágositani, minő a hangulat a feldunai hadtestnél. De másként állott a dolog, ha a világnak Görgey kijelentéséből azt kellett megtudnia, hogy ő és hadteste, a honvédelmi bizottmánynak, melyet még deczember elején a trónváltozás alkalmával, ünnepélyesen ismert el, mint törvényes kormányt, az engedelmességet fölmondotta és kijelentette, hogy ezzel egyedül az Ő Felsége által kinevezett hadügyminiszternek, Mészárosnak vagy az ő helyettesének tartozik.

Mészáros azonban ép ugy mint Kossuth és Szemere már régóta nem volt többé királyi miniszter, hanem azon kormány-, a honvédelmi bizottmány tagja, melynek Görgey az engedelmességet fölmondotta, s melynek Mészáros mint hadtest-parancsnok maga is engedelmeskedett. Egyebiránt Mészárosnak október 3-ától kezdve le kellett arról mondania, hogy a magyar hadsereg előtt mint a törvényesség őre tünjék föl és azt az állást, melybe jutott és a melyet most elfoglalt, minden alkalommal jelezte is. Különösen tette pedig ezt az utolsó ülésen, melyet az országgyülés Pesten tartott.

Ebben az ülésben Kossuth azokat a javaslatokat tette, melyek Görgeyt annyira felbőszitették, hogy istenhozzádot mondott a kormánynak. Mészáros pedig, kinek Görgey egyedül akart engedelmeskedni, csakis azért jött föl főhadi-

szállásáról Miskolczról Pestre, hogy a Budapest kiüritésére irányuló javaslatok mellett katonai szempontból szót emeljen. Midőn ezt tenni kezdette, a bal gorombán bánt vele és ő hazaszeretete bebizonyitására hangsulyozta, hogy fiatalsága óta szerzett állását a hazának áldozatul hozta, és ki nem emlékszik arra, midőn Mészáros már szeptember végén egy elébb koczkázottnak látszott javaslatot, a ház derültsége közben ezen sztereotyp mondással: «u g y i s b e n n e v a g y u n k» fűszerezte. És ezek után a becsületes Mészárosnak a feldunai hadsereg előtt t ö r v é n y e s c z é g é r ü l kellett volna szolgálnia.

A legközelebbi kérdés, mely eme megjegyzések után előtérbe áll az, vajjon Görgey, miután a kormányt hadteste előtt megleczkéztette és annak az engedelmességet fölmondotta, gondolhatott-e még arra, hogy alatta szolgáljon és Kossuthtal közösen müködjék? Ezt Görgey akkori föllépése után nem lehetett föltételezni. Sőt inkább ugy látszik, hogy Budapestet, Kossuthot és a kormányt a s o h a v i s z o n t n e m l á t á s benyomása alatt hagyta el és hogy váczi kiáltványának más czélja nem lehetett, mint hogy nehéz vállalata keresztülvitele alatt netalán bekövetkező balesetnél, hadteste sorsán javitson.

Windischgrätz herczeg tábornagy, mint ezt nem sokára látni fogjuk, Görgey kiáltványát, mely tökéletes elválást konstatált a forradalmi kormánytól a fegyverletételre vonatkozó szives felhivással akarta viszonozni, mit azonban Görgey nem fogadott el. De hogy már a váczi kiáltvány fogalmazásánál foglalkozott a fegyverletétel eszméjével, az emlékiratai egy passzusából kiolvasható, melyben a braniczkói győzedelmes ütközet előtt hadteste helyzetéről okoskodik és a kérdések közt, melyeket magának akkor tett, az is foglaltatott: «vajjon nem lett volna-e jobb a váczi rideg kiáltvány helyett, békés fölszólitást bocsátani ki a feldunai hadsereghez az önkényteses fegyverletételre.»

Igen, nagyon rideg volt ez a kiáltvány, de csak a honvédelmi bizottmánynyal, nem pedig Windischgrätz herczeggel szemben is. Ez Görgeyt nem szólitotta nyilatkozatra föl, fog-e továbbra is harczolni vagy sem? Az ellenkezőt ép oly kevésbé tételezhette föl; mert Görgey határozott jelleme ismeretes volt.

A váczi kiáltvány, mint a feldunai hadtest politikai hitvallása, a honvédelmi bizottmány kiméletlen tekintetbe nem vétele és a magyar táborban uralkodó villongás konstatálása gyanánt Windischgrätz herczegnek annál inkább kapóra jött, mivel megtudta belőle, hogy nem csak ő, hanem a magyar demokraták is megkapták benne a magukét, mindamellett Windischgrätz herczeg ugy fogta föl a dolgot, mintha a kiáltvány inkább neki mint másnak szólana.

Hogy Windischgrätz herczeg Görgey ez egész kijelentését békés értelemben kiaknázhatónak fogta föl, abból is látszik; mert Jablonovszky herczeg tábornoknak egy irat fogalmazványát küldötte, azon utasitással, hogy juttassa azt Görgeyhez. Görgey az egész tényállást igen hiven irja le emlékirataiban. Egy küldöncz — nincs emlitve, hogy ki — megjelent nála és tudatta vele, hogy Windischgrätz herczeg azt óhajtja, menjen át hozzá Görgey hadtestével s ez esetben kegyelmet és biztositott megélhetést igért neki külföldön. Erre Görgey néhány törzstisztet hitt be szobájába és a küldöncz jelenlétében előadván nekik a dolgot, ez utóbbinak váczi kiáltványa könyomatu példányát adta át ultimatum gyanánt. — Ezt ugyan inkább vég akarat nyilatkozatnak kellett volna neveznie, mert ultimatumot csak az erősebb küldhet a gyöngébbnek.

Hát a váczi kiáltvány, melynek az a hatása volt, hogy Windischgrätz herczeg czélszerünek tartotta Görgeytől személye biztositása mellett hadteste kiszolgáltatását kivánni, most imponált volna neki?

Bármit tartsunk is a váczi kiáltványról, mindenesetre sajátságos nyilatkozat ez, melynek kibocsátását csak ugy lehet megmagyarázni, hogy az ország abnormis helyzetben volt és nem birt erős kormánynyal. Mert hogy egy hadtest saját szakállára üzzön politikát, hogy a kormány cselekvéseit nyilvános kiméletlen birálat alá vonja és annak az engedelmességet felmondja, még pedig mindezt abban a pillanatban, midőn a győzedelmes ellenség üldözi, csakis forradalmi időkben gondolható.

Ha ez esettel, mely akkor átalános föltünést, Debreczenben pedig nyugtalanságot és aggodalmat keltett, oly kimeri-

tően foglalkoztunk, azért történt, mert ez Görgey későbbi magatartását és Kossuthhoz való viszonya megitélését ékesszólóan magyarázza.

Egyidejüleg a két testvérváros föladásával a magyar csapatok által, ezek az ország északi részében igen érzékeny vereséget szenvedtek. Miután Schlick gróf altábornagy a Szikszó elleni kémszemle után deczember 30-án Kassára visszavonult, mi a magyarok részéről győzelmi hirnek használtatott föl, Mészáros hadügyminiszter január 4-dikén teljesen megveretett. S az napon három hadoszlopban a miskolczi, nagy-idai és szepsii országuton nyomult előre és Schlick, ki erről idejekorán értesült, Kassa előtt foglalt állást és bevárta a támadást. Csapatai Mészároséival szemben állottak, kinek serege 18 honvéd és nemzetőri zászlóaljból, 1000 lovasból és 34 ágyuból állott, tetemesen csekélyebb számuak voltak, de minőségre nézve a magyaroké Schlicknek a csatában részt vett 16 százada mögött állottak, mert a honvéd zászlóaljak egészen ujonnan alakultak és a nemzetőrség semmivel sem volt jobb, mint a többi nemzetőrök, lovasságuk nem volt harczképes és a tüzérség itt kivételesen rosszul lőtt és nem volt jól elhelyezve. Csak igy történhetett, hogy Mészáros hadteste rövid ütközet után a szó szoros értelmében szétbomlott, 10 ágyut és egy zászlót vesztett, 20 tisztje, 500 embere elfogatott.

Ezen vereség benyomása alatt még a kevés jó csapatok is, melyek fölött Mészáros rendelkezett, elvesztették bizalmukat a jövőbe. Igy a lengyel légió egyik osztályának parancsnoka, mely ott is vitézül viselte magát, Thornicki alezredes, Mészárosnak a következőket irta: «Tanácsoljon nekik, mi tevő legyen a szerencsétlen lengyel legió, azon esetre, ha mint hirlik, Pestet is elfoglalták az osztrákok? Mert,» igy folytatá, «ha az ellenség kezei közé kerülünk, igen jól tudjuk, minő sors vár ránk. Nézetem szerint részünkről legjobb volna, ha Schlicktől távoznánk és Moldvába és Oláhországba vonulnánk.» Mészáros a jobbról balról futók meg pillantásánál egészen megdöbbenve állott meg és e gyávák még árulással vádolták őt, mondván: «Nézzétek csak, ez a schwarzgelb el akarja magát az osztrákok által fogatni.»

Nehány rendes gyalogsági csapat, egy század Würtemberg huszár és a lengyel légió egy része kivételével a Mészáros-féle hadtestben az anyag ugyanaz volt, mint Pulszky Sándoré volt az első Kassa-Budamér közti csatában, a melyet a honvédelmi bizottmánynak a következőleg irt le:

«Az ellenség egy pár ágyulövése elegendő volt, hogy a középhad valamennyi rendelkezés alatt álló hadoszlopát, valamint a balszárnyét is és az előhad egy részét páni rettegéssel töltse el és szétbomlassza, ugy annyira, hogy a gyalogságból mindeddig alig egy harmadrész gyült ismét össze és a szökevények még mindig többnyire fegyver nélkül, részint Miskolczon, részint Tokajban szedődnek föl.

E baleset leginkább a csapatok gyakorlatlanságának, melyek nem egyebek, mint katonai ruhába öltözködött ujonczok, tulajdonitható.

Ebből látható, hogy e z e k k e l a csapatokkal az ellenség ellen egyelőre mit sem vihetni keresztül, sőt őket még a legelőnyösebb állás védelmezésére is lehetetlen használni.»

Schlick Mészáros hadtestének futása után bátran nyomulhatott volna Miskolcz ellen, ha Zemplénmegye és a nagyon tevékeny Szepesség magatartása nem akadályozta volna meg ebben. Mészáros veresége a nemzeti kormánynak, mely éppen Debreczenben készült megtelepedni, nagy gondot okozott, mivel az átmenet a Tiszán az ellenségnek ugyszólván nyitva állott. Hogy e nagy előnyt nem használta föl, annak oka csak csekély hadereje volt. És midőn Schlick valamivel később a Tisza bal partjára akart menni, Klapkában oly ellen félre talált, ki nem csak visszaverte támadásait, hanem maga ment át támadásba.

Térjünk most vissza arra, a mi Pesten és a cs. kir. hadseregnél történt. Midőn a Budán Perczel által felváltott Görgey-féle hadtest utolsó osztályai Pesten átmentek, Vetter tábornok a katonai és polgári hatalommal fölruházott volt táborkari főnök több táborkari tiszttel, kik részint hozzá, részint a hadügyminiszteriumhoz voltak beosztva, a vasuti indóházba

ment és Szolnok felé utazott.*) Szerző, kit Vetter a 13-ik honvéd zászlóaljtól a táborkarhoz helyezett át és a honvédelmi bizottmány elnöki kanczelláriájába rendelt, Szolnokig Vetterhez csatlakozott. Vetter elutazásakor ugyanazon tünetek fordultak elő, mint Kossuth elutazásakor. Az állomásfőnök a vonat elindulására minden kigondolható nehézségeket tudott fölhozni és midőn leglassubb menetben az első állomásra értünk, a vonat egyszerre nagyon sebesen hajtatott vissza és mi ismét a pesti pályaudvarban találtuk magunkat. Most Vetter a vonat vezetővel szemben azon nyilatkozattételre érezte magát indittatva, hogy ha ez még egyszer történik és a vonat pontban 8 órakor Szolnokra nem ér, a vágányok mellett agyon fogja őt lövetni. E nyilatkozat annyira hatott, hogy az utat angol gyorsvonat ütemben a Vetter által kijelölt idő alatt megtettük. Ugy látszik tehát, hogy ép ugy Kossuth, mint Vetter elindulásánál a vasuti személyzet téves föltevésből valamit tervezett.

Csány László Pestet csak másnap, január 5-én hagyta el, miután valamennyi gőzmozdonyt Szolnokra küldött s a sinek fölszakitását és a vasut részleges használhatatlanná tételét elrendelte, mit Perczel keresztül is vitetett, kinek hadteste fél hétre reggel Pesten átvonulván, Szolnok felé indult. A vá-

---

*) Vetter tábornok egy nappal előbb Magyarország parancsnokló tábornokához Hrabovszky báró altábornagyhoz ment, hogy őt a Debreczenbe utazásra rábeszélje. Midőn Vetter belépett, Hrabovszky a következő szavakkal fogadta őt. «Jó regelt kedves Vetter! Mi ujságot hoz nekem? Mennyire változtak az idők! Egy év előtt ön alattam Nagyváradon zászlóalj-parancsnok volt és most ön magyar tábornok. De minő helyzetbe jutottunk!» — «Épen azért jöttem, hogy kérjem excellencziádat csatlakozzék hozzánk saját személyes biztonsága érdekében a debreczeni utra.» — «Mit?» kiáltott föl Hrabovszky. «ön talán azt hiszi, hogy Windischgrätz utjából kitérek? Oh nem, itt fogok maradni, bevárom Windischgrätz megérkezését és azután rendjelekkel diszitett mellemmel elébe állok és kétségbe vonhatatlan módon szemébe mondom véleményemet.» Vetter minden rábeszélése hasztalan volt, annyira épitett Hrabovszky a cs. kir. hadseregben elfoglalt kitűnő állására és méltóságaira, melyek közt tudvalevőleg az első időkben a horvát-magyar bonyodalmak kezdetén Horvátország rendkivüli királyi biztossága is tartozott.

rosi hatóság reggeli 7 órakor, falragaszok által értesitette a lakosságot, hogy a magyar csapatok Pestet elhagyták és most már a császáriak bevonulása várható. A rövid jelentés igy hangzott:

A városi hatóság rendelete január 5-éről.

Miután az ország fegyveres ereje a városból elvonult és megszállása a császári hadsereg által minden perczben várható, fölhivatnak a város lakosai, hogy a bevonuló csapatok ellen minden ellentállástól és izgatástól szigoru felelősség és a legszigorubb büntetés terhe alatt tartózkodjanak, sőt a hozandó hatósági rendeletekhez képest fogadják és ellássák azokat, miután a város csak ezáltal menekülhet meg a különben bekövetkezhető veszélytől.

Pest város hatósága.

A városi tanács és képviselőtestület január 5-ke reggelén egybeült a városházán és elhatározta, hogy küldöttséget indit Wrbna gróf altábornagyhoz, a Buda előtt álló II. hadtest parancsnokához, hogy a város meghódolását kijelentse. Egyuttal a fehér zászló is kitüzetett a városházán és a város majdnem valamennyi boltja bezáratott. A városi küldöttség élén Rottenbiller polgármesterrel déli fél egyre visszatért a városházára és szónoka Staffenberger városi képviselő következő jelentést tette küldetésük eredményéről:

A küldöttség, ugymond, mindenekelőtt a budavárosi tanácshoz fordult azzal a kérdéssel, minő intézkedéseket tett és válaszul azt nyerte, hogy már mult éjjel indult egy küldöttség Wrbna tábornok elébe, hogy őt a magyar katonaság elvonulásáról értesitse és a szabaddá lett városba való bevonulásra felhivja. Wrbna tábornok igy kiáltott föl: «Uraim, önök fejükkel kezeskednek e hirért.» Erre a császári csapatok 10 órakor a budai várba bevonultak és ott minden őrhelyet megszállottak. E közlésre a pesti küldöttség azonnal a várba ment Wrbna tábornokhoz és kijelentette, hogy a tornyokra már a fehér zászló ki van tüzve. A parancsnok a küldöttseg egy részét Rottenbiller polgármesterrel és Gräfl városbiróval a közelebbi

határozatok elfogadása végett Windischgrätz herczeghez utasitotta és biztositotta a város képviselőit, hogy Ő Felsége minden gyermeke javát szivén hordozza és a császári csapat ép ugy a két testvér várost, mint az országot csak békével akarja megajándékozni.

A Windischgrätz herczeghez inditott küldöttség csak délutáni 5 órakor tért vissza és Rottenbiller polgármester jelentette, hogy a tábornagy ur a várostól teljes meghódolást követelt és hogy a városi tanács tovább is kezelje a város igazgatását, ellenben a városi képviselőtestület elbocsátandó.

Miután Wrbna gróf altábornagy január 5-én délelőtt a fővárost megszállotta, délutáni 1 órakor a cs. kir. főhadsereg bevonulása is megtörtént a két testvérvárosba. Sok ezer ember nézte Budavára falairól és a pesti partról a csapatok bevonulását, mely valóban impozáns látvány volt. Kinézésük valóban kitünő volt minden tekintetben és minden szemlélőnél azon meggyőződést keltette, hogy a nemzeti csapatok a viszontlátás minden reménye nélkül távoztak. Windischgrätz herczeg tábornagy a budai várpalotában ütötte fel főhadiszállását. A tartalék hadosztály Budavárát és külvárosait szállotta meg. A tüzérség a vérmezőn vonult föl, az I. és II. hadtest a tartalék lovas hadosztálylyal Pestre tétetett át. Elszállásolásuk ugy történt, hogy a két hadtest a hatvani utcza által volt elválasztva és annak körén belől a biztonsági szolgálatot is ellátták, valamint hireket szereztek Görgey és Perczel visszavonulási irányáról.

Azonnali erélyes üldözésre azonban nem gondoltak. Görgey hadtestének Wyss vezérőrnagy egy lovas ezredet egy üteggel küldött utána. Perczelt jelentéktelen erejü csapatok követték.

A cs. kir. csapatok azonnal megszállották minden közkatonai épületet és a gőzhajókat. A «Mészáros» gőzös lefoglaltatott és «Schlick» nevet kapott e vitéz tábornok érdemei elismerésének bizonyságául. Minden hadikészlet, a mi a magyarok után Budán és a sánczokban visszamaradt, a várba szállittatott. Gödöllőn egy lovas osztály a Bábolnáról indulófélben levő ménló szállitmányt utolérte és ez lefoglaltatott, az

azt kisérő Sándor huszárok elfogattak, kik egyébiránt nem állottak ellent.

Windischgrätz herczeg mindenek előtt az alább következő jelentést intézte ő Felségéhez, melyből látható, mily hiányosan volt tájékozva a magyar csapatok állapotáról és minő illuziókban ringatta magát a lakosság hangulatára nézve Budán időzése első óráiban. Magától érthető, hogy az itt visszamaradt magyar tisztek és hivatalnokok ámitották őt el, kik mindenek előtt arra számitottak, hogy a herczeget saját érdekükben kellemes dolgok elbeszélésével jó kedvre hangolják. A császárhoz intézett jelentés következőleg hangzott:

«A legmélyebb tisztelettel jelentem Felségednek, hogy ma délben Budát és Pestet minden kardcsapás nélkül elfoglaltam. A II. hadtest elővéde tegnap még folyton szemmel tartotta az ellenséges hátvédet, s igy én arra számitottam, hogy a pártütők hadserege a természet által előnyös és művészet által még tarthatóbbá tett állásában Buda előtt csatát fog elfogadni és én sikerrel harczolhatok ellene. De ugy látszik, hogy az ellenség vereségek által, melyeket Bábolnánál és Moórnál szenvedett, magatartásának és önbizalmának maradványát is egészen elvesztette s igy a mult éjjel, miután még tegnap nagyon kérkedve szólott, mind a két várost elhagyta, és Szolnokra a Tiszához vonult vissza. Tulajdonképeni ereje legnagyobb részben rendes lovasságból és tüzérségből áll, mivel a rendes gyalogság maradványai már nagyon csekélyek és ezek is igen demoralizáltak. Nagyon valószinü, hogy a honvédzászlóaljak és az önkéntesek a visszavonulás alatt lassankint szét fognak oszlani. Budára bevonulásom előtt küldöttségek jöttek hozzám a két városból kijelentvén, hogy készek alávetni magukat Felséged legfelsőbb akaratának, miről holnap irott okmány fog beérkezni. A sánczokban Buda előtt a székesfehérvári uton és a szent Gellért hegyen hat beszegzett 12 fontos ágyut találtam. Minő hadikészletek találhatók még a két városban, legközelebbi legalázatosb jelentésemben tudomására fogom Felségednek hozni. Minden tünet és több oldalról jövő biztositásnál fogva, melyeket megérkezésem első óráiban Budapest lakosságától nyertem, csapatainkat a lakosság óhajtva várta

és mindnyájan örvendenek a béke áldásainak és a rendes kormányzatnak, mely alatt az ország az anarchia sebeiből ismét kigyógyulhat.»

E jelentést Budapest kulcsaival együtt a tábornagy legidősb fia, Windischgrätz Alfréd herczeg őrnagy vitte Ferencz József császárnak Olmüczbe.

Magyarország fővárosa elfoglalásával a tábornagy főhadiszállásán, hol a táborkari főnök kijelentette, hogy a komédiának Magyarországon vége van, a téli hadjáratot befejezettnek tartották. Ausztriában és a külföldön is annyira hitték ezt, hogy fejedelmek és magas egyéniségek a szerencsekivánatok egész özönével árasztották el Windischgrätz herczeget, magasztalván nagy hadvezéri tehetségét. Sőt az öreg Wellington maga is oda nyilatkozott egy londoni társaságban, hogy I. Napoleon ideje óta egy hadjárat terve sem volt jobban kidolgozva és keresztülvive, mint ez a Magyarország elleni. Montalembert pedig azt irta Windischgrätznek, hogy őt első férfiunak tekinti Európában «comme le premier personnage de l'Europe de nos jours.» Kiváltképen csodaszerünek találta Montalembert a cs. kir. hadsereg átmenetét a Rábán. Ez ugymond valóságos mestermü a hadi tudományban. A hires franczia hatalmas folyónak tartotta a Rábát. Windischgrätz herczeg, ki mind e bókok daczára, mégis sejtett némi nehézségeket, melyeket le kellett küzdenie, Montalembertnek igy válaszolt: «Remélem, hogy a Gondviselés még tovább is meg fog védeni és e nagy vállalatot szerencsésen fogom befejezni; mert a föladat az egyes ember erejét meghaladja és minden jó érzésü embernek, kinek az isteni gondviselés befolyást enged polgártársai fölött, szövetségesemnek kell lennie.» Ő felségének e sokat jelentő szavakat irta Windischgrätz: «hogy mind ez nem lehet egyes ember ténye, az annál inkább világos, mivel én sokáig magam voltam az ellentállás képviselője.»

Windischgrätz herczeg és a cs. kir. hadsereg magasztalásaival karöltve jártak a magyar hadseregről és nemzetről a legkedvezőtlenebb itéletek. Ez itéletek ugyan az akkori körülményeknél fogva, egészen indokolatlanok nem voltak, de ha

a Times egy vezérczikkében azt mondá, hogy ez hát az anynyira magasztalt lovagias és vitéz nemzet, melynek katonái nem tesznek egyebet, mint hogy egyik állást a másik után föladják, mindenütt gyáván megfutnak, a világlap magát egy tökéletesen indokolt visszavonulás benyomásától egészen elragadtatta. A bécsi hivatalos lapok is sokat irtak a pártütők gyávaságáról, de hogy a bécsi hivatalos körök is át voltak hatva azon eszmétől, hogy a hadjárat Magyarországon ugyszólván be van fejezve, az a cs. kir. hadsereg hadmüveleteinek összeállitásából január 5-kéig látható, hol a többek közt ez van mondva: »Budapest birtokával az anarchikus párt már meg van semmisitve, mivel minden, a mi még tőle kiindul, az utolsó gyönge vonaglások, melyek a végképeni kimulást megelőzik.«

Windischgrätz herczeg tábornagy, miután Görgey hadteste üldözésére első rendeleteit kiadta, mindenek előtt ismét egy kiáltványt bocsátott ki, melyben ujolag azt vélte konstatálhatni, hogy Magyarország ellentállása Budapest elfoglalásával az utolsó stadiumba jutott. E kiáltvány következőleg hangzott:

Proclamatió.

Egy hiv és vitéz sereg élén, melly előtt a lázadók csoportjai, miután tetemes csapásokat szenvedtek, mindenütt megfutamodtak, Magyarország fővárosát megszállottam. Mindenek előtt az eddig általam megszállott ország részei lakosainak, kik az ő Urukhoz és Királyukhoz viseltetett hivségüknek és vonzalmuknak kétségtelen tanuságát adták, teljes elismerésemet ez által nyilvánitom. Ők az én küldetésemnek magas czélját tökéletesen felfogták. Nem elnyomás az én czélom: müködésem egyedül a lázadóknak azon istentelen vétkes merénye ellen van irányozva, kik a hazugság, álnokság és csábitás minden eszközeivel a' több mint nyolcz száz éven át a' nemzet javára és dicsőségére fenálló királyi széknek megdöntésére szemtelenül és vakmerőn törekedtek, — a' Magyarországban létező idegen nemzetiségeknek velük született jogait megsemmisiteni, — az olly gazdagon megáldott országot a'

többnyire törvénytelen papirpénzeli eláraszlással tönkre juttatni igyekeztek, — és ezen törvénytelen eljárásukat, a' bankjegyek sajtóját magukkal elvivén, bőszültségükben még folytatni is szándékolják, — sz. István koronáját szentségtelen kezekkel elrabolták, — és hogy gonoszságuknak mértékét betöltsék, a' már három századon át Osztrák birodalommal békés szövetségben létező Magyarországot attól a' leggyalázatosabb módokkal elszakasztani törekedtek, hogy a' felzavart országon önkényük szerint uralkodhassanak.

Illy istentelen szándéknak a' sereg vitézségén és hivségén, s' az ország lakosainak józan értelmén hajótörést szenvednie kelle. Reméllem, hogy Budapest lakóinál ugyanazon érzelmeket tapasztalandom. Az olly igen megbomlott rend és csendnek helyreállitása — minden nemzetiségekre egyenlően kiterjesztendő szabadságnak megalapitása — Magyarországnak a' monarchiának többi részeivel legszorosabb testvéri kapcsolatban leendő felvirágzása és boldogitása — legkegyelmesebb Császárunk és Királyunknak magas czélja, — jelszavam: a lázadók megsemmisitése — segitség és védelem ő felsége hű alattvalóinak. Minden jó érzelmüeknek személy és vagyon bátorságot és oltalmat igérek — egyszersmind azonban nyiltan kijelentem, hogy a lázadókat legkiméletlenebb szigorusággal üldözendem.

Magyarország lakói! a fővárosnak elfoglalásával azon végső időpont beállott, mellyben az ország többi részeinek is a' törvényes királyi hatalom alá leendő visszatérésüket önkényt feljelenteni még szabadságukban áll.

Minden lakosoknak hódolási nyilatkozatukat a' legrövidebb idő alatt elvárom, és felszólitom az ország minden lakóit, minden elcsábitott fegyvereseit, hogy fegyverüket letévén, minden késedelem nélkül békés lakukba visszatérjenek, és az általam kiadandó törvényes királyi parancsoknak minden készséggel engedelmeskedjenek. Csak igy leend nekem lehetséges a' lázadás elcsábitott eszközei számára a' királyi kegyelemért könyörögni.

Teljes bizodalommal reménylem, hogy Magyarország lakóinak többsége legkegyelmesebb Császárunk és Királyunk e' ma-

gas czélja elérésére kötelességük szerint segédkezeket nyujtandanak.

Kelt Budai tábori főhadiszállásomon Januarius 7-én 1849.

Herczeg Windisch-Grätz Alfred,
császári királyi Tábornagy.

Ugyan az napon a II-ik hadtest parancsnoka Wrbna gróf altábornagy hirdetést bocsátott ki, mely Windischgrätz herczeg kiáltványa kiegészitésének tekinthető, a melyben az áldásos igéretek ellentétéül az ostromállapot megkezdése és rögtönitélő biróság használata a legszélesebb értelemben lett kimondva. A hirdetés igy szólott:

Hirdetés.

Ő herczegsége Windischgrätz Alfréd cs. kir. tábornagy által, azon teljes hatalmánál fogva, melylyel ő felségétől felruháztatott, Pestmegyében bezárólag Buda és Pest városokat, Jász-Kún kerületekben, továbbá Esztergom- és Fehérmegyékben katonai kerületi parancsnoknak neveztetvén ki, szükségesnek tartom az ő herczegsége által immár kibocsátott proclamatiókra vonatkozólag köztudomás és a legszorosabb hozzátartás végett következőket kihirdetni:

1. Buda és Pest városok és a fennevezett vármegyék s kerületek ostromállapotba helyeztetnek.

2. A békés polgár személye és vagyona védetik, ellenben összecsoportozások, lázadások, szóbeli vagy irásbeli felingerlések, és ő felsége

első Ferencz József,

császárunk és királyunk kormánya elleni fellázitások rögtönitélet utján hadi törvények szerint fognak büntettetni; hasonló fenyiték érendvén azt, ki merészleni vagy kisérleni fogná a katonákat engedetlenségre vagy hitszegésre csábitani.

3. Mindenkinek tilos falragaszokat katonai hatóság engedelme nélkül felragasztatni vagy közhirré tenni, az ez ellen vétkezők rögtönitélet utján hadi törvények szerint fognak büntettetni, valamint az is, ki a katonai hatóság által felragasztott hirdetményeket leszakitja.

4. Minden polgári hatóság katonai parancs alá rendeltetik, mellynek oltalma alatt hivatalos eljárását gyakorolni fogja. Azon polgári tisztviselő, ki ezen rendelésnek szóval, tettel, vagy mulasztással ellenszegül, nem különben az, ki a katonai hatalomnak nem engedelmeskedik; pártütők társának nyilvánittatván, katonai törvények szerint rögtönitélet alá esik.

5. A nemzetőrség az ostromállapot alatt előlegesen feloszlattatik.

6. Buda és Pest város lakosai mindennemü fegyvert különbség nélkül — magán fegyvereket téritvény mellett — ezen hirdetéstől számitandó 36 óra alatt az illető kapitányi hivatalnál átadni tartoznak, melly azokat a katonai parancsnokságnak átadandja.

7. Kinél ezen határidő elmultával fegyver találtatik, hadi törvények szerinti rögtönitélet alá esik.

8. Minden közgyülések, gyülekezetek, és clubbok a városban ugy mint a fennevezett megyék és kerületek bármelly helyén tilalmaztatnak, az ellen vétkezők rögtönitélet alá esnek.

9. Minden összeköttetés az ugynevezett honvédelmi bizottmánynyal vagy annak elnökével, vagy pedig az immár feloszlatott országgyüléssel ezennel legszigorubban tiltatik.

Kik azoknak parancsait nyilvánitják, velök h atalos, vagy bizalmas közlekedést üznek, a hadi törvények teljes szigora alá esnek.

10. Minden külföldiek és jövevények haladék nélkül összeiratnak; azok, kik magukat elegendően nem igazolhatják, vagy különben gyanusak, a katonai hatóság rendelkezése alá adatnak, melly egyedül jogositva van tartózkodási jegyeket adni. Minden háztulajdonos lakosaiért felelős, ki idegennek tartózkodási engedelem nélkül szállást ad, hadi törvények szerint fog büntettetni.

11. Útlevelek csak ugy érvényesek, ha azok az illető katonai parancsnokság által láttamoztatnak.

Kelt Pesten, 1849. évi január 7-én.

Gróf Wrbna Ladislaw m. k.,
altábornagy és a 2. hadsereg parancsnoka.

X.

Windischgrätz közigazgatási és rendőri rendszabályai. — Windischgrätz fölszólitása a volt cs. kir. tisztekhez a zászlóikhoz való visszatérés ügyében. — Havas két fölhivása Pest lakosságához. — Erődítési munkálatok Pesten. — Havas hirdetménye a lánczhid elzárásáról a közönség előtt. — Haditörvényszéki itéletek. — Babarczy kir. biztos kiáltványa. — Windischgrätz fenyegető hirdetménye a zsidók megbirságolása iránt.

Miután Windischgrätz herczeg 7-én Görgey valóságos üldözésére Csorich altábornagyot, Perczel Móriczéra pedig Ottinger vezérőrnagyot küldötte ki, a fennemlitett hirdetmények alapján a közigazgatási, igazságszolgáltatási és rendőri rendszabályok életbeléptetéséhez fogott. Az utóbbiak kivált a magyar szolgálatban állott vagy még abban álló cs. kir. katonatisztekre vonatkoztak. Mindjárt a hadjárat elején vizsgáló bizottság neveztetett ki Bécs-Ujhelyben, melynek tagjai közé Hallegg báró alezredes és Cordon őrnagy is tartoztak. De e bizottság csak főbbrangu tisztek pöreivel foglalkozott. Budapest bevétele után itt egy ugynevezett «katonai-politikai központi vizsgáló bizottság» alakittatott, mely január 7-én lépett életbe. E bizottság előtt, mint hirelték, mindazon egyéneknek igazolniok kellett magukat, kik a forradalmi mozgalmakban vagy épen nem, vagy csak csekély mérvben vettek részt. E bizottság tagjai voltak: Trattner ezredes mint elnök, Ernst törzshadbiró, Hegyessy és Kozsalko királyi ügyészek, mint polgári ülnökök. E bizottság azokat a tiszteket, kik vagy elfogattak, vagy maguk jelentkeztek, hogy magukat tisztázzák, osztályozta és jelentését a hadsereg főparancsnokságának nyujtotta be, hol

először Dratschmied tábornoki hadbiró és utána Skacel katonai felebbezési tanácsos müködött, mint előadó. Ezek minden itéletről és katonai törvénybeli tárgyakról tettek előterjesztéseket a tábornagynak, ki magának a végleges elintézést fenntartotta. A legnagyobb tevékenységet eleinte a katona-politikai központi vizsgáló bizottságnak kellett kifejtenie, mert azon tisztek száma, kik az események addigi lefolyása alatt a magyar hadsereg kötelékébe azon kötelezettséggel léptek, hogy az országot el nem hagyják, valamint azoké, kik utóbbi időben kiléptek, igen nagy volt, nem különben nagy volt a katonai és polgári tisztviselők száma.

Azon magasabb rangu tisztek közt, kik magukat Windischgrätz herczegnél bejelentették, volt Hrabovszky báró altábornagy, Magyarország katonai főparancsnoka is, ki személyesen jelent meg a tábornagynál. Hosszabb beszélgetés után Windischgrätz azt mondta neki, hogy föltételezi róla, miszerint mint kitünő tábornok nem követett el helytelen eljárást, de minden esetre a bizottság előtt kell magát tisztáznia.

Azon legénységből, mely előbb a cs. kir. hadsereghez tartozott, 400 ember maradt Budapesten. A Zannini olasz ezredből január 6-án egy egész zászlóalj ment át Theodorovich vezérőrnagyhoz és 10 tiszt a Dom-Miguel ezredből Elsner őrnagygyal egyenesen Karloviczra ment. Windischgrätz tábornagy ezen átpártolások benyomása alatt, január 12-én ismét fölhivást intézett a még magyar szolgálatban álló összes csapatokhoz, mely igy hangzott:

Proclamatio

a' magyar lázadók vezérei alatt jelenleg még létező császári és királyi katonákhoz!

Valamint Magyarországban előnyomulásom alkalmával, ugy az ország fővárosába f. hó 5-én a' cs. k. hadisereg élén történt bevonulásom óta sok hiteles tanúknak, kik kötelességüknek hivek maradtak egyhangú bizonyságuknál fogva meggyőződvén arról, hogy sem az october 3-ik és 16-áról kiadott legfölsőbb nyilatkozvány, sem az én m. é. novemberhó 12-éről szóló Proclamatióm — melly a' parancsnokságom

alatt lévő cs. kir. hadsereghezi visszatérésre ismételt felszólítást tartalmazza, — a' katonákhoz el nem érkeze; minthogy a' pártütők érdekében volt minden hatalmukban lévő módokkal annak tudomását akadályozni; ugyan is ezen párt semmit sem kételkedhete, hogy azon cs. k. hadsereg, melly a' Fölséges Császári házhoz viseltetett hű ragaszkodásával magát mindenkor kitűntette, kötelessége szerint ama fölszólításnak engedelmeskedni, és a' pártütők szolgálatát elhagyni fogná.

Föl kell tehát tennem, hogy egyedűl a pártütő főnökök és a' lázadók egyes vezéreinek rémítési befolyásuk által a' vezényletük alatt lévő cs. kir. katonák egy részben a' dolog valódi mibenlétéről teljes tudomást nem nyerhettek, és hogy őket még most is, midőn már a' fővárosoknak általam történt 's tudvalevő elfoglalásával minden kétség elhárítva van, nem szántszándékos hűtlenség, hanem egyedül jövő sorsokróli aggodalom tartóztatja a' pártütők elhagyásától és az én parancsnokságomhozi visszatérésétől.

Ezen aggodalom eloszlatása végett elhatároztam magamban a' f. e. Januarhó 7-kéről szóló proclamatióimmali összhangzásban jelen fölszólításomat a cs. k. hadi csapatokhoz kibocsájtani, mellynél fogva minden ez országban, — ide értve Tótországot, Bánátot 's Erdélyországot, — még a' lázadó párt alatt lévő cs. k. hadi csapatok minden késedelmeskedés nélkül a' pártütők sorait hagyják el, és a parancsnokságom alatt működő sereghez csatlakozzanak, vagy magukat a legközelebbi cs. k. katonaparancsnokság előtt jelentsék be, az általuk megszállott erősségeket pedig a' cs. kir. seregnek azonnal nyissák meg: mire nézve a' legénységnek az őrmesterektől és káploroktól kezdve lefelé k ö z b o c s á n a t biztosittatik, föntartván egyszersmind magamnak valamennyi, ekép gyorsan visszatérő fölsőbb tisztek részére, mihelyest magokat az e' végre felállított vizsgáló bizottmány előtt igazolandják, ő cs. k. fölsége legmagasabb kegyességéhez folyamodni.

Kelt Budai tábori főhadiszállásomon Januar hó 12-én 1849.

Herczeg Windischgrätz Alfréd s. k.
császári királyi Tábornagy.

E kiáltványban kimondott azon állitást, hogy az október 3-ki, 16-ki és november 12-ki kiáltványokat a magyar hadsereg volt cs. kir. katonatisztei nem ismerték, mert azok előttök visszatartattak, megczáfolja a Görgey által rögtön e kiáltványra kiadott nyilatkozat, melyben hivatkozik e kiáltványokról.

E fölszólitás annál sikeretlenebb maradt, mivel a cs. kir. tábornokok, báró Hrabovszky, Moga, Jovics, továbbá Lázár gróf honvédtábornok, Wiedersperg őrnagy és más tisztek elfogatása a visszamaradt hajdani cs. kir. tisztek egy részét, mintegy harminczat, arra határozta, hogy azonnal hagyják el Budapestet és térjenek vissza magyar csapataikhoz. Most a polgáriak elfogatása is kezdetét vette. Az első volt gróf Batthyány Lajos. Valóságos derültséget okozó esetet képezett gróf Szapáry Antal elfogatása, ki Windischgrätz herczegnél lévén ebéden, onnan hivatott ki és ugy fogatott el. Nehány nappal később becsületszóra szabad lábra helyeztetett. Elfogattak továbbá gróf Károlyi István, Szent-Királyi Mór, Berndt és Győrffy pénzügykerületi hivatalnokok, mindketten a bán parancsára, továbbá Lévay egri kanonok és Czuczor benczés szerzetes.

A főpapság sem maradt el. Windischgrätz herczeg Olmüczbe irt Schwarzenberg herczeghez, hogy a pápai széknél az ájtatos, de gyenge Hám primás, a Kossuthhoz ragaszkodó Jekelfalusy szepesi püspök, Horváth csanádi püspök, Karner győri püspök és Lonovics egri érsek praeconizácziója semmisittessék meg. E rendszabályokkal letiltások és lefoglalások is nagyobb mérvben történtek, miről Eötvös az udvari kamarai ügyek igazgatója beadta véleményét a szükséges eljárásra nézve, és az összes kir. biztosok kellő utasitásokat kaptak a megyékben.

De épen azokat, a kiket Windischgrätz herczeg hatalmába kivánt volna keriteni, t. i. Kossuth Lajost és a forradalom fő embereit nagy csalódására nem fogathatta el. Egy másik csalódás, mely által magát áltatta az volt, hogy ezeket is kilátása van elfogathatni. A herczeg a kósza hirek után mindnyájokat menekülőknek képzelte és azokat az esetleges lyuka-

kat, hol átbujhatnának. be akarta dugatni. Gróf Stürmer cs. kir. nagykövet Konstantinápolyban tüzetes utasitást kapott, hogy Kossuth és párthivei netaláni szökését Törökországon át megakadályoztassa és még Triesztbe is sürgöny indult, hogy szigoruan őrködjenek a fölött, hogy Kossuth szökése a tengeren meghiusittassék.

De, hogy senki se menekülhessen, körözö levelek küldettek szét kellő személyleirásokkal a szélrózsa minden irányában. De ezek a személyleirások olyanok voltak, hogy inkább tekinthettek védiratoknak, mivel azokon semmi egyebet nem lehetett megismerni, mint szerzőik együgyüségét.

«Ki ismert volna», mond Springer, «január hóban Pulszkyra azon jelről, hogy nyáron át inggallérját lehajtva viseli? A sima Kossuthra, a rendezett Mészárosra, a hirtelen haragu Madarászra, ki azonban haragjában mérsékelni tudja magát. Ezeket az utmutatásokat, mint a rendőri irály kigunyolását lehetett venni, pedig komolyak voltak. Pulszkynéról azt volt mondva, hogy gőgös és büszke megvetést kifejező pillantása van, ruházata nem jelezhető, de mindenesetre elegáns, mint Kossuth gyermekei ismertető jelei azok megneveztettek, Ferencz kilenczedik, Nina hatodik és Lajos ötödik évében. Szemere telt egészséges arczában a körözö levél elmélyedt gondolkodás kifejezését fedezte föl. «Irányi», mond Pulszkyné, «mint uj Adonisz volt leirva, amint épen egy párisi szabó kezeiből került ki». A körözöttek hoszszu során még Nyáry Pál, Kiss Ernő, Vukovics, Perczel Mór, Bem, gróf Batthyány Kázmér, Petőfi, Lukács Sándor, Tancsics, Balogh János stb. is ott állottak, mindnyájan többé-kevésbé ügyetlenül leirva.

A két főváros polgári igazgatásának élére Windischgrätz herczeg Havas József volt helytartó tanácsost állitotta mint királyi biztost. A pesti községi tanács megrostáltatott. Rottenbiller polgármester helyére Lechner Károly, Graefl városbiróéra Koller Ferencz, Lang városkapitányéra Ferczy Szilárd, stb. léptek.

Havas József ezután a következő két fölszólitást, illetőleg rendeletet intézte Budapest lakosaihoz:

Ő császári királyi felsége, első Ferencz József, legmagasb meghagyásából ő herczegsége Windischgrätz Alfred cs. kir. tábornagy ur által Buda, Pest és Ó-Buda városok részére királyi biztosul neveztetvén ki, azt e városok összes lakosaival azzal akarom tudatni stb.

A kedélyeket lecsillapitani minden békés polgárt megvédeni, a folyvásti zavarok okozta bajokat s nyomort lehetőleg enyhiteni, a polgári viszonyokat a békés kifejlődés vágásába, és az iparnak megfelelő rendbe visszavezetni főfeladatim s gondjaim közzé tartozand.

Felhivok tehát mindenkit, miszerint engem ezen magasztos s mindnyájunkra nézve olly üdvös feladat kivitelében a legfelsőbb egyedül valódi javunkra irányzott szándékbani bizalommal, józan polgári gondolkozással és rendszeretettel gyámolitson s elősegitsen.

Egyuttal bizonyossá teszem e város lakóit, mikép a mindent felforgató párt által terjesztett azon hir: mintha a békés fiatalság összefogatni, s katonai szolgálatra kényszerittetni fogna, merőben hamis és minden alap nélküli.

Pesten, január 8-án 1849.

Havas József m. k.,
kir. biztos.

Hirdetés.

Annak ellenére hogy a fegyverek kiadása általánosan parancsoltatott, és csupán hivatali diszkardokra tétetett némi kivétel, némellyek által több okok hordatván fel, mellyeknél fogva fegyvereiket megtarthatni vélik, ezennel ujonnan kihirdettetik: mikép azonnal mindennemü fegyver kiadandó, bele értve még azt is, melly szinházakban, vagy fegyverkészitőmesteremberekénél, vagy az efélével kereskedő boltokban találtatik.

Kelt Pesten, január 11-én 1849.

Havas József,
kir. biztos.

A hivatalnoki karban történt változtatásokhoz és elmozditásokhoz sorakoztak megidézések, vizsgálatok és elfogatások. Ily körülmények közt a fővárosok lakosságánál csak nyomott hangulat uralkodhatott, az aggodalom, a tartózkodás, a kölcsönös bizalmatlanság érzete erőt vett a kedélyeken, mi növekedett a mindinkább terjedő rágalmak és följelentések által. Nagy rémületet keltettek a titokban éjnek idején történt elfogatások. Zárt kocsik lovasság által kisértetve keringtek a csendes néptelen utczákon. De az egészen megváltozott helyzet külsőleg is kifejezést talált. Valamennyi kincstári és középületről eltüntek a nemzeti szinek. Az utczák és térek ujabb elnevezései ismét a régieknek engedtek helyet, melyek most az utczasarkokon német és magyar nyelven tüntek elő.

A lánczhid mind a két végén ágyuházat (Blockhaus) épitettek és czölöpökre falragaszok, rendeletek és fölhivások voltak kitüzve, melyeket Windischgrätz herczeg, az ő tábornokai és a hatóság bocsátottak ki. A budapesti lánczhid minden magán kocsi, sőt még a gyalog közönség számára is el volt zárva és kizárólag a cs. kir. katonaság használatára tartatott fenn, mint ezt az alább következő rendelet mutatja:

Hirdetés.

A lánczhidoni átmenet mindennemü kocsiknak kivétel nélkül eltiltatván, gyalogokra nézve pedig a hid csupán csak a cs. kir. katonaság által használtathatván, miután ezen rendelet fentartására katonai őrök állitattak fel, mindenki figyelmeztetik: hogy annak áthágása által a legszigorubb fenyitéknek magát ki ne tegye.

Kelt Pesten, 1849-ik évi jan. 13.

Havas József,
királyi biztos.

A pesti parton épitett ágyuháztól egész az Ujépületig elczölöpölés volt, mely a lánczhidon át a budai várral összeköttetésben állott. A vár ujra kijavittatott, ellenben a külsánczok mint hasztalanok mellőztettek. Hentzy vezérőrnagy, Dietrich tüzértábornok és Trattner ezredes voltak e munkák keresztülvitelével megbizva.

Várparancsnokul Budán ideiglenesen Grueber altábornagy, katonai és városi parancsnokul Budán Petricsevics Horváth ezredes neveztettek ki. A «Schlick» hadi gőzös és több a budai hajógyárban levő gőzhajó és vontató az utászkari parancsnokság alá rendeltetett.

Január közepe felé hirdettettek ki az első haditörvényszéki itéletek. Lázár György gróf, volt honvédtábornok, előbb százados a gróf Gyulay nevét viselő 33. sorgyalog ezredben és Wiedersperg Lajos báró, honvéd őrnagy, előbb császári kir. százados a Wasa herczeg nevet viselő 60. sorgyalog ezredben, kik Windischgrätz herczeg tábornagy fölhivására önkényt jelentkeztek, tekintetbe vévén, hogy a magyar hadsereget elhagyták és előbbi fedhetlen életökre való tekintettel kegyelem utján vasban töltendő tiz évi várfogságra itéltettek. Ez a két itélet, mely mindenütt nagy föltünést keltett és a magyar hadseregben köztudomásra jutott, azt a következést vonta magát után, hogy a volt császári tisztek visszatéréséről a császári zászlókhoz többé szó sem volt. Windischgrätz herczeg maga volt az, ki ez eljárásával a volt cs. kir. tiszteknek a magyar zászlótól való elpártolásának utját vágta.

Egészen sajátszerüen hangzott az itélet, mely a Bábolnánál a porosz herczeg nevét viselő sorgyalogezred vértesei által összekonczolt zászlóalj parancsnoka ellen hozatott, mely mint a többi itéletek is falragaszok által hirdettetett ki és következőleg hangzott:

Hirdetmény.

Szeél József, magyarországi dömölki születésü 36 éves, katholikus, nős, a porosz herczeg nevét viselő 34. cs. kir. gyalogezred alszázadosa, az ellene inditott haditörvényszéki vizsgálat alatt, a vizsgálatban vett tény valósitása után bevallotta: miszerint ő a magyar pártütőkhöz csatlakozott és velök mint őrnagy és zászlóalj-parancsnok a lázadás megfékezésére kiküldött cs. kir. seregek ellen több izben harczolt s a további ellentállásban csak megsebesülése és elfogatása által gátoltatott.

Ennélfogva ő a hadi büntető törvénykönyv 62. czikk 4.

§. szerint stb. alszázadosi tiszti rangjának becstelen elvesztése mellett kötél általi halálra itéltetett.

Noha az elitélt személyisége és tettei a büntetés enyhitésére nézve semmi indokul nem szogálhattak, ő magassága mégis tekintve azon körülményt: hogy Szeél József 17 sebe következtében hosszabb ideig élet és halál között forgott s tökéletlen felgyógyulása után is csonkult és töródött állapotban marad, az ellene, ki testi sanyarusága által egy részben ugy is már bünhödött, kimondott halálos itéletet emberiségi szempontból végrehajtatni nem akarta, hanem azt tiz évi vasban töltendő várfogságra enyhiteni, a többiben pedig a hadi törvények szerint kimondott itéletet helyben hagyni méltóztatott. Mely kegyelemhez képest az itélet foganatba vétetett. Budán, 1849. márcz. 20-án. A cs. kir. hdpnl. k. bir.

A legismertebb polgári személyek közül Czuczor Gergely benczés szerzetes és költő a «Pesti Hirlap»-ban megjelent «Riadó» cz. költeményért vasban töltendő 6 évi várfogságra itéltetett. A halálbüntetést Windischgrätz herczeg Magyarországon ritkán alkalmazta. A tiroli vadász csapat parancsnokát Szőllt, kit, mind mondottuk golyó általi halálra itéltetett, kivéve csak egyes agyonlövetési itéletek fordultak elő, melyek olyanokat értek, kik a kihirdetett vésztörvény daczára elég vigyázatlanok voltak a fegyverek kiszolgáltatását erőszakkal megtagadni, a cs. kir. katonaságot zászlóik elhagyására csábitani, és a cs. kir. hadsereg által megszállott területen zendülést előidézni. Legtöbb esetben sulyos várfogsági büntetések alkalmaztattak az ilyenekre.

Megjegyzendő még, hogy Windischgrätz herczeg egy hirdetménye értelmében minden zsidóért, ki elitéltetett, annak községét 20,000 forintnyi birsággal sujtotta. Ezen különös rendszabály indokolása Windischgrätz herczeg egyébb kiáltványa végén foglaltatik, és igy hangzik:

«Végtére még a budai és pesti, kiváltképen az óbudai zsidókat intem, hogy a felségsértő Kossuthtal, az ugynevezett honvédelmi bizottmánynyal és a pártütő országgyüléssel mindennemü egyetértéstől őrizkedjenek, mert bizonyos tudomásomra esett, hogy a pártütők által többnyire épen a zsidók

használtatják magukat kémekül és szállitókul, valamint hamis és álhireket terjeszteni is igen igyekeznek, hogy ez által félelmet és bizalmatlanságot gerjeszszenek. Azért minden zsidóért, a ki a fenemlitett vétkek miatt hadi és rögtön-biróság által elitéltetik, azon zsidó község, melyhez tartozik, 20,000 p. ft. birsággal fog büntettetni.» A toleraneziális adót is, melyet a magyar országgyülés már régóta eltörölt, a zsidóknak 480,000 frtban legrövidebb idő alatt meg kellett fizetniök.

A tábornagy januártól kezdve valóságos kiáltvány- és rendelet-özönt bocsátott ki, melyek némelykor egymást megsemmisitették és egymással ellentmondásban állottak. Hogy azonban a közönség hangulatára jobban hasson, még azon honfiak által is iratott kiáltványokat, kik alatta mint királyi biztosok szolgáltak és a kiknek képzelt befolyásától mint magyarokétól nagy sikert látszott várni. A kiáltványok sorában első volt az, melyet Babarczy kir. biztos január 15-én bocsátott ki, s mely igy hangzott:

Pestmegyei és jászkunsági magyar honfitársaim!

A hatalmas cs. királyi seregek diadalmas előnyomulásán elrémült részint gonoszlelkü emberek, kik eddig azzal rettegtettek titeket, hogy a király (mily istentelen gondolat!) szabadságaitokat akarja fegyveres erővel eltiporni, most már azzal ámitanak és lázitanak, hogy a magyart kiirtani és a magyar nemzetiségét megsemmisiteni akarja.

A mint hazug lázitók voltak azok, kik szabadságaitok elvesztésével rémitgettek, ugy hazug lázitók azok is, a kik most nemzetiségtek megsértésével, annál inkább elnyomásával ijesztgetnek.

Ezen ámitók csak a békét akarják felzavarni s titeket az egyedül üdvös királyi hűség ösvényéről a pártütés veszedelmes örvényébe sodorni.

Ne higyjetek nekik!

Én ez alávaló bujtogatásokat alaptalan rágalmaknak nyilvánitani ő felsége teljhatalmu képviselőjétől és a cs. kir. sere-

gek fővezérétől, herczeg Windischgrätz Alfréd ur ő nagyméltóságától felhatalmazva vagyok.

Pesten, 1849. jan. 15-én.

Babarczy Antal, m. k.
Pestmegye és a Jászkun kerületek
ideiglenes kir. biztosa.

XI.

Az ut Debreczenbe. — Vetter tevékenysége. — Kossuth és az ő kis táborkari kanczellariája. — Kossuth magatartása és tevékenysége, — kiáltványa Debreczen lakosaihoz. — Madarász László intézkedései a postai összeköttetésre nézve. — Madarász László rendelete a hivatalnokokhoz. — A hadseregtől elmaradt tisztek Kossuthnál. — A Tisza mögötti hadmüveleti alap teendőinek részletezése. — Mészáros megérkezése és Klapka kinevezése a felső tiszai hadtest parancsnokságára.

Mig a cs. kir. hadsereg zöme Budapesten pihent és Görgey s Perczel hadtestei inkább figyelem mint üldözés tárgyai voltak, az alatt minden, a minek rendeltetése volt, hogy Magyarország ellentállási erejét éleszsze és növelje, a Tisza felé, illetőleg Debreczenbe sietett a kormány uj székhelyére.

Az országutat Szolnoktól Debreczenig és minden mellékutat mindennemü kocsik lepték el, ezek közt hemzsegtek ujonczok és pótlovak szállitmányai, ágyuk és egyéb különféle szállitmányok takarmánynyal és lőkészlettel, azonfelül pedig a menekülők szekerei. E vándorlóknak az ut melletti hóboritott mezők nyujtottak pihenési állomásokat. Itt-ott egész szekértábort lehetett látni, a nagy fagyban didergő utasok egész máglyákat raktak és gyujtottak meg, hogy körültök sütkérezhessenek. E munka irója a lőporos kocsik közelében is látott ilyent, midőn Szolnokról Debreczenbe utazott és az emberek égő pipával jártak a szekerek és lőporos kocsik közt. Szóval a tarka forgalomban a főközlekedési vonalon, valamint a mellék-utakon sem uralkodott semmi rend. Szerző több izben hagyta el itt két lovas paraszt-kocsiját, hogy az embereket rendre utasitsa.

A korcsmák belseje, a hol a gyalog és kocsin utazó és egyébként vándorló nép meleget és enyhülést keresett, igen tarka társaságot nyujtott. A leghitványabb csárdában előkelő katonatisztek, hivatalnokok és urak voltak családjaikkal, közkatonákkal, fuvarosokkal, parasztokkal vegyesen. Leginkább képviselve voltak itt azok a katonatisztek, kik a visszavonulásnál elhagyták csapataikat, hogy a pesti helyett a debreczeni járdát koptassák. Igy jelesül egy egyénnel, ki mint nemzetőrségi őrnagy és térparancsnok szerepelt, igen mulatságos jelenet játszódott le Szolnokon a korcsmában. Ez Vetter jelenlétében fennhangon dorgálgatta a tiszteket kötelesség-mulasztásukért és mint önkénytes szolnoki térparancsnok mindenféle fenyegetőzésekkel élt. Debreczenben azonban kisült, hogy az állitólagos térparancsnok nemzetőri százados volt, ki fivére honvédőrnagyi kinevezését arra használta föl, hogy az ezüst gallért atillájára varassa és saját futását Szolnokról ez által fedje. A debreczeni térparancsnokság elé idéztetett, mely a táborkari irodához utasitotta, hol minősithetlen magaviseleteért megrótták, de még mindig azt akarta állitani, hogy nem fivére, hanem ő neveztetett ki őrnagynak és midőn szánszándékos tévedését azzal a hozzátétellel bizonyitották be, hogy börtön falai közzé és zár alá kerül, igy kiáltott föl egész komolyan: «Furcsa, mintha nem lehetnék én is őrnagy, hiszen már négy hó óta szolgálok.» Az elnöki kanczellária tisztjei, kik már több évig szolgáltak mint alantas tisztek és csak századosságig vitték, e nyilatkozatnál hangos kaczajra fakadtak.

Vetter tábornok, táborkari főnök, tisztjeivel Szolnokon maradt, hol igen sok teendője volt. Különböző intézkedéseket kellett tennie, melyeket Pesten az idő rövidsége miatt kénytelenek voltak elmulasztani. A csapatokhoz ellenparancsokat kellett küldeni oly helyekre nézve, melyeket az ellenség szállott meg. Igy már Czegléden találtunk egy zászlóaljat a Dom Miguel ezredből, mely Péterváradról Pestre küldetett. Vetter ezt rögtön Szolnokra inditotta. Intézkedéseket kellett tenni egy hadtest összpontositására nézve a felső Tiszánál stb.

Hogy mindennek megfelelhessen, Debreczenbe utazott és e végett mindig tevékenyen működött a nagyobb helységekben,

hol egy vagy két napig időzött. Minthogy a hadügyminisztériumnak is szüksége volt időre a maga berendezésénél Debreczenben, ez oly esély volt, melyre Kossuth már Pesten forditotta figyelmét és ezért maga körül egy kis táborkari irodát alapitott, melynek tagjai Bikkesy — Heimbucher őrnagy, Kossuth személye melletti segédtiszt, a szerző és Tóth János táborkari százados voltak. E kis táborkari iroda feladata volt, hogy katonai tanácscsal szolgáljon. A hadtest- és a csapatparancsnokoknak a honvédelmi bizottmány elnökéhez kellett intézkedéseiket beterjeszteniök, ugy szintén ez a kis táborkar dolgozta ki Kossuth sokféle rendeletét és intézkedését, valamint ez hozott mindent javaslatba, mi az akkori válságos időben katonai szempontból szükségesnek mutatkozott.

Anyag mindezekhez nem hiányzott, mert futárok érkeztek éjjel-nappal az ország minden vidékéről és eleinte csak vészhireket hoztak, jelentéseket visszavonulásokról, szerencsétlen ütközetekről, melyek a várparancsnokok követeléseivel váltakoztak, kik pénzt, lőkészletet és erősitések küldését sürgették azon fenyegető hozzátétellel: «hogy különben a vár nem tarthatja magát.»

E mellett az első időben ugyszólván mindig futásra készen állottunk. A honvédelmi bizottmány irattára kocsikra rakva folyvást készen állott a városház udvarán, hogy előfogatokon tovább induljon. Itt lakott Kossuth és elnöki kanczelláriája is ott volt. Lakása közvetlen szomszédságában két titkárja, Stuller Ferencz és Szőllősy dolgozott, a nagy tanácsterem pedig a mi irodánkul szolgált. Négy hosszu asztal pótolta iró-asztalainkat és jegyzőkönyveinket egyes ivek helyettesitették. melyek szétszórva hevertek az asztalon.

Őrségünk eleinte nem volt Debreczenben és Schlicktől csak a fagy olvadása védhetett meg, melyet az ég fölváltva csakugyan adott is.

Kossuth Lajos, kiről Windischgrätz azt hitte, hogy már Konstantinápolyba vagy Triesztbe menekült, ezen válságos időben valóban csodaszerü lélekjelenlétet tanusitott. A helyzet

komolysága ugyan nem hagyhatta őt közönyösen, de hogy perczig sem vesztette el erélyességét, azt azon óriási tevékenység is bizonyitja, melyet minden irányban kifejtett. Miután egész napon át dolgozott, este, ha fontos sürgönyök érkeztek, ismét iróasztalához ült, hogy egész napfölkeltéig irjon. Oly munkaerő, mint Kossuthé, még alig létezett. Meg kell vallanunk, hogy épen a legnagyobb veszély napjaiban nagynak tünt föl, holott a mulandó szerencse napjaiban oly hibákat követett el, minőket halandók közönségesen elkövetni szoktak.

Január 6-án a következő kiáltványt intézte Kossuth Debreczen lakosaihoz:

6./1. 1849.

A Nemzet Kormánya nevében!

Debreczen város Közönségéhez!

Az országgyülés határozata következtében, úgy a törvényhozó test maga, mint az ország kormánya, Debreczenbe megérkezett.

E törzsgyökeres magyar város köréből fog Magyarország megmentetni, és nemzeti szabadságunk biztosittatni.

Igen is, meg fog mentetni, s biztosittatni!

Kezességül szolgál erre az örökkévaló Isten igazsága, melly meg nem engedheti, hogy a históriában példátlan ármány, gonoszság és istentelen hitszegés Magyarország igaz ügyén erőt vehessen.

Kezességül szolgálnak vitéz hadseregeink, mellyek nem az önkénynek vak eszközei, hanem a szabadságnak rettenthetlen oszlopai: kiknek karjairól a lelkesült hazaszeretet villáma omlik a zsarnokság zsoldosaira.

Kezeskedik az egész nemzet, mellynek népei ezerenként kelnek fel az ellenség oldalában és háta mögött, hogy mélyen nyomult bár be az országba, de azért meghóditottnak egy talpalatnyi földdel sem mondhatna többet, mint a hol épen pillanatnyilag megáll.

De kezeskedik főképen a Tiszának romlatlan szivü magyar népe, melly a multakban is hazánk szabadságának mindig dönthetlen oszlopa volt, mellynek rettenthetlen férfias mellén mindig megtörtek az idegen zsarnokság nyilai, — melly, vala-

hányszor e nemzet szabadságát veszély fenyegeté, első volt mindig a szabadságnak szent harczaiban, s utolsó volt, melly kezéből a fegyvert letevé, és soha sem tette le hamarébb, mint midőn elmondhatá: hogy a haza megmentve van!

Én láttam utamban a Kunság áldott térmezőinek férfias népét, melly szolgaságot nem türt soha, láttam szemeiben az igazságos harag villámait, s hallottam ezernyi ezereinek ajkairól a mennydörgő fogadást, melly a haza ellenségeinek halált esküdött és megesküvék nem türni soha, hogy a Kunság szabad földét idegen járom nyomja.

Láttam a vitéz hajdúkat, kiknek kebele, olly gazdag dicső emlékezetben. — Kik kitüzték Bocskay ősi zászlóját, melly alatt vérrel szerzettek magoknak szabadságot; kiknek a hazáért ontott vérökből a vallás és politikai szabadság áldása terült a honra a vésznek napjaiban, s kik hivatva vannak megtartani a hazának azon szabadságot, mellyet ősei szereztenek. — E rettegett ostorai a zsarnokság zsoldosainak ezerenkint állitják ki a honszeretettől hevitett férfiaikat azon szent elhatározottsággal, hogy míg szabad hajdu él, Magyarország földét idegen zsarnok birni nem fogja.

És kezeskedik a szeplőtlen magyar eredetiségü alföld, törzsgyökeres magyar fővárosa, a lelkes Debreczen, mellyet Isten a végre választott ki, hogy kebelében emelkedjék fel a magyar nemzet szabadságának erős temploma.

Debreczen azon szikla, mellyre fogja épiteni Isten a magyar szabadság szentegyházát, mellyen diadalmaskodni a pokol kapui soha sem fognak.

Debreczen lakosai! polgártársaink! Ime az országgyülés s az ország kormánya testvéri bizalommal telepedik meg magyar vendégszerető tüzhelyeiteknél.

Megtelepedik azon bizodalommal, hogy körötökben a lelkesült hazaszeretet s igaz magyar érzelem tiszta levegőjét szivandja; — mellynek éltető szellemét sem sötétben ólálkodó árulás, sem pulya gyávaság, sem zavargó rendetlenség nem fogja soha megfertőztetni.

Megtelepedik azon szent bizodalommal, hogy ha kell, Debreczen lelkes magyarjainak tömegestőli fölkelése lészen a

zászló, mellynek magasztos lobogására a Tisza népének ezernyi ezerei mint hegyről a hógombolyag le fognak omlani az ellenségre, hogy még csak hirmondó se maradjon közüle, ki elmondja a hitszegők fejének, hová temette a tiszai magyarnép azon zsoldos sereget, melly arról álmodott, hogy édes hazánkat rabláncczra füzi.

Debreczen népe! Ime én a nemzet nevében Debreczen városát, a magyar szabadság őrvárosának nyilatkoztatom, s az országgyülést és kormányt a debreczeniek becsületérzésének rendithetlen sziklájára helyezem.

Kelt Debreczenben, január 6-án 1849.

A nemzet kormánya nevében

Kossuth Lajos,
a honvédelmi bizottmány elnöke.

Az első rendszabály, melyet a honvédelmi bizottmány Debreczenben életbeléptetett, a cs. kir. hadsereg hadmüveletei által megzavart postai összeköttetés helyreállitása volt.

Miután a még Debreczenbe meg nem érkezett rendőri és posta hivatalnokok utasittattak, hogy 15 nap alatt foglalják el állásaikat. Madarász László az uj postai forgalomra nézve igen szigoru rendeletet bocsátott ki. Ebben mindenekelőtt tudatta, hogy a postaigazgatóság székhelye Debreczenbe tétetett át, ezután ezeket rendelte:

1. hogy a posta Miskolczon, Ónodon át Debreczennel felállitott tábori posták által tartsa föl összeköttetését és a következőkre ügyeljen:

a) Minden hazai hivatalos levél ezentul Debreczenbe küldendő.

b) Az ellenségtől az ellenséghez vagy bárhová küldendő minden hivatalos vagy magán, vagy bármi néven nevezendő gyanus levél, nemkülönben kiáltvány, hirdetés stb. lefoglaltassanak és e czimezés alatt: «Madarász László honvédelmi bizottmányi taghoz» azonnal fölbontatlanul Debreczenbe küldessék.

A felső-magyarországi postahivatalokra nézve rendeltetett, hogy a *b)* pont alatti eljárás szerint a szállitások következőleg történjenek:

2. Nyitráról Léván, Balassa-Gyarmaton, Losonczon és Rimaszombaton át Miskolczra, Zólyomból Rimaszombatra és onnét hasonlóan Miskolczra, honnét a levelek mindig Ónodon át Debreczenbe szállitandók.

3. Hogy a dunántuli megyék Debreczennel minél szorosabb postai összeköttetésbe lépjenek, minden néven nevezendő levél-küldemények Somogy, Sopron, Fehér, Tolna, Baranya, Vas, Zala, Győr és Mosony megyékből ne Pesten, hanem Pécsen át Báttaszékre indittassanak, és az ottani postahivatal a bajaival tegye magát összeköttetésbe, hogy a tovább szállitást ezen vonalon Szegeden át Debreczenbe eszközölje.

4. A Kaposvár és Pécs közti összeköttetés azonnal lovas posták által eszközöltessék.

5. Az aradi postahivatalnak meghagyatott, hogy az Erdélyből érkező leveleket, melyek eddig Pestre küldettek, egyenesen Debreczenbe szállitsa.

6. A paksi posta Patajon és Izsákon át összeköttetésbe lép, és Kecskeméten, Pákán, Félegyházán, Csongrádon és Szentesen át lép biztos összeköttetésbe Debreczennel, ennélfogva Paks és Izsák közt Patán azonnal uj postahivatal állitandó föl.

7. Félegyháza és Csongrád uj postavonal által lépnek összeköttetésbe.

E rendelettel egyidejüleg egy más igen szigoru rendeletet is bocsátott ki Madarász László, melyben a legnagyobb felelősség és honárulási bün terhe alatt felhivta a postamestereket és postahivatalnokokat, hogy:

1. A postahivataloknál föladott hivatalos leveleket a legbiztosabb vonal fölhasználásával azonnal Debreczenbe küldjék.

2. Az ellenség által föladott és bárkihez intézett levelek, akár hivatalosak, akár magán levelek, hasonlólag a legbiztosabb vonalon Debreczenbe küldendők.

3. Hivatalvesztés terhe alatt minden a kormányhoz intézett hivatalos levelek, nagyobb gyorsasággal és pontossággal szállitandók, mint ez eddig történt.

4. Bármi czim alatt Pesten megjelenő hirlap nem oda, a hova czimeztetett, hanem azonnal Debreczenbe küldendő.

5. Előfizetési pénzek pesti lapokra nem Pestre, hanem a debreczeni postaigazgatósághoz intézendők.

6. Senki se merészeljen előfizetési pénzeket pesti hirlapokra átvenni.

A 4., 5. és 6. pontok által a honvédelmi bizottmány minden külről jövő befolyásnak véget vetett, noha előbb még az ellenséges kiáltványokat is közzétette a hivatalos lapban.

A kormány székhelyének, illetőleg az összes központi hivataloknak Debreczenbe történt áttétele következtében a következő rendeletek bocsáttattak ki:

Madarász László valamennyi Debreczenbe érkezett hivatalnokot, kik ott foglalkozás nélkül voltak, mivel főnökeik még meg nem érkeztek, fölszólitott, hogy további rendelkezésig Farkas Lajos rendőri tanácsnoknál jelentkezzenek. Továbbá elrendelte, hogy valamennyi városi és községi elöljáró 48 óra alatt névjegyzéket készitsen az ott lakó nyugdijazottakról, azok állásának és a helynek megemlitésével, ahonnan nyugdijokat kapják és ezt a honvédelmi bizottmánynak nyujtsák be.

Miután a térparancsnokság azt jelentette, hogy sok katonatiszt engedelem nélkül tartózkodik Debreczenben, Kossuth a személye melletti hadsegéd által azzal bizta meg a térparancsnokságot, hogy a kormány székhelyén tartózkodó katonatiszteket január 10-ére a honvédelmi bizottmány katonai kanczelláriájába rendelje. A nevezett napon az általunk elfoglalt nagy tanácsteremben több mint száz mindenféle fegyvernembeli tiszt jelent meg. Miután a tisztek jelenléte Kossuthnak bejelentetett, a szomszéd szobából nem sokára a terembe lépett, alig észrevehetőleg köszönt és komoly s izgatott hangon a következőket mondotta a tiszteknek: «Nyert csata után ennyi tisztet magam körül látni örvendenék. De az önök jelenléte most hazánk legválságosabb helyzetében szomorusággal tölt el. Jogositva volnék azokat a tiszteket, kik csapataikat szökevényekkint elhagyták, agyon lövetni. De ezuttal még kegyelmes akarok lenni a helyett, hogy igazságot szolgáltatnék, ezennel a legkomolyabban felszólitom önöket Debreczen elhagyására és

a csapataikhoz való indulásra, hogy ott nagyobb kötelességérzet és vitézség által jóvátegyék, amit most vétkeztek.» Ezután meghajtotta magát és elhagyta a termet.

Erre kinos jelenet állott be. Inditványozásunkra Bikkesy őrnagy kijelentette a tiszteknek, hogy nekünk és Tóth századosnak nevöket, csapataikat és itt időzésük okait jelentsék be följegyzés végett. De alig tette meg Bikkesy e fölszólitást, midőn a terem hátulsó nagy ajtaja felnyilt, s a tisztek sebes rohanva futottak rajta le az utczára, hogy meneküljenek. Csak mintegy 30 tiszt, kik közül némelyek még az osztrák egyenruhát viselték, vagy derék honvédtisztek és gentlemenek voltak, maradtak a teremben. Ezek okiratokkal mutatták ki, hogy illető hadosztályaiktól szolgálati ügyekben küldettek Debreczenbe. Képzelhető a benyomás, melyet e botrányos jelenet a hátramaradottaknál okozott.

Debreczen utczái rövid időre meglehetősen megtisztultak az ily tisztektől, de utóbb nemcsak a kormány székhelyén, hanem a szomszéd helységekben is mutatkoztak nagyobb számban. Most tehát a térparancsnokság ismételve bocsátott ki nyilvános fölszólitásokat a Debreczenben és vidékén tartózkodó tisztekhez, hogy magukat 24 óra alatt jelentsék és itt időzésük okát adják. Ez sem használt és a térparancsnokság fenyegetőzött, hogy nyilvánosságra hozza azon tisztek neveit, kikről tudomása volt, hogy kötelességeiket nem teljesitik. E fenyegetés teljesittetett is és a «Közlöny» hosszu sorát hozta az ilyen tisztek neveinek, melyek közt sok jó hangzásu is volt. Szentpály őrnagy többrendbeli fölszólitásaihoz sorakoztak a katonai parancsnoksági és hadügyminiszteriuméi is és ezek a forradalom végéig állandó rovatot képeztek a hivatalos lapban. Hogy e szemtelen visszaélést nem lehetett megszüntetni, oka az volt, hogy ama tiszteket, kik csapataikhoz nem mentek, csak a hadsereg lajstromából való kitörléssel fenyegették, a helyett hogy mindjárt az első esetnél a minden állam haditörvényeiben megállapitott halálbüntetést alkalmazták volna a szökevényekre. A «Közlöny» majdnem minden száma hozta azon tisztek neveit, kik föl lettek szólitva, hogy zászlóikhoz vagy ezredeikhez 14 nap

alatt nevük kitörlésének terhe alatt térjenek vissza és azokét, kik e fölszólitásnak nem engedelmeskedtek s a hadsereg lajstromából kitöröltettek. Az egész «Közlöny»-ben egyetlen egy eset van följegyezve, mely szerint egy hadnagy az ellenség előtti gyávaság miatt golyó általi halállal lett büntetve.

Forduljunk most el ez undoritó tárgytól, mely csak az akkor uralkodó határtalan pártfogásnak volt köszönhető, és térjünk át mindannak leirására, mit a hadügyminiszterium és a honvédelmi bizottmány, vagyis annak főnöke tettek, hogy a Tisza mögött az ellentállás minden eszközeit összpontositsák, rendezzék és fokozzák és a hadsereget hihetetlen rövid idő alatt tekintélyes erőre fejleszszék.

A hadügyminiszterium január 10-én tudatta, hogy a beállott események következtében székhelyét Debreczenbe tette át, hol azonban ujra megkezdette tevékenységét és valamennyi hadtest és hadcsapat-parancsnok, ugy szintén a kormánybiztosok és bármi néven nevezendő hatóságok oda utasittattak, hogy szolgálati leveleiket Debreczenbe küldjék.

A hadügyminiszterium, mely az egykori Bekk, most gróf Degenfeld-féle házban volt elhelyezve, tevékenységét csak a január 10-én Debreczenbe érkezett Vetter tábornok táborkari főnök jelenléte után kezdette meg. Vetternek a miniszterium személyzetének csekély része állott rendelkezésére, mert a hivatalnokok közül többen még nem érkeztek meg Debreczenbe, mások pedig Budapesten maradtak vissza, s ezek nem is foglalták el állásaikat, átalánvéve most a hadügyminiszterium végleges szervezése forgott szóban, mi csak deczemberben kezdetett meg. Igy tehát Debreczenben több uj kinevezés történt, melyek annál szükségesebbek voltak, mivel valamennyi hadtest áttétele után a Tisza mögé és egy hadmüveleti alap berendezésénél rendkivüli tevékenységet kellett kifejteni. Az, a minek a Tisza mögé való visszavonulásnál történnie kellett, annyi volt mint uj szervezés. A khaoszt el kellett oszlatni, mely a készületlen visszavonulás által mindenben és mindenkinél beállott. A katonai intézeteknek a számukra kijelölt helyeken be kellett rendezkedni és müködésüket kétszeres erővel megkezdeni. Kossuth első sorban gondoskodott erről; ő volt

a mozgató erő. — A csapat-álladékoknak ismét uj pihenési helyeket kellett kapniok, hogy ruházatról, fölszerelésről, fegyverzetről gondoskodni és a fölállitandó zászlóaljak, lovas századok s ütegek kiképzését megkezdeni lehessen. Az ujonczozási és lóállitási ügy, tekintettel a nagyon szükre szorult és némelykor veszélyeztetett területre, ujonnan volt rendezendő. A ruházati és fegyverszükségletről uj titkos szállitási források fölfedezése által kellett gondoskodni. Valamennyi rendes és nem rendes csapattal helyre kellett állitani az összeköttetést és jelentéseket tenni létszámukról és egyéb állapotukról. Minden városba és nagyobb helységbe helyhatóságokat kellett fölállitani, szállitási és kórházakat szerezni s ez utóbbiakkal a katonai orvosi ágazat szervezését szélesebb alapokon kellett eszközölni. Ezután következett a katonai igazságszolgáltatás, melynek kezelésére helyőrségi és rögtönitélő biróságok hozattak be különféle helyeken. Végre következett a hadügyi igazgatás legfontosabb ága, az élelmezés szabályozása és raktárak fölállitása a nevezetesb hadászati helyeken.

Ezekkel a fővonásokkal rámutattunk azon óriási munkára, melyet a hadügyminiszteriumnak végeznie kellett, hogy a felső és közép Tisza melléki területen szilárd alapot állithasson az ellentállás folytatására. Ez csakugyan meg is történt csodásan rövid idő alatt és aránylag csekély eszközök alkalmazásával. Nem volt több tiszt és hivatalnok alkalmazva, mint épen elkerülhetetlen szükség volt és ezek igen szorgalmasan és kitartóan dolgoztak. Fizetett henyélők, mint békés időkben sokan vannak a miniszteriumokban, nem voltak itt találhatók. A hadügyminiszteri tevékenység szálai a táborkari osztályból folytak ki, mely mint Görgey Arthur a hadügyministeri tárcza átvételekor igen helyesen jegyezte meg, tulajdonképen katonai központi kanczellária volt: de ez a Görgey és Klapka hadtestei egyesülése és átallánvéve egy nagy hadsereg szándékolt alakitása előtt még az nem volt keresztülvive, nem történhetett és csak mint ilyen hathatott, mivel tulajdonképen min központi hadmüveleti iroda mindenben intézkedett. Az a mi a táborkari osztálynál hiányzott, a táborkari teendők fölosztása volt külön osztályokba, tehát a tulajdon-

képeni szervezés, mint arra később Görgey törekedett. Ez később ugy is életbe lépett polna. Mindazáltal az ügyek a legcsekélyebb háboritás nélkül folytak.

Klapka mint ezen osztály főnöke csak rövid ideig müködött, mert már január 14-én parancsnokká neveztetett ki a felső Tiszánál alakuló hadtesthez Mészáros helyébe, ki a parancsnokságot a kassai vereség után állitólagos gyengélkedése miatt letette. A valóságos okot, mely őt e lemondásra birta, a becsületes öreg ur e vereségről tartott beszédében mondotta el az országgyülésen, mely beszámolási jelentésével a ház derültségét idézte elő: «A protestáns Rómába, Debreczenbe érkezvén — mondá egyebek közt — kassai vereségemre nézve a következőket jegyzem meg: Hannemann a hires orvos ismert munkájában azt mondja: a ki 30 évet ért el és nem tudja, mi ártalmas egészségének, nem érdemli meg, hogy éljen! Én, uraim, a fővezéri pálczát, melyet önök rám erőszakoltak, kezembe vettem, miként vittem azt, látták.» Éljen kiáltásokkal vegyest homéri kaczaj töltötte meg a házat, ugy hogy hosszas szünet állott be, mielőtt beszédét folytathatta, hogy leirja a csapatok minőségét, melyekből hadteste állott. Most tehát Mészáros átvette a hadügyminiszterium vezetését és nem sokára a táborkari osztály élére a legképzettebb és legmüveltebb tisztek egyike lépett, kik a magyar hadseregben szolgáltak, ki egykor a cs. kir. mérnökkar kitünő tagja volt, t. i. Stein Miksa báró mérnökkari ezredes.*)

*) Stein Miksa báró, Stein Imre báró cs. kir. altábornagy, fia született 1810-ben Gácsországban. Atyja mint tüzértiszt a csatamezőn a Mária-Terézia katonai lovagrendet nyerte, minek következtében bárói czimmel diszittetett. Ennek fivére hasonlóan cs. kir. altábornagy volt és mint tüzérségi főnök Olaszországban a Mária-Terézia rendet kapta. Stein Miksa kiképzését a cs. kir. mérnökkari intézetben nyerte, melyből 1831-ben kitűnően végzett tanfolyam után a cs. kir. mérnökkarba lépett, melyben 1848-ban századossá lett a péterváradi mérnöki igazgatóságnál Kayser mérnökkari ezredes oldala mellett. A szerb fölkelés kitörésekor Stein Hrabovszky altábornagy szlavoniai főhadparancsnok oldala mellett szolgált és ennek áttétele után a déli harcztéren, hol táborkari szolgálatokat teljesitett. November hóban őrnagygyá neveztetett ki a 2-ik sorgyalogezredhez és januárban Debreczenbe hivatott, hol táborkari alezredessé

XII.

A katonai intézetek berendezése Nagyváradon. — Élelmezési raktárak, tábori kórházak és helyhatóságok fölállitása. — A csapatokkal való összeköttetés helyreállitása. — 15—30 kros bankjegyek és rézpénz kibocsátása. — A sajtó. — Élet Debreczenben.

Kossuth Debreczenben legelőbb is a katonai intézetek elhelyezéséről gondoskodott. E tekintetben a Pestről való elvonuláskor Vetter javaslatára abban állapodtak meg, hogy Nagyváradot tegyék nagy szertárrá. Fekvése által az ugyszólván hadmüveletei alapunk központját képezte, mivel ép ugy az erdélyi mint a felső és közép-tiszai hadtesteket onnét ép oly gyorsan lehetett mindennel ellátni, a mint azt az akkori forgalmi viszonyok

---

lett és az önkénytes lovasság szervezésével bizatott meg. Február elején a hadügyminiszterium táborkari osztályának főnökévé neveztetett ki és e minőségben nem sokára ezredessé lépett elő. Ez állásban rendkivül tevékeny volt és a nagy szervezési munkát czélszerü és teremtő eszméivel oly módon vitte, hogy nem sokára kitünt vele. E mellett rendkivüli munkaerőt tanusitott és e tekintetben szolgálati hatáskörén is tulment. A várakat Ausztriában és Magyarországon majdnem mind tökéletesen ismerte és azok némelyikében nagyobb épitészeteket vitt keresztül, igy a többek közt a nagy laktanyáét Olmüczben és más erőditési épületeket is. Ha valamely tábornok egyik-másik vár parancsnokává lett, vagy ostromolnia kellett valamelyikét, nem mulasztá el őt emlékirat által utasitani, s a védképesség minőségét kimutatván, az eszközöket kijelölni, hogy igy gyengéi fölhasználása által védhesse vagy ostromolhassa az illető várat. De különben is más utmutatásokat is adott a vele barátságos lábon álló tábornokoknak. Mindezeket saját jóakaratából tette. Azonfelül a hadügyminiszter főhadsegéddé is kinevezte őt s ezáltal a magasbrangu tisztekkel irás- és szóbeli összeköttetésbe lépett. Debreczenben a katonai rendőrséget ke-

megengedték. Azonfelül Nagyváradon még a szükséges helyiségek is megvoltak, jelesül a nagy kastély mühelyek és raktárak befogadására. Végre pedig Nagyvárad hadtesteink föl-állitása által közvetlen támadás elől tökéletesen meg volt védve.

A kastély, melyet várnak neveztek, tökéletes fegyvertárrá változtatott át, ott állittatott föl a fegyvergyár, melynek alkatrészei épségben érkeztek meg Rombauer igazgatóval, s ujra

---

zelte és rendelkezett a fogságba esett cs. kir. tisztek fölött, kik megérkezésükkor be lettek neki mutatva. Stein sokoldaluan képzett tiszt volt, magán társalgásban szivélyes és előzékeny, de csipős szarkazmusáért a felebbállók és nyerseségéért az alsóbbak iránt kellemetlen. Ehhez járult még nagyon heves véralkata, mely gyakran kellemetlen jeleneteket idézett elő irodájában. Többoldalu nagy tevékenysége daczára elért eredményeiben, melyeket Kossuth nagyon méltányolt, még sem birta az ő föltétlen bizalmát, még pedig ugy hiszszük, hogy ok nélkül. Nem tartoztunk bálványozói közé, mert első szolgálati találkozásunk arra határozott, hogy további összeköttetésünk csupán szolgálati maradt, de véleményünk az, hogy a férfiu, ki oly buzgón szolgál egy ügynek mint ő, annak csakugyan hive volt. Hogy azonban Stein beismerte, miszerint bizalmatlansággal viseltetnek iránta, azt két eset bizonyitja. Midőn Bem Nagy-Szeben ellen első támadása után Dévára szorittatott vissza, Kossuth előtt panaszkodott, hogy az igért pót-lőkészletet nem küldötték el neki. Erre Kossuth Steintól irásbeli nyilatkozatot követelt, melyet ez ilyképen adott: «A Bem tábornok számára rendelt lőkészletnek már meg kellett érkeznie Dévára. De meg kell jegyeznem, hogy 6000 főnyi létszám mellett többet puffogtatott el, mint 30000 főnyi sereg tehetné ugyanabban az időben.» És állitása erősitéseül a fölhasznált töltények jegyzéke ágyuik szerint mellékelve volt. Nyilatkozata végén még ezt a megjegyzést tette: «Ha áldozatkész müködésem Magyarország ügyeért bizalmatlansággal hálálltatik meg, lelépek állásomról és noha nem vagyok magyar és tudom, hogy Magyarország bukása és a bitófa rám nézve két elválaszthatlan dolog, mint közlovas fogok a hadseregbe lépni és Magyarország jogait tovább védeni, letett eskümhez képest.» Midőn az ostromló hadtest átvételére Gyulafehérvárra való indulása előtt elutazott, legnagyobb meglepetésünkre minket hozott javaslatba utódául igen izgatottan ezt monda: «Mindazokért, a miket én tettem, háládatlansággal és bizalmatlansággal fizettek. Onnél hagyom az iróasztalomban levő 500 levelet, melyekből láthatja, mikép cselekedtem mindig.» Midőn előtte kijelentettem, hogy e leveleket nem fogom olvasni, ismételve felszólitott rá, hogy csak olvassam el. A függetlenségi nyilatkozat után Kossuth bizalmatlansága Steinnal szemben annyiban igazolva volt, a mennyiben ez a békepárttal lépett összeköttetésbe, melynek terve az volt, hogy Kossuth bizonyos módon mellőztessék, a függetlenségi nyi-

kezdett müködni és megnagyobbittatott. Ezen szállitmányt egy állami és két magán fegyvergyáros század kisérte, melyek ott Lahner igazgatósága alatt azonnal lőfegyvereket, szuronyokat és kardokat készitettek. Az összes fölszerelési és lőkészleti anyagok a várban helyeztettek el s ezek a cs. kir. 5. tüzér-ezred 1000 embere által, kik nem akartak magyar szolgálatba lépni, kisértettek, de a lőkészlet készitésénél kitünő szolgálatokat tettek és Nagyváradig szállittattak. Mindezek Rombauer igazgató, Müller svájczi születési fölügyelő és a cseh Koidl főmérnök alatt állottak és a több hazafi által ajándékozott vagy azoktól vásárolt lőfegyvereknek önkénytes csapatok és népfölkelés számára való átalakitásával foglalkoztak. A roppant mennyiségü készletek a Pestről való elvonuláskor egyideig a hóban megakadtak, mert nem volt elegendő vasuti kocsi s gőzmozdony és Perczel tábornok a czeglédi vasuti hidat lebontatta. Ulrich tevékeny tüzérőrnagy készlet-felügyelő kocsin volt kénytelen megtenni az utat Pestről Debreczenbe, mivel az utolsó vonatot elmulasztotta. Nagyváradon a lőkészletben történt kár nem sokára helyre hozatott,

---

latkozat megtagadtassék és hogy Ausztriával béke-alkudozások kezdessenek. Stein magára vállalta Kossuth elmozditását. A kápolnai csata után őrségül Debreczenbe áttett Zanini-féle olasz ezred nehány tisztje meg volt nyerve, ugy szintén a Debreczenbe szállásolt huszár pótszázad is. Kossuthot éjnek idején a Zaniniaknak segedelmével el kellett volna fogni és huszároktól kisértetve Debreczenből elvitetni, hová, azt senki sem tudta. A lovas század késő éjjeli órában már föl is volt állitva, de midőn Stein a béke-apostoloknak tudtára adta, hogy minden készen van, azok elvesztették bátorságukat az ugynevezett államesinyhez, mely nézetünk szerint a helyzeten mitsem változtatott volna, egyébbiránt azt hisszük, hogy ezen összeesküvés szálai egészen bizonyos katonai körökig nyultak. Stein ezen egész epizódot igen tekintélyes emigrasoknak maga beszélte el Konstantinápolyban Bem legyőzetése után Erdélyben, Stein a maga kis hadoszlopával román területre menekült és Viddinben áttért az izlamra. A török hadseregben kitünő állást foglalt el, de a török pasa-gazdálkodás örökké való birálgatása következtében nem volt nagyon kedvelt egyéniség. Végre tragikailag fejezte be pályáját. Egy igen rossz hirben álló német menekült elorozta egyik kéziratát, melyben a török állapotokat ostorozta. A kézirat Riza pasa kezei közé került és Stein börtönbe jutott és török mód szerint nem látott többé napvilágot —; ez 1858-ban történt.

mivel Ulrich pár nap mulva dolgoztatni kezdett. Több mint 1000 ember dolgozott 6 órai fölváltással és az ágyulőkészleten kivül naponkint 250 ezer puskatöltény készült. Nagyváradon azonkivül fegyvergyutacsok is készittettek igen mesterséges gép által, melyet a Turszky sorgyalog-ezred egyik főhadnagya hozott Belgiumból. Az ehez szükségelt robbanó higanyt egy franczia készitette. Ugyan ezt alkalmazták az augusztini fegyverekhez is. A gyutacsgyár a vár kazamatáiban helyeztetett el.

Nagyváradon ágyuöntőde is lett fölállitva, az ágyuk mind 6 fontosak voltak és sok ágyu öntetett az ütegek számára. Az ágyukon e mondat: «ne bántsd a magyart» volt látható. Többnemü kisérletek után végre Skopal főhadnagy fáradozásainak sikerült az akkori időben annyira elhiresedett kongreve-röppentyük javitott nemét előállitani és egy fél üteget alakitani azokból. Ezekkel 7 fontos gránátok lövettek 1200—1400 lépésnyire. Skopal után Wilfinger egykori cs. kir. tüzmester, majd főhadnagy lett ütegparancsnokká és Bemhez küldetett Erdélybe, hol a hegyi háboruban nagy sikert lehetett e röppentyükkel kivivni. Utóbb egy elfoglalt ellenséges röppentyü-üteg mintájára még többet késziteltek. Erre nézve Moser százados is kitünőleg müködött. A röppentyügyártás hasonlóan Nagyváradon volt. Januártól májusig ugyanott igen sok ágyutalp és társzekér is készült.

A főruházati bizottság átköltözése Nagyváradra a legszebb rendben történt anélkül, hogy kárt szenvedett volna, mivel elvonulása idejekorán kezdetett meg; deczember vége felé már elhagyta a pesti Ujépületet és minden földolgozott és nyers anyagot, mely nagy mennyiségü volt, Nyitrai őrnagy igazgatása alatt előbb Debreczenbe hoztak, mig Lukács Sándor *), a fölszerelési ügyekkel megbizott igen tevékeny győri

*) Lukács Sándor 1822-ben született. 1848-ban Zichy Ottó gróf titkára volt. Mint nagyeszü és képzettségü fiatal ember, kitünő szónoki tehetséggel birván Győr városa által országgyülési képviselővé választatott. Lukács a legelőbbre haladott ember volt a korszellemhez képest, egészen forradalmár, határozott jellemü és fáradhatlan tevékenységü férfiu, de e tevékenységét mint képviselő a parlament kebelében nem érvényesithette,

kormánybiztos és képviselő előre sietett Nagyváradra, hogy ott helyiséget rendezzen be a főruházati bizottság részére s az összes készletek azonnal oda is szállittattak.

A ruházati bizottság fiókja, melyet Pozsonyban állitottak föl Káldor őrnagy alatt, egy időre Debreczenben megmaradt. Később ez a fiók is egyesittetett a nagyváradi főruházati bizottsággal.

Irodául a Frimont grófféle palota egy része rendeztetett be. A raktárak az apáczák zárdájának iskolai helyiségei 1. és 2. emeletébe tétettek, a nyers anyagok és műhelyek pedig a papnövelde épületében, hol a munkák kettőztetett buzgósággal kezdettek meg ujra.

Az ellenség által meg nem szállott vidékek lakosságához Lukács fölhivást intézett, melyben meghagyta, hogy a kijelölt tárgyakat szállitsák Nagyváradra a főruházati bizottsághoz és ez nagy mérvben meg is történt. Midőn tavaszszal a ruházati bizottság szükségletei növekedtek, Lukács valamennyi mesteremberhez szigoru utasitásokat küldött, hogy csak a háborura

---

hanem azon kivül és igy azon hét első képviselő egyike volt, kiket a nemzeti kormány kormánybiztosokul nevezett ki. E minőségben Győrött igen kitünően hatott. Két önkénytes zászlóaljat állitott Győrmegyében, melyek utóbb honvéd zászlóaljakká alakittattak át, laktanyákat és kórházakat alapitott számukra és a csapatokról nagy élelmiszerek és gabonakészletek által gondoskodott. Csapataink Pozsonyból történt kivonulása után e készleteket a polgárok közt osztotta szét. Heves kiáltványai következtében, melyeket a cs. kir. csapatok bevonulása alkalmával a néphez intézett, az ellenség azt hitte, hogy az élelmiszer készleteket megmérgeztette, mit azonban nem tett. Ismert erélyessége és azon bizalom következtében, melylyel Kossuth iránta viseltetett, a főváros kiüritése után Lukács Nagyváradra a fölszerelési ügy élére állittatott. Nagykiterjedésü tevékenysége Nagy-Váradon a főruházati bizottság fennebbi leirásából látható. Még csak azt lehet hozzátenni, hogy Lukács éjjel-nappal fáradhatlanul dolgozott és noha e szakmában avatatlan volt, a különféle anyagok és eszközök ismeretében és megitélésében mégis oly gyakorlottá lőn, hogy a szakavatottakat is csodálkozásra ragadta. E mellett a megtestesült becsületesség volt és tevékenysége által nagy becsülésben részesült a forradalom alatt. A világosi katasztrófa után előbb Hamburgba menekült, hol a menekültek főnökévé választatott, onnan Francziaországba ment, hol Pauban 1855-ben tüdősorvadásban meghalt.

való készleteken dolgozzanak és a hivatalos uton hozzájok szállitott megszabott anyagot általok dolgoztatta föl.

Egyuttal az északnyugati határon fegyverekkel, posztóval stb. csempészet folytattatott és szerveztetett, melynek szálai egész porosz Sziléziáig terjedtek. Legtevékenyebbek voltak a különféle iparágaknál mint munkavezetők Tóth Gáspár, Hajós Sándor, Oláh Elek és Gyurkovics pesti polgárok és mesterek, kik Nagyváradra követték a kormányt.

Nagyváradon végre nagy élelmezési raktár és tábori kenyérsütőde állittatott föl. Azonkivül nehány gyalogsági és lovassági álladék helyeztetett ott el, és mivel a honvédkerületi parancsnokság Debreczenből Nagyváradra tétetett át, az ujonczok és kik azon kerülethez tartoztak, uj zászlóaljakká alakittattak, gyakoroltattak be, szereltettek és fegyvereztettek föl. A mi az ujonczozást átalánvéve illeti, az a császári csapatok által meg nem szállott megyékben háboritatlanul folyt. Azonfelül a toborzás ép ugy nyiltan mint az ellenségtől megszállott vidékeken bizalmi férfiak által titokban folytattatott.

Nagy élelmiszer-raktárak és lőszerálladékok voltak még Török-Szent-Miklóson, Ujvároson, Tisza-Füreden és Kolozsvárott berendezve.

Állandó kórházak közül egy Debreczenben állittatott föl, mire a kegyesrendiek épülete 2—300 betegre volt berendezve. Mint igazgató törzsorvos ott Obonyai János orvostudor müködött, továbbá Nagyváradon, hol Policzer Illés volt főorvos. Továbbá Karczagon, Szoboszlón, Nagy-Károlyban, Nyiregyházán, Szegeden. Mozgó kórházak a Tisza mentén Kis-Ujszálláson, Tisza-Füreden, Kunhegyesen, Madarason és Ujvároson léptettek életbe. Valamennyi nevezett helyen voltak térparancsnokságok, a városokban pedig szállitási parancsnokságok föl-állitva.

A helyhatóságok a komány székhelyén voltak:

D e b r e c z e n b e n eleinte Asbóth Lajos őrnagy müködött mint térparancsnok, ki rövid időszünetek alatt mint alezredes katonai parancsnokká és az Ujvároson összeállitott kis tartalék-hadtest parancsnokává lett. — Térparancsnok Szentpály őrnagy volt.

Igen rövid ideig Répásy tábornok volt katonai főparancsnok és február 5-én Kiss Ernő tábornok lett Magyarország főhadparancsnokává, oldala mellé Meszlényi ezredes neveztetett ki.

Nagyváradon Leitner Nándor alezredes volt várparancsnok. Térparancsnok Csillagszeghi János őrnagy és térőrnagy Székely Elek.

Szegeden és Szolnokon egy-egy őrnagy, más helyeken századosok voltak térparancsnokok.

A helyhatóságok fölállitásával rendes futárszolgálat volt minden irányban szervezve, hogy az ellenség valóságos és tervelt hadmüveleteiről a különféle csatatéreken a mennyire lehetett pontos és megbizható tudósitások jöhessenek.

A hadmüveleti alap berendezésével egyidejüleg a nemzetőri osztály főnöke Kiss őrnagy részéről rendelet küldetett szét, melyben a nemzetőri őrnagyok fölszólittattak, jelentsék azonnal, elhagyták-e állomásaikat vagy sem, és pedig az első esetben azzal az utasitással, adják tudtul, hová mentek, hogy szükség esetén rendelkezni lehessen velök. Egyuttal szigorun meghagyatott nekik, hogy csapatosztályaik létszámáról és állapotáról jelentést tegyenek.

Hasonló értelemben bocsátott ki a hadügyminiszter egy rendeletet valamennyi elkülönitett csapat-parancsnokokhoz és álladékokhoz. Valamennyi zászlóalj- és ezred-parancsnoknak pedig meghagyatott, hogy a létszám-jegyzékeket és a tisztek sorjegyzékét küldjék be.

Répásy tábornok, lovassági főfelügyelő felszólitotta a keretparancsnokokat, jelentsék azonnal, elhagyták-e állomásaikat és hová mentek? Hasonlót kellett jelenteniök, ha jövőre nézve kénytelenek lennének állomásaikat változtatni. Egyuttal a keretszázad állapotáról és készleteiről is azonnal jelentést kellett tenniök.

Szóval ez a felkeresés stadiuma volt, mely igen gyorsan ment át a föltalálásába és az összes erők gyüjtésébe.

Alig állottak be a kedvező körülmények, illetőleg hadmüveleti alapunkon a kereteknél, zászlóaljaknál, lovasszázadoknál s az ütegeknél bizonyos rendszeresség, midőn a had-

ügyminiszterium azon parancsot intézte az összes keret és álladék parancsnokságokhoz, hogy minden 48 órában jelentést küldjenek be, kimutatás alakban, hogy abból a csapatok, osztályok ruházata, fölszerelése és fölfegyverzése kitünjék. E kimutatásokhoz hetenkint a csapatok kiképzéséről jegyzeteket is kellett beküldeni.

A kimutatásokból látható fölszerelési czikkek létezését vagy hiányzását jegyzőkönyvekbe igatták, melyben minden csapatnak megvolt a maga rovata. Ezáltal valamennyi szervezés alatt levő csapat harczképességi állapotát meg lehetett látni és elég volt egy tekintet a jegyzőkönyvbe, hogy rögtöni mozgósitás esetében tudni lehessen, minő intézkedéseket kelljen tenni. Oly helyeken, hol több csapat állittatott föl, sürgős esetekben a fölszerelési czikkek más csapatól a legelőbbre tolottak számára küldettek el.

Hogy a katonai intézetek készletei előállitásának előhaladását ismerni lehessen, ezek oda utasittattak, hogy a táborkari osztálynak minden negyedik nap kimutatásokat küldjenek, melyeknek tartalma jegyzőkönyvileg vétetett föl. Igy tehát pontosan tudták, miként állanak a hadi készletek.

A háboru folytatására azonban mindenekelőtt pénzre volt szükség és Kossuth nem késett, mihelyt a bankjegy-sajtók Debreczenbe érkeztek, azokat azonnal müködésbe hozni. Első gondja azonban az volt, hogy az aprópénz nagyon érezhető hiánya megszünjék. Azonnal veretett magyar krajczárosokat az országgyülés jóváhagyása reményében, de mivel ezek sem bizonyultak elegendőknek a rendes forgalomra és a négy részbe szakitott osztrák forintok a Tisza vidékén semmi értékkel nem birtak, három sajtóval 15 és 30 krajczárosokat nyomatott. Ez által a nagy pénzszükség el volt háritva.

Miután minden egyébről gondoskodva volt, Kossuth egy kipróbált külföldi tábornok után is látott, kire a magyar hadsereg főparancsnokságát bizhassa. Igaz, hogy a honi fiatal erőknek a hadvezérek közt még mindig nem volt alkalmuk képességüket nagyobb hadmüveletekben tanusitani és mutatkozott egy kitünő fővezér megszerzésének szük-

ségessége. Azonban külföldieket állitani egy hadsereg élére semmiféle körülmény közt nem tanácsos. Mindig jobb, ha hazafiak kezei közt van a hadsereg vezénylése. Ha ez azonban már rendezett állandó hadseregekre nézve áll, még inkább fontolóra veendő nemzeti hadseregéknél. Hát még forradalminál, hol hiuság, féltékenység és bizalmatlanság még erősebben lépnek föl, mint a rendezett állami életben, hol az engedelmesség a magasb katonai körökben inkább az önkénytes hazafiui alárendeléstől, mint a fegyelem parancsaitól szokott függni, ott a külföldiek alkalmazása a hadsereg élén valóságos baj.

Külföldiek csak akkor szilárdulnak meg, ha tekintélyes sikereket vivtak ki.

Kossuth elhatározta, hogy Teleki László gróf ajánlatára Dembinszkit*) az öreg lengyel tábornokot fogja megnyerni, mi igen könnyen ment, miután Dembinszki különben is vágyolt Magyarországon szolgálni, de a helyett, hogy őt, mint akarta, tanácsadóul használta volna föl, azon időben nevezte ki az összes magyar hadsereg főparancsnokául, midőn Görgey

*) Gróf Dembinski Henrik született 1791-ben a krakkói vajdaságban; anyja, gróf Mozsinszki főudvarmester lánya kitünő nevelést adott neki. 1807-ben a cs. kir. mérnökkari akadémiába Bécsbe jött, hol szorgalmasan tanult, de csak két évi tanfolyamot végzett, mert 1809-ben katonai szolgálatba akart lépni. Egy előkelő osztrák pártfogó, valamint Poniatowszki herczeg tiszti állást akart számára kieszközölni, de Dembinszki érdemet keresett abban, hogy katonai pályáját alólról kezdje és mint közlovas lépett az 5. lengyel könnyü lovasezredbe, melyben az 1812-ki hadjárat kitörése előtt hadnagygyá lett. Szmolenszk bevételénél annyira kitünt, hogy Napoleon a harczmezőn századossá nevezte őt ki. Dzsidaszurás által sulyosan megsebesült s igy nem vehetett többé e hadjáratban részt. 1813-ban részt vett ezredével a szász hadjáratban és itt személyes bátorsága által annyira kitünt, hogy a franczia becsületlégió keresztjével diszittetett fel. A visszavonulásnál Francziaországba jutván, Viclohorski tábornok segédtisztjévé neveztetett ki. Párisban mint Varsó herczegség ideiglenes hadügyminisztere müködött. Napoleon leköszönése után Lengyelországba ment, hol 1815-ben megnősült és teljesen visszavonultan kis jószágán nagy szorgalommal és nyereséggel gazdálkodott. Az 1830-ki lengyel forradalom kitörésekor egy lovas ezred őrnagya volt, de nemsokára a krakkói vajdaságban fölállitott mozgó nemzetőrség főparancs-

és Klapka egyesülésüket keresztülvitték s ezáltal vezéri tehetségüket bebizonyitották.

Végre Kossuth arról is gondoskodott, hogy az ország tudomást vegyen arról, minő életmód uralkodik a közép és

---

nokává lett s e minőségben ezredessé lépett elő. A grockovi csata napján nemzetőrségi gyalog dandárával Varsóba érkezvén, Skrzénecki főhadparancsnoktól saját kivánságára egy lovas dandár parancsnokságát nyerte. Ennek élén a kuflevi ütközetben egész napon át sikerrel harczolt egy tulnyomó orosz haderő ellen és ezért dandártábornokká neveztetett ki. Dembe-Wielkénél ő döntött lovas dandárával. Nehány héttel később egy mind a három fegyvernemből alakitott hadtest parancsnokságával bizatott meg. Ezzel a lengyel hadsereg balszárnyán állott és a Narev fölötti hidat elfoglalta, mi által a hadsereg visszavonulását biztositotta. Késő éjig védte a hidat a Diebitsch alatti tulnyomó orosz hadsereg ellen és ez által lehetővé tette a lengyel hadsereg egyesülését Varsónál. Ezután kis hadtestével Gielgud seregéhez tétetvén át, annak minden viszontagságait osztotta az osztrolenkai szerencsétlen nap után. De midőn Gielgud több tábornoka elhatározta, hogy porosz területre lépnek át, Dembinszki elvált tőlök és azon merész elhatározást tette, hogy az ellenség által megszállott területen át egész Varsóig fog nyomulni. Miután a hosszu utat egész a Vilna forrásáig és a Niemenig megtette, 1831. év julius végén 4900 emberből és 6 ágyuból álló hadoszlopával Varsó elé megérkezett. Itt diadalmasan fogadtatott, a város kormányzójává és nemsokára főhadvezérré neveztetett, mely állást azonban csak rövid ideig töltötte be. Az ismert lengyel meghasonlás, melynek ez ország lassankint áldozatul esett, egészen kitört, midőn az oroszok Varsó kapui előtt állottak. Egyébiránt Dembinszki heves jelleme is tarthatlanná tette állását. A forradalom bevégeztével Francziaországba ment, hol rövid félbeszakitással 1833-ban, mely évben több honfitársával Mehemed Ali szolgálatába lépett azon reménynyel, hogy Oroszország ellen fog harczolhatni, mivel II. Mahmud szultán hozzáfordult segitségért, egész 1848-ig tökéletesen visszavonulva élt. E mozgalmas időben május havában elhagyta Párist és mindenekelőtt Boroszlóba ment, hol a Mieroslavski-féle pucsot Posenben mint téves politikai kombináczióra fektetett vállalatot közönyösen tekintette. Ép oly kevésbé várt valamit a krakkói és lembergi zavargásoktól. Miután a Boroszlóban nagy számban tartózkodó lengyel menekültekből egy 5—6 tagból álló kormány alakitásának terve az illetők meghasonlása miatt füstbe ment, a lengyelek két irányban kezdettek müködni, hogy előnyöket biztositsanak hazájoknak. Egy részök a szláv kongresszusra ment Prágába és azon nézetben volt, hogy érdekök hozza magával, miszerint a szlávokkal tartsanak és Ausztria részén Magyarország ellen harczoljanak, másik részök pedig és ehhez tartozott Dembinszki, a

felső Tiszánál. Ezt vette Kossuth legelőbb is szemügyre és a nagy izgatási eszközhöz, a sajtóhoz folyamodott.

A «Közlöny» után januárban megjelent még az «Alföldi

---

szlávok kibékülését akarta és mindenekelőtt a horvátokét a magyarokkal és egyesülést Ausztria ellen. Mind a két esetben az volt a lengyelek czélja, hogy kizsákmányolják az összeütközést Ausztria és Magyarország közt hazájuk érdekében. Dembinszki kivánsága tehát az volt, hogy részt vehessen a magyarok függetlenségi harczában. Ezen kivánságát gróf Teleki László, akkoron Magyarország kormányának képviselője Párisban, annyiban teljesitette, a mennyiben közlekedésbe lépett Dembinszkivel egy angol közbenjárása által, ki Dembinszkit ismerte. Dembinszki az ajánlatot örömmel fogadta és Teleki ez ügyben irt is. Kossuthnak. Szabó Imre ezredes Kossuth megbizásából nemsokára Párisba érkezett, hogy lengyel tiszteket nyerjen meg Magyarország számára és ekkor Dembinszki és Teleki abban állapodtak meg, hogy előbbi azonnal utazzék Debreczenbe. Dembinszki akkor határozottan a magyar hadsereg főparancsnoksága átvétele ellen nyilatkozott. 1849. év január 3-án elhagyta Párist és hosszas kalandon kerülő utakon át január 17-én Ujvárosra érkezett, hol Répásy tábornokkal találkozott, ki azon tanácsot adta neki, ne szálljon meg Debreczenben sehol, hanem menjen egyenesen Kossuthhoz. Ugy is történt. A honvédelmi bizottmány elnöke tárt karokkal fogadta őt és más nap három óra hosszán át értekeztek egymással, mely alkalommal Kossuth lefestette előtte az átalános helyzetet, keserü panaszokban és szemrehányásokban tört ki Görgey Arthur ellen, kit mint mondá, ezen állásra emelt és a ki most ezt hálátlansággal fizeti vissza. Ő, mond Kossuth, Váczott kiáltványt bocsátott ki, melyben kijelenté, hogy a kormányt nem akarja elismerni. És gyalázatára be kell vallania, hogy küldönczök kiküldése daczára sem tudja, hová lett Görgey. Egy sorral sem hallat magáról. Miután fölindulása csillapodott, nagy elismeréssel szólt a lengyelekről, de a beszélgetés folyamában a következő nevezetes nyilatkozatot tette: «Tábornagy ur! Az ön honfitársai ugy harczolnak mint az oroszlánok. Mindenütt példányképei a vitézségnek, de őszintén bevallva, sokkal több bajt okoznak nekünk, mint egész hadseregünk. Mindennap uj követelésekkel állanak elő, mindennap uj meg uj veszekedés tör ki köztök, ugy hogy azt se tudhatjuk, mit akarnak tulajdonképen. Ma azt kivánják, hogy a magyar kormány szedje őket össze és alakitson belőlök egy lengyel legiót, holnap mást kiván mindegyik. Mondja meg ön, kérem, mit tart e követelésekről?» E nyilatkozatra Dembinszki határozottan ellenezte a lengyelek légióba egyesitését. Oszsza be őket s z á z a d o n k é n t a különböző csapattestekbe, ahol jó szolgálatokat fognak tenni, minthogy, mint ön mondja, példányul szolgálnak. Dembinszki javaslata fő okát elhallgatta, hogy Kossuth-

hirlap», az «Esti lapok» és a radikális «Márczius tizenötödike.» Ezek a lapok az összes megyékben nyilvános vagy titkos uton terjesztettek és még Windischgrätz szemei előtt is sokan tar-

---

ban ne ébresszen korai aggodalmakat. Miért ellenezte egy lengyel légió alakitását, azt emlékirataiba a következő nevezetes szavakkal fejezi ki: «Attól tartottam, hogy egy lengyel légió fölállitásával könnyen Ausztria vagy Oroszország szövetsége támadhatnék, mely Magyarország jövőjét megsemmisithetné, de Kossuth sajnálkozásomra csakhamar megfeledkezett tanácsomról.» Emlitésre méltó még, hogy Dembinszki a kibékülést a szerbekkel és horvátokkal némi engedékenység által mint szükségest hangsulyozta, mit Kossuth nem szivesen hallott. Másnap Dembinszki megkapta altábornagyi kineveztetését azon ranggal, melylyel a lengyel hadseregben birt t. i. 1831-től és fölhivatott, hogy be nem várva egyenruhája elkészitését, azonnal induljon Perczel Mór hadtestéhez, hol inkább mint tanácsadó müködjék. De midőn a kormánytól parancsot kapott, hogy a Perczel hadteste 4000 gyalog, 500 lovas és 12 ágyujával Klapka erősitésére Tokajba induljon, legelőbb is nehézségekre talált, Perczel ugyanis kijelentette, hogy ő maga szervezte a hadtestet, hogy Debreczenben ármányok szövetnek ellene és ő a kormánynak ez esetben nem fog engedelmeskedni. Hosszabb alkudozások után Perczel végre kijelentette, hogy visszalép a parancsnokságtól. Január 31-én Dembinszkire a Perczel és Klapka-féle hadtestek és nemsokára a Vécsey- és Damjanich-féle hadtestek főparancsnoksága is ráruháztatott, mindösszе 37,000 ember fölött, Görgey és Klapka hadtesteinek egyesülése után Dembinszki az összes magyar hadsereg főparancsnokává neveztetett ki és hadmüveleteit a Windischgrätz alatti cs. kir. hadsereg zöme ellen a Tarna felé történt előnyomulásával kezdette meg. A kápolnai csata után, mely az összes hadtestek nem helyes időben történt közremüködése által hiusult meg, Dembinszki a Tisza mögé történt visszavonulásánál Görgey és a többi hadparancsnokok által bizalmatlansági kifejezés következtében, mely pártütési tényben mutatkozott, a főparancsnokságtól elmozdittatott. 1849. márczius havától juniusig rendelkezés alatt maradt Debreczenben mint katonai tanácsadó, utóbb pedig Bártfán az ujonnan fölállitott északi hadtest főparancsnokságát vette át, melyet azonban nemsokára azon okból tett le, mert Kossuth nem fogadta el a Gácsországba való berontásra vonatkozó tervét. Miután a Kossuth és Görgey közt egyre élesebbé váló villongások kitörtek, előbbi azon nem szerencsés segédeszközhöz nyult, hogy Mészárost nevezte ki főhadparancsnoknak, Dembinszkit pedig táborkari főnökének és a két öreg ur nem juthatott Komáromig. Most tehát Dembinszki a tiszai hadsereg parancsnokságát kapta, mely Szegeden pontosittatott össze. A szőregi csata után augusz-

tották azokat Budapesten. Ezen az uton az egész ország tudta, mi történik Debreczenben és a különféle harcztereken, mit határoz az országgyülés és mit rendelt a nemzeti kormány.

Igazi fogalma az átalános nagy mozgalomról, a lázas tevékenységről s a tarka forgalomról, melynek szinhelye a valódi magyarság székhelye volt, csak annak lehetett, ki Debreczent amaz izgalmas időben látta. Az ottani életben tükröződött vissza az egész helyzet. Debreczen, melynek lakosai majdnem megkétszereződtek, egy nagy táborhoz hasonlitott. Toborzási asztalok voltak a nyilvános tereken fölállitva, melyekhez százankint gyülekeztek az emberek, hogy az uj honvédzászlóaljakba soroztassák magukat, nagy ujoncz szállitmányok mentek Debreczenen át gyülhelyeikre és ujonnan fölszerelt zászlóaljak, lovas századok és ágyuütegek vonultak keresztül a városon, hogy hadosztályaikhoz csatlakozzanak.

Az utczákon mindennemü szekerek és kocsik torlódtak, melyek élelmiszereket és lőkészleteket szállitottak. Számtalan pót-ló, melyek a huszárság és tüzérség számára voltak rendelve

---

tus 5-én Haynau balszárnya által tulszárnyaltatván, visszavonulását nem Arad, hanem az ellenség által megszállott Temesvár felé vette, hol augusztus 9-én csatát fogadott el, melyet déltől kezdve Bem vezénylett és a mely nyolcz órai harcz után a magyar hadsereg szétbomlásával végződött. Dembinszki ezután Kossuthtal és több kitünő férfiakkal török területre lépett. Midőn azonban az emigránsok Viddinből Sumlára indittattak, ő magát a franczia kormány által mint franczia polgár reklamáltatta és 1851. év julius havában Párisba ment, hol emlékiratai kidolgozásával foglalkozott, melyek német és magyar nyelven jelentek meg. Dembinszki kipróbált jeles tábornok volt, de midőn Magyarországban a vezéri pálczát kezébe vette, már kissé tulélte magát, minek az lőn következése, hogy többnyire jó eszméit hiányos keresztülvitel követte. Dembinszki finom müveltséggel birt, de véralkata sokkal hevesebb volt, hogysem ellentéteket kiegyenlithessen, melyek már az ő állásából mint külföldiéből származtak. Ha Dembinszki, mint óhajtotta, csupán mint tanácsadó szolgál, bizonyosan többet tehetett volna. Minden esetre nagy hiba volt Kossuth részéről, hogy Dembinszkit akkor nevezte ki az öszszes magyar hadsereg főparancsnokául, midőn Görgey mintaszerü visszavonulását tette a bányavárosokon át, hogy a tiszai hadsereggel egyesüljön. Ez nem volt alkalmas idő arra, hogy idegent állitson a hadsereg élére. — Dembinszki 1864-ben Párisban rekesztette be mozgalmas és tevékeny életét.

és a távollevő tiszamelléki pusztákról hajtattak ide, a nyilt tereken, a legázolt talaju kertekben tereltetett össze. És igy ment az naponkint. És a háboru és pusztitás közepette Debreczenben éjjel-nappal zajos élet uralgott.

A nyilt terek népgyülések helyéül szolgáltak, melyeken a nép emberei háborut és forradalmat hirdettek. Besze János rendesen lakása erkélyéről tartotta délutáni beszédeit, a debreczeniek, kik mindig pontosan megjelentek, midőn népszerü szónoklatait tartotta, méltányolták is az ő érveit. Hogy az ágyuktól való félelmet gyengitse, egyszer azt mondá: «Csodálatos, hogy vannak emberek, kik az ágyuktól félnek. Nevetséges! Mi az az ágyu? Az ágyu semmi egyéb, mint hosszabb és vastagabbcsövü puska, melyből nagy golyókat lőnek, de a melyeket el lehet kerülni.» A hallgatók ezen tüzérségi magyarázatnál hangos kaczajra fakadtak. A templomokban a papság komoly szavakat intézett a néphez és makacs ellentállásra buzditotta, a korcsmákban a fiatalság szónokolt a palaczkok közt. Zeneszó hangzott mindenfelé éjjel-nappal, mintha Magyarország valamennyi czigánya Debreczenben adott volna egymásnak találkát. Még azon bizonyos hölgyvilág is, melynek hajlama rendesen nagyon is a kozmopolitismus felé irányul, igen nagy számban volt Debreczenben képviselve, hogy a hazafiakat jó kedvben tartsák. A kávé- és étházak ezernyi ember gyülhelyéül szolgáltak, kik mindnyájan mulatoztak, mintha a szerencse napjaiban élnénk. A kártyázás szintén mindenütt nagyban folyt és honatyáink közül sokan kisérlették meg a va-banque-ot a zöld asztalnál is.

Daczára a roppant néptömegnek, Debreczenben nagy bőségben volt mindenféle élelmiszer, de ugy ezeknek mint minden más áruczikknek, valamint a szállásoknak ára is igen magasra szökött fel.

Leginkább ki kell azonban emelnünk, hogy Debreczenben nem fordultak elő kihágások és hogy példás rend uralkodott. Ugy látszott, mintha a polgárok magok tüzték volna ki a rend fentartást maguknak föladatul. A katonai őrség a majdnem 160 ezer főre szaporodott lakossághoz képest alig volt emlitésre méltó számban, mert alig volt egy zászlóaljnyi és egy lovas századnyi mindössze.

XIII.

A pénzügy.*) — Rendelet az aranyhulladékra nézve. — Kiadások január hóban.

Hogy föl lehessen fogni, mikép volt képes a nemzeti kormány székhelyének Debreczenbe áttétele után kettőzött erővel folytatni az ellenállást, szükséges tudnunk, hogyan állottak pénzügyei, azaz minő pénzforrások fölött rendelkezett. Hogy ezt kimutassuk, mindenek előtt az 1849-ki budgetet kell fölemlitenünk. Ez az 1848-ki második félév előirányzatával jött tárgyalás alá és fogadtatott el a törvényhozó testület által. Miután az 1849-ki budgetre nézve a bevételekről és kiadásokról tüzetes adatokkal birunk, Magyarország pénzügyi helyzetét ebben az évben sokkal biztosabban lehet meghatározni, mint az 1848-kit.

Az 1849-ki budget az első szervezett volt és hogy a forradalom alatti pénzügyi kezelést kellőleg megvilágithassuk, az előirányzat czimeit kell legelőbb is összefoglalnunk.

---

*) Az adatokat a forradalom után a cs. kir. osztrák pénzügyminiszterium gyüjtötte, osztályozta és állitotta össze, s tétette el az illető irattárba. Midőn a mi legfőbb államszámviteli hivatalunk főnöke hivataltársához Mercandin lovaghoz azzal a kéréssel fordult Bécsbe, engedné át a nemzeti kormány 1849-ki számadásait, mivel azok Bécsben már szükségtelenekké lettek, Mercandin lovag igen készségesen teljesitette e megkeresést és igy jutottak az akkori pénzügyi kezelésről szóló s azt megvilágitó rendkivül érdekes adatok a mi irattárunk birtokába.

A királyi udvar	. . . .	3,000,000 fr.
A nádor udvara	. . . .	225,720 »
Miniszterelnökség	. . . .	35,000 »
Külügyi miniszterium	. . . .	94,890 »
Belügyi »	. . . .	817,440 »
Pénzügyi »	. . . .	1,995,011 »
Kereskedelmi »	. . . .	994,526 »
Közlekedési »	. . . .	8,799,950 »
Nevelésügyi »	. . . .	2,902,394 »
Igazságügyi »	. . . .	809,180 »
Hadügyi »	. . . .	39,197,757 »
Nemzetőrség	. . . .	3,350,000 »
összes kiadások	.	62,222,368 fr.

I. Rendes adóból.

A szükségletek fedezésére a következő bevételek irányoztattak elő:

Hátralékok a hadi adóból	. . . . . .	3,927,165 fr.
Sz. kir. városok adója	. . . .	18,000 »
A XVI. szepesi város adója	. . . .	14,255 »
összesen	.	3,959,416 fr.

II. Közvetett adóból.

A harminczad tiszta jövedelme	. . .	2,141,500 fr.
Sójövedék	. . . .	5,949,700 »
Posta	. . . .	70,000 »
Kereskedelmi és váltótörvényszéki dijak	.	44,000 »
összesen	.	7,205,200 fr.

III. Államjavakból.

Államjavak jövedelme	. . . .	1,103,000 fr.
Bányászat } hiányzik.		
Ferenczcsatorna } hiányzik.		
Megürült papi jószágok	. . . . . .	55,743 »
összesen	.	1,158,743 fr.

IV. Különféle közjövedelmek.

Alapitványi járulékok	56,270 fr.
Öröklési és birsági dijak	87.100 »
Járulékok kamatok után	2,720 »
Selyemből	630 »
Egészségügyből	3,800 »
összesen .	150,520 fr.

Ezekhez a Királyhágóntuli jövedelmek.

Kincstári vagyonból	2,701,306 fr.
Bányászatból	183.179 »
összesen .	2,885,179 fr.

A bevételek összege tehát 16,359,058 ftra rugott.

A bevételek a kiadással szemben: kiadás	62,222.368 fr.
» bevétel	16,359,053 »
» deficzit	45,863,315 fr.

Mielőtt a deficzit fedezésére nézve tervelt pénzügyi müveletekről szólanánk, az 1849. évi hadibudget egyes tételeinek czimeit soroljuk föl, minthogy azok e munka olvasóit leginkább érdekelhetik.

Hadügyminiszterium.

A miniszterium személyzetére	120,000 fr.
Hadi tudományok czéljaira	20.000 »
Az 5 honvédkerület főparancsnokságaira	400,000 »
A fennálló csapatok zsoldjára és fölszerelésére	8,889,000 »
Nyugdijak és rokkantak ellátására . . .	1,887,800 »
Élelmezésre	3,469,486 »
Elszállásolásra	408,582 »
Ágynemüekre	166.122 »
Erőditési munkálatok és egyéb épitkezések	492.952 »
Pótdijakra a csapatoknak	721,716 »
Élelmezési raktárak épitésére Pesten . .	100,000 »
Egy táborzási ezred fölállitására, külön törzskarral	1,301,807 »
Ludovika Akadémia	100,000 »

További 70,000 főnyi gyalogság és 13000 főnyi lovasság fölállitására, fölszerelésére és élelmezésére	18,120,000 fr.
Tüzérségi fogatokra és szekerészetre . .	1,000,000 »
Egészségügyre	1,000,000 »
Várak élelmezésére	1,500,000 »
Élelmezési osztályokra	200,000 »
összesen .	39,197,757 fr.

Nemzetőrség.

A nemzetőri tanács és annak szervezésére	50,000 fr.
Az álló és mozgó nemzetőrség főparancsnokságai	6,600 »
Az álló nemzetőrség tisztjei részére . .	426,000 »
Az álló nemzetőrség fölfegyverzésére . .	1,000,000 »
A tizennégy mozgó nemzetőri zászlóaljra	1,800,000 »
A mozgó nemzetőrség tüzérségére . .	60,000 »
Vegyes kiadások	7,340 »
összesen .	3,350,000 fr.

Első pillanatra látni, hogy az 1849-ki budget nem volt szervezett. De lehetett-e ez átalánvéve máskép? Már a viszonyok, melyek közt létre jött, kizárták a rendes budget berendezését. Midőn azt a törvényhozó testület augusztus havában elfogadta, Magyarország helyzete már oly komoly volt, hogy a kormány csak aggódva tekinthetett a jövőbe, noha még akkor a hazára sulyosodó veszélyek nagyságát nem számithatta ki. A horvátországgali összeütközés fegyveres megoldása már akkor valószinünek tünt ugyan föl, de még sem volt tökéletesen bizonyos. A kormánynak azonban a legrosszabb eshetőségre kellett készülnie és a háboru az ország déli részében egész figyelmét igénybe vette. A pénzügyminiszter a rendkivüli körülmények által oda volt utalva, hogy mindenek fölött a honvédelemre szükséges eszközök előállitására megkivántató pénz beszerzésével foglalkozzék, melyre a szükséglet a hadsereg mindinkább növekedő létszámával együtt szaporodott.

Kossuth tehát az 1849-ki budget összeállitásánál nem járhatott el az eszélyes államgazdászat követelményei szerint és nem vizsgálhatta meg tüzetesen, el birja-e viselni az állami kincstár a viszonyok kedvezőtlensége által ráerőszakolt terhet vagy sem. Egyszerüen csak az uralkodó viszonyokhoz alkalmazkodhatott és mivel az uralkodó viszonyok rendkivüliek voltak, az ő pénzügyi müveletei is rendkivüliek voltak. Ha Lónyay budgetje 1868-ban, noha a béke közepette teremtett fordulat alatt készült, is hiányos volt, ámbár ő tájékozhatta magát az ország jövedelmeire nézve, hogy birhatott Kossuth ezzel az áttekintéssel a létező csekély és még megnyitandó forrásokra nézve és hogy dolgozhatott volna ki rendes budgetet?

Az 1849-ki budget igen hézagos volt. Nem voltak benne az előbbi bevételek, melyeknek törlesztése inditványoztatott, de még nem határoztatott el. A rendes adók egészen hiányoztak és helyökben rendes bevételekül 3.927,155 frt áll hadi adóhátralékképen, melyek az 1848-ki félévi budgetből tétettek át. A mi a rendes adókat illeti, melyeket külön hagytak meg a hatóságoknak, azok a nemességre rovandó uj adókulcs szerint lettek volna kiszabandók. De a pénzügyminiszter, miután Erdély jövedelmi képességét és annak viszonyait is tekintetbe kellett venni, miket nem ismert tökéletesen, nem tájékozhatta magát az egész összegre nézve és a remélhető bevételt az előirányzatból kihagyta.

A rendes és rendkivüli kiadások összevissza vegyitvék ezen budgetben, de a nagyobb összegek többnyire a rendkivüliekre vonatkoznak. És ezek közt a hadi budgetet kell kiemelnünk, mely akkor a kiadások 70 százalékát foglalta magában, azonfelül még a közmunkák 8.500,000 frtra voltak téve és a többi szakoké ugy voltak ellátva, hogy a szellemi és anyagi fejlődés is előmozdittathatott.

A kormányra és az összes közigazgatásra 8.000,000 frt maradt. Az igazságszolgáltatásról és a megyei igazgatásról meg kell jegyeznünk, hogy a budgetben erről nem volt gondoskodva, miután ezekkel a kiadásokkal a megyék budgetjei terheltettek. A külügyminiszteriumra, mely az eleinte alakult király körüli miniszteriumból fejlődött, az 1849-ki budget igen keveset szánt,

mert külön követi állásokat akartak teremteni, mit azonban ugy látszik, kissé meggondoltak.

A fődolog a honvédelem maradt, mely maga 42 milliót emésztett föl és a melyre nézve Kossuth az országgyüléssel szemben oda nyilatkozott, hogy ha a kormány előtt a haza megmentéséről, a nemzet életéről van szó, semmi összeg nem nagy a jelenlegi nagy szükségletek mellett.

Kossuth, ki még mindig a békés aera beállását remélte az önálló Magyarországban, nagy takarékosságot hozott be a hadsereg budgetjébe az akkori porosz védrendszer elfogadásának kilátása mellett. E szerint Magyarország védereje békében 30,000 főnyi gyalogságra és 12,000 főnyi lovasságra volt téve, és e mellett a hadi budget az igazgatással együtt 13.040,307 frtba került volna csak.

De térjünk át az 1849-ki deficzitre, mely 45 millióra rugott és az 1848-ból fenmaradt félévi budget deficzitjével 61 milliónyi volt. Mindenekelőtt a nagy deficzit fedezése jött kérdésbe. Kossuth itt a reménységet nem vehette számba, hogy a deficzit esetleg beállható kedvező politikai események és a jövedelmek rendezettebb befolyása által a valóságban nem lesz oly nagy.

Minden körülmény közt czélszerünek látta a deficzit fedezésére szükséges pénzügyi intézkedéseket megszavaztatni a képviselőház által. Az általunk már a pénzügyminiszter tevékenységéről szóló első megbeszélésnél emlitett müveletek az 1849-ki deficzit fedezésére nézve nem jöhettek számitásba, a kamatozó kincstári utalványok kibocsátásának czélja volt, hogy a kormány folyó kiadásai fedezve legyenek. E müvelet által azonban sem a kiadások összege, sem a bevételeké nem változott, ennek csak előleg jellege volt, melynél a nemzet nagy mérvben és többnyire a kamatokróli lemondással vett részt.

De a mint a kamatozó kincstári utalványok a 61 millió fedezésénél nem jöhettek számba, ugy a magyar egy és két forintos bankjegyeknek sem lehetett arra nagy befolyásuk. E bankjegyekkel eredetileg a magyar pénzügy önállósága lépett életbe és az ezüstpénz hiányát kellett volna pótolniok, ezzel tehát azon egyetlen pénzforrás teremtése volt megállapitva,

mely lehetővé tette Magyarországnak a nagymérvü fegyverkezés folytatását és komoly harcz felvételét Ausztriával. Mert kölcsönt Magyarország abban az időben, midőn a leghatalmasabb és legrendezettebb államok is csak nagy kamatokra keríthettek pénzt és midőn Ausztria ezt az egész mozgalmat fölkelésnek nyilvánitotta, nem vehetett föl s nem volt más választása. Kossuth elvileg még egy nemzeti kölcsöntől is elállott és csak a lehetségeshez nyulhatott, az által, hogy papirpénzt bocsátott ki. Kossuthnak bizonyára nem volt szándéka ezen annyira egyszerü és az akkori körülmények közt egyedül gyakorlati pénzügyi müvelettel tündökölni, egyedül a viszonyokhoz akart alkalmazkodni és a képviselőház szeptember havában a pénzügyminiszternek minden ellenkezés nélkül megszavazta a kért hitelt és ráhagyta, mikép intézkedjék.

Kossuth a legegyszerübb módhoz nyult a szükséges összegek előteremtésére, midőn a törvényhozó testület beegyezésével a bankjegyek kibocsátásához fogott és mindenek előtt az öt, majd a száz forintos bankjegyeket bocsátotta ki, melyek ettől a percztől kezdve az egyedüli pénzforrást képezték, midőn a kormány Debreczenbe költözködött, hol a bevételek nehány százezer forintra zsugorodtak össze. Igen természetes, hogy ez egyszerü pénzmüveletnél leginkább az volt a fődolog, hogy a magyar pénzjegyek teljes értékükben ismertessenek el az országban. Ebben a tekintetben nem volt szükség külön ösztönzésre és még kevésbé erőszak alkalmazására; mert a nemzet nem csak teljes értéküeknek ismerte el azokat, hanem csak magyar bankjegyekről akart tudni, mi nagyon kedvező volt Kossuthra nézve.

A közegyetértés, melylyel a nemzet a bankjegyeket, melyeknek értéke Magyarország összes vagyona által lett volna biztositva, az átalános forgalomban elfogadta, a háboru tartama alatt is megadta azoknak a hitelt, sőt a hadi szerencse szeszélye szerint majd föl, majd leszállott értékök. A bankjegysajtó által a kormány az egyetlen pénzforrás birtokába jutott, melylyel a rendkivüli kiadásokat fedezte és annak nagyon kétséges kimenetelétől függött, vajjon a béke beállásánál egymás után fognak-e a bankjegyek a kormány igérete szerint teljes

névértékük szerint beváltatni, vagy pedig ugy fognak-e tekintetni, mint a nemzet nagy kárba veszett tőkéje?

A nemzeti kormány öt, tiz, száz és ezer forintos bankjegyeket nyomatott. Az öt forintos bankjegyek, mint már fentebb emlitve volt, szeptember hóban jöttek forgalomba. E jegyekből 1849-ben 8.249,790 forint nyomatott és pedig naponkint mintegy 100,000, egész julius 19-kéig. E nap után nem készittettek több ötforintos bankjegyek. A tiz forintos bankjegyek nyomatása májusban kezdődött naponkint 30 ezer forinttól 200 ezer frtnyi értékig. E bankjegyekből a bankjegysajtó egészben 19.129,740 frtot készitett. A százforintos bankjegyek Debreczenben a kormány megérkezése és a sajtó fölállitása után azonnal nyomattak és 1849-ben összesen 11.040,100 frt készült el. Az ezer forintos bankjegyek 1849-ben nem bocsáttattak ki. Ellenben apró pénz hiánya miatt 15 és 30 krajczáros jegyek 2.954,588 frt értékben hozattak forgalomba. Ezenkivül még kétforintos bankjegyek is nyomattak, de csak julius hóban, midőn az aprópénz hiánya valóságos bajjá fajult. Ez akkor volt, midőn a kormány Pestről Szegedre ment. Julius végétől augusztus 10-kéig a bankjegysajtó naponkint 50—60000 forintnyi kétforintos bankjegyet adott be az államkincstárba. Ezekből a bankjegyekből 587,878 frt adatott ki.

Az, a mivel a kormány székhelyének Pestről Debreczenbe történt áttétele után a szükségletek fedezésére birt, ez volt:

1. Debreczenbe szállitott 1848-ki pénztári maradvány . . . . 1.053,103 frt.

2. Az önkénytes kölcsön által a haza oltárár a letett s kincstári utalványok kibocsátása mellett érvényesitett . . . . 1.110,841 »

3. A 42 millió erejéig kiadott pénzjegyek összesen 44 millió forint.

A második kötet végén részletes kimutatást adunk a bevételekről és kiadásokról és kimutatjuk, mennyibe került a forradalom az országnak, de most azon különféle rendkivüli bevételek följegyzésére szoritkozunk, melyek az akkori pénzügyigazgatóságba többnyire a nemzeti kormány Debreczenbe költözése után befolytak. Ezek következők voltak:

A Görgey által kivégeztetett gróf Zichy Jenő két arany órájából befolyt	243 ft 30 kr.
Ugyanannak egyéb konfiskált ingóságai után	2.995 » 37 »
A havasi oláhoktól Contak őrnagy által elvett juhok- és szarvasmarhák ára .	2.002 » — »
Castiglione gr. ezredes és több huszártiszt lovaiért	3.110 » — »
Károlyi Lajos gr. uradalmi pénztárában talált és konfiskált	15,000 » — »
A konfiskált nádori uradalmakból befolyt	20,000 » — »
Szirmay István gr. konfiskált ingóságai után	5,019 » 37 »
A Szirmay-Pallavicini konfiskált javak után befolyt	10,600 » — »
A felkelő ráczoktól konfiskáltatott .	3,097 » — »
Petrovics Demetertől konfiskált sertések után	12,163 » 15 »
A Pallavicini jószágok lefoglalásakor talált készpénz	21,023 » — »
A bánsági fölkelőktől konfiskáltatott	87,000 » — »
Gyulay Ferencz gr. aradi konfiskált birtokai után	18,000 » — »
összesen	200,233 ft 19 kr.

A többi különbféle rendkivüli bevételek későbbi időkre esnek.

Hogy olvasóink mélyebben pillanthassanak be a hadsereg szükségleteinek fedezésére, a szabadok csapatokra, az élelmezés a kormánybiztosok és titkos czélokra szükséges kiadásokba az 1849-ik évi január hóra előirányzott kimutatást ezennel reprodukáljuk.

Januárban.

Madarász Lászlónak, honvédelmi bizottmányi tag s az országos rendőrség igazgatójának	10,000 frt
Csány László, kormánybiztosnak az erdélyi hadseregnél	300,000 »

Kossuth Lajosnak, a honvédelmi bizottmány elnökének	50,000 frt
Halassy Kázmér, élelmezési és szállitási biztosnak	40,000 »
Böszörményi Sándornak, Ugocsamegye által beszolgáltatandó lovakra	6,000 »
B. Révay Simonnak, a turóczi hadtest számára	4,000 »
Perczel Mór tábornoknak, tábora számára	87,000 »
Komáromi István kapitánynak, a komáromi vár szükségleteire	150,000 »
B. Wenkheim Bélának, egy Békés megyében állitandó szabadcsapatra	20,000 »
Beőthy Ödön kormánybiztosnak	100,000 »
Golubics kapitánynak, az eszéki vár szükségleteire	40,000 »
Komáromi István kapitánynak, a miskolczi tábor számára	5,000 »
Degenfeld Imre grófnak szabolcsmegyei csapatok számára	30,000 »
Bónis Samu kormánybiztosnak	60,000 »
Varga Imre élelmezési biztosnak	13,000 »
Beniczky Lajosnak, mozgó hadteste számára	30.000 »
Ivánka Zsigmondnak, (czél megnevezése nélkül) 210 drb hollandi arany . . 945 frt bankjegyben . . . . . . 9055 »	10,000 »
Horváth Antal kormánybiztosnak	40,000 »
Gr. Vécsei tábornoknak	50,000 »
Görgei Arthur tábornoknak	100,000 »
Gr. Haller Sándor képviselőnek	4,000 »
Mihályi Gábor kormánybiztosnak	40,000 »
Hunkár Antal kormánybiztosnak	5,000 »
Selye Gábornak	10,000 »
Egri János ugocsamegyei alispánnak	6,000 »
Balajthy Venczel kormánybiztosnak	30,000 »

Vukovics Sebő kormánybiztosnak . .	18,000 frt
Puky Miklós kormánybiztosnak Komáromban	5,000 »
Török Gábornak	30,000 »
Ismét Csány Lászlónak 400 drb arany .	1,800 »
	1,294,800 frt.

A pénzügyminiszterium rendelete az arany- és ezüst-hulladék-üzletről:

Hogy az arany- és ezüst-hulladék-üzletnél tapasztalt sikkasztásoknak eleje vétessék, ezennel rendeltetik:

1. Minden kézmüves, iparos vagy gyáros, ki üzletében nemes fémeket alkalmaz, a munka alatt gyüjtött arany- és ezüst-hulladékot a selmeczi főkamara grófi hivatalban, a nagybányai főfelügyelőségnél vagy végre a zalatnai igazgatóságnál beadott kérvény által az egyik vagy másik főhivataltól kijelölt ezüst nembeli beváltó hivatalban a beváltási szabály szerint akadály nélkül beválthatja, csak arra köteleztetik, hogy rendes és törvényes üzletéről az illető hatóságtól hiteles bizonyitványt mutasson be.

2. Ha az ily bizonyitvány hitelességére nézve alapos gyanu merülne föl, az illető hivatal kötelessége erre nézve magának tüzetes meggyőződést szerezni.

3. Ha az ily iparosok ily hulladékot annak csekély mennyisége vagy a hatóság távolsága miatt személyesen nem akarnak beváltani, azt az ugynevezett gyüjtési vásárlók is átvehetik. De ez csak akkor történhet, ha az illető gyüjtő fölhatalmazást mutat föl erre a pénzügyminiszteriumtól. Ebből következik, hogy:

4. Mindenki, ki arany- és ezüst-hulladékot vásárolni szándékozik, erre nézve engedélyt köteles szerezni a pénzügyminiszteriumtól és kérvényéhez hiteles bizonyitványokat kell csatolnia viszonyairól, vagyonáról és erkölcsösségéről.

5. A gyüjtők kötelesek az eladók által rendesen eszközlött hulladék bevásárlásokról szóló okmányaikat megerősittetni és ha a vásárlás külföldön történt, a beviteli vámjegy által igazolni. Ezekben a bizonyitványokban a bevásárlott anyag sulyán

kivül az eladási hely és idő is benn legyen foglalva. Magától értetődik, hogy a bizonyitványokban kijelölt és az olvasztási hutákban történt megmázsálás közt mutatkozó sulyra nézve nem szabad lényeges különbségnek fenforogni.

6. A bányahivatalok oda utasittatnak, hogy az ily anyagokat csak az illető helyeken (a bányászati törvényszékeknél és próbahivataloknál) vizsgáltassák meg és csak az igy szerzett eredmény után foganatositsák a beváltást.

XIV.

Az országos ülések ujra megnyitása Debreczenben. — A január 9-ki és 13 ki ülések.

A képviselőház január 9-ki ülése.

A képviselőház Debreczenben január 9-én ismét megkezdette üléseit. Az alsóházból mindössze 145, a felsőházból pedig csak 11 tag jelent meg. Az alsóház a református kollegium nagy termében ülésezett, mig a főrendiháznak a gróf Degenfeld-féle házban kellett volna üléseznie.

A képviselőház első ülését Palóczy nyitotta meg azzal a jelentéssel, hogy a választott elnök és két alelnök közül egyik sincs jelen. Miután az előtte való nap tartott előértekezleten elhatároztatott, hogy ez esetben a korelnök foglalja el helyét, ennélfogva ő a t. ház parancsainak hódolva és engedelmeskedve, az elnöki széket legnagyobb készséggel elfoglalja, de csak addig és nem tovább, mig a ház által választott elnökök visszajönnek.

Kubinyi Ferencz azon véleményen volt, hogy a jelen ülés ne tartassék valóságos nyilvános ülésnek, mivel a házrendet ok nélkül nem lehet mellőzni. Továbbá kiemelte, hogy előbb azt a kérdést kell megoldani, meg kell-e tartani e tekintetben a házrendet vagy megváltoztatni s választmányilag vegyék-e ezt tárgyalás alá vagy bizottmányilag? Miután a két alelnök az ő tudomása szerint Hevesben tartózkodik, azt inditványozta, hogy ezek egyikét meg kellene hivni. Egyébiránt legjobbnak tartja, hogy ez a bizottmányban tárgyaltassék,

mivel most tulajdonképen ugy sincs mit tárgyalniok. De még más fontos körülmény is szól a mellett: A tisztelt ház emlékezni fog rá, hogy küldöttség ment Windischgrätzhez és esetleg Bécsbe, hogy kiegyezkedést kisértsen meg. Erről tehát jelentést kell bevárni. Azt mondá, hogy kiáltványról nem lehet tanácskozni, mert a küldötteket nem akarja kompromittálni, hanem következetesen a küldöttség tagjait bevárni, kiknek meghallgatása után a ház helyesebben és jobban határozhat. A mi a honvédelem ügyét illeti, erre nézve folytassa a honvédelmi bizottmány intézkedéseit háboritatlanul.

Kossuth Lajos nem osztja az előtte szóló nézeteit. Megjegyzi, hogy nincs ok, mely a nyilvános ülések tartásának megkezdése vagy folytatása ellen szólana. Valahányszor szükség lesz különnemü ügyek tárgyalására a választmányokban vagy bizottmányokban, ez vagy a kormány kezdeményezése, vagy egy képviselő kivánságára meg fog történni. Ő azonban, ki a ház parancsa következtében a kormány tagja, ezt most nem tartja szükségesnek. A mit mondhatnánk, a nyilvánosság elé tartozik, ezért ő nem kivánja a bizottmányban való tárgyalást. Az előtte szóló két tárgyat emlitett föl. Az egyik az elnök leköszönése, mely még nem tárgyaltatott és a miről előbb még egy levél fog fololvastatni, melyet az elnök beküldött. A mi a másik tárgyat, a békeküldöttséget illeti, erre nézve nem mondhat a háznak egyebet, mint a mi tudomására jutott, hogy t. i. a küldöttség elment, de hol van, miként járt el és mikor tér vissza, arról nem tehet jelentést. Ha a küldöttség már itt volna és a kormánynak jelentést tett volna, akkor elfogadná a titkos tárgyalást. De mivel nincs itt, nem szükség a parlamenti tevékenység fölfüggesztése, sőt az inkább káros volna. Kijelenti, hogy tekintettel a hadsereg vitézségére és a népben uralkodó élénk áldozatkész hangulatra a honvédelem iránt, nincs fontosabb ügy, mint az országgyülés által kimondandó azon elhatározás, hogy «mi ma ugyanazok vagyunk, kik tegnap voltunk és tanácskozunk.»

Záborszky Alajos (jegyző) fölolvassa a Pázmándy Dénes elnök által 1849. január 5-én Kecskemétről keltezett

levelet, mely leköszönését tartalmazza. Ebben Pázmándy fölhozza, hogy a bekövetkezett aggasztó események lesujtólag hatottak kedélyére és egészsége annyira meg van rongálva, hogy az elnöki tisztet nem viselheti többé, de mihelyt egészségi állapota javul, helyét mint képviselő az országgyülésen örömmel fogja elfoglalni.

Elnök azt hiszi, hogy e váratlan leköszönés mindnyájokat meglepte és nyilatkozatra hivja föl a házat arra nézve, él kell-e, el lehet-e fogadni ezt a leköszönést? «Vagy,» ugymond «mit tegyünk e leköszőnő levéllel?»

Bezerédj István ugy vélekedik, hogy Kubinyi barátja nem azon értelemben szólott, hogy bizonyos ideig ne tartassanak ülések, az az eseményektől és kötelességérzetünktől függ. Az elnök leköszönésére nézve nem mondja ki véleményét. De arról nem lehet szó, elfogadtassék-e a leköszönés vagy sem. Ő leköszönt és nincs itt. Ezért kell az alelnököket vagy azok egyikét fölszólitani az elnöki szék elfoglalására és ide jövetelre, mig uj elnök választatik. Egyéb nem terheli a képviselők lelkiismeretét, vélekedék Bezerédj, ők a királyt és az ez által szentesitett alkotmányt védelmezték és kötelességük érzetében jöttek Debreczenbe, hogy ha kell a magyar lakosság közepette a védelemben kitartók maradjanak. És valamint eddig nem lépték át a törvényesség határait, ugy azt ezentul is megtartják és a siker nem fog elmaradni. A mai ülés föladata annak kijelentése, «hogy az országgyülés Pestet elhagyta és kötelessége teljesitése czéljából jött Debreczenbe, hol üléseit folytatni fogja.»

Bónis Sámuel, az elnök leköszönésére nézve Bezerédjvel ért egyet, azon hozzátétellel, hogy a képviselőház határozata az alelnökök egyikével közöltessék. Ha a többség ebbe beleegyezik, az ügy el van intézve.

Madarász László nem ellenzi, hogy az elnök választásának kérdése most ne tárgyaltassék, ha az alelnök megjelenik, határozzon a ház.

Erre a ház az elnöki kérdésre nézve ezeket határozta:

1. Az elnök leköszönése elfogadtatik.

2. Az alelnökök egyike a kormány által fölhivassék,

hogy az elnökválasztás függőben tartása mellett az elnöki széket foglalja el.

Kossuth erre éljenzések közt szólni kezdett s ezt mondá: «Tisztelt ház! A honvédelmi bizottmány kötelességének ismeri a tisztelt házat azon eseményekről, melyek jó és balszerencse utján az országgyülésnek utolsó ülése óta közbejöttek, annyiban értesiteni, a mennyiben az értesités részleteit a körülmények megengedik, mert amint tudjuk, a hadi munkálatokra nézve a még munkában lévő haditerveknek előleges előterjesztése nem czélravezető. Az országgyülés kimondá azon meggyőződését, miszerint a nemzet képviseletének folytatását és a kormányzatot nem lehet kitenni a főváros falai alatt netalán vivandó egyetlen egy harcz kétes kimenetelének. Azt gondolom, az országgyülés ezen határozatát helyeselni fogja a kérlelhetlen biró és a história és már is igazolták az eddigi körülmények, mert én megvallom, nem számitottam arra, hogy seregünk oly hamar el fogja hagyni a fővárost anélkül, hogy falai alatt valamely döntő ütközetet megkisérelne. Erről lehetnek különbözők a vélemények, de minden esetre a dolog megtörtént tény. És mi alkalmasint oly időket élünk, hogy jelenleg nem annyira a multak birálata, hanem a jövő iránti gondoskodás tartozik kötelességünkhöz. Bármint forduljanak is az események, méltányolni fogja a főváros lakossága hadseregünknek azon magaviseletét, hogy egy kétes harcz kimenetele által, mely a fővárosban lett volna vivandó, nem kivánta koczkáztatni a főváros vagyoni állapotát, nem kivánta kitenni azt azon dulásnak, melynek jeleit Bécs városa ostrommal lett bevétele alkalmával ugyanazon ellenséges tábortól tapasztalt. Lehet, hogy seregeink kivonulása pillanatnyi kárt okozhat a hazának, de ha valaki tartozik iránta köszönettel, tartozik épen a főváros lakossága, ezt megjegyezni szükségesnek tartottam.»

E beszéd bevezetése tehát a fővároshoz volt intézve. Ezután Kossuth a különféle harcztéreken előfordult hadi eseményekről szólt és igy folytatá:

«Azon vidéken vagyunk, mely vidék, valahányszor Magyarország szabadságáért küzdeni kellett, legkitünőbb volt a

szabadság harczában és mely vidék soha sem tette le fegyverét, melyet Magyarország ótalmára emelt fel, a mig fegyvere győzedelmével vagy becsületes békekötéssel nem volt a nemzet szabadsága biztositva és kiviva. Az a szellem most is meg fogja hatni e vidék népét. miként érzi azon kötelességet. hogy a nemzetnek ősei vérével szerzett szabadságát az ivadéknak meg kell tartani, ha a maradéknak átkát nem akarja magára vonni a szabadság elvesztéseért, melyet ezer év óta meg tudott védeni a magyar» (tetszéskiáltások). Miután Kossuth az Alföld hazafiui érzületét igen hizelgően érintette, azt az esélyt emlitette fel, mely az ellenségnek a Tiszán átlépésével járna, és azt mondá, hogy ez esetben a honvédelmi bizottmány kötelességének tartja átalános népfölkelést szervezni ezen a vidéken, mit a nép különben is alig vár, hogy az ellenséggel megmérkőzhessék. Különös elismeréssel szólott azon vendégszeretetről, melylyel a város mindenről gondoskodik, mire a kormánynak szüksége van és felhatalmazást kért 15 és 30 kros bankjegyek kibocsátására. Egyuttal közlötte, hogy a kormány réz és apró ezüst pénzek veréséről is intézkedik.

A ház Kossuth közléseit tudomásul vette és a magyar váltópénz verésére, apró bankjegyek kibocsátására, valamint egy a Tiszavidék lakosaihoz a népfölkelés alakitását illetőleg intézendő fölszólitására vonatkozó javaslatait határozatokká emelte.

Bónis Sámuel három vagy négy képviselő kiküldetését inditványozta egy manifesztum kidolgozására.

Kossuth pártolta Bónis javaslatát és hozzá tette. hogy a mi a honvédelmi bizottmány hatásköréhez tartozik. részben már megtörtént és a többi is meg fog történni.

Bónis azt kivánta, hogy a manifesztum szerkesztésére Palóczy elnöksége alatt báró Kemény és Asztalos képviselők küldessenek ki, mi el is fogadtatott.

Kossuth azon kérdést tette, biztonságban vannak és megérkeztek-e az országgyülési iromány ok? Mert azokat rendezni kell, és a jegyzők minden függőben lévő tárgyról, minők a javaslatok, kérvények s oly tárgyak, melyek az osztályokban még tárgyaltatnak vagy már tárgyaltattak stb. készitsenek

jegyzéket. A háboru közepette ugyan véleménye szerint nem lehet kicsinységekkel foglalkozni, de a folyó tárgyak ujra fölveendők.

Záborszky Lajos Kossuth kérdéseit és megjegyzéseit, mint képviselőét és mint a kormány tagjáét igen természeteseknek találja. Az irományok, csekély kivétellel már megérkeztek Debreczenbe és a kollegiumban helyeztettek el, valamint az irodaszemélyzet legnagyobb része is. Végre még figyelmeztette a házat a jegyzői karra, hogy a munka legnagyobb része rá sulyosodik és ő kötelessége teljesitése végett azonnal Debreczenbe indult, daczára azon erkölcsileg leverő körülménynek, hogy neje a halállal küzd. Ő az ügyek vezetésére teljesen képtelen és kérte a házat, hogy a jegyzői helyek üresek lévén. ujak választásáról gondoskodjanak, mire az elnök határozatilag kimondotta, hogy a jegyzők választása és szaporitása azonnal fölvétessék.

Az első ülés, mely nagyon csendesen folyt le, a Debreczenbe érkezés után, ugyszólván inkább szervezkedő volt. A legközelebbi ülés ellenben igen élénkké alakult, ebben a békeküldöttség sikereiről tétetett jelentés.

A képviselőház január 13-ki ülése.

Az ülés megnyitása előtt elnök a házat a jegyzők választására hivta föl, még pedig szavazási jegyek beadása által.

Ezután az ülést azon közléssel nyitotta meg, hogy Pálffy János alelnök megérkezett, de gyengélkedő egészsége következtében nem jelenhet meg azonnal, ennélfogva a január 9-ki ülés határozata értelmében ő folytatja az elnökösködést. Továbbá jelenti, hogy Kazinczy Gábor és Irányi Dániel jegyzők megérkeztek és helyöket elfoglalták.

A napirendre áttérve elnök felemlitette, hogy a deczember 31-ki vegyes ülés határozata szerint a parlament kebeléből öt tag küldetett ki, hogy a császári hadsereg főparancsnokához menjen és ott mint a nemzet küldöttjei jelentsék ki, hogy a magyar nemzet és annak képviselői, midőn hazájokat védik, mindent el akarnak kerülni, mi ellenségeskedésnek tekintethetnék, ennélfogva készek oly békére, mely a becsülettel.

a jóléttel és a szabadsággal megegyeztethető. A küldöttség az országgyülésnek hivatalos jelentést küldött, melyet a jegyző azonnal föl fog olvasni. Irányi Dániel erre a következő jelentést olvasta föl:

A magyar országgyülésnek.

Mult évi deczember 31-én történt kiküldetésünk következtében f. évi január 1-ső napján délután a promontori főhadiszállásra mentünk. Onnan két tiszt kiséretében Hamzsabégre értünk, hol az ottani katonai parancsnok Ghyczy huszár hadnagyot adta mellénk 12 legénynyel és egy trombitással katonai kiséretül és a tisztnek meghagyta, hogy minket a császári tábor előőrséig kisérjen. Hamzsabégről késő este indultunk el és mivel Martonvásáron sem tudták megmondani, hogy az érintett tábornok előőrsei mely tájon állanak, a kisérő tiszt nem tartotta czélszerünek tovább menni és a sötétben bizonytalanul tévelyegni. Ott késtünk tehát nehány óráig és reggel megindultunk Vaál felé, mert értésünkre esett, hogy Windischgrätz herczeg főtábornokot hihetőleg Csákvár vagy Bicske táján fogjuk találni. Vaálban megtudtuk, hogy az éjjel egy nagyobb hadcsapat Verébre érkezett, átmentünk tehát azonnal Verébre, de mire oda értünk, az egész császári katonaság előrenyomult onnan Baracska felé. Verébről tehát Baracska felé küldöttük a kisérő huszártisztet azon megbizással, hogy ittlétünket jelentse be és a parancsnokot szólitsa föl, hogy minket a szokott módon Windischgrätz herczeg főtábornokhoz kisértessen. A tiszt este visszaérkezett és a Baracskán talált tábor főparancsnokától, báró Jellachichtól azon választ hozta, hogy a főtábornokot másnap délben már Bicskén találjuk. Katonai kiséretet nem küldött, de kisérő huszár tisztünknek adatott egy iratot, melyben Bicskéig háboritatlan utazás biztosittatott. Mi tehát másnap, január 3-án déltájban kiséretünkkel együtt háboritlanul ide érkeztünk s azonnal a kisérő huszár-tisztet és gr. Majláth Antalt elkül-

döttük: hogy minket herczeg Windischgrätz főtábornok urnál jelentsen.*)

Csakhamar értesittettünk arról, hogy a herczeg főtábornok a' küldöttségnek négy tagját elfogadja ugyan, de gróf Batthyány Lajost nem fogadhatja. — Ezen izenetre, miután egyik társunk elfogadása megtagadtatott, mint országos küldöttség érdemileg ugyan nem működhettünk volna; nehogy azonban bármit elmulasszunk a czélnak elérésére s reménylve azt is: hogy ha a herczeg főtábornok békés kiegyenlitésre czélzó küldetésünkről értesitve lesz, talán hajlandó leend, az összes küldöttséggel érintkezésbe bocsátkozni: mi négyen, Majláth György, Lonovics József, Majláth Antal és Deák Ferencz, a herczeg főtábornok előtt megjelentünk. Majláth György országbiró előadá: hogy mi a magyar országgyülésnek küldöttjei vagyunk, s erre a herczeg főtábornok azonnal azt felelte, hogy ő a magyar országgyülést el nem ismeri, minthogy azt ő felsége eloszlatta. — Elmondá még is az országbiró békés kiegyenlitésre czélzó küldetésünket, de a herczeg főtábornok határozottan azt válaszolá: hogy azok után, mik az országban történtek. sem fegyver-nyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésekről szó sem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (unbedingte Unterwerfung). Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni; katonai kormányt hozand be, s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövendőre teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert őtet ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy feltétlen alávetéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségénél. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert s esküdjék hűséget ő felségének, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által.

Mi ezen válasz után látva: hogy miután az országgyülés sem ismertetnék el, s mi országos küldötteknek nem tekintetünk, s ő felségéhez sem bocsáttatunk, kérdést tevénk az iránt, hogy mikor és mi módon mehetünk vissza? e kérdé-

---

*) Ezen utóbbi állitás nem egyezik a Windischgrätz herczeg emlékiratában fölhozottal, a mint azt a maga helyén is reprodukálták.

sünkre az válaszoltatott: hogy mivel a herczeg főtábornoknak előrenyomuló seregei hadimunkálataikat már Buda közelében is megkezdették, visszamenetelünkre most intézkedések nem tétethetnek, addig, mig azt a hadi munkálatok megengedik.

Eltávozván a herczeg főtábornoktól, azonnal szállás rendeltetett számunkra, s gr. Batthyány Lajos is velünk együtt volt. Ellátásunkról rendelkezések tétettek s a legillendőbben bántak velünk. Kiséretünk a huszártiszt és legényei szintén nem levének visszabocsátva.

Ez volt küldetésünknek eddigi lefolyása, melyről sietünk az országgyülést előre tudósitani. A herczeg főtábornok ajánlotta, hogy tudósitásunkat szokott katonai uton tovább juttatja.

Kelt Bicskén, 1849. jun. 4-én

A kiküldött országos választmány.

Ezen jelentés fölolvasása után az elnök a ház tagjait fölszólitotta a tárgyhoz való szólásra.

Mielőtt a tekintélyesebb képviselők beszédeit érintenők, előre kell bocsátanunk, hogy csak ezen beszédek magva előadására szoritkozunk, mert kivált ez az mit közölni szándékozunk. Ki kell mutatnunk, minő benyomásokat, minő határozatokat és minő következéseket idézett elő az ajánlott békealkudozások merev visszautasitása, ennélfogva mellőzzük a hosszu és eléggé ismert rekriminácziókkal hemzsegő bevezetésekül szolgáló ezen fontos tárgyra nézve mondott beszédeket.

Szacsvay Imre, legelébb szólott és a hosszu jelentést bonczkés alá vevén, a nézete szerint szükséges teendőkre nézve a következőket mondotta:

«Összevonva vélemenyemet azt mondom, hogy nekünk kötelességünk együtt maradni, hogy meghozzuk azon határozatokat, melyeket a végrehajtó hatalom, azaz a kormány az előfordulandó körülményekhez képest hozandóknak vél, egy szóval arra hatni, hogy a konstituált nemzeti hatalom a végrehajtó hatalom intézkedéseinek tekintélyt adjon, és e nemzet, mely eddig is kész volt áldozni, a kormány rendeleteit teljesitse, a védelmi harczot diadalhoz vezetendi. és majd akkor lesz ideje beszélni arról, miként formuláztassék, miként biz-

tosittassék a kivivott szabadság; de addig maradjunk a védelmi téren s e téren semmit el ne mulaszszunk. Adjunk a kormánynak az általunk képviselt nemzet tekintélyével hatalmat, őrizzük és ne szakasszuk meg az egymásiránti bizodalmat; a kormány bizonyára kifejtendi s megszilárditani fogja azon erőt, melylyel hadseregünk e nemzeti szabadság s védelem közös harczának diadalt küzdend ki. Az erő, mely életünket fenntartja, tisztelt képviselők, saját tekintélyünk, kormányunk megedzett bátor karjai.»

A s z t a l o s Pál azt mondja, hogy magának az egész békeküldetésből elejétől kezdve mitsem igért, de a küldöttség elinditása ellen nem szólott, hanem abba beleegyezett, mivel politikai cselekmény volt. Asztalos Magyarország szenvedései történetéről igen élesen szólott és beszédét véleménye e magvas összegezésével fejezte be:

«Véleményem röviden ez: készüljünk élethalál harczra és ha ellöké ellenségünk a béke olajágát, ám lássa; nem alaptalan reményre fektetem állitásomat, ha kimondom, mi győzni fogunk, a harcz balesetei ne csüggeszszenek. de Antaeuskint erősitsenek, kitartás, egyetértés és akarat s e harczot nem mi fogjuk megbánni. Ha szabadságharczainkat tekintjük, a fenyegetett magyar faj soha ily erős nem volt, maga közt hasonlott meg s vivta a testvér-harczot, most együtt áll, fegyveres erőnk 120 és 150 ezer közt. mi nem reszketünk, csak mi ne veszitsük szemeink elől soha el magas hivatásunkat. Egyébiránt kimondandónak vélem, hogy elküldött követeink békélési fölhatalmazásuk ezennel megszünt.»

B e z e r é d j István hasonlólag azon véleményen volt, hogy most nincs egyéb hátra, mint az önvédelmi harcz folytatása, de ő még mindég hiszi a béke kieszközölhetését és ilyet a küldöttségi tagok visszahivása által nem akarna meghiusitani. Bezerédj következőleg fejezte ki nézeteit:

«A felelet: f e l t é t l e n   m e g a d á s, oly kellemetlenül érintett bennünket, hogy én is megbántásnak tartanám teendőink iránt akárkit okokkal meggyőzni vagy arra nézve akárkinek hazafiui érzését gerjeszteni, éleszteni akarni. Nekünk most nem marad egyéb hátra, mint az igaz ügynek harczát

folytatni, mert a harcz, melyet valaki nem igaz ügynek érdekében folytat, azt gondolom, a legnagyobb szerencsétlenség, de mi védelmezzük a 848-iki törvényt, melyet a nemzet hozott, a király megerősitett és életbe is léptetett. A képviselőház nem akar másnak jogaiba vágni, csak azt kivánja megtartani.

Még sokat változtathat egy szerencsés csata, az időnek változása, vagy betegség, mely az ellenséges táborban kiüt vagy a népnek azon vidéken, hol az ellenség táboroz, fellázadása, egy-két embernek halála könnyen változtathat a dolgon, csak egy uj poziczió, melyet hadseregünk elfoglal, hajlandóvá teheti az ellenséges vezért a békére. Tehát elszántak legyünk a harczra, de a lehetőséget a békére, az egyetlen organumot, az egyetlen eszközt, a küldöttséget ne semmisitsük meg, ne hijjuk vissza. Én ugy vagyok lelkesitve, hogy csak akkor lehet szivből harczolni, ha az ember látja, hogy béke lesz. . . . .

Azonban a küldöttség visszahivását nem tartom czélszerünek, maga is eddigi müködéséről beszél, miből azt lehet következtetni, hogy müködését tovább is folytatja. Én tehát jónak tartanám, hogy kisértsen meg tovább is mindent, mit a nemzet becsületének, jólétének és szabadság alapján megkisérthet.»

K o s s u t h Lajos ezen tárgyról nagy beszédet tartott mely mély hatással birt. Ugy vélekedett, hogy Windischgrätz fölhivása a feltétlen megadásra minden békére való egyengetést kirekeszt és a nemzetnek nem marad egyéb hátra, mint az élethalál-harcz fölvétele. De engedjünk itt helyt az ő viharos éljenzést keltő végészrevételeinek. Kossuth ezeket mondotta:

«Az örökkévaló gondviselés ugy akará, hogy azon időperczek óta, mióta arról van szó, hogy a nemzet ujjászülessen e hosszu, dicső életre vagy meghaljon, a körülmények viszontagságainál fogva inkább, mint saját tehetségem s érdemeimnél fogva, nekem azon szerep jutott, hogy nem kevés részt veszek e dolgokban, s azért engedjenek meg a tisztelt képviselők, hogy a most felolvasott válasz értelmezésére nézve, némely körülmények felemlitésével alkalmatlankodjam . . .
. . . .

Tehát már most méltóztassanak értelmezni azon szót, melyet herczeg Windischgrätz a nemzet elébe szab: «Unbedingte Unterwerfung.» A tények nyiltan megmagyarázzák, hogy ez nem tehet, nem teszen egyebet, mint azt, hogy Magyarország megszünjék Magyarország lenni és legyen az ausztriai birodalomnak eldiribolt tartományai közül egy nemzeti lét, országos existenczia nélkül, melyet még nehezebb időben is ezredéven át fel tudott e nemzet tartani. Szóval: az «Unbedingte Unterwerfung» annyi, hogy irja alá e nemzet saját halálának itéletét. (Ugy van) . . . .
A halál, melyet itt élénkbe szabnak, bizonyos, de mely a harcz végén ránk vár, nem bizonyos; mert van isten az égben s a nemzetben erő, és ha élni akar, élni fog! (Helyeslés, tetszés.) . . . .

Védjük tehát magunkat s a békealkudozásról többé szólni sem kell, hanem csekély vélekedésem szerint azt mondoni: Magyarország az önvédelem terén áll, oly igazságos téren, melynél igazságosabbat nem ismer a história, még is kinyujtá az engesztelésre karjait, de azt felelték, halj meg, ha békét akarsz.

Ha pedig igy felelnek, nem tehetünk egyebet, mint hogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő, erre még rá érünk akkor is, ha elvesztettük a nemzeti létnek harczát.

. . . .

Hijában minden kecsegtetés, hogy ilyen amolyan erősek vagyunk s nem akarom én sem kecsegtetni a tisztelt képviselőházat, sőt azt mondom, ha nem védelmezi magát a nemzet, ha nem áll fel mint egy férfiu, ugy meg fog halni, oly gyalázatosan, hogy a nemzetek pökni fognak a magyar népre; ellenben ha védeni fogja magát, akkor megél (Helyes!). Fogja-e ezt tenni? (Mindnyájan felkiáltanak: «fogja»). Ha fogja, akkor esküszöm az örökkévaló istenre, hogy akár én, akár ki a kormányon megmenti e hazát; és ha nem teszi, akkor tessék leütni még ma fejemet, mert nem tudom megmenteni a hazát.» (Éljenzés, lelkesedés.)

Kubinyi Ferencz a védelem folytatása mellett, de egyszersmind a békeküldöttség visszahivása ellen szólott.

Kossuth Lajos kérte a házat, ne tegyenek oly javaslatokat, melyek gyakorlatilag keresztül nem vihető határozatok hozatalára vezetnek. Az egyik azt mondja, hivjuk vissza a küldöttséget és alkudozzunk tovább, de miután azok azt mondják: «föltétlen megadás,» mi ne mondjunk semmit e pontra nézve. Mert elég, ha kimondjuk, hogy mi kiséreltünk meg békét és ők azt nem akarják, tehát védelmezzük magunkat, punktum. (Tetszés.)

Elnök ki akarta mondani a ház határozatát, midőn Nyáry Pál szavába vágott e szavakkal: «Szólni akarok.» (Kiáltások: ki következik?)

Irányi Dániel, miután előrebocsátotta, hogy Kossuth beszéde után minden további fejtegetés felesleges, elfogadta Kossuth javaslatát.

Nyáry Pál beszédét a következő eredeti bevezetéssel kezdette, mely Bismarck azon veszedelmes mondatára: «Erő jog előtt megy» emlékeztet: Tisztelt ház, azt hiszem, Magyarországon nagyon kevés barátja van annak, kitől tanulnunk kell, és ez Metternich. Metternich azt mondotta, hogy azért nem becsüli a magyart, mert 1791-től fogva semmi ujat nem tanult, semmi ujat nem mondott. Nézzünk körül, hogy ugyan nem igazat mondott-e Metternich? Én igen könnyen bizonyithatom a mai eseményekkel, hogy tökéletes igazsága volt. 1791-től fogva a nemzet mindig azt beszélte, hogy igazsága van és azon helyzetbe tette magát, mint két egymás közt perlekedő személy, sőt annyi esze sem volt, miképen átlátta volna, hogy két egymással ellenkező személy között egy harmadiknak kell kimondani az igazságot, mert egyik is, másik is kiabálja, hogy neki van igazsága. Ebből az a tanulság, hogy a kik Magyarországon vezették az ügyet, nem tudták biztositani annak hajóját. Az igazság szép dolog, egy részről emberi találmány, a mennyire törvények alkottatnak, más részről a romlatlan emberi kebel nyilatkozata. Igen, de a kebel annyi, ahány az ember és igen kevés ember van olyan, kikkel a kebel egyformán nyilatkozik. Az emberek, egyesek, szintugy mint nemzetek, fentartják és

fentartották magukat és az a legszegényebb ember, ki örökön örökké csak azt beszélte: nekem igazságom van. Méltóztatnak emlékezni, a nemesi világban a legrongyosabb emberek voltak azok, kik mindig uradalmakat kerestek s az igazságot emlegették a helyett, hogy kapáltak volna. Mi hát az igazság a nemzetek között. Egyedül az erőnek, a kifejtett erőnek tulnyomósága. Ezen kellett volna igyekezni, nem pedig tömérdek törvényt hozni, s mellette tunyán összedugni kezeinket azon hitben, hogy majd az uristen igazságos ügyeinket ótalmazni fogja. Odajutottunk édes barátim, tisztelt hazafiak, hogy most is sokat beszélünk, ovácziókat mondunk, s azt mondjuk, hogy igazságunk van. Ne áltassa magát senki, hogy Magyarországnak, ha czudarul el fog veszni, valaki igazat fog adni. A következés tehát az, hogy amit elmulasztottunk, azt pótolni kell. Minden ember tegyen a haza oltárára a mit tehet, egyik eszét, másik materiális erejét, a harmadik pénzét. Jó lett volna, ha a harcz kezdetekor tisztában lettünk volna, most jobban állanánk, a nagy igazságnak fénye elboritotta fejünket s nekem nem ment fejembe, hogy lehet a nap alatt oly igazság, mely elkövettetik Magyarország ellen, s jó lett volna, ha gunyosan felnevettem volna magamban s azt mondtam volna: ennek a kigyónak meg akarom törni fejét, ahelyett, hogy csodálkoztam. Nyáry beszédét a következő szavakkal fejezte be: «Azt kivánnám tehát kimondatni, hogy mi erőszakkal voltunk a védelmi térre szoritva, hogy védjük magunkat a meddig lehet s fel nem adjuk a nemzet jogait, mind a mellett a nemzet törvényes jogainak és függetlenségének alapján minden pillanatban készek vagyunk a békére.»

Ujházy László sárosi főispán azt kérdé, vajjon a felsőház tagjai külön ülésen fogják-e kimondani véleményüket?

Nyáry Pál kijelenti, hogy sohasem fogja beleegyezését adni, hogy a felsőház az alsóval vegyes ülést tartson.

Bezerédj István Nyáry véleményét osztja.

Ujházy László a kérdést csak mellesleg hozta föl és ha a ház azon véleményen van, hogy a formák nem változtathatók, akkor elhallgat.

Az elnök a határozati javaslat egyszerü formulázására akart áttérni, midőn Kállay Ödön azon kivánságát fejezte ki, hogy magyarázza meg az elnök a javaslatokat, mit ez a következő módon teljesitett:

1. Miután az utolsó mód is megpróbáltatott a kiegyenlitésre s az ellenség fővezére feltétlen megadást kiván, jelentse ki a ház, hogy semmiféle feltétlen megadás nincs, s a képviselőház elébe téve az életet a halálnak, az utolsó csepp vérig védi a haza jogait és szabadságát. (Elfogadjuk.)

2. Határozza el a ház, hogy a haza képviselői azon magas tisztet és felséges kötelességeket, melyek vállaikon feksze-nek s a nemzet bizalmából tétettek azokra, felfogni tudván, a harcz végső perczéig együtt maradnak. (Ezt már rég elhatároztuk.) Ezen határozatok a népnek szintugy, mint a hadseregnek sok ezer példányban tudtul fognak adatni.

3. Mondassék ki, s a hadseregnek adassék tudtára, hogy minden katona, kiváltképen pedig a tiszt, ki a határozat kihirdetése napjától fogva gyávaságból a harcz elől megfut, oly bünt követ el, melyre kérlelhetlenül halálos büntetés van szabva. (Elfogadjuk.)

4. A kormánynak szoros kötelességévé tétetik, hogy a mennyire eszközölhető, gondoskodjék, hogy a seregnek hadjárata a föld népének minél kevesebb terhével legyen összekötve; ennek folytán adja tudtára a hadseregnek, hogy mindenki, ki erőszakos fosztást, rablást követ el s a föld népét sanyargatja, oly bünt követ el, melynek kérlelhetlen büntetése a halál. (Helyes.)

5. Mindaz, mit a nép termesztményekben vagy egyebekben a hadseregnek kiszolgáltat, tüstént igaz árban térittessék meg; a mennyiben azonban fordulhatna elő eset, miszerint a közállomány pénztára a fizetést tüstént nem teljesithetné, biztosittassék a nép róla, hogy a béke megkötésével vagy a csendesség helyreállitásával a közállomány kétszeresen fogja a követelést megtéríttetni.

Erre a javaslatoknak az elnök által leendő formulázása fölött hosszabb vita keletkezett, melyben Nyáry Pál, Kazinczy Gábor, Kállay Ödön, Bónis Sámuel, Madarász László, Bezerédj,

Bernáth és Hunfalvi vettek részt. Nagyon tullépnénk munkánk keretén, ha erről bővebben szólanánk és csak Kossuth utolsó válaszát reprodukáljuk, mely következőleg hangzott:

«Ha tehát a mi békés, a mi törvényes ajánlatunkra kiirtással felelnek, arra mi nem felelhetünk mást, mint hogy kénytelenek vagyunk magunkat védeni. Én tovább nem mennék. Benne van ebben a törvényes, a kényszeritett védelem, és hogy mi semmi uj jogokért nem harczolunk. Ha csak annyit tesz az inditvány, hogy békére hajlunk, ez igazán magában értetik, mert a harcz örökké nem tarthat. Ha az inditvány az volt, hogy bármiként forduljanak is a körülmények, a 48-ki törvények alapját mindig elegendőnek fogjuk találni, akkor azt nem helyeselhetem.»

Miután a ház többsége kimondotta, hogy határozatait kiáltványban fogja tudatni a hadsereggel és a néppel, a már kiküldött hármas választmány által szerkesztett kiáltványt Asztalos fölolvasta és mivel Madarász is nyujtott be ilyet, a két kiáltvány fölött vita támadt, mely a január 14-ki ülésben kezdődött és néhány napig tartott. Besze János mit sem akart tudni kiáltványról. Sokkal gyakorlatibb utnak tartotta, ha 15—20 képviselő kimegy az országba s szóval megmagyarázza a dolgot a népnek. Vladár is ugyanazon véleményen volt és hozzá tette, hogy ha győzelmet hirdethetünk, ő arra fog szavazni, hogy ez kiáltványban történjék, különben határozottan minden kiáltványt ellenez. E két képviselőn kivül még többen voltak ebben a nézetben. A többség elvetette Madarász fogalmazványát mint a ház méltóságával összhangzásban nem állót és az Asztalos által kidolgozottnak tárgyalását határozta el, mely némely irálybeli változtatásokkal és hozzátételekkel nyomtatás alá, illetőleg az egész országban való kihirdetésre alkalmasnak jelentetett ki.

Az országgyülés által a nemzethez kibocsátott kiáltvány bevezetésében az olvasóink előtt már előbb reprodukált kiáltványokban előforduló eléggé ismeretes okokat tartalmazta, melyek az 1848-diki szomoru események fejlődését vonták maguk után, ennélfogva mi csak második részének átvételébe bocsátkozunk, melynek a trónváltozás szolgált

kiindulási pontul azon tényre nézve, hogy az eddig már fennállott összeütközés tulajdonképi háboruvá élesedett. Ezen kiáltvány második része következőleg hangzott:

«A képviselők a nemzethez.

Az Olmüczben mult évi deczember 2-án történt események következtében, hazánk az osztrák seregek által megtámadtatott — a háború eseményei s az elemek okozták, hogy az ellenség a főváros közelébe nyomult.

A nemzetgyülés, mint egyedül törvényesen alakult hatalom, melynek vállaira nehezedett a nemzet és szabadság megmentésének magasztos, de vészes kötelessége, a körülmények megfontolása után a nemzet s szabadság érdekében elkerülhetlennek tartá ülése helyét megváltoztatni, s nem tenni ki a nemzetgyülést s a kormányzat szükséges eszközét és segédforrásait egy a főváros közelében vivandó csata kétes kimenetelének, nem magát a fővárost s annak lakóit, az ily harcz által csak felbőszithető soldateska rombolásainak s vad dúlásainak.

Budapest elesése fájdalmas mindenkinek — fővárosa hazánknak, de nem maga hazánk — szent a hazának földje a dús rónákon, szent a hegyek és sziklák kopár ormain — egyiránt ád erőt az elszánt hazafinak küzdeni nemzetéért, szabadságáért — egyiránt érdemli meg, hogy kiontott vérével áztassa azt, mert egyiránt fogamzik meg benne a szabadság gyenge, de hihetetlen gyorsasággal erősödő csemetéje, nincs előnye a haza földe egyik részének a másik felett — nincs több igénye Pest pompás csarnokainak, mint a földmíves, a napszámos egyszerű szegény gunyhójának — minden része szabad már a hazának s minden egyes ember számára szent kötelességünk azt biztosítani.

Ily nézetekből indulva ki, tettük át üléseinket a hazánk szabadságharczaiban kitünő szerepet vitt Tiszavölgy fővárosába, Debreczenbe. Innét intéztetik szabadságharczunk.

És most kinyilatkoztatjuk a nemzetnek, mint annak bizodalma által nemzetünk megmentésére s ősi szabadságunk

kivívására hivatottak, hogy mi feladatunknak megfelelni elszántak vagyunk. — És épen azért.

Testvéreink, kiket a háború koczkája s az események hatalma elszakasztott tőlünk, mi érezzük helyzeteteket, érezzük fájdalmaitokat, midőn nemzetünk ellensége uralmának igáját kell türnötök. — Ezer év fájdalmait és örömeit élé e nemzet együtt, s e szellem egységét a zsarnokság szét nem tépheti — multunkban, s jövőnkben egyesülünk, legyetek kitartók és béketürők, hivek szent ügyünkhöz. — El nem vesz e nemzet, mig annyi helyünk lesz, hogy megállhatunk az édes anyaföldön, de addig nem is lesz nyugodt, s fegyverét le nem teszi, mig csak egy talpalatnyi föld lesz közös ellenségünk hatalmában. — Vagy egy nagy nemzeti sirban, vagy a szabadulás nagy napján egyesülendünk.

Ezer évig tartá meg az aristocratia e nemzet alkotmányos életét, voltak dicső fénypontjai — voltak borus kétségbeejtő napjai e hazának. — Egyenetlenkedése a sír szélére vitte, de véráldozatokkal mosta le bűnét s átadá nékünk a nemzet életét, át a szabadság szűzen megtartott anyagát, melyből tétetett le új alkotmányunk alapja.

Kevés számú volt az aristocratia, természetesen nem kedvelt és támogatott a nép által, mint a polgári jogok kizárólagos birtokosa gyülölt, és üldözött felülről, mint a kényuralom ellensége, s megtörhetetlen gátja — és mégis megtartá a nemzetet.

Az 1847/8. évi országgyülésen a haza független fiai s földje szabadokká lettek — az ármány által a nemesség kezéből kivett fegyver a népnek visszaadatott, a tulajdon varázsereje köt mindenkit e földhöz, a hazának nehány százezer természetes védői milliókra szaporodtak; — és most veszhetne el e nemzet, most veszithetnők el a szabadságot: most üthetné föl zsarnokság s önkény uralmát e hazában? Nem, az nem lehet, vagy ha gyáván oda engedjük mindezt, akkor megérdemeltük, hogy szolgák legyünk s a kérlelhetetlen biró, a historia, üsse a gyávaság ezer halálnál becstelenitőbb bélyegét e nemzetre.

Nemzetünk! mi érezzük hivatásunkat látjuk a veszélyt,

mely minket fenyeget — ti a szabad Magyarország sorsát biztátok reánk, midőn képviselőül választottatok, mi visszaviszszük nektek a szent hitbizományt, melyet kezeink közé tevétek le. Nemzetünk! csak egy czél lebegjen előttünk: ellenségeink megsemmisitése — erre egyetértés, áldozatkészség és elszánt akarat kell, és sirhantjainkon maradékaink áldása leng, tisztelt lesz emlékünk, mint őseinké előttünk, kik küzdöttek s elvérzettek a szabadságért, melyet reánk hagyának, melyet megótalmazni kötelességünk. Mi a nehéz munkában számitunk a nemzetre, mi a véres harczot csak ugy vivhatjuk sikerrel, ha a nemzet el nem hagy bennünket; el nem hagyva magát, ha erőt termel és anyagot nyujt, melynek kellő felhasználása, rendezése a mi tisztünk.

E nemzet csak önmaga által veszhet el; ha egyesülünk, ha akarjuk, nincs hatalom, mely megsemmisitsen; ha gyávák leszünk, nincs hatalom, mely megmentsen. — Éljen a nemzet! éljen a szabadság!

Kelt a nemzeti képviselőháznak 1849-ik év január 22-ik napján Debreczenben tartott nyilt üléséből.

Asztalos Pál
előadó.

Palóczy László
korelnök.

XV.

A 49-iki hadügyminiszterium. — A honvédcsapatok szervezésének előhaladása. — Katona-képzőintézet Nagyváradon. — Rokkantak kórháza Szatmáron.

A nemzeti kormány Debreczenbe költözésénél kellett csak a hadügyminiszteriumnak saját belszervezését keresztülvinni, mely 1848. deczember végén a hivatalos lapban már közzététetett, mert azon gyorsaságnál fogva, melylyel azon időben a legkomolyabb események az országra sulyosodtak, az irodafőnökök és nehány hivatalnok kinevezésén kivül még mi sem történt. Minthogy azonban a legtöbb főnök Pesten maradt, ezeket is mások által kellett helyettesiteni. A hadügyminiszterium uj szervezése tehát, midőn Debreczenbe érkezett, csak a papiron volt meg. Ennek a legsulyosabb körülmények közt csak ugy lehetett életbe lépni, hogy azon apparátust képviselje, mely minden szükségletek igazgatására, kiegészitésére és fedezésére az egész nemzeti véderő számára nélkülözhetlen volt.

Erre ugyan elégséges volt azon szervezés, de ezt, mint már fennebb megjegyeztük, nem lehetett tökéletesnek és véglegesnek tekinteni; mert hiányzott hozzá a különféle teendők rendszeres csoportokba és osztályokba osztása. Egy nagy hiba, mely a szervezési tervbe becsuszott, annak Debreczenben történt keresztülviteleénél jóvátétetett. Az ujonczozási és pótlovazási ügyek, melyeknek egy osztályban kellett volna egyesittetniök, ezután egymástól elválasztott két osztályban kezeltettek, mint az azoknak nagy kiterjedésü teendőinél másként nem is volt képzelhető.

A táborkar, melynél egy külön táborkari szervezés hiá-

nyában nem volt meg a tagozás 1-ször hadmüveleti irodára, 2-szor indulási és elhelyezési irodára, 3-szor országleirási irodára, melynél egyelőre csak a belföldre és a szomszédos országokra kellett szoritkozni, 4-szer nyilvántartási irodára, melynek akkor többnyire a kémkedési ügygyel kellett foglalkoznia, 5-ször hadtörténelmi osztályra, erre nézve az akkori körülményekhez képest elég történt, ha a hadmüködési naplót, a hatitörténelem alapját szorgosan és értelmesen vitték, mi elejétől kezdve csakugyan ugy is történt. A többi iroda, mint most a vasuti stb. akkor nem létezett. Földabroszokról és rajzokról elegendőképen volt gondoskodva.

Minthogy a táborkari ügyek rendezett osztályokba csoportositása nem létezett, mint azt Görgey Arthur 1849-ben behozatva akarta látni, ennélfogva a táborkar teendői a hadügyminiszterium táborkari osztályába beosztott tisztek közt voltak felosztva, még pedig oly módon, hogy azok némelyikére több munka sulyosodott, mint más egész osztályra. Igy jelesül egy századosra az indulási és elhelyezési iroda ügyei, mi a gyakran ismétlődő uj csapatösszeállitásoknál és mozgósitásoknál igen sok munkát okozott. Azonkivül még a harczrendet és a hadmüködési naplót is kellett vinnie, és mellesleges foglalkozásul még az állások helyreigazitása a Schedius-féle nagy térképen, mely egy asztalra volt kifeszitve, jelző-tűk által az időnkint érkező csata- és ütközet-jelentések szerint is az ő teendőihez tartozott.

Igy tehát munka nagy bőségben volt, és daczára annak, hogy a munkaerő nem volt nagy, még sem maradtak hátralékok és senki sem panaszkodott tulterheltetésről.

A folyó ügyek elintézése a hadügyminiszteriumban a legrövidebb és leggyorsabb uton történt.

Még azt kell megjegyeznünk, hogy kivévén a miniszteriumokkal és politikai hatóságokkal folytatott levelezést, mely a táborkari osztályhoz beosztott fogalmazók stb. által magyarul történt, valamennyi hadmüködési ügy német nyelven vezettetett, mert akkor még hiányzottak a magyar nyelvben a technikai kifejezések és a magyar nyelv ismerete az előbb cs. kir. szolgálatban állott tiszteknél ritkán terjedt ki a magyar

irályra. Azonfelül Stein báró ezredes, a táborkari osztály főnöke a magyar nyelvben épen nem volt jártas.

Most a hadügyminiszterium tagjainak neveit és beosztását közöljük, azon megjegyzéssel, hogy a később bekövetkezett változásokat is a maguk helyén fogjuk regisztrálni.

Az 1849-ki hadügyminiszterium személyzete.

A hadügyminiszterium vezetője:

Mészáros Lázár vezérőrnagy, a honvédelmi bizottmány tagja.

Karsegéd: Németh János ezredes.

Személyi segéd: Réz Béla 5-ik huszár ezredbeli százados.

Államtitkár: (betöltetlen.)

Elnöki osztály.

Főnök: Korponay János ezredes.

Fogalmazók: Tóth Bódog főhadnagy.

Fogalmazói gyakornokok: Birányi Ákos főhadnagy, Papp Sándor, Török Pál, Cseresnyés Károly mint számvevő és igtató.

Irnokok: Kovács Antal, Kanitz Tivadar.

Táborkari osztály.

Főnök: Stein Miksa báró ezredes.

Törzskari századosok: Gelich Rickhárd, Németh Adolf, Kékessy Mihály, Székely József, Tóth János, Szerelmey Miklós, Fritz Frigyes a 2. sorgyalog ezredből beosztva.

Főhadnagyok: Fésüs Mihály, Laval Lajos.

Hadnagy: Nádosy Kálmán.

Fogalmazók: Fekete Antal, Vállér Sándor.

Katonai osztály.

Főnök: Menyhárt Antal ezredes,

Király Pál százados.

Guthy Lajos főhadnagy.

Titkár: Udvarhelyi Károly.
Fogalmazó: Vándori Gusztáv.
Fogalmazói gyakornok: Balla Pál.
Levéltárnok: Ferencz János.

Tüzérségi osztály.

Főnök: Heffler Ferencz őrnagy.
Fogalmazó: Koncz Károly.
Fogalmazói gyakornokok: Auguszt István.
Irnok: Halbritter Gusztáv.

Fölfegyverzési osztály.
(Debreczenben és Nagyváradon.)

Főnök: Lahner György tábornok.
Titkár: Kárffy Titusz.
Moser Károly százados.
Fogalmazó gyakornokok: Medgyaszai Adolf, Rókási Mihály.

Igazságügyi osztály.

Főnök: Meierhoffer Károly törzshadbiró.
Titkár: Tóth Elek főhadnagy hadbiró.
Fogalmazó: Führich Tivadar.
Fogalmazói gyakornok: Hanulik Lajos.
Irnok: Hegedüs János.
Iktató: Pesti Frigyes.

Ujonczozási osztály.

Főnök: Okolicsányi József őrnagy.
Hadnagy Berényi Antal.
Fogalmazó: Duchon Adolf.
Fogalmazói gyakornok: Végh Antal.
Irnok: Rózsafy Antal.

Pótlovazási osztály.

Pótlovazási főfelügyelő: Répásy Mihály tábornok.
Osztályfőnök: Szathmáry Mihály ezredes,
Kovács József lovas százados, Jenik Mór lovas százados.

Fogalmazók: Mucsek Lajos, Possert Ferencz.

Fogalmazói gyakornokok: Kánánházy Béla. Huszár Ágost.

Egészségügyi osztály.

Főnök: Flór Ferencz doktor főtörzsorvos.

Tanácsnok: doktor Lumniczer Sándor törzsorvos.

Segéd tanácsnokok: doktor Töltényi János törzsorvos, doktor Garai János.

Fogalmazók: Serlei Ernő, Huszty Pál, Vanicsek Ernő.

Irnokok és számvizsgáló: Hamar Leo, Markus Lajos.

Iktató és kiadó: Dr. Károly Sámuel.

Jegyző: Laczy József.

Lelkészeti osztály.

Főnök: Vidacsics Ede prémontrei kanonok.

Igazgató: Mednyánszky.

Fogalmazó: Lukács Dániel református káplán.

Gazdászati és számvevési osztály.

Főnök: Pétery István.

Tanácsosok: Horváth Károly, Markovics József.

Titkárok: Szender József, Szőllősy Gáspár, Eötvös Károly.

Fogalmazók: Szabó Ferencz, Gerebény Rezső, Bagi Béla, Tőri Gusztáv, Gyény Titusz.

Fogalmazói gyakornokok: Lieskovszky József, Holnapi Ferencz, Csillagh István, Menyhárt Lajos, Sándor József.

Főszámvevő: Erdős Ferencz, Fritz Károly.

Számvevő tisztek: Szekets Ernő, Patachich Kálmán, Röbel Ede.

Segéd számtiszt: Fejér, Pataky, Gyomlay Gellért.

Biráló számtiszt: Kristóf Lajos, nyugalmazott százados.

Főkönyvvezető: Torkos Kálmán.

Tollvivő: Tormay Frigyes.

Irnokok: Deréky István, Benczik Pál.

Számvevői osztály.

Főszámtiszt: Heller Lajos, Oppodi G., Höbert Gyula.

Számtisztek: Benics Antal, Dávid László.

Iroda igazgató: Zelenák János százados.

Dijnokok: Tatár János, Leboh Károly, Roib Mihály, Szalay János, Holló József, Kulcsár József.

Iktató hivatal.

Igazgató: Berczvári Ferencz.

Segéd iktatók: Andrássy Nándor, Pribék Károly, Kiss Ferencz.

Irnokok: Szerem Ferencz, Révai György.

Dijnokok: Csapfalvi Lajos, Szabó Sándor, Ferenczi László, Váradi Ádám, Tóth Lőrincz, Bánhegyi József, Mári Vincze, Papp Lajos, Valics Ferencz.

Irattár.

Irattárnok: Imrik József.

Irattári segédek: Ercsey György, Bignio Frigyes, Bánhegyi József, Mári Vincze, Papp Lajos.

Hosszabb félbeszakasztás után térjünk át most a honvédség további szervezésére.

Deczember végétől január derekáig a honvédzászlóaljak tizzel szaporodtak; felállittatott ugyanis:

A 63-ik debreczeni önkénytesekből.
» 64-ik Radványból.
» 65-ik jász és kunsági önkénytesekből.
» 66-ik barsmegyei önkénytesekből.
» 67-ik bánsági németekből.
» 68-ik debreczeni önkénytesekből.
» 69-ik mármarosi ujonczokból.
» 70-ik az 1-ső pesti és veszprémi önkénytes zászlóaljakból.
» 71-ik a 2-ik pesti önkénytes zászlóaljból.
» 72-ik torontáli önkénytesekből.

A lengyel légióból egy 3-ik zászlóalj és egy utász század fölállitása kezdetett meg.

Az ugynevezett tiroli szabad vadász-csapat megszaporittatott és Lipthay parancsnoksága alá állittatott.

A tulajdonképeni háboru megkezdésével a szabadcsapatok, melyeknek fölosztása és átalakitása honvéd zászlóaljakká bekövetkezett, a kormány ujra engedelmet adott azoknak alakitására.

És igy Vasváry lángeszü népszónok is engedelmet nyert egy Rákóczy név alatt szervezendő, szabad csapat fölállitására.

A lovasság szervezése nagyon kedvezően haladt előre. Az uj huszár ezredekből már nehány század föl volt állitva s a többiek fölállitása folyt, csakhogy a hadi események következtében némely keretet át kellett helyezni.

Igy az 1-ső huszár ezred álladéka Kecskemétről Mező-Kövesdre,

a 2-iké Békésről Szilágy-Somlyóra,
a 3-iké Czeglédről Nagyváradra,
az 5-iké Duna-Földvárról Jászberénybe,
a 7-iké Nyiregyházáról Diószegre,
a 8-iké Kecskemétről Jászberénybe,
a 12-iké Gyöngyösről Szatmárnémetibe.

Erdélyben a cs. kir. 7. olasz könnyü lovas ezredbeli erős szállitmány a Kress nevét viselő lovasokból, mely Perez Frigyes hadnagy parancsnoksága alatt Erdélybe indult pótlovak átvétele végett, de magyar szolgálatban maradt, parancsnokával együtt, ki a forradalom alatt ezredességig lépett elő, a honvéd lovassági állományba vétetett át. A kis olasz lovas csapat magyar zászló alatt ép oly vitézül harczolt, mint azon kitünő ezred, a melyhez tartozott és a magyarországi hadjárat alatt az osztrák hadsereg legvitézebb lovas ezrede volt.

Az ütegek száma rohamosan szaporodott. A Pestről történt távozás után még egy 7 fontos vetágyu-üteg — akkor ujdonság — és egy 3 fontos üteg is készült el. Az első Nigreiss főhadnagy alatt Görgeyhez csatlakozott, az utóbbi pedig Jánosi hadnagy alatt Perczelhez.

Igen jellemző az irányadó körök nyugodtsága és önbizal-

mára nézve azon körülmény, hogy Nagyváradon a Windischgrätz herczeg által beszüntetett Ludoviceum helyébe katonai nevelő intézetet alapitottak, melybe a tanitványok ugyanazon föltételek mellett mint a Ludoviceumban fogadtattak föl. Ebbe az intézetbe jöttek azon növendékek, kik az előbbi intézet hallgatói voltak és a kik néhány tanár kiséretében Debreczenbe utaztak. Ezen katonai intézet fölügyelése és ügyeinek vezetése Kiss Károly alezredesre, a belügyminiszterium nemzetőri osztályának elnökére bizatott. Az intézet teendőit a nemzetőri szakban alkalmazott Vándory Gyula fogalmazó végezte.

Hogy végre a kormány részéről a háboruban rokkantakká vált honvédekre vonatkozólag deczember hóban tett igéretnek is megfeleljenek, Szatmáron egy ideiglenes rokkantak házát állitottak fel.

XVI.

A különböző harcztéreken felmerült események átalános áttekintése.

Az előző fejezetekben mindenről szólottunk, mi a két hadsereg hadműveleteit megelőzte s azoknak leirására vonatkozik, t. i. a nemzeti kormány megtelepedéséről Debreczenben, annak első intézkedéseiről, berendezéséről és parlamenti tevékenysége újra fölvételéről az országgyülésen, a hadműveleti alap megalapitásáról és végre a pénzügyi eszközökről, melyekről a kormány székhelyének a Tisza mögé áttétele után rendelkezhetett. Hátra van tehát még a körültekintés a különféle harcztéreken, hogy a mennyire lehet, amaz idők helyzetének hű képét adhassuk, midőn a főhadsereg működése megkezdődött. Igy tehát mindenek előtt észak felé pillantunk, hol a hadműveletek menete az akkori viszonyok közt legelőbb veendő tekintetbe.

Schlick gróf altábornagy állásában a Mészáros fölötti győzelem után mi sem változott. Ő Kassát, Eperjest és Bártfát megszállva tartotta, a vereséget szenvedett magyar északi hadtestnek időt hagyott rendezkedésre és egész tevékenységével arra szoritkozott, hogy közigazgatási rendszabályait keresztülvigye és hódolati nyilatkozatokat gyüjtsön. E végből mozgó hadoszlopokat küldött Zemplén- és Szepesmegyékbe egész Késmárkig és Lőcséig, mely utóbbi várost a 30. gyalog-ezred 4 századával és a 40. gyalog-ezred 2 századával szállotta meg, továbbá egy szakasz lovassággal és egy fél röppentyü üteggel Kiesewetter őrnagy parancsnoksága alatt. Haderejének ezen szétforgácsolása után még csak 6 zászlóalj gyalogsága,

5 század lovassága és 26 ágyuja volt kéznél és sürgősen kért erősitést Windischgrätz herezegtől, mert Klapka már január 12-én Tokajnál átvette a parancsnokságot Mészárostól és összpontositotta hadtestét, melynek ereje 8 és fél gyalog zászlóaljból, 6 lovas századból és 27 ágyuból állott. E hadtest parancsnoksága átvételénél Klapka a következő napiparancsot adta ki:

«Fő igyekezetem oda fog irányulni, hogy a gyalázatot, melyet az ellenség fegyvereitek becsületén ejtett, mely által a nemzet vitézsége homályba borittatott, minél előbb feledtessem. Erre nézve számitok a csapatparancsnokok erélyes közreműködésére, az alantas és altisztek fáradhatlan tevékenységére, a legénység kitartására, de mindenek fölött lelkes hon- és szabadságszeretetére az egész hadtestnek.

Az elárult haza tőlünk vár megmentést és szabaditást. Ennek tudata büszkeséggel, erővel és bizalommal töltsön el.

Föl tehát bajtársak! Gondoljátok meg, hogy azon föld, melyen kétszer hátráltatok meg az ellenség előtt, ugyanaz, mely a mi szabadsághőseink, Bocskai és Rákóczy győzelmei által nyert szentséget. A visszaemlékezés azon dicsteljes időkre, azon nagy nevekre, éleszsze bennetek a tüzet és az erőt, melylyel a szabad hazánkba betört osztrák zsoldos hadakat, melyek a mi nemzetünket porba tiporni, és idegen járom alá akarják hajtani, meg fogjátok semmisiteni. Utolsó vereségeiteket meg kell boszulnotok! Mutassátok meg a világnak, hogy nemcsak akartok, de tudtok is győzni.»

Klapka hadtestének állása a következő volt: A balszárny Miskolcz fedezésére Szikszónál állott, a közép-had Tállyán és Golopon, elővédével Szántón, a jobb-szarny a Bodrog mentében Olasziban, Liszkán és Vámos-Ujfaluban. Az összeköttetést a közép-had és balszárny közt egy hadoszlop tartotta fenn, mely Dobszát és Prépostot a Hernádnál szállotta meg, a tartalék Tokajban állott. Az álladékok és raktárak Tokajban és Nyiregyházán voltak. Főhadiszállását Klapka Szerencsre tette át. E hadtest állása nagyon kiterjedt volt, de addig, mig a különben nagyon tevékeny Schlick gróf tétlensége tartott, nem volt veszélyeztetve és mindamaz előnyöket nyujtotta,

melyek oly nagy terület elfoglalásából származtak. Egyébiránt Klapka az osztrák északi hadtest támadása esetére összpontositási intézkedéseit szintén megtette.

Schlick gróf altábornagy azonban nem gondolt előbb komoly támadásra, mig az igért esősitések a főhadseregtől meg nem érkeztek. Január 22. azonban mindennek daczára még is kilépett ezidőszerinti tétlenségéből.

A Vágvölgyben működő Simunich altábornagy első hadműködési tárgya volt a kis Lipótvár vára. Miután ismételt fölszólitások a vár föladására sikeretlenek maradtak, Simunich deczember vége felé a várat tökéletesen bekeritette és előkészületeit megtette annak lövetésére, s erre nézve 4 harmincz fontos messzehordó mozsár, 1 tizenkét fontos nehéz röppentyü üteg. 2 vas tizenkét fontos várágyu és több tábori ágyu állott rendelkezésére. Deczember 29-én már öt üteg tökéletesen meg volt telepitve és fölszerelve és deczember 30-án kezdődnie kellett volna a bombáztatásnak. De egy váratlan esetnek kellett közbe jönnie. mely mindent megzavart. A tüzérségi műhely ugyanis minden lőkészlettel fölrobbant a bombáztatást megelőző napon. és ez alkalommal a bombász-karból egy főhadnagy és 4 tüzér veszett el.

Simunich ujra fölszólitást intézett az őrséghez és miután erre is tagadólag válaszoltak, a megmaradt 200 bombával lövette a várat és midőn még ezen bombázás sem törte meg az 1272 emberből álló őrség ellentállását Ordódy Pál parancsnoksága alatt. Simunich altábornagy kénytelen volt az ostromlást uj lőkészletek megérkezéscig fölfüggeszteni. Az ágyukat az ütegből visszavonatta és a mennyire a körülzárás megengedte. csapatait elszállásolta. hogy őket a dermesztő hidegtől részben megóvja.

Miután a robbanás által kárba ment lőkészlet, még 2 hatvan fontos és 2 harmincz fontos mozsár hozzáadásával pótolva lőn. az ostromot erélyesen folytatta, a mint ezt Windischgrätz herczeg január 8-án megparancsolta. Simunich ujra fölszólitotta Ordódyt a vár föladására. de ismét sikertelenül. Az ellentállás tulajdonképeni tényezői Mednyánszky László báró őrnagy és Gruber tüzérszázados voltak. A vár

sorsa, mint látni fogjuk, leginkább Görgey Arthur visszavonulási irányától függött.

Miután Simunich a Galgócznál a Vágon átvezető lerombolt hidat ismét helyreállittatta, előcsapatait egész Nyitráig tolta előre.

Götz vezérőrnagy, ki utasitva volt a bányavárosok felé nyomulásra, deczember 30-án 3 zászlóaljjal, egy szakasz lovassággal és 12 ágyuval Jablunkánál átlépett a magyar határon és január 3-án Csaczára érkezett, honnan 2 századot, 2 röppentyü ágyuval jobb szárnya fedezésére Rakovára és Thurzovkára inditott, az összeköttetést Gácsországgal Jablunka megszállásával 2 század által és Csaczáéval 3 század által báró Trenk őrnagy alatt, melyek nem tartoztak Götz dandárához, tartotta fenn. Január 2-án a tábornok a brodnói szorosnál Beniczky első csapataira bukkant, melyek Budetin felé vonultak vissza, hol 3 honvédzászlóalj, egy lovas század és 14 ágyu állott. Egy órai elég makacs ütközet után, melynél Beniczky Götz által tulszárnyaltatott, a mieink a visszavonulást folytatták és átvonultak a Vág hidján, a melyet járhatlanná tettek. Az ellenség azt csakhamar kijavitotta és ujra támadólag lépett föl, de a mozgó honvéd hadoszlop folytatta visszavonulását, mivel Beniczky és Querlonde azon utasitást vették, hogy ne bocsátkozzanak komoly ütközetbe.

Götz a maga dandárát Zsolnán pontositotta össze és a Vágvölgyön őrjáratok által Simunichcsal igyekezett érintkezni. Midőn ez nem sikerült, és ép ugy Windischgrätztől, mint Weldentől utasittatott, hogy indulását a Szepesség felé siettesse, Götz legelőbb is Szent-Márton felé fordult, hol a magyar csapatok 14 ágyuval nem erőszakolható erős állást foglaltak. Götz tehat Rajecz, Vacskó és Privigye felé vette utját, hogy Körmöczbányára érhessen, honnét Zsámbokréton át az összeköttetést Simunichcsal helyre lehetett állitani. A zsolnai fontos pont biztositására a magyarok támadó mozdulata ellen Trenk őrnagy Csaczáról Budetinbe rendeltetett, ki az ottani utszorulatot annak zsolnai torkolatánál elzárta. Nem sokára ismét találkozni fogunk Götzczel.

Komárom előtt semmi különös nem történt. A cs. kir.

körülzároló hadtest előbbi állásaiban volt, ugyszintén a Neustädter dandár is a Csallóközön. Január 1-én Ramberg báró altábornagy fölszólitást intézett a várparancsnokhoz Komárom föladása érdekében, mi azonban sikertelen maradt.

Nugent tábornagy hadteste, mely Körmendet megszállotta, Nagy-Kanizsa ellen fordult, melynek vidékén ismét 5000 főnyi mozgó nemzetőrség és népfölkelés gyülekezett, melyek a horvát határt fenyegették. Midőn Nugent Zala-Egerszegen át Kanizsához közeledett, a nem rendes magyar haderő Kaposvárra vonult vissza. Nugent megszállotta Kanizsát, valamint Körmenden, ugy Zala-Egerszegen is hagyott hátra őrséget, hogy azokkal egyesülve Pápa ellen nyomuljon és az oda érkezett Althann alezredes portyázó csapatát támogassa és Keszthely felé csapatokat tolhasson előre. Nugent a Dahlen báró altábornagy alatt állott csapatokat a Dráván át magához vonta, mi által hadteste 9000 emberre szaporodott. Legközelebbi hadmüveleti tárgya volt Eszék vára, mely felé indult január vége felé, hogy ezen fontos pontot vagy fegyveres erővel, vagy békés uton meghóditsa.

Mielőtt követnők az eseményeket a többi hadtesteknél, több mozgó hadoszlop tevékenységével kell foglalkoznunk, melyekre a paczifikáczió munkája kicsinyben bizva volt.

A cs. kir. hadsereg háta mögött a mozgó nemzetőrség és a Mednyánszky Sándor alatti népfölkelés, melyek a Bakony erdőségben tanyáztak és innen Tatáig portyáztak, uralkodott részben a Mészáros ut fölött. Több futárt és vágómarha szállitmányt tartóztattak le, sőt kisebb csapatokat meg is támadtak. Mednyánszky ellen most mozgó hadoszlop küldetett, mely egy vadász zászlóaljból és egy dzsidás századból állott Kronenberg őrnagy parancsnoksága alatt, mely Moór és Kisbér felé vezényeltetett, hogy onnét Székesfehérvár, Pápa és Győr felé s a Bakonyba portyázást tegyen. Hogy a Mészáros ut biztositva legyen, két zászlóalj küldetett el, melyek századonkint egy-egy szakasz dragonyossal az országut mellett fekvő helységekben állittattak föl. A Horváth ezredes alatt állott portyázó csapat, mely Székesfehérvárott maradt, hasonlóképen parancsot kapott a Bakonyban portyázásra.

De az önámitás a cs. kir. főhadiszálláson is nagyban látszott uralkodni. Igy a Buda közelében nagyobbrészt szerbek által lakott Szent-Endrén is népfölkelés szervezéséről beszéltek, melynek szétszórására Almássy ezredes (elzaszi) egy dzsidás osztálylyal küldetett, ki mielőtt oda érkezett, kijelentette, hogy nem elég erős és némi gyalogságra van szüksége.

Egészen máskép állottak az ügyek Esztergomnál, hol az emberek nyiltan szegültek ellen a lefegyverzésnek, mi az egy gyalog zászlóaljból, egy fél század lovasságból és egy fél röppentyü ütegből álló mozgó hadoszlop parancsnokát, Schiffmann ezredest arra inditotta, hogy erősitést kérjen, mivel Bátorkeszi közelében 400 huszár mutatkozott.

De most lássuk, mi történt Magyarország déli vidékén.

Eszék várában semmi különös nem adta magát elő. Azonban oly tünetek mutatkoztak, melyek egyre világosabban engedték sejtetni, hogy ez a déli harcztérre nézve oly fontos vár el fog esni. Éder vezérőrnagy és Glavasch őrnagy ugy hangolták az őrséget, hogy ez a várat föladja, mig gróf Batthyány Kázmér azonnal Kossuthnak Debreczenbe érkezése után jelentést küldött futár által, melyben az őrség megerősitését, 300 ezer forintot és majdnem ugyanannyi darab töltényt kért, hogy a vár magát tarthassa.

Arad és Temesvár várak közt az összeköttetés, melyet Rukavina altábornagy erős elkülönitmény által deczember közepén végbevitt, egész ugyanazon hó 25-éig nyitva maradt. Ehhez nagyban járult a Maros erős jégtorlódása, mely az összeköttetést a jobb és bal part közt megzavarta. Berger altábornagy, kinek Rukavina nagy élelmiszer-, lőkészlet-mennyiséget és még ágyukat és katonaságot is küldött, deczember 22-én Ó-Arad városát változatosság kedveért ismét bombáztatta és megadásra szólitotta föl. A város, mint ez magától érthető, nem volt abban a helyzetben, hogy erre válaszoljon, ezt a magyar parancsnokok tették ágyukkal. A körülzároló csapatok parancsnokságában változás állott be. Gál mérnökkari ezredes vette azt át Márjássy alezredestől, ki mint hadosztályparancsnok a felső-tiszai hadtesthez lett kirendelve. Miután a Maroson ismét szilárd jégkéreg képződött, Gál a bal partra

tért vissza és Arad körülzárolását deczember 25-én ismét helyreállitotta.

Midőn Kiss tábornok, a bánsági hadtest parancsnoka látta, hogy a temesvári őrségnek egész Erdély határáig terjedő vállalkozásai, mely őrséget Nagy Sándor ezredes, ki Temesvártól észak felé egész Szent-Andrásig nyomult, visszaszoritott, — összeköttetéseit észak felé veszélyezteti, azt határozta, hogy Temesvárt beszoritja és az által összeköttetését Araddal és mind a két várét az oláhokkal akadályoztatandó, megkerülést akart tenni és a deczember 14-én nyert előnyöket a déli oldalon ideiglenesen föladni. Kiss jobb szárnyával Csákovára indult, a ballal Bánlakra és Dettára, de miután a császáriak Temesvárról 19-én Német-Bogsánt támadták meg és Versecz, nem különben Fehértemplom is segitséget kértek, ismét ezen helyek megszállására szoritkozott és mivel gyengének érezte magát, hogy komolyan léphessen föl Temesvár ellen, régi állásába tért vissza a szerbek vonalai ellen.

Suplikacz halála után Rajachich patriarcha, mint ideiglenes vajda és a katonai ügyek igazgatója lépett föl. Ő nem csak javaslatokat tett a tiszti kinevezésekre, hanem maga is 83 tisztet nevezett ki a különféle szerb csapatoknál. Az ő megkeresésére Mayerhofer ezredes vette át a főparancsnokságot ideiglenesen. Azonban Mayerhofer már mint százados diplomacziailag volt alkalmazva, mint belgrádi főkonzul igen jól értett a cselszövényekhez a szerbek közt, de igen középszerü katona s épen nem volt csapatparancsnoknak való. Ezért is ujév napján megverte őt Kiss, még mielőtt hadtestét Ujfalvánál összegyüjthette. Mayerhofer első főparancsnoki szereplésének sikeretlensége fölött egészen magán kivül volt. Valamennyi zászlóaljparancsnokot egy az előőrsöknél épült fabódéba magához hivott és ekép szólott: «Ha a csapatok nem tudnak jobban verekedni, mint ma, akkor én az elvonulás mellett vagyok. Buziáson át a Szechényi uton Erdélybe.» De valamennyi vezér Knicsaninnal élükön rábeszélte, hagyjon föl e tervvel, bizzék a csapatokban és vegye föl a harczot Pancsovánál. A magyar táborban ugyanazon jelenet játszódott le. Kiss nem akarta győzelmét fölhasználni, mert számra nézve

tetemesen gyengébb volt a ráczoknál, de Maderspach, Nagy Sándor, Vécsey és Kiss Pál a küzdelem folytatása mellett voltak. Az utóbbi január 3-án Pancsovát megtámadta, mely körül eleinte a ráczok félkört képeztek, homlokzatukkal Ujfalva felé, de midőn éjeli őrjáratok azt a hirt hozták, hogy a magyarok a jabuki oldalról előnyomulnak, Mayerhofer csak egy zászlóalj pétervàradit küldött Ujfalva felé, mig Knicsanin a Crepaja fölé nyuló sarkot szállotta meg és Kossanovich s Jovanovich Péter századosok egy polgári katonaságból álló csapattal a szőlőhegyeket a Temes és a Jabuka felé vezető ut közt szállották meg. A tartalékok részint az arczvonal mögött, részint a város terén Pancsován voltak. Ebben az állásban várták be a ráczok a támadást, melyet Kiss reggeli 7 órakor kezdett. Több órai harcz fejlődött ki, mely a szerbek teljes győzelmével végződött. Ezek igen vitézül harczoltak és alvezéreik Mayerhofer aggodalmait a csapatok jó vezénylése által eloszlatták. A főparancsnokság ezután Mayerhofertől Theodorovich, Szlavóniában alkalmazott cs. kir. tábornokra ment át. Kiss tábornok Ujfalvára vonult vissza, hol hadtestét két hadoszlopra osztotta, hogy nagy-becskereki és verseczi állásaiba vonuljon vissza.

Ezzel a visszavonulással Kiss Ernő hadi tevékenysége véget ért. — Debreczenbe hivatott, hol később a hadfőparancsnokság ráruháztatott.

A cs. kir. hadsereg előnyomulásánál és a bácskai hadtest utóbbi kudarczainál a volt cs. kir. tisztek, kiknek ragaszkodása a magyar ügyhöz ugy sem volt nagyon szilárd, a helyzetben beállott nagyon kedvezőtlen fordulatok folytán igen ingadoztak, s mindenféle hirek terjesztése nagyon lenyomta a hangulatot. Végleges határozataikra nézve titkos tanácskozásokat tartottak. Ily körülmények közt gróf Esterházynak és az ottani helyzet kitanulása végett Kossuth által oda küldött Nádosy Sándor ezredesnek az aldunai táborban a tisztek egy részét könnyü volt a magyar szolgálat elhagyására birni. Hogy ezen tisztek emlitett aláaknázási müködése ellensulyoztassék, Baudisz József 19. sorezredbeli százados inditványára nemzeti tisztikör alakult. Baudisz föladatául tüzte ki, hogy drasztikus

és vakmerő eszközök által még a többi nem épen megbizhatóknak látszó tiszteknek rábeszélése is sikerüljön és azokat, kik már kilépésre jelentkeztek, visszalépésre birja.

Midőn Esterházy és Nádosy Becskerekről Verbászra tértek vissza, Baudisz Lenkey dandárnok ezredest rábirta, hogy az ó-becsei tábor tisztjei bemutatását megengedje. 8 törzs- és 70 főtiszt jelent meg, kik közt Baudisz százados azonnal belépésénél Esterházy tábornokot és Nádosy ezredest himezés-hámozás nélkül honárulóknak merészelte nevezni. Képzelhető a hallgatók ámulása Baudisz merész nyilatkozatánál. Azonban nem az ő hadi törvényszék elébe idéztetése következett be, hanem ezen jelenetnek az lőn a következése, hogy Esterházy tábornok azonnal beadta lemondását és Nádosyval együtt még az nap éjjelén átment a császári táborba. Baudisz pedig a bácskai hadtest részbeni megmentéseért soron kivül őrnagygyá léptetett elő.

Vécsey gróf és Damjanics*) ezredes január 4-én a Bácska és a Bánság kiüritésére a Pesten tervelt hadmüködési javaslat értelmében megtették előkészületeiket.

---

*) Damjanics János 1804-ben Staván a 2. báni gyalog ezred határőrvidéki kerületében született és 1822-ben mint hadapród lépett a Saint-Julien cs. kir. 61. sz. gyalog sorezredbe, mely hosszas ideig Olaszországban feküdt. 1848-ban Damjanics azon ezred egy granátos százada fölött parancsnokolt Milanóban, melylyel az 1848-ki hadjáratban részt vett Radetzky alatt. Az első tiz honvéd zászlóalj fölállitásánál Damjanics őrnagygyá és az alatta hiressé lett 3. honvédzászlóalj parancsnokává lett. E zászlóalj élén győzelemről győzelemre hágott a délkeleti harcztéren és neve az alibunári és lagerdorfi rohamoknál a legszélesebb körökben nevezetes lett. Legfényesebb fegyvertette volt a szolnoki roham márczius 5-én, de az aprilisi hadjárat győzelmes csatáiban is igen dicsően vett részt. Damjanics büszkeséggel mutathatott rá, hogy az egész magyar hadjárat alatt egyetlen vereséget sem szenvedett. Sikerei nem kitünő lángész és magasabb katonai képzettség eredményei voltak. E tekintetben Damjanics egy derék katona szinvonalán állott. Már mint százados igen szigoru és szolgálatban buzgó tiszt hirében állott. A mi nála lángészben és tudományban hiányzott, azt tiszta észszel, jó fölfogási tehetséggel, hirtelen tájékozással, gyors elhatározással és ritka erélyességgel pótolta. Ezekben a tulajdonságokban rejlett minden érdeme egy dicső alvezérségre.

Péterváradon semmi különös nem történt. Az Ujvidéken állomásozó Zanini olasz ezred egy zászlóalja Maasburg százados vezérlete alatt január 4-én a rácz táborba ment át. Mi-

Azon föladatot, mely rá háramlott, gyorsan és pontosan teljesitette. Damjanics az ellenséget megtámadta, megverte és nem bocsátotta többé ki. Katonai tevékenységének egy baleset váratlanul véget vetett. Komárom bevétele után kocsijával fölborult és bokában lábát törte. Buda eleste után Pestre hozatott, hol a Dőringféle villában lakott. Hogy bénasága daczára ne legyen kénytelen a további hadi eseményeknél tétlen szemlélő lenni, átvette Arad vára parancsnokságát. E minőségben vitte őt politikai rövidlátása arra, hogy egy mindennel gazdagon ellátott várat, melyben több milliónyi vagyon volt biztonságba letéve, Görgey fölszólitására az oroszoknak engedjen át. Az osztrákoknak, kik alatt Arad vára Berger altábornagy alatt az utolsó falat lóhus elköltéseig makacsul tartotta magát, Damjanics megtagadta Arad kiszolgáltatását, melyet az oroszoknak készségesen engedett át. Ez által oly helyzetbe jutott, mely a hadi történelemben példanélküli, hogy ő, mint egy erős vár parancsnoka, anélkül hogy legcsekélyebb ellentállást fejtsen ki, abban találja börtönét és hóhérját. Valóban irtózatos sors! Miképen fogta föl Haynau az oroszoknak történt föladást, azt Arad és Pétervárad parancsnokainál megmutatta. Az utóbbi vár parancsnoka Kiss Pál tábornok Komárom kapitulácziója előtt adta meg magát föltétlenül az osztrákoknak és senkinek egy hajszála sem görbült meg. Damjanics egész Komárom fölmentéseig Görgey Arthur vak tisztelője volt, kinek kedveért Tisza-Füreden a főparancsnokul kinevezett Vetter tábornokot majdnem halálig boszantotta. Ez akkor történt, midőn Vetter a főparancsnokság átvételére Tisza-Füredre érkezett. A Dembinski elleni pártütésen okulva, Vetter azt hitte, hogy azonnal erélyesen léphet föl és az összegyült tábornokokhoz igen határozott hangon tartott beszédet az engedelmességet illetőleg, mire Damjanics igen kedvetlen jelenetet idézett elő, melynek következtében Vetter epelázba esett. Vettert Debreczenbe kellett szállitani és Görgey ideiglenes főparancsnok maradt. Azon jelenetről, a melyet Tisza-Füreden előidézett, Budapesten később Vetter előtt kifejezte sajnálkozását. Noha szerb születésü volt Damjanics, mégis a magyar ügy leghübb előharczosa volt és az események lefolyása alatt oly gyülölség fejlődött benne honfitársai ellen, hogy midőn Bácskát ki kellett üritenie, a ráczokhoz rövid kiáltványt intézett, melyben megszólitásul e kifejezést: «kutyák» használta. Ez a nyerseség némi fokára mutat, mely tulajdona volt a fölindulás perczeiben. Különben Damjanics jó bajtárs, szigoru, de igazságos felebbvaló volt. Mint alvezér páratlanul állott. Óriási alakjára és egyéb katonai tulajdonságaira nézve némileg hasonlitott Kleberhez. Damjanics Görgey többi alvezérei sorsát osztotta, hadi törvényszék által kötél általi halálra itéltetett és Aradon 1849. október 6-án kivégeztetett.

dőn a jelentés erről megérkezett, hogy a zászlóalj Ujvidéket elhagyta, egy lovas csapat egy üteggel a zászlóalj visszahozására küldetett ki Hollán őrnagy parancsnoksága alatt. Ez azonban már nem érhette utól, mert midőn megpillantotta, az már közel volt a római sánczokhoz, hová be is vonult, ennélfogva Ujvidéket a 2-ik honvéd zászlóalj szállotta meg Bozó Manó őrnagy alatt.

A Bácska bekövetkezendő kiüritésével szemben 5000 főnyi nemzetőrség Bezerédj alezredes alatt a vár közelében összpontosittatott. Horváth főispán ebben az ügyben nagy érdemeket szerzett és külön védelmi bizottság alakult Knézy alispánnal élén. Csuha várparancsnok utasitást kapott, hogy nagyobb mérvü kitörésekkel foglalkoztassa az ellenséget, egyszersmind pedig az összeköttetést a belgrádi britt konzullal tartsa fenn.*)

Erdélyben Bem folytatta győzelmes támadásait Nagy-Szeben ellen. Puchner báró altábornagy a Windischgrätz herczeg alatt álló cs. kir. hadsereg által kivivott győzelmek következtében két kiáltványt bocsátott ki.

Az elsőben a császári seregek által Magyarországon nyert győzelmeket hozta Erdély lakosainak tudomására; a második a székelyekhez volt intézve s következőleg hangzott:

Felszólitás a Székely Nemzethez.

Midőn Ő Császári Királyi Felsége által Erdély Főhadi vezérének kineveztetni, ezen legmagasabb kegyelem által anynyival is inkább diszesitve éreztem magamat, mivel a nemes Székely Nemzet, melly az előbbeni hadakozásokból előttem

---

*) Csuha összeköttetésének czélját a britt konzullal nem ismerjük, de azt hisszük, hogy a magyar kormány sürgönyeinek továbbitása érdekében történt, melyeknek tartalma arra szolgált, hogy tudósitsa az angol kormányt a magyarországi események folyásáról s hogy speciális közleményeket tehessen Csuha a szerb mozgalomról. Az urak Belgrádban, kik ama mozgalom vezetését csakhamar kezökbe vették, hogy nagyszerb irányban kizsákmányolják, sokkal egyszerübben jártak el, képviselőjöket Zuban Lázárt, állandó tartózkodással a karlóczai központi bizottsághoz küldték, melyben Matics, Brankovics, Nikolics és Zacharievics belgrádi tanárok is üléssel birtak.

olly szép emlékezetben áll, Hadivezérségem alá tartozott, kétszeres fájdalommal töltötte el ugyanis keblemet, hogy ezen nemzet, melly a trónhoz való hüségét s ragaszkodását anyiszor már bebizonyitotta, mindenféle csábitások s igéretek által. mellyekre többnyire a törvényes király szent neve csalfául használtatott, az igaz utat elhagyva egy párthoz csatolta magát, melly valóságos örvénybe vezette, de mégis azon ábrányba tartani tudta, mintha tettei egészen törvényesek lennének.

Most már, minekutánna ezen derék nemzet, hibáját megesmervén, királya iránt tartozó hivségre s törvényes rendre visszatért, örömömet s jószántamot iránta kifejezem, de egyszersmind a Székely nemzet állandó jólétét megfontolván, azon atyai intésre felhiva érzem magamat, hogy a törvényes rend ujjonan megindult ösvényét semmi szin alatt el ne hagyják, az alkotmányos Császár és Király iránt viseltető hüséget szigoruan tartsák meg és illy m'don az összes birodalom minden nemzetek jogegyenlőségében egy szerencsés jövendőnek nézzenek elejébe, s ekkor minden igaz oltalomról biztositom, valamint azon reményt táplálom, hogy ez uton minden Erdélyben lakó nemzetek barátságos összeköttetése ujolag felviruland és személy s vagyon biztonsága a közönséges jóllét és törvényes szabadság előmozditásával állandóul visszatérend.

Kelt Megyesen, Jan. 6-án 1849.

Báró Puchner Antal m. k.
cs. k. Altábornagy és Erdélyi Főhadivezér.

XVII.

Görgey visszavonulása a Vágvölgye felé. — Üldöztetése Csorich által. — Perczel visszavonulása a Közép-Tisza mögé és támadása a vasutvonal mentében. — Windischgrätz ellenintézkedései. — Wrbna két kiáltványa.

A cs. kir. főhadseregnek és Görgey hadtestének hadmüveleteivel és ez utóbbi megérkezésének leirásával Váczott megállottunk, hogy mindent feljegyezzünk, mi a helyzet jelzésére átalában szükséges volt és most mindenek előtt arra térünk át, a mit Görgey a visszavonulása folytatására nézve kezdett.

Az első, mit Görgey tett, hadtestének hadosztályokba történt uj beosztása volt egy külön elkülönitménynyel. Minden hadosztály két dandárból állott, de sem az előbbiek, sem az utóbbiak nem feleltek meg a rendes erő-arányoknak, melyek az ily hadosztályzatoknál rendszeresitve voltak, és ez az uj beosztása a kis hadtestnek czélirányos tagozásnak tünt föl. A kis hadosztályok és még kisebb dandárok képzésénél a nemzeti hadseregben egyébiránt azon helyes nézet szolgált alapul, hogy ezek a parancsnokok által, a kik a háboru alatt a csapatok magasb vezénylésénél szükséges gyakorlottságot nyertek, könynyebben voltak vezényelhetők. Görgey hadtestének hadosztályai a következők voltak:

Az első vagy jobb szárnyhadosztály: Parancsnok: Aulich ezredes. 3 zászlóalj gyalogság, 4 század huszár, 16 ágyu.

A második vagy közép hadosztály: Parancsnok: Kmety alezredes. 3 zászlóalj gyalogság, 4 század huszár, 16 ágyu.

A harmadik vagy balszárny-hadosztály: Parancsnok: Piller ezredes, 3 zászlóalj gyalogság, 4 század huszár, 16 ágyu.

A negyedik vagy tartalék hadosztály: Parancsnok: Guyon ezredes, 4 zászlóalj gyalogság, 3 század huszár.

Elkülönitett hadoszlop: Parancsnok: Simonyi alezredes, 2 zászlóalj gyalogság, 1 század huszár, 8 ágyu.

A hadtest tehát állott 15 zászlóaljból, 23 lovas századból, 72 ágyuból és mindössze 16,000 főnyi erős volt.

Görgey legközelebbi hadmüveleti tárgya Lipótvár erőd volt, illetőleg Simunich altábornagy hadteste. Csapatai részint január 6-án, részint 7-én indultak el Váczról, még pedig oly módon, hogy a balszárny, hogy szándékát palástolja, a Duna mentében egészen az Ipolyig és innét északnyugati irányban egyedül küldetett el, mig a hadtest zöme a legrövidebb előnyomulási vonalon Lipótvár felé indult. Aulich hadosztálya képezte az elővédet, Guyoné a hátvédet.

Aulich hadosztálya január 10-én Verebélyre érkezett, Kmety hadosztálya, a főhadiszállás és Simonyi hadoszlopa Lévára, Guyon hadosztálya Szántóra és Ipoly-Sághra, Piller hadosztálya Surányra a Nyitra folyónál. A visszavonulás mindeddig háboritatlan maradt.

Görgey január 10-én a következő napiparancsot intézte csapataihoz:

«Végre elérkezett a pillanat, hogy kedvünk szerint csatázhassunk, mit sokáig nem volt szabad tennünk.

Most nem politika, nem magasabb parancs tart vissza a rég óhajtott, a döntő csatától.

Körül vagyunk véve ellenségeinktől!

Föl ellenök élethalál harczra, minden nemzet öröklött jogáért, a szabadságért!

Győzni fogunk és e győzelem kártalanit minden szenvedéstekért és fáradságtokért, mit oly állhatatosan állottatok ki.

A megszabaditott nép áldása arra, ki győzve esik el, a haza átka a gyávára.

Tisztek, előre! Előre a háromszinü lobogóval, testvérek, szuronyszegezve a háromszinü lobogó után!»

Görgey tábornok.

E parancs rövid, magvas és egészen katonásan van szerkesztve, de ismét egészen indokolatlan támadással a kormány ellen, mintha ez fosztotta volna meg a hadtestet a csatázás lehetőségétől. Ki jelentett ki valamennyi állást Pozsonytól Budáig tarthatatlannak? Görgey. Ki rendelte el azok védelmezését? A kormány.

Windischgrätz herczeg tábornagy Görgey üldözésére eleinte a 2. hadtest parancsnokát, Wrbna gróf altábornagyot jelölte ki 10 zászlóaljjal, 10 lovas századdal és 48 ágyuval. Almássy ezredes, ki mint emlitve volt egy lovas csapattal és egy röppentyü-üteggel Szent-Endrére küldetett, Wrbna Váczra nyomulását a jobb dunapart megszállása által a nevezett várossal szemközt támogatta volna.

Wrbna január 7-én indult el és azon napon Fóthra és Dunakeszire ért. Noha itt azt a hirt vette, hogy Görgey hadteste Váczot előtte való nap d. e. 10 órakor elhagyta, csak 8-án küldötte Lichtenstein Ferencz herczeg altábornagyot egy vadász zászlóaljjal, 6 lovas századdal és egy lovas üteggel Váczra és több óra multával követte őt hadteste zömével. Váczra érkezvén, első dolga volt, hogy jelentést tett a tábornagynak ott történt megérkezéséről, egyszersmind arról is, a mit Görgey hadtestéről hallott. Ebben a jelentésben a többek közt az is volt mondva, hogy a rendes sorezredek legénysége, valamint a honvédek is e szó által «szabadság» bár előbb nagyon lelkesittettek, de e lelkesülés most nagyon csökkent. A 2. számu gyalog ezred és sok huszár arról beszélt, hogy a császáriakhoz lép át. Windischgrätz herczeg a jelentés ezen részét maga is mesének tartotta és egész figyelmét az általa elrendelt üldözés módja vette igénybe.

Most tehát képzelhető megdöbbenése, midőn Wrbna e nevezetes jelentés végén tudtára adta, hogy miután az ellenség már jelentékenyen előre haladt, Wrbna csapatainak csizmái nagyon elrongyolódtak, a szekerészeti lovakat élesre kellett

vasalni stb. s ő egy zászlóalj és egy lovas századnak őrségül hátrahagyásával Váczot január 9-én hadteste többi részével egy menetben fogja elhagyni, hogy Pestre visszatérjen. Előnyomulásánál két menetben érte el Váczot. Visszatérésénél csak egyre volt szüksége.

Windischgrätz herczeg, a katonai kerületi parancsnokság átvételére hivta fel Wrbna herczeget és Csorich altábornagyot bizta meg Görgey erélyes üldözésével. Ez egy dandárt, melynek valóban nagy szüksége volt pihenésre, Váczon hagyott. Négy vértes század és két lovas üteg Lichtenstein Ferencz altábornagygyal Pestre hivatott és az Almássy ezredes alatt Szent-Endrénél álló dzsidás csapat által váltatott föl.

Csorich altábornagy személyesen Váczon maradt vissza és Wyss és Jablonowszki dandárai által, melyek 9 zászlóaljból, 8 lovas századból és 30 ágyuból állottak és január 10-én Rétsághig tolattak elő, az üldözést ujra megkezdette: e dandárok Nagy Oroszira és Berénkére értek.

Csorich azt a megbizást kapta Windischgrätz herczegtől, ha Görgey Ipolysághnál csatát fogadna el, támadja meg őt azonnal, mivel hadteste a Pándorftól folytatott visszavonulás által demoralizálva és átalánvéve igen elgyengülve lehet, igy tehát tulnyomó erőről szó sem lehet. Ha azonban folytatná visszavonulását Ipolysághról, akkor üldöztetése siettetendő, mivel talán Simunich altábornagy ellen fordulhat. Ez utóbbi tehát Görgey indulási irányáról és Csorich mozdulatairól a főhadiszállás által tudósittatott és ahoz képest utasittatott. De a sürgöny nem jött Simunich kezeihez, mivel a futár elvesztette. Ezt véletlenül egy katona találta meg és csak január 14-én kézbesitette. Egyébiránt Simunich Görgey menetéről kémek által már előbb nyert tudósitást.

Simunich, ki elővéde csapatait Nyitráig tolta előre, azon hir által ijesztetett meg, hogy egy 14.000 emberből álló népfölkelés gyülekezik Nagy-Sarlónál és Nyitrát készül megtámadni. A képzelt népfölkelés azonban Querlonde szabad csapata volt, mely akkor Komáromba ment, mig Beniczky a felső Vágnál állott. Simunich azonban e hir hallatára beszün-

tette Lipótvár ostromát és haderejét összpontositotta, hogy Görgey támadásának ellentállhasson. De nem szoritkozott egyedül hadteste egybegyüjtésére, hanem fölszólitást intézett a nagy Csallóközön álló Neustädter tábornokhoz, jönne erősitőül dandárával hozzá, minek következtében ez 13-án elindult a Nagy-Csallóközről. Nyárasdnál Querlondeval, ki Komáromból kirohanást tett és őt megtámadta, egy hátvédütközetet kellett vivnia.

Aulich hadosztálya január 10-én Verebélynél Simunich elővédére bukkant, s rövid csatározás után ez utóbbi Nyitrára vonult vissza. Ugyanaz napon Guyon hadosztálya is meg lőn támadva Ipolyságnál Wyss és Jablonowszki dandárai által. Guyon nem bocsátkozott komoly ütközetbe, hanem visszavonult Tompáig, azon válaszutig, mely északfelé Selmeczbányára és nyugat felé Lipótvárra vezet. Az utóbbinál Guyon táborba szállott és a helyett, hogy folytatná visszavonulását, még az napon Szántónál hadállást foglalt, hogy bevárja a támadást. Minthogy egy hadoszlop Szántó ellen indult, Guyon *) élénk ágyutüzelést kezdett, de nem sokára bebi-

*) Guyon Rikhárd, tévesen grófnak czimezve, mint minden angol gentleman esquirenek neveztetett. Született angol és a márczius előtti időben egy ideig a cs. kir. hadseregben szolgált, honnét mint főhadnagy a 2. huszár ezredből lépett ki. Splényi báró kisasszonynyal nősülve kis nemesi kuriájában élt szerény viszonyok közt, utóbb a kamarai Csata jószágot vette haszonbérbe Esztergom közelében. Az 1848-ki mozgalom őt is a honvédek soraiba vitte. Hirét mint vállalkozó merész vezér a schwechati csatában nyerte, hol a háromszinü lobogóval kezében Mannswörth falut rohanta meg. Ha Guyon egész a vakmerőségig menő vitézségével és nagy vállalkozási szellemével magasb katonai képzettséggel bir, még nagyobb sikereket vivott volna ki. De igy csak ritka katona volt, ki se hadászati se harczászati tudománynyal nem birt és némely fontos szolgálati ágakra, jelesül a biztonságira nem forditott kellő figyelmet. Nagyszombatnál vitézül harczolt, de a szükséges előintézkedések nélkül. Iglónál nem állittatott ki előőrsöket és egy ellenséges csapat egy röppentyü-üteggel támadta meg őt, ugy hogy észrevétlenül nyomult elő a városba és borzasztó zavart idézett elő csapatai közt. Legfényesb fegyvertette volt Branyiszkó bevétele, mely által az összekötő ut Görgey és Klapka hadtestei közt egyengetve volt. Valóságos vakmerő tett volt egy huszár századdal a Komáromot ostromló hadtesten át lovaglása, melynek parancsnokát ő tudósitotta Görgey hadseregének

zonyult, hogy nem ellenséggel, hanem ujoncz-szállitmánynyal volt dolga, mely hozzá akart csatlakozni és csatlakozott is, miután a tévedés fölvilágosult.

Görgey, ki 11-én a jobb szárny, a középhad és a tartalék hadosztályainak szünnapot akart engedni, mig a balszárny hadosztálya Komjáthiig nyomult előre, Lévától Ipolyságig lovagolt, hogy az ott vivott ütközet részleteiről tudomást szerezzen és midőn Szántónál utközben ágyuzást hallott, azon hitben, hogy Guyon ismét megtámadtatott, hozzá sietett, kinek nagyon méltán megmondta véleményét. Görgey Guyon hadosztályát a Lévához legközelebb fekvő helységekbe hagyta visszavonulni, hogy támadás esetén Kmety hadosztálya által Léváról támogattassék. De a támadás elmaradt, mert Wyss az napon jelentést küldött az ipolysághi ütközetről, és csapatainak fölszerelése hiányos voltáról, kivált a csizmákéról szólván, azt mondá, hogy pihentetni kell csapatait. Ő tehát csak 13-án indult el elővédével, mely Szántót szállotta meg, miután azt Guyon már kiüritette. Jablonowszki Ipolysághban maradt, hol Csorich altábornagy még ugyanaz nap egy zászlóaljat, két lovas századot a tartalék lőkészlettel Váczon hagyván hátra őrségül. a Colloredo dandár két zászlóaljával és két 12 fontos üteggel érkezett meg.

Csorich összes csapatai 12 mértföldnyi utat tettek Pestről Ipolyságh vidékeig s 7 nap alatt érték oda. Windischgrätz tábornagy osztotta a Csorich által kifejtett nézetet, hogy a magyar haderő legnagyobb része ellen kell fordulni, és azt irta neki, hogy nagyobb fontosságu dolog

közeledéséről és a vár fölmentéséről. Az ácsi ütközetnél Guyon erőteljes kirontás által négy zászlóaljjal döntőleg müködött. Rövid ideig Guyon volt Komárom parancsnoka, azután a déli hadsereghez rendeltetett, hol a hegyesi csatában julius 14-én Vetter alatt kitünt. Miután a Szőregnél és Temesvárnál vivott csatákban részt vett, ő is török területre menekült és anélkül, hogy az izlamra térne, török hadi szolgálatba lépett mint Ferik pasa Kurdsid név alatt. Mint osztály-tábornok szolgált Damaskusban. Guyon kis mérvben olyan volt mint Damjanics, angol hidegvérrel, ennélfogva ép oly közönyös jó-, mint bal-szerencsében. Tökéletes gentleman volt, hirneves sportsman és bátor lovas. Guyon 1856-ban halt meg Konstantinápolyban.

az ellenség után nyomulni szakadatlanul, hogy ez Simunichcsal való összeütközés esetében két tüz közzé kerüljön és tulnyomó erejét az utóbbi ellen ne érvényesithesse.

Görgey helyzete akkor a következő volt: Előtte volt Simunich, ki Neustädter dandára által erősödött, mögötte Csorich és északról Götz, ki 9-én Privigyét a Nyitra folyónál elővédével és Mosóczot csapatai zömével szállotta meg és összeköttetésben állott Simunichcsal Nagy-Tapolcsányon át.

Ha tehát Görgey nem akart abba a helyzetbe jutni, melyet Windischgrätz gondolt és a melybe jutott volna kétségkivül, ha eredeti tervéhez ragaszkodik, akkor a Simunich elleni támadásról és Lipótvár fölmentéséről le kellett mondania, hogy kitérés által legalább egyik oldalon találjon rést. Görgey nem akart eszméjéről lemondani és a megkezdett merész vállalatot Simunich ellen keresztülvinni, de a táborkar élére Pusztelnik alezredes helyébe — ki a bécsujhelyi katonai intézetben nem sokat tanult és a cs. kir. hadseregben mint tiszt nem igen képezte ki magát katonai tudományokban — Bayer őrnagy lépett, ki, kivévén olthatatlan szomjasságát — tökéletesen a maga helyén volt. Ez Görgeyt tulajdonképeni alapeszméjére, az észak felé indulásra figyelmeztette, m e l y n e k c z é l j a a z e l l e n s é g f ő h a d e r e j é n e k a T i s z á t ó l elvonása volt, hol hadmüveleti bázisunk volt és uj csapatok szerveztettek. Bayer továbbá helyesen fölfogta a viszonyokat, hogy itt mindenek fölött a hadtest létének megmentése forog kérdésben, melynek föladata egyelőre minden komoly összeütközés kizárásával, nem más mint tüntető lehet.

És miután Görgey kitérő visszavonulásának vezéreszméje Csorich utánnyomulása által már megvalósult, Bayer az oldalvisszavonulást a bányavárosok kerületébe hozta javaslatba azon megjegyzéssel, hogy erre már csak 24 órányi idő van, ezután késön lenne. Ezen részletes és meggyőző érvek Görgeyre döntőleg hatottak. Elfogadta Lipótvár föladásának tervét, mi nagyon nehezére esett, mivel legmeghittebb barátainak egyike Mednyánszky László báró ott csapatparancsnok volt. De Lipótvár miatt nem lehetett Magyarország főhadtestének lételét és a jövő hadiesemények lehetséges kedvező esélyeit

koczkáztatni. Igy tehát a visszavonulás a bányavárosokba elhatároztatott és annak keresztülvitele azonnal meg is kezdetett.

Mielőtt ezt leirnók, a közép és felső Tisza felé kell pillantanunk, mert az ott müködő hadtestek hadmüveletei által képződik ugyszólván azon keret, melybe Görgey a keresztülvitt visszavonulás után beillesztette magát és egy szervezetképes hadsereg jött létre. Ennek folytán mindenekelőtt azokról az intézkedésekről kell szólanunk, melyeket Windischgrätz herczeg a közép Tiszánál álló Perczel-féle hadtest ellen tett. Miután a tábornagy hadmüveleteinek sulypontját nem a mi hadmüveleti bázisunk, hanem Görgey hadteste ellen irányozta és haderejét átalánvéve elforgácsolta, erős előnyomulásra a Tisza felé és azon tul nagyon gyengének erezte magát. Igaz, hogy Budapest körül csak 18 zászlóalja, 31 lovas százada és 126 ágyuja maradt közvetlen rendelkezésére, melyekkel a fővárost is meg kellett szállania, de némi vállalkozási szellemmel, erélyes üldözéssel, jelesül lovassága által igen jelentékeny sikereket vivhatott volna ki.

De a január 5-én Pestről elinduló hadtest után, noha annak már 7-én kellett volna megtörténnie, csak 9-én küldött egy lovas dandárt Ottinger alatt, egy röppentyű üteggel azon meghagyással, hogy nyomuljon Szolnokig elő ; nézzen ott körül, mi történik a Tisza körül és a magyarok részéről ott hagyott nagyszámu készleteket vonja magához, végre pedig a Perczel által megrongált pest-szolnoki vasutvonal kijavitását fedje és az átmenet fölött a Tiszán őrködjék.

Perczel Mór visszavonulásakor Szolnoknál átkelvén a Tiszán, jelentette a kormánynak, hogy visszavonulását Debreczenig fogja kiterjeszteni. Jobb szárnyával Répássy alatt 14-én már Ujvárosra, baljával pedig közvetlen parancsnoksága alatt Karczagra ért, középhada pedig Nádudvaron állott. Perczel hadteste az oda érkezett erősitésekkel 13 zászlóaljból, 14 lovas századból és 40 ágyuból, összesen mintegy 15,000 emberből állott. Ezek 3 hadosztályba 2—2 dandárral voltak osztva, Répássy, Hertelendy és Kazinczy alatt.

Midőn Perczel visszavonulási szándéka Debreczenbe Kossuthhoz érkezett, ő és katonai környezete nagyon megdöbben-

tek, s azon parancsot küldte Perczelnek, hogy a szolnoki fontos állást azonnal szállja meg és Répássyhoz, hogy főparancsnoka mozdulatait kövesse, egyidejüleg pedig ugyanazon futár által tudassa, vajjon a visszavonulásánál talált állományokat magához vonta-e. Miként szállotta meg Perczel Szolnokot, sőt hogy ment támadásba is át a vasutvonal mentében, miután előbb Debreczenig akart visszavonulni, azt nem sokára látandjuk. Ottinger tábornok nehéz lovas dandárával január 13-án ért Szolnokra anélkül, hogy Perczel csapataira bukkant volna, melyek teljes visszavonulásban voltak a Tisza mögött.

Szolnokon Ottinger a hátrahagyott készletekből talált 3 mázsa lőport, 25 mázsa salétromot, 350 mázsa rezet, 40,000 mázsa sót, 88,496 mérő gabonát és 560 mérő kukoriczát, hajókon. A városban magában még 800 mérő gabonát, 80 mázsa szénát, 100 lovassági kardot és 500 kaszát. Mindezeket a készleteket azonnal Pestre küldötte.

A pest-szolnoki vonal Schön utász ezredes igazgatása alatt legrövidebb idő alatt ismét helyreállittatott. A fenemlitett intézkedésekkel Windischgrätz herczeg Ottinger tábornok föladatát megoldottnak tekintette. A czeglédi, szolnoki, kőrösi és kecskeméti lakosság hangulatát jónak találta.

Miután Perczel Mór a kormánytól parancsot kapott, hogy necsak további visszavonulását azonnal szüntesse be, hanem ujra foglalja el a fontos szolnoki állást és Asbóth alezredesre volt bizva a Tisza-Füred felé vezető utra való fölügyelet, Perczel január 18-án megkezdette előnyomulását Szolnok felé, mi az ő vállalkozó szelleme által nem sokára támadásba ment át a pesti vasuti vonal mentében. Perczel a Kazinczy hadosztályt Tisza-Beő felé inditotta 3 mértföldnyire Szolnok fölött, mig maga hadteste zömével Török-Szent-Miklósra ment.

Ottinger tábornok már előbb kért gyalogságot erősitésül, de kérése azon megjegyzéssel utasittatott vissza, hogy dandárának föladata a tiszai átmenet megfigyelése, nem pedig megszállása. Windischgrätz Ottingernek mindenekelőtt megparancsolta, tudná meg, vajjon a talaj a szolnoki hidnál olyan-e, hogy azt gyalogság sikeresen védheti, továbbá, vajjon gyalog csapatok a vasuton, szükség esetére gyorsan visszavonhatók-e

Végre még azt kérdezte a herczeg, nem volna-e czélirányos Szolnokon csak egy előretolt őrséget hagyni és a dandár zömét Abonyig visszavonni?

Mig Windischgrätz herczeg ezekkel a részletekkel foglalkozott, Perczel megtette Szolnok ellen támadási intézkedéseit. A Hertelendy hadosztálylyal Török-Szent-Miklósról a szolnoki hidig nyomult elő, hogy Ottinger figyelmét magára irányozza. Kaziuczy Tisza-Beőnél átment a Tiszán, hogy ismét a Zagyva felé nyomuljon és Ottinger Abonyba vonulását elvágja, egy más szakitmány Perczel Miklós alatt Szolnokon alul hasonlóképen átkelt a Tiszán, hogy Ottingert hátban támadja meg. Ez utóbbi 22-én egy két század Hardegg-vértesekből álló szakitmányt Algyay őrnagy alatt Török-Szent-Miklós ellen küldött, hogy hireket hozzon Perczel hadtestéről. Algyay féluton egy huszár csapatra bukkant, mely elég heves összecsapás után az elővédre visszahuzódott. Azon jelentésre, hogy erős ellenséges hadoszlopok indulóban vannak, Ottinger két ágyut állittatott föl a szolnoki hidnál és dandárát Szolnokon kivül riadó helyeire inditotta. Visszavonulása fedezéséül Abonyt 2 lovas századdal és három röppentyü-ágyuval szállotta meg. De mivel nem sokára jelentés érkezett, hogy Kaziuczy a Zagyva ellen indul, Ottinger a maga dandárát Szolnoktól 1000 lépésnyire nyugat felé az Abony felé vezető uton állitotta föl.

Hertelendy a szolnoki hidat ellentállás nélkül foglalta el és azonnal nehány üteget állitott föl a Tisza jobb partján, melyek Ottinger dandárának tetemes veszteségeket okoztak; Kaziuczy hadosztályával pedig arra kényszeritette őt, hogy Abonyba vonuljon vissza. Ottinger nem maradt e visszavonulásnál, hanem január 22—23-ka közt éjjel Czeglédre ment.

Most Perczel 24-én Czegléd ellen nyomult, hol Ottingert más nap ujra megtámadta. Noha ez utóbbi Pestről egy vadász és két határőrvidéki zászlóalj és 3 üteg által támogattatott, mégis Albertire vonult vissza. Perczelnek még csak 5 menetet kellett tenni, hogy Pest előtt álljon. A császári őrség Pesten csak 12 zászlóaljból állott és a fennemlitett Ottingerhez küldött erősitéseket nyakra-főre vasuton kellett Pestre küldeni.

Az I. hadtest táborkari főnökének hasonlóképen oda kellett menni, hogy a helyzetről személyesen győződjék meg.

Minthogy Perczel előnyomulásának eshetősége a császári főhadiszálláson komoly megfontolásra adott okot, ennélfogva a Görgey üldözésével elfoglalt Csorich tábornok 23-án parancsot kapott, hogy gyorsmenetekben Pestre térjen vissza, hogy Windischgrätz herczeget támogassa, vagy mint emlékirataiban mondva van, esetleg őt magához fölvegye.

Miután Windischgrätz herczeg Ottinger tábornoknak a fennebb emlitett erősitéseket elküldötte, a Schlick erősitésére szánt és január 23-án hadosztályával Kápolnára érkezett Schulzig altábornagyot oda utasitotta, hogy hadi csellel éljen Perczel tábornok visszavonulása eszközlése czéljából. Egy lovas századot inditson egy ügyes lovas százados vezénylése alatt Poroszlóra, és hirdesse ott azonnal megérkezése után egy 10,000 emberből és 30 ágyuból álló hadoszlop elindulását. E lovas századot vonja azután Schulzig magához és csatlakozzék minél előbb Schlickkel. Czegléd kiüritése Ottinger részéről arról győzte meg Windischgrätzet, hogy a hadicsel eredménytelen leme e pillanatban, mivel Perczel folytatta támadását. Most a tábornagy nagyon aggódott, csak két zászlóaljat hagyott Pesten őrségül és a rendelkezése alatt álló csapatokat részint vasuton, részint az országuton Alberti felé küldötte, hol Ottinger csapatait is bele értve, 10 zászlóaljat, 24 lovas századot és 72 ágyut összpontositott. A gyors menetekben Görgey üldöztetésétől visszahitt Csorich altábornagy megérkezése után ismét támadhatni remélt (de máskép nem!).

A Neustädter dandár is, melynek Simunichot kellett volna támogatnia, szükség esetében oda hivatott volna. Végre még Nugent sürgősen fölszólittatott, hogy a Dietrich dandárt, melyet előbb nélkülözhetett, csatlakozásul elküldje. De Nugent, ki Eszék ellen indult, kijelenté, hogy e dandárt most nem nélkülözheti, mivel a fölkelők Baranya megyében Nemegyei vezérlete alatt megerősödtek.

Budapest lakossága nem csekély aggodalomba ejtette őt. Hire járt, hogy a fővárosban igen gyanus egyének tüntek föl, (mint ezt munkájában állitja) és az ellenséges érzelmüek,

kiknek száma oly nagy volt, mint az összes budapesti lakosság, igen nagy gondot okoztak a tábornagynak, hogy a gyenge őrség kiegészitéséről kellett gondoskodnia. Legelőbb is 3 zászlóaljat pontositott össze, egyet Székesfehérvárról az 59. sorgyalogezredből, a másikat a 23-ból Esztergomról és a 6. vadászzászlóaljat, mely a bakonyi erdőben czirkált. De ezzel óvintézkedései még nem voltak kimeritve, mert midőn Csorichnak irt, hogy csatlakozzék, a visszavonulás lehetőségére is gondolt, mivel Perczel előnyomulása ezt valószinűvé látszott tenni.

Midőn a tábornagy január 26-án délután csapatait vasuton sietve követte Albertibe, a Budapesten hagyott Wrbna altábornagynak meghagyta, hogy a Schön ezredes alatt álló utászok által Pesten kivül hidat készittessen és az üllői uton hadoszlop-utakat keressen és jelöljön ki, hogy szükség esetében a város megkerülésével, a váczi-utra jöhessen. Azonkivül Wrbnának még egy Esztergomban készitendő hidról is kellett gondoskodnia.

Ily intézkedések megtételére látta magát Windischgrätz herczeg indittatva, miután 3 héttel azelőtt nagy hadsereggel bevonult a fővárosba és a magyar forradalom közelgő befejezését hirdette.

Midőn Windischgrätz herczeg Alberti felé utjában Üllőre érkezett, hol az éjt töltötte, könnyebben lélekzett, mert megtudta, hogy Perczel előnyomulását nem csak beszüntette, hanem visszavonulását is megkezdette. E visszavonulás a kormány sürgönye következtében történt, melyben egy Poroszlóról érkező tetemes ellenséges haderő érkezése volt jelentve. E Tisza-Füredről keltezett hamis előőrsi parancsnoki jelentésnél mutatkozott a hadicsel hatása, melyet Schulzig altábornagy Herczinger báró vértes százados által vitetett keresztül. *) Egyébiránt Perczel előnyomulása a vasutvonal mentében

*) Mennyire félemlittettek meg Debreczenben e hadicsel által, bizonyitja a táborkari irodából kiadott és Mészárostól Klapkához január 25-én intézett parancs, mely igy hangzott:

«Az ellenség nagy erővel nyomul Poroszló ellen. Mielőtt azt Dembinski hadosztálya utóléri, Tisza-Füred védendő meg. Ezredes ur

nem hadmüvelet czéljából történt, melynek kiindulási pontja Budapest lett volna, hanem csak nagymérvü tüntetés volt ez oly czélból, hogy a főváros egy müködő magyar hadsereg létezéséről meggyőződjék, hogy a hangulat föléleszthessék és Windischgrätz herczeg oly rendszabályok tételére kényszerittessék, melyek által Görgey üldöztetése gyengittetnék. Hogy további előnyomulás által Pest ellen nyakára hozza az ellenséges főhaderőt, az nem volt sem Perczel sem Dembinski szándéka.

Perczel előnyomulása és Windischgrätz herczeg szorultságot eláruló katonai intézkedései a budapestiek lecsüggedt fejét némileg ismét fölegyenesitette, sőt némely kalapokon ujra lehetett vörös tollakat látni és a nemzetőri egyenruha is ujra előtünt. A tábornagynak mindezek veszélyes tünetek gyanánt tüntek föl és ujabb kiáltványok tétettek közzé, hogy a kedélyek némileg megnyugtattassanak.

Wrbna altábornagy *) kettőt tett közzé rövid időközben. Az első, melyben Budapestet bombázással fenyegeté, igy szól:

---

ennélfogva azt a határozott parancsot kapja, hogy egy jól fölfegyverzett zászlóaljat kocsikon küldjön azonnal Lökön, Polgáron és Csegén át Tisza-Füredre és kettőzött menetekben ezredeiktől elválasztandó huszár csapatokat inditson utánuk, föltévén, hogy az e hó 23-án 171/13. szám alatti parancs egy közönséges félüteg és egy huszár csapat elinditására nézve már teljesittetett, mivel ez is fentartatik. A g y a l o g s á g é j j e l - n a p p a l u t a z z é k. Az őrség Tisza-Füreden Dembinski altábornagy alatt áll. Ha azonban az ellenség Tisza-Füredet már megszállotta volna, akkor a csapat Csegéről Ujvárosba megy és otta tartalék-hadtest parancsnoka alatt fog állani. Egyébiránt óvatosság parancsoltatik az uton.»

*) Freudenthali Wrbna László gróf cs. kir. altábornagy régi cseh nemes családból származott és 1813—1814-ben már katona volt, még aránylag fiatal korában lett ezredessé a Miklós huszároknál mint ezredparancsnok. A magyar nyelvet tökéletesen elsajátitotta és az ezred, melynél igen nagy szigorral parancsnokolt, alatta nagyon emelkedett. Wrbna kitünő lovas volt és annak idejében kül- és beltulajdonságainál fogva igen érdekessé lőn magasabb körökben. De ez igen régen volt, mivel mint tábornok — 1847-ben hadtestparancsnokunk volt Krakó elfoglalásakor és később hadosztály-parancsnokunk Bécsben — elvesztette megnyerő és igéző tulajdonságait és árnyoldalai idővel élesebben léptek előtérbe. Mint békés időbeli tábornok a régi aera alatt foglalkozás hiányában mindent elhanyagolt és a mi hirhedtté tette, az egész hadseregnél ismeretes gorombasága volt, melyet Krakóban is tanusitott, hol mint

Hirdetés.

Miután a pártütők a törvényes királyi hatalom elleni ellenszegülést folytatva a Tiszáig elővonult cs. k. sereg ellen ujabban ismét ellenségeskedéseket követtek el és Pest irányában előnyomulni készülnek, a Budapesten szállásoló katonaság egy része az ellenség eleibe ki fog mozdittatni.

Elvárom, hogy az alatt, mig a sereg a békének és törvényes állapotnak ezen országbani helyreállitásáért küzdend és a Budapesten szállásoló őrsereg egy ideig kisebb lesz, e városok lakossága teljes csendességben marad.

Ha mindazonáltal a pártütők melletti rossz szándéku izgatásokra hallgatva, összecsoportozásokat idezne elő, vagy akár a cs. kir. seregek, akár a fennálló törvényes kormányhatóságok irányában ellenséges indulatot bármi módon nyilvánitana, az ilyen valamint vakmerő ugy hasztalan igyekezet a városok lövöldöztetését s egyéb szigoru eszközök használását azonnal és okvetetlenül vonná maga után.

Annálfogva figyelmeztetnek e város minden lakói, különösen pedig a városi hatóságok, háztulajdonosok, családapák és mindazok, kik másokra némi befolyást gyakorolnak, miszerint ezen intést maguk és mások hasznára szivökre vegyék.

Pest, 1849. jan. 26-án.

Gróf Wrbna László, m. k.
altábornagy s 2. hadt. par.

A második a főváros lakosságának tüntető állásfoglalására vonatkozott Perczel közeledése alkalmával s igy szólt:

Tudomására esett ő herczegsége, Windischgrätz cs. kir. tábornagy urnak, miként f. hó 26-án és 27-én, a midőn tudniillik Pesten és Budán igen csekély őrsereg létezett, a lakók

---

rangban legidősb tábornok a főparancsnokságot vitte a muszkák fölött Rüdiger és a poroszok fölött Müffling alatt. Sértő szarkazmusáért a felső körökben sem volt kedvelt, alattvalóinál pedig gyülölt. Krakóban táborkari főnökével Mayern ezredessel is összeveszett s általában hadtesténél senki sem szerette. Magyarországon mint hadtest-parancsnok teljesen hiányosnak bizonyult, bizonyos mulasztások miatt a magyar háboru után vizsgálat alá került és pisztolylövés által maga vetett életének véget.

egy része az által, hogy sapkákat és a nemzetőri egyenruhának más részeit is felvette és részint vörös tollakkal, részint vörös vagy feketevörössel szegélyzett szalagos kalapokkal jelent meg az utczákon és a két város terein, harczias szellemet nyilvánitott.

Hogy ezen szellemnek tettekkel leendő bebizonyitására alkalom szolgáltassék, ő herczegsége a városok összes lakóinak tudtul adatni rendelte azt, hogy mindazon egyének, kiknél az ilyen jelek láttatni fognak, — kor és polgári állás különbsége nélkül el fognak fogattatni és valamely katonai szállitmánynyal innen elvitetni és valamely katonai testületbe soroltatni.

Hogy azonban senkinek bármi kifogásra oka ne lehessen, ezen hirdetés minden házban ki fog osztatni és a háztulajdonosok vagy ezeknek helyettesei kötelesek azt minden lakosaival tudatni, egyszersmind, hogy az ideutazók arról tudomást nyerhessenek, az minden sorompóknál ki fog függesztetni.

Ezen rendelet február 3-kán, — mely napig minden lakosnak arról értesitve lennie kell, — életbe és alkalmaztatásba lépend.

Kelt Budán, jan. 31. 1849.

Gróf Wrbna László, m. k.
cs. kir. altábornagy és a 2. hadsereg parancsnoka.

Miután Ottinger és Gramont dandárai Perczelt követték, Windischgrätz herczeg két gránátos zászlóaljat visszaküldött Budapestre, maga 27-én Czeglédre ment, hogy az ott történtekről értesüljön és még ugyanaz nap visszatért Pestre. A további intézkedéseket Perczel üldöztetésére az I. hadtest parancsnokára, Jellachich báró bánra, bizta. De minő volt a további üldözés? Perczel tábornok háboritatlanul ért a Tisza jobb partjára január 28-án és a szolnoki hid egy részét fölgyujtatta. Ezt a községnek Hartlieb báró altábornagy parancsára ujra helyre kellett állitania, ki is Szolnokot 3 zászlóaljjal, 9 lovas századdal és két üteggel szállotta meg. Windischgrätz herczeg Hartliebtől mielőbbi tudósitást kivánt Perczel visszavonulási irányáról; ez mutatja, minő érintkezésben állottak az üldöző cs. kir. dandárok vele. A főhadiszállás

parancsára, mely nagyon is részletekkel foglalkozott, Kecskemétet egy lovas század szállotta meg, mely közbeneső állomást tartott Örkényben. Poroszló ellen 2 lovas század indult, hogy őrködjék a Tisza átjárása fölött, mivel aggódtak az összeköttetés fölött Schlickkel, mert huszár őrjáratok portyáztak egész Mező-Kövesdig. Végre Szolnok biztositása tábori sánczok épitése által lett elrendelve, hogy minden esélyre készen álljanak.

Alig vitettek keresztül a fennebbi intézkedések, midőn ujabb aggodalmak tüntek föl, ezuttal ezek Jellachichtől jöttek. Ez ugyanis azt jelentette Török-Szt.-Miklósról Windischgrätz herczegnek, hogy tetemes haderő pontosul össze és ő félti a Szolnokon létező csapatokat. E jelentésekre ujra megérkeztek a szükséges utasitások a császári főhadiszállásról. Ezek ugy hangzottak, hogy czélirányosabb volna a zömöt Czegléden és vidékén elszállásolni és Szolnokot csak kellőképen megszállva tartani és a Tisza legközelebb eső átjárásai fölött őrködni. Ha tulnyomó támadás történnék, akkor a bánnak ezt azonnal jelentenie kellene a tábornagynál. Egyszersmind egy esetleges visszavonulásról is gondoskodtak és utasitották a bánt, hogy a gyalogság azt az országuton tegye, a lovasság pedig szárnyállást foglaljon el.

Azok a csapatok, melyek összpontosulásuk által Török-Szent-Miklósnál oly nagy gondot okoztak, Perczel hadtestéhez tartoztak, melyek parancsnokuk akarata ellenére oda vonultak vissza. Perczel ugyanis visszavonulása alkalmával Szolnokon akart egy kis őrséget hagyni és hadteste zömével a Tisza jobb partján Tisza-Apátin át Hevesre menni. E merész mozdulattal az ellenséges haderő közelében, Perczel kettős czélt kötött össze. Schlick összeköttetése meghiusitását a támogatására induló Schulzig hadosztályával, és egy Klapkával eszközlendő összeköttetést, kinek terve keresztülvitelénél segédkezet akart nyujtani. Ezt az egri országut elérése által Jászberényen és Árokszálláson át akarta kieszközölni, ugy hogy a cs. kir. hadsereget egy Gyöngyösön fölállitandó erős értesitési őrállomás által szemmel tartassa, mig maga hadteste zömével támadólag lépne föl Schulzig ellen.

E hadmüvelet ellen azonban a lengyel tábornok, Dembinski lépett föl, kinek első szereplése Magyarországon az volt, hogy Perczelnek tanácsadóul szolgáljon, kinek hadtesténél január 23-án érkezett meg és a czeglédi ütközetben is részt vett. Dembinski az akkori körülmények közt egész a bács-bánsági hadtest megérkezéseig nagy sulyt fektetett a pest-debreczeni ut megtartására és elhatározta a visszavonulást a Tisza mögött Török-Szent-Miklósig. Perczel, ki Dembinski iránt mindig a legnagyobb előzékenységet tanusitotta és jó hirneve következtében bizalommal is viseltetett iránta, nézeteit elfogadta. De Szolnokra érvén, a dolgok más fordulatot vettek. Dembinski utközben a kormánytól parancsot kapott, hogy Perczel hadtestéből 4000 ember gyalogságot, 500 huszárt és 12 ágyut küldjön Klapka segitségére. E kormányrendelet közlésénél Perczel fölpattant és kijelentette, hogy ő maga szervezte hadtestét, ez tehát az övé és ő a kormánynak nem fog engedelmeskedni. Dembinski megjegyzé, hogy Szolnok bevételére mindössze, mindentől eltekintve, 3600 embert és 9 ágyut kapott, melyeket nem ő szervezett, hanem a melyeket neki a kormány adott rendelkezésére. Perczel makacs maradt s azzal a megjegyzéssel vonakodott a parancsot teljesiteni, hogy neki Debreczenben személyes ellenségei vannak, kik irigylik az ő sikereit.

Mivel Dembinski nem nyulhatott azokhoz az eszközökhöz, melyeket rendezett körülmények közt egy makacskodó tábornok ellen érvényesiteni lehet és Perczel Magyarország egyik legnépszerübb embere volt, ennélfogva nem tehetett egyebet, mint nem katonai módokhoz fordulni. Szállására ment, Perczelnek levelet irt, melyben ismert hazaszeretetére hivatkozott, őt az egységes müködés szükségére figyelmeztette és kijelentette, hogy ha megmarad a 4000 ember megtagadásánál, adja ezt neki irásban. Ha ezt teszi, Dembinski azonnal Debreczenbe megy és fegyelmetlenségét a kormánynak föl fogja jelenteni. E levél átadója, táborkari főnöke Kleinheinz őrnagy volt. Perczel erre nem válaszolt és Dembinski ezt egy második levélben erőszakolta ki Perczeltől, ki a következő levelet intézte Dembinskihez:

«Személyes okok nem engedik, hogy a magyar kormánynak engedelmeskedjem, nem engedhetem a saját magam által alkotott hadtestet szétszóratni. Én tehát ezennel leteszem a parancsnokságot és visszavonulok a szolgálattól. És miután én önnek, altábornagy ur, nem csak hiréből, de a tegnapelőtti csata alatt tanusitott magaviseletéből is azt a meggyőződést szereztem, hogy a hadtestet jó kezekbe teszem le, kérem önt, sziveskedjék átvenni az egész hadtest parancsnokságát.»

A vérmes Perczel végre minden bonyodalmak elháritása czéljából, leköszönt.

Dembinski még egy kisérletet tett, hogy Perczelt lebeszélje szándékáról, másrészről pedig Dembinskit is le akarták beszélni a parancsnokság átvételéről, Perczel népszerüségére és hadtestének személye iránti ragaszkodására ráutalván. Dembinski erre valamennyi törzstisztet Perczel szállására rendelt, előttük a kormány parancsát és a tényállást kifejtette és Perczel levelét fölolvasta, melyben ez neki a parancsnokságot a hadtest fölött átadta. Miután sikertelenül igyekezett őt leköszönése visszavonására birni, nem maradt más hátra, mint szigoru katonának, föltétlenül engedelmeskednie és a kormány parancsával összhangzásban a parancsnokságot átvennie. Ez értelemben Dembinski azonnal meg is tette a szükséges intézkedéseket egy hadosztály elinditására, melynek Klapka erősitésére kellett mennie.

XVIII.

Harczok a felső Tiszánál Schlick és Klapka között. — Dembinski egyesülése Klapkával. — Windischgrätz levele Schlickhez. — Kossuth levele Klapkához. — Dembinski kiáltványa.

Schlick, ki Windischgrätz herczegtől azt az utasitást kapta, hogy erősitései megérkezése előtt minden komolyabb vállalattól a Tisza ellen álljon el, mégis véget hitt vethetni tétlenségének, hogy mindenek előtt megtudja, vajjon tulnyomó erővel bir-e Klapka vagy sem. Első esetben Klapkát tokaji és tarczali állásának megtámadása által lekötni és föltartóztatni szándékolta, a másodikban pedig a Tiszán tul szoritani és a tiszai átmenet birtokába jutni. E végből január 22-kén a Pergen és Fiedler dandárokkal Tállyán és Mádon át előre nyomult; mig a balszárnyát fedő elkülönitményt Herczmanovszky alatt, mely 1 zászlóaljból, 1 lovas századból és 4 ágyuból állott, Bodrog-Keresztur felé küldötte.

Klapka az előnyös állást, melyet Tarczal, Tokaj és Bodrog-Keresztur nyujtottak, igen jól megszállva tartotta, midőn Schlick január 22-én támadt. Igen makacs ütközet fejlődött ki a tokaji magaslatok körül, hol Bulharga dandára nagy kitartással és elszántsággal harczolt s mely Schlick Tállyára és Mádra vonulásával végződött. Herczmanovszki őrnagy elkülönitményét, mely 22-én némi előnyöket vivott ki, 23-án Báthory Schulcz Bódog dandárának csapatai támadták meg és Bodrog-Kereszturnál vivott véres ütközet után hasonlóan Mádra való visszavonulásra kényszeritették.

Klapka ez első sikerei által, melyek a csapatok hanyatló bátorságát fölélesztették, tiszántuli hadmüveleti ala-

punk nyugat felől biztositva volt. Schlick január 26-án helyreállitotta összeköttetését Schulzig hadosztályával Parot dandára által Miskolczon át és Klapka, ki most erélyes támadásra lehetett elkészülve, a Tisza balpartján az általa kért erősitéseket s Kis- és Nagy-Tokajban csapatokat hagyván hátra, hadtestével Rakamazra vonult vissza.

Ezen állásban támadta őt meg Schlick január 31-én, k két dandárral Bodrog-Keresztúron és Tarczalon át Tokajra ért, mig egy harmadik dandár mint tartalék követte. Az előre tolt elkülönitmények, miután a Tiszán át vezető szép hid el volt égetve, a jég kérgén át vonultak a Tisza mögé, melynek mind a két partján élénk harcz fejlődött ki, mely alatt 4 császári gyalog század a jég kérgén átment, de némi veszteségek után ismét a jobb partra vonult vissza. Klapka a császáriak által megszállott Tokajt erősen lövette és mindkét részről folytatott heves ágyutüzelés vetett véget az ütközetnek. Schlick előbbi állásába vonult vissza és csakhamar Görgey hadmozdulataira volt kénytelen fő figyelmét forditani.

Windischgrätz herczeg január 29-én az alább következő levelet intézte Schlickhez, melynek átadásával Erbach gr. százados lett megbizva, ki azonban csak február 3-án indittatott el az utak veszélyes volta miatt*) és Mező-Kövesden Töltényi biztos vezetése alatt egy huszár őrjárat által elfogatott.

*) Néhány nappal előbb a 8-ik vértes ezred ezredese és parancsnoka Gyöngyösön különös módon fogatott el. Az ezred reggel a nevezett városból elindult; Montecuccoli ezredes, ki kissé gyengélkedett, később akart kocsin utána indulni. Ekkor azonban az történt, hogy egy huszár káplár, ki egy hat emberből álló őrjárattal meg volt bizva, hogy Mező-Kövesd felé czirkáljon, azon szolgálatellenes, de eredeti gondolatra vetemedett, hogy kirándulást tegyen Gyöngyös felé. Ide érve, a város bejáratánál kérdé, nincsenek-e ott cs. kir. csapatok és azt a feleletet kapta, hogy egy vértes ezred indult el onnét reggel és csak az ezredes maradt még vissza a vendéglőben. A huszár káplár azonnal oda lovagolt, leszállott a lóról, fölment az első emeletre és a neki kijelölt ajtón kopogtatott. Erős „szabad“ következett és Montecuccoli gróf legnagyobb ámulatára, a huszár káplár állott előtte tisztelgő állásban, botját jobb kezében tartá s baljával csákóját érinté köszöntéskép: „Jelentem alásan, ugymond, ez-

Ha Schlick előbb kapja meg ezt az iratot, akkor utóbbi támadásától bizonyosan eláll. Ránk nézve az nagy fontosságu volt. A levél igy hangzott:

Midőn méltóságod 25-ki jelentését a Tarczalnál 22-én a csapatok által vitézséggel és kitartással vivott makacs ütközetről tudomásul veszem, méltóságod határozatát, hogy a küldendő erősitések megérkezése előtt komoly csatározásokba nem fog bocsátkozni, csak helyeselhetem.

Mielőtt a hadmüveletek kijelölésére térnék át, melyeket méltóságod most, miután összeköttetését Schulzig altábornagygyal kieszközlötte, képes leend keresztül vivni, szükségesnek tartom méltóságodat a viszonyok állására nézve röviden és átalánosságban értesiteni.

Mint méltóságod előtt tudva van, a Görgey alatt álló ellenséges hadtestet Csorich báró altábornagy vette üldözőbe s végre 21-én s 22-én Váczon át Léváig Selmecznél utólérte és elég makacs ütközet után visszavonulásra kényszeritette. Vajjon ez az ütközet erős ellenséges hátvéd vagy Görgey egész hadteste ellen vivatott-e, nem tudhatni biztosan, de az első föltevés a legvalószinübb.

Ép oly kevéssé tudhatni, vajjon az ellenség Losonczon át vagy éjszaknak a Szepesség felé vette-e utját. Mihelyt erre nézve

redes ur, „hogy foglyom“ A megdöbbenő ezredesnek nem volt mit tennie, mint megadni magát. Két huszár állott ajtaja elé, mig podgyászát összecsomagolta. A kaplár gyorsan a városházára nyargalt, hogy kocsikat rendeljen, és ez alkalommal azt kérdé, nincs-e itt valami fekete sárga érzelmü ember? Mint ilyet, a városkapitányt jelölték ki neki, ki kiáltványt bocsátott ki a császáriak érdekében, igy tehát ennek is kevésbbé udvarias és tisztelgő módon parancsolá, hogy kövesse. Nem telt belé egy óra s a huszár káplár magas rangu foglyával uton volt parancsnoksága felé. Ezen huszárcsiny Gyöngyös városának, melyet nem sokára ismét császári csapatok szállottak meg, 50,000 forintjába került, melyet Windischgrätz herczeg sarczul rárótt. Midőn Montecuccoli gróf ezredes Debreczenbe hozatott, Stein ezredes elébe vezettetett és elbeszélte az egész esetet, egyszersmind kifejezte ámulatát az irodánkban uralkodó rend fölött s azt mondá, hogy a császári táborban egészen tévesen vannak tudósitva a Tiszántul uralkodó viszonyokról. Montecuccoli gróf, mint valamennyi császári tiszt, a hadjárat bevégeztéig illetéke élvezetében fogságban maradt szabad lábon.

biztos tudositásaim lesznek, azonnal értesitem méltóságodat, és föl is kérem, hogy kémek által a maga részéről is hireket szerezzen erre nézve.

A mi a Görgey alatt álló hadtest erejét illeti, ez igen különféleképen és tulozva adatik elő 10—12 ezer emberrel. Üldöztetését egy 4 zászlóaljból, 2 lovas századból és 2 ütegből álló dandár teljesiti Jablonovszki alatt, ki utasitva van az ellenséget nyomban követni, és ha a méltóságod csapatai által megszállott vidékre jönne, összeköttetését az üldöző sereggel kieszközölni. A Csorich báró altábornagy alatt álló csapatok többi részét visszarendeltem, mi annál szükségesebb volt, mivel időközben nagy ellenséges haderő gyült össze Perczel alatt, mely miután a Szolnokig előretolt lovas dandárt visszanyomta, Abonyon át Czeglédig nyomult elő, igy tehát teljesen gyenge őrséget hagyván itt, kénytelen voltam annak minden rendelkezésem alatt álló haderővel elébe nyomulni. Ez előnyomulásom hirére azonban Perczel sietve vonult vissza a Tisza mögé, ugy hogy az ellene inditott csapatok másnap már ismét visszarendeltettek Pestre. Perczel, kinek hadereje 4 dandárra és 36 ágyura tétetik, 27-én alkalmasint ismét Szolnokra ért. További visszavonulási vonalára és szándékaira nézve eddigelé még nem vettem jelentést. Mihelyt megbizható hireket nyerek, azonnal közölni fogom méltóságoddal.

A mi méltóságod további hadmüveleteit illeti, azt hiszem, hogy mindenekelőtt arról kell gondoskodni, hogy bizonyosságot szerezzünk Görgey hadtestének mozdulatairól, hogy a most ujra szervezett megyék a veszélytől megóvassanak, valamint más részről megbizható hirek szereztessenek a Tokaj és Debreczen közt álló ellenséges haderők számáról.

Csak akkor lehet majd a támadó mozdulatok idejét és irányát kiszámitani. Anélkül, hogy már most positiv nézetet lehetne kifejezni, azt hiszem, hogy egy mozdulat Ungváron át Munkács ellen nem történhetik Kassa és az egész fölvidék veszélyeztetése nélkül, melyet az ellenség Tokajról még csekély haderővel is egy pár menetben elérhet. Ennélfogva tehát czélszerübb Tokajról Nyiregyháza ellen nyomulni, mi által egyrészről Tokaj lenne biztositva, Ung és Bereg megyék fedve,

másrészről Debreczen volna fenyegetve és ez erősitések már megkezdett összevonása által Debreczen elleni támadó mozdulat részemről is egy Szolnok elleni előnyomulás által támogattatnék, mi azonban a jelen perczben még nem lehetséges.

Fölkérem tehát méltóságodat, hogy az ottani harcztér viszonyainak kiismerése után közölje velem nézeteit a czélirányosoknak talált további müködésekre nézve, melyek vétele után fentartom magamnak a történendők meghatározását.

Klapka ama kérésére, hogy erősitések küldessenek neki, Kossuthtól az alább következendő levelet kapta, mely különböző tekintetben nagyon érdekes. Mindenből látható, mennyire gondoskodott Kossuth a katonai részletekről. A levél igy hangzott:

Debreczen, 1849. január 29-én.

Azon meggyőződésben, hogy a hadügyministerium már kifejezte a köszönetet, melylyel önnek a haza sikeres müködéseiért tartozik, nehány napig vártam levelemmel, hogy öntől időközben részletes jelentéseket kapjak előléptetési és kitüntetési javaslatokkal. Minthogy ez azonban hihetőleg tulhalmozott teendői miatt még eddig nem történt, nem akarok tovább késni elismerésem szives kifejezésével; melyre az ön érdemei teljes mérvben jogosultak.

Ön nemcsak minden várakozásnak megfelelt, hanem sokkal tul is szárnyalta azt a bizalmat, melylyel önnek hazafiui kezeibe a parancsnokságot letettem.

Igen, ön fölülmulta minden várakozásomat és mi tökéletesen meg lehettünk elégedve, midőn az ön által átvett hadtestet, mely folytonos csatavesztések által igen le volt hangolva és desorganisálva, vezénylésének rövid tartama alatt annyira rendbe hozta, hogy azt lehet mondani: «a hadtest még fennáll!» De ön nemcsak azt tette, de két győzelmet is vivott ki e hadtesttel, melyek szabadságharczunk legfényesebbjei közzé tartoznak.

Mindenekelőtt azon harczosoknak, kik különösen kitüntek, a haza elismerését akarom kijelenteni, mert elvemül tüztem ki, a kitüntetéseket és előléptetéseket az ön hadtesténél csak javaslata szerint megtenni.

Egyszersmind tudtára adom önnek, hogy csapatai élelmezésére és fölszerelésére a legnagyobb gondot fogom forditani.

Most még nehány szót tájékozásul. Minthogy Schulzig Schlickkel Miskolczon egyesült, önnel szemben tekintélyes tulerő áll.

Ujváros és Polgár vidékén tartalék hadsereget gyüjtünk, mely önnek tartalékul, Debreczennek pedig fedezésül fog szolgálni meglepetés ellen. Sajnos dolog csak az, hogy a fegyverek lassan készülnek; mert legénységet már eleget állithatunk.

A tartalék 5000 ember gyalogságból, 8 lovas századból és 2 ütegből fog állani. Tisza Füred és a roszérzelmü Polgár szemmel lesz tartva, itt Asbóth ezredes van a Zrinyi és Hunyady zászlóaljakkal, melyekből azonban csak 400 ember van puskákkal ellátva, a tartalék összeállitására azonfelül még 400 fegyverzett önkénytes bajnokunk van, kik már Görgey táborában szolgáltak, 150 török vadászunk, 200 pesti legionáriusunk, 3 ágyunk, 500 debreczeni guerillánk, ugynevezett vörös pántlikások, kik az aradi táborban szolgáltak és egy lovas századunk. A hajdusági és szabolcsi nemzetőrséget a Tisza őrzésére rendeltem ki. Szükség esetén még a népfölkelés is igénybe vehető Debreczenben és vidékén.

Mindazonban mindez nekem még csekélységnek látszik, utasitottam tehát Perczel tábornokot, hogy 4000 embert küldjön Dembinski parancsnoksága alatt Poroszlóra. E mozdulat pontos teljesitéséről azonban nem kezeskedhetem, mivel Perczel időközben Szolnokról Czegléd felé nyomult elő, hogy ezen áltámadás által mozdulatait Eger ellen, hol akkor még Schulzigot lenni hitte, álczázza.

És itt egyre kell önt kérve figyelmeztetnem: Dembinski kikötötte magának, hogy bárki legyen a főhadparancsnok, ő magát annak szivesen rendeli alá, de ha nem neveztetnék ki főhadparancsnok, hanem több hadtest működnék együttesen, akkor anciennitására számit. Ő ugyanis 1831. óta hadosztálytábornok.*)

*) E közlés első része összhangzásban áll azon nyilatkozattal, melyet Dembinski Kossuthtal folytatott első értekezésénél tett és a melyet emlékirataiban föl is emlit. A második Klapkának tett közlés kissé ért-

Ha ő tehát az emlitett hadosztálylyal följön és a tartalékból és az ön hadtestéből hadsereget fog képezni, igen természetes, hogy a főparancsnokság rangjánál és anciennitásánál fogva őt illeti. Ön ezentul azon csapatok vezére marad, melyek élén hadvezéri talentumát oly fényesen kimutatta. Ha azután Dembinski régi hirnevének megfelel és az isten minket megsegit, Damjanich, Vécsey, Perczel, Görgey és az ön hadteste az itt képezendő tartalékkal összpontosittatnak és ha más főparancsnok kinevezése nem volna lehetséges, akkor Dembinski bizatnék meg, valamennyi hadtest müködéseinek igazgatásával. Önt akkor, természetesen mint tábornokot, oldala mellé a táborkari főnökség átvételére kérnők föl. De ez csak eszme, mit szól ön hozzá?

Az isten áldja meg, ezredes ur! Legyen meggyőződve, hogy engem régóta nem örvendeztetett meg valami annyira, mint az, hogy önben a hazának oly kitünő vezért adhattam.

U. S. Adja isten, hogy addig tarthassa állását, mig Dembinski megérkezik és a tartalék össze van állitva. Akkor Schlick és Schulzig két tüz közzé kerülhetnek. Ha ön nem tarthatja magát, akkor Tokajon át a hidon kellene a Tiszán átmennie és a hidat maga mögött elégetnie. De ez csak casus extremae necessitatis.

Klapka támogatásául Dembinski a Kazinczy gyalog hadosztályt jelölte ki, melyhez Hertelendy ezredes 450 huszárt adott egy őrnagy parancsnoksága alatt, és Glatz tüzérszázados utasittatott, hogy ütegéhez még 4 ágyut vegyen és a hadosztály kötelékébe lépjen. Miután Dembinski ezeket az intézkedéseket megtette, fölszólitotta a törzstiszteket, jelölnék ki maguk közül azt, kit egy 10,000 emberből álló hadtest fölötti parancsnokság átvételére legalkalmasabbnak tartanak Török-Szent-Miklóson. A választás Hertelendyre esett, ki minden vonakodása daczára a parancsnokságot végre elvállalta. De a parancsnokság egy hadügyministeri rendelet folytán Répássy tábornokra ruháztatott. Más nap a hadtest Török-Szent-

hetetlen és Dembinski nyilatkozatával ellenmondásban áll. Itt ugy látszik, Dembinski főhadparancsnokká szándékolt kineveztetésének magyarázatáról lehetett szó.

Miklósra érkezése után, Dembinsky a Kaziny hadosztályt, miután az mindennel el volt látva, elinditotta, és maga kocsiban sietett utána, mivel mindennemü elintézni valója volt, ehhez tartozott egy a kormányhoz intézendő jelentés is a történtekről.

Január 30-án Dembinski a hadosztálylyal Egyekre ért, hol Klapkától ennek hadiszállásáról azt a jelentést vette, hogy Schlick már keresztülvitte összeköttetését Schulziggal és az előbbi most egyesült erővel a kassa-debreczeni uton nyomul előre. Megkérte Dembinskit, siettetné menetét Tokajba. Ez indulási irányt a hadügyminiszter is kijelölte Dembinskinek azon megjegyzéssel, hogy annak teljesitéséről minél előbb jelentést vár Tokajból. Ezt a parancsot Dembinski akkor vette, miután már kinevezte őt a kormány a Perczel-féle hadtest parancsnokául és Klapka is tudósittatott erről. A helyett, hogy Tisza-Fürednél azonnal a Tisza jobb partjára menjen át és a legrövidebb vonalon Poroszlón és Szerencsen egyenesen induljon Tokajba, az óvatos Dembinski egy egész napig arról gondolkodott, vajjon Klapka nem adta-e már föl Tokajt és nem lépett-e át a Tisza bal partjára és csak másnap határozta el indulása folytatását biztonsági okokból a Tisza bal partján Tisza-Polgárnál.*)

Klapka az alatt Tokajt föladta és a Tisza bal partjára vonult vissza, mely alkalommal a nagy költségen épült hidat fölgyujtatta.**) Klapka erről Dembinskinek jelentést tett azon

*) Táborkari főnöke Kleinheinz őrnagy a Tisza-Füred melletti bontakozást javasolta, elkedvetlenedett, irásban azonnal betegnek jelentkezett és szabadságoltatását kérte Debreczenbe, melyet Dembinski azonnal meg is adott neki. Debreczenben Kleinheinz, ki a legjelesebb táborkari tisztek egyike volt, Damjanics mellé rendeltetett mint táborkari főnök, kinek oldalánál tette meg az intézkedéseket a szolnoki csatára. Buda előtt egy ellenséges golyó sulyosan megsebesitette és nehány kinos óra mulva meghalt.

**) A parancsot a tokaji hid elégetésére, mely egy évvel előbb 80.000 forinton épittetett, senki sem akarta magára venni. Kossuth szólott ugyan a hid elégetéséről a legnagyobb szükség esetében egy Klapkához intézett levélben, mint az fennebb közöltetett, de az utóbbi csak annak előkészitését hagyta meg. A szilárdul épitett hid lerombolása

megjegyzéssel. hogy meg fogja akadályoztatni az ellenség átmenetét a Tiszán és találkozást kért tőle február 4-ére Szent-Mihályon. Dembinski Kaziczy alezredest megbizta, hogy napfölkeltével hadosztályával Szent-Mihályra induljon, ő maga pedig, miután ott levelet kapott, melyben tudatta vele Klapka, hogy meg nem jelenhet egy lováról való leesés következtében, Rakamazra ment, hol Klapkával találkozott. Itt Dembinski tökéletesen tájékozhatta magát a helyzetről és azt épen nem találta veszedelmesnek; mert Schlick altábornagy a január 31-iki ütközet után Tokajnál a Pergen dandárt Keresztúrra, Fiedlerét Mádra, Parotét Szántóra tette át, Schulzig altábornagyot pedig Kassára küldötte 2 zászlóaljal, 2 ágyuval és 4 lovas századdal, hogy mint az Schlicknek Windischgrätz herczeghez intézett jelentésében mondva van, az annyira fölháborodott kedélyeket lecsillapitsa. Windischgrätz pedig Schlicket oda utasitá, állna el egyelőre Munkács vagy Debreczen elleni támadásától, és nyerne tudósitásokat Görgey mozdulatairól. Görgeyről Schlick azt hallotta, hogy serege szétüzetett, Klapkáról pedig, ki a Tisza balpartján szemközt állott vele, hogy teljes visszavonulásban van Debreczen felé.

Mindezeket akkor sem Klapka, sem Dembinski nem tudhatta, ha azonban az utóbbi Perczel eszméjét, Schulzignak Schlickkel való egyesülése meggátlására a Tisza bal partján Tisza-Füredig és a Tiszán való átmenet által az utóbbi helyen keresztülvitte volna a helyett, hogy egy egész napig arról okoskodják, vajjon a Tisza jobb vagy balpartján áll-e Klapka, ha továbbá nem veszt ismét egy egész napot a kerülőkön Tisza-Polgárig és nem tesz egy felesleges menetet Miskolcz felé, akkor idejekorán egyesült volna Klapkával és akkor Schlick helyzete válságossá válhatik. Háboruban csak az nyer, a ki mer.

Perczel hadtestének az u. n. tiszai hadseregnek egész Dembinskinek Klapkával történt egyesüléseig kifejtett müködé-

szurok-csávák által nem volt pillanatnyi munka és nem történhetett önkényüleg Klapka tüzérségi főnöke Frivisz őrnagy által, mint ez a Debreczenbe idézett őrnagy vallatásából is kisült. E sajnálatos hidlerombolás félreértés következtében történt.

sénel még föl kell hoznunk azt a kiáltványt, melyet az előbbi Tisza-Polgárból bocsátott ki, és mely igy hangzott:

«Vitéz hazafiak!

A honvédelmi bizottmány jóváhagyásával, a hadügyminiszterium által a feltiszai és középmagyarországi hadseregek fővezéréül neveztetvén ki, ezennel tudtára adom ezt a parancsnokságom alatt álló csapatoknak, alkalmat vevén egyszersmind elmondani azt, mit magam elé czélul kitüztem és a mit seregeimtől várok.

A mi engem illet: én feladatomnak ismerem a szakadatlan munkásságot; dolgozni fogok pihenés nélkül s mig győzni nem fogunk, éjeim és nappalaim közt különbség nem lesz.

És a folytonos munkássághoz elővigyázatot fogok csatolni, nehogy a karjaink védelmére bizott szent ügy biztos diadala koczkáztatva legyen.

Isten adja, hogy fáradozásaim és hadi tapasztaltságom seregeim bizalmát megnyerhessék, mert a bizalom az emberi erőt megkettőzteti.

De eme bizalmon kivül, melyet alám rendelteimtől megvárok s melyet istenemre, megérdemelni törekszek, még sziveitekhez is van szólásom:

Magyarok! fiai e hazának, melynek megmentésére fegyvert ragadtatok!

Németek! kik megértitek, hogy a valódi szabadság Magyarország szent ügyének diadalától függ és ép ezért oly számosan álltok harczsoraiba!

Olaszok! szülöttjei a szép Itáliának, kik jól tudjátok, hogy a Duna és Tisza partjain nyerendő győzelem a Pó és Lombardia gyönyörü téreit is felszabaditja!

Lengyelek, honfitársaim! kiket a világ a szabadságharczosok elősoraiban látni megszokott!

És ti, fiai bármely vidékeknek, kiket a közveszély felriasztott, kiket a közczél, a szabadság egyesitett!

Felhivlak titeket, hogy áthatva kötelességeitek érzetétől, pillanatig se feledjétek, hogy a vitézség bár első, de nem egyetlen erénye a katonának.

Türés és nélkülözni tudás az a két fő kellék, melyektől

áthatva kell lenni minden katonának, nehogy kényelem utáni kora vágyódásaival a haza veszedelmét és terheltetését nevelje.

Szóval, tanuljuk elfeledni saját személyünket, hogy kizárólag csak az általunk védett szent ügynek diadalára gondolhassunk! Vonuljon vissza az önszeretet a lemondás előtt, mely a legnagyobb személyes erény!

Legyünk olyanok, mint a szorgalmas arató, ki nem hátra tekint, hogy a már megtett munka szemléletén gyönyörködjék, hanem tüzes pillanatokkal előre néz, látni, mennyi van még levágni való.

Bizalom vezéreitek iránt, kik érdemeiteket méltányolni s az ország kormányának tudtára adni fogják!

Szem előtt tartása a nagy czélnak, melyet elérni törekszünk!

Ez legyen irányadója viseletünknek!

Éljen a magyar haza!

Éljen a szabadság! s éljenek mindazok, kik a hazának, kik a szabadságnak bátor és rettenthetetlen harczosai!

Polgár, 1849. jan. 30-án.

D e m b i n s k i H e n r i k,
altábornagy».

XIX.

A bács-bánsági hadtest visszavonulása a közép Tiszához. — Görgey Arthur visszavonulásának folytatása a bányavárosokon át. — Görgey egyesülése Klapkával.

Január közepén a Pesten elhatározott átalános védelmi terv értelmében Bácskát és a Bánságot a magyar csapatok kiüritették. Damjanich ezredes a maga hadtestével, mely a 8-ik hadosztályt képezte és 8 zászlóaljból, a 2-ik huszár ezredből és 20 ágyuból állott, elébb Aradra vonult, hol összpontosult. Elvonulása alkalmával intést bocsátott ki honfitársaihoz, mely azon elkeseredésről tesz tanuságot, melyet a vitéz Damjanichban az ott hosszan tartó fajháboru borzalmai keltettek, melyeknek még egy sokkal kevésbé gyöngéd kedélyt is el kellett fásitaniok. Csak igy fogható meg, hogy Damjanich, ki mint szerb, testtel-lélekkel a magyar ügyért lelkesült, honfitársait következő módon szólithatta:

«Ti kutyák!

Én most elmegyek, de azt mondom nektek, csendesek maradjatok, mert különben ismét visszatérek és mindnyájatokat kiirtalak a föld szinéről, és hogy semmi rácz fenn ne maradjon, magam fogok magamnak az utolsó rácz sirján golyót röpiteni agyamon át.

Damjanich.»

Lassan tett visszavonulásában Damjanich január 31-én Aradra jött, hol Gál ezredes*) az ostromló hadtest parancs-

*) Gyulai Gál Miklós cs. kir. aranykulcsos, alezredes a cs. kir. mérnökkarban és 1848-ban erőditési helyi parancsnok Nagy-Szebenben, kiképzését a bécsi mérnökkari intézetben nyerte és mint a legkitünőbb

noka jelenlétét fölhasználta, hogy kevés ágyuztatás után Berger altábornagyot a vár föladására szólitsa föl, ezt a fölszólitást az utóbbi határozottan utasitotta vissza. Damjanich ezután folytatta visszavonulását és február elején a fontos átmeneti pontot Czibakházánál elérte, melyet hadteste zömével megszállott és egy elkülönitményt Szentes tett át.

Vécsey gróf tábornok Damjanichcsal egyidejüleg hagyta el a déli harcztért hadtestével, mely a 6-ik hadosztályt képezte és 6 zászlóaljból, 6 század Ferdinánd huszárból, 2 század lovas hajduból és 20 ágyuból állott. Hadtestét Szegednél gyüjtötte egybe és innét Török-Szt.-Miklósra ment.

Elvonulása előtt Bácska és a Bánság lakosságához a következő kiáltványt intézte:

Kiáltmány

alsó Duna- s Tiszavidék lakóihoz!

Hazafiak!

Miután az aldunai és tiszai hadsereg felsőbb parancsolat következtében vidékeiteket elhagyja, annak vezére nehány szavak hozzátok intézését kötelességének tartja.

Sikerült ellenségünknek fortélyos ravaszsága által a legalább való eszközök felhasználásával egy hadsereg erejét elzsibbasztani. — Egy szép és vitéz hadsereg hónapok lefolyta alatt — hazánkba hozott idegen rablók, s a rácz lakosság által — kivel a magyar nemzet minden jogait testvérileg megosztotta — tétlenségben tartatott.

Sikerült az nékiek azért, mert ezen dicséretes hadsereg fővezérei ollyanok voltak, kik a . . . . oskoláiban neve-

---

növendékek egyike lépett a huszas években mint hadnagy a mérnöki karba, hol mint jeles szakférfiu jó hirben állott. A függetlenségi háboru alatt a honvéd hadseregnél szolgált szerény hatáskörében és fontos szolgálati tevékenységében mint az aradi ostromló hadtest parancsnoka Arad előtt, de nem nagy sikerrel, mivel szükséges eszközök hiányában szenvedett. Gál különben igen képzett tiszt volt, de jobb theoretikus mint gyakorlati ember, e mellett azonban jó hazafi. A magyar hadseregnél tábornokságig lépett elő és a forradalom bevégzése után kegyelem utján 20 évi sánczfogságra itéltetett, melyből amnesztia által több év neki elengedtetett.

kedvén fel — elég szemtelenek valának a szabadság iránt rokonszenvet szinlelni, és mi annyira hiszékenyek valánk, hogy őket valóban jóérzésüeknek lenni gondoltuk. Ezen idegenek zsoldosai még jókor álarczaikban is megismertetvén. a hivek sorából eltávolittattak.

Tudjátok ti azt — hány oldalról támadtatott meg ellenséges hadseregek által elárult hazánk! — ismeretes előttetek szétoszlott hadseregeinknek vitézsége, — kik a sokkal nagyobb számu ellenség hatalmának már annyiszor vitézen ellentálltak! Őrködő kormányunk — a gondos honvédelmi bizottmány — melyben teljes bizodalmunkat egész igazsággal helyezzük — olly intézkedéseket tett, mellyek szerint képesek leszünk ellenségeinknek nemcsak ellentállani, hanem azokat végképen megsemmisiteni!

De nem lehetett ezen czélt áldozat nélkül elérnünk. — Bács és Bánátot egy időre elhagyni, s a hü lakosokat önvédelmökre bizni kelletett. — Igaz ugyan, hogy a lázadók, kik rabolván s pusztitván néhány szomszéd helységekben, hol az elámitott rácz lakosság kezet nyujtott. már üzték iszonyatosságaikat, néhányon mindentől megfosztattak, mások minden javaikat elvesztve, még lakó-helyeiket is oda hagyták. — És azon polgártársak, kiknek ezen szenvedés s kitürés elviselése sorsul jutott, legyenek meggyőződve az összes nemzet igazságos méltánylásáról, hogy ha e haza, — mellynek fentartására azon vidékek egy időre veszedelemnek kitéve — oda hagyattak — megmentve leend, és ha e honnak szabadsága — mint kétségen kivül van — örökre biztositva leend — a szenvedett károkat méltókép megtériteni tudni fogja!

Hogy ha még is sikerült volna a lázadóknak ollyan helységek leigázása, kik gyengék és az ellentállásra készületlenek voltak, — meg vagyok győződve Bácsmegye lakói! hogy azok irányában boszankodással lépnétek fel. kik rólatok feltennék azt, hogy magatokat egy maroknyi rabló-csoportból kipusztittatni, s tüzhelyeitektől elüzetni engednétek!

Hogy ha ti önmagatokban — és a népnek erejében nem biztok, — ha ti a veszedelem perczében a helyett, hogy rendületlenül szembeszállnátok, — gyáván meghökkentek, — ha

előttetek az önhaszon kisszerü érdekei és kényelmességtek közös ügyünk győzelmek felett állanak, ha a veszedelem órájában elkerülhetlen egyetértést számüzitek, — hogy ha ti a feltétlen megkivántató engedelmesség, és fegyelem helyett vezetőitek irányában makacsok lesztek, — ha ti a helyett, hogy jó gondolkozásu, s akaratu elöljáróitoknak, s hazánk közös szent ügyeért fáradatlanul müködő kormányunknak kezére nem járnátok, készakarva az alattomos árulók pénzén megvásárlott eszköz gyanánt, a csalfa s csupán a ti szolgaságtokra leselkedő ellenségnek könnyedén hisztek: akkor meggyőződve lehettek, hogy az ellenség rabszolgái lenni fogtok! — De ha igy viselnétek magatokat, más sorsra érdemesek, s magyarok lenni méltók nem volnátok!!

De nem! — nem lehet hinnem, hogy valaha e nép a szolgaságot — a szabadságnál inkább óhajtaná! — Fel fognak kelni a nép ezrei! és ezen nép meghallgatja törvényes kormányának jóakaratu intéseit, egy magyarnak — egy testvérének szavait! — kinek szive — ha népében csalatkoznék — szerencsétlenségtekben elvérzenének.

Halljátok tehát, ti jó érzésüek! — Ne gondoljátok azt, hogy titeket itt magatokra hagyni szándékom, — egy erős mozgó-hadsereget a rendes katonaságból, 18 ágyuval itt maradni rendeltem, Szegeden Vojnits ezredes — Szabadkán pedig Tar őrnagy urak vezénylete alatt; — ezen mozgó sereg támogattatni fog nyolcz—tiz ezer fegyveres nép által, kiknek vezetőül értelmes tiszteket a magyar hadseregből adandok, — s valamint ezeknek, ugy a fegyveres nép kellő élelmezését, ugymint: fizetést, kenyeret és széna illetéket utalványozni fogok;— kik titeket nem csak védelmezni, de minden megtámadást visszavetni képesek lesznek.

Tartoztok ti pedig, mert ez kivánatom s akaratom, hogy minden városban vagy helységben is legjobbjaitok s polgártársaitok közül egy «védelmi bizottmányt» válasszatok, kinek kötelessége legyen, nem csak felsőbb helyről érkezett parancsok legpontosabb telljesitését eszközölni, hanem, hogy minden bünösök — kiváltképen az árulók s az álhirek vagy ellenséges falragaszok terjesztői ellen a legnagyobb szigorusággal

eljárni tartozzanak; — és az illyenek ellen a «rögtön-itélet» életbeléptetését ezennel rendelni, elhatároztam.

Ti pedig — mindazon földiek s idegenek! — kik szolgai gondolkozástokban alattomosan óhajtva várjátok azon órát, mellyben a népet elárulhassátok! — és ti vakbuzó illyrek vagy ráczok, kiknek tán gyönyörüségtök a rabló csordákat tetteikben utánozni! — gondoljatok azon órára, a kérlelhetlen leszámolás órájára, melly — ha Isten van! — számotokra bizonyosan eljövend!!

Kelt szegedi főhadszállásomon, jan. hó 31-én 1849.

A mozgó-hadsereg főparancsnoka
Gróf Vécsey Károly, s. k.,
tábornok.

Az által, hogy a bácskai és bánsági hadtest a közép Tiszáig ért, a Pesten tervelt összpontositás nagy részben sikerült, de tökéletes végrehajtásához még Görgey és Klapka egyesülése volt főleg szükséges a felső Tiszánál.

Görgeyt ott hagytuk el, midőn visszavonulását a bányavárosokon át Lipótvár föladásával megkezdette, nem volt veszteni való ideje, nehogy a cs. csapatok Selmecznél megelőzzék. Január 15-én folytatá hadtestével visszavonulását. Aulich hadosztálya Verebélyről Szent-Benedeken és Szent-Kereszten át Körmöczbányára, Kmety hadosztálya Léváról Báthon és Selmeczen át Beszterczebányára, Piller hadosztálya Komjáthiból Aulichot követve Zólyomra indult, mig Guyon hadosztálya Selmecz felé vonulva fedte a visszavonulást Csorich altábornagy ellen. Ő Selmeczet és Szélaknát január 15-én érte el.

Görgey január 14-én ért főhadiszállásával Selmeczre, midőn a kormánytól küldött két tiszt oda érkezett. Az egyik Tóth Bódog főhadnagy, az elnöki iroda fogalmazója volt a hadügyminiszteriumtól. Eleinte Korponay ezredes, az elnöki iroda főnöke lett volna e küldetéssel megbizandó, miután ez azonban gyengélkedőnek jelentkezett, a választás fogalmazójára esett. Tóthnak föladata volt Görgeyt fölkeresni, s Kossuth levelét és a hadügyminiszterium parancsát átadni. Veszedelmes utjában Tóth Török-Szent-Miklóson Eisenhut századossal — ki kül-

földi volt, — találkozott, ki pénzzal telt ládát vitt magával Görgey számára. Mindketten szerencsésen érkeztek meg Selmeczre.

Tóth jelentkezett Görgeynél, kinek a leveleket átadta, azt kérdvén tőle, nem ad-e megbizásokat: «Majd meglátom,» válaszolá Görgey és irodájához utasitotta. Itt kapott másnap egy levelet a hadügyminiszterium előadójához Görgey hadteste szükségletei fedezése tárgyában anélkül, hogy Görgeyt ismét látta volna.

Kossuth e levelében fölszólitá Görgeyt, állana el a váczi kiáltványban elfoglalt veszedelmes álláspontjától, mire még akkor nem volt hajlandó. Görgey csak Selmeczen értesült Mészáros kassai vereségéről és a hadügyminiszteriumtól utasittatott, hogy a bányavárosokból Schlick ellen forduljon, ki szemközt állott Klapkával, hogy őt két tüz közé vegye. Görgey eleinte nem mutatott nagy kedvet a miniszterium parancsa teljesitésére, mig a viszonyok arról győzték meg, hogy mást nem tehet.

Miután Görgey csapatainak nehány napi pihenést engedett, melyeket arra használt föl, hogy ruházataikat és fölszerelésüket a visszavonulása alatt talált készletekből, — melyeket Pest és Selmecz közt magához vett, — kiegészitse és ujonczokat vonjon magához. Ezután kényszeritve volt az indulásra, mivel élelmi szerei elfogytak, melyek még csak 2 napig tarthattak. Midőn további visszavonulására január 17-én megtette intézkedéseit, Csorich is megtette a magáét a támadásra. Ez január 15-dikén kezdette meg előnyomulását. Előhada Wyos alatt Verebélyt szállotta meg 16-án és Simunichcsal összeköttetésbe lépett, a hadtest zöme Lévára jött.

Itt tudta meg Csorich Görgeynek a bányavárosok felé indulását. Mivel nem fordult, mint eleinte szándékolta, Lipótvár felé, illetőleg Simunich ellen, ennélfogva Csorich Görgey üldöztetését be akarta szüntetni, 17-én pihentetni, hogy 18-án Losonczra menjen és Görgey összeköttetése ellen a felső Tiszával működjék. De Windischgrätz herczeg, kivel Csorich e határozatát közlötte, őt Görgey erélyes és lankadatlan üldözésére utasitotta és megjegyzé, hogy Csorichra nézve az össze-

köttetés Götzel sokkal fontosabb, mint Simunichcsal, ki Aulichal történt összeütközése után előcsapatait Szeredre vonta vissza, és azon föltevésben, hogy Görgey hadteste zömével feléje közeledik, Windischgrätznek mindenféle tervnélküli javaslatokkal alkalmatlankodott, mig ez őt 16-án Lipótvár ostromlására sürgette, mivel Görgey üldöztetése Csorich dolga.

Csorich, ki megtudta, hogy Aulich Verebélyről Körmöczre ment, hol Götz tüntetéseit és kémszemléit Mosóczról és Privigyéről könnyen utasitotta vissza és hogy Görgey egész hadteste már a bányavárosok kerületében van, hogy hátvéde Selmecztől délre, Báthnál áll, mindenekelőtt ennek megtámadását határozta el. Ez hosszadalmas és elég zavart készületek után, melyekről más helyütt fogunk szólani, csakugyan meg is történt. Miután Görgey 21-én az ő megkerülésére czélzó, Collery alatt álló hadoszlop müködését meghiusitotta és erélyesen lépett föl, január 22-én Szélaknánál elől és oldalvást megtámadta Guyon az ellenség és 10 ágyu, 700 fogoly és halott elvesztésével ez a Garam mögé Bucsára, Zólyom közelébe vonult vissza, hol Beniczky Lajos Görgey seregével egyesült. Ez alkalommal Pusztelnik, Görgey volt táborkari főnöke, ki a 2-ik gyalog-ezred egy zászlóalja fölött parancsnokolt, sulyosan megsebesült és elfogatott.*)

Csorich január 22-én megszállotta Selmeczet és előőrseit Bélabányáig tolta előre; ha tehát Görgey válságos helyzetéből ki akart bontakozni, akkor hadteste azonnali összegyüjtésére kelle törekednie. Ezt csakugyan késedelem nélkül meg is tette, de majdnem legyőzhetlen akadályokra talált. Mivel

---

*) Mészáros kausztikus irályban irt emlékirataiban azt állitja, hogy a holtnak hitt Pusztelnik Bécsben nem sokára ismét felépült. Nem tudjuk, miként áll a dolog, melynek ugyan ránk nézve semmi fontosságot nem tulajdonitunk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a becsületes Mészáros némely egyéniségek jellemzésében nem épen szigorun veszi a dolgot, kivált a kik iránt nem érzett rokonszenvet. Igy Görgey második táborkari főnökéről Bayerről, ki a cs. kir. mérnökkari intézet növendéke és hadnagy volt a 11. sorgyalog ezrednél, ezután pedig polgári mérnök lett, azt mondja, hogy 1848 előtt „bukott kóta-másoló" volt, holott Bayer nagyon jeles és képzett tiszt volt.

kerülnie kellett az ellenséges csapatokkal való összecsapást, Görgey azon merész határozatot hozta, hogy a veszélyeztetett Aulich hadosztályt egyenes uton a választott összpontositási helyre küldi Beszterczebányára, a Skalkahegyen való átmenet által, melyen át igen fárasztó hegyi ösvény vezet, mely egy részben egy régi alagut beomlása által járhatlan volt. Ezt Görgey nagy fáradsággal emberei által helyreállitotta, hogy azt a lovasság és tüzérség által járhatóvá tegye és január 24-dikéről 25-dikére éjjel Aulich hadosztálya nagy fáradsággal átment azon. Ugyanaz nap el is érte Beszterczebányát.

De Guyon és Piller hadosztályainál is váratlan akadály mutatkozott. A rögtön beállott olvadás folytán a Garam kiáradt alacsony partjaiból és elöntötte az utat Bucsa és Beszterczebánya közt. Nem volt más hátra, mint a vizen átgázolni és igy érték a hadosztályok Bucsán és Ó-Zólyomon át Beszterczebányára.

Görgey hadtestének összpontositása igy sikerült és eszerint a hadügyminiszteri parancs következtében indulási intézkedéseit Klapkával való egyesülésére megtehette. Ezt a Garamvölgyen át fölfelé és délfelé Putnokon vagy északi irányban a Szepességen át Eperjes felé a Hernádvölgyben lefelé létesithette. Görgey az utóbbi irányt választotta. A menet ket hadoszloppal történt. A jobb szárny, mely Guyon és Piller hadosztályaiból állott, a Garamvölgyén fölfelé egész Telgártig indult, innét Straczenán át a gölniczi völgy felé fordult és Igló hátán át a Hernádig kelle indulnia.

A bal szárny, mely Aulich és Kmety hadosztályokból állott, a 3208 lábnyi magasságu Sturecz hegyen át a Vágvölgybe indult és fölfelé Tepliczből a Poprád völgybe, innét Csötörtökhelyen át Lőcsére indittatott.

A déli vagy jobb szárnynyal több száz szekér ruhákkal, fegyverekkel, rizszsel, kávéval és czukorral ment, melyeket Görgey eddigi visszavonulásánál különféle állomásokon mint a kormánytól föladottakat talált. A pénzt, arany és ezüst készleteket, melyeket Görgey Selmeczen vett magához, az északi hadoszlophoz csatoltatta, mely biztositottabb uton indult. Ezt a hadoszlopot Görgey január 28-kán Rózsavölgyön találta és

február 2-dikán a déli hadoszlop, Guyon hadosztálya, ugyanakkor ért Iglóra.

Görgey a maga menetében Beszterczebányáról a Hernád és Poprád völgyeken át nem üldöztetett, mi az ellenséges részen mutatkozó erélyesség és szükséges intézkedések hiányának és a főhadiszállás által adott parancsoknak és ellenparancsoknak volt tulajdonitható. Csorich néhány napig tétlen maradt és mindenek előtt Götzczel leendő egyesülésével foglalkozott, ez pedig a Simunich hadtestéhez tartozó Sossay dandár megérkezésére várt, midőn ez Simunich által parancsot kapott a visszavonulásra, mert Windischgrätz arra utasitotta, hogy Lipótvárral, ne pedig Görgeyvel foglalkozzék. Götz tehát oly gyengének érezte magát, hogy mihez sem kezdett, hanem Mosóczon megállott.*)

Csorich végre a Windischgrätz által kapott parancs következtében 25-kén gyors menetekben Pestre ment, hogy a Perczel tüntetései által magát szorongatottnak képzelő tábornagy erősitésére induljon, hol a Szélaknánál elvett ágyukkal és fogságba ejtett honvédekkel, mint Windischgrätz herczeg mondja, bevonulását tartotta, mely diadalmenethez hasonlitott, mi a Perczel tüntetése következtében fölhevült lakosság kedélyeit ismét lehütötte.

Azon dandár, melyet Csorich Selmeczen hagyott, Jablonovski vezérőrnagyé volt, ki csak január 30-án hagyta el Selmeczet, elővéde Bucsára ért és Heiligenkreuzra 31-én; erre kezdődött meg az előnyomulás Beszterczebányára, hogy 1140 mázsa ezüstös ónt, melynek értéke egy millió forint volt, és a melyről azt mondták, hogy ott van, magához vegyen. Február 1-én Collery ezredest egy különitménynyel tolta előre Német-Lipcséig, hogy a Görgey által a Garamon lerombolt hidakat

*) Itt jelent meg azon küldöncz, kit Windischgrätz inditott el Görgeyhez, hogy neki gondnélküli életet biztositván a külföldön, őt hadteste kiszolgáltatására fölhivja, mit Görgey, mint azt olvasóink már tudják, határozottan elutasitott. Mi ezt az ügyet akkor, midőn a váczi kiáltványról szólottunk, már fölemlitettük, ezen kiáltvány volt az, mely a herczegben azon gondolatot ébresztette, hogy Görgeyvel a kiegyezkedés lehetséges volna.

helyre állittassa, mig egy másik különitmény a Sturecz hegy felé Rózsavölgyre küldetett, hogy a magyarok által ott állitott fatorlaszokat elháritsa és Görgey hadtestéről tudósitásokat szerezzen. A különitménynek 31-én ismét Beszterczebányára kellett bevonulni.

Midőn Jablonovski belátta, hogy Görgey nagyon előre haladt — 5—6 menettel volt előre, — hogy nem érheti utól, szándéka az volt, hogy a közvetlen üldözéssel fölhagyván, Breznóbányán át a Kassa fele vezető párhuzamos uton folytass a előnyomulását, mi által lehetővé lett volna Görgeyt ott megelőzni, vagy legalább utólérni. Windischgrätz herczeg helyeselte Jablonovski szándékát, mely ha valósul, ennek egyesülését vonta volna maga után Schlick hadtestével Tornán, a Rozsnyón álló Götz közbevetésével.

Február 3-án Jablonovski elővéde és 4-én dandárának zöme indult el Breznóbányára. Ott azonban ismét megállott, hogy Götzöt bevárja. Ez Görgey hadtestének távozása után Körmöczbányára ment, hol Simunich által kellett volna fölváltatnia, ki Lipótvár eleste után *) február 2-án a bányavárosok megszállásával bizatott meg.

Miért várt Götz egész dandárával február 5-éig Körmöczbányán Simunichra, holott Görgey csak nem gondolhatott arra, hogy megforduljon, az megfoghatatlan. Hihetőleg nagyon pon-

---

*) Ezen kis vár a császári csapatoknak sokáig állott ellen és minden ismételt fölhivást a vár föladására határozottan visszautasitotta, de Görgey hadtestének a bányavárosokba vonulása után eleste csak rövid idő kérdése volt. Midőn az őrség megadta magát, a vár még hosszabb időre el volt látva lőkészletekkel és élelmiszerekkel, de tartós bombáztatásnak e vár nem állhatott volna ellen. Igy tehát alig egy órai bombáztatás után megadta magát. Az őrség Ordódy őrnagy várparancsnok, Zinner őrnagy, Mednyánszky báró őrnagy, 38 főtiszt, 1272 főnyi legénységből és 38 ágyuból állott. A föladás föltétlen volt és kevés szóból állott, u. m. „L i p ó t v á r e r ő d m e g h ó d o l é s ő f e l s é g e k e g y e i b e a j á n l j a m a g á t". Ordódy várparancsnok szabadságvesztő büntetéssel menekült meg. Mednyánszky báró őrnagy és Gruber honvédtüzérségi százados, ki 1848-ban cs. kir. altiszt volt, mivel az ellentállás főtényezői voltak és azt még folytatni akarták, nem ugyan Windischgrätz, hanem később Haynau által kötél általi halálra itéltettek.

tosan akarta teljesiteni Windischgrätz parancsát, ki Görgey esetleges megfordulását lehetségesnek tartotta. De ilyesmire épen nem lehetett gondolni. Csak 5-én pontositotta össze Götz dandárát, 6-án Breznóbányára ért, hol Jablonovski herczeggel egyesült és mint rangban idősb átvette mind a két dandár fölött a parancsnokságot, melylyel utóbb Ramberg altábornagy, ki addig a Komárom előtt figyelő csapatok fölött parancsnokolt és Simunich által helyettesittetett, ruháztatott föl. Ramberg utasitva volt, hogy siessen a két dandár után és létesitse gyorsan Görgey üldöztetését. De a két dandár február 7-én Polonkára, 8-án Telgártra ment Götz alatt, hogy onnét Bernátzon át a Szepességbe menjen és csak 10-én ért Lőcsére, melyet Schlick csapatai már 3-án kiüritettek.

Görgey előőrsei már január 31-én megtámadták az egy elkülönitménynyel Lőcsére áttett Kiesewetter őrnagy előőrseit és nehány őrállót elfogtak. E törzstiszt már január 29-én tudósitotta Schlick grófot, hogy Görgey hadtestével a Szepesség felé közeledik, de jelentése nem vétetett komolyan. Schlick azt hitte, hogy Görgeyt a Jablonovski és Götz dandárok erélyesen üldözik és csak arra szoritkozott, hogy egy másfél zászlóaljból és fél lovas századból álló elkülönitményt küldött ágyuval Deym gróf vezérőrnagy alatt Margitfalvára, hogy Kiesewettert magához vonja, mig Schulzig, mint már emlitettük, csekély erősitéssel Kassára nyomult, honnan ismét 2 gyalog század 2 ágyuval a branyiszkói szoroshoz indult. Schlick még egy zászlóaljat küldött 6 ágyuval Schulzighoz Kassára és megbizta őt az északon Görgey ellen müködő csapatok parancsnokságával.

Deym február 2-án indult Margitfalvára, mely napon Görgey bal szárnyoszlopa Guyon alatt Iglóra érkezett. Kiesewetter őrnagy erről értesülve, anélkül, hogy az ellenség erejét ismerné, elhatározta, hogy azt az éjjel saját állomásán megtámadja, mi azon hanyagságnál fogva, melylyel Guyon a biztonsági szolgálatott kezelte, annyiban sikerült is neki, hogy észrevétlenül a városba nyomult és borzasztó zavart okozott a magyar csapatok közt. Az első perczekben sikerült két ágyut elfoglalnia, de midőn Guyon csapatai első ámultokból eszmé-

letre tértek és rendezkedtek, Kiesewetter kénytelen volt nem csak zsákmányát odahagyni, hanem még 2 röppentyü henger, 3 ágyu és egy röppentyü állvány, 4 halott és 20 sebesült lovas, s 11 tüzér ló elvesztésével Szepes-Várallyára, onnét pedig február 3-án a branyiczkói szorosba visszavonulni.

Deym gróf tábornok Schulzigtól egy zászlóalj erősitést kért, melyet az utóbbi csak részletes jelentés után volt kész küldeni és Schlicknél tudakozódott. Görgey február 3-án tudta meg a meglepetést Iglónál, és abból Schlick közelségét következtette. Nem akart mellékutakon ütközet nélkül Klapkával egyesülni, hanem támadólag föllépni. Görgey még 3-án tette át hadiszállását Lőcsére, hol a lakosság örömrivalgással fogadta őt.

Mig a bécsi lapok hadtestéről, mint szétugrasztottról és megsemmisitettről irtak és Vogel altábornagy, ki azalatt ideiglenesen mint gácsországi főhadparancsnok müködött, a Schlick által kifejezett nézettel szemben, hogy Görgey Gácsországba fogja magát keresztül vágni, a határon a gácsországi népfölkelést szervezte, azalatt Görgey fényes tánczvigalmat rendezett Lőcsén tisztjei és a polgárság számára, és hogy a kellemest a komolylyal összekösse, ugyanaz nap megtámadtatta a branyiczkói szorost Guyon által. Ez azt tulnyomó erővel vitte keresztül a homlokzaton történt tüzelés által, melyet a Deym-féle csapatok kettős megkerülésével fejezett be, ki is a huszároktól folytonosan üldöztetve, Eperjesre vonult vissza, hová 5-ke és 6-ka közötti éjjel érkezett meg.

Piller hadosztálya Guyon erősitéséül követte ezt, Kmety és Aulich hadosztályai a krompachi és klubnói uton nyomultak elő, hogy az ott levő ellenséges haderőket föltartóztassák. Ezek Deym visszavonulási mozdulatait követték, kit Schulzig Eperjesen fogadott.

Miután Schlick a helyzet komolyságát végre beismerte, csapatait Kassán pontositotta össze. Pergen dandára 6-án Kéren át Kassára jött, Fiedleré pedig 6-án Szántón át Hidas-Németibe. Parrot 5-én ért Vizsolyra és Bodókő-Váraljára. Schlick már 4—5-ke közti éjjel megérkezett Kassára, honnét a rendelkezhető gyalogságot szekereken küldötte Eperjesre. E

várost azonban Schulzig, miután Deymot magához vonta, már 6-án reggel kiüritette s a kassai uton Szent-Péterig huzódott vissza. Itt Schulzig a Kassáról hozzá küldött csapatokkal találkozott és Schlickkel együtt, ki minden csapatát még közelebb hozta Kassához, Lemesányig nyomult.

Guyon február 6-án vonult be Eperjesre. Görgey szándéka volt erélyesen előnyomulni, de a bizonytalanság Schlick helyzetéről megbénitotta elszántságát. Ehhez sokat járult azon csekély ellentállás, melylyel Görgey Schlick részéről találkozott. Azt tételezte föl, hogy Schlick Klapka fölött előnyöket vivott ki és hogy a Tisza balpartján tul már messze haladt, vagy hogy Görgey közeledését nem idejekorán tudta meg, vagy végre, hogy erejét kevésre becsülte. Még azt is gondolta, hogy Schlick őt Eperjesen fogja megtámadni. Ezen téves föltételezések által indittatva, Aulich*) hadosztályát Eperjesre rendelte és most Kmetynek adott parancsot, kit a klubnó-kassai uton hagyott maga mögött, hogy Kassa ellen erélyes előnyomulást tegyen.

---

*) Aulich Lajos 1792-ben Pozsonyban született. 1810-ben mint hadapród lépett a cs. kir. 2. sorgyalog ezredbe, mely akkor születése helyén egészittetett ki. Ebben fokonkint lépett elő egészen alezredesi rangig és a magyar hadseregben ezredességig és ezredparancsnokságig. Aulich már 1813-ban és 1814-ben mint tiszt vett részt az első franczia császárság elleni két utolsó hadjáratban; tehát már akkor birt a hadi tapasztalat némi fokával, midőn Pozsonyban állomásozó ezredével 1848-ban a déli harcztérre rendeltetett. A ki az öreg Aulichot ismerte és látta, miként teljesitette már a bánságba indulásnál szokott szigorusággal és majdnem pedáns pontossággal a szolgálatot és miként gyakorolta zászlóalját a pihenő állomásokon, mintha valamely katonai szemlére készülne, alig sejthette, hogy hazája szabadságának egyik legelszántabb előharczosává lesz, de Aulich férfias jellemü ember volt, komoly természetü, ki mindig egyenes uton szokott járni. Miután ezredével a magyar alkotmányra esküjét letette, semmi sem tántorithatta el elfoglalt állásától. Midőn Lamberg legyilkoltatása után a cs. kir. tisztek egy része az alsó táborban ezredében is ingadozni kezdett és Witte őrnagy a magyar szolgálat elhagyása mellett izgatott, Aulich nyugodtan és szilárdan képviselte a nézetet, hogy a tisztek e sajnálatos esemény által ne ingadozzanak esküjökben és kötelességükben. A mi őt magát illeti, ő a magyar alkotmányos háboru minden fázisai alatt egészen azon pillanatig harczolt, mig fizikai ereje győzte. Aulich ezredével, a mely mindig vitézül

Hogy a Görgeynek Klapkával és Dembinskivel való öszszeköttetésére czélzó hadmüveleteket utolsó stádiumukban kapcsolatosan leirjuk, mindenek előtt Klapkához kell visszatérnünk, kit ott hagytunk el, midőn Dembinski a Kazinczy-hadosztályt hadteste erősitéseül küldötte és ő a Tisza balpartjára vonult vissza. Klapka hadteste akkor 14 zászlóaljból, 13 lovas századból és 36 ágyuból, összesen 12,000 emberből és 1600 lóból állott. Ezzel a haderővel február 4-én ismét átkelt a

harczolt, a déli harcztér minden nagyobb hadmüveleteiben részt vett és utóbb Görgey feldunai hadteste erősitésére vezette. Önzetlen kötelességérzetétől áthatva, Aulich mint régóta szolgáló ezredes egy fiatal leköszönt főhadnagy parancsainak rendelte magát alá, kinek még be kellett azt bizonyitania, vajjon az-e, a mivé őt Kossuth tette, főhadvezér. De Aulich többet gondolt az ügygyel, mint a személylyel és mindenek előtt tiszteletben tartotta a kormány parancsait. Görgey hadserege kötelékében előbb mint hadosztály-, utóbb mint hadtest-parancsnok kiválólag vett részt a téli és később az áprilisi hadjáratban, mely utóbbiban szemessége és ügyessége által tünt ki, midőn tüntetései által Pest alatt Görgey előhaladását a Duna bal partján mesterileg fedte. Neki jutott a föladat, hogy a megifjodott Magyarország vélt győzelmét ápril 24-én a fővárosnak hirdesse és a lakosság leirhatatlan örömére annak föllobogózott falai közzé bevonuljon. Budavár bevétele után Aulich köszvény által, melyet hihetőleg a téli hadjárat fáradalmai idéztek nála elő, kényszerittetett a császárfürdőt használni. Julius közepén hadügyminiszterré neveztetett ki, mely minőségben föladata az volt, hogy ő tegye meg az utolsó intézkedéseket Magyarország hadmüveleteinél. A kormány leköszönése után nem gondolt személyes biztonságára, hanem mint nem harczoló követte Görgey seregét Világosra. Ő is osztotta a többi tábornokok borzasztó sorsát, kik Görgeyt követték. Kötél általi halálra itéltetvén, október 6-án Aradon végeztetett ki. Aulich egy kitünő hadvezér minden tulajdonságaival birt. Hadtestében a rend és fegyelem fentartásához jól értett, ezek ugyanis az ő személyében összpontosulva s megtestesülve voltak, mert azon föltétlen engedelmességet, a melyet alárendeltjeitől követelt, ő maga is szigoruan követte a kormánynyal szemben. Korteskedés és henczegés előtte egészen ismeretlenek voltak. Zajtalanul, de annál nagyobb sikerrel müködött azon ügy mellett, melynek nagy fáradsággal szerzett állását és életét áldozta. Aulich azon kevés magyar tábornokok egyike volt, kik alapos katonai tudományossággal ügyességet kötnek össze csapatok vezénylésénél. Nyugodtan és biztonsággal intézkedett, a keresztülvitelben gyors, a harczmezőn bátor és határozott volt, szóval dicső hadtest-parancsnok. Kossuth őt Gödöllőről ápril 7-én kibocsátott hadi jelentésében mint a legérdemteljesebbek egyikét emlitette föl.

Tiszán, hol a hirtelenkedés következtében felégetett erős hid helyett a tokaji lakosok segitségével egy más járható hidat állittatott. Kaziniczy hadosztálya Lövőn állott, a másik kettő Tarczalon, Bodrog-Keresztúron és Tokajban, ahová Klapka hadiszállását áttette.

Miután Schlick állását kiüritette, Klapka azonnal belátta, hogy nincs más föladata, mint Schlick mozdulatait követni. Görgeyről mindaddig semmit sem hallott, de Schlick elvonulása vele szemben elfoglalt eddigi állásából arra mutatott, hogy az Görgey előnyomulása miatt történt. Klapkának ugyan nem volt más czélja, mint egyesülni Görgeyvel és anélkül, hogy Görgey pillanatnyi helyzete fölött okoskodnék, Schlicket nyomban kellett követnie, miből Görgey fölmentése, vele való egyesülése és közös müködés Schlick ellen következendett. Az öreg Dembinski, ki Szerencsen ütötte föl hadiszállását, ismét azon téves nézeten volt, hogy a hadmüveletek sulypontja Miskolczra fektetendő, mire őt egészen indokolatlan aggodalom Debreczenért és Tisza-Füred megszállása vezette. „Ha Görgey mindeddig nem bontakozott ki, mondá, akkor anélkül is későn érkeznék fedezésére". Klapka ez esetről azonnal jelentést tett Kossuthnak és a hadügyminiszternek azon megjegyzéssel, hogy Dembinski intézkedéseitől nem vár eredményt és a kötelesség teljesitésére nézve minden felelősséget elutasit magától.

Időközben Dembinski Klapka érveinek annyiban még is engedett, hogy megengedte neki, hogy Dessewffy hadosztályával Schlick után nyomuljon. Kazinczy hadosztályának pedig Miskolczra, Márjássyénak Meggyaszóra és Gesztelyre kellett mennie. Klapka 7-én indult el az egyik hadosztálylyal és 8-án a Hernád hidja magtámadására ment át Hidas-Németinél, melyet Fiedler dandára szállott meg. A császáriak a hidat fölgyujtani igyekeztek, de Klapka csapatai azt rohammal bevették és a császári dandár Kassa felé vonult vissza. Klapka 8—9-ke közti éjjel Hidas-Németiben maradt, hol Guyonról s az általa bevett Braniczkó szoroson vivott győzelemről értesült.

Görgey, ki Schlick ellen gyorsan szándékozott előnyomulni, egyszerre ingadozóvá lőn és két napot töltött Eperje-

sen tétlenül hadtestének zömével. Az időt Schlick valószinü szándékai fölötti okoskodással és Klapka cselekvései fölötti fontolgatással fecsérlette el. Görgey intézkedéseire kivált az utána nyomuló Jablonovski és Götz dandárok távolsága volt mérvadó. Azon előhaladás, melyet Görgey előbbi gyors és merész menetével nyert, tetemes volt, de annak ép oly mérvben kellett csökkenni, a mint a Schlick elleni támadást elhalasztotta. Ezt Görgeynek mindenek fölött szem előtt kellett tartania és tekintetbe nem véve, mit tett Klapka, Schlickre támadni; mert midőn ez Kassára vonult, csak két eset volt képzelhető, hogy, Schlick oda ment, hogy Görgeyt lehetőleg addig tartsa föl mig Götz és Jablonovszki közeledtek, vagy pedig, hogy Klapka támadásba ment át. Minden esetben erélyes eljárás volt az egyetlen eszköz, hogy a két tüz közé jutás esélyétől megmeneküljön és Schlicket idejekorán ugyanabba a helyzetbe hozza.

Görgey azonban a körülményeket oda magyarázta, hogy Schlick hadteste zömét Lemesányról Budamérre vonta vissza február 8-án és csak elővédét hagyta vele szemközt a Tárcza hidjánál, mintha erre nem lett volna kényszeritve és csak 9-én határozta el a támadást, midőn megtudta, hogy Schlick a Tarcza hidját fölgyujtatta, és saját táborkari főnöke nagyon sürgette őt, hogy mind a három hadosztálylyal támadjon. Guyon és Piller hadosztályainak a Tárcza hidján át kelle előtörni, mely csak 9—10. közti éjjel állittatott ismét helyre; mig Aulich hadosztálya a Tárcza bal partján Felső-Olcsváig, hol hasonlóképen hid volt, ment lefelé és onnét Kassára indult. 10-én délelőtt Görgey előcsapatai Klapkáéival, melyek Fiedler dandára után mentek Enyiczkéig, egyszerre érkeztek meg. A következő napon pedig Márjássy hadosztálya Hidas-Németire érkezett. És most Görgey és Klapka hadtestei, miután azelőtt 5 héttel Pesten elváltak egymástól, ismét egyesültek és üdvözölték egymást 10-én este felső Magyarország fővárosában.

Most Dembinski is megváltoztatta előbbi nézeteit. Arról értesitette Klapkát, hogy egy zászlóaljat, egy lovas századot és 2 ágyut küld utána, és a Márjássy hadosztálynak is hozzá kell csatlakoznia. Ha Görgey közel jő Schlickhez, Dembinski a Kazinczy hadosztályával maga is követni akarta. Ez esetnek,

ha Görgey az időt kellőleg fölhasználja, a Braniczkó szoros bevétele után kellett volna bekövetkezni. 9-én Klapka Szinára ment, hogy támadólag lépjen föl Schlick ellen, ha Görgey ugyanazt teszi a másik oldalon. Ha Klapkának egészen együtt lett volna hadteste, akkor a támadást maga is merészelheti, de igy nagyon gyengének érezte magát. Ezt Dembinski fonák rendelkezéseinek lehetett köszönni.

Ez időben Schlick gróf altábornagy ugyanabban a helyzetben volt, a melybe Görgeynek kellett volna jutni Windischgrätz herczeg utasitása szerint a császári csapatok által. Az északi oldalon Görgey előcsapatai alig három óránvira, a délin Klapka alig három mértföldnyire Kassától. Schlick főhadiszállásán Dembinskit Klapkával egyesülve hitték. Görgey, Klapka és Dembinski ugyszólván annyira közel állottak egymáshoz, hogy egyesült erővel támadhattak Schlickre anélkül, hogy veszélynek tették volna ki magukat. E válságos helyzetben, Schlick február 8-án hadi tanácsot hivott össze, hogy a teendőkről komolyan tanácskozzék és határozatot hozzon. A tanácskozás tárgyául a következő pontok szolgáltak: 1. Vajjon a hadtest egész erejével Eperjesen át Gácsországba vágja-e magát keresztül vagy 2. Kassát tartsa, vagy végre 3. anélkül, hogy döntő támadást várjon, Szepsin, Tornán, Tornaallyán és Rima-Szombaton át vonuljon vissza, összeköttetést keressen Windischgrätz herczeggel és ez által a föladott előnyöket ismét visszanyerje. Az utóbbi javaslat fogadtatott el, csak még egy kisérlet lett volna teendő, hogy a délről előnyomuló Klapkát csata elfogadására birja. Ha ez történnék és Schlick győzne, akkor nem adná föl Kassát, ellenkező esetben pedig éjjel hagynák el e várost és a visszavonulás Szepsi és Torna felé vitetnék keresztül.

Időközben Parrot dandára a podgyászszal, betegekkel, sebesültekkel és a Kassáról menekülő családokkal azonnal Torna felé indittatott. Schulzig Kassán maradt, Schlick pedig 11-én éjjel 6 lovas századdal és 12 ágyuval a Fiedler-dandárhoz jött Enyiczkére a miskolczi uton. Ide érkezvén lemondott abbeli szándékáról, hogy Klapkát megtámadja és késedelem nélkül Nagy-Idán át Szepsibe indult. Schulzig 9-én délelőtt még nem

vett további parancsokat és egy Schlicktől Hidas-Németi felé küldött lovas katona által jelentést kapott, hogy egy ellenséges haderő huszárjaira bukkant, mire Kassát kiüritette és délben Szepsibe érkezett, hová a kassai hegyen állott csapatok is, miután a Hernád hidját fölgyujtották, megérkeztek. Parrot már Tornára ért dandárával, honnét 10-én Szinre, 11-én Tornaljára, 12-én Bátkára ment. A hadtest zöme 10-én pihentetett és 11-én Fiedler dandárával az élén, kit Perger, Krieger és Deym követtek, Józsafőre, Petribe, Szinre, Szilasra és 12-én Bunyára, Bejére, Tornaallyára és Aggtelekre mentek. Deym gyenge hátvédet hagyott Szinen. 13-ka általános pihenés napja volt.

Ez alkalommal arról értekeztek egymással, mit kelljen azonnal tenniök. Klapkának Schlicket az egyenes uton kellett üldöznie és ennek egyesülését Ramberg hadosztályával meghiusitania. 11-én Görgey Hidas-Németire ment, hogy Klapka csapatai fölött szemlét tartson és azokat a magáéival összehasonlithassa. Klapka Schlick üldöztetésére indult Szepsi felé. Görgey még önálló parancsnok volt, mig Klapka Dembinski parancsai alatt állott és parancsot kapott az utóbbitól, hogy gyors menetekben Miskolczra és Edelényre jöjjön, hogy hozzá csatlakozzék. Dembinski ugyanis Schlick visszavonulási vonalát el akarta állani és a végett Kaziniczy hadosztályával Edelényre és Sajó-Szent-Péterre, 12-én pedig Putnokra nyomult elő.

Görgeyt Dembinski beavatkozása nagyon boszantotta; mert Schlick üldöztetését magára akarta venni. Guyon és Piller hadosztályait utána küldé. Ez utóbbi az ellenséges hátvédet Szinnél utól is érte és tetemes veszteséget okozott neki, de utóbb az üldöztetést beszüntette.

A Dembinski alatt egyesült hadtest február 13-án következőleg állott: Kaziniczy hadosztálya Putnokon, Márjássyé Kassán, Dessewffyé Klapkától oda vezetve Miskolczon.

Schlick hadtestétől február 14-én Parrot dandára Kereszturra, Fiedleré Rimaszombatba, Deymé Fügére tétetett, Kriegerné, ki Deym hátvédét vette át, követte azokat. Ugyanaz nap Dembinski Kaziniczy hadosztályával Tornallyára ment, Márjássy mint tartalék követte.

Kriegern épen elindult Tornallyáról, midőn Dembinski erős ágyutüzzel támadta meg őt. Schlick azonnal Deymot küldte oda erősitésül, mi azonban fölöslegesnek bizonyult, mivel Dembinski az ágyuzáson kivül semmit sem kezdett, hanem még az nap Putnokra vonult vissza. Most már Schlick egyesülésének a császári főhadsereggel sem állott többé semmi utjában. 15-én Parrot dandára Losonczig jött, Schlick hadtestének maradéka lépcsőzetesen állott elszállásolva az ut mentében Losoncz és Rimaszombat közt s egy elkülönitménye Miskolcz megfigyelésére a putnoki uton egész Pálfalváig volt előre tolva. Egy Váczról Balassa-Gyarmaton át Losoncz felé inditott dzsidás század Schlick összeköttetését a főhadsereggel helyreállitotta. Schlick gróf altábornagy visszavonulása ilymódon a legsulyosabb körülmények közt igen ügyesen és merészen volt keresztül vive.

Ezzel azonban Schlick még meg nem elégedett, hanem azon törte fejét, hogy a Pétervásáron át elébe indult Colloredo gróf dandárával Miskolczra nyomuljon. A kassai menekülteket, a betegeket a tót szabadcsapattal Szirmay gróf alatt Váczra küldötte. Windischgrätz herczeg most már meggyőződött arról, hogy egyes elszigetelt csapatosztályok önálló föllépésétől mit sem várhatni, és hogy annyival inkább elérkezett az idő a hadsereg zömének összpontositására, hogy a magyarok oldaláról kétségtelenül előkészitett főtámadásnak elébe menjen, Schlick javaslatát visszautasitotta és Colloredo dandárát, melynek állását Gyöngyösön jogosan tekintette elég erősnek, Hatvanba rendelte és egy czirkáló csapatot Coudenhove őrnagy alatt Kápolnáról Gyöngyösre. Február 18-án az egy lovas osztályból álló portyázó csapat, Auersperg vértesek, jókor reggel egy elkülönitmény által Dessewffy ezredes alatt Kompolton meglepetett, mely alkalommal a vértesek halottakban, sebesültekben és foglyokban 1 lovas századost, 1 főhadnagyot, egy főorvost, 1 őrmestert, 6 káplárt, 25 vértest és 17 lovat vesztettek.

Most az északon lévő két dandárhoz kell visszatérnünk. Götz és Jablonovski dandárai, mint már emlitve volt, február 10-én Lőcsére értek, és midőn Schlick oldal-vissza-

vonulása közben Tornára érkezett, alig voltak tőle két napi menetre, tehát Rozsnyón át akadálytalanul egyesülhettek volna vele. De ők egymásról csodálatosan mitsem tudtak és folytatták elszigetelt hadmüveleteiket Eperjes és Kassa ellen. 11-én Szepesvárallyára értek, indulásukat folytatván a Branyiczkón átmentek, február 13-án Fricsre és Bertótfalvára értek, egy oldal hadoszlop Pott ezredes alatt Margitfalván át, hol magyar csapatokkal összeütközött és hosszasb ütközetet kellett kiállania. Ez eset Götzöt visszavonulási vonalára nézve aggodalomba ejtette, mert azt föltételezte, hogy Görgey a Hernádvölgyben erősitve nyomulhat elő. Götz tehát 13—14 közti éjjel ismét visszavonult a branyiczkói szoroson át Szepesvárallyára, a hadosztály parancsnoksága átvételével megbizott Ramberg altábornagy oda érkezett egy század Kress könnyü lovassal a két dandár fölött parancsnoklandó. Ramberg Komáromból jött oda.

Ramberg február 14-től 19-éig Szepesvárallyán időzött, mert elhitették vele, hogy Kassát és Eperjest 45000 ember és 130 ágyu szállotta meg, melyek közül 6—7000 ember és 20 ágyu a margitfalvai bevehetetlen szorost tartja elfoglalva stb. Ramberg egyébiránt azt is tudni akarta, hogy Vogel altábornagy 19 gyalog, 2 lovas századdal és egy fél ágyuüteggel Gácsországból Bártfán át közeledik, kit további előnyomulásában Palocsán át Eperjesre magához akart vonni. Miután fölriasztotta őt Windischgrätz álmodozásaiból és a magyarok ezrei Margitfalvánál nem voltak láthatók, végre elindult és február 21-én a magyarok által kiüritett városba ért. Itt változatosság kedvéért ő is kért erősitést Windischgrätztől, azon szinte derült megjegyzéssel, hogy igen gyengének érzi magát a Miskolczon összpontosult ellenség üldözésére. Minthogy nem számithat Schlick közremüködésére, kit a magyarok magát is üldözték, ezt Ramberg nem is sejtette. Ramberget, ki február 28-án kedélyesen időzött Kassán, most elhagyjuk és ezennel berekesztjük átalánosságban tartott leirásunkat a két hadsereget illetőleg abban a perczben, midőn mind két részről megtették intézkedéseiket a nagy mérvben folytatandó háborura.

XX.

Dembinski főparancsnokká kineveztetése. — Görgey tisztjeinek magatartása e kinevezéssel szemben. — Körültekintés a különféle magyarországi harcztereken előforduló események fölött. — Eszék eleste. — Az erdélyi harcztér.

Alig történt meg Görgey Arthur gyors és ügyes hadműveletei és Klapka föltartóztató állása által a felső Tiszánál e két hadtest egyesülése, midőn a kormány azon elhibázott lépést tette, hogy Dembinskit az összes magyar seregek főparancsnokává nevezte ki. Az erre vonatkozó kormányhatározat már február 15-én érkezett Dembinskihez Putnokra. Görgey értesülvén erről, egy napiparancsban adta tudtára e kinevezést hadtestének, mely napiparancs igen keserü megjegyzéseket tartalmazott a kormány ellen, ezért a hadügyminiszterium őt rendre utasitotta, minek következtében tiszti kara gyülést tartott és elhatározta, hogy csak az ő parancsnoksága alatt akar szolgálni. Ezt a határozatot egy főbb tisztekből álló küldöttség vitte meg Görgeynek.

Görgey megköszönte tisztjei bizalmát, azonban oda utasitotta őket, hogy engedelmeskedjenek a kormány parancsainak, mint azt ő maga is teszi, noha legjobban ismeri a kormány hibáit. Tábornokuk kijelentésével azonban a tisztek nem érték be, hanem elhatározták — hogy a kormányt is tudósitják érzületeikről és Zuber őrnagyot*) küldötték nyilat-

*) E küldetés Zubernek nagy bajt okozott. Midőn Böszörménybe érkezett, éjjelre egy vagyonos parasztnál szállásoltatott el. A paraszt, midőn Zuber délután megérkezett, mint házigazda föltett kalappal jelent meg előtte. Zuber fölszólitotta, süvegelné őt, a paraszt kijelenté, hogy saját

kozatukkal Debreczenbe, mi igen természetesen akkor még nem idézte elő a kormány határozatának megváltoztatását.

Görgey hadtestében e nyilatkozattal talált kifejezést első izben a kortesszellem, melyet a váczi kiáltvány idézett elő. Hogy fiatal tisztek forradalmi hadseregben ily szellemtől át vannak hatva, az megfogható, de hogy vezérek és rég szolgált tisztek is ily kortesszellem által vezéreltetik magukat, az csak a kormány iránt keblükben élő tiszteletlenség által magyarázható meg.

A mi a Görgey és Dembinski közti jövőbeni viszonyt illeti, ez már utóbbinak kineveztetése előtt az alábbi levelekből látható, melyeket a főparancsnokság betöltése után a nevezettek egymással váltottak.

Ezek következőleg hangzottak:

Dembinski Görgeyhez.

Miskolcz, 1849. február 12-én reggeli 8 órakor.

Van szerencsém önnel tudatni, hogy miután megtudtam, hogy az ellenség podgyászszal nagyon terhelve, Gömörön által Rimaszombat felé vonul vissza, őt ha lehet megsemmisitem. Én ma egy erős hadosztálylyal indulok Edelénybe, a további utat, a melyen indulni fogok, nem jelölhetem ki tüzetesen, csak átalánosságban mondhatom önnek, hogy ha látom, hogy a további üldözés már hasztalan, balra fordulok és Egeren át a Tisza felé szándékozom indulni. Sziveskedjék tábornok ur engem mozdulatairól értesiteni, hogy az ellenségnek több kárt tehessünk. Fölhasználom az alkalmat, hogy önnek a miniszterium iratait megküldjem. Klapka egyik hadosztályának (Márjássy) irott parancsot küldött, hogy mihelyt előnyomul, engemet mozdulataimban kövessen, Klapka ezredesnek pedig

házánál van és fején tartja kalapját, Zuber ekkor a paraszt fejéről le akarta ütni a kalapot. A paraszt erre Zubernek az asztalon heverő kardját kapta föl, Zuber pedig pisztolyt rántott és a parasztnak czombjába lőtt. Most a paraszt Zuberre rontott és kardjával össze-vissza vagdalta. Midőn a zajra emberek siettek elő, a paraszt háza padlására sietett, bezárkózott és elvérzése folytán meghalt. Zuber pedig sok fej- és más vágást kapott és egyik keze ujjait veszté. Csoda, hogy életben maradt.

az utasitást, hogy Miskolczot szállja meg hadteste megmaradt részével.

Dembinski, altábornagy.

Görgey Dembinskihez.

Kassa, 1849. február 13.

A központi hadsereg parancsnokságától vett fölszólitásnak engedve, hadtestem állásáról a következőket közlöm:

Piller ezredes hadosztálya tegnap volt Tornán, és utasitva van, hogy az ellenséget e helyen tul még két állomásnyira üldözze és futárok által a központi hadsereggel összeköttetésben maradjon.

Guyon ezredes hadosztálya követi Piller hadosztályát nyomban és utasitva van őt minden körülmények közt mint tartalék egész erővel támogatni.

Kmety alezredes hadosztálya a Szepességben áll szárnyfedezetül ép ugy a két üldöző hadosztálynak, valamint magának a hadtestnek. Aulich ezredes Kassán áll indulásra készen. Weissel alezredes hadoszlopa Eperjest tartja megszállva.

Legujabb hirek szerint egy 10,000 emberből álló ellenséges haderő a Szepességbe rontott és egy másik haderővel, mely legnagyobb részben csak tüzérségből áll és röppentyüüteggel is bir, közremüködőleg Eperjes és Kassa ellen indul. Szándékom Kassát (Felső-Magyarországra nézve a legfontosabb ut-csomópontok egyikét) határozottan megtartani, még pedig támadó hadmüveletek által egy részről a tornai, másrészről a szepességi és duklai utakon.

Mennyiben lehetséges a magyar csapatoknak, mint hallom kezdendő összpontositásával és a közép hadsereg azon szándékával, hogy a Tisza felé vonuljon, Magyarország fedezésére irányuló szándékomat egyesiteni, az egyelőre rejtély marad előttem, mig végre belátja a magyar kormány, hogy az egyes haderők hadmüveleteiben mindenek fölött összhangzás szükséges, de ez az összhangzás csak derék központi iroda és semmiképen sem Magyarország polgári hatóságai által érhető el.

Görgey, tábornok.

Görgey ez első leveléből tökéletesen tájékozva lehetett Dembinski azon viszonyra nézve, mely Görgey és a kormány közt létezett és következtetéseket vonhatott ezentuli főparancsnoki állására nézve.

Hogy mind a két hadsereg katonai helyzetét egész azoknak összeütközéséig áttekinthessük, mindenek előtt a viszonyokat kell ecsetelnünk, a mint azok a magyar hadtestnek Bácskából és a Bánságból való elvonulása után alakultak. A bács-bánsági védelmi vonal visszahelyezését a közép Tiszához a szerbek mint egy a viszonyok által parancsolt visszavonulást tekintették, melynek alapul semmi jól átgondolt terv nem szolgált. Igen, ők ezt a visszavonulást gyengeség jelének hitték.

A terület részükre csakugyan ki volt üritve és siettek annak megszállásával; azonnal elfoglalták Bácska felét és a Bánság nyugoti részét, megkezdették a szerb vajdaság szervezését és Rajacsics patriarcha székhelyét Nagy-Becskereken ütötte föl. A Bánságban Theodorovich tábornok Gyertyámostól Zsombolyán át Nagy-Kikindáig szállotta meg a vonalt. Temesvár és Arad őrségei könnyen szabadon müködhettek.

A szerbek nem sokára a Ferencz csatornánál telepedtek le, állásuk innét nyugotra Cservenkán tul egész Zomborig terjedt. A kapott utasitásoknál fogva Theodorovichnak a Tisza mindkét partján kellett volna előnyomulni, a magyarokat visszaverni és végre még Windischgrätz herczeggel is összeköttetésbe lépni. A temesvári őrségnek szerbek és oláhok által erősitve Aradot kellett fölmentenie.

A Bácskában és Bánságban még Hadik gróf ezredes hadereje maradt főhadiszállásával Szegeden. E haderő 4000 emberből állott, ennek a vonalat Szabadkától Szegedig Makón át kellett tartania. Két hadosztályba osztatott, az egyik Gál alezredes alatt Szabadkát fedte és Horgoson át az összeköttetést kellett Szegeddel fentartania, mig a másik Igmándy őrnagy alatt Szegedet, Szőreget és Makót szállotta meg. Február közepén ezen hadtest uj katonaállitások és erősitések által 12,000 emberre szaporittatott, ezek közt 4,000 ember mozgó nemzetőr volt.

Arad előtt még mindig Gál Miklós ezredes hadteste állott,

mely a Maros vonalat egész az erdélyi határig tartotta. Damjanich alig távozott Aradról a közép Tisza felé, midőn Temesvár őrsége összeköttetésben az oláhokkal és szerbekkel Gált megtámadni készült. Miután a jég ismét fölengedett és az összeköttetést nem lehetett fentartani. Gál Arad ostromát február 6-án beszüntette, az ostromágyukat a Maros jobb partjára vonta és jobb szárnyával Ó-Arad alatt, a bal szárnynyal Mihalakán felül állott föl.

Uj-Aradot azonnal a temesvári csapatok és szerbek szállották meg, kik a vár ágyui által támogatott tüzeléssel Gál egész vonalára támadtak, a tüzelés délig tartott, több osztrák zászlóalj egy röppentyü-üteggel a jégen átment és Ó-Aradba nyomult. Itt Gál állott közép hadával, ki annyira elvesztette lélekjelenlétét, hogy nyakra-főre északnyugoti irányban Battonyáig vonult vissza és Asztalos százados, ki jobb, és Villám őrnagy, ki balszárnyát vezérelte, parancsot kaptak a visszavonulásra; igy Gál ostromágyuit is elvesztette. A merész Asztalos százados még nem volt megtámadva, midőn parancsot kapott a visszavonulásra. Midőn ezt Arad nyugoti oldalán megkezdette, a menekült aradi lakosok tudatták vele, hogy Gál nem is üldöztetett és hogy a szerbek szétszórva rabolnak. Többet nem is kellett Asztalosnak hallani, csekély haderejével azonnal megfordult és megtámadta az ellenséget, mely nagy zavarba jutott, az ostromágyukat — kivévén azokat, melyek már el voltak hurczolva — visszafoglalta és Ó-Aradot megszállotta. Midőn Gál ezt meghallotta, ő is visszatért. A szerbek február 9-én Uj-Aradot is elhagyták, melyet Asztalos zászlóaljával megszállott. Gál elvesztette a parancsnokságot, mely a vitéz Kiss Pálra ruháztatott át.

Eszék helyzete január utolsó napjaiban már nagyon komolylyá alakult. Trebersburg vezérőrnagy január 29—30-ka közti éjjel Valkonál elég erős harcz után a felső és alsó várost elfoglalta, melyek csak egy-egy honvéd zászlóalj által ágyuk nélkül voltak megszállva, mig a többi csapatok a várban és a mellvéd tetőzetében tartattak vissza. A csapatok fölállitásából és 2 honvéd zászlóalj alkalmazásából a váron kivül látható, mire czéloztak. Rácz őrnagy a 36. honvéd zász-

lóalj parancsnoka, ki az alsó várost tartotta volt megszállva, miután a várba visszavonult, Batthyány Kázmér gróf előtt panaszt emelt arra nézve, hogy az alsó város lakosai embereire lőttek. A gróf az alsó város megfenyitését elhatározta és azt azonnal bombáztatta, de utóbb Eder tábornok és Glavasch őrnagy érvei által arra indittatta magát, hogy a tüzelést beállitsa, mivel a honvédek nagyon föl voltak izgatva és tüntetésektől lehetett tartani, ennélfogva Éder tábornok leginkább a vár falain vagy a tiszti szobákban a fő őrhelyen tartózkodott, hogy azokat meggátolja, és azonnal kéznél legyen. Midőn Trebersburg tábornok csapatai a felső városban sánczokat állitottak föl, a harczszomjas tüzérség viharosan kivánta a tüzelés megkezdését, Édernek azonban sikerült az engedelmességet fentartani.

Éder tábornok el volt határozva, hogy a várat Trebersburgnak átadja és Batthyány gróf által, ki erősitések végett irt Debreczenbe, szándékától el nem mozdittatta magát. Első dolog amit tett, az volt, hogy Glavasch őrnagy által a terhére eső egyéneket a vár elhagyására beszéltette rá. Ezek közzé tartozott Batthyány Kázmér gróf is, ki csakugyan el is hagyta a várat. Elutazása előtt az összegyült haditanácsnak Trebersburg tábornok egy levelét mutatta föl, melyben fölszólittatott Eszék tisztességes kapituláczió melletti föladására. E közlés után a gróf hozzá tette: h o g y t u d j a, m i v e l t a r t o z i k b e c s ü l e t é n e k és a s z e r i n t c s e l e k s z i k s február 4-én elhagyta a várat.

Nugent gróf*) táborszernagy másnap hadteste egy részével Bellyén jelent meg és a várat körülzárolta. Február 10-én felszólitotta Édert a vár átadására. Éder azonnal összegyüjtötte a nagy hadi tanácsot és azt inditványozta, hogy Glavasch és Rácz őrnagyok küldessenek el az ajánlatok meghallgatására Trebersburg tábornokhoz a felsővárosba. Az inditvány határozattá emeltetett és február 11-én a két őrnagy Trebers-

*) Windischgrätz herczeget jellemzi az is, amit Eszék kapitulácziójára vonatkozólag Nugent dicséretéül mond: h o g y e l t é r t u g y a n a z o n e l v t ő l, h o g y p á r t ü t ő k k e l n e m a l k u d o z i k, de a vár eleste körül nagy érdemeket szerzett.

burg meghatalmazottjával Van der Nüll ezredessel és Plattner szárnysegéddel értekezett. A vár küldöttjei kijelentették, hogy mindent el akarnak követni arra nézve, hogy a vár föladassék, és kérdést intéztek, minő engedményekben fog az őrség részesülni. ha a várat önkény, erőszak alkalmazása nélkül föladja?

A várőrségnek ez esetben biztositott engedmények jegyzőkönyvbe iglattattak és a küldöttek ezzel visszatértek a várba, hol azonnal haditanács hivatott össze, melyen valamennyi szolgálattól ment tiszt jelen volt. Glavasch őrnagy, ki előbb Batthyány gróf bizalmát meg tudta nyerni, ennek elutazása után átalános bizalmi férfinak tekintetett; rábeszélési tehetségének sikerült Rácz honvéd-őrnagyot megnyerni tervének és még Földváry hangulatát is megváltoztatta a haditanács megtartása előtt.

A megnyitott haditanácsban a két őrnagy jelentést tett a történt értekezésről és Glavasch erre a jegyzőkönyvet olvasta föl. Az engedmények, melyek az őrségnek az önkénytes föltétlen föladás esetében nyujtattak, a következők voltak:

a) A legénység az őrmestertől lefelé átalános kegyelmet kap, mint ezt Windischgrätz tábornagy megigérte, azon föltétel alatt, hogy soha többé a felséges uralkodó ház ellen nem fog fegyvert fogni.

b) A legénység, mely előbb a cs. kir. hadsereg soraiban szolgált, kivánsága szerint vagy haza bocsáttatik, vagy a távolság aránya szerint 10 vagy 20 napi zsoldban részesül és az illető ezredekhez küldetik vissza, hol előbb elfoglalt állásába lép.

c) A legénység azon egyénei, kik előbb nem szolgáltak, 24 órával a lefegyverzés után utlevelekkel elláttatnak, és honukba vagy tetszés szerint választott helyekre küldetnek.

d) Azon tiszt urak, kik előbb a cs. kir. hadseregben ténylegesen szolgáltak, valamint a nyugdijállománybeliek, azon esetre, ha előbbi kedvezményeikben kivánnak részesülni, a bécs-ujhelyi haditörvényszéknek vetik alá magukat és bizto-

sittatnak, hogy önkénytes alávetésük lényeges mentségi körülményül fog minden kompromittáló tényre nézve szolgálni és minden esetre ő felsége kegyelmébe fognak ajánltatni.

e) Azok, kik előbb nem voltak tisztek, tetszésük szerint korábbi viszonyaikba léphetnek vissza és ha békén viselik magukat, minden további zaklatástól védve maradhatnak, és a fennebbi föltételekhez képest külön utlevelekkel bárhová mehetnek.

f) A jelen őrség magán tulajdona védve marad és azzal szabadon rendelkezhetnek.

A föltételek Trebersburg vezérőrnagy által tétettek és Nugent gróf táborszernagy által megerősittettek.

A föltételek felolvasása után a honvédtisztek viharos ellenvetéseket tettek. Azok közt, kik leginkább ellenezték, volt Perczel honvéd százados, ki Sziget városa és Zrinyire emlékeztette a gyülést, és azt a javaslatot tette, vegyék azt a nagy férfiut mintául s a várt semmi körülmény közt ne adják föl, hanem inkább temettessék annak romjai alá magukat. Hasonló értelemben buzgólkodott Pénz Miklós mérnökkari igazgató, volt cs. kir. mérnökkari őrnagy is a feladás ellen és hangsulyozta, hogy a várnak több ostromágyuja van mint a körülzároló csapatoknak.

A föladás mellett szólott Földváry Lajos honvéd-ezredes és Neubauer tüzérségi aligazgató és cs. kir. százados is, ki azt állitotta, hogy az ágyukhoz nincs elég legénysége, végre Glavasch őrnagy, ki leginkább Nugent *) gróf táborszernagy humánus föllépésére mutatott rá, az ügyek állását fejtegette, és végre azon nézetét fejezte ki, hogy a vár nem tarthatja magát. Hosszabb vitatkozás után, melynél annyira neki hevültek, hogy attól lehetett tartani, hogy tettlegességre fog kerülni a dolog, egy második küldöttség indittatott Trebersburg tábornokhoz, mely még több engedményt, jelesül a fegyveres elvonulást volt kieszközlendő.

*) Az Eszéken a kapituláczió előtt történt eseményeket, melyek a vár föladására vezettek, a cs. kir. 60. sorgyalog ezred (Wasa herczeg) történetéből vettük át, mivel az legtárgyilagosabbnak látszott előttünk és az azon ezred osztályában szolgáló tisztek adataiból eredt.

Ezeknél fogva Glavasch cs. kir. és Rácz honvéd-őrnagyok február 12-én ismét a felső városba mentek. De Van der Nüll ezredes mitsem akart hallani a föltételek megváltoztatásáról és igy a küldöttek mitsem végezve tértek vissza. Éder tábornok attól tartott, hogy az elutasitó válasz kellemetlen következéseket fog maga után vonni, ennélfogva a Wasa ezred két százada és a Sándor ezred két százada által, Hochbauer és Preuer parancsnoksága alatt, kikben bizhatott, megszállotta azokat a kapukat és erőditési müveket, melyek a felső város felé estek és a melyeken át az elzároló haderő csapatai bevezettettek volna, e mellett a rendes tüzérség a felső város felé irányzott ütegekhez rendeltetett.

A második haditanács még viharosabb volt az elsőnél, jelesül a honvédtisztek nagyon föl voltak bőszülve a második értekezlet eredménye ellen. De a császári érzelmüeknek mégis sikerült a várat minden pénztárával és készleteivel a törvényes uralkodónak átadni. Midőn a készen álló átadási irat aláirásra terjesztetett elő, Meszéna honvéd-alezredes jelent meg és azt mondá, hogy biztos hirt kapott épen most, hogy csapatok érkeznek a vár fölmentésére és ez magyarázza meg a pár nappal előbb hallott ágyudörgést.

E közlés a császári hangulatuakra igen lesujtólag hatott és a magyar érzelmüeket nagyon fölizgatta. Ekkor Éder tábornok tüzetes és meggyőző fejtegetések által igyekezett a fölmentés lehetetlenségét bebizonyitani, Földváry honvéd-ezredes pedig támogatta őt. A fölizgatott kedélyek végre lecsillapultak és aláirták a várfeladási okmányt; maga Meszena is aláirta azt.

Február 13-án Glavasch őrnagy Csolnoki honvéd-századossal elment Van der Nüll ezredeshez és bejelentette neki a vár föltétlen megadását. A kapukat, melyeket a Wasa és Sándor osztályok őriztek, még a délután folyamában határőrvidéki csapatok szállották meg, ugyszintén a mellvédet is. Február 14-én reggeli 9 órakor pedig megtörtént a

vár ünnepélyes átszolgáltatása. A 4500 emberből álló őrség a gyakorló térre indult, hol a körülzároló haderő fogadta. Mind a két fél fegyverrel tisztelgett, ezután az őrségi csapatok gulákba rakták fegyvereiket, letették fölszereléseiket és szállásaikra mentek. Nagy, Wasa ezredbeli őrnagy, ki a déli harcztéren a magyar szolgálatot elhagyta, különösen azért jött Eszékre, hogy a Wasa ezred legénységét rábeszélje, hogy fegyveresen menjen Kremsbe, hol ezen ezred ujra fölállittatott. A legénység erről mitsem akart hallani és a kapituláczió értelmében utleveleikkel haza mentek.

A magyar kormány az Eszéken állomásozott honvédzászlóaljak föloszlatását és ujjá alakitását rendelte el és valamennyi tisztjét, kik Debreczenben jelentkeztek, hadi törvényszéki vizsgálat alá állittatta. Földváry ezredes is vizsgálati fogságba került, de ugy látszik, hogy valami módon kimentette magát, mert szabadságát visszanyerte.

Az átadási okmány következőleg hangzott:

Kapituláczió.

Átadási okirat,

mely az őrség és Eszék várparancsnoka által, mint a törvényes uralkodó védelme alá történő önkénytes föltétlen alávetés ezen erőditett hely átadására nézve ünnepélyesen kiadatott:

1. pont. A vár Eder vezérőrnagy parancsnok által a haditanácscsal és az őrséggel egyetértőleg Trebersburg vezérőrnagynak és az alatta álló csapatoknak minden benne található hadi készletekkel, raktárakkal és mindennemü hadi szerekkel, pénztárakkal és javakkal, tökéletesen jó karban adatik át és e végből a valpói kapu őrsége, valamint az ahhoz tartozó előerődök a Dráva hiddal s szarvmüsorompók ma 1849. év február 13-án közvetlenül az átadási tény után az ostromzároló csapatok által megszállatnak.

2. pont. Az őrség február 14-én reggeli 9 órakor katonai tisztelgéssel kivonul és a glacis-n a cs. kir. csapatok által fogadtatik, mire az összes őrség a fegyvert lerakja, de a tiszt urak megtartják kardjaikat.

3. pont. Az őrség távozása és honába küldése az át-

adás után 24 óra alatt bekövetkezik azon föltétellel, hogy soha semmi ürügy alatt fegyvert nem fog a felséges uralkodó ház ellen.

4. pont. A várhoz tartozó erődök, hadi készletek, épületek, szükségletek, pénztárak stb. átadására mindkét részről bizottságok rendeltetnek.

5. pont. Attól a percztől kezdve, a melyben a kapuk a cs. kir. csapatok által meg lesznek szállva, az őrség tisztjeinek a szabad ki- s bejárás a külvárosokba megengedtetik és mind a két részről minden el fog követtetni, hogy a békés egyetértés fentartassék és mindennemü surlódások és kihágások elkerültessenek.

6. pont. Az átadási tény folyó hó 17-én kölcsönösen kiállitott jegyzőkönyv szerint történik.

Eszék, felváros, 1849. év február 13-án.

A 36. honvédzászlóalj nevében:

Godulich, m. k. százados. Csolnoky, m. k. százados.

A 41. honvédzászlóalj nevében:

Petrovich, m. k. százados. Ruszitska, m. k. százados.

A térparancsnokság nevében:

Biringer, cs. k. ezredes. Glavasch, cs. k. térőrnagy.

A 2. gyalogezred 3. osztálya nevében:

Preuer, m. k. százados.

Az 51. honvédzászlóalj nevében:

Vidányi, m. k. őrnagy. Mitterpacher Gusztáv, m. k. százados.

Az összes tüzérség nevében:

Neubauer József, cs. k. őrnagy. Vitkovszki Gusztáv, m. k. százados.

A 60. gyalogezred 6. osztálya nevében:

Hochhauser, m. k. százados.

Az 50. honvédzászlóalj 3. osztálya nevében:
Schaditz, m. k. százados.

Az első vadász ezred 1-ső osztálya nevében:
Meszéna Károly báró, m. k. alezredes.

A parancsaim alatt álló dandár nevében azon hozzátétellel, hogy a folyó hó 11-ki jegyzőkönyv összes biztositott engedményi pontjai, melyek itt nincsenek megemlitve, megadatnak.

Földváry, m. k. ezredes, dandárnok.

Ezennel megerősitem Eszék vára átszolgáltatását törvényes uralkodómnak és uramnak

Éder, cs. k. vezérőrnagy.

Eszék kapituláucziója után Nugent táborszernagy leginkább Pétervárad körülzárolásával foglalkozott, mely a magyar hadtestnek Bácskából és a bánságból történt elvonulása után elszigetelten állott. Az őrség három sorgyalog-, egy honvédzászlóaljból és egy fél század Württemberg huszárból állott. Egy utász és egy mérnökkari csapat képeztetett a várban és a tüzérség érezhető hiánya a 2. honvédzászlóaljbeli legények begyakorlása által pótoltatott. A vár 3 hóra mindennel el volt látva. Péterváraddal összeköttetésben Bácska délnyugoti része fedezéseül a vár közelében fölállitott nemzetőrség Bezerédj Miklós alezredes alatt maradt, kinek főhadiszállása Bács volt.

Mig a szerbek haderejök egy részével Péterváradot és Ujvidéket az ugynevezett római sánczokból szemmel tartották, Nugent a vár körülzárolását a Duna jobb partján hadteste 2500 emberével Mamula mérnökkari ezredes alatt akarta keresztülvinni, mi azonban lehetetlen volt. A kis vitéz őrség, mely január elejétől márczius végéig maga magára volt szoritkozva, épen nem maradt tétlen, hanem több sikeres kirontást tett, melyeket később regisztrálni fogunk. A nagyon tevékeny Nugent hadtestéből 1700 embert a stiriai határral való összeköttetése fentartásául kis őrségek gyanánt alkalmazott, miután Nemegyei szabadcsapatát a Dunán tul visszaszoritotta,

1500 embert hagyott Pécs megszállására és az alsó Duna őrzésére a nevezett várostól keletre. A még alatta álló Dietrich dandár, mely Windischgrätz herczeg rendeletei és ellenrendeletei szerint különféle föladatokat kapott és Székesfehérvárra érkezett, arra volt hivatva, hogy az összeköttetést a főhadsereg és az állitólag győzelmesen müködő szerbek közt a Bácskában és a bánságban eszközölje és Tolnánál a Dunán keljen át. De onnét Dietrich ismét a főhadsereghez rendeltetett, hol jelenléte a viszonyok északon történt megváltozása következtében sokkal szükségesebb volt, mint a szerbekkel való nagyon kétséges összeköttetés helyreállitása.

Alig bocsátotta el Nugent ezt a dandárt, midőn Windischgrätz herczeg ismét hozzá fordult, küldene 3—4000 embert Komárom sikeresebb körülzárolására. De alig állitotta ki ezeket Nugent fáradhatatlan buzgalmával, midőn Pálffy parancsnoksága alatt ezek is a főhadsereghez rendeltettek.

Miután Komáromról volt szó, lássuk, minő állapotban volt e hatalmas védbástya azon időben és mi történt azon belül és kivül. Az őrség 1 sorgyalog, 8 még nem egészen fölszerelt honvédzászlóaljból, 1 huszár századból és két tábori ütegből, mindössze 9000 emberből állott. Egy mérnökkari csapat csak Komárom körülzárolása alatt képeztetett. A nehéz ágyuk száma 260 volt, de ezek közül csak a fele volt a várfalakon, a másik felének még nem voltak talpai. Lőkészletekkel és élelmiszerekkel a vár elegendőképen volt ellátva, az erőditési munkák, jelesül a vár körvonalán kivül, már 1848 őszén kezdetvén meg, hogy a várba ne lehessen belátni és a déli külmüvek, az Uj-Szőnyön fölül kezdődő domblánczokon nagy buzgalommal folytattattak.

A vár személyzetében a következő változások történtek: Majthényi ezredes várparancsnok, ki egykori ezredbeli társa Wrbna gróf altábornagy fölhivásánál a vár föladására, már igen határozatlannak mutatkozott és ennek következtében a kormány és az őrség főbb tisztjeinek bizalmát elvesztette, e fontos állásból elmozdittatott, azonnal el is hagyta Komá-

romot és Török*) alezredes s volt mérnökkari igazgató által helyettesittetett. Török helyére Thaly Zsigmond alezredes neveztetett ki mérnökkari igazgatónak és hogy a vár érdekei és a védelmi intézkedések jobban megóvassanak illetőleg kezeltessenek, állandó haditanács állittatott föl, melynek tagjai a várparancsnok, Puky kormánybiztos, a mérnökkari igazgató és a térparancsnok voltak. A haditanács tagjainak e fokozott tevékenysége minden irányban érezhető volt.

Az osztrák körülzároló vagyis inkább figyelő haderő egész márczius elejéig sokkal gyengébb volt, semhogy a vár kiterjedt körvonalát csak félig meddig is fenyegethette volna és Ramberg altábornagy azon fölszólitásra, nyujtana be Komárom jobb körülzárolására tervet, azt válaszolta, hogy 2 dandárra, mindegyike 3—4 zászlóaljjal, van még szüksége. Egyébiránt ezen időben sem a vár nem tarthatott a körülzároló haderőtől, sem ez a vártól. A Duna balpartjának egész

---

*) Török Ignácz 1795-ben Gödöllőn Pestmegyében született, katonai kiképzését a bécsi cs. kir. akademiában nyerte és abból mint kitünő tanuló lépett a cs. kir. mérnökkarba hadnagyi minőségben. Mint mérnökkari őrnagy 1838-ban a magyar nemesi testőrséghez másod őrmesterül neveztetett ki, hol mint az ideiglenes és tartós erőditések tanára egész 18 évig jó sikkerrel müködött. Jó tanitványai közzé tartoztak akkor Görgey Arthur és Klapka is. 1846-ban Török ismét visszahelyeztetett a mérnökkarhoz és mérnökkari helyi igazgató volt elébb Lemberghen, utóbb Horvátországban, és végre Komáromban. Ekkor alezredes volt és Komárom erőditési munkáit igazgatta ősszel és 1848—49. évi télen, mit nagy buzgalommal és értelemmel végzett. A volt várparancsnok Majthényi ezredes eltávolitása után a parancsnokság reá ruháztatott. Budavár bevétele után Török lett megbizva az erőditések lerombolásával, végre Szegedre rendeltetett, hogy az ottani járatlan embereket a Tisza jobb partján épitendő sánczmunkáknál, melyek nagyobb mérvüek voltak, igazgassa. Ekkor már mint tábornok és mérnökkari főigazgató müködött, helyzetére nézve már Szegeden tisztában volt, és a sánczok erőditésénél igy nyilatkozott: «A mennyire lehet ezen 80—100 ezer emberre kiszámitott sánczokat rendezni fogjuk, de ha megbukunk, f ö l a k a s z t a n a k.» Mindezek daczára mint n e m h a r c z o l ó követte Görgey hadseregét Világosra, alávetette magát a kapituláczionak és tábornok társai sorsát osztotta. Török szeptember 26-án haditörvényszék által kötél általi halálra itéltetett és október 6-án Aradon ki is végeztetett. Török a maga szakmájában igen jártas tiszt volt.

vidéke viz alatt állott, mely csak február első napjaiban kezdett apadni. A Duna jobb partján a folyó csak imitt-amott áradt ki, mit a várőrség kirohanásokra használt föl, melyek változó sikerüek voltak. Minthogy a hidfő összeköttetése a várral a jégtorlódás által félbe volt szakitva, Ramberg a beállott elszigetelést a várparancsnok fölszólitására használta föl, adná föl a várat, mit az utóbbi határozottan megtagadott. A beállott olvadáskor aztán az elsánczolt tábor müveit kezdette Ramberg lerombolni.

Igy állottak a dolgok Komáromban, midőn Simunich altábornagy Ramberg altábornagyot a körülzáró haderő parancsnokságában fölváltotta és a kis Lipótvár elesett.

Most áttérünk az erdélyi harcztéren előforduló események leirására, melyeket Marosvásárhelynek Bem által történt elfoglalásánál szakitottunk meg, mivel nem akartunk elébe vágni az események chronologiai rendjének, midőn a hadi helyzetet hiven akartuk ecsetelni.

Maros-Vásárhely után Bem legközelebbi czélja Nagy-Szeben volt, és mivel Puchner is támadó mozdulatot szándékolt tenni Maros-Vásárhely ellen, Bem őt abban megelőzte. Puchner báró főparancsnokló tábornok, kinek Nagy-Szebennél 8 zászlóalja, 10 lovasszázada és 30 ágyuja volt összpontositva, melyekből a Kalliany dandár Medgyes ellen nyomult, hol január 15-én érkezett meg, 16-án pedig Borzasra ért, egy másik hadoszlop Gedeon altábornagy alatt Segesvárra, Haydte báró lovas századosnak pedig portyázó csapatával a székely határőrvidék fölött kellett őrködni.

Bem január 16-án 5 zászlóaljjal, 5 lovas századdal és 24 ágyuval elindult Maros-Vásárhelyről. Utja Nyárádtőn, Csergeden, Haderfáján, a kis Küküllőn vezetett végig és még az nap este állást foglalt az uralgó magaslatokon Gálfalvával szemközt a befagyott Küküllő jobb partján. Alig szállották meg Puchner előcsapatai későn délután Gálfalvát, Bem azonnal megtámadta és kiverte a helységből őket. A császáriak 20 foknyi hidegben tüz nélkül táboroztak éjjel a hóboritott mezőkön és 17-én

előrenyomultak. Ágyutüzelésnek kellett támogatnia előnyomulásukat, de alig fejlődtek ki Puchner ütegei, midőn Bem tüzérsége öldöklő keresztttüzbe fogta és visszavonulásra kényszeritette őket.

Puchner csapatai vitézül harczoltak és tartalékjukat is ütközetbe hozták: de mig Bem gyalogsága kitünően tartotta magát, azalatt egy magától Bemtől igazgatott kartácsolás a támadókat borzasztólag pusztitotta. Midőn az öreg lengyel látta, hogy az ellenséges tüzérség vissza kezd vonulni, jobb szárnyát a völgybe lefelé inditotta, ez a befagyott Küküllőn átment és megkerülte Puchner bal szárnyát. E mozdulat döntő volt. Puchner a megkerülő oszlopnak elébe akart menni, de Bem tüzérsége már uralgó állást foglalt és nagy sikerrel lövette az ellenséget, mig egyidejüleg közép hadát támadta meg. Most Puchner csapatai közt valóságos futás állott be, mely anélkül, hogy a csapatok összegyüjtésére lehetett volna gondolni, Medgyesen át Asszonyfalváig tartott. 18-án a császáriak Nagy-Szebenbe értek.

Bem nyomban követte őket: 18-án Medgyesre, 19-én Szelindekre és 20-án Nagy-Csürre jött. Nagy-Szebenben valóságos páni rémülés uralkodott, intézkedések tétettek az állami pénztárak biztositására: mert azt hitték, hogy Puchner Nagy-Szebent ki fogja üriteni, ugyanez a vélemény volt tiszti körökben is elterjedve és a Kalliany dandár tisztjei a főparancsnokot kérni akarták, hogy a csapatokat Nagy-Szeben előtt ütközetbe vigye. Puchner tiltakozott a tisztek e kérelme, mint hatalmi körébe beavatkozás ellen és szigoru szavakkal bocsátotta el őket. Nagy-Szebennek kardcsapás nélküli kiüritésére Puchner nem is gondolt. Sőt intézkedéseket tett a várt támadás visszautasitására és Gedeont is magához igyekezett vonni.

20-án este Puchner csapatai kijelölt állásaikat elfoglalták. A balszárny Kis-Toronyban állott Losenau ezredes alatt, a középhad az elsánczolás északi bekeritése Kalliany alatt, a jobbszárny Riebel őrnagy alatt Szent-Erzsébet magaslatain. Puchner ez intézkedéseinek Bem támadási tervének tudása Nagy-Szeben ellen szolgált alapul.

Január 21-én reggeli 7 órakor Bem Nagy-Szeben ellen nyomult. Bal szárnya Kiss ezredes alatt Szent-Erzsébet felé, a középhad gróf Mikes Kelemen és gróf Bethlen alatt az országuton, Czecz ezredesnek pedig a jobb szárnynyal a császáriak állását kellett megkerülnie. Az ütközetet Bem 16 ágyuval kezdette meg. Az osztrák tüzérség e napon igen jól lőtt. Egy ellenséges golyó Mikes gróf fejét vitte el, Bem hadsegéde is elesett és kisérete szétfutott. Az ellenséges sánczok ellen több roham nem sikerült, s Bem végre tüzérségével hátmögötti állást foglaltatott. Minthogy Czecz nem jelent meg és minthogy gyalogsága kifogyott a lőporból, Bem megkezdte visszavonulását, de négy órai harcz után Nagy-Csür közelébe érkezvén, csak ott vette észre Czecz késő megérkezését a csatatérre, azonnal csatarendbe állott tehát, állást foglalt és gyalogságát rohamra inditotta. Az ellenség ingani kezdett, de minthogy Czecz tulnyomó erő által visszavettetett és Puchner valamennyi csapataival főtámadásba ment át, Beméi pedig nagy zavarba jöttek, 240 ember, 5 ágyu és 4 társzekér veszteséggel Szelindekre vonult vissza.

Noha Bemnek e visszavonulásnál csak egy üteg ágyuja és nehány huszár százada volt, csak lépésről lépésre hátrált és visszafelé siető csapatait saját személyével fedte azon üteg alkalmazása által, a melylyel folyton tüzelvén állásról-állásra vonult vissza.

Szelindekről levelet irt Kossuthnak, melyben a fölött panaszkodik, hogy még nem küldötték utána a lőkészletet Nagy-Váradról és ha az a következő napon sem érkeznék meg, akkor kénytelen lenne az ellenséggel ágyucsatába bocsátkozni. Bem egyébiránt azonnal intézkedett, hogy Medgyesről és Maros-Vásárhelyről lőkészletet kapjon és átalánvéve fölhasználta az időt, melyet neki Puchner engedett, hogy csapatainál mindent rendezzen és Szelindeket elsánczolja. Puchner altábornagy a helyett, hogy Bemet üldözné, csapatait az állásukhoz legközelebb fekvő helységekben szállásoltatta el: Gedeon tábornok 22-én érkezett meg erősitésül csapataival.

Január 23-án Puchner két dandárral erőszakolt kémszemlét intéztetett Szelindek ellen, melyen semmi rendkivüli

nem történt. 24-én Bem állására összhangzatos támadás lett volna teendő három hadoszlop által, mi azonban nem sikerült. A főhadoszlop előcsapatai Kalliany alatt két órai heves ütközet után visszavonulásra kényszeríttettek, a zöm rohama a helységre visszaveretett és a gránátosok végső roham-kisérletét Bem borzasztó kartácszáporral utasitotta vissza. A császáriak harmadik és megkerülési hadoszlopa látatlan maradt. Ezután megkezdették visszavonulásukat Nagy-Csürre.

25-én e támadásnak ismételtetnie kellett volna, de Puchner attól elállott. Bem, kinek január 30-án ismét 3200 főnyi gyalogsága, 600 lova és 25 ágyuja volt együtt, azon merész gondolatra jutott, hogy ismét támadólag lépjen föl és meg is támadta a császáriakat. Erős ágyuzás volt ismét a bevezetés, a gyalogság az országuton nyomult előre, a lovasság és tüzérség Puchner bal szárnya ellen ment és őt Nagy-Szebenbe kényszeritette visszavonulni. Csak nagy nehezen küzdötte le hajlandóságát a Nagy-Szeben ellen való indulásra és tekintetbe vévén hadteste gyengeségét, elhatározta, hogy Vizaknán állást foglal, melyet azonnal elsánczolt, hogy az igért erősitést, a Hrabovszky hadosztályt, a Bánságból ottan bevárja, melynek báró Kemény Farkas alezredest erős elkülönitménynyel Déváig elébe küldötte, hogy jöttüket siettessék. Kemény elküldetése után 1730 főnyi gyalogsága, 325 főnyi lovassága maradt csak és e csekély erővel határozta el Bem, hogy Puchnerrel szemben meg fog állani és tüntetésekkel ámitja, mig erősitései megérkeznek. De Puchner kibontakozott határozatlanságából és február 4-én 10—12,000 emberrel és 30 ágyuval megtámadta Bem állását Vizaknánál 4 hadoszloppal. Azon felül az oda csatlakozó oláh népfölkelés által megszállatta az Orlat és Zsibid közti fatorlaszokat.

Bem majdnem egész gyalogságát csatárlánczba oszlatta és tüzérségét kitünően állitotta föl. A császáriak két első ütegét, melyek a tüzelést megkezdették, Bem ágyuinak erélyes tüzelése visszavonulásra kényszeritette, Puchner középhada megingott, balszárnya visszavonult és nem sokára egész első harczvonala is. Midőn Bem ezt észrevette, vakmerősége arra ösztönözte, hogy maroknyi hadával támadjon.

Puchner megállitá hadtestét és azonnal ellentámadást kezdett, mely Bem teljes vereségével végződött. Csapatai legnagyobb futásban Szász-Sebesre lőnek szoritva, Bem közel volt ahhoz, hogy elfogják. Éjjelre Szeredahelyre ért, hol kis hadereje, mintegy 1500 ember 8 ágyuval — 16 ágyut ugyanis elvesztett — összeszedődött. A gyalogságnak egy töltényе sem volt már, a tüzérségnek egy-egy ágyura csak 20 tölténye. Szeredahelyről Bem sebesültjeit, betegeit és a megmentett podgyászt előre küldötte Szász-Sebesre. Bem visszavonulása további folytatásánál oly helyzetben volt, melyet alig képzelhetni válságosabbnak. Az őt üldöző Puchner ellen arczczal kelle némelykor fordulnia és hátrafelé is áttörnie, mint azt mindjárt fogjuk látni.

Puchner Bemet egy dandár által üldöztette, mely őt azonban nem tudta utólérni és csak 5-én délután jelent meg Szász-Sebes előtt. A nap fáradalmai által nagyon kimeritett csapataival Puchner Toberesu oláh faluban maradt éjjelre.

Gyulafehérvárban, hová Bem vereségének hire megérkezett, August ezredes várparancsnok elhatározta, hogy elvágja előtte a visszavonulást Dévára. E végből egy portyázó csapatot küldött Bem ellen Bartels nyugalmazott ezredes alatt, kinek Bem ellen kellett müködni. Ez 5-én reggel megjelent Szász-Sebes előtt, hol Bem betegei fedezetükkel már megérkeztek, rövid ellenállás után a helységbe nyomult, hol a lakosok a betegeket legyilkolták és 200 embert foglyul ejtett. De ezzel nem érvén be, Szász-Sebes előtt Bem megérkezését hitte bevárhatni.

Bem maga 5-én hagyta el Szeredahelyt kis csapatával, mely csupa csatakész legénységből állott, és azon nap délelőtt Szász-Sebesre érkezvén, az ott álló cs. k. Bartils-féle elkülönitményét azonnal szétverte.

Szász-Sebesen Bem a legnagyobb sietséggel védelmi intézkedéseket tett, a kapukat eltorlaszoltatta, ugy szintén a többi kijárásokat is Szeredahely felé, csapatait a bekeritő falak mögött osztotta szét és délutáni 3 órakor visszaverte az osztrák üldöző elővéddandárt.

Február 6-án Puchner haderejének zöme 1000 lépésnyire

Szász-Sebestől foglalt állást. De a helyett, hogy támadási intézkedéseit azonnal keresztül vinné, Bemet fegyverletételre szólította föl. Hogy időt nyerjen, ez utóbbi alkudozásokba bocsátkozott, melyeket hamar megszakitott, hogy gyorsan Erzsébetvárosba vonuljon. Kis elővédét Szászvárosba küldé, hogy e helységet az oláh népfölkeléstől megtisztitsa, mely utját akarta állani. Puchner követte őt, de Bem jól választott állásokban, melyeket egymás után elfoglalt, tüzérségével távol tartotta őt s időtrabló mozdulatokra birta, hogy mindig elébe juthasson.

Igy érkezett Bem Szász-Városra, melynek bejárását az oláh népfölkelés és néhány faágyu tartotta megszállva. E helyet azonnal rohammal foglalta el és éjjelre ott maradt. Innét hireket igyekezett kapni Keményről és a Magyarországból hozzá utban lévő erősitésekről. Gróf Bethlen néhány huszárral magára vállalta, hogy az oláh népfölkelésen áttörve, hirt hoz s vissza is tért azzal, hogy Kemény előcsapatai a piskii hidnál állanak és az erősitések Magyarországból már Déva vidékére érkeztek. 7-én az elővéd Kemény alatt Szász-Városra érkezett és azt a hirt hozta, hogy nemsokára ott lesz a zöm is. Erre Bem elhatározta a csata elfogadását a Szász-Városnál megjelent ellenséggel. Ezen visszavonulásnál történt, hogy egy ellenséges gyalog katona közel jutott egy ágyuhoz, a melynél Bem állott. Lovagvesszőjét emelte ellene és a katona rásütvén fegyverét, ujja megsebesült, ugy hogy azt le kellett vágni. Itt oly vereséget szenvedett, hogy még utolsó ágyuját is elvesztette és csak Dobay ezredes maradt oldalánál. Meg lévén sebesülve, a parancsnokságot Czeczre ruházta, ki visszavonult s Kemény által helyettesittetett. Ez a piskii hidnál megállott. Ezután Czecz Dévának ment, melynek kastélya ellenséges kezekben volt és itt 8-án a Hrabovszky hadosztálylyal egyesült. A császáriak e napon előnyomultak és erőszakolt kémszemlét tettek, melynél Kemény visszaszorittatott. 9-én Bemnek 9000 emberig és 28 ágyuig erősitett hadteste és Puchneré közt, mely az oláh népfölkelés nélkül is erősb volt, véres és makacs ütközet fejlődött ki a piskii hidnál, mely változó szerencsével folyt és majdnem Bem vereségével végződik, ha nem sikerül neki a válságos perczben jött csa-

patait összegyüjteni, melyeket azután általános rohamra vezetett, mi a magyarok részére döntötte el a csatát.

A piskii csatával állott be Bem hadmüveleteiben azon meglepő fordulat, mely Erdély visszahóditására vezetett.

Puchner a szebeni győzelem után a következő proklamatiót adta ki, melyben több alaptalan állitás foglaltatik.

Fölszólitás.

Az ellenség hadserege, mely Szebenhez közeledve ezen várost fenyegette, a császári királyi seregek kitünő vitézsége által egy véres ütközetben megverettetett, és Szelindekig viszszanyomatott.

Számos emberei elvesztek, öt nehéz ágyu és négy haditárszekerei elfoglaltattak.

Ezen fényes győzedelme az igaz ügynek felderiti a' hivérzelmü Lakosság kebleit.

Hiteles tudósitásoknál fogva a' Magyaroknak azon küldöttsége, mely Első Ferencz József Felséges Császárunk 's Királyunk elébe járult, magát egészen megadva a' Felség kegyelméhez folyamodott.

Magyarhonban a' győzedelmes cs. kir. seregek még Januarius 13-ka ólta Pestről Ócsán keresztül előnyomultak a' Tisza felé, 's az ő segedelmük mindinkább közeledik hozzánk.

A magyar lázadás csoportjai s vezéreik között már is közönséges az elcsüggedés, az utóbbiak közül Görgey tizenhárom ezerből álló seregével Vácz felé, Perczel pedig már csak hét ezer emberével Czeglédre vonult.

És minthogy ezen csapatok is a' sok és csoportonkénti elszökések által naponta mindinkább gyérülnek, a' legtulzóbb érzelmüek is ezen lázadási harcz szerencsés kimenetele felőli reménnyel már fel kezdettek hagyni.

Mind ezekhez járul még altábornagy gróf Schlick Január 4-én Mészáros seregén kivivott fényes és eldöntő győzedelme, mely az érintett sereget csaknem végképen megsemmisitette.

Illy körülmények között tehát még csak igen rövid ideig való lelkes kitartásra van szükség, és az általános győzede-

lem mindnyájunk jutalma, minden kivánatunk beteljesedése leend.

Kiváltképen pedig Ti Székelyek! kik között máig is működnek a' cselszövő bujtogatók és ármányos csábitók, hiven tartsátok nékem régadot szavatokat 's kötelességteket tellyesitsétek ugy, mint Férfiakhoz illő, állképzeteknek, melyek szappanbuborékként már a' jövő perczczel semmivé válnak, úgy csalfa beszédeknek, 's elámitó incselkedéseknek hitelt többé ne adjatok, az igazság és engedelmesség ösvényéről magatokat eltérittetni ne engedjétek.

Csak ez által biztosithatjátok Felséges urunk szelid, de egyszersmind igazság szerető Császárunk kegyelmét magatoknak újból, és csakis igy távolithatjátok el családi tűzhelyeteiktől a' különben el nem maradandó veszély bekövetkeztét.

Számüzve légyen 's maradjon azért kebletekből ezentúl minden árulás és hivtelenség, mutassátok meg az egész világ előtt, mely itélőbirája leend tényeiteknek, hogy további elcsábitás iránt megközelíthetlenek, eskütök 's kötelességtekhez tántorithatlan hivek maradni akartok.

Nagy-Szeben, 1849. Januarius 23-kán.

Báró Puchner Antal,
Cs. kir. Altábornagy 's Főhadiparancsnok.

Itt most félbeszakitjuk a hadmüveletek általános leirását a különféle csatatéreken, hogy ismét a törvényhozási, közigazgatási és szervezési ügyekkel foglalkozzunk.

XXI.

Országgyülési tárgyalások. — A rögtön itélő törvényszékek fölállitásáról szóló törvény. — A gyanus idegenek elleni óvintézkedések — A lakosság kimélése tárgyában kibocsátott rendelet. — Hadügyministeri intézkedések a hadügyek igazgatása minden ágaiban. — Szemere rendelete a kémek tárgyában. — A magyar pénzügy. — A február havi kiadások kimutatása. — Adakozások.

A hadi események 1849. évi januártól minden érdeklődést igénybe vettek. A parlament tevékenysége, mely az előbbi évben, a hon védelmére és az ellentállásra szükséges eszközök beszerzésére vonatkozó törvényeket meghozta, a mint azokat az uralkodó körülményekhez képest tenni lehetett, egy ideig egészen háttérbe lépett. A körülmény, hogy a képviselők aránylagosan csekély számban jelentek meg a parlamentben, egyszersmind azt a kérdést is fölvetette, minő módon kelljen eljárni az elmaradt honatyák ellen?

Az inditványt Madarász József tette, ki kereken kimondotta, hogy az addig Debreczenben meg nem jelent képviselők árulók, mivel visszaéltek választóik bizalmával és a veszély perczében a helyett, hogy kötelességeiket teljesitsék, elmaradásuk által magukat ugyszólván meg akarták menteni és az ellenség által elfoglalt vidéken maradtak. Azt követelte, hogy ezek ellen ahoz képest járjanak el. Nyáry e kérdés fölvetését korszerütlennek tartotta. E kérdés fölvetése és megvitatása által, nézete szerint az ellenség kezébe fegyverek szolgáltatnak, ha nyilvánosan beismerik, hogy a képviselők nagy száma annak táborában időzik, mi ugyan bizonyos ese-

tekben kényszerhelyzetnek tulajdonitható. Ha ez megszünik, akkor majd eljönnek, ha azonban anélkül, hogy távollétük oka ismertetnék, a parlament ellenök föllép, sokan az ellenség táborába üzetnek.

Bezerédj és többen hasonló értelemben szólottak, és további várakozást tanácsoltak. Irányi Dániel és Besze János Madarász inditványa mellett emeltek szót.

A ház ezután a tárgy megvitatását elnapolta és áttért a rögtönitélő külön törvényszékek fölállitására a honárulási esetek megvizsgálását és megbüntetését illetőleg. E tárgyalás alkalmával Pálffy kissé érzékenyen támadta meg Mészárost, mivel a rögtönitélő eljárást a hadseregnél a törvényhozó testület jóváhagyása nélkül egyoldalulag rendelte el.

Mészáros azonban ebből a zavarból is kirántotta magát humorával. Február 9-én nagy zaj és éljen kiáltások közt a szószékre lépett és igy szólott:

«Sajnálom, hogy két urnak nehéz szolgálni, különben többször lenne szerencsém itt e helyen megjelenni, sajnálom, hogy itt e reformatus Rómában a baldachin alatt hibázhatásomat be kell vallanom; végre, sajnálom azt is, hogy isten átka fekszik minden törekvésemen (Nem! nem!). Hogy terveim meghiusulnak, hogy szerencsétlen támadó vagyok és mivel a censurában «cum sufficienti» voltam, szerencsétlen védő is leszek és akárhogy szeretem a békességet, magam ellen mégis észrevételeket hivok fel. A ház tudja, hogy első kiköltözésünknél minő óhajtásokkal jöttünk ide, tudjuk azt is, hogy az ellenséghez mily közel vagyunk, midőn a hatóságok ismételve jelentették, hogy minő rókák kullognak itt civilizált alakban. (Ugy van!) Olyan szerhez kellett nyulni, melyet nem a régi prókátorok használtak, kik a peres feleket egyik biróságtól a másikhoz utasitották, hanem inkább az orvosok, kik betegeiket gyakran az utolsó itélethez utasitják, a mely szert rögtönitélő széknek hivnak. Idejövetelünkkor meglehet, hogy a rendelet kiadásával sok hiba történt, hanem hibázhatik mindenki, csakhogy kiki másképen. Következőleg juridicus fiatalságomnak azon hibáját, ősz szakálom daczára megbocsátni kérem, azért, mivel azon elvből indultam ki, hogy a hol oly sok árulás

történt, ijesztő rendszert kell behozni és annál ijesztőbbet, minél inkább akarjuk, hogy végrehajtási megkisértésénél annál kevesebbé kelljen használni. Továbbá ismét azt hallottam, hogy itélőszék áll, hanem a törvényhatóság, amiben oly ellensuly van, mely a kihágásoknak elejét veszi, uti figura docet, a mostani törvényjavaslat. A harmadik körülmény az, hogy ha hibák történtek, mégis a szándékot kell tekintetbe venni.

Lamartine azt monda, «hogy a pokol utja is a legjobb szándékkal van kikövezve» Ezzel csak azt akartam mondani, miként szükséges, hogy azok számára, kik után bőven tapasztaltuk, hogy utoljára ingének sem hihet az ember, valami ijesztőt állitsunk fel, mi által elejét vegyük a bünnek. Különben örülök, hogy a honvédelmi bizottmány a háznak oly törvényjavaslatot nyujtott be, melynek ágazatai, ha el lesznek fogadva, csak azon büntettek jönnek hatalmam alá, melyek épen katonai hatóságot igényelnek. (Éljenzés.)

Pálfy kijelentette, hogy a házban senki se becsüli Mészárost annyira és senki se viseltetik iránta nagyobb tisztelettel, mint ő, és sajnálnia kell, hogy Mészáros magát minap tett észrevételei által sértve érzi.

Az átalános és részletes vita után az országgyülés által elfogadott törvény a rögtönitélő törvényszékekről az önkénykedésnek korlátokat szab és humanitást követel a vádlottak ellenében. A haza ellen elkövetett minden sulyos kihágást magában foglaló törvény következőleg hangzik:

Határozat

rögtön itélő hadi 's polgári vegyes biróságok felállitása, szerkezete, eljárása, — 's itélete alá tartozó esetek meghatározása tárgyában.

1. §. A honvédelmi bizottmány felhatalmaztatik; hogy, hadimunkálatok, táborozások vagy rendes katonai parancsnokságok müködése helyén — 's általában ott, hol a' körülmények megkivánnák — rögtön itélő, hadi 's polgári vegyes biróságot alakithasson.

2. §. Ezen biróság, mely az alább meghatározandó ese-

tekben, ugy katonai, mint polgári egyének felett itél, öt tagból fog állani.

3. §. Az elnök lehet akár polgári, akár katonai egyén — a közbirák közül pedig kettő mindig polgári, 's kettő katonai leend — kiket az országgyülési testület tagjainak kivételével, — alkalmas egyénekből, a' honvédelmi bizottmány nevez — egyszersmind, egyik vagy másik tagnak törvényes akadályozása esetére 'a biróságnak helyettesités által nyomban lehető kiegészitéséről. — valamint a birósági tagok illető napi dijairól is gondoskodik.

4. §. Közvádlót, ki a' vádlott ellen a' közállomány nevében eljár, a' honvédelmi bizottmány nevez.

5. §. A' 18 éven alóliak — őrültek és terhes asszonyok kivételével, — ezen rögtön itélő biróság itélete alá tartozik sors és nem különbség nélkül a' magyar haza polgárai és lakosai közül, legyen az polgári, egyházi vagy katonai egyén:

a) ki a' magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása, 's területi épsége ellen valósággal fegyvert fog — vagy másokat ily cselekvésre izgat.

b) Ki az ellenséggel czimborál, — annak szabad akaratból — tettleges kényszerités nélkül, bármi szolgálatot tesz, — kémül szolgál, eleséget, fegyvert, pénzt visz, zsoldosokat szerez, utat és ösvényt mutat, irott vagy szóbeli utasitással segedelmére van.

c) Ki az ellenség rendeleteit, intézkedéseit s csábitó felhivásait — ellenállhatlan kényszerités közbejötte nélkül — foganatba veszi terjesztgeti.

d) ki Magyarország katonáját ,s bármelly más polgárát, — ugy szintén bárminemü fegyvert, lőport 's egyéb hadi szereket az ellenség kezébe szolgáltat.

e) Ki ellenállhatlan kényszerités közbejötte nélkül az ellenségtől hivatalt vagy bárminemü megbizatást elfogad — 's annak érdekében müködik.

f) Ki az ország hadseregét, vagy annak osztályát, vagy szolgálatban eljáró bármely hivatalnokát, biztosát, futárát szándékosan tévutra vezeti, ezek müködéseit tettleg gátolja vagy személyeiket utazásaik közben letartóztatja.

g) Ki az ország seregének, élelemmel, zsolddal, szállással ellátását, vagy tovább szállitását tettlegesen és szándékosan akadályozza.

h) Ki az országgyülés, annak határozatai, 's rendeletei 's intézkedéseinek tettlegesen ellenszegül vagy tettleges ellenszegülésre határozottan izgat.

i) Ki magánál, tudva, ellenséges katonát vagy kémet rejteget.

6. §. Önként értetik, hogy 'a törvényhozó test tagjai sem vizsgálat alá, sem pörbe nem fogathatnak, ha csak a' ház minden előforduló esetre különös felhatalmazást nem ád, — melly rendelet kiterjesztetik a' felsőház mindazon tagjaira is, kik vagy személyesen az országgyülés helyén lévén. mint a' törvényhozó testület résztvevő tagjai tekintetnek, vagy kormányi kiküldetés, és a' felház engedelme folytában vannak távol.

7. §. Rögtöni rajta kapás esetében az illy bünösök bárki által elfoghatók, — de az illető vagy polgári vagy legközelebbi katonai hatóságnek személyes bántalom nélkül általadandók.

8. §. A rögtönitélő vegyes biróság eljárása következő:

a) A vádlott egyén általadása után legfeljebb 24 óra alatt a' biróság elébe állitandó.

b) A' biróság azonnal összeül, 's jelen szabályok felolvasása után, a' tagok egyenként következő esküt tesznek le: «Esküszöm az élő Istenre, hogy minden kedvezést, félelmet és gyülölséget, 's bármi személyes tekintetet félre tévén, egyedül a' vizsgálatból kifejlő okok 's erősségek nyomán 's a' felolvasott szabályok értelmében, benső meggyőződésem szerint szabadon 's igazán itélendek.»

c) A' biróság az egész eljárásról készitendő rendes jegyzőkönyv vezetésére saját tagjai közül jegyzőt választ.

d) A' vádlottnak az általa megnevezendő birósági tag ellen törvényes kifogást tenni szabadságában állván, azon esetben, midőn a kifogás alá esett tag alapos okoknál fogva itéletileg elmozdittatott, a' biróság a 3. §. értelmében kiegészittetni fog.

e) Ha a' biróság elé való állitás valamelly feladás kö-

vetkeztében történik, a' feladás és a' feladónak neve a' vádlottal és védőjével minden esetre és azonnal közöltessék.

f) A' vádlott önmagát védheti vagy tetszése szerint védőt nevezhet; ha azonban azt a biróság általi felszólittatásától számitandó 6 óra alatt nem tenné, részére védőt a' biróság rendel.

g) A' vádlott sem vallomásra, sem bárminemü nyilvánitásra nem kényszerittethetik; — ha azonban önként nyilatkozni kíván — ebbeli szabad nyilatkozata tulajdon szavaival, az egész biróság jelenlétében pontosan feljegyeztetik, melly előtte felolvastatván, általa, ha kivánná, a' biróság valamennyi tagja által pedig mindenesetre aláiratik.

h) A' tanuk és pedig elsőben a' vádlóé, ugy a' vádlotté, mindenkor az összes biróság előtt, szemben a' vádlottal, a' közvádlónak és a' vádlottnak vagy védőjének jelenlétében körülményesen kihallgatandók.

i) Mind a' közvádló, mind a' vádlott és annak védője, mind a' biróságnak tagjai tehetnek a' tanuknak kérdéseket.

k) A' tanuknak előadása. és a kérdésekre adott minden felelet azonnal feljegyeztetik, 's nyomban felolvastatván, a' biróság tagjai által aláiratik

l) A' tanuk kihallgatása után kivánhat a közvádló bővebb vizsgálatot is, melly miatt az eljárás felfüggeszthető, de 12 óránál tovább nem halasztható.

m) Ellenben, ha a' vádlott kivánja az eljárás felfüggesztését azért, hogy ellenpróbáit megszerezhesse, a' biróság szótöbbséggel fogja meghatározni az időt, meddig az eljárás felfüggesztetik, figyelmezve különösen arra, hogy az időnek rövidsége a' próbák megszerzését lehetetlenné ne tegye. Ily esetben köteles a' biró mindent elkövetni, hogy a vádlottnak ártatlanságát netalán bebizonyitható ellenpróbák megszereztethessenek.

n) Ha azonban a vádlott a' vádbeli tetten éretett, vagy ha az ellene felhozott és általa meg nem gyengitett bizonyitványok olly erősek és nyilvánosak, hogy a vádnak valósága kétségtelen, és a' személynek ugyanazonossága is bizonyos, a' biróságnak joga leend az eljárás felfüggesztését teljesen megtagadni.

o) Ha az eljárás fel nem függesztetett, vagy a felfüggesztési idő lefolytával ismét megkezdetett, és a' közvádlónak 's vádlottnak tanui rendesen kihallgattattak: a' közvádló röviden előadja ismét a' vádat, annak próbáit, ezután pedig a' vádlott vagy védője mondják el azt, amit a' védelemre szükségesnek látnak, melyek után a' biróság külön szobába vonulva, okokkal támogatott itéletet hoz, 's az itéletet minden tag aláirja.

p) Az eljárás mindenesetre nyilvános leend. Ha azonban az álladalom érdekében felmerülő fontos okok a' nyilvános eljárást károsnak mutatnák, a' biróság az eljárást ezen okok megszüntéig elhalasztatja.

q) A vádnak bebizonyitására mulhatlanul szükséges a' vádlottnak a körülményekkel összvehangzó elismerése, vagy ennek hiányában legalább két kifogás nélküli teljes hitelü tanu bizonyitása, avagy a' körülményekkel egybevágó határozott bűnnak szinte végre hasonló hitelességü eredeti okiratok.

r) A' vádlottnak akár elmarasztalására, akár teljes felmentésére minden tagnak egyhangu beleegyezése szükséges.

s) Elmarasztalás esetében csak halálos büntetést mondhat a' biróság, melly mindenkor puskapor és golyó által hajtatik végre, — felmentés esetében a vádlott azonnal szabadon bocsájtandó.

t) Ha a' vádlott sem el nem marasztaltatott sem teljesen ártatlannak nem találtatott: a' köztörvény szerinti rendes biróságnak általadandó.

u) A' rögtönitélő biróság itéletétől sem felebbvitelnek sem kegyeleméríi folyamodásnak helye nem leend, hanem a' vádlottra kimondott halálos itélet a' vádlottnak azonnal kihirdettetik, 's 3 óra mulva a' biróság egyik tagja jelenlétében végrehajtatik.

v) A' végrehajtásnál jelenvolt birótag, a' biróságnak, melly folyvást együtt van, jelentést tesz a' végrehajtásról. Ezen szóbeli jelentés is jegyzőkönyvbe igtattatik, 's ekkép a' jegyzőkönyv befejeztetvén, a' biróság minden tagja által aláiratik 's az igazságügyi miniszteriumnak megküldetik.

y) A' rögtönitélő biróság, eljárásának minden egyes

esetre nézve, az eljárás megkezdésétől az itélet végrehajtásáig számitandó háromszor 24 óra alatt teljesen be kell fejezve lenni; kivétetnek ezen szabály alól azon esetek, melyekben az eljárás az *m*) alatti szabály értelmében a vádlott kérelmére, vagy a' *p*) pont szerint birói határozat folytán ideiglenesen felfüggesztetett. A' vádlott kérelmére tett felfüggesztés esetében a' háromszor 24 óra az eljárás ismèti megkezdésétől számittatik.

z) A' rögtönitélő biróság tagjai az ezen törvényben megállapitott szabályoknak szoros megtartásáért szigoru felelettel ministerium által kereset alá vétetendvén.

9. §. A' felebb elősorolt vétségi esetekben csák a' jelen szabályok értelmében mondathatik itélet; minélfogva azokra nézve minden más rendkivül felállitott biróságok 's kiadott rendeletek megszüntetnek.

10. §. Nem-katonai egyének egyéb e' szabályokban nem érintett vétségekért a' hazai köztörvények szerint levén megbüntetendők, a' hadügyministeriumnak f. év január 28-ról 121. és 126. sz. a. rögtönitélő haditörvényszék iránt kiadott rendeletei alól ezennel kivétetnek.

Kelt Debreczenben, a' képviseleti háznak 1849-ik évi február 13-án tartott üléséből.

Almásy Pál, m. k. Jegyzé Irányi Dániel, m. k.
alelnök. jegyző.

Ugyanaz nap, melyen az országgyülés által elfogadott. és általunk épen most reprodukált törvény a rögtönitélő törvényszékek fölállitásáról, kihirdettetett, a honvédelmi bizottmány egy kommuniquét adott ki, melyben azon tapasztalás folytán, hogy Debreczenben gyanus egyének tartózkodnak, az utilevelek szigoru kezelése rendeltetik el.

A hirdetés igy hangzott:

Tapasztaltatott, hogy itten Debreczenben gyanus emberek lappanganak, kik közül többeket oly gyanú is terhel, hogy az ellenség kémei. Ezen árulók kártékony müködései korlátolhatók, ha az utlevelek kiadásában több ovatosság hasz-

náltatik. Ugyanazért rendeli az országos honvédelmi bizottmány; hogy ezentul Debreczenből Budapestre vagy az ellenség által elfoglalt más helységbe utlevél, ezen bizottmány tudtán és jóváhagyásán kivül senkinek se adassék. De egyszersmind figyelmeztetnek mindazon hivatalok, melyek utlevelek kiadására jogositvák, hogy ezeknek kezelésében. a tárgy fontosságához illő szigoru fontossággal és hűséggel eljárni hazafiui szent kötelességüknek ismerjék.

Kelt Debreczenben, 1849. január 31-én.

A honvédelmi bizottmány.

A hadügyministerium, mely alá a rögtönitélő törvényszékek tartoztak, összhangzásban a fennebbi hirdetéssel, melyet a honvédelmi bizottmány tett közzé, február 3-án a debreczeni térparancsnokság által még a következő rendeletet bocsátotta ki, mely az idegenek forgalmának elenőrzésére vonatkozott. Ezen rendelet határozatai következőleg hangzottak:

Körrendelet
a debreczeni térparancsnokságtól.

A hadügyministerium folyó évi 161. számu parancsa nyomán rendeltetik:

1. A város kebelében megjelent és jelenendő, ugy már itten tartózkodó katonai és polgári egyének, köteleztetnek (a katonák a térparancsnokság előtt, a polgári egyének a városkapitányi hivatalnál) neveiket, ide jövetelök okát, szándékolt itt mulatásuk idejét bejelenteni. és az illető helyekről hiteles tartózkodási jegyet felmutatni.

2. A városi polgárok kivétel nélkül — ugy a vendéglősök, csaplárosok, csak tartózkodási jegygyel hivatalosan ellátott vendégeket fogadhatnak be, azokat, ha katonák, a térparancsnokságnál, ha polgári egyének, a városkapitányi hivatalnál a beszállás idejének feljegyzése mellett rögtön bejelenteni és eltávozásukról is az illető hivatalt értesiteni.

3. A hivatalos tartózkodási jegygyel el nem látott Debreczen városában bujdokoló gyanus személyek feljelentésével

és kézbeadásával hazafi kötelességet teljesitő polgár, hüségének illő jutalmát veendi.

4. Ezen rendeletet makacson áthágók, és fenebbiekben kitűzött kötelességeket a rendelet köröztetésétől számitandó 48 óra alatt pontosan nem teljesitők f. évi január hó 28-ról 121. és 127. sz. alatt kelt, és már körözött rögtönitélő hadi törvényszéki hirdetes II. rész 1-ső és IV. rész *aa*) pont, végre V. rész pontja értelmében rögtönitélő hadbiróság elébe fognak állittatni és büntettetni.

Debreczen, 1849. február 3-án.

Szentpáli József,
őrnagy térparancsnok.

A debreczeni polgárokat, vendéglősöket és csaplárosokat érdeklő fenebbi kötelezések, mint a jó rend helyreállitását czélzók, a városkapitányi hivatal által és minden szállástadó polgárokra, vendéglősökre és csaplárosokra nézve kötelezőknek és az azt áthágók legszigorubban büntetendőknek nyilvánittatnak. A fentirt helyen és időben.

A kapitányi hivatal.

A nagyobb hadmüveletek kezdeténél az előbbi hadviselési terhek is növekedtek az enélkül is nagyon igénybe vett lakosságnál. Azonkivül pedig a hadsereg általános visszavonulásánál felmerült rendkivüli körülmények azt hozták magukkal, hogy s falusi lakosság megadóztatása előfogatokban, terményekben és szállásokban rendszeresen kárpótoltatott. Imittamott ugyan visszaélések is fordultak elő, melyek a falusi gazdákat érzékenyen sujtották. Némely egyének, jelesül futárok, kik az előfogati költségek fedezésére pénzt kaptak, nyugtákat állitottak ki fizetés helyett. Hogy tehát minden további rendetlenség megszünjék és a vidéki lakosság tartozásaira nézve minden esetre kártalanittassék, a honvédelmi bizottmány a következő rendeletet adta ki:

A honvédelmi bizottmány egyik főfeladatául tüzte ki, hogy a hadjáratnak — mely pedig az összes nemzet személyi, mint vagyoni jóllétének, szabadságának megvédésére, biztositására folytattatik, — terhei a népet a mennyire csak lehet, ne nyom-

ják. E feladat fölfogásából folytak azon intézkedései, miszerint a fuvarozás készpénzzel fizettessék, a beszállásolás és élelmezés is hasonló módon történjék s több más, a hirlapok utján is közzé tett rendeletei. Mind e mellett is azonban, a jelen viszonyok közt megeshető, hogy imitt-amott az átvonuló katonai csapatok által némi kárositás történt, vagy pedig holmi kiszolgáltatott élelemszer és takarmány fizetetlen maradt: ennélfogva azon hatóságok és községek elöljárói és tisztjei, hol netán az ország seregei számára kiszolgáltatott szállitmányok avagy élelmezések fizetetlenül maradtak volna, oda utasittatnak, hogy a károkat vagy a kiszolgáltatott élelmi és takarmányi anyagoknak fizetetlen maradt illetékeit, hitelesen kimutatva összeirni, és megtérités, illetőleg kifizetés végett a kormánynak hiteles alakban készitett kimutatási rovatban felterjeszteni kötelességöknek tartsák.

Debreczen, 1849. február 2-án.

A pénzkezelésre nézve is, mely előbb rendetlenül történt, a magyar hadsereg fokonkint történt összpontositása mellett inditatva érezte magát a hadügyminiszter rendeletet bocsátani ki, melynél fogva mint egyedüli pénzkiadási forrás, csak a debreczeni katonai központi pénztár jelöltetett ki és szabályoztatott a mód, mely szerint a csapatok a maguk pénzszükségleteiket fölvették. E rendelet kibocsátása annál szükségesebb volt, mivel előbb imitt-amott visszaélések fordultak elő. Emlékezünk egy esetre, midőn egy vizsgálati fogság alatt álló kóbor hadnagy havi illetékét 1848. évi deczemberre négy helyütt vette föl. Mi történhetett az akkor nagyon is megfogható zavar mellett még nagyobb mérvben is? A hadügyminiszter röviden előadott rendelete következőleg hangzott:

Tapasztalván a hadügyminiszterium, miként a hadseregnél eddig divatozott pénzkezelés a szükséges rend és felelősség nélkül történt, nehogy ez által az álladalom tetemesb kárt szenvedjen, egyetértőleg az orsz. honv. bizottmánynyal, szükségesnek látta, az összes összpontositandó hadseregnek pénzzeli ellátását a debreczeni központi hadi pénztárra bizván, a kezelésre nézve következőkép rendelkezni:

a) A központositott hadsereg pénzszükségei a debreczeni központi hadi pénztárból fedezendők.

b) A zászlóaljak és más hadi karok részére eddig a kormánybiztosok és sóházak által történt pénzfizetés megszüntetik.

c) A pénzkellék kimutatása minden zászlóaljak, ezredek és egyéb hadtestületek által a hadsereg parancsnoksága utján minden hó 10-kéig, a jövő hóra a hadügyminiszteriumhoz küldessen.

d) A pénzutalványozás csak ez előbbi összegről beküldött helyes számadás után történend.

Debreczen, 1849. febr. 3-án.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

A hadügyminiszterium Debreczenbe történt költözködése által az igazgatás és szervezés menetében beállott zavart januártól kezdve elháritani igyekezett és mindent rendes kerékvágásába akart hozni. Itt azonban arról is kellett gondoskodnia a hadügyminiszteriumnak, hogy tekintettel a megkezdett összpontositásra, egységesebb vezényletet hozzon be a hadi igazgatás minden ágába. Ez kivált a hadseregnél megkivántató szükségletek előállitására, az összes élelmezési és pénzkezelési ügyekre nézve volt nélkülözhetlen, mire nézve mindaddig, mig a csapatok kis testekben voltak az egész országban szétszórva, nem lehetett egyöntetüséget behozni. Ezáltal azonban az annyira szükséges ellenőrzés is csak képzelt maradt és a rohamosan egymásra következő alakulások rendkivül megnehezitették a csapatok létszámának meghatározását, mivel a beadványok rendetlenül jöttek be és folytonosan sürgettettek; mert tekintettel a háborura, az irásbeli szolgálat csak a legszükségesebbekre szoritkozott.

Még rosszabbul állott a tisztek létszámának meghatározása a miniszteriumban, mi azonban nem kizárólag a csapatparancsnokok hibája volt, mert az ismételt fölszólitások a tisztek rangfokozati lajstromának benyujtására azt bizonyitják, hogy a miniszterium illető osztálya nem vezette azokat ren-

desen, és az intézkedések, melyek a tisztikar állományát illetőleg az előléptetések, áttételek és elbocsátások körül kiadattak, nem jegyeztettek föl rendszeresen. Különben mivel a hadtest-parancsnokok is neveztek ki vagy bocsátottak el tiszteket, elég lett volna a történt változások bejelentése, hogy a már meglevő rangfokozati lajstromok kiigazittathassanak.

Legrosszabbul állott a táborkari alsóbbrendü tisztek létszámának meghatározása. Mert noha Vetter, mint táborkari főnök, vizsgálatokat hozott be, mégis minden hadtest- vagy önálló csapat-parancsnok nevezett ki táborkari tiszteket és átalánvéve ezen különben annyira kitünő testület czime a magyar hadseregben annyira keresett volt, hogy közönséges hadsegédek is eltulajdonitották azt maguknak. Azonfelül több hadtest-parancsnok még a kormány kiváltságait is bitorolta, törzstiszteket is nevezvén ki. E visszaélést Kossuth külön rendelet által szüntette meg.

Az egészségügyi fontos téren dr. Flór mint orvoskari főnök rendkivüli tevékenységet fejtett ki, de neki is sokat kellett változtatnia, hogy a katonai egészségügyi dolgokat minden irányban előmozdithassa. A hadsereg gyors szaporodása nagy nehézségeket teremtett, jelesül orvosok szerzésében, hogy elegendő számmal legyenek a hadseregben.

A ruházatra, fölszerelésre és fölfegyverzésre nézve minden megtörtént, a mi az uralkodó viszonyok közt lehetséges volt, de a növekedő szükségletek sokkal nagyobbak voltak, mint mindazoknak előállithatása, a mikre a hadsereg csatakész állapotához szükség volt.

A honvédelmi bizottság és a hadügyminiszterium ismét a rendeletek egész tömegét bocsátották ki, melyekből látható, mennyire igyekeztek a hiányokon segiteni. Ilyenek voltak például a következők:

Valamennyi mozgó hadsereg fő-, dandár-, egyes csapat-, tartalékosztály-, és telep-parancsnokságainak.

A táborkari osztálynak hivatalos müködése körében elkerülhetetlen szüksége lévén tudni a két testvérhaza határai közt működő összes hadtestek valódi létszámát, meghagyatik

ezennel valamennyi főparancsnokságnak, ezred, zászlóalj, vagy egyes csapat-, nemkülönben minden tartalék- és telep-parancsnoknak, hogy ez uton közzétett jelen rendelet vettével 48 óra alatt az illető hadtest összes szolgálati létszámát és az elhelyezési kimutatást, külön felszerelési jegyzék kisérétében, legszigorubb felelet terhe mellett a hadügyministerium táborkari osztályának igazgatóságához sürgöny vagy futáráltal felterjeszteni el ne mulasszák.

Debreczen, 1849. január 18-án.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Minden polgári és katonai hatóságokhoz és kormánybiztosokhoz.

Miután a hadseregek nagyobb vagy kisebb testületét illető elhelyezési változtatások a hadügyi minisztérium táborkari osztályának hivatalos intézkedési köréhez tartoznak, és ugyanez okból olyatén jelentések és felterjesztések által, melyek a táborkari osztálynak mellőzése mellett csak a honvédelmi bizottmányhoz irányozvák, nemcsak az előlirt hivatal legfontosabb teendői teljesitésében hátráltatnék, hanem átalában a közügyre nézve tetemes kárral járó zavar okoztattatnék: — komolyan felhivatnak annálfogva minden hatóságok, jelesen kormánybiztos urak, hogy ezentul mindennemü katonai elhelyezési változás, vagy egyéb ilyetén intézkedésekre vonatkozó jelentésüket, és illetőleg felterjesztésöket egyenesen a hadügyminiszteri táborkari osztály igazgatóságának beküldeni hazafiui kötelességüknek ismerjék. E tárgybani intézkedések ezentul a mondott táborkari osztály elnökségétől lévén kiadandók.

Debreczen, 1849. január 19-én.

A honvédelmi bizottmány nevében
Kossuth Lajos, s. k.
elnök.

Vetter tábornok, táborkari főnök a következő rendeletet bocsátotta közre a csapatbeli tiszteknek a hadtest-parancs-

nokok által önkényesen történt táborkari tisztekké kinevezése ellen:

A magyar táborkar főnökétől.

Több eset fordult elő, miszerint némely hadsereg főparancsnokai magoknak táborkari tiszteket választván, azokat a magyar táborkarhoz beosztottnak tekintik. Miután azonban a táborkari tisztek kineveztetése egyedül alólirottnak jogköréhez tartozik, felhivatnak az összes hadparancsnok urak, hogy az alkalmasaknak talált tiszti egyéneket illető inditványozás, külön képzettségi jegyzék mellett, ide felterjeszteni sziveskedjenek, minek folytán az ajánlottak kellő vizsgálat alá fognak vétetni. Különben nem korlátoltatnak nevezett főparancsnok urak abbeli joguk gyakorlatában, miszerint parancsnokságuk alatti tisztjeiket legjobb belátásuk szerinti táborkari szolgálatokra alkalmazhassák.

Vetter, s. k.
tábornok és táborkari főnök.

Minthogy a tartalék-századok és csapatok telephelyei a körülményekhez képest gyakorta változhatnak, ennélfogva meghagyatik a vezényleteknek, hogy valahányszor telep-, illetőleg szálláshelyeiket elhagyják, azt a lovassági felügyelőségnek haladéktalanul bejelenteni szoros kötelességöknek ismerjék.

Száthmáry,
ezredes osztályfőnök.

A kötelességmulasztó tisztek a hadügyministert arra inditották, hogy a következő uj rendeletet tegye közzé:

Tapasztaltatván, miszerint sok katona tisztek a szolgálatnak e' nehéz körülmények közt kiszámithatlan kárával, Debreczenben, s' a' környékbeli városokban tétlenül lézengenek: ezennel meghagyatik minden parancsnokoknak s' vezéreknek, hogy eltávozhatási engedelmet, — az egy betegség esetét kivévén — senkinek semmi szin alatt ne adjanak, — sőt miután a hadügyministerium annak is nyomába jött, hogy a' hadtestek orvosai, az orvosi bizonyitványok kiadásában nem mindég lelkiismeretesen járnak el, nem ritkán ollyanoknak is

adván betegségi bizonyitványt, kiknek semmi bajok nincs: még az orvosi bizonyitványok alapján adandó engedelemre nézve is különös óvatosság igényeltetik: miért is a' parancsnokságok az orvosoknak különös figyelemben leendő tartására utasittatnak.

Ha ezentul is találkoznának tiszti egyének, kik hadtestöktől távol lézengenének, az illyenek minden kimélet nélkül hadi törvényszék elébe állitandók.

Debreczen, 1849. jan. 18-án.

Láttam:

Mészáros Lázár. Vetter, tábornok.

A mozgó hadcsapatok vezényleteihez, az ezredek és zászlóaljak parancsnokságaihoz.

Értésemre esett, hogy a főtiszt urak közül számosan seregeiket menetközben ugy mint állomásaikra érkeztökkor elhagyják és a parancsnokságot alsóbb tisztekre bizván, közelebb eső városokba, vagy más kényelmesebb helyekre rándulnak és eleget gondolnak tenni kötelességöknek, ha csak időnként mintegy megszemlélik seregeiket vagy csata idejére, sőt gyakran csata után mennek azokhoz vissza; miáltal nemcsak a kellő fegyelem, és hadi lelkület, valamint a parancsnokok iránti bizodalom csökken, sőt a hadi működések várható sikere is meghiusul.

Ennek következtében a legszigorubb személyes felelősség terhe melletti kötelességévé teszem az illető főparancsnok uraknak, miszerint a főtiszt urak ily önkényes eljárását egyszer mindenkorra kemény parancs által megszüntessék s netalán ezen rendeletem ellen vétkezőkkel pedig a hadi törvények egész szigora szerint bánjanak el, csak a felsőbb parancsnokság rendeletére engedtetvén meg a seregtőli eltávozás.

Elvárom ez alkalommal, a főtiszt uraktól, miszerint hazájuk, és a szolgálat iránti kötelességüket szorosan szemük előtt tartván, ezentul ilyféle botrányos panaszokra okot nyujtani nem fognak.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Komolyan meghagyatik az összes katonai hadtesteknek és hadi biztosságoknak, ugy a kormánybiztos urak és minden polgári hatóságok is ezennel megkerestetnek, miszerint állomásuktól távollevő katonatiszteknek, ha távollétök okát hivatalos kiküldetésre nyert szabadsággal, vagy hitelesen bebizonyitott betegséggel nem igazolnák, illetményeit semmi ürügy alatt ne utalványozzák, és ki ne szolgáltassák, ellenkező esetben a kiszolgált pénzösszeg az ezen rendelet ellen cselekvők terhére marad. Egyszersmind közhirré tétetik, mszerint minden tiszt illetményét csak zászlóalja vagy testületi pénztárából veheti fel, ettől a fenérintett okokból távollevőknek is csak az élelmezési bizonyitvány előmutatása mellett utalványozandó, melylyel tehát minden más helyre rendelt tiszt magát ellássa.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

A hadseregben tett előléptetéseknél előfordulható mellőzések elégületlenségre és panaszokra szolgáltatván okot, azoknak megszüntetése és a rendes rangfokozat szerinti előléptetések eszközölhetése végett elkerülhetlen szükséges a hadügyi miniszteriumnak a hadseregben levő rangfokozatokat alaposan ismerni. Miután az ezen czélra megkivántató rangjegyzékeket a hadsereg parancsnokságai többszöri rendelet után sem terjesztették fel, ezennel komolyan oda utasittatnak, hogy a parancsnokságuk alatt álló minden huszár és sorgyalog ezredek, csapatok és zászlóaljak tisztei létszámának rang és név szerinti kimutatását haladéktalanul felterjeszszék. ezen rendelet minden tartalék-osztály és század-parancsnokságra is kötelezőleg kiterjesztetvén.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Jellemző, de megfogható, hogy Debreczenben voltak még a régi cs. kir. ezredekből tisztek kik levelezéseikben a német nyelvet használták és a régi németu fölirat pecsétekkel éltek. Erre vonatkozik eme rendelet :

Tapasztaltatván, miként némely huszárezredek levelei-

ket, illetőleg jelentéseiket német nyelven szerkesztik, és hivatalos pecsétül osztrák czimert használnak, és e miatt gyanus leveleknek tekintetvén, gyakran letartóztatnak. Nehogy tehát ily ellenszenvet tanusitó visszaélések a hazafias érzelmü polgárok kebelében botránkozást szüljenek, de a katonai és szolgálati intézkedések végrehajtása is ez által hátramaradást szenvedjen, ezennel szigoruan meghagyatik az ezredek és csapatok parancsnokainak, hogy mindennemü hivatalos leveleiken legalább a külső czimet, habár a beltartalom német is, magyarul szerkeszteni, és a pecsételésnél magyar köriratu pecsétet használni szoros kötelességöknek ismerjék.

Debreczen 1849. február 1-én.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter

Az ujonczok állitására nézve a hadügyminiszter a következőt rendelte el:

Tapasztaltatván, hogy a hadsereghez besorozott ujonczoknak egy része feltünő testi fogyatkozásokkal avattatott be, és a helyett, hogy hazájoknak üdvös, katonai szolgálatot tennének, az ilyenek egyedül a kórházakat töltik, és miattok a harczban megsebesültek elhelyezése nem kis nehézséggel eszközölhető: ennek következtében meghagyatik az ezredek és zászlóaljak parancsnokságainak, hogy a beosztott ujonczokat az illető főorvosok által szigoruan megvizsgáltassák és őket felelősség és kárpótlás terhe alatt oda utasitsák, hogy egyedül oly egyéneket fogadjanak el, kik testi és lelki egészségi állapotjuk szerint katonai szolgálatra alkalmasak, miután az alkalmatlan egyének felvétele mind katonai, mind gazdászati szempontból az államnak egyenes megkárositását idézi elő.

Mészáros Lázár s. k.
hadügyminiszter.

A hadsereg parancsnokai az állomásaikon vagy azoknak közelében levő törvényhatóságok által már kiállitott ujonczok átvételére, ugyszintén az illető törvényhatóságok ezeknek átadására, leginkább oly esetekben, midőn az ujonczok szállítása

az ellenség közelléte miatt veszedelmes lenne, azon hozzáadással hatalmaztatnak fel, hogy az átadó törvényhatóság, ugyszintén az átvevő katonai parancsnok az ujonczok összes számát bejelentvén, a hadügyminiszterium ujonczozási osztályát értesitse, annál is inkább, mivel a netalán ennek tudomása nélkül előfordulható ujoncz-beosztások a haza jelen körülményeiben káros hátramaradást okozhatnának.

Mészáros Lázár, s. k.
hadügyminister.

Az összes várparancsnokságok ezennel felszólitattnak, miszerint a vár- és térparancsnokságoknál közvetlen alkalmazandó személyzetek létszámát, rangfokozat-megkülönböztetéssel mihamarabb a hadügyminiszterium katonai osztályához felterjeszteni szoros kötelességöknek ismerjék.

Mészáros Lázár.

A mozgó hadseregek és várak parancsnokságai a hadminiszterium egészségügyi osztálya által ezennel felszólittatnak, hogy:

1-ször. A parancsnokságuk alatti orvosi személyzet teljes létszámát, az orvos egyének tiszti fokozatát, jellem és képességi jegyzékét, a személyzet minden tekintetbeni kellő evidentiában tartása végett felterjeszteni,

2-szor. A létező gyógyintézetek mivoltáról,

3-szor. A sebészeti müszerek és eszközök meg- vagy meg nem létéről,

4-szer. A szükséges gyógyszerek, különösen pedig az aether és chloroform hiányáról, innen teendő intézkedések megtétele végett, mielőbb jelentést tenni, és a kórházi orvosszemélyzetet oda utasitani sziveskedjenek, hogy a gyógyintézetekről tizennégy naponkint rendesen, kivételes esetben pedig még gyakrabban is jelentéseiket beküldjék.

Debreczen, 1849. február 1-én.

Flór Ferencz,
osztályfőnök.

Hogy a tábori orvosi személyzet szükség idején mindenki által könnyen felismertethessék, ezennel rendeltetik, hogy a táborban müködő minden hadorvosok, nem ugy, mint eddig gombnyilásukra, hanem csákójokra vagy kalapjokra mindenki által könnyen észrevehető fehér lebegő kettős-szalagot feltüzve viselni tartozzanak. Minden zászlóalj-parancsnokságok ez osztály által felkéretnek, hogy egy részről az illető orvost ezen rendelet pontos megtartására utasitani, más részről pedig a vezényletök alatti katonaságot ez iránt kellőleg értesiteni sziveskedjenek.

Debreczen, 1849. január 18-án.

Osztályfőnök távollétében
Dr. Töltényi
titkár.

A lovas és gyalog sorezredek parancsnokai fölkéretnek: miszerint abbeli jelentésöket, vajjon ezredeiknél a tábori lelkészi állomás jelenleg már be van-e töltve? vagy netalán ezentúl betöltendő lenne, valamint a már jelenleg e minőségben müködő egyének neveit és jellemjegyzékét; ugy nem különben a vezényletük alatt levő katonaság létszámát, tekintettel a különböző vallásfelekezetekre, kellő intézkedések megtétele végett a hadügyminiszterium hadlelkészi osztályába minélelőbb beküldeni sziveskedjenek.

Debreczen. 1849. jan. 31.

Vidasics Ede,
tábori főlelkész.

A guerilla csapatokra nézve Mészáros a következő rendeletet bocsátotta ki:

Utasitás a lovasportyázó csapatoknak.

Népfölkelés által kiállitott lovas vagy gyalog csapatok igen nagy hasznot hajthatnak, hogy a korlátlan és fáradságot nem szokott erejöket fel tudják használni ugy, hogy a mint részint lassan-lassan hazánkban e háboru uj neméhez szoktatják magukat, erejöket edzik és gyakorlat által naponkint többre képesitik.

Mi a' czélja a' népfölkelésnek?

Háborgatni az ellenséget nyugalmában, szállitmányait emberekben, szerekben, élelmezésben, futárjait, sürgönyeit stb. elfogni, röviden: önnön biztossága és veszedelme kiméletével lehetőleg legnagyobb kárt okozni az ellenségnek.

Mikép érhetni el ezen czélt?

Ugy, hogy az illy csapat állása akkép legyen elhelyezve, mikép azt véletlenül végbevihesse, azaz körén kivül az ellenség portyázó járatának kezdve a' meglepetés történhető lehessen, és magát annak nagyobb erőkifejtésétől és megtámadásától megóvhassa.

Végre minden portyázó csapat vezér előtt világosnak kell lenni a' czélnak, a' miért fel van állitva, a' czélnak, mellyet elérni akar, 's az eszközöknek, mellyek által azokat elérheti. Minden egyes, minden összeköttetés nélküli megtámadások használnak ugyan, de nem annyit, mint ha a' sereg mozdulataival, annak czéljával egybevágólag működik; azért a' legközelebbi sereg, vagy még jobb, a' sereg fővezérétőli parancsolatok, utasitások nem nélkülözhetők, hogy igy a' siker is nagyobb lehessen.

Fenyiték, szoros rend annálinkább szükséges, hogy igy a' földnép tudnivalójában őket elősegitse és az ellenségnek el ne árulja.

Szükséges, hogy a' legénység és lovaik mindig legjobb készületben legyenek.

Szükséges, hogy valamint ők az ellenség vigyázatlanságából legtöbb hasznot huzhatnak, ugy szinte ők is azon hiba által valahol kudarczot ne valljanak.

Szükséges, hogy a' legénység kisebb tettekről nagyobbakra menjen át.

Végre szükséges, hogy a' tisztürak pontosságban, ügyességben, szorgalomban, bátorságban az elsők legyenek, hogy ekkép például szolgálhassanak alattvalóiknak és bizalmukat megnyerve, nagyobb tettekkel nagyobb hirt és több érdemeket szerezhessenek maguknak.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Szemere kormánybiztos az ellenség mozdulatainak jobb kikémlelését illetőleg a következő utasitást adta ki:

Rendelet.

1. Azon rendeletre, miszerint az ellenség mozdulatairól engemet vagy a fővezért minden hivatalnok és azon község, melyben az ellenség tanyáz, sietve értesiteni köteles, minden illetők ezennel emlékeztetnek:

Kiteendő az ellen száma, ereje és mozdulatainak iránya. E kötelesség mulasztása mint hazaárulás fog büntettetni.

2. Meghagyatik továbbá, hogy a netalán eltévedt honvédeket a községek a legközelebbi parancsnoksághoz vezessék, a szökevényeket pedig kisértessék, s általában minden katonai vagyont, fegyvert, lovat, ruhanemüt oda beszállitsanak, mert a kinél ilyesmi találtatik, mint vagy bűnös, példásan fog lakolni, az ilyen eltitkolt vagyonnak tizszeres árát fizetvén és el is fogván zárattatni.

A ki ellenben az ellenség eszközeit veszi el és adja be vagy katonáit szolgáltatja kézbe, jutalmaztatni fog nagylelküleg: azonkivül, hogy mint hiv hazafi Isten' áldása s a nemzet hálája fogja kisérni.

Tokaj, jan. 24. 1849.

Szemere Bertalan,
felsőmagyarországi t. h. k. biztos és az országos honvédelmi bizottmány tagja.

A mi a nemzeti kormánynak Debreczenbe költözésével összeköttetésben még mondani valónk van, az a pénzügy, illetőleg a magyar bankjegy állapota. Fölületesen már emlitők, hogy a kormány Debreczenbe költözésénél majdnem három millió forintnyi arany s ezüst készletet hagyott a fővárosban a magyar egy és két forintos bankjegyek fedezésére. Ezt mindenek előtt jó hirneve érdekében tette, de azonfelül az itt sulyos számitásba hozandó tényezők érett megfontolása után.

A magyar kormány az egy és két forintos bankjegyek

fedezésére szolgáló érczalapot a magyar kereskedelmi bankból azon oknál fogva nem vihette el; mert különben Windischgrätz herczeg a bankjegyeket azonnal értékteleneknek jelentette volna ki, mi által a közönség, mely áldozatkészen járult ez alap létrehozatalához, jelentékenyen károsodott volna. Más részről azt tételezte föl, hogy a tábornagy egy megalapitott, törvényes értékpapirt nem fog a forgalomból elvonni anélkül, hogy a pénzforgalomban zavart elő ne idézzen, mit hadserege érdekében el kellett kerülnie. A forgalomból való elvonás pedig csak a letéteményezett érczalap erőszakos eltulajdonitása után következhetett volna; oly föltevés, a mely nem látszott megengedhetőnek.

Windischgrätz herczeg tábornagy, ki azzal ámitotta magát, hogy a magyar forradalom már haldokló félben van, január 7-ki kiáltványa értelmében ugyan, mint mondá, a forradalom által okozott kárért, a forradalmi vezérférfiak ingó és ingatlan javaival a kereskedelmi bank érczalapja lefoglalását is elrendelte, de sem az egy és két forintos magyar bankjegyek, sem a 61 millió forintnyi nemzeti kölcsönből származó nagyobb bankjegyek forgalmát nem szüntette be eleinte. Ennélfogva 1849. évi mércziusig a magyar bankjegyek az osztrák banjegyekkel együtt hason értékben voltak forgalomban.

E körülmény a nemzeti kormánynak nagyon előnyös volt, mert ez idő alatt minden pénzügyi zavar nélkül folytathatta hadi készülődéseit.

Márczius elején Windischgrätz herczeg részéről intézkedések tétettek, melyekről később szólandunk, a melyek által a magyar bankjegyek a forgalomból kivonattak, mi azonban nem akadályozhatta meg, hogy később az egy és két forintos bankjegyek a cs. kir. hadsereg érdekében ismét visszanyerjék rövid időre értéküket.

Most egyelőre a február hóról szóló kimutatás ide melléklésével berekesztjük a pénzügyi kérdésről szóló értekezésünket. E kimutatás a nemzeti kormány által hadi czélokra kiadott összegekről szól, s ezek a következők voltak:

Hankovics György kormánybiztosnak . . .	4,000	frt
Somossy Ignácz kormánybiztosnak Répássy tábora számára	2,000	»
Halassy Kázmér élelmezési biztosnak . . .	250,000	»
Bónis Samunak	40,000	»
Dembinszky altábornagynak	62,000	»
Selye Gábor kormánybiztosnak	10,000	»
Csány Lászlónak	452,000	»
Török Gábornak	150,000	»
Repeczky Ferencznek	6,500	»
Varga Imrének	112,000	»
Tóth János tiszafüredi helyparancsnoknak .	19,000	»
Scheinert Ferdinánd, az aradi védelmi bizottság alelnökének	5,000	»
Szemere Bertalan kormánybiztosnak . . .	120,000	»
Gr. Batthyány Kázmérnak	12,000	»
Mihályi Gábornak	60,000	»
Görgei tábornoknak	150.000	»
Luzsénszky Pál kormánybiztosnak	30,000	»
Hodossi Miklósnak	100,000	»
Damjanics tábornoknak	35,000	»
Farkasányi Sámuelnek	60,000	»
B. Vay Miklósnak	8,000	»
Décsey László kormánybiztosnak	5,000	»
Gr. Teleki Sándornak	3,400	»
Weisz Józsefnek Árvamegyébe küldetett . .	4,500	»
Szombathelyi Antal békésmegyei alispánnak	10,000	»
Szeles Lajos kormánybiztosnak	10,000	»
Weninger Ferencznek, titkos kiadásokra 200 drb arany 900, bankjegyekben 50,000	50,900	»
Eötvös Mihály szathmármegyei alispánnak .	20,000	»
	1.791,300	frt

A nemzet áldozatkészsége a veszély növekedésével még inkább fokozódott, miről olvasóink az alábbi jegyzékekből meggyőződhetnek, melyek a háboru folytatása czéljából a kormányhoz beküldött mindenféle adományokat sorolják fel.

Az adományok jegyzéke január és február hónapokban.

Endrődy József, nagy-becskereki lakos 14 darab szuronyos katona fegyvert meg 30 font ónt. — A Bácsmegyébe kebelezett helységek öszszesen 28 lovat. — Hajdu János, békésmegyei szeghalmi lakos két lovat. — Péchy Istvánné, Közép-Szolnok megyéből 1 lovat, s a haza védelmére küldi még teljesen felszerelve László és István fiait. — Berecz Imre ó-bessenyői segédlelkész 150 p. frt. évi fizetését. — Pászthory János, ménesi kincstári tiszttartó, egy honvéd felszerelését és három évi tartását. — Bácsmegyébe kebelezett Doroszló helysége 2 lovat. — Rudics József ugyanazon megyebeli birtokos 2 lovat. — Lovas Dániel ér-tarcsai népjegyző 1 lovat, 230 köbölnyi rozs és kétszeres buzáját, 70 köbölnyi zabját, 8 darab ökrét. — Zombor város katholikus és óhitü közönsége 6 darab, összesen 55 mázsa 49 fontot nyomó harangot. — Ó-Pécska (a Maros partján) Issekucz Marczel jegyzője által 1000 p. frt. összegyüjtött, és a város kebelében önkéntesek toborzására 200 p. frt. beszerzett — Borsa helység (Mármaros-Sziget megyében) 8 lovas nemzetőrt legelőbb tulajdon lovaikon. — Tisza-Füred mezőváros: 108 drb. ing, 137 gatya, 27 lepedő etc. — Batthyány Kázmér gróf neje az eszéki kórház számára 45 inget, 45 gatyát, 25 darab lepedőt etc. — Hódmezővásárhely 107 inget és 120 gatyát. — Inczédi őrnagy úr parancsnoksága alatt álló 11-ik honvéd-zászlóalj 40 frt 51 krt ezüstben. — Zenta a táborok élelmezésére 12 ezer pengő forintot, 22 lovat. — A v.-olaszi és püspökhegyeken szőlővel biró püspöki hegyi társaság 108 v. frt. 8 kron készittetett 56 ing, 54 gatya. — A mezőcsengeri helvét hitvallásu egyház hivei 106 pár fehér ruhát, 109 kendőt, 54 lepedőt. — Nagy Gábor, Szatmármegyében fekvő Fülpös helysége ref. v. lelkész a két fiát Gábort és Eleket a haza rendelkezésére. — A szabolcsi hölgyek 1003 inget, 1007 gatyát etc. Lejeunne Arnold, tiszaszalóki lakos nyolcz lovat. — Bagi Gergely lelkész, kalocsai lakos 440 inget, 435 gatyát, 65 lepedőt, 120 zsebkendőt stb. — Szatmár megye polgárai ajándékoztak: 4604 pár fehérruhát, 380 inget, 235 gatyát, 525 lepedőt, 1405 törülő kendőt stb. — N. Károly adott ajándékképen 4 felszerelt ujonczokat. — Biharmegye polgárai ajándékoztak 1014 inget, 874 lábravalót, 163 lepedőt, 576 törülközőt, 64 fontos harangot stb. — Csanád megye hölgyei ajándékoztak: 1111 inget, 980 lábravalót, 192 lepedőt, 31 törölközőt stb. — Recsky Andor képviselő az országos rendőri hivatalnál ajándékozott: egy szuronyos vadász fegyvert, 17 szuronytalan vadász fegyvert stb. — Herrl József

szegedi polgár : 50 pengő forintot. — Markusnő Puszta-Tamásiból 9 darab 12 fontos. 1 darab 25 fontos ágyúgolyókat — A békésmegyei alispáni hivatal 100 pár fehérnemüt. — Békés város lakossága : 67 pár fehérnemüt. — Csutak Kálmán 27-ik zászlóaljbeli őrnagy : 50 pengő frtot. — Cserey alezredes a 27-ik zászlóaljbeli sebesültek számára 50 pforintot. — Kállay László 67-ik honvéd-zászlóaljbeli altiszt: 20 pfrtot. — A Gömör megyéből való csetneki és óchtinai nők: 99 inget, 102 lábravalót, ruhadarabot stb. — Magyar Gyula mezővárosának hölgyei: 152 inget, 138 gatyát, 12 törülközőt stb. — Szatmár-németi református községe : 40 pengőforintot. — Tokaj város : 60 inget, 44 lábravalót, stb.

XXII.

Windischgrätz herczeg jelentése ő felségéhez a hadi helyzetről. — Észrevételek a hirlapok hadi jelentéseiről. — Windischgrätz herczeg kiáltványa a hangulatban beállott fordulatról. — A királyi biztosok némely rendeletei. — Windischgrätz herczeg elfogott levelei. — A honvédelmi bizottmány fejtegető nyilatkozata a hódolati kijelentésekről. — Windischgrätz herczeg rendelete a forradalmárok vagyona lefoglalásának mielőbbi foganatositásáról. — Ugyancsak rendelete a magyar bankjegyekről. — A magyarellenes nemzetiségek mozgalma.

A cs. kir. fegyverekre nézve beállott komoly fordulatnál Windischgrätz herczeg egy jelentést küldött ő felségéhez, melyben a jövő események előérzetével föladata nehézségét hangsulyozza, mely kiváltképen abból ered, hogy ő tetemesen gyengébb a magyar hadseregnél. Ez állitás itt-ott annyiban alapos volt, mert hadserege szétforgácsolása következtében némelykor nem volt elég erős. Ha némelykor a számbeli tulsuly magyar részen volt is, a szárnyak és hátvéd folyvásti szükséges fedezésénél, melyet az osztrák csapatok több oldalon történt támadásai igényeltek, ez teljesen paralyzáltatott. A herczeg jelentése igy hangzik:

«Folyó hó 24-ki legalázatosabb jelentésemre vonatkozólag nem mulasztom el felségednek legmélyebb tisztelettel jelenteni, hogy tegnap, 25-én összes csapataimat ismét előre toltam és főhadiszállásomat ide, Gyöngyösre tettem át. A beérkezett hireknél fogva az ellenség, miután Eperjest és Kassát elhagyta, összes csapataival Eger és Mező-Kövesd közt egyesült, ugy hogy hadserege a Görgey, Dembinski és Klapka hadtesteiből 40—45,000 főnyi erőre rug. Ugy látszik, hogy ez állásában

s ily számban döntő csatát akar elfogadni. Én Schlick gróffal egyesülve is alig állithatom elébe ennek felét, mivel Budán legalább 3 zászlóalj őrséget, Pozsonyban és Győrött ugyanannyit, Komárom körülzárolására 8,000 embert kell igénybe vennem. A mi az első hadtestből (a bán alatt) Pest és Szolnok közt föl van állitva, azt nem lehet rendelkezésre állónak tekinteni, mivel ezzel jobb szárnyamat és Pestet kell fedeznem. Az ellenséges haderő számbeli nagyságáról vett jelentések ugyan nem mindig megbizhatók, mégis az emlitett összes erő azzal, mit én az egyes hadtestek számbeli erejéről hallottam, inkább összevág és az is nagyon bizonyos, hogy minden esetre egy tulnyomó erejü ellenséggel van dolgom és csupán csak csapataim erkölcsi értékére vagyok utalva, mely igen nagy, mert égnek a vágytól az ellenséggel megmérkőzni és császárukhoz való hüségük és ragaszkodásuk uj bizonyitékait adni.

Felséged azonban legkegyelmesebben nem fogja félre érteni, hogy helyzetem nagyon nehéz.

Egy fölkelő ország közepében a csata eldöntését egy számban erősebb ellenség ellen csupán a csekély haderő vitézségére bizni, mint a tapasztalás tanitja, egészen egyenlő szám és egymáshoz hasonló vitéz csapatok mellett is kétségesekké teszik apró esélyek a kimenetelt. Az ellenséget mindazáltal, valószinüleg holnap, meg fogom támadni, ha egyesülésem Schlick gróffal tökéletesen végbe megy.»

A hadmüveletek nagyban megkezdésekor a «Közlöny» és a «Wiener Zeitung» hasábjai megteltek hadi jelentésekkel, melyek reprodukálásáról lemondunk, bármennyire is járulhatnának e jelentések munkánk komoly anyagának füszerezéséhez. A hivatalos jelentések a háboru alatt a valóságra vonatkozólag mindig hagynak valami kivánni valót hátra. Tulzás győzelmeknél, szépités szenvedett vereségeknél mindig napirenden voltak. Igen helyesen hangsulyozza Lamarmora az 1848—1849-ki olasz háboruról irt munkájában, hogy «a jelentések a háboruban igen fontos tényezők, mivel a hadsereg és a közvélemény szellemét befolyásolják.» Lamarmora e megjegyzésénél az önálló olasz sajtó jelentéseit tartotta szem előtt, mely leplezetlenül mondotta ki az igazságot, az olasz hadsereg müködéseit

ostorozta, és oly hazafiatlan volt, hogy az olasz hadsereget guny tárgyává tette, mig az osztrák sajtó, mint mondja, a palástolás rendszerét követte, miben hatalmas erkölcsi emeltyü rejlett. Bizonyos tekintetbevétel és kimélet csakugyan helyén van. A mi azonban 1848—1849-ben télen és az áprilisi hadjáratban Magyarországon a hadijelentésekre vonatkozólag történt, az fölülmulhatatlan marad. Egy oldalról a parancsnokok saját érdekükben még apróbb csatározásokat is nagy győzelmekké fujtak fel és jelentéseik a hivatalos lapban kinyomattak; másrészről pedig mindig a fölkelők vereségeiről, üldöztetéséről jöttek jelentések, és hogy ha visszavonulásról volt szó, akkor hadászati czélok és a pártütők megsemmisitésére mélyen átgondolt tervek emlittettek, mig végre a magyar hadsereg Pest előtt állott. Mai napság a sajtó-szabadság nagy kifejlődésénél, melyet ez mindenütt élvez, a jelentések efféle eszközlése a távirda nagy kiterjedése s a forgalmi eszközök nagy száma és tökéletessége mellett annál lehetetlenebb, mert már a kormányok is belátják, hogy jobb lehetőleg a valóhoz ragaszkodni, mint magukat nevetségesekké tenni.

Windischgrätz herczeg azon időben, midőn a magyar haderők egyesülésüket foganatositották, támadásra gondolt átmehetni, hogy konstatálja, miszerint paczifikaczionális küldetése jól gyümölcsözött, mivel a lakosságnál csend, rend és törvényesség szelleme mutatkozott. E kijelentéssel ő azonban mást is kötött össze, mi abból állott, hogy ez a legjobb bizonyitéka annak, hogy az eltévedtek és elcsábitottak száma sokkal nagyobb a pártütőkénél. Mindazáltal azt a tapasztalást is látszott tenni, hogy az összeköttetés Debreczennel nem laza, mivel azoknak, kik a pártütők érdekeit előmozdítják, előbb történendő ismeretséget tett kilátásba a tulvilággal. A kiáltvány igen határozott végével igy hangzott:

Proclamatio.

Mult évi nov. 13-ka és deczember 13-áról és folyó évi január 7-dikéről szóló hirdetményeimben Magyarország minden lakóit kitüzött feladatomról, mely a' béke, rend és törvényesség helyreállitásában áll, tudósitottam. Tapasztaltam is

megelégedéssel azon jó sikert, melly fölszólitásaimra mindenütt mutatkozott. Csak egyes helységek, gaz bujtogatók által elámitva, Kossuth-féle fölszólitásoknak, parancsoknak 's határozatoknak terjesztése által kisérgetik az óhajtott béke és rend megzavarását. Magyarország lakói! Láttátok, hogy azon föltételnél fogva, miszerint hihetőleg nagyobb az eltévedteknek és elcsábitottaknak, mint a' való pártütőknek száma, kegyelmi bánás gyakoroltatott; ennek utána azonban, ha valaki megkisértendené a' debreczeni dulópárthoz szítani, tőle parancsot elfogadni, azokat terjeszteni, avagy vele akármiszerű összeköttetésbe állani, 's a' községeket fölizgatni, az ilyen többé engedékenységre számot nem tarthat, 's őt szükségkép a' hűtlenség büntetése érendi.

Különféle irányban seregeket küldök, mellyeknek parancsnokai pallosjoggal ellátvák: a' kinél Kossuth-féle fölszólitás, vagy pártjától eredett akárminő iromány, levél, hirlap' s. a.' t. találtatni fog, rögtönitéleti eljárás alá esend, szintugy az is, ki fegyvert eltitkol, vagy a' népet engedetlenségre ingerli, minden postaigazgató vagy tiszt, a' ki ollyas Debreczenből keletkezett irományt, levelet, fölszólitást elfogad, vagy tán még odább is szállit, kötéllel fog büntettetni.

Windischgrätz herczeg ez időben a királyi biztosokat emlékeztette az általa kiadott rendeletik foganatositására s ezek a szerint intézkedtek és adtak ki kiáltványokat, jelesül Babarczy, ki kiáltványaiban a népnek azt mondotta, hogy a császári fegyverek mindenütt győztesen müködnek és senki se áltassa magát a fölkelék képzelt sikerei által, mert ezt csak az ország egy csekély fokcziója. Tartózkodunk kiáltványát hosszadalmassága miatt reprodukálni és csak a következők közlésére szoritkozunk:

A budapesti rendkivüli kir. kormánybiztos a következő hirdetést tette közzé:

Pest, 1849. január 16.

Hirdetés.

Azok a mesteremberek, kik a pártütőktől katonai ruházatokra anyagot vettek át, ezt azonnal a budai városházán székelő bizottságnak szolgáltassák be.

Havas, s. k.

Pest. jan. 18.

Hirdetés.

Hogy mindennemü gabonának Buda és Pest városokból kivitele megtiltatván, a sorompóknál levő cs. kir. altisztek oda utasittattak, ezen rendelet szigoruan eszközöltetni.

Havas.

Pest. jan. 19.

Hirdetés

Hogy azok, kik e városból gabonát, lisztet vagy más eleséget kivinni szándékoznak, magukat e czélra a cs. kir. város parancsnokság által kiadandó átbocsájtó-jegyekkel lássák el.

Havas.

Czindery somogymegyei kir. biztos a fegyvertilalomra nézve a következő hirdetést bocsátotta ki:

Rendelet.

A cs. kir. katonai hatalom, mely e megyét békésen elfoglalta, az általjános lefegyverzést előlegesen megrendelte, mely után hivatalomat elfoglalván, B. Burich János tábornok, s kerületi katonai kormányzó urral értekezve, a következőket rendelem:

Nem a katonaság részéről félelem, hanem a megyének a hódolat előtti ellenséges állása, s a meggondolatlan ellenszegülési vétkes késérlet által elől idézhető hasztalan vérontás meggátlása teszik szükségessé a megyébeni általjános lefegyverzést. Ez által azonban korán sem terveztetik a jogok gyakorlatának megakadályoztatása, vagy a közbátorságnak megcsorbitása, azért az általjános lefegyverzés alul felsőbb jóváhagyás reményében felmentetnek:

1-ször. A megye katonái, Hajdui Pandurjai.

2-szor. A vadászati joggal biró volt földes urak stb.

3-szor. A szolgálatban lévő- fő és alvadászok, erdő kerülők, biztos hajduk, csőszök, birkás gazdák, pusztán lakozó Urak és Tisztjeik.

4-szer. Minden helység Birájánál egy megpecsételt puska a dühös ebek s farkasok elleni védelemre meghagyatik.

5-ször. Az emlitett kivételek egy személyre, csak egy darabról értendők.

6-szor. A megye szolgáin kivül egyedül a magyar diszruhához való diszkardok megtarthatók.

A fentebbieken kivül minden Puska, akár srétre, akár golóra, Pisztoly-, Szurony-, Tőr-, Török-kés- (Handzsár) és kard a járásbeli Szolgabiró Urnak ált adandók, a ki minden jó, vagy csinos fegyverekre a tulajdonosnak nevét olykép köti, vagy ragasztja reá, hogy azt minden károsítás nélkül ismét levenni lehessen.

Első Alispán Ur által kiküldött Szolgabiró Urak hiszem mindenkit figyelmeztettek az eltitkolás, vagy be nem adás esetére szabott szigorú büntetésre. etc.

Kelt Kaposvárott, Jan. hó 27-én 1849.

Czindery László, s. k.
Somogymegyei ideiglenes teljhatalmu kir. biztos.

Tomasini, a hadi fogságba jutott cs. kir. 10. sorgyalog ezredbeli hadnagy által ismét több szolgálati levelezés jutott a honvédelmi bizottmány birtokába. Ezen levelek Windischgrätz herczegéi voltak, melyek részint eredetiben, mint magyar forditásban is közzététettek a hivatalos «Közlönyben» pikáns megjegyzésekkel füszerezve. Igy a többek közt az is benne volt, hozzon magának Szirmay gróf őrnagyi kinevezést Debreczenből. E levelezésből a következőket reprodukáljuk:

Hedry Ernő kir. biztos urnak, főhadiszállás Budán, jan. 29-kén, 1849.

Bizodalmas följelentés nyomán értesültem, hogy az eperjesi váltótörvényszék tagjai s hivatalnokai, főkép pedig annak elnöke Szinnyei erős vonzalmat mutatnának a forradalmi mozgalmakhoz, s hogy hangulatukban nem bizhatni; ennélfogva ezennel felhivatik uraságod, hogy ezen egyéneket élesen szemmel tartsa.

Hg. Windischgrätz Alfréd.

Gróf Schlick cs. kir. altábornagy s parancsnoknak. Főhadiszállás Budán, jan. 28. 1849.

Ő Felsége a császár, legalázatosabb felterjesztésemre folyó hó 16-ról kelt legfelsőbb határozatánál fogva, Szirmay István grófot egy szabad csapat felállitása által tanusitott hazafiui érzelmének legkegyesebb elismeréseül őrnagyi ranggal felruházni méltóztatott.

Szirmay gróf őrnagy urnak ide mellékelt kinevezési okiratát azon megjegyzéssel adandja méltóságod tudtul, hogy rangja folyó 1849-ik évi febr. 16-tól számitandó.

Hg. Windischgratz Alfréd.

Gróf Schlick cs. kir. altábornagy urnak. Főhadiszállás Budán, jan. 28. 1849.

A mennyire tagadhatlanok azon kitünő érdemek, melyeket a Sáros megyében királyi biztossá kinevezett Hedry Ernő a pártütők uralma alatt a béke s rend fentartása, főkép pedig a törvényes uralkodó iránti hüség s ragaszkodás által magának szerzett, ép oly nehéz lenne most már nagyságodnak folyó hó 26-ról kelt felterjesztése szerint, a sz. István-rend lovag-keresztjéért járulni; ez által sokaknak, talán nem is oly jelesül kitüntetteknek alkalom nyujtatnék engemet hasonló s nem is mindenkor teljesithető folyamodványokkal elhalmozni. Fejezze ki tehát méltóságod a nevezett királyi biztosnak, miként részemről is a mai napról hozzá intézett iratomban történik, loyalis viseleteérti dicséretét, uj munkásságra s buzgalomra ébreszsze s biztositsa őt, hogy sikerrel koronázott fáradalmai bizonyára méltányoltatni s megjutalmaztatni fognak.

A polgári arany érdempénzzel szinte kitüntetésre méltónak ajánlott eperjesi polgármester Podhoványi Károlyról, minthogy már huzamosb idő óta szolgál, s bizonyára többszörös érdemei leendenek, különös jelentést várok méltóságodtól.

Mi végre a Sárosmegyére vonatkozó adókönnyitést illeti, ez e jelen súlyos s az egész országot erősen sujtott körülmények közepett alig eszközölhető, ennélfogva a mély belátásu királyi biztosnak ajánlandó, ezen jó hangulatu megyét, hiva-

tala erejénél fogva, minden kitelhető könnyitésekkel gyámolitani.

Hg. Windischgrätz Alfréd.

Schulzig cs. kir. altábornagy s parancsnok urnak. Főhadiszállás Budán, jan. 31. 1849.

Eger és Miskolcz városoknak folyó hó 26-ról fölterjesztett hódolati iratukat azon megjegyzéssel küldöm vissza altábornagy urnak, hogy a fennevezett városok az ujonnan szerkesztendő hódolati okiratban I. Ferencz József ő felsége iránti föltétlen megadásukat világosan kimondják.

Hg. Windischgrätz Alfréd.

Ugyan e tárgyról a honvédelmi bizottmány a következő magyarázó hirdetést bocsátotta közre:

Ama fogások közé, melyekkel hazánknak és nemzetünknek leigázására a törvény és alkotmány ellen pártot ütött ellenség a hazafias lelkesedést lehangolni, elaltatni és a gyengéket elcsábitani törekszik, tartozik azon ámitó kérkedés is, mintha őt Magyarország népsége mindenütt, a hol zsoldosaival földünket ideiglenesen megszállania sikerül, tárt karokkal fogadná és a községek, melyeken átvonul, önként sietnének meghódolni sárgafekete zászlóinak — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

A honvédelmi bizottmány hazafiui örömmel jelentheti, mikép e koholmány nem egyéb maszlagnál, melylyel az ellenség a kevésbé bátrakat elkábitani akarná.

És hazafias büszkeséggel értesiti a honvédelmi bizottmány a nemzetet, mikép oly törvényhatóságoknál is, melyek az ellenséges erő által tettleg leigáztattak, hü és törhetlen ragaszkodást tapasztal a haza és a mindnyájunkkal közös szabadság szent ügyéhez.

Vannak vidékek, melyek a tulnyomó fegyveres erőszaknak ellen nem állhatván, engedni kényszerültek a vas kénytelenségnek és ekkor az ellenség akasztófával fenyegetve hajtotta a községi elöljárókat hódolati nyilatkozatokra, miket az-

tán az ellenséges járom alatt nyögő vagy annak zsoldjába szegődött budapesti hirlapokban aként hirdet ki, mintha a nép elhagyná hazája szent ügyét és önként hódolna a zsarnokságnak; a honvédelmi bizottmányhoz naponkint érkező hivatalos nyilatkozatok azonban világossá teszik, hogy az ily kényszeritett hódolatok azon perczben elenyésznek, mint a buborék, a mely perczben az ellenség zsarnoki pálczáját csak egy kissé is tovább vonulni látják a hódolók; mihelyt az ellenség kivonult, nem ismernek sürgetőbb kötelességet, mint kijelenteni a honvédelmi bizottmánynak, mikép a haza reájok minden körülmények közt számolhat életben és halálban.

Debreczen 1849. február 5-én.

A honvédelmi bizottmány.

A forradalmárok vagyonának mielőbbi lefoglalására nézve Windischgrätz herczeg a következő rendeletet adta ki:

A magyarországi ideiglenes kamarai igazgatóság által fölterjesztett hivatalos kimutatás szerint, a megszünt magyar kormány által nagy pénzösszegek részint ismeretlen czélokra pazaroltattak, részint pedig pártütési czélokra fordittattak. Elkerülhetlenül szükséges tehát, hogy a status-kincstárnak okozott károk, a résztvevő pártütők vagyonainak lefoglalása s zár alá vétetése által biztosittassanak; annálfogva a királyi ügyek igazgatója (Causarum regalium Director) ezuttal oda utasittatik, hogy képviselői által a szükséges lefoglalásokat mielőbb eszközöltesse. Hogy ez annál nagyobb sikerrel véghez vitethessék, uraságod ezennel fölszólittatik, hogy a kerületében működő s hivataloskodó királyi fiscusi képviselőknek minden kitelhető segélyt nyujtson.

Hg. Windischgrätz Alfréd.

A magyar bankjegyekre nézve Windischgrätz herczeg a következő rendeletet adta ki:

Proclamatió.

A' Debreczenbe menekült pártütők az országnak már egyébként is olly igen megzavart viszonyait mindinkább bonyo-

litani meg nem szünvén, a' már engedelem s jog nélkül kibocsátott bankjegyeken kivül még 30 és 15 krajczáros jegyeket is adának ki, mellyek már forgalomban is mutatkoznak. Ezen papirpénz főképen a' szegényebb, 's különben is majd minden kereset nélkül szükölködő kézmüvesek és földmüvelők kezébe kerül, kiket a' kártól megőrizni mindenek előtt szükséges. Azért előleg addig is, mig a' magyar bankjegyek iránt rendelkezés fog tétetni, ezen egészen törvénytelen 30 és 15 krajczáros jegyeket érvény-, 's értékteleneknek nyilvánitom, 's elfogadásukat mind a' közpénztárakban, mind magány forgalomban, ezennel eltiltom.

Kelt budai tábori főhadiszállás, febr. 23. 1849.

Windischgr.

Ideje, hogy tekintettel a magyar fegyverekre nézve beállott kedvező fordulatra, ismét a nemzetiségek mozgalmával foglalkozzunk, mivel ez események önként érthetőleg a hadmüveletekre is befolyást gyakoroltak.

A szerbek közt a viszályok, melyek Suplikácz vajdatábornok halála után Rajacsics patriarcha követelő föllépése által előidéztettek, január elején legmagasb fokukat érték el. Alkalmat erre Stratimirovics*) fiatal, vállalkozó és tehetséges

*) Stratimirovics György 1822-ben Ujvidéken született; katonai kiképeztetését a bécsi cs. kir. mérnökkari akadémiában nyerte és később mint hadnagy szolgált az 1-ső huszárezredben. 1848-ban mint ilyen lépett ki a katonai szolgálatból, hogy jószága kezelését átvegye. Gazdászati tevékenysége közben találta őt honfitársainak a magyar kormány elleni fölkelése. Előkelő szerb nemesi család sarja lévén, Stratimirovics, ki már előbb is némi népszerüséggel birt, mint vezér lépett föl és nem sokára kiváló szerepet játszott. A karloviczi gyülés megalakulása után a szerb nemzeti haderők parancsnokává kiáltatott ki. A Magyarország elleni háboruban személyes vitézsége által tünt ki és a nemzeti vezérek közt legtöbb katonai képzettséget tanusitott.

Nagy dicsvágya által ösztönöztetve, Suplikacz vajda halála után e méltóság elérésére tört, mi közte és Rajacsics patriarcha közt tudvalevőleg szakadást idézett elő, mely annyira fejlődött, hogy utóbbi törvényen kivülinek jelentette őt ki. Ez azonban katonai tevékenységét épen nem akadályoztatta, mert a magyar függetlenségi harcz végéig honfitársai élén harczolt. A magyar függetlenségi harcz befejezése után a császári kor-

szerb vezér nagyravágyása nyujtott, ki a vajdaságra vágyott. Suplikácz halálakor ő Olmüczben volt, honnét azonnal honába sietett, s a vajdaság elnyerése czéljából párthiveket toborzott. Midőn a nyilt toborzást Rajacsics neki megtiltotta, Stratimirovics Karloviczra fészkelte be magát, az Odbor által, melynek előbb alelnöke volt, köszönetet mondatott magának a nemzet által a császári udvarnak tett szolgálataiért és keresztül vitte, hogy a patriarcha felhivatott, foglalja el ujra helyét és hirdessen azonnal népgyülést. Rajacsics válaszul fölhivást intézett a néphez Stratimirovics elfogatására. Ez január 9-én történt. Nem volt üres fenyegetőzés, mert Rajacsics Stratimirovics több párthivét elfogatta, ezek közt egyik unokafivérét is, ki csak nagy bajjal menekült meg a rögtön itélő törvényszéki eljárástól. Noha Rajacsics azt hirdette, hogy mindenki, ki Stratimirovics hive, honáruló, a karloviczi Odbor január 11-én mégis semmisnek és érvénytelennek je-

---

mány a Rajacsics által tett tiszti kinevezéseket megerősiteni vonakodott, azok a cs. kir. katonatisztek, kik magasb rangot nyertek, a cs. kir. hadseregben előbb elfoglalt rangjuk mellett vétettek vissza, csak Stratimirovics, ki nemzeti tábornokká neveztetett ki. Rajacsics patriarcha által törvényen kivüli helyeztetése daczára részesült azon előnyben, hogy alezredessé neveztetett ki és mint ilyen osztatott be a banderiumi huszárokból alakult 5-ik dzsidás ezredbe. Ebben az ezredben ezredessé lépett elő, de nem nyert ezredet, mert azon nagy ugrásnál, leköszönt hadnagyból ezredessé egy év alatt, a szükséges tapasztalat és szolgálati képzettség hiányzott nála. Ugyanez vétetett nála tekintetbe tábornokká történt kinevezésénél is és ugyanaz okból csak diplomacziailag alkalmazták őt még pedig mint főkonzult Palermóban. Személyes viszonyok arra birták, hogy tábornoki rangjáról a nyugdij további élvezése mellett lemondjon. Most tehát Stratimirovics a publiczisztikai és politikai pályára lépett és az 1867-ki országgyülésre képviselőnek valasztatott. Az orosz-török háboru kitörésekor Szerbiába sietett, hogy ott állásához mért alkalmazást nyerjen. De nem vehetett részt a háboruban, mert alig érkezett Szerbiába, már is kénytelen volt azt elhagyni. Ennek oka ugyan még ismeretlen, de honfitársainak irántai bizalmatlanságára vezethető vissza. Azon idő óta Stratimirovics kizárólag csak publiczisztikai tevékenységnek él. A magyar szabadságharcz alatti katonai tevékenységeért gyors előléptetésén kivül több rendjelt is nyert. Stratimirovics finom, képzett és talentumos férfiu, politikai irányánál fogva nem volt annyira a magyarok ellensége, mint inkább a nagy szerb eszme hő korifeusa.

lentette ki a patriarcha rendeletét, mivel azt a központi bizottság beleegyezése nélkül bocsátotta ki. Mivel Rajacsics akkor Nagy-Becskereken székelt, az Odbort fölszólitotta, jönne hozzá s Knicanin és Neradovics agg protopópa közbenjárása által, ki Szerbiából 800 emberrel és 200 lóval jött Magyarországba, sikerült is kivinni, hogy noha nem is az egész Odbor, de annak egy küldöttsége Nagy-Becskerekre ment.

Most Rajacsicsnak állott felebb és erőszakosnál erőszakosabb rendszabályokhoz nyult. Karloviczon ostromállapotot hirdettetett ki, felfüggesztette a Vjestnik és Napredak hirlapokat, a nemzeti egyletet megszüntette és egy császári tiszt jelent meg Karloviczon, ki az Odbor visszamaradt tagjainak megparancsolta, követnék a patriarchát. Ez időközben Zsombolyára ment, hol őt azonban az Obdor engedelmes tagjai nem találták, mivel már Temesvárra utazott.

Stratimirovics és párthivei igen természetesen nem engedelmeskedtek a patriarcha fölhivásának. Az engedelmesek Temesvárra mentek, hol Simics István ottani püspök és szerb fejedelemségi szovetnik jelenlétében a Stratimirovics ellen elrendelt elfogatási parancs kimondatott. Az Odbor azon tagjai, kik a határozatra szavaztak, valami jót gondoltak tenni, midőn a számüzöttet Rajacsics kegyelmébe ajánlották és kimondották azt a reményt, hogy Rajacsics atyai engedékenységgel fog vele bánni. Miután ez megtörtént, Rajacsics az Odbort feloszlatta és annak helyébe az Upravitelji Vojvodine és az ügyek más beosztása következett.

Jellemző a fenn leirt állapotokra a szerb táborban az, hogy mig Rajacsics gondoskodott az ügyekről Temesvárott, Stratimirovics mitsem gondolt törvényen kivül helyezésével és egészen a szerb háboru végéig megmaradt hadcsapatai élén. A szerbek hangulatára még azon körülmény is hatott, hogy Suplikácz halála után a szerb mozgalom nemzeti külsőségeiből kivetkőzött és haderejök a cs. kir. bács-bánsági hadtest elnevezést kapta és minden arra mutatott, hogy a cs. kir. hadsereg bajtársaságával be kell érniök.

Hogy a szerb mozgalom viszonyaiban ily fordulat fog beállani, az előre volt látható, mert ha Ausztria őket ugyan

mint ellensulyt Magyarország ellen felhasználta, még sem gondolhatott arra, hogy a nemzeti áramlatnak szabad folyást engedjen, mi veszélyes következményeket vonhatott maga után, kivált miután a mozgalom a szerb fejedelemségből indult ki.

Ha Ausztria az előbb leirt állapotokat a mi szerbjeink kebelében még tovább is közönyösen vette volna, nem sokára oly viszonyok támadtak volna, melyeknek Ausztria iránti loyalitásukkal semmi közük nem lett volna. Azért igyekezett is Ausztria a szerb mozgalom nemzeti jellegét elvenni és erejüket egyedül a Magyarország elleni háborura fegyelmezni. Rajacsics patriarcha, ki magát mint a Vojvodina önálló ura viselte és a cs. kir. bécsi kormánynyal jegyzékeket váltott, épen azért tétetett át Temesvárra a várparancsnok Rukavina altábornagy őrizete alá, hol ezentul ártalmatlanul hivataloskodhatott. A katonai igazgatás magától érthetőleg a cs. kir. tábornokok és tisztek kezei közt maradt.

A cs. kir. hadsereg sikerei után január hóban a szövetség a Szerbiából átjött szerb eszme kolomposaival és segédcsapataival lassankint terhessé vált, de nem volt szükség nagy megerőltetésre rajtok tuladni, mivel a viszonyok megváltozása Knicsanint arra birta, hogy a vele bejött 12.000 szerbből megmaradt 8000 emberével visszamenjen.

A szerb mozgalomban akkor beállott fordulatról Risztics János, az ismert egykori szerb miniszterelnök, egy nagyon érdekes értekezésben, mely a szerb tudós társaság évkönyveinek 65-ik füzetében e czim alatt: «Szerbia és a szerb mozgalom» jelent meg, igy szól:

«A szerb hadsereget egész Suplikácz vajda haláláig nemzetinek nevezték, a tiszteket nemzetieknek, a parancsnokot vajdának; halála után lassankint minden császárivá lett, a hadsereg s a tábornokok is (és a nagyon képzett szerző nagyon csodálkozik, hogy azok maradtak, kik előbb voltak t. i. császáriak és a vajda is). E változásra egymásután következtek a vereségek és visszavonulások, melyek következtében a Bácskát és a Bánságot föl kellett adni. «Ily körülmények közt,» mond Risztics továbbá «Szerbia hadvezére

Knicsanin tábornok, nem talált többé hatáskört magának és 1849. év február 4-én seregeivel Szerbiába tért vissza.»

Hogy a szellem a szerb nemzeti haderőben ily változások folytán némileg szintén mássá lett, az kétségtelen, és ebből magyarázható a hajlam, a magyar nemzeti kormánynyal kötendő egyezségre is, mely abban az időben, midőn a szerencse a magyar fegyvereknek kedvezett, egy nagy tekintélyű szerb vezérrel történt alkudozás alapján annyira fejlődött, hogy még a magyar hadsereghez való csatlakozás is kilátásba helyeztetett nem csekély szerb haderővel. Az orosz interventzió azonban az egész kombinácziót meghiusitotta. E tárgyra később ismét visszatérünk.

A fölkelés a magyar ügy iránt hü tótok közt, Hurbán, Hodzsa, Bloudek és más panszláv bujtogatók izgatásai daczára sem öltött nagyobb mérvet. Ezeknek összes haderejök 1849. év január végéig nem állott többől, mint 12 század nagyon alárendelt értékü emberből. Bloudek, ki a tót önkénytes csapatok cs. kir. parancsnokává neveztetett ki, mint nem katona, mitsem birt tenni és csak Lewatorvszkij, a tót népfölkelés szervezésével megbizott cs. kir. százados hozott némi rendet a szabálytalan, fegyelmetlen tömegek közzé. Ezek a cs. kir. csapatok kiséretében alkalmatlankodtak a magyar csapatoknak és ezeket elkülönitményekre kényszeritették, de komoly ellentállást ritkán fejtettek ki. A Szirmay István gróf alatt képzett zászlóalj, melybe volt cs. kir. katonatisztek és altisztek voltak beosztva, ép oly keveset ért.

De mikép is lehetett volna másképen, hisz Szirmay gr., ki polgári állásból rögtön őrnagygyá neveztetett ki, mint ilyen csak mükedvelő volt. Ebben a zászlóaljban, melyet tót önkénytesnek neveztek, két egykori ezredbeli bajtársunk — az egyik Szirmay segédje volt — is szolgált. Abból pedig, a mit ezek azon elemekről közlöttek, épen nem lehetett csak félig használható csapatra is következtetni.

Ennélfogva ez a zászlóalj csakis őrségi szolgálatra használtatott. Az első dolog, mit Schlick gr. altábornagy a cs. kir. hadsereg zömével történt egyesülése után tett, az volt, hogy azonnal Váczra helyezte át őrségül, mert az ellenség előtt

nem használhatta őket. A hadmüveletek nagybani megkezdésével minden jelentőségét elvesztette a tót mozgalom és egyik részről sem vétetett többé tekintetbe. Miután a nép közt nem volt támasza, egészen elenyészett Felső-Magyarországnak a magyar csapatok általi megszállása és a muszkák berontása után.

Máskép állott a dolog az erdélyi oláhok felkelésével. Ez eredeti kegyetlen jellegét elvesztette részben, midőn némileg szervezve lőn és jobban vezényeltetett, s ekkor a cs. kir. csapatokkal közösen lépett föl, melyeknek nagy számával és szivóssága által jó szolgálatokat tett, noha magától érthetőleg nyilt csatákban nem volt alkalmazható. Gyulafehérvárra támaszkodva csak Janku müködött önállóan, a mennyiben a parancsai alatt álló tömeget maga vezényelte.

Bem Erdélybe nyomulásával, vagyis inkább a tulajdonképeni erdélyi hadjárat kezdetével az oláh mozgalom viszonyaiban is változás állott be.

Mig a hadi szerencse határozottan nem hajlott a magyarok felé, a román végrehajtó bizottság, mely most az ellenforradalom jogosult tényezőjévé lett, háboritatlan müködött. Mint a szerb mozgalomnál, ugy az oláhnál is idegenek játszottak kiváló szerepet. Ezek oly férfiak voltak, kik részint a bojárok összeesküvésekor, mely végre a felkelés és Bibesko herczeg megbuktatására vezetett, Erdélybe menekültek, részint olya nok, kik Havasalföldről és Oláhországból jöttek be, hogy a tüzet szitsák. Némelyek, mint Laureani, Trebonianu és Majorescu, kik mint tanárok az oláh kormány szolgálatában állottak, 1848. május havában még abba a küldöttségbe is beválasztattak, mely ő felségének Bécsben az erdélyi oláhok külön kéréseit előterjesztette.

A végrehajtó bizottságban, melynek elnöke Saguna püspök, alelnöke Bernatiu, az eszes főizgató volt, voltak még Balasiescu Román és Miklós tanárokul alkalmazott románok is. A mérsékelt elemeknek mint Dunka Pál és Mánn Péter, a bizottságból történt kiléptével a mozgalom igazgatása a szélsők kezei közt maradt. Ezeknek legbuzgóbb közegei voltak Papp Sándor, Barnucz, Axentje és Janku.

Midőn Bem először jelent meg Nagy-Szeben előtt, a végrehajtó bizottság tagjai is fölszedték sátorfájokat, de a bátor lengyel veresége után ujra folytatták tevékenységüket. Az erdélyi hadsereg hadmüveletei szerencsés fordulatával a bizottság tevékenysége véget ért és mint később látni fogjuk, már előbb is folytak az oláh népfölkelés legnépszerübb vezérével, Jankuval, alkudozások, melyek az oláhok csatlakozását a magyar ügyhöz vonták volna maguk után, ha váratlan eset nem jön közbe, melynek a debreczeni országgyülés képviselője Drágos, ki mint békéltető ment Abrudbányára, áldozatul esett, és a kibékülés meghiusult. E katasztrófa előidézője Hatvani szabadcsapatbeli őrnagy önkényes eljárása folytán kis csapata teljes leveretését és sok menekülő halálát okozta.

XXIII.

A honvédsereg harczrendje. — A cs. kir. főhadsereg hadmüveletei a kápolnai csata előtti összpontositásig. — A magyar főhadsereg előnyomulása a Tarnához.

Mielőtt tovább kisérjük a két hadsereg működését, bővebben kell szólnunk a honvéd hadsereg harczrendjéről, mely abban az időben nyert érvényt, midőn már megindultak a hadmüveletek a Dembinski alatt egyesült Görgey és Klapka-féle hadtestek között, a mi nem maradhatott káros hatás nélkül. Hogy a főhadsereg összpontositásánál egységes harczrendet kellett volna behozni, azt már az addig uralkodott rendkivüli viszonyok megszüntetése szükségessé tette. Mig ugyanis önállóan léptek föl kisebb nagyobb seregtestekben a magyar csapatok a különféle harcztereken, addig egységes harczrendről szó sem lehetett. A különváltan működő hadtestek, melyeknek létszáma a folytonos változtatások alatt mindig más volt, ugy hogy a hadügyminiszterium is alig tudott róla valamit, oly elnevezéseket nyertek, melyek erejükkel nem állottak összhangban. Igy jelesül a «hadsereg» elnevezést igen tág értelemben vették, noha némelykor alig volt oly erős, mint egy rendes hadosztály. Hasonlóan volt a «hadtesteknél», «hadosztályoknál» és «dandároknál» ; ezek sem feleltek meg a többi hadseregnél rendszeresitett erőviszonyoknak. Ez az eltérés részint az erők szükséges megosztása által, melyet a több oldalu együttes támadás követelt, részint pedig, mint már más helyütt hangsulyoztuk, a könnyebb csapatvezénylet érdekében történt.

Egy nagy hadseregnek északon történt összpontositása után elérkezett a pillanat, a midőn a hadügyminiszterium-

nak egységes harczrend kidolgozásához kellett fogni, melynek a hadsereg magasabb rendű tagozását, a csapatok hadi szervezetét, az összes hadmüveleteknél és az egész igazgatási szervezetet magába kellett foglalnia. Az avatatlanok kedveért meg kell itt jegyeznünk, hogy ez lényegesen különbözik ama harcz rendtől, mely a különleges csatákra van kidolgozva és a tulajdonképeni csatarendet képezi. A hadügyminiszterium táborkari osztálya a harczrend vázlatánál akkor a hadosztályt vette hadászati egységül vagyis alapul a hadsereg tagozásához. Az egész hadsereg 16 önálló hadosztályba*) lett volna beosztandó, melyek 4000—6000 főnyi erőben, kellő lovassággal és tüzérséggel lettek volna ellátva, hogy oly ellentállási képességgel birjanak, minő egy félnapi működés keresztülvitelére szükséges. A hadsereg e tagozása már azért is czélirányos volt, mert 16 hadosztály fentérintett létszám mellett könnyebben vol vezényelhető, mint három hadtest; csakhogy az idő nem volt szerencsésen megválasztva a harczrend behozatalára. Ezt a hadjárat kezdete előtt kell megállapitani és változások a csapatoknál, melyek érkező erősitések következtében a csapatok elosztásánál szükségesekké válnak, csak különös időszakokban eszközlendők.

Itt azonban a harczrendet a megkezdett hadműveletek közepette, még pedig döntő ütközet előtt kellett volna keresztülvinni. De ez lehetetlennek bizonyult és Görgey hadteste megtartotta régi elnevezését, a mi különben nemsokára hátrányosnak mutatkozott és érezhetővé lett. A hadsereg önálló hadosztályokba osztása ama nem épen indokolatlan gyanut ébresztette, mintha itt a befolyás paralyzálása forogna fenn, jelesül Görgey hadtestparancsnoké a csapatokra. A harczrend kidolgozásánál Gör-

*) Meg kell itt jegyeznünk, hogy a magyar függetlenségi harczról megjelent munkákban a különböző hadtestek február hóban számozva vannak, mi akkor még nem létezett. Akkor Damjaniché nem a 3. hadtest, hanem a 8. hadosztály, Vécseyé nem az 5. hadtest, hanem a 6. hadosztály volt. Görgeyé is csak később nyerte a 7. hadtest elnevezést. A különböző hadtestek parancsnokaik vagy azon vidék neve szerint, melyet megszállottak, neveztettek, igy pl. alsó vagy felső tiszai hadtest, sereg stb.

-geyre is tekintettel voltak, amennyiben meghagyták hadtestének eredeti négy hadosztályát, de ez mitsem használt, mint a napiparancsból látható, melyet Görgey ez alkalommal hadtestéhez intézett. Ez a napiparancs, melyért Mészáros erősen megrótta, következőleg hangzott:

Napiparancs.

A hadügyminiszter február 12-iki rendelete magyar királyi 16. hadosztály elnevezés alatt Dembinski altábornagy főparancsnoksága alá helyezi a feldunai hadtestet.

Midőn ezt az egész 16. hadtesttel szolgálatilag közlöm, ezennel ünnepélyesen felszólitom a parancsaim alatt álló öszszes törzs- és főtiszteket, hogy ugyanazon hidegvérrel fogadják ezt a látszólagos (?) megaláztatást, mint a melylyel én mint hadtestparancsnok a magam önállóságáról lemondottam, engedelmeskedvén az országgyülés határozatának s magamat Dembinski altábornagy parancsainak, ki, mint mondják, háborukban megőszült méltó hadvezér, önkényt alávetem.

Kassán, 1849. február 14-én.

Görgey m. k.
tábornok.

Mi ezt a napiparancsot már más helyütt is fölemlitettük és most csak azt akarjuk konstatálni, hogy a harczrend korszerütlen kihirdetése által az erkölcsi hátrányokon kivül a hadvezénylet is szenvedett, mint ez a kápolnai csatánál is mutatkozik. Ha a harczrend azon időben nem is volt keresztülvihető, a hadosztálynak a főparancsnok alá rendelése elvileg mégis ki volt mondva és Dembinski ezt a jogot azonnal ugy használta föl, hogy a hadtest kötelékeit szétszaggatta és egyes csapatosztályokat a csata tartama alatt megfosztott kipróbált vezéreiktől, pedig a csapat tulajdonságainak tökéletes ismerete és a bizalom, melyet a vezér annál kivivott, nélkülözhetlen föltétele háboruban a sikernek.

A két hadsereg hadmüveleteinek folytatásánál most egyelőre a Windischgrätz herczeg alatt álló cs. kir. hadsereghez térünk vissza, mely a gyöngyösi uton Pesttől keletre volt összpontositva. Colloredo gróf dandára, melyet a herczeg Gyöngyösre tolt előre, a fennebb emlitett Klapka által tett kompolti megrohanás után, előbb Hatvanba s onnan Bagra vonult vissza, Wyss dandára Gödöllőre jött, a Nugent hadtestéből vett Dietrich alatti dandár pedig a tüzérségi tartalékkal Pestre. Ezeket a csapatokat ideiglenesen Csorich altábornagy vette át. Windischgrätz hg. Dembinski hadmozdulatairól vett téves értesitések következtében védelmi szándékból foglalta el ezeket az állásokat.

A herczeg leginkább azt óhajtotta, hogy Schlick hadtestével egyesüljön seregének zöme. Ez egyesülésnek semmi sem állott volna utjában, miután Schlick gróf Parot dandárát Pétervásárra különitette el, miáltal az egyesülést a gyöngyösi uton teljes biztonsággal eszközölhette. Azonfelül a Colloredo gróf dandárával már ugy is érintkezésben állott. De Windischgrätz herczegnek is voltak engedetlen tábornokai, kik a maguk feje szerint cselekedtek, egyedül Schlick volt köztük, ki mint vállalkozó, a császári hadsereg előnyét tartotta szem előtt.

Már emlitettük, hogy Schlick gróf, mihelyt ügyesen biztonságba helyezte a maga hadtestét, azonnal támadólag akart föllépni, mire Windischgrätz herczeg azt parancsolta neki, hogy Pétervásáron át rögtön Gyöngyösre siessen. Másnap azon téves hirre, hogy a magyar hadsereg Gyöngyös ellen indult, ismételte parancsát, azon utasitással, hogy az esetleg Gyöngyös ellen nyomuló ellenséget hátban támadja meg, de átalánvéve azon menetet tegye, mely őt egyenesen az ellenséghez viszi. És nem kevéssé volt meglepetve, midőn másnap 19-én este, azt a jelentést vette Schlicktől, hogy Deym, Kiegern és Pergen dandárokkal ujolag támadást kezdett és Putnokig nyomult előre. Schlick 21-én Sajó-Szent-Péter felé ment, hol Dembinski az Aulich, Pöltenberg, Guyon és Schulcz hadosztályokkal vonult elébe, melyeknek megpillantásánál Schlick ismét visszavonult. Jelentésében ezeket mondá:

«Noha a közös czél előmozditására hadtestem egyik dan-

darát elkülönitettem és Colloredo herczeg erősitésül küldöttem, mégis elhatároztam, hogy erre nem fogok szoritkozni, hanem ha lehet döntő csapást mérek az ellenségre.»

Midőn Schlick ezt irta, akkor a magyar hadtestek mozdulatairól igen rosszul volt értesitve; mert Görgey csapatait még mindig Kasán, Eperjesen és a Szepességben hitte, a többieket pedig Mező-Kövesden. Még azt sem tudta, mit irt neki Windischgrätz herczeg Colloredoról, kinek közreműködését remélte, valamint azt sem, hogy ez a herczeg parancsára Gyöngyöst kiüritette és a hadsereg zöméhez vonult vissza.

Némileg megnyugtatta azonban Windischgrätzet, hogy Schlick jelentésében azt mondotta, hogy 21-éig még Putnokon marad. Ekkorra még egy utolsó parancsot intézett hozzá és Schlick erre azt jelentette, hogy noha a kapott parancs az ő tervével nem áll összhangzásban, rögtön Pétervásárra indul, hová elővéde 23-ára megérkezik, 26-ára bizonyosan Egerben lesz összpontositva és 27-én minden vállalatra készen áll. E közlésre Windischgrätz intézkedett a Tarna felé nyomulásra és utasitotta Schlicket, hogy Egeren és Kápolnán át lépjen összeköttetésbe vele. De 21-én Schlick azt jelentette, hogy az ellenség egyesült erővel döntő ütközetet szándékozik vivni és hogy Görgey e végből 21-én Miskolczra érkezik. Egyuttal azt is jelentette, hogy már 23-án Pétervásáron lesz. Erre Schlick utasittatott, hogy összeköttetését a hadsereg zömével a legrövidebb uton Gyöngyösön át eszközölje.

23-án megtörtént a cs. kir. hadsereg előnyomulása. A II. hadtest Kerepesre, Gödöllőre és Bagra tétetett. 24-én Hatvannál és Hortnál állott a Csorich hadosztály, mely Windischgrätz-el csatlakozott a Schütte dandárral és a tüzérségi tartalékkal, 25-én Gyöngyösre és Schwarzenberg Ödön hadosztálya Árokszállásra ért. Pesten őrségül Liebler tábornok alatt maradt 4 zászlóalj, egy üteg és egy lovas század. Wrbnától Hentzi tábornok vette át a kerületi parancsnokságot. Esztergomot egy zászlóalj szállotta meg és Váczott a Szirmay gróf-féle önkéntes tót zászlóalj maradt.

Windischgrätz hg. Hatvanba érkezvén, felháborodással vette a jelentést egy Schlickhez küldött tiszttől, hogy utközben

huszárokra bukkant, mi arra mutatott, hogy e tábornok a parancsot, hogy 25-én Gyöngyösön legyen, nem kapta. Nemsokára Schlick futárja érkezett Hatvanba, s azt a hirt hozta, hogy a hadtest a Schulzig hadosztálylyal Pétervásáron, a Pergen és Fiedler dandárok Erdő Kövesden és Nádujfaluban és a Parot dandár Verebélyen és Pásztón áll és hogy Schlick 25-én is ott fog maradni és csak 26-án akarja Egert megtámadni. Windischgrätz most megparancsolta Schlicknek, hogy Pásztón és Patán át rögtön Gyöngyösre induljon, a legközelebb álló Parot és Fiedler dandárnak pedig egyenesen azt az utasitást küldötte, hogy 25-én Patáig és 26-án Gyöngyösig nyomuljanak, hogy ha az ellenség előnyomulna, összeköttetésbe léphessen velök a nevezett uton Szántón át Hatvannál. Ezt a parancsot a herczeg a hatvani postamester által küldötte Schlickhez; 25-én azt a jelentést kapta Schlicktől, hogy a Schulzig hadosztály 24-én reggel Pétervásáron megtámadtatott, de az ellenséget visszaverte.

Az elhatározás, hogy Schlick zöme Pétervásáron támadtassék meg, Klapkától származott, ki Dembinski elővédét képezte és az alatt, mig Windischgrätz herczeg zöme Hatvanban állott, igen csábítónak látta az alkalmat a támadás keresztülvitelére. A támadásnak közreműködőleg kellett volna történnie. Márjássy hadosztálya felével az osztrákokat a helység megkerülésével oldalban támadta volna meg, Klapka pedig a Dessewffy hadosztálylyal előlről. Csakugyan el is inditotta a csapatokat, egyuttal Dembinskit is értesitette szándékáról. Ez utóbbi nem helyeselte azt és szigoruan megparancsolta neki, hogy Schlick ellen mit se kezdjen, hanem maradjon a számára kijelölt állásban és biztositsa jobb szárnyát őrjáratok által Pétervásár felé. Klapka azonnal visszatért és Márjássynak is utasitást küldött a visszavonulásra, de ez a vitéz ezredes, ki már a támadási pontig érkezett és hasztalan várt az adandó jelre, reggeli négy órakor 5 gyalog, egy lovas századdal és 4 ágyuval rátört Schulzig hadosztályára, a helységbe nyomult, hol az első pillanatban borzasztó zavart okozott, mely alatt emberei több ellenséget levertek és foglyokat ejtettek, valamint több lovat is elfogtak. Midőn azonban Schulzig csapatai öszszeszedődtek, Márjássy némi veszteséggel visszaveretett.

Ez megnyugtatta Windischgrätz herczeget, de e vállalkozás komoly következései komolyan tárgyaltattak a cs. kir. főhadiszálláson. Február 25-én Schlick a tábornagy meghivására Gablenz táborkari őrnagy és Török gróf lovas százados kiséretében megérkezett, hol a legközelebbi hadmüveletekről tanácskoztak.

E találkozás alkalmával Windischgrätz megtudta, hogy Schlick 23-ka óta a kapott parancs daczára, kivévén a Parot dandárt, valamennyi csapatával állásaiban maradt ahelyett, hogy Gyöngyösre ment volna. Schlick ezt az utak rossz állapotával és az élelmezés nehézségeivel indokolta. Minthogy az ut Pásztóról Gyöngyösre a magyar hadsereg közelsége miatt nem volt többé tanácsos és Windischgrätz nem akarta előnyomulását, Schlickkeli összeköttetését függővé tenni, nem maradt más hátra, mint az utóbbinak merész eszméjét elfogadni, ki azt javasolta, hogy a helyett, hogy Pásztón át a rosszabb uton indulnának Gyöngyösre, a siroki hegyi szoroson át Verpelét felé induljanak, hová 26-án bizonyosan megérkezik. E napon korán reggel hagyta el Schlick a főhadiszállást, hogy hadtestét azonnal utnak inditsa.

26-án a cs. kir. II. hadtest Gyöngyösről és Árokszállásról Kápolnára és Kaálra indult. Ezt követte a Schütte dandár a tüzérségi főtartalékkal. Gyöngyösön, hová Windischgrätz 26-án érkezett, a főhadiszállás és más katonai intézetek őrizetéül két gyalog és egy lovas század maradt. Nem sokára a Parot dandár is ide jött, mely épugy Parád mint Verpelét felé czirkálókat küldött ki, mivel a közeli Mátrahegység és Schlick mozdulatai a figyelmet fölkeltették. Jobb szárnya fedezéséül a tábornagy a Jellacsics-féle hadtest összetett egyik dandárát Zeisberg vezérőrnagy parancsnoksága alatt jelölte ki, mely Eörsre érkezett és utasitása volt Hevesre menni, hogy a magyarok mozdulatairól e város előtt hireket nyerjen és azokat rögtön közölje a tábornagygyal és ha sürgősek, szállitsa Wrbna altábornagyhoz.

Most áttérünk azon intézkedésekre, melyeket a tábornagy a Tarna felé nyomulása előtt tett. Ramberg altábornagy utasittatott, hogy a főhadsereg támadását Kassánál Miskolcz felé

való előnyomulással, tehát a magyar hadsereg hátában támogassa. Thodorovich tábornok értesittetett, hogy a Dietrich dandár, mely vele közreműködött, a főhadsereghez vonatott, ő tehát álljon el Szeged felé nyomulásától. Nugenthoz pedig ismételve utasitás érkezett, hogy azon 3000—4000 embert, kiket Komárom jobb ostromzárolására kellett volna küldenie, most 23-án Battinában készen tartsa, és hajókon Pestre küldje, szükség esetén pedig csatlakozzék a főhadsereghez. A Battinára ezen 4000 ember felvételére küldött vontató-hajókra Kalocsa vidékén ágyukkal lőttek, ennélfogva Tolnáról egy zászlóalj indult oda, honnan a magyar elkülönitmény ágyuival időközben Szegedre ment. Jellacsics meg volt bizva, hogy Gramont, Karger, Rasztics gyalog és Ottinger lovas dandárával, összesen 9 zászlóaljjal, 16 lovas századdal és 45 ágyuval a Szolnok körüli tiszai átjárások fölött őrködjék. Hozzá, mint már más helyütt emlitettük, Nugent hadtestének, a gróf Pálffy-féle dandár 4 zászlóaljának, 2 lovas századdal és másfél üteggel kellett volna csatlakozni. Windischgrätz lelkére kötötte a bánnak, hogy Szolnokra és a tiszai átmenetekre a legnagyobb figyelmet forditsa, de azt is közölte vele, hogy a döntő perczben a Tiszavonal rá nézve alárendelt fontosságu. De ebben tévedett, mert a nyugtalanitó hirek, melyek a Tisza mögött álló magyar csapatok mozdulatairól a bánhoz érkeztek, nem voltak alaptalanok. Ezek a hirek arra inditották a bánt, hogy a Rasztics dandárt Czeglédre tegye át.

Minthogy Windischgrätz herczeg támadó hadmüveletét a Tisza vonalán teendő müködéssel is össze akarta kötni, a melynek 25-én vagy 26-án kellett volna történnie, a bán azt az utasitást kapta, hogy a magyarok birtokában levő czibakházi hidat, mely oldalról Szolnok veszélyeztetve volt, rontassa le. Ezzel a vállalattal Ottinger tábornok lett megbizva. Ez 24-én 2 zászlóaljjal, 6 lovas századdal, egy lovas, egy 12 fontos és egy röppentyü üteggel indult el Abonyból és 7 órai menet után reggel felé a hidon inneni földszorosra ért. Mesterházy, ki Czibakházán parancsnokolt és az előnyomuló Damjanichtól 1 zászlóalj és több ágyu erősitést nyert, már várta a bejelentett támadást, melynél Ottinger részéről meglepetés szándékol-

tatott. Mesterházy állása a balparton fedett volt és rendelkezésére 2 honvéd zászlóalj, a 3-dik és a 19-ik ezred, egy osztály a 6. huszár ezredből és másfél ágyuüteg állott. Reggeli 8 órakor kezdődött az ágyuzás, melynél a gyengébb, de igen jól elhelyezett tüzérség nagy előnyben volt. Ottinger a legerősebb ágyutüzben rohamra vezényelte két zászlóalját a hid ellen. Ezt a magyarok nem csak visszaverték, hanem támadásba mentek át *) és Ottingert visszavonulásra kényszeritették. Vesztesége elég érzékeny volt.

A cs. kir. hadsereg előnyomulásával összeköttetésben álló eseményeket azzal a megjegyzéssel zárjuk be, hogy Windischgrätz akkor védelmi gondolatokkal foglalkozott volna, egészen téves. Igaz ugyan, hogy csapatainak Pest előtt történt összpontositásakor a gyöngyösi uton védelmi szándékból foglalt állást, mert még nem készült el támadási intézkedéseivel és azt hitte, hogy Dembinski gyorsan fog indulni a gyöngyösi uton Pest ellen. De midőn másképp értesült, azonnal támadásra szánta el magát. Hiszen már február 18-án igy irt Schlicknek: «Minthogy most csapataimat lehetőleg összpontositani szándékozom, hogy egyesült erővel

*) Gróf Leiningen Károly őrnagy, a 3. zászlóalj és a 19. ezred egy zászlóaljának parancsnoka a hidon átnyomult, hogy üldözze az ellenséget, de néhány száz lépésnyi előnyomulás után meg kellett állania és Ottinger csapatai előtt visszavonulnia. Lovagias lévén, mint egész családja, mindig elől járt a támadásnál és utolsó volt a visszavonulásnál. Itt is ugy tett és igy történt, hogy körülvették és a 3. cs. kir. gyalogezred legénysége foglyul ejtette. Egy csürbe vitték, hol Hammer százados rutul inzultálta. Zászlóalja sebes visszavonulásában nem vette észre őrnagya hiányzását. De midőn egy tiszt fölkiáltott: «Fiuk, őrnagyunk el van fogva», a régi katonák rögtön visszafordultak és szuronyszegezve oly dühhel rohantak előre, hogy nemcsak vitéz őrnagyukat kiszabaditották, hanem Hammer századost, hadnagyát Kobusilt és több közvitézt elfogtak. Leiningen a Hammer által rajta elkövetett méltatlanságokat azzal boszulta meg, hogy elővezetésénél kezet nyujtott neki és magához hivta. Kevésbé gyöngéden bánt vele Stein ezredes, ki Hammert elővezetésénél épen nem szólitá udvariasan és kilátást nyujtott neki, hogy a hadi szokások mellőzésével igen drasztikus elbánásban fogja részesiteni. Igaz ugyan, hogy csak a dörgésnél maradt, mert Hammerrel is csak ugy bántak, mint a többi fogoly cs. kir. tisztekkel.

döntő csapást mérjek az ellenségre, ezennel utasitom méltóságodat, hogy mozdulatainak álczázása és fedezése czéljából hátvédet hagyván hátra, Pétervásáron át a legnagyobb sietséggel Gyöngyösre indúljon.» És még akkor is, midőn összeköttetését Schlickkel, mit főfontosságunak tartott, a legegyenesebb uton a Dembinskivel való összeütközés előtt kieszközölhette, a II. hadtestnek és a Schwarzenberg hadosztálynak azt parancsolta, hogy előre induljanak. Dembinski és Windischgrätz mindketten nyilt szándékkal nyomultak előre, csakhogy ez előbb védelmi állásba látta magát kényszeritve.

Forduljunk most Dembinski táborához, hogy lássuk, mi történt ott Schlick elmenekülése óta és a Windischgrätz herczeggel Kápolnánál történt összeütközés előtt.

Itt azonban még más ügyekről is kell szólanunk, melyeket előbb mellőztünk, hogy ne zavarjuk az összeköttetést a hadmüveletek leirásában, melyek azonban szükségesek a Dembinski-féle hadmüveleti terv, annak hanyag keresztülvitele és a főhadvezér viszonyának alvezéreihez megértésére, valamint Kossuth és a kormány szándékaira is világot vetnek és igy szükségesek, mivel Kossuth a támadás mielőbbi megkezdését kivánta s erre nézve irt is Dembinskinek, fölszólitván őt hadmüveleti tervének vele való közlésére. Erre Dembinski február 2-án következőleg válaszolt:

«Miután a kormány bizalma engem jelentékeny haderő élére helyezett, abban a helyzetben vagyok, hogy saját tervemmel állhatok elő. Én a dolgot ugyan fontosnak tartom és azért nem is merem szándékaimat futár által közleni önnel, de ha csak 40 órát nyerhetnék is az ellenségtől, akkor Debreczenbe megyek és önnek, elnök ur és a hadügyminiszternek élő szóval terjesztendem elő tervemet, szükségem van azonban 1-ször egy hidfőre Tisza-Füreden, 2-szor egy 40000 embert hat héten át ellátni képes élelmezési raktárra. Egyikre, mert az első csata, melyet vivandok, Mező-Kövesd és Eger közt lesz. És miután azt hiszem, hogy itt az ellenség 40000 embert állitand ellenem, gondoskodnom kell, hogy egy hasonló számu magyar sereg szükségleteit könnyen fedezhessem.»

E jóslat, mely 24 nappal később Kápolnánál teljesült, becsületére vált Dembinski éleslátásának és sokban növelte a bizalmat, melylyel a kormány képzettsége iránt viseltetett. A pontnak előre kijelölése, melyen a háboru eldöntésének történnie kellett, nem a véletlen eredménye, hanem jól megfontolt támadási hadmüvelet, mely nem enged más választást az ellenségnek, mint azon vonal körvonalában összpontosulni és működni, melyet a tervelő maga választott az előnyomulásra. Az ellenség hadászati viszonyainak olyanoknak kell lenniök, hogy ellenlökés az ellenség részéről más irányban ki legyen zárva Ebben a helyzetben volt a cs. kir. hadsereg, mihelyt le kellett mondania a támadásról a gyöngyösi vonalon történő összpontositásáig és Schlickkeli egyesüléséig. Windischgrätz herczeg tábornagynak komoly ellenmüveletre a közép Tiszánál, hogy a balpartra menjen át és Debreczenbe nyomuljon előre, amaz időben gondolnia sem lehetett, mihelyt a magyar főhadsereg a felső Tisza jobb partján pontosult össze és Miskolcz felé nyomult. Ez annyit jelentett volna, mint Pestet visszaadni. Mindazáltal Dembinski, ki a Debreczenből hozzá érkező némelykor ellentmondásos jelentések által megzavartatta magát, a támadás lehetőségére nézve a cs. kir. hadsereg részéről Szolnokon át Debreczen ellen, a maga támadásában nem tanusitott sietséget, mivel leginkább Tisza-Füredet tartotta szem előtt, mert ez átmeneti pontnál akarta a Debreczen felé vonuló osztrákokat oldalban megtámadni. Dembinski azt mondja emlékirataiban, hogy a magyar vezérek egész addig az osztrákok által diktálatták hadmozdulataikat és oly háborut viseltek, mely össze nem függő védelmi harczokban végződött. A mozdulatok diktálása az osztrákok által mindaddig, mig nagyobb magyar hadsereg nem volt együtt, magától érthetőleg az osztrákok központositott támadásából eredt. Dembinski az ellenkezőről akart minket meggyőzni és mint támadó az osztrákokra kényszeriteni a mozdulatokat, de mig Debreczenből a támadás megkezdésére nem szorittatott, ő is azt tette, mit a magyar vezéreknél egészen más körülmények közt megrótt, meg akarta várni, mit tesznek az osztrákok és ha Windischgrätz herczeg még tovább is arra várt volna, mit szándékozik Dembinski

tenni, az eldöntés nem az általa kijelölt vidéken történt volna. Dembinski Kossuthhoz intézett fennemlitett levelében már panaszkodott Klapka ellen, kinek egyéni véleményét ellenszegülésnek jelezte. Kossuth az alább következő levelekben felelt neki.

Debreczen, febr. 3. 1849.

Altábornagy ur!

Febr. 2-ról szóló becses levelére, amennyiben bizalmas természetü volt, van szerencsém szintén egész bizalmasan válaszolni, kérem önt, hogy levelem tartalmát csak személyes tudomásul vegye.

A mi engem magamat illet, én legszivesebben ezt mondanám önnek:

«Agissez Mr. le général; battez l'ennemi et n'en parlons pas, jusqu'il serait battu.»

De önnek fogalma sem lehet az olyan helyzetről, minő az enyém. Nem képzelheti azokat az örökös apprehensiókat, susceptibilitásokat stb., melyeknek naponként ki vagyok téve.

Igy tehát alig lesz elkerülhető, hogy ön az én jelenlétemben közöljön valamit a hadügyminiszterrel és a táborkar főnökével hadmüveleti tervéről; de semmiesetre sem többet, mint a mennyi elkerülhetlenül szükséges arra, hogy a többi, még külön parancsnokságok alatt álló hadtestek mozdulatai az ön müveleteivel összhangzásba hozassanak.

Tehát csak az általános irányról lesz szó, specialis részleteket alig lesz szükség emliteni — car si Vous êtes d'avis, que les operations de la guerre surtout alors qu'on commence a prendre la position, exigent un secret absolu, il n'en faut pas parler beaucoup, et moimême, je n'en veux savoir trôp. Le secret reservé dans sa propre poitrine est le mieux gardé. Voilà mon avis, Mr. le général.

Tehát mi viszont látjuk egymást s ön bizonyára lesz oly jó, hogy megérkezte után azonnal velem beszél mindenekelőtt. Csak jól számitsa ki a seregtől eltávozása idejét, nehogy távollétében valami szerencsétlenség történjék.

Mészáros barátunk, a hadügyminiszter, erre vonatkozó kérdésemre azt mondja, hogy szivesen meghallgatja az ön

tervét, s hogy a titoktartás tekintetében ön egészen nyugodt lehet.

Mi tehát majd elintézzük a dolgot. Csak arra kérem, legyen türelemmel bizonyos körülmények iránt, melyek iránt a közjó érdekében nekem is türelemmel kell lennem, kiáltványait itt küldöm.

Tisztelettel

Kossuth L., elnök.

Minthogy nem egyedül Dembinski vázolta hadmüveleti tervét, hanem a hadügyminiszterium is küldött neki egyet, ő pedig kilátásba helyezett debreczeni látogatását hadmüveleti terve közlése czéljából nem tehette meg és a hadügyminiszterium tervét illetőleg sem nyilatkozott, Kossuth fennebbi levele után február 6-án még a következőt irta Dembinskinek:

Altábornagy ur!

Miután a pillanat komolysága okvetlenül követeli, hogy a különböző hadtestek mozdulatai összhangzásba hozassanak, miután a hadügyminiszterium az altábornagy urral közölt hadmüveleti tervére ez ideig választ még nem kapott, s miután altábornagy urat a kilátásba helyezett személyes értekezlettől és az e végett szükséges ide utazástól fontos okok tartják vissza: a hadügyminiszter szükségesnek tartotta saját vezértitkárát, Stein alezredes urat azzal a megbizással küldeni altábornagy urhoz, hogy vele a nevezett ügyről személyesen értekezzék, s hogy ő az ön becses véleményét a kormánynyal és hadügyminiszterrel leendő közlés végett meghallgassa.

Szabadságot veszek magamnak altábornagy urnak erről jelentést tenni.

Debreczen, febr. 6. 1849.

Tisztelettel

Kossuth L.

A mi a hadügyminiszterium hadmüveleti tervét illeti, Dembinski azt csak hiteles másolatban kapta, de semmi sulyt sem fektetett rá. Stein iránt sem viseltetett rokonszenvvel és

bizalommal, midőn ez nála a tervvel megjelent. Tőle tudta meg csak Dembinski, hogy az eredetit hadsegéde Szathmáry százados vette át, ki két napi szabadságot kapott Debreczenbe, de nem tért többé vissza Dembinskihez, hanem a hadmüveleti tervvel az osztrák táborba szökött.

A Schlick elleni sikertelen hadmüveleteknél Dembinskinek meggyült a baja alvezéreivel. A jóindulatu Klapkával épen nem tudott megbarátkozni és neki rótta föl bünül Schlick elmenekülését. Több tekintetben érdekes egy hosszu levél eleje, melyet Kossuth e tárgyban febr. 11-én Dembinskihez intézett és a mely igy hangzott:

«Altábornagy ur! Kérem, küldje el a mellékelt levelet Klapka ezredesnek. Minél inkább kombinálom a helyzetet, annál jobban bánt annak tudata, hogy Klapka ezredes lassu menetei, főhadiszállásának Hidas-Németiből Gönczre való visszahelyezése a győzelem után és az üres Kassára való haszontalan vonulás Schlicknek egérutat nyitottak, ki most már vagy Pest felé huzódik, hogy az ellenséges haderőt 14—15000 emberrel szaporitsa, vagy pedig jobb szárnyunkat fenyegetvén még ha Pest felé hatolunk is, arra kényszerit, hogy egy hadtestet hagyjunk hátra, mely elég erős legyen őt sakkban tartani, ha nem Pestnek vonulna, hanem Jablonskival egyesülne, ujolag fenyegetve Kassát vagy Miskolczot. Pedig Schlick annyira markunkban volt! Inkább még mint Roth tábornok, kit 10,000 emberével együtt elfogtunk. (Csakhogy Schlick nem volt Roth és serege nem állott horvát paraszt zászlóaljakból! A szerző.) Valóban szomoru! Most segitsen ön, tábornok ur! Ne törődjék a rövidlátó tömeg óhajtásaival; cselekedjék ön — alattasaitól a legszigorubb engedelmességet követelve — legjobb belátása szerint és segitsen bennünket hatalmas diadalra, ha mindjárt nem is döntő győzelemre. Az erkölcsi eredmény meghozza a döntő hatást. Ha Schlicket és Schulzigot ártalmatlanokká tettük volna, azt hiszem, hogy az ellenség gyors előnyomulásunk esetében alig lett volna képes ellentállani. De ha két hetet nyer, Burich 6—8000 emberrel átkél a Dunán, magához huzza a szerbek minden haderejét és veszélyezteti Szegedet, a mit mi csak erőnk szétforgácsolásával fognánk megakadá-

lyozhatni. Az ellenség összes szétküldött hadtesteit Pesten vonja össze, ott erősiti magát és nagy tulerőt állit ellenünkbe. Nem jut eszembe, bárkinek is, de legkevésbé önnek, főparancsnok ur, hadászati tanácsokat adni, de kötelességemnek ismerem, politikai nézetemet átalánosságban kimondani és ez igy hangzik: 1-ször, hogy Schlicket megszökni engedtük, az nagyon szomoru, 2-or, hogy a támadás halogatása az ellenségnek előnyére válik.»

Egy 12-ről kelt másik levél igy hangzik:

Nagyon tisztelt altábornagy ur!

Klapka ezredes derék ember, de neki egész életében sokat kell tenni, mig helyrehozza ama roppant hibáját, hogy Schlicket nem üldözte, vagy nem fogta el.

Borzasztó! Isten őt kezeinkbe adta és ő megszabadulni engedi!

Schlick most Pest felé megy. Meglátja ön. Már rég azon törte fejét, hogy a főhaderővel egyesüljön. Most már elérte czélját, mert mi nem érjük őt el többé. Klapka megérdemli, hogy haditörvényszék elé állittassék.

Hogy ujra birjuk Kassát, Abauj, Sáros és Szepesmegyékkel együtt, nagy előny, valamint az is, hogy a Görgey hadserege — remélem — már egyesült; de mind erre Klapkának nem volt szüksége, hogy az üres Kassára vonuljon be és az ellenséget oldalt elmenni engedje. Valóban borzasztó.

A hadügyminiszterium ma 5 órakor egy futárt fog önhöz küldeni. Én nem akarom önt várakoztatni, hanem ezennel tudósitom, hogy a Vecsey előhad-dandár tegnap Török-Szt.-Miklósra érkezett és a főhadtest ma érkezik oda. Ezért itélje meg önmaga tábornok ur, szükséges-e, hogy Tisza-Füredig vissza jöjjön? Én azt hiszem, hogy nem. Nézetem szerint jó volna, ha Görgey lefelé huzódnék. Ha ő megszállja Miskolczot és Gyöngyös felé való előnyomulása által magára vonja az ellenség figyelmét, a tábornok pedig Kövesdről őt a Tisza jobb partján gyors menetben követi és kellő időben Vecsey is Szolnok felé nyomul előre, az ellenséget, melynek Szolnokon fel egész Czeglédig alig van 10,000 embere, hatalmasan megverheti. Mert fájdalom, nem hiszem, hogy Schlick többé fel-

tartóztatható legyen. Egyébiránt ne hallgasson ön senkire. Tegye azt, a mit érett megfontolás után jónak tart, és verje meg valahára az ellenséget.

Ugy hiszem, sietnem kellett a Vecsey megérkezéséről való hirrel. Ő önnek parancsnoksaga alatt áll. Ennél maradunk.

Fogadja szívélyes üdvözletemet és nagyrabecsülésemet.

Február 12. 1849.

Alázatos szolgája
Kossuth L.

És Kossuth utóbbi, egészen helyes észrevetelével Dembinski is igen érthető intést kapott hadmüveleteire nézve. Aggodalmai Szeged és a Tiszavonal fölött azonban nem voltak annyira alaposak, mivel azok fedezésére a kormánynak akkor már elegendő ereje volt. A Damjanich-féle hadtest 6600 és Vécsey 5500 emberrel január 30-án már a közép Tiszához ért, Répásy és Szekulics 9000 emberrel állottak Török-Szent-Miklósnál és Tisza-Fürednél, Asbóth 4000 emberrel Ujvárosnál, Mesterházy 1500 emberrel Czibakházánál. Szegedet Hadik tartotta 600 emberrel és Gál a vonalat Zomborig 3000 emberrel megszállva, Battyhányi Kázmér gróf végre a népfölkelést szervezte Szeged környékén nagy buzgalommal. A bán rá sem gondolt, hogy kilépjen figyelő magatartásából a Tisza vonalnál, sőt attól félt, hogy mint már emlitettük, magyar oldalról fog megtámadtatni.

Mindazáltal Dembinski még akkor is tartott a cs. kir. hadseregnek a Tiszán át leendő előnyomulásától, midőn azt irta neki Kossuth, hogy Windischgrätz valamennyi elkülönitett hadtestét és csapatát Pestnél pontositja össze, sőt hogy egyszer mindenkorra meghiusitsa az ellenség állitólagos szándékát és ment legyen a kormány székhelye miatti gondtól, a kormány Tisza-Füredre költözködését hozta Kossuthnál javaslatba.

Nem látjuk szükségesnek e terv helytelenségét bizonyitgatni és csak azt jegyezzük meg, hogy Kossuth hallgatással mellőzte Dembinski ez eredeti tervét.

Tekintettel a Görgey és Dembinski közt uralkodó viszonyra, hogy a későbbi eseményeket megvilágitsuk, hangsu-

lyoznunk kell itt némely mozzanatokat. A mi Dembinski főparancsnokká nevezése alkalmával Görgey hadtesténél történt, már emlitettük és csak azt teszszük hozzá, hogy Szemere kormánybiztos Dembinskit különösen figyelmeztette, hogy ama hadtest tisztjei nem akarnak alatta szolgálni. Dembinski azt felelte, hogy ő nem zavartatja magát ez által magatartásában, s igyekezni fog előzékenysége és sikerei által ragaszkodásukat és bizalmukat megnyerni. A bevezetést ehez egy magánlevél képezte, melyet kineveztetését tudatandó Görgeyhez intézett. E levél igy hangzott:

«Tábornok ur! A kormány megtisztelő jelét adta irántam bizalmának, midőn az ország fegyveres erejét az én parancsnokságom alá helyezte. E bizalmat nem igazolhatom egész bizonyossággal a haza javára, ha nem nyerek bizonyosságot a felől, hogy alattasaimnál is hasonló bizalomra számithatok. Mondja meg tehát nekem katonai őszinteséggel mint bajtárs, számithatok-e bizalmára? Dembinski, altábornagy.»

Dembinski ez előzékeny levelére semmi választ nem kapott Görgeytől. Ez illemellenes mulasztás volt és mivel a két tábornok egymást még épen nem ismerte és nem volt ok e levél ignorálására, Görgey kicsinyes haragját tanusítá Dembinski kineveztetése fölött. Nemsokára meg is indult az ujjhuzás Dembinsky és Görgey közt. Azon parancsra, hogy hadteste zömével Miskolczra induljon, és Kassát csak kis csapattal szállja meg, Görgei ezt irta: «Altábornagy ur! Vettem parancsát, melyben meghagyja, hogy seregem zömével Miskolczra jőjjek és Kassát csak egy kisebb csapattal tartsam megszállva. Ezt lehetetlen tennem, mert seregem alig tesz ki 15,000 embert. Különben is figyelmeztetnem kell önt Kassa és Eperjes fontosságára, miután ezek biztositják összeköttetésünket Galicziával. Ha Kassát elhagyom, a Szepesség jó szelleme egészen elvész. Mind ezek oly megjegyzések, melyeket oly tapasztalt hadvezér, mint ön, méltánylat nélkül nem hagyhat; ha azonban ön ezek daczára is megmarad parancsa mellett, akkor természetesen engedelmeskedni fogok. Görgey tábornok.»

E levélre Dembinski következő választ adott: «Tábornok

ur! Vettem levelét. Önnek teljesen igaza van. Kassa és Eperjes fontos helyek, Debreczen és Nagyvárad azonban még fontosabbak. A Szepesség szelleme, valamint az egész országé is, csak egy nagy nyert csata után emelkedhetik föl. Hogy a csatát megnyerjük, egyesülnünk kell. Azt irja ön, hogy Kassát nem tarthatja, ha seregének zömével Miskolczot kell megszállania. Ez is igaz, ha önnek csak 15000 embere van. De én azért intéztem önhöz ama parancsot, mert a kormány által hozzám intézett kimutatás az ön erejét 22000-re becsüli. De minthogy ön olyan gyenge, azonnal ki fogja üriteni Kassát és Miskolczra és a környékében fekvő falvakba vonul. Főhadiszállását kérem Miskolczon üsse föl. Dembinski, altábornagy.»

Görgey engedelmeskedett Dembinski csipős szavakban adott parancsának és két hadoszlopban indult Miskolcz felé. A jobb hadoszlop a Pöltenberg (előbb Piller) és Guyon hadosztályokból állott és február 20-án Edelény vidékére kellett érnie. A bal hadoszlop Aulich és Kmety hadosztályaiból volt alakulva. Dembinski parancsára azt jelenté, hogy hadosztályát elinditandja és az azok számára kiállitott menetterveket be is nyujtotta, melyek, mint Dembinski mondja, tapasztalt táborkari kezelésről tanuskodtak Görgey hadtesténél. A létszám-kimutatásokból végre Dembinski tájékozhatta magát a rendelkezése alatt álló erőkre nézve. A jobb hadoszlop Pöltenberg és Guyon alatt Szepsin át a Bódva völgy mentében lefelé ment és 20-án Szikszóra érkezett.

Dembinski időközben megtette további intézkedéseit hadserege összpontositására az Egerből Gyöngyösre vezető uton. A Kazinczy-hadosztály 16-án Sajó-Szentpéterre, Márjássyé Kazáról Miskolczra, Klapka és Dessewffy hadosztályai Harsányra tétettek át. Klapka a hadászati helyzet méltánylásánál fogva azonnal Mező-Kövesdre ment a helyett, hogy Harsányra menjen, a hová Dembinski parancsánál fogva mennie kellett volna. Miután a menet irányában tett önkényes változtatást bejelentette és indokolta, Dembinski a következő lakonikus parancsot küldötte neki: «Kérem önt egyszer mindenkorra, hogy ha én Harsányt irok, Harsányt értsen és ne Mező-Kövesdet.» — Répásy hadteste, mely

a Szekulics és Hertelendy hadosztályokból állott, Tisza-Füredre rendeltetett és Török-Szentmiklóst Vécsey csapatai szállották meg. Répásy utasittatott, hogy Szekulics hadosztályát Poroszlóra helyezze el és ez előcsapatait Mező Kövesdre és Maklárra tolja elő.

A hadügyminisztertől Dembinski egy 16-án kelt levelet kapott, melyben közlötte ez vele, hogy a közép Tiszáról semmi veszély nem fenyegeti, mert Theodorovich Windischgrätz utasitása daczára nem fog támadni, ennélfogva Szegedre indult, de Uj-Szegednél a Hadik alatti 7. hadosztály megverte és Szőregen tul üldözte. A levél végén pedig ezt mondotta Mészáros: «Ily körülmények közt, tegye meg altábornagy ur a szükséges intézkedéseket, mint a haderő főparancsnoka a Tiszánál, a hadügyminiszterium azonban figyelmeztetni akarja önt, hogy a Tiszának nem sokára bekövetkező áradásai minden támadási hadmüveletet meg fognak neheziteni, mig a védelem a Tisza mögött vagy a Tisza partjain éhségre fogna vezetni. Ennélfogva a kombinált támadó mozdulat a főváros felé a legnagyobb fontosságunak és szükségesebbnek tünik fel, mint valaha. — Dembinski hadmüveleti terve ugyis kombinált támadás volt, mint azt a kormánynyal már közölte. A Windischgrätz alatt a Tarnánál álló osztrák hadseregre történendő főtámadással egyidejüleg tüntetésnek is kellett volna Szolnokról a vonal mentében a fővárosok ellen történni. E terv alapeszméje jó volt, csakhogy a szándékolt támadás nem illett össze az ellenség mozdulataira való örökös várással. Mészáros még inkább sürgette a dolgot, Kossuth pedig mindig türelmetlenebb lett és 21-én megint a következő levelet intézte Dembinskihez:

Altábornagy ur!

A hadmüveleteket az ön belátására bizva, csak arra szoritkozom, hogy az altábornagy urat ismételve sürgősen felkérjem, miszerint azon ponton, a melyen legbiztosabban hiszi a sikert, nyujtsa mielőbb egy nyert csata eredményét a szegény hazának, mert az idő sürget és az ellenség időt nyer, hogy hadmüveleteit keresztül vigye, melyek minket csapásról-csapásra tönkre fognak tenni.

Igy tudósitnom kell az igen szerencsétlen eseményről,

hogy t. i. Eszék vára, melyben 5000 főnyi helyőrségünk volt, 300 ágyuval és 2400 mázsa lőporral, gyáván és néhány áruló tiszt megszökése folytán megadta magát, egyedül azért, mert látta, hogy a Duna mögötti vidéket egészen zsákmányul engedtük oda és a velünk való közlekedéstől elszakitva, rossz hirek által elrémitve, azt hitte, hogy segélyt nem kaphat. Hasonló okból esett el Lipótvár és Komárom iránt is nagyon aggódom.

Mind ez szükséges eredménye ama kényszerüségnek, mely minket arra inditott, hogy erőinket itt összpontositsuk, de ez összpontositásnak czélja az volt, hogy egyesült erővel megkezdjük a támadást és megverjük az ellenséget; mert, ha már feladtuk az országnak kétharmad részét csak azért, hogy összpontositsunk, de aztán a védelemre szoritkozunk, akkor lépésről-lépésre elveszitjük szilárd pontjainkat, melyek az ellenséget arra kényszeritették, hogy erőit szétforgácsolja és az ellenség mindinkább egyesiti csapatjait ellenünk, akkor aztán a támadás mit sem fog nekünk használni.

Igy pl. mig Lipótvár tartotta magát, Simunich kénytelen volt Nyitrán maradni, alig bukott el a vár, azonnal jött, hogy Schlick-kel egyesüljön és már most tán 6—8000-rel több ellenség áll szemben önnel.

Szóval, ha mi az ellenséget müködni engedjük és positióinkat megtartva, csak védekezünk, nem látok semmi lehető eredményt, kivált miután időveszteség folytán az ellenség egymásra előnyöket viv ki, melyek minket haderőink elforgácsolására kényszeritnek stb.

Ezért még egyszer, igen tisztelt altábornagy ur, verje meg valahol az ellenséget és támadjon időhaladék nélkül.

A pénzes futár boszant. Hogy önt ne hozzam zavarba, küldöttem kézi pénztára számára 10,000 frtot, hasonlókép a hadsereg szükségleteire Jacklassányi (?) urhoz 60,000 frtot stb.

Valódi szerencsétlenség, hogy a hadsereg létszámát nem tudni, Görgeyt egyedül oly erősnek tartom, mint Schlick, Schulzig és Simonics együttvéve; de ő a minisztériumhoz egy kimutatást küld 19,000 emberről és önnek azt irja, hogy alig van 15,000 embere; már most melyik igaz?

Az ön hadseregénél egy törzskari tiszt sem mozdittatik elő a hadtestparancsnokok javaslata nélkül és egy tábornok sem a nélkül, hogy ön ezt kivánná.

Görgey azonnal osztálytábornokká neveztetik, mihelyt ezt ön javaslatba hozza.

Klapkát haszontalan menetéért és lassu előnyomulásáért kérdőre vontam. Ő azt mondja, hogy neki csak egy dandára volt, az ő hadteste nem volt Kassán; azt mondja, azért ment lassan, mert az altábornagy ur neki csak demonstrativ és nem valódi üldözést parancsolt, daczára, hogy ő az utóbbi nézeten volt és midőn ön neki erősitést küldött, már késő volt.

Ha Görgey megteszi kötelességét, nem aggódom az egyesülés miatt, mert ő elég erős arra, hogy az ellenséget megverje, kivált ha ön is támogatja őt alólról. Nagyon örülnék, ha már azt hallanám, hogy egyesültek és még inkább akkor, ha megküldené nekem a hirt, hogy Schlicket megverte.

Ha ez megtörténnék, akkor minden jól van, remélem, az altábornagy ur fel fogja használni a győzelmet és nem engedendi, hogy a megvert ellenség összeszedje csendesen magát. Egy futamodásnak indult sereg nagyon gyenge dolog; mi gyakran győztünk, de soha sem használtuk fel kellőleg a győzelmet, ez volt tábornokaink hibája.

Isten áldja meg excellentiádat!

Febr. 21-én.

Kossuth L., elnök.

Kossuthnak valóban igaza volt, hogy a támadás megkezdését sürgesse. Fordulat az átalános hadihelyzetben nagyon szükséges volt és Dembinskinek négy hadtest állott rendelkezésére, melyekkel erősen működhetett. Már nagyon is itt volt az ideje. A két vár, Eszék és Lipótvár, elestek, Erdélyben a szenvedett vereség után kedvező fordulat állott ugyan be, hogy a piskii győzelem után ismét támadólag lehetett föllépni, de ez ország visszahóditásáig még sok tenni való maradt hátra. Végre a mindig nehezebbé váló élelmezési viszonyok a már anélkül is kizsákmányolt tiszai területen, egy döntő csapás tételét parancsolták, hogy a főváros és a Dunavidék birtokába lehessen jutni.

Miután Dembinski Schlick már emlitett előnyomulásának Sajó-Szent-Péternél történt megjelenése által utját állta és őt viszszavonulásra kényszeritette, ismét Miskolczra ment, hol megtette intézkedéseit a hadseregnek a Tarnavonal felé nyomulására. Ennek keresztülvitele után a magyarok 22-étől 26-áig egymás után a következő állásokat foglalták el: Magán a Tarnavonalon a Dessewffy-hadosztály Klapka hadtestéből Verpelétnél a sirok szoroshoz előre tolt osztályokkal arczczal Schlick ellen, a Pöltenberg hadosztály Görgey hadtestéből Dőbrőnél, Márjássy hadosztálya Klapka hadtestéből Kápolnánál, a Szekulics hadosztály Répásy hadtestéből Kaálnál. E hadosztályok mögött állott Schulcz hadosztálya Klapka hadtestéből Egernél és Baktánál, Guyon és Kmety Görgey hadtestéből Maklárnál; Mező-Kövesdnél és Ábránynál, Hertelendy hadosztálya Répásy hadtestéből Poroszlónál és Tisza-Fürednél. Aznap tehát az első harczvonalon csak négy hadosztály volt 17,000 emberrel az összes 38,000 főnyi erőből, mely Dembinski hadseregét képezte. Az első harczvonal az előbbitől 5 mértföld távolságra állott, tehát két kis, vagy egy erőltetett menetre. A mint a csapatok ezen fölállitásából következik, különféle hadtestek hadosztályai össze voltak vegyitve, s igy saját parancsnokaik vezényletétől elvonva. Dembinski ugyan az uj harczrendnél fogva jogositva volt a csapatok ily alkalmazására, de ezt azonnal, még pedig döntő pillanatban fölhasználni nagy hiba volt.

Kossuth ki már türelmét vesztette, a kápolnai csata előtt még a következő levelet intézte Dembinskihez:

Altábornagy ur!

Tehát ujra semmi ütközet és már 23-ka van.

Már kezdem elveszteni bizalmamat igazságos ügyünk szerencsés kimenetele iránt. Az időveszteség megöl minket. A fegyelmetlenség elharapózik, egy siker több fegyelmet hoz létre, mint egy heti organisatió.

Örvendek, hogy Görgey hadseregével az egyesülés megtörtént. Én azért nem féltem, mert azt hittem, hogy Görgey hadteste egymaga is szembe szállhatott volna Schlick hadtestével, de szerencse, hogy végre már egyesülve vagyunk.

most már nincs akadály a támadás megkezdésére és kérem is ezt időhaladék nélkül.

Azt mondják, hogy Schlick minket megkerülhet és Ungvárra vonulhat. Én ezt nem hiszem, ez őrült lépés volna tőle, mert Windischgrätztől elszakitná magát és mi kellő időben elég haderőt tudnánk vele szembeállitani, hogy őt a Tiszába, vagy az országból kiüzzük.

Csak egy nyert csata, aztán minden jól van. Sajnálattal tapasztalom, hogy engedetlenségről panaszkodik. Ezt semmi esetre se türje, állitson mindenkit hadi törvényszék elé, a ki engedetlennek mutatkozik: az engedetlenség lázadás, erre pedig halál van kimondva.

Ha ön e felől nem irhat nekem semmi megnyugtatót, magam fogok a hadsereghez menni, hogy a nemzet nevében megszilárditsam a fegyelmet. (Az eredeti levelen e helyüt Dembinskinek következő sajátkezü széljegyzete olvasható: «Szerencsétlenségemre, valamint Magyar- és Lengyelország szerencsétlenségére az igéretnek hitelt adtam . . . . . . Dembinski.)

Az ön segéde Molnár, mint az áruló tábornok: Eszterházy segéde elvesztette az ország bizalmát, csodálkoznak a felett, hogy ismét bizalmi állást kapott; ez nem az én tudtommal történt, ő nem a főtábornok közelébe való, távoztassa el őt.

Várva az ön hirét, tisztelettel maradtam 23 febr.

Kossuth L., elnök.

XXIV.

A kápolnai csata szinteréről. — A február 26-iki és 27-iki kápolnai csata. — A magyar hadsereg visszavonulása. — Lovassági ütközet Mező-Kövesdnél. — A magyar hadsereg folytatott visszavonulása a Tisza mögé. — Visszavonulási ütközet Eger-Farmosnál.

A szintér, melyen a két napi kápolnai csata lejátszódott, a Tarnavölgye s a folyó két partján északról délre elvonuló dombok voltak, melyek a Mátrahegység ágazatai. A dombok, melyek a Tarnavölgy bal partjának határát képezik, erdősek és majdnem mindenütt alacsonyabbak a jobbpartiaknál. Ezek a magaslatok majdnem mindenütt beültetvék. Eger és Kerecsend felé erdősek. Ezeken több nagyobb major is van, melyek támpontokat képeznek. Siroknál, hol a Tarna a hasonnevü völgybe folyik, kezdődik a szoros, honnét a meredek partok által körzött ut Pétervásárra vezet és itt a terület kitágul. E szoroson át, hol csak keskeny hosszu hadoszlopokban haladhatni előre, Schlicknek hadtestével át kellett mennie, hogy a torkolatnál az ellenség szemeláttára bontakozzék ki Siroknál és a Tarnavölgyben egyesüljön Windischgrätzczel.

A talaj átalánvéve homokos, de a nyugati magaslatok alján erdőségek vannak, jelesül Döbrőnél és Kompoltnál, melyeknek mind a két állásra nézve különös harczászati értékük van. A Tarna kis folyó, mely csak meredek partjai, iszapos medre és az ezen évadban beálló áradás által képez akadályt. A Tarnával párhuzamosan, a harcztér közepétől kezdve van a Csörszárka — melynek a XIII. században a hagyomány szerint rendeltetése az lett volna, hogy mint csatorna a Dunát a Tiszával összekösse, — ezen árok délfelé vonul és egyesül

a Tarnával. E folyóhoz közel fekszenek Verpelét, Felső-Döbrő, Kápolna és Kaál a bal, Alsó-Döbrő és Tótfalu a jobb parton és még közelebb Kompolt. A magyar hadsereg állása kulcsát az eger-gyöngyösi országut mellett fekvő Kápolna helység képezi, mely körül a Tarna folyik és ezen át kőhid vezet.

A terület, melyet Dembinski a csata elfogadására választott, egy meglehetős jó védelmi állással biró csatatérnek egészen megfelel, és nagyobb tarthatási biztositékot nyujtott az arcz fedezésére és jó támpontokat a szárnyak számára, valamint előnyös fogadási állást a kerecsendi magaslatokon. Miután az osztrákok felé irányuló magaslatok a terület fölött uralgottak, igy a magyarok ezeken a magaslatokon foglaltak állást. De a vonal kiterjedése, melyet megszállottak, nem állott erejökkel arányban, mert balszárnyuk Kaálnál állott, a közép had Kápolnánál és a jobbszárny Verpelétnél, előretolt elkülönitménynyel Sirokig, minthogy a csata első napján a magyar hadseregből csak négy hadosztály, mintegy 17,000 ember állott a Tarna vonalán, igy majdnem két mértföldnyi távolság mellett a fölállitásnál alig jutott egy ember egy lépésre.

Itt egyébiránt meg kell jegyezni, hogy Dembinski a négy hadosztály előretolásánál nem az első harczvonalat szándékozott helyreállitani, mert február 26-án az őt Egerben megvendéglő kanonoknál ép oly keveset gondolt csatára, mint Windischgrätz herczeg, ki csendesen időzött Gyöngyösön. De tábornokai ezuttal nem várták megérkezését és parancsát, hanem támadtak, mihelyt az ellenséget megpillantották.

Szekulics a bal szárnynyal a Tarnán át az osztrákoknak elébe, Márjássy, ki azonnal összeköttetésbe tette magát Szekulicscsal, a kápolnai lejtőkön foglalt állást, Pöltenberg Döbrőnél a Tarnán átment, hogy az országuton előrenyomuló ellenséget oldalban támadja, de azt a hibát követte el, hogy a Döbrő és Tótfalu közti erdőt figyelmen kivül hagyta. A jobb szárny Klapka alatt Verpeléten nem támadtatott meg és az utat Domoszló és Pétervásár közt tartotta szemmel, Idzikowski őrnagy pedig Dorokra tolatott előre. Február 26-án Wrbna

gról altábornagy a Csorich hadosztálylyal megérkezett, vele jött Schütte gránátos dandára, valamint a tüzérségi tartalék Kápolna felé. Wrbna azonnal megtette támadási intézkedéseit. A Wyss dandár, mely a hadoszlop élén haladt, jobbra bontakozott, az azt követő Colloredo dandár pedig balra az országuttól. Minthogy Colloredo bal szárnyán magyar csapatokat vett észre, dandárát balra, Bőcs felé vonta és a Pöltenberg által eleinte figyelembe nem vett erdőt Döbrőnél egy századdal megszállotta. Pöltenberg most ismerte csak be e megszállás fontosságát, mely körül makacs harcz fejlődött. Pöltenberg legelőbb is egy zászlóaljat két ágyuval küldött az erdő ellen, mely abba be is nyomult, de a megerősitett vadászok által ismét kiveretett. A harcz lefolyása alatt Colloredo egész dandárát lassankint az erdőbe vonta, melyet Pöltenberg az 1., 14. és 31. honvéd zászlóaljak vitéz támadása daczára nem birt elfoglalni, mert még egy Gyöngyösről Wrbna oldalfedezésére rendelt elkülönítmény is részt vett a harczban Colloredo dandárából. Az erdő tehát a magyarokra nézve elveszett.

Mivel az erdő megszállása által a hézag a Colloredo és Wyss dandár közt igen nagygyá lett, Csorich hat üteget a tüzértartalékból és a Schütte dandárt küldötte annak betöltésére.

A derékhadban erős ágyuharcz fejlődött ki, mely uj ütegek bevonása által mindinkább erősebbé lőn. Márjássy oldalán öt, osztrák oldalon hat üteg állott tüzben. Amazok által az első üteggel előre küldött ellenséges lovasság szenvedett sokat. Itt is a Kompolt közelében levő erdő lett a küzdelem központjává. Ez az erdő választotta el a Wyss-dandárt a jobbra távolabb harczoló Schwarczenberg hadosztálytól, mi Márjássyt arra inditotta, hogy a hézagba benyomuljon. 3 honvédzászlóaljjal, 5 huszárszázaddal és 2 üteggel, szilárd magatartásban annyira nyomult előre, hogy majdnem egyenlő vonalba jött Wyss második harczvonalával. Ekkor a császáriakra válságos mozzanat állott be e ponton. Wyss egy dzsidás osztályt küldött támadásra, mig ő maga egy lovas üteg által támogatva és egy röppentyü üteggel oldalban támadott. A dzsi-

dások egy honvéd négyszöget szétszórtak és egyes előre küldött huszár századok ellen is tartották magukat. Azalatt néhány uj ellenséges üteg jött előre, melyeknek sikerült Márjássy bal szárnyáról az ágyukat elüzni, mi által csapatai némileg zavarba jöttek. Ezt Wyss uj lovassági támadásra használta föl, melyet azonban Márjássy négy császárhuszár század élén véresen vert vissza. Este felé volt már, midőn Márjássy a maga csapatait a második állásba vonta vissza Kápolna előtt. Az ágyuzás egész éjig tartott és egy röppentyü üteg hasztalanul igyekezett a helységet fölgyujtani. A Schwarzenberg hadosztály, mely Árokszállásról elővédével Kaál felé indult, már egy mértföldnyi távolságra e helytől Szekulics előretolt huszár csapataira bukkant, melyek a dzsidásokkal rövid ideig tartó összecsapás után zömükhez vonultak vissza. Szekulics a maga állását Kaál előtt a Tarna és a Csörsz árka közt választotta, még pedig ugy, hogy ez és a maga állása közt 1200 lépés távolság volt. Csapatai jól voltak fölállitva, ágyui vonala előtt igen előnyösen elhelyezve, Schwarzenberg a Wysseli összeköttetés helyreállitására az Auersperg vértesek egy osztályát és egy fél üteget küldött a kompolti erdő felé és egy század határőrt be az erdőbe, a Dietrich dandárt a Csörsz árkától keletre küldé, míg a lovasság Bellegarde gróf alatt kelet felé nyomult át az árkon. E mozdulatot a mindkét szárnyon fölállitott ütegek erősen támogatták, melyeknek tüzét Szekulics ütegei hathatósan viszonozták.

A császári lovasság némely támadásain kivül, melyek a huszárokéival váltakoztak, az ütközet a magyar bal és az osztrák jobb szárny közt hosszasan tartó ágyuzással végződött, melyben valamennyi üteg résztvett. Mindkét oldalról Szekulics megtartotta a maga állását.

Zeisberg dandára, melynek rendeltetése volt a jobb szárnyat támogatni, az nap nem érkezett Hevesre, hanem csak Mérára és Boczonádra. Azonfelül Zeisberg Gyöngyösre ment Windischgrätzhez, hogy magatartására nézve parancsokat vegyen. Helyettese, midőn Kaál felől ágyuzást hallott, dandárát Nagyutra vitte anélkül, hogy résztvett volna az ütközetben és este ismét visszament az emlitett két helyre.

A magyarok jobb szárnyán, a mint emlitve volt, nem volt ütközet, mert Schlick nem jelent meg a csatatéren. Schlick délután 1 órakor indult el Pétervásárról, hogy négy dandárával átvonuljon a siroki szoroson. A hadoszlop élén Kriegern dandára volt Schlickkel, s előnyomulásában mintegy Siroktól egy órányira Idzikowskira bukkant.

Ütközet fejlődésére a szük szorosban gondolni sem lehetett, de Schlick előcsapatai Idzikowskit visszaszoritották és midőn ez visszavonulásában Sirokot megszállotta, már bealkonyodott. Schlick két határőrvidéki zászlóaljat küldött a szoros baloldalán levő magaslatokra és azok midőn besötétedett, borzasztó hurrah kiáltások közt vonultak be Sirokra. A sötétség és a meglepetés hatása alatt Idzikowski nyakra-főre visszavonult ugy, hogy a Tarna-hidakat használhatlanné tenni elmulasztotta és a valóságos visszavonulási irányt eltévesztette, mert ahelyett hogy Verpelétre menne, mellékuton Egerbe indult. Ez Schlickre nézve nagy előny volt, mert még azon éjjel két zászlóaljat küldött Szent-Máriára előőrsül, melyek után még két századot és egy utász csapatot küldött támogatásul, s ezeknek a hid fölött kellett őrködni.

A siroki szoros kijárásának elfoglalása a legnevezetesb mozzanat volt, midőn a kápolnai csata első napja leáldozott, mert a közép hadban és a magyar bal s az osztrák jobb szárnyon egy talpalatnyi terület sem lőn nyerve vagy vesztve. Csak Pöltenberg hagyta magát őrjáratai téves jelentése által, melyek szerint Kápolnát az osztrák csapatok foglalták el, arra birni, hogy döbrői állását elhagyja és Kerecsendig vonuljon vissza. Ily jelentésnél a parancsnoknak a kiséretében levő tisztek kiküldése által, vagy pedig ha a távolság nem nagy, személyesen kell meggyőződni a tényállásról.

Dembinski 26-án délelőtt tudósitásokat kapott az osztrák főhadsereg gyöngyösi és árokszállási állásairól, és mint maga mondja, örvendett a nemsokára beállandó ütközetnek, valamint annak is, hogy Windischgrätz herczeg nem a Tisza és Debreczen ellen indul!!! Schlickről még mindig azt hitte, hogy Windischgrätzczel Gyöngyösnél akar egyesülni. Ugy látszik, hogy a kémszolgálat a főhadiszálláson nem a legjobban volt szer-

vezve. És csak 26-án küldött Damjanichnak parancsot Czibakháza elhagyására és Szolnok megtámadására, Vécseynek pedig azt az utasitást adta, hogy Damjanichot Török-Sz.-Miklós felől támogassa. E pontra nézve később még többet mondandunk.

Abban a nézetben, hogy Ramberg neki Kassa felől alkalmatlanná válhatnék, Répássynak Tisza-Füredre azt a parancsot küldötte, inditana némi lovasságot Tokajra és terjesztesse a hirt, hogy Kassa ellen készül. Végre Görgeyvel, ki Bayerrel Egerbe érkezett, szobába zárkózott, hogy vele a magyar csapatok használhatásáról nyilt csatában a cs. kir. hadsereg szolgált katonái ellen értekezzék, mert nem volt abban a helyzetben, hogy azt megitélhesse. *)

Midőn Dembinski igy tudakozódott, legkevésbé sem sejtette, hogy az általa oly nagyon óhajtott pillanat nemcsak elérkezett, hanem már itt is volt. Ágyudörgés adta neki tudtára

---

*) A magyar csapatok nyilt csatábani értéke fölött Dembinski nem sokat igért magának, ha Görgey itéletét vette mérvadónak, mert mielőtt Dembinski őt 26-án bizalmasan kérdé, vajjon a magyar csapatok nyilt csatában mérkőzhetnek-e Windischgrätz császári csapataival, Görgey ezt mondá: «Excellenciád, egy világos kérdést intéz hozzám, én világosan fogok felelni: N e s z á m i t s o n ö n a m a g y a r c s a p a t o k v i t é z s é g é r e é s k i t a r t á s á r a. Rohantasson meg velök egy erdőt vagy egy falut, azt bátran keresztül fogják vinni, de ha nem sikerül az első roham, a legénység kisiklik a tisztek kezeiből; ép oly kevéssé lehet várni, hogy a legénység nyilt mezőn nyugodtan kitartsa a szuronytámadást vagy ágyutüzet.» Hogy az idegen vezért ily itélet egy magyar tábornok részéről nem kevésbé lepte meg, az magától érthető. De Dembinski kételyeit fejezte ki e fölött, mire Görgey megjegyzé: «Ha ön nem hisz nekem, engedje, hogy Bayer ezredes, ki bizonyára megbizható és iteletre jogosult ember, hasonlót állitson.» Erre Dembinski Bayer táborkari ezredest hivatta magához, ugyan azt a kérdést intézte hozzá és ugyanazon feleletet kapta. De azért Dembinski nem vesztette el reményét a magyar csapatok bátorságában és kitartásában, melyek fiatal emberekből köztük Kápolnánál 5000 ujonczból állottak, s nagyon jól harczoltak, Görgey maga is bevallja emlékirataiban. Miért kisebbitette ő idegen tábornok előtt saját csapatait ily módon, ezt nem értjük, hisz elegendő lett volna, ha a csapatok ifjuságára s eddigi tapasztalatlanságára mutatott volna a döntő ütközet előtt, anélkül, hogy a nemzet vitézségét kérdésessé tegye, melyet Dembinski a történelemből ismert és a mely nemsokára Görgey vezénylete alatt oly fényesen lőn igazolva

még az napon és abban az órában, melyben Görgeyvel és Bayerrel egy vendégszerető kanonok házában Egerben ebédelt. Az első, ki élvezetes nyugalmában zavarta, egy ur volt, ki azt sugta neki, hogy ágyudörgés hallható. Dembinski ezt éppenségesen lehetetlennek tartotta, mivel számitása szerint az ellenség még nem támadhatott. Görgey erre az ablakhoz ment, fölnyitotta azt s ő is hallotta az ágyuzást, de talán ő is tévedett. Midőn a rémes zaj mindinkább növekedett s minden kétség elenyészett, az öreg lengyel nagyon idegessé lőn, és alig birták megnyugtatni, hogy a hareztérre mehessen. Némely időrabló körülmények legyőzése után Dembinski Görgeyvel és Bayerrel végre Kápolnára jött, de már semmi rendezni való nem volt többé hátra, és vezényelni sem lehetett, mert a csata vége felé járt, Dembinski megtette intézkedéseit a csapatoknak a Tarna bal partjára visszavonására, nehány lovas portyázó hátrahagyásával és Görgey Kaálra lovagolt, hogy ott hasonlóan intézkedjék Szekulicsnál.

A hadsereget most a következő napra kellett összpontositani és a még több mértföldnyire álló Kmety és Guyon-féle hadosztályok oda vonását elrendelni és végre Aulichot Kaál felé előretolni. A parancsokat e hadosztályok jó eleve való elindulására Dembinski Egerből történt elindulásakor saját táborkari tisztjei által kellett volna elküldeni. De ő erre ép oly kevéssé gondolt, mint Görgey és Bayer és még hadsegédeit és parancsőr tisztjeit is ott hagyta Egerben. Görgey a magáét Mezö-Kövesden, hol főhadiszállása volt, hagyta. Az első, mit tábornoknak ilyen esetben tennie kell az, hogy megbizható fő- és altiszteket elszólitson csapattesteiktől, de ez sem történt.

Dembinski Görgey táborkari főnökével, Bayer ezredessel a kápolnai vendéglőbe ment, hol az intézkedéseket másnapra megtette és mivel sürgönyszolgálatra senki sem volt jelen, B a y e r e z r e d e s — mint Dembinski 1874-ben megjelent emlékirataiban állitja — vette magára e kötelességet és b e c s ü l e t s z a v á r a fogadta, hogy Egerből való elindulásakor az illető parancsokat Guyonnak és Kmetynek legkésőbben éjjeli 11 órakor megküldendi, hogy állomásaikról elinduljanak.

Ezeknek éjfél után 1 órakor kellett volna állomásaikat elhagyni. Midőn Bayer távozott, Dembinski aludni ment.

Intézkedései a következő napra igy hangzottak:

Aulich a bal szárny erősitésére Maklárról Kaálra indul és megakadályozza Szekulicscsal együtt az ellenség átnyomulását a Tarnán. Guyonnak a középhad erősitésére Kápolnára kellett mennie.

Kmety Abrányból Kerecsendre indul és ott marad mint tartalék.

A harczvonalban álló hadosztályok megmaradnak állásaikban és megtartják azokat.

Görgeyre volt bizva a balszárny vezénylete, Klapkára a jobb szárnyé, mig Dembinski magának tartotta fenn a középhadét.

Midőn Görgey Kaálról visszalovagolt, hogy Dembinskinek intézkedéseiről jelentést tegyen, ez utóbbi már aludt, ekkor arra a gondolatra jutott, hogy Guyonnak, kinek megbizhatóságát mindig kétségbe vonta, maga adja át a parancsot az indulásra. Egy tiszt, kit oda lehetett volna küldeni, nem volt kéznél Görgey állitása szerint és kevés megbizható ember volt a hadseregben. A táborban a legnagyobb sötétség uralkodott, mivel nem gyujtottak az ellenség közelsége miatt tábori tüzeket és mint tovább állitja, kérdéses volt, vajjon valaki rászánta volna-e magát a Mező-Kövesdre való lovaglásra. Nézetünk szerint ilyesmit egyszerüen meg kell parancsolni, egyébiránt Márjássy Kápolnán volt hadosztályával. Kerecsenden Görgey Pöltenbergnek megparancsolta, hogy hajnal hasadtával nyomuljon a Tarnáig. Görgey ezután folytatta utját Mező-Kövesdre, hová reggel 4 órakor érkezett meg és riadót doboltatott. Bayer a parancsokat Kmetyhez és Guyonhoz később küldötte meg, különben e hadosztály már elindult volna. Annak összegyüjtése oly lassan történt, hogy már fényes nappal volt, midőn elindult.

A késő̋n történt elindulás következtében Guyon hadosztálya csak délelőtt 11 órakor érkezett Kerecsendre, hol mint Görgey beszéli, a Guyonnál szokásos pálinkakiosztás megtörtént. Görgey a parancskiadás s a hadosztály gyülekezése után

Mezökövesdről lovagolt csak a csatatérre, hogy Dembinskinek jelentést tegyen a hadosztály megérkeztéről. Ekkor azonban Dembinski Kápolnát, mint nemsokára látjuk, már kiüritette és visszavonulását megkezdette.

Ha ezen események megbeszélésénél egész részletesen előadtuk azon körülményeket, melyek a két hadosztály késő megérkezését és a csaták elmaradását, valamint Görgey kimaradását a válság beálltáig maguk után vonták, az azért történt, mert a Görgey ellen fölhozott fővádakhoz tartozik az is, hogy ő ezt mind szándékosan követte el, hogy Dembinskit fölültesse. Nézetünk szerint ugyanis elég embert lehetett találni futárszolgálatra. Nem volt szükség rá, hogy Dembinski, Görgey táborkari főnöke által küldjön parancsokat kerülő utakon Mező-Kövesdre és Ábrányba, Guyonhoz és Kmetyhez. Minthogy Bayer ezredes hírhedt cselszövő volt és a parancsokat esti 11 óra helyett csak a reggeli órákban küldötte el. midőn Guyonnak 4, Kmetynek több mint 5 mértföldnyi utat kellett tennie Kápolnáig, minden esetre különösnek tetszik az is, hogy Görgey, ki Dembinskitől határozott utasítást kapott, hogy a várt második támadásnál a balszárnyat vezényelje, önkényt elhagyta állását, hogy Mező-Kövesdre menjen. Görgey állitása szerint a Bayer ezredes által küldött parancsőrtiszt eltévesztette az utat. Szóval mindenütt helytelen intézkedés, tévedés, félreértés, melyek csakugyan feltünnek. Ezek oly mozzanatok, melyek az elfogulatlan birálót komoly fontolgatásra kényszeritik.

Vajjon oly nagy volt-e Guyon megbizhatlansága, hogy kénytelen volt őt galléron ragadni, azon nagyon kételkedünk, hisz Guyon vette be a Branyiszkó szorost, mig Görgey Löcsén időzött.

A kápolnai csata 2. napja február 27-én.

Dembinski 26-án este közvetlenül a csata után Driquet dandárát Kápolnára tette át, a tarnai hidat annyira eltorlaszoltatta, hogy csak egyes lovasok mehettek rajta át: s egy századot és 2 ágyut állíttatott föl mögötte. 27-én reggel a Márjássy hadosztályt csatarendbe állíttatta. Aulich a maga had-

osztályával megérkezett Kaálba. Az Aulich és Márjássy közti összeköttetés fentartására egy zászlóalj küldetett Kompoltra.

A császári táborban reggel élénk mozgalom volt észlelhető. Windischgrätz herczeg reggeli 8 órakor érkezett oda. Gyöngyösről történt távozása előtt a Parot dandár 4 lovas századát Kápolna felé küldötte, többi részét pedig 3 zászlóaljat, 1 lovas századot, 1 üteget a főhadiszállás fedezésére, s egyszersmind Parád, Verpelét és Heves felé teendő czirkálás végett hagyott hátra. Windischgrätz mindjárt megérkezése után a Tarnához ment, hol, tekintettel a terület fekvésére, a Kápolna ellen intézendő főtámadásra határozta el magát, de addig még várni akart vele, mig Schlickről valami hirt hall.

Schlick reggeli 4 órakor bontakozott ki a siroki szorosból a nélkül, hogy ellentállásra akadt volna. Egyes kis csapat-osztályok, melyeket Dessewffy elég nagy távolságra állitott föl a szoros torkolatától, azonnal visszavonultak. De midőn Schlick hadtestének arcza több száz lépésnyire előnyomult, Klapka igen jól czélozó ütegei igen sikeresen tüzeltek rá. Schlick ekkor az ugynevezett Kápolnahegy mögött, mely a Tarna-hidtól mintegy 800 lépésnyire a siroki uton emelkedik, fedezett állást foglalt, mig tüzérsége a szorosból kibontakozott, ekkor aztán 5 üteget, köztük egy rüppentyü-üteget, vagyis mindössze 30 ágyut állittatott fel az emlitett hegytől jobbra, mely tökéletesen uralkodott Klapka állása fölött és a tüzérséget másfél órai ágyutüzelés után állása elhagyására kényszeritette. Ezután Schlick Verpelétre tolta előre gyalogságát és Török gróf lovas századost Windischgrätzhez küldötte azon jelentéssel, hogy Verpelétet meg fogja támadni, miután kierőszakolta a szorost és az ellenség fölött tetemes előnyöket nyert.

Windischgrätz oda utasitotta Schlicket, hogy Verpelét bevétele után a Tarna bal partján lefelé nyomuljon, hogy ott Wrbnával egyesüljön, ki Kápolnánál e folyón át fogna menni.

Klapka Verpelét mögött a magaslatokon igen jó állást foglalt, a helységet 2 zászlóaljjal szállotta meg és a völgyben

egy fél hat fontos üteget állitott föl a Tarnahid érintésével. Azon elkülönitmény levonása után, mely 26-án este Idzikowski alatt a siroki szoros kijárásának föladása után Baktára vonult vissza és ezért Schulczczal csatlakozott, a Klapka rendelkezése alatt álló haderő egészben nem volt több 3600 főnyi gyalogságnál, 500 lónál és 16 ágyunál, ezek közt három fontosak is. Föladata volt Verpelétet tartani, miben Pöltenbergnek, kinek reggeli 7 órakor meg kellett volna érkezni és Schulcznak Bakta felől kellett volna őt támogatni.

Miután Schlick a legsikeresebben ágyuztatta Verpelétet, ugy hogy nehány ház kigyuladt, a Tarna két hidján történt átmenet után a Kriegern dandárt rohamra rendelte ki, mi két zászlóaljjal első sorban és egygyel a tartalékban meg is történt. Az első két zászlóalj ellen a Dom Miguel és a 43. honvéd zászlóalj küzdött, melyeknek gyenge állásuk volt és élénk utczai harcz fejlődött, melyben a két nevezett zászlóalj viszszaszorittatott, de nemsokára a tartalékban levő harmadik zászlóalj is belévegyült az ütközetbe, miután a 34. honvéd zászlóalj is a két osztrák zászlóaljra vetette volt magát s igy a harcz a magyarok hátrányával végződött. Ezek zömükre vonultak vissza. Schlick pedig Deym gróf tábornoknak megparancsolta, hogy a porosz herczeg vértes ezreddel üldözze az ellenséget. Ez a Tarnán átment és Verpelétre hatolt. Az ellentállás két császár és egy Coburg huszár század részéről nem volt elég erős, de a harcz igen elkeseredett volt. Nem sokára két Lehelhuszár század is részt vett a harczban, melyek tartalékból jöttek és bátran rohanták meg a vérteseket, de minthogy nem valamennyi huszár század vett az ütközetben részt, a vértesek győztek. Ezek előnyomulásukban a tüzérséget és gyalogságot támadták meg és egy üteget elfoglaltak s annak legénységét lekonczolták.

E válságos perczben, még pedig délelőtt 11 órakor jelent meg Pöltenberg *) a harczmezőn ; a helyzet komolyságát

*) Pöltenbergi Pölt Ernő lovag 1813-ban Bécsben született, hol atyja gazdag ügyvéd volt, ki Gácsországban két uradalommal birt. Pöltenberg 1830-ban mint hadapród lépett a hadseregbe és 1832-ben már hadnagy volt a Sándor nagyherczeg nevét viselő 4. huszárezredben.

azonnal beismerve, 4 Sándor huszár századot küldött támadásra, melyek a vérteseket visszaverték és a többi összeszedett huszárok segedelmével Verpelétig üldözték, mely alkalommal a 14. honvéd zászlóalj öldöklőleg tüzelte őket oldalba.

A középhadban ezalatt következőleg fejlődött az ütközet:

Midőn Verpelét irányából az ágyulövések hallatszottak és Windischgrätz herczeg meggyőződött, hogy Schlick a szoroson áthatolt s a magyarok jobb szárnyával az ütközetet megkezdette, parancsot adott a Kápolnánál álló magyar középhad megtámadására.

Ennek Wyss dandára által arczban kellett volna megtörténni és egy megkerülő hadosztály által Tótfalu felől támogattatni. Wyss erre nézve előkészületeit már meg is tette. A völgy jobb szélén Kápolnával szemközt 3 zászlóaljat állitott föl, a szőllőhegyekben egy vadász zászlóaljat és az országutnál két sorgyalog zászlóaljat helyezett el lépcsőzetesen.

A fölvonulást, mely egy lovas osztálylyal, 2 üteggel és 4 zász-

mely 1848-ban Bécsben állomásozott. Akkor Pöltenberg a legidősb lovas százados volt az ezredben és a márcziusi napok után századával Gráczba küldetett. Midőn ezredének más három osztálya juniusban Bécsből Magyarországra rendeltetett, a 4. osztály egész októberig Gráczban maradt. Ekkor ez is Magyarországra küldetett. Igy jött Pöltenberg Magyarországra: részt vett Jellachich üldöztetésében és azután a magyar szabadságharczban is, annak minden fázisain át egész a világosi fegyverletételig. Midőn Görgey Buda ostromára indult, ő mint a 7. hadtest parancsnoka Győrnél maradt az ellenség szemmel tartására. Junius 2-án tábornokká neveztetett ki. Védte az állást Győrnél junius végéig és hadteste fölött Görgey fegyverletételéig parancsnokolt. Görgey mint parlamentairt küldte őt az oroszokhoz, kik elég ravaszok voltak, hogy bizalmát megnyerjék. Küldetésének eredménye abból állott, hogy üres igéretekkel tért vissza, melyek mindig azzal végződtek, hogy egyelőre szépen le kell rakni a fegyvert, azután minden jól fog menni. Pöltenberg ott volt az aradi haditanácsban is augusztus 10-én, s ő is a föltétlen fegyverletétel mellett kardoskodott. Ez megtörténvén, osztotta bajtársai sorsát s első volt, ki október 6-án a vesztőhelyre lépett. Pöltenberg elegáns ember volt, noha alacsony termetü, nagy társadalmi müveltséggel birt, és egy kitünő lovas katonatiszt minden tulajdonságát egyesitette magában. Különös vezéri képzettséggel ugyan nem birt, de állását jól betöltötte, vitéz és határozott férfiu volt.

lóaljjal Tótfalu felől történt, Dembinski jóeleve észrevette, és 5 század császárhuszárral, 14 ágyuval és a Zanini-sorgyalog ezred egy zászlóaljával azonnal oda sietett. Az ellenség szemközt megérkezvén, a helység fölött uralkodó állást foglalt el tüzérségével és megkezdette a tüzelést, melyet Dembinski 14 ágyuja élénken viszonzott. Mig ez Tótfalunál történt, Wyss Kápolnát támadta meg. A csatát ágyuzás nyitotta meg, mely Wyss 3 ütege és Márjássy 6 ágyuja közt fejlődött, s következése az lőn, hogy az utóbbi kénytelen volt ágyuit a helység mögött állitani föl. De az ellenség heves ágyuzása Márjássy gyalogságát is némileg elhamarkodott visszavonulásra birta a hátul fevő magaslatokig. Wyss a magyar üteg igen élénk tüzelése daczára egy vadász és egy sorgyalog zászlóaljjal Kápolnába nyomult, hol igen makacs utczai harcz fejlődött ki.

Wyss, ki rohamát biztositva vélte látni, visszalovagolt a Tarna jobb partjára, hogy lovasságot hozzon magával az üldözésre. Dembinski, ki a gyalogság hátrálását észrevette, azonnal megváltoztatta intézkedéseit. 14 ágyujából négyet egy dombon állitott föl, mely a Kápolnáról Kerecsend felé vezető utat annyira fenyegette, hogy onnét a Tótfalun levő ellenséges csapatokat, valamint a netalán Kápolnából előtörőket is lövethette. A 10 ágyu fedezéseül a Zanini-zászlóalj küldetett, a más 4 ágyu Kápolnával szemközt, az országuton foglalt állást az eredeti állásnál, hol a huszárok állottak. Egyszersmind Aulichhoz azon parancsot küldötte, támadja meg azonnal az ellenség jobb szárnyát. Alig mutatkoztak a kaáli erdőből kibontakozó Aulich-féle zászlóaljak, midőn az erős osztrák elkülönitmény, melynek rendeltetése az volt, hogy a megkerülést vigye keresztül, azonnal elhagyta Tótfalut.

Ezt a kedvező pillanatot akarta Dembinski Kápolna visszafoglalására fölhasználni.

Márjássy utasittatott, hogy gyalogságát ismét összevonja, mit ő a leghevesb ágyutüzelés közt egész Kápolna alá vitt. Dembinski a 4 ágyut, melyeket előbb a kerecsendi uton egy dombra állittatott föl, a 2 ágyuhoz csatoltatta, melyek a hid mögött voltak felállitva és azután szakaszonkint (egy szakasznak 2 ágyuja van) kartács-sortüzet nyitott.

A helység elleni rohamra a 47. honvédzászlóaljat rendelte ki, mely az országutról nyomult előre és a Zanini zászlóaljat, melynek az északi bejáratnál kellett előnyomulnia. E zászlóalj élén, melyet Dembinski maga a legnagyobb vitézséggel és halálmegvetéssel vezetett, Mednyánszky Cézár báró fiatal tábori főlelkész, papi diszöltönyben, feszülettel kezében haladt. A 47. honvéd zászlóalj elszántan rontott előre s a makacsul védett korcsmát rohammal bevette és a védők legnagyobb részét lekonczolta. Időközben Dembinski is benyomult a Zanini zászlóaljjal a nyugati oldalon és megszállotta az első házakat. Ez alatt azonban Aulich beszüntette támadási mozdulatát és zászlóaljait ismét visszavonta az erdőbe.

Ezt a pillanatot használták föl a császáriak, hogy a helységben már-már hátráló csapataikat 2 zászlóalj által támogassák, melyek közül a Schönhals ezred egyik zászlóalja döntött. A vitéz 47. honvéd zászlóalj a legelszántabb védelem daczára sem tarthatta magát tovább és a Zanini-zászlóalj körülvéve látván magát, azonnal lerakta a fegyvert anélkül, hogy csak egy lövést is tett volna. A két zászlóalj támadása, miután megfoghatatlanul nem lőnek támogatva, nem végződhetett Kápolna bevételével.

Dembinski a Tarna-hidnál álló 6 ágyut idejekorán fölmozdonyoztatta és a legnagyobb sietséggel elhajtatta, hogy a helység bejárásánál állitsa föl, s az ellenség előretolását megakadályozza. Háromszor parancsolta meg Aulichnak a támadást, de hasztalanul. Ez volt az egyetlen nap az egész háboruban, melyben Aulich tétlenül maradt.

Midőn támadásunk Kápolnára megkezdetett, reggeli 10 óra volt, a harcz a középhadban, jelesül a tüzérségé délig tartott. Azonban a várva-várt Guyon-hadosztály nem érkezett meg. Ellenben Görgey megjelent Dembinskinél, hogy jelentse, miszerint Guyon Kerecsendre megérkezett.

Görgey még nem közeledett Dembinskihez, midőn ez őt megpillantotta és Verpelétre mutatva, fennszóval ráförmedt: «Miért nincs ön a maga állásán? A jobb szárny már visszavonul, mert ön nincs állásán.» «A jobb szárnynyal semmi közöm», válaszolt Görgey. «Én a bal szárny fölött parancsnokolok.» (A

melynél épen nem volt. Szerző.) «De én önnek parancsot küldöttem, hogy a jobb szárnyat vezényelje», jegyzé meg Dembinski. (A csata alatt történt, hogy Görgey a bal szárnyról a jobbra rendeltetett, de ő e parancsról nem tudott, mert csak ekkor érkezett a csatatérre. Szerző.) «Semmi ilynemü parancsról nem tudok», viszonzá Görgey. «Nos, tehát rögtön vágtasson Verpelétre», mondá Dembinski, mire Görgey haladéktalanul oda lovagolt.

Dembinski Guyontól is kapott jelentést, hogy Kerecsendre érkezett, hol — osztatott legyen ki pálinkát legénységének vagy sem — 6—7 órai menet után hadosztályát pihentetni volt kénytelen. Dembinski azonnal indulást parancsolt neki, hogy a Kerecsend és Kápolna közti uton fölfogó állást foglaljon. Midőn Guyon oda érkezett, két óra volt és Dembinski nem sokára elrendelte a visszavonulást, miután állását Kápolnánál nem tarthatta, mert Tótfalut és Döbrőt a császáriak foglalták el és a jobb szárny visszavonult. A Márjássy hadosztály, mely reggeltől délutánig egyedül harczolt anélkül, hogy az ellenség legkevésbé is bántotta volna, a fentemlitett magaslatra vonult vissza és Guyontól balra foglalt állást.

Midőn Pöltenberg hadosztálya a nyilt mezőkön a kerecsendi magaslatok felé vonult, egy osztrák hadoszlop tört ki Tótfaluról, hogy Pöltenberget megtámadja. Igen élénk tüzelés fejlődött, melynek Dembinski vetett véget, a midőn az öt Császár-huszár századdal az ellenség gyalogságát, melynek szárnya veszélyeztetve volt, megtámadta. Aulichnak meg volt parancsolva, hogy a hadsereg balszárnyával Tisza-Füred irányában, a poroszlói országuton egyelőre Füzes-Abony felé kezdje meg visszavonulását. Pöltenberget utasitotta, hogy a pillanatot az ütközet félbeszakitására használja föl és Guyon felé vonuljon vissza, mi meg is történt. Nem sokára megkezdette az osztrák tüzérség Guyon ellen a tüzelést, melyet ő 16 ágyujával élénken viszonzott. Pöltenberg a helyett, hogy fejlődését Guyontól jobbra eszközölte volna, a kerecsendi magaslat hátulsó lejtőjén vonult vissza. Dembinski egy parancsőrtisztet a másik után küldött Pöltenberghez azzal a paranccsal, hogy álljon meg és fejlődjék, de mind hiába.

Pöltenberg Görgeytől is kapott parancsot, ki Schlick részéről megkerüléstől tartott és ő volt most a hadsereg balszárnyának parancsnoka, melyhez a Pöltenberg hadosztály is tartozott s igy hatalommal birt. A parancsok ellentmondásos volta, épen a hadsereg czéliránytalan beosztásának következése volt. De Görgey parancsai kiadását nem terjesztette ki egyszersmind Guyonra is. Ehhez is jött egy parancsőrtiszt Görgeytől, azzal a parancscsal, és midőn Guyon Dembinskit kérdé, mit tegyen, az utóbbi a parancsőrtiszt előtt ezen nyilatkozatot tette: «M o n d j a m e g G ö r g e y t á b o r n o k n a k, h o g y a h a d v i s e l é s h e z m i t s e m é r t é s n e m p a r a n c s o l h a t o t t, a h o l é n s z e m é l y e s e n v a g y o k j e l e n.»

Most a jobb szárnyon vivott csatának további folytatására térünk át azon pillanattól kezdve, midőn Pöltenberg is belé avatkozott és Görgey ott megjelent. Miután a vértesek támadása visszaveretett, Verpelét visszafoglalása lőn czélba véve. De a helységnek szurony általi elfoglalására tett ismételt kisérletek sikertelenek maradtak. A gyalogság csak a bejárásokig jutott és hátrálni volt kénytelen. Az ellenség tulnyomó erejénél fogva tartani lehetett a jobb szárny megkerülésétől az egri ut felől. Minthogy Schulzot ideje korán elfeledték oda vonni, az ő hadosztályát föl kellett keresni és oda hozni. Klapka ajánlkozott Schulz elhozatalára, mibe Görgey beleegyezett és a maga részéről Kerecsend irányában akart lassan és harczolva visszavonulni.

Egy óráig tartott, mig Klapka Schultzra ráakadt. Dembinskinek 26-án kiadott intézkedései daczára Szalóknál megállott, a helyett, hogy a szoros megfigyelésére ott hagyott csapatok kivételével csapatai többi részével Verpelétre ment volna. Klapkának elébb kellett volna őt magához vonni, mert ő volt Görgey megérkezéséig a jobb szárny parancsnoka. Klapka ugyan még jó eleve érkezett meg, hogy a Schlick által szándékolt megkerülést megakadályozza, de mégis előbb részt vehetett volna a csatában.

A visszavonulás a verpeléti állásból a 3. zászlóaljból és egy tökéletlen ütegből álló Bulharin-hadosztály részéről rendetlenül történt; ez ugyan tulajdonképen csak a legszélső jobb

szárnyat képező fél hadosztály volt; — Pöltenbergé rendben vonult vissza. Görgey, ki ezen fél hadosztály visszavonulását, mely a Schulzczal csatlakozott Idzikowski-féle elkülönítmény által gyengült, maga vezényelte a terület czélszerű fölhasználásával, melyet utolsó védelmi állásául választott. Ez a Verpeléttől keletre fekvő s Kápolna és Kerecsend közt északról délre húzódó magaslat volt, mely az országúttól keleti lejtőn lévő erdős magaslattal végződik és uralkodik annak hátulsó része fölött. A csucstól Döbrő felé egy hosszukás domb ágazódik el, mely a magaslattal Verpelét felé nyiló szöget képez.

Görgey e dombon állította fel a Pöltenberg-hadosztályt, mi által a visszavonulási vonal fedve volt, a Bulharin-féle fél hadosztály pedig a csucsot szállotta meg, mely most utolsó támpontul szolgált. A Görgey által választott állás nagyon előnyös volt.

Miután Görgey a zavarban lévő Bulharin-féle zászlóaljakat ismét összegyüjtötte, haderejét főhadiszállása, ugynevezett oszlopával erősitette, melyet mint a feldunai hadtest parancsnoka állitott fel és amelyet tartaléknak lehetett tekinteni. Ez két század gránátosból, a német légió egy kis osztályából és a Nagy-Szombatnál szétvert, Ernő főherczeg nevét viselő 40. sorezred 3. zászlóaljának maradványából, végre az Iglónál Kiesewetter őrnagytól elfoglalt röppentyü-ütegből és 2 vetágyu-ütegből, mindegyike 4 ágyuból állott. Ezen hadoszlop Guyonnal küldetett el Mező-Kövesdről és a kerecsendi hidnál állott, mint tartalék, honnét azonban Görgey nemsokára elvonta.

Verpelét elfoglalásával és Klapkának ezen állásából történt visszanyomásával Schlick a Döbrőről előretolt Augustinetz őrnagy-féle elkülönitmény által összeköttetésbe lépett a cs. kir. főhadsereggel, jelesül Colloredo dandárával és csak a Pergen- és Fiedler-dandárok utánnyomulását várta be, hogy összpontositott támadását kettőztetett erélylyel megujitsa a magyar jobb szárnyra. Midőn a két fennemlitett dandár kéznél volt, Schulzig altábornagy a Kriegern és Deym dandárokkal délfelé, Pöltenberg állása ellen nyomult. Egy 4 gyalog-századból, 1 lovas-századból és 3 ágyuból álló elkülönitmény

Gablenz őrnagy táborkari főnök vezetése alatt a balszárny ellen nyomult azon hézagon, mely Pöltenberg és Görgey közt volt. Schlick maga a Pergen-dandárral és a lovassággal balra vonult, a Fiedler-dandár követte őt. Schlick ezen menetiránynyal saját bal szárnyát szándékolta fedezni egy netalán Egerből előnyomuló ellenséges hadoszlop ellen, valamint a magyar szélső jobb szárny megkerülését is.

Ugyanezért történt Görgey állásának nagy erélylyel eszközölt megtámadása a Schulzig és Pöltenberg közti összecsapás alatt, mivel az általános visszavonulást Dembinski már elrendelte s ez majdnem kizárólag a tüzérségre szoritkozott. Schlick Görgeyt el akarta tolni és elszigetelni, hogy a kerecsendi hidat elfoglalhassa. Görgeynek nehéz állása volt, de ő védte magát, Dessewffyt a fél hadosztály vezetésével bizván meg, mert érdekében állott Pöltenberg visszavonulását Kerecsendre fedezni, miután ez ismét a középhad visszavonulását fedezte. Görgey legalább is a két vetágyu-üteget rendelte az északi lejtő fennemlitett csucsára. A vetágyu-üteg előtt kellő távolságban 3 fontosait állitá föl.

Az ellenséges balszárny a terep mélyedését felhasználván, mintegy ezer lépésnyi távolságban feljutott a magaslatra. Ezt az előnyt legelőbb is az ellenséges lovasság használta föl, mely kémszemlére küldetett ki, de ez a háromfontosok tüzelése által azonnal elüzetett. Az ellenséges lovasság eltakarodása után, Dessewffy*) a 34. és 48. honvédzászlóaljakkal az ellenséges tá-

*) Dessewffy Arisztid 1801-ben Csákányban, Abaujmegyében született. 1819-ben mint hadapród lépett a Radetzky gróf nevét viselő 5. huszárezredbe, hol századosságig vitte. Mint többen, ugy Dessewffy is, ki képzett jeles tiszt volt, ezen állással végezte katonai pályáját, már 1839-ben mint lovas százados nyugdijaztatta magát. 1848 őt is fölzavarta saját maga által keresett nyugalmából. Dessewffy őrnagyi állásért folyamodott a lovas nemzetőrségnél, hogy hazájának szolgálhasson. Különféle harczmezőkön küzdött és épugy, mint lovas parancsnok, valamint magasb állásban is kitüntette magát és ezért gyorsan lépett elő, érdemei jutalmazásául. Eleinte az északi hadtestben alezredességig vitte és utóbb ezredességig Klapka alatt s egy hadosztály parancsnokává lőn. Május havában tábornokká neveztetett ki és ismét az északi hadsereghez jött, végre ennek a Tisza mögé vonulása után a déli hadseregnél a 10.

madó hadoszlop elé ment, mely a fennemlitett területmélyedésen át előre akart nyomulni és visszavonulásra kényszeritette azt. Ekkor Pergen egy zászlóaljat küldött azon hadoszlop erősitésére és rohamot vezényelt, de ez is visszavonulásra kényszerittetett a vetágyuk által. De Schlick lassankint megerősitette támadását, mi által Dessewffy mindinkább hátrább tolatott.

Görgey a csucs erdős lejtőjét gyalogsággal sietett megszállani, erre az épen nem vitéz tiroli vadászokat alkalmazta, kik a lovasságtól nagyon tartottak. Időközben a maga gyalogsági tömegeivel, egy 6-fontos üteggel és egy röppentyü üteggel előnyomult. A Bulharin-féle zászlóaljak futva üritették ki az egész magaslatot és a keleti erdős lejtőn menekültek lefelé. Miután Görgeynek csak a nehány száz valódi és nem valódi tiroli vadászai maradtak meg, az Ernő-féle kis zászlóaljat vonta magához, hogy az ellenséges röppentyü-üteget elfoglalja. De ezen vitéz zászlóalj, a sok ujoncz általi kiegészítés folytán sokat vesztett erkölcsi értékéből és megingott. Most Görgey ez üteg elfoglalását a főhadiszállás hadoszlopának huszárjai által kisérlette meg, de midőn ennek századosát Szeymant egy röppentyüszilánk lelőtte, a huszárok is megfordultak.

Ezen válságos perczben, délutáni 3 órakor Klapka a Schultz-hadosztály egy részével jelent meg Szalókról Pergen balszárnyán. Schlick balszárnya épen ekkor ért gyors előnyomulással a fensík aljára, midőn Klapka a magaslaton megjelent. A hegy fél magasságáig hatolt az 52. zászlóaljjal, a 42.

hadtest parancsnoka volt Dembinski alatt. A temesvári csata után hadteste maradványaival megkezdette visszavonulását Lugoson át és midőn Görgey Világosnál a fegyvert lerakta, 4—5000 emberrel, néhány lovas osztálylyal és 52 ágyuval Orsova vidékén állott. Ekkor egykori barátja és ezredbeli bajtársa Lichtenstein Ferencz herceg altábornagy felszólittatta, tenné elébe a fegyverlerakást a számkivetésnek és enyhébb elbánást igért neki. Dessewffy barátja lovagias szavára megadta magát, ki Haynaunak előterjeszté adott igéretét. Dessewffy Aradra vitetett, a hadi törvényszék kötél általi halálra itélte őt, de kegyelem utján október 6-án agyon lövetett. Midőn Lichtenstein herceg Dessewffy kivégeztetéséről értesült, heves vita támadt közte és Haynau közt, melyet az utóbbi azzal végzett, hogy kijelenté, miszerint ő enyhitette a büntetést.

honvédzászlóalj két századával és a lengyel légióval előnyös állást foglalt és élénk tüzelést kezdett 3-fontos ütegeiből az ellenség ellen. Ez nem ismervén a magyarok gyengeségét, a magaslatra fölvonult, tartalékát magához vonta, de csak ágyuzásra szoritkozott, mely az est beálltáig tartott. Görgeynek még sok baja volt tüzérsége eltávolitásával és Kerecsendre vonult, mig Klapka Egerbe ment.

A magyar bal és az osztrák jobb szárny versenyezni látszott egymással a tétlenségben. Mintha Aulich és Schwarzenberg egymásról azt gondolták volna: «Ha te nem kezdesz semmit, én se kezdek semmit», mert Aulich, ki a délelőtti órákban Görgey távolléte alatt a balszárnyon ideiglenesen parancsnokolt, miután Görgey a jobbszárnyra rendeltetett, csak nehány zászlóaljnak az erdőből való előretolására szoritkozott, melyeket azután a helyett, hogy **támadólag** lépne föl, ismét visszavont és minden adott parancs daczára tétlen maradt. Schwarzenberg pedig a Tarnán tul álló Szekulics-féle csapatokra kezdett ágyutüzelést, melyek a Tarna bal-partjára vonultak vissza, ez volt minden, mit Schwarzenberg tett. Midőn végre a magyar balszárny Dembinski parancsára visszavonult, a Dietrich dandár Kaálba nyomult, hol Szekulics hátvédével rövid ütközetbe bocsátkozott.

Guyon hadosztálya, miután Dembinski Márjássyval előre haladt, Kerecsendre vonult vissza, keletre ezen helységtől, és mint Görgey a Kmety hadosztálytól fogadtatott, mely e napra csak délután 3 órakor ért a kerecsendi keleti magaslatokra.

A magyar hadsereg visszavonulása, ugyszólván föltartóztatlanul történt, mivel osztrák részről az üldözés hat lovas századra és két lovas ütegre szoritkozott Montenuovo ezredes alatt a Kress könnyü lovasoktól, ki még azonfölül el is késett. Ő a Tarnán át akart menni Kápolna alatt, hogy egyenes irányban nyomuljon előre, de itt árkokra és mocsaras talajra talált és kénytelen volt átmenetét Kápolnánál eszközölni. Innét délkeleti irányban indult, hol Aulich hátvédére bukkant. Montenuovo ütegeit ismét felállitotta, anélkül azonban, hogy az ellenségnek valami kárt tett volna. Füzes-Abonynál az üldözést beállitotta és visszavonult.

Schlick megmaradt állásában a magaslaton, Colloredo dandára csak akkor nyomult elő, midőn már magyarokat nem lehetett látni és két ágyulövésnyire állott meg. Itt Colloredo Schulziggal közvetlen összeköttetésbe lépett; a Wyss dandár, mely egész napon harczolt, sokkal kimerültebb volt, semhogy üldözhetett volna. Schwarzenberg hadosztálya Kaálban megállott, hisz közvetlen ellenese — Aulich — üldözését ugy is Montenuovonak kellett eszközölnie. 27—28-ka közti éjjel a cs. kir. hadsereg a harczmezőn pihent s Kaál, Kápolna és Döbrő közti előörsei a kerecsendi erdőben voltak föláflitva. A magyar hadseregből Schulz hadosztálya Egerben tölté az éjet, Kmetyé, mely az előörsi szolgálatot vette át. Kerecsenden és a többiek Makláron és Szihalmon. Dembinski, ki a csata alatt horzsolást kapott a fején, főhadiszállását Makláron ütötte föl. A hadsereg kipihenhette a nap fáradalmait, de kevés ennivalót talált. Dembinski egy 60 huszárból álló kis elkülönitményt rendelt Miskolczra, hogy a városi hatóságnak az előfogatosok behajtásánál segitségül legyen s élelmiszereket szállittasson. Görgey azonban a huszárokat osztályaikhoz küldötte és Szemere 48 órán át nem küldött élelmiszereket a hadseregnek. A vége az volt, hogy egyike a másikát vádolta, de legjobban mégis Dembinski okolható.

A veszteségek mindkét oldalon következők voltak: A cs. kir. hadsereg halottakban vesztett 5 tisztet és 56 embert, sebesültekben 11 tisztet és 248 embert, eltévedtekben 1 tisztet és 31 embert, az összes veszteség tehát 17 tiszt és 335 ember.

A magyar hadsereg halottakban, sebesültekben és hiányzókban mintegy 1200 embert vesztett és 5—600 embert foglyokban.*) Két napi ütközet után a veszteség nem is mondható

*) E szám mindenesetre tulzott, noha igy van állitva a munkákban. E számban sok hiányzó lehetett, ki később ismét előjött. Az elfogottak száma megközelíti a valót, mert közte van a Zanini zászlóalj is. Átalánvéve azonban a honi történelem érdekében sajnálnunk kell, hogy adatok hiányában a veszteségek nem konstatálhatók tüzetesen, és hogy kivált a szabadságharczban elveszett és megsebesült tisztek nevei csak gyéren vannak föjegyezve. Ez bizonyitja, hogy a veszteségi lajstromok nem küldettek be rendesen a csapattestektől. A Közlönyben a nevek

nagynak. Ez az által magyarázható meg, hogy az utóharczot kevéssé alkalmazták és többnyire a tüzérség volt csak tevékeny. Az osztrák tüzérség annyiban volt előnyben, hogy csak nagykaliberü ágyui, mig a magyaroknak nagymennyiségü háromfontosai voltak, azért volt a magyarok vesztesége nagyobb az osztrákokénál.

A kápolnai csatáról hozott leirásunkból nagy részben tudomással birhatnak olvasóink a magyar hadsereg veszteségeiről; röviden mégis fölsoroljuk azokat és megjegyzéseket teszünk e veszteségek okairól, melyek is a következőkben foglalhatók össze: 1. a hadsereg kellő időben előretolásának elmulasztása a Tarnáig; 2. a Guyon és Kmety hadosztályok elkésett megérkezése a harczba, valamint a Schulz hadosztály alkalmazásának idejekoráni elmulasztása; 3. az egységes fölsőbb vezénylet hiánya az első napon Dembinski távolléte miatt, ki még nem számitott ellenséges támadásra és a hadsereg hasonlóan hiányos vezénylete a csata második napján a szárnyak vezényletének megosztása folytán; 4. a harczászati összekötés lazulása a hadosztályoknál az idegen parancsnokok alatt álló különböző hadtestekből összetákolt hadosztályoknál; 5. minden intézkedés elmulasztása, melyeket meg kellett volna tenni, hogy Schlick előnyomulása a siroki szorosban megnehezittessék és a kezdetleges harczászati mód, a mely által Idzikowski őrnagy Schlick bontakozását meg akarta akadályozni. Tudva volt, hogy Schlick a szoroson át akart hatolni és elég idő volt rá, kellő távolságban a kijárás előtt helylyel-közzel az utat összerombolni, hogy az ellenséges tüzérség előnyomulása megnehezittessék, sőt talán lehetetlenné váljék. A mi végre Schlick bontakozását illeti, majdnem megfoghatatlan, miért nem lőn ez megakadályozva és miért nem szállotta meg tüzérség a Kápolnahegy Sirok felől eső részét, honnan nagy kárt tehetett volna az ellenség soraiban. Visszavonulásra igy is elég idő maradt volna. Igaz, hogy Pöltenbergnek megelőző este nem lett volna szabad önkényt Kerecsendre menni, igy idejekorán

csak imitt-amott emlitvék. Egészen máskép van ez az osztrák kimutatásoknál, itt minden elesett, megsebesült és kitüntetésre ajánlott tiszt neve olvasható.

érkezett volna a maga helyére; és aztán Schulzról is megfeledkeztek; 6. a harczvonal nagy kiterjedése, mi a Guyon és Kmety hadosztályok hiányzása által még érezhetőbbé lett. Ez megnehezitette a szárnyak összeköttetését a középhaddal, valamint a parancsadást is. E hátrányok ugyan mindkét oldalon megvoltak, mert mig Dembinski mindent meg akart védeni, Windischgrätz mindent meg akart támadni és ezért nem történt Kápolnánál semmi döntő fellépés. Csak kitünő hadvezérek értenek nagy kiterjedésü harczvonalak fölhasználásához, amidőn a szárnyak egyike vagy a középhad ellen tömöritett nagy haderőt küldenek és a szárnyat vagy középhadat leverik, mielőtt erősitést küldhetne oda az ellenség.

Schlick ugyan erélyesen, határozottan és túlnyomó erővel nyomult a magyar jobb szárny ellen és nagy befolyást gyakorolt a csata menetére, de a kitüzött czél, hogy az ellenség visszavonulási vonalát elvágja, még sem sikerült neki, mert Colloredo nem müködött kellőleg közre. Tartós, komoly harcza ezen csatában osztrák részről csak Schlicknek és Wyssnek, a magyarok részéről pedig csak Márjássynak és Klapkának, illetőleg Görgeynek volt. Leginkább a tüzérség vett mindkét oldalon benne részt; az osztrák 6000 töltényt használt föl. A cs kir. hadsereg annyiban volt győztes, a mennyiben a magyar hadseregnek vissza kellett vonulnia. De az utóbbi legkevésbé sem volt megingatva, visszavonulását a legnagyobb rendben eszközölte és a Guyon és Kmety hadosztályok által erősítve, a kerecsendi igen jó állásban ujra megkezdhette volna a harczot. A fiatal magyar csapatok általánvéve igen jól harczoltak.

A két haderő egymáshozi arányát illetőleg a tulsuly a harczmezőn határozottan osztrák részen volt, noha Windischgrätz és Kocsicska munkáiban mindig az ellenség tulnyomó számáról van szó. Az utóbbi iró, ki Schlick főhadiszállásán szolgált, még azt is meri állítani, hogy Klapkának 40—50 ágyuja volt, pedig a magyar hadosztályok mindegyike csak 16 ágyuval birt s ezek is többnyire háromfontosak voltak. Számra nézve az osztrák hadsereg Kápolnánál 3—4000 emberrel erősebb volt a magyarnál; mert Dembinski 38,000

Windischgrätz 39,000 ember fölött rendelkezett, de a csatavonalban a viszony két hadosztály távolléte miatt egészen megváltozik. s 'ezek a magyaroknál hiányzottak. Mintegy 24,000 magyar harczolt 28,000 osztrák ellen. A harczolók erejének megitélésénél nem csak azok ereje veendő tekintetbe, hanem azon csapatosztályoké is, melyek az ellenfél szárnyainál és középhada mögött müködnek, hogy azt elkülönitésre kényszeritsék. Igy a magyar hadsereg háta mögött a Ramberg hadosztály volt Kassán és a Zeisberg dandár bal szárnyánál. Hogy Ramberg Kassáról meg nem mozdult, és Zeisberg a csata két napján nem tett egyebet, minthogy Hevesen megjelent s ismét visszavonult a nélkül, hogy a harczban részt vegyen, az más dolog. Ily tünetekre az ellenfélnek nem lehet intézkedéseit alapitania.

A kápolnai csata roppant nagy horderejü következésekkel birt, minek közvetlen oka ama távirat volt, melyet Windischgrätz herczeg a kápolnai csata után, egészen félreismervén a csata eredményét és az átalános viszonyokat, elhamarkodva Bécsbe küldött. A jelentés, mely a közzétett hirdetéssel egyformán hangzott, azt mondá: «A lázadó csordákat Kápolnánál iszonyu mennyiségben találtam fel, szétszórtam és legnagyobb részét megsemmisitettem, a maradék a Tiszán körösztül menekült. Remélem, hogy nehány nap alatt Debreczenben leszek, s a pártütés fészkét hatalmamba kerítem.» E győzelmi jelentésre az osztrák államférfiak nem tudtak mást tenni, mint politikájuk czéljával előlépni és a márczius 4-ki oktroyált alkotmányt létrehozni.

Annak kijelentésével, hogy Magyarország bekebeleztetik az osztrák császárságba, minden lépés el volt vágva a békés kiegyenlitésre, a nemzet ellentállása fokozódott és ez volt az ápril 14-ki meggondolatlan függetlenségi nyilatkozat egyik főoka.

Február 28-án következett be a cs. kir. hadsereg előnyomulása. Schlick hadtestének és Csorich hadosztályának Kerecsenden, Schwarzenberg hadosztályának Füzes-Abonyon át kellett előnyomulnia. Zeisbergnek, ki előtte való nap Bodig hatolt dandárával és onnan eredménytelenül Erdőtelekre vo-

nult vissza. a hadsereg jobb szárnyát Heves és Poroszló felé kellett biztositania. Minthogy Schlick azt jelentette Windischgrätz herczegnek, hogy a magyarok a kerecsendi állást erősen megszállották és a támadás nagy nehézségekkel járna, a tábornagy az alatt. mig a többi hadoszlopok megindultak. maga tett kémszemlét. mely alkalommal arról győződött meg. hogy a magyaroknak ott csak gyenge hátvédük van, mely nemsokára el is távozott. Schlick indulását azonban késleltette, mert az ő táborában főztek. Windischgrätz folytatta a menetet Maklárra és Füzes-Abonyba, s ott akarta bevárni Schlick megérkezését.

A fennemlitett helyeket délben elérték anélkül, hogy magyar csapatokra bukkantak volna. A Deym és Montenuovo lovas dandárok ellenben. melyek a hadsereg élén haladtak, Makláron és Füzes-Abonyon át Mező-Kövesd irányába tartottak.

Dembinski hadserege egy részének, jelesül a Kmety hadosztálynak nagy boszuságára a kerecsendi igen erős állást odahagyta és a hadsereg Mező-Kövesdre vonulását rendelte el, mely visszavonulást Kmety Kerecsenden egész február 28. reggeli 7 óráig fedett. Mező-Kövesdre érvén a hadsereg, az országuttól nyugotra összpontositott állásban szállott táborba. Az Aulich. Guyon és Pöltenberg-hadosztályok az országuttól északra táboroztak. Márjássyé. Schulzé és Dessewffyé pedig ettől délre.

Deym lovas dandára a makléri sikon nagy távolságra követte Kmety hátvéd hadosztályát keleti irányban, midőn azonban Kmety az osztrák táborhoz mintegy 3000 lépésnyire közeledett. Deym támadásba ment át. mely a hét lovas-századból és kilencz ágyuból álló Kmety hadosztályt zavarba hozta. Egy üteg futva ért Mező-Kövesdre, hol Görgey feltartóztatta és visszarendelte.*)

*) Görgey a gyáva tisztet a hadosztály előtt agyon akarta lövetni, de midőn a kisért hadnagygyal Dembinskire bukkant. szándékát jelentenie kellett. Dembinski a kivégzést megtiltotta és a tisztet fedezet alatt Debreczenbe kisértette.

Egy más feltünő jelenet fordult elő Mező-Kövesden Görgey egyik

Az ágyudörgés hallatára a hadosztályok azonnal fegyverbe állottak. Aulich és Guyon mindjárt kéznél voltak. A Miklós huszárezred azonnal előre küldetett Kmety fölfogására, ezután valamennyi hadosztály előre indult. Dembinskivel

---

volt testőr-bajtársával, mely különbféleképen adatik elő. Mi itt e szomoru eset leirását Dembinski szerint hozzuk: ki erről ezeket irja:

«Kevéssel megérkezésem előtt, nem jelenték, de privatim közlék velem, hogy egy Udvarnoky nevü magyar százados azzal fenyegeté Kmety alezredest, hogy ketté hasitja fejét és pedig a következő okból: Udvarnoky egy fiatal, heves természetü ember, ki mint százados szolgált a gyalogságnál, a táborból Mező-Kövesdre távozott, hogy erősitőt vegyen magához. Ez alkalommal egy pohárral többet ihatott a vörös egriből. Midőn azonban az ágyudörgés a táborba visszaszólitá, egy magános huszárral találkozott Kmety hadosztályából. Ettől elkérte a lovát s ezért néhány aranynyal jutalmazá meg őt. Az ütközetben Udvarnoky nagyon kitüntette magát s mintegy eszeveszetten csapott a vértesekre. Az összecsapásból visszatérve, Kmety előtt haladt el, ki gyalog hadosztályának élén állott. Ez kérdőre vonta, miként merészel egy kincstári lovat ugy elfárasztani és agyonlovagolni? A gyalogszázados azonban hetykén felelé, hogy ő vette a lovat, az az övé, s igy azt teheti vele a mi neki tetszik. Az alezredes, ki hadosztályának felszerelését és jelvényeit felismerte, e mentegetőzést nem fogadta el, hanem kategorice megparancsolta a századosnak, hogy rögtön szálljon le. Ez engedelmeskedett, de oly fenyegetéssel, melyet már előbb emliték. Ebben sulyos fegyelmetlenség rejlett és Kmetynek következetesen azonnal el kellett volna fogatnia a századost, ami azonban nem történt.

Ellenséggel állván szemben, nem volt időm, hogy a dolognak mélyében hassak és egyelőre félre akartam tenni. A fiatal Udvarnoky épen gyalog akart a városba menni, midőn Görgeyvel találkozott, ki szintén értesült volt az esetről. Én láttam őket beszélni egy fölállitott zászlóalj homlokzata mögött. Hogy mit beszéltek, nem tudom, hanem rögtön láttam, mint parancsolt oda Görgey néhány arra lovagló huszárt. Ezek a tábornok intésére tüstént kivonták kardjaikat s csapásokat kezdtek mérni Udvarnokyra, aki, minden oldalról körül lévén véve, nem birt menekülni, s hogy a csapásokat felfogja, kezét levegőbe emelte. Miután én az országuton több mint száz lépésnyire lovagoltam e jelenet szinhelyétől, épen oda akartam vágtatni, hogy e méltatlan jelenetnek véget vessek. De Görgey most kinyujtott karral mutatott az elkinzott századosra, mint czélra és erre azonnal két-három pisztolylövés dördült el . . . Midőn én vágtatva oda érkeztem, Udvarnokyt végvonaglásban vérében fetrengve találtam a földön. De Görgey stoikus nyugalommal forditá felém lovát, köszöntött s jelenté, hogy e tiszt sulyos fegyelmi bünt kö-

ismét az a baleset történt, hogy asztalnál találta az ágyudörgés. De nemsokára mégis lovon ült, hogy kövesse a csapatokat. De mindjárt a helység kijáratánál huszárok vágtattak elébe azzal a hirrel, hogy a vérteseket visszaverték. A hős Miklós huszárok Görgey Kornél vezénylete alatt csakugyan derekasan megverték Deym dandárát és egy félüteget elfoglaltak. Deym majdnem Szihalomig volt kénytelen visszavonulni. A huszárok azonban megállottak, amint látták, hogy Montenuovo lovas dandára jobb szárnyukon előnyomul. De nem lőnek

vetett el, minek következtében ő — Görgey — egy őrjárat által el akarta őt fogatni, de miután a tiszt ellenszegült, a legénység kötelességszerüleg agyonlőtte őt.

Az igazat megvallva, annyira megütődtem a tényálladék ilyetén elferditésén, hogy mit sem feleltem a tábornoknak. Én láttam az egész esemény lefolyását, amint épen előadtam, és hogy Görgey mily gyorsan tudott mindent elcsavarni! Udvarnoky százados mindenesetre a haditörvényszék teljes szigora alá esett s minden körülmények között életével kellett lakolnia. De az, ami szemeim előtt végbe ment, nem volt az a mód, melyen a megsértett haditörvényeknek elégtételt kellett szerezni. Még ma is szemrehányásokat teszek magamnak, hogy akkor nem vontam számadásra Görgeyt — de helyezze magát az olvasó az én helyzetembe. Én egy szót sem tudtam magyarul és igy a tábornoknak könnyü lett volna embereinek — ha jól emlékszem, mind Lehel huszárok voltak — oly feleletet adni szájukba, hogy vallomásaik az övével összehangozzanak. Egyébiránt Görgeynek ez eljárása nem keveset tett arra nézve, hogy a hadseregben irányában már különben is megingatott rokonszenv aláásattassék. Mint több tiszttől hallám, Udvarnoky, akit én személyesen nem ismertem, igen vitéz, sőt vakmerőségéről ismert és a zászlóaljban barátságos természeteért általánosan szeretett, de fájdalom, némileg könnyelmü és hevesvérü tiszt volt.»

E szomoru estről meg kell jegyeznünk, hogy ittas tisztet, mint minden más embert mindenekelőtt haza visznek, hogy alvás által kijózanodjék. Csak ezután vonják felelősségre. Udvarnoky vétsége ittasság volt, azon körülmény által sulyositva, hogy ebbe az ellenség előtt, legkomolyabb hivatása teljesitése közben jutott, tehát tiszti rangja elvesztése által szigorun büntetendő. Életét azonban nem vesztheté, mint Dembinski állitja és erőszakos megöletését nem lehet igazolni ellenszegülésével in flagranti, mert Udvarnoky ezt beszámithatlan állapotban tette. A ló végett őt a helyszinén nem lehetett felelősségre vonni, sem személyét ide s tova ránczigálni, s igy fölingerelni nem kellett volna, hanem azonnal a porkolábhoz vinni.

megakadályoztatva a Deym által hátrahagyott ágyuk elvitelében. Dembinski a hadsereget, mely nem támadtatott meg, estig fegyverben tartotta és táborba szállatta.

A Deym hadosztály vesztesége 9 halott és 49 sebesült volt, köztük Holstein herczeg őrnagy egy lovas százados és 3 hadnagy. A veszteség magyar részről sehol sincs följegyezve. Csak annyit tudunk, hogy Thomsdorff lovas százados fején több sebet kapott a saját huszárjaitól. Thomsdorff ugyanis egy vértes tisztet fogott el, ki őt mint egykori bajtársa megkérte, bocsássa szabadon. «Lódulj hát ördögbe» mondá Thomsdorff és a főhadnagy mint villám nyargalt tova. Midőn ezt a közelben levő huszárok látták, e kiáltással «áruló» Thomsdorffra rontottak, ki a mint tudta védte magát. — Thomsdorff épen nem volt áruló, hanem igen vitéz tiszt és eredeti legény, ki volt bajtársa szabadon bocsátásával nem hitt rosszat cselekedni. Az esetet ugy adjuk elő, amint ő maga elbeszélte nekünk.

Dembinski a késő esti órákban az előőrsök megszemlélésére indult, melyeket a Kmety hadosztálynak kellett volna kiállitani, de ilyeneket nem talált. Ez ismét izgalmas jeleneteket idézett elő közte és Kmety közt. Midőn Dembinski szállására tért, Görgey az összes hadtest- és hadosztály-parancsnokokkal már ott várta őt. Megjelenésük czélja volt megtudni Dembinskitől, mi a szándéka és minő tervet követ. E testületi föllépés a tisza-füredi pártütés előjátéka volt. Katona-ember nem kifogásolhatja, ha két hadtestparancsnok teljesen érthetetlen viszszavonulási intézkedéseknél a többiek nevében is tájékoztató felvilágositást kér a főparancsnoktól, de testületi föllépés katonai szabályok szerint meg nem engedhető, sőt büntetendő, és a kivánat, hogy a fővezér tervét előttök kifejtse, tulmegy azon a korláton, a meddig egy alárendelt tábornok mehet. Demkinski minden fölvilágositásadástól vonakodott és a kápolnai csatára vonatkozó körülményekre terelte a beszélgetést.

Végre márczius 1-én kiadta Dembinski utolsó intézkedéseit s ezek a hadseregnek Mező-Kövesdről elindulására vonatkoztak, hogy hadiszállásokban helyeztessenek el s kipihenhessék magukat. Ennek szüksége csakugyan fenforoghatott,

de az ellenség közelsége mellett az egész hadsereget nem lehet elszállásolni, hanem fölváltva csak egyes részeit, szóval szükebb elszállásolás alkalmazandó. Dembinski intézkedésénél fogva Klapka hadteste a Szekulics hadosztálylyal Eger-Farmosra ment, az Aulich hadosztály Lövőre, hogy támadás esetén Klapkát támogassa, Pöltenberg és Kmety hadosztályának Szent-István jelöltetett ki és Guyon hadosztálya Négyesre tétetett át. Dembinski főhadiszállását a fedezettel együtt Ivánkán ütötte fel. Ezzel az összpontositással a hadsereg félkört képezett, melynek középpontja Ivánka volt. Ezáltal Dembinski Poroszlót, illetőleg a tiszai átjárást akarta fedni és összeköttetését az egyeki főélelmezési raktárakkal eszközölni. Ebben az állásban minden órán várta Szolnok bevételét, csak február 26-án rendelte el, hogy ez esetben Damjanich tetemes tulnyomó erőt vessen észrevétlenül a Tisza balpartjára és küldjön erősitésül Szolnokra, mig maga a jobb szárnyon intéz főtámadást az osztrák hadsereg ellen, a hadmüveletek sulypontját a vasuti vonalra helyezvén. Hogy ezt elérhesse, Dembinski az épen elfoglalt állással akarta Windischgrätz herczeget Poroszlónál lekötve tartani.

De itt főleg az forgott kérdésben, vajjon leköttetі-e magát Windischgrätz az épen nem erős állás által, melyet Dembinski elfoglalt? A távolságok az elszállásolási állomások és az ellenséges tábor közt aránylag oly csekélyek voltak, hogy Dembinski azoknak kijelölésénél az ellenség hanyagságára nem igen számithatott. Egyre nézve azonban már tisztában lehetett, hogy Windischgrätz várakozása ellenére végre támadásba ment át az ő hátrányára.

Ugyanaz nap, melyen Dembinski Mező-Kövesdet elhagyta, Windischgrätz herczeg indulni készült hadseregével Maklárról. E végből márczius 1-én reggeli 8 órakor a következő csatarendben állott serege: A közép hadban Fiedler, Krigern és Colloredo dandárok, a jobbszárnyon Wyss dandára, a balon Pergen dandára, mindketten lépcsőzetesen, a dandárütegek dandár beosztásukban állottak, a tüzérségi tartalék a két szárny mögött, a Schwarzenberg hadosztály mint tartalék, a Deym és Bellegarde lovasdandárokkal. A tüzérségi főtartalék a

Schwarzenberg hadosztály mögött állittatott föl. Az elővédet a Montenuovo lovasdandár képezte.

Ezt a csatarendet a Maklárról Mező-Kövesdig terjedő egészen nyilt, semmi támpontot nem nyujtó területre való tekintettel választotta. De hogy Windischgrätz e mély harczrendben akkor az ellenség ellen akart nyomulni és a lovasság és tüzérség tömege, melyre e nyilt téren a főszerep esett, hátul ment, azt még a sorharczászat és elöltöltők idejében is kuriózumnak lehetett tekinteni. De az előnyomulás aznap elmaradt. mert a két hadtestparancsnok, Schlick és Wrbna kijelentették, hogy a csapatok nagyon fáradtak és ágyútöltényben is hiány uralkodott. Ezt azonnal a tartalék lőkészleteiből kellett pótolni. Mindazáltal a hadsereg dermesztő hidegben reggeli 8 órától délutáni 3 óráig a fennemlitett csatarendben maradt. Windischgrätznek nagy boszuságára a következő napra kellett halasztania előnyomulását, de mint látni fogjuk, egészen is felhagyott vele.

Lichtenstein Ferencz herczeg altábornagy, ki lovas csapatokkal küldetett Mező-Kövesd ellen kémszemlére, ugyanis azt jelentette, hogy egy rengeteg magyar haderő hátvédét látta, mely sietve indult Szent-Istvánról Ivánka felé. A magyarok. a fennemlitett körülmények folytán, 8 órával voltak előbbre és igy Windischgrätz utól nem érhette őket. Abban a véleményben, hogy Dembinski már megkezdette visszavonulását Poroszlónál a Tiszán át, Windischgrätz a magyarok hátvédét mégis utól akarta érni, hogy érzékeny csapást mérjen reá. Zeisbergtől, kit oda utasitott, hogy Poroszló felé nyomuljon, azt a jelentést vette, hogy kedvencz visszavonulását ismét megkezdette Erdőtelek felé; mert ágyuival nem mehet Besenyőn át és igy Tenk és Atány felé veendi utját. Windischgrätzet ez ismét boszantotta. A Deym-dandár Mező-Kövesd felé indult. Wrbna a Csorich hadosztálylyal és a Montenuovo lovas dandárral azonnal Szihalom és Eger-Farmos felé indult, hogy Poroszlóra érjen. A Zeisberg és Dietrich dandároknak követniök kellett volna; Zeisberget Schwarzenbergnek kellett fölkeresnie, mert nem tudták, hol van. Délután 3 órakor a főhadiszálláson erős ágyuzás volt hallható Poroszló irányában,

mely Wrbna összeütközését az ellenséggel jelezte. Windischgrätz azonnal a nála szárnysegédi minőségben alkalmazott fiát, Windischgrätz Alfred őrnagyot Wrbnához küldötte azzal a szóbeli parancscsal, hogy az üldözést erélyesen folytassa és az ellenségnek minél nagyobb kárt okozzon.

Az összeütközés Klapkával történt, ki az osztrákok előnyomulásáról Szihalmon át, délutáni 3 órakor jelentést kapott. Azonnal megtette intézkedéseit, melyeket, tekintettel a nagyon kedvezőtlen területviszonyokra, igen jóknak lehetett mondani. Eger-Farmosnál egyesül az Eger folyó két ága, melyek lapályos partjaikon kiöntéseikkel mocsaras talajt képeznek, mely őrként veszi körül néhány száz lépésnyire a helységet, s ez vette körül Klapka állását is. Hadereje teljes kifejtésére tehát nem gondolhatott, de az általános visszavonulási vonal megvédésére és fedezésére igen czélirányosan alkalmazta azt. A Márjássy-hadosztályt állitotta a harczvonalba, mig hadteste többi részét a helység mögött állitotta fel, hogy egyszersmind megóvja magát a Mező-Tárkány felőli megkerüléstől. Délutáni 3 órakor bukkant Wrbna Klapka két zászlóaljára. A Wyss-dandárt fölfejlődtette, két lovas üteget, egy 12 fontos üteget és egy fél röppentyü-üteget vitt a tüzbe, melyek ellen Klapka előbb két, utóbb három zászlóaljat küldött. A Wyss-dandár mögött a Colleredo-dandár állott tartalékul. Mindenekelőtt igen erős ágyutüz fejlődött ki, melynek védelme alatt Márjássy lassan és harczolva vonult vissza. Midőn egy vadászzászlóalj vonult be Eger-Farmosba, mig Montenuovo lovas dandárával oldalvást nyomult ellene, Márjássy utolsó csapatai csatázva vonultak ki onnét. Az ágyutüz azonban esti 8 óráig tartott. Az alatt a többi hadosztályok legénysége azzal volt elfoglalva, hogy a mocsárban elsülyedő 20—30 ágyut és társzekeret kiszabaditson és a folyón át az országutra huzzon.

Az átkelés az Eger hidján egész esti 7 óráig tartott, midőn Klapka hadteste a folyó mögött ismét egyesülve állott csatarendben. Márjássy csapatai, a nagy menet fáradalmai daczára igen jól tartották magukat. A veszteség halottakban és sebesültekben 120 emberre rugott, az osztrákok vesztesége nincs kimutatva, csak a Civalart dzsidások hadnagyáról Stern-

bergerről van emlités téve, kinek egy ágyugolyó lőtte el jobb lábát.

Midőn Görgey az ágyudörgést hallotta, azonnal látta, hogy Eger-Farmos felé kell nyomulnia Pöltenberg és Kmety hadosztályaival, nehogy Aulich hadosztálya Lövőn legelőbb is fenyegetve legyen. Görgey ezt Dembinskinek jelentvén, elindult és mindenesetre helyesen cselekedett. Menetében, jelesül éjjel, akadályokra talált, melyeket azon évadban a rossz utak görditettek elébe. A legnagyobb akadály volt a Kányapatak kiöntése Lövő előtt. Éjfélkor ezen is átvergődött és az Aulich, Pöltenberg és Kmety hadosztályok egyesülve voltak. Itt tudta meg Görgey az ütközet kimenetelét Eger-Farmosnál és Dembinski parancsa ellenére, a lövői tábort rövid pihenés után 3 hadosztályával odahagyta; ezután Ivánkán át Poroszlóra indult, Guyon Négyesen kapta az utasitást, hogy kövesse őt.

Klapka éjjeli 10 órakor megkezdte visszavonulását Poroszlóra, miután az egri hidat lerombolttatta és éjfélután 1 órakor megérkezvén e helység előtt Mező-Tárkány ellen állást foglalt. Görgey márczius 2-án korán reggel az Aulich, Pöltenberg és Kmety hadosztályokkal szintén megérkezett és igy az nap a hadsereg Poroszló körül volt összpontositva. Dembinski Tisza-Füredre tette át főhadiszállását és megparancsolta Klapkának, hogy hadosztályával oda menjen. Görgey ennek fedezését magára vállalta.

A terület Poroszló körül mocsaras lapályok által van átszelve, honnét e helységtől csak egy órányi hosszuságu töltésen, a Cserőpatak hidján átmenve, lehet jutni. Csak a csekély magaslaton fekvő Poroszló és a Cserőpatak közt van még nyilt sikság, mely nagyszámu ágyu fölállitására alkalmas. Innét az északról vagy nyugatról jövő ellenség a tiszafüredi töltést egész hosszában érintheti és ugy azt, mint a Cserő hidját kereszttüzbe veheti. Elképzelheti tehát az olvasó a visszavonulás nehézségét ezen a töltésen az ellenséggel szemben, valamint az ellenség által könnyen eszközölhető megszoritást is.

Mit tett most Wrbna? 2-án reggel Eger-Farmosról a jó karban lévő országuton haladt, mely Mező-Tárkányról Porosz-

lóra visz. Mező-Tárkányban a Dietrich, utóbb pedig a Zeisberg dandárral is találkozott. Ezeket a Tiszától jobbra, a besenyői utra küldötte, mig maga egyenesen Poroszló felé tartott. Midőn Poroszlóhoz közeledett, Görgey természetesen nem gondolt visszavonulásra, hanem megmaradt állásában, melyet a helység nyugati oldalán elfoglalt volt. Wrbna nem volt veszedelmes ellenfél. Görgey állásához érvén mindenekelőtt kémszemlét tartott s a terület megvizsgálása után ép oly kevéssé volt tisztában a támadás módjára nézve, mint előbb. Sok ide s tova tanácskozás után arra határozta magát, hogy semmit sem kezd, hanem utasitja Zeisberget és Dietrichet, hogy Görgey balszárnyát kerüljék meg. Zeisberg ismét kifejezte aggodalmát azon nehézségekre nézve, melyeket az utak okozhatnak e mozdulatnál. És mi történt? A helyett, hogy támadásba mennének át, hadi tanácsot tartottak, melyen Windischgrätz fia is jelen volt. Ő csak hallgatta a tábornokokat, néhány csipős észrevételt tett és visszatért a tábornagyhoz, kinek leirta a tábornokok gyámoltalanságát és előadta Wrbna azon kérését, hogy őt Schlick által erősitse, mivel támadásra igen gyenge!!! De ez még nem volt minden. Wrbna nagyon veszélyesnek tartotta még a táborozást is Poroszló előtt és elhatározták, hogy visszavonulnak Mező-Tárkányra. Midőn Görgey Wrbna tétlenségét észrevette, kis előnyomulást tett, mely poroszlói veszedelmes állása indokolásául szolgált.

Wrbna eltünte és a sötétség beállta után Görgey Tisza-Füredre vonult vissza és csak a hat huszár század Hertelendy alatt maradt az ellenség szemmeltartásául vissza Poroszlón. Midőn Dembinski Görgeytől jelentést vett, hogy Poroszlót ki fogja üriteni és Tisza-Füredre vonul, ez parancsot küldött neki a Poroszlón maradásra és ha megtámadtatnék, a harcz elfogadására. Görgey e parancsot éjfél előtt kapta, de nem teljesitette, hanem hadtestével éjfél után Tisza-Füredre ment és visszavonulását a következő levéllel indokolta, mely igen világos jeleül szolgált a később bekövetkező eseményeknek. A parancs végre nem hajtása ily indokolással párosulva egyértelmü volt a főparancsnokkal szemben az engedelmesség felmondásával.

«6. szám. Dembinski altábornagy urnak Tisza-Füreden.

Kelt Poroszlón 3/3. reggeli 1 órakor 1849. — A gyámoltalan tétova, melyben altábornagy urat tegnap reggeli értekeződésünk alkalmával találtam; a még utolsó perczben is megmásitott, ingadozó, semmi tekintetben sem szabatos dispositiók, melyek nekem, elébb ugyan irásban, de csakhamar két izben is újra s mindannyiszor megint változott értelemben élőszóval adattak, engem még aziránt is bizonytalanságban hagytak, hogy (személyes) tartózkodása helyéül mely pontot méltóztatott választani. Ezért keresém e legalkalmatosabb utat, melyen arról, a mi uj itt Poroszlón az ellenség részéről történt, a Tisza mögött hozzám legközelebb tanyázó csapatok parancsnokához juttathassam jelentésemet (ön számára) s igy közlém ezt Répássy bajtársammal. — De intézkedéseimet saját meggyőződésem szerint kellett megtennem; s én mindig képes leszek egy magyar hadi-törvényszék előtt igazolni azokat. — Ön ezen intézkedéseim hirére oly parancsot küld nekem, mely aziránt, hogy minek kelljen történnie és mi módon? ép oly kevéssé világosan fejezi ki magát, mint eddigi parancsainak is legtöbb részében. — Egyszerüen az a kérdés: parancsnoka vagyok-e hadtestemnek, vagy pedig csak ideig-óráig való vezetője valamely osztálynak, melyet önnek, altábornagy ur, tetszik parancsaim alá rendelni? — Ha amaz vagyok, a mint ez meglehetős érthetően ki van mondva azon miniszteri rendeletben, mely mint hadtest-parancsnokot ugy állitott engem önnek főparancsnoksága alá, akkor szerénytelenség nélkül várhatom altábornagy urtól, hogy operátióinak vezérlő alapgondolatát, ha nem is irásban, de legalább élőszóval, legalább négyszemközt velem közölje; de még inkább van jogom megvárni azt, hogy ez alapgondolatból következetesen kieredő minden intézkedés kivitele alkalmával hadtestem, melynek fenntartásáról hazámnak felelős vagyok, feldarabolatlanul maradjon vezetésem alatt és ne állittassanak az én hadtestem egyes részei egy másik hadtestnek részeivel összekeverten, felváltva egyszer a magam, majd megint valamely másik tiszt parancsai alá, a mint ez az ön vezénye alá helyezett, ugynevezett közép-hadseregnek ezen rövid szerencsétlen hadjárata legfontosabb pillanataiban eddig

— elég sajnosan — ismételve megtörtént. — Ha pedig nem vagyok többé hadtestparancsnok, hanem csak vak eszköz annak a kezében, kit az ország kormánya fölém helyezett: akkor kénytelen vagyok eddigi hadi pályámat befejezettnek tekinteni, miután soha sem fogom magamat arra elhatározhatni, hogy föltétlenül és vakon oly vezetésre bizzam magamat, melynek czélszerüsége és helyes következetessége felől, fájdalom, a legszükségesebb bizonyságok is hiányzanak előttem. — Oly sulyos esetben, minő az én jelenlegi helyzetemé itt Poroszlón, a hol a legjava magyar hadcsapatok egy tetemes részének fönnmaradása forog koczkán, parancsnokomtól én csak vagy semminő parancsot, vagy helyesen indokolt, egészen határozott parancsot várok. Azon pillanatban, mikor az ellenség velem szemközt két ágyulövésnyi távolságban csatarendben all, mig ellenséges füstjelek arczban és két oldalt, valamint néhány hadifogoly vallomása és kiküldött kémeink és kémlő czirkálóink jelentései egész bizonyossággal igen erős bekeritő csapatok közeledését jelzik: hirtelen, önálló elhatározás kellett. Egyszerüen ugy állt az alternativa: vagy előre vagy hátra. Az első az ön hadjárata következtében, mely alatt csapatjainknak felette hiányos élelmezés mellett s a legfárasztóbb menetek közben kellett kemény ütközeteket kiállani, az immár lehetetlenné vált.

Tehát csak a másik maradt hátra, — hanemha netalán az ittlevő csapatoknak czéltalan feláldozása szándékoltatik. Ha Poroszló csakugyan hadászati és harczászati tekintetben fontossággal biró pont, a honnan Pestfelé manövrirozhatni: akkor még mindig fennmarad a lehetőség, innen pihent, vagy legalább jól élelmezett csapatokkal ujból kezdeni az offensivát. — Ezen perczben kiadtam az indulási parancsot a Tisza mögé való visszavonulásra, melyet Répássy tábornok — itt levő osztálya Hertelendy alezredes alatt mint hátvéd fedez. Ezt én oda utasitám, hogy hadtestparancsnokának további parancsait a Tiszán innen, az elkészült sánczok mögötti táborban várja be. — Visszavonulás befejeztével minden órán kész leszek mindent, mit ezuttal teszek, egy magyar haditörvényszék előtt igazolni, esetleg a kiérdemlett büntetést ön-

hatalmu cselekvésemért a haditörvényczikkek értelmében elvenni.

Görgey, s. k.»

Görgey, Klapka és Guyon hadtestei márcz. 3-án Tisza-Füreden és környékén, Auliché pedig Tisza-Szöllősön voltak elszállásolva.

Windischgrätz herceg teljesitette Wrbna kivánságát, kinek Poroszlónál követett magatartását a háboru után haditörvényszéki vizsgálat tárgyává tette és támogatására küldötte a Schulzig-hadosztályt; de Wrbna még ezzel az erősitéssel is kijelentette, hogy Poroszlót nem támadhatja meg, sőt e helység közelében maradását is igen veszélyezettnek mondotta. Wrbna elvesztette a parancsnokságot a vidék megfigyelésével megbizott s Poroszló körül lévő gyalog hadosztály és a Montenuovo lovas dandár fölött és ez Lichtenstein Ferencz herczeg altábornagyra ruháztatott.

Miután a magyar hadsereg a Tisza balpartját akadálytanul elérte, Windischgrätz herczeg nem gondolhatott többé arra, hogy Poroszlón tul folytassa támadását: mert mindenek előtt az átmenet erőszakolása volt az egyetlen előnyomulási ut, mely a Tisza nagy hidjáig másodfél órányira mocsáros talaju keskeny gáton át nyulik el és a Tisza balpartján föl-állitott elsánczolásokkal és ütegekkel szemben járhatlan. Másrészről a tábornagynak egy a magyarok részéről a közép Tiszáról történhető támadásra is el kellett készülve lennie. Ily körülmények közt Windischgrätz herczeg visszavonulási mozdulatra érezte magát indittatva, hogy hadseregével oly állást foglaljon, mely lehetségessé tegye neki a magyar hadsereg előnyomulásának elébe menni. Állását Pest és Szolnok közt választotta. Márczius 3-án tett indulási intézkedéseinél fogva az első hadtest Kecskemétre, a második Czeglédre és Schlick hadteste Jász-Berénybe ment elszállásolási állomásba.

A kápolnai két napi csatának még az a különös eredménye volt, hogy mind a két hadvezér hátrált. Hadmüveleteikre tökéletesen alkalmazható a közmondás: «amilyen az ok, olyan az okozat.» A támadási eszméről a védelmire való átmenetel jellemzi mind a kettőt, Windischgrätzet ép ugy mint Dem-

binskit. Az előbbi Pesten akarta bevárni a támadást, melyet Dembinski tervelt. De miután Dembinski azon rögeszmébe bonyolódott, hogy Windischgrätzet egy maga által választott harczmezőn fogadja, a támadásról le kellett mondania, melyet most Windischgrätz akart kezdeni, hogy a hadmüveleteket általán véve meginditsa. Előre nyomult és Dembinskit az ez által már hetek előtt választott harczmezőn találta, még pedig egész közel és előkészületlenül. Windischgrätz erélyesen megtámadta őt. Dembinski, mert ezt idejekorán nem tette, nem volt képes haderejét összegyüjteni és midőn a nagyon előnyös kerecsendi állásban mégis együvé gyüjtötte azt, visszavonult anélkül, hogy üldöztetnék és nyakra-főre átkelt a Tiszán. Windischgrätz nem volt képes ezt többé megakadályozni és ismét védelembe ment át. Mindakét hadvezér kárt szenvedett tétovázása által. Egyelőre a hátrány a magyarok részén nagyobb volt, mivel egy hónapot és nagyobb területet vesztettek és ismét a tiszántuli kimerült vidékre látták magukat szoritva. A visszavonulás elvégre is nyomasztólag hatott a hadsereg szellemére és annak magasabb köreiben fegyelmetlenséget idézett elő, amint tüstént látni fogjuk.

XXV.

Mozgalom a főbb parancsnokok közt Dembinski ellen. — Törzstisztek gyülése, Dembinskinek a főparancsnokságtól való elmozditása tárgyában. — A pártütés fejlődése és Dembinski elmozditása. — Görgey ideiglenes főparancsnok. — Kossuth, Mészáros és Vetter megjelenése Tisza-Füreden. — A vizsgálat és annak eredménye. — A hadmüveletekről. — A szolnoki ütközet. — Surlódások Vecsey és Damjanich között. — Levelezés Görgey és Damjanich között.

Hogy Dembinski tapintatlan fellépése következtében mint külföldi nem kelthetett rokonszenvet a honi vezérek közt, az előre volt látható. A modor, melylyel az alvezérekkel szemben fellépett, olyan volt, hogy még inkább fokozta a kellemetlen érzést, melyet az idegen vezérség keltett. Ugy tetszett, mintha be akarná bizonyitani a fiatal nemzeti vezéreknek, hogy a hadviseléshez keveset vagy semmit sem értenek és a nemzet ő reá van szorulva, hogy a harczmezőn valami sikert arathasson. A nemzet kebeléből felmerülő fiatal hadtestparancsnokok ugyan nem voltak született hadvezérek és ha itt-ott egész a forradalom végeig mutatkozott is egyik vagy másiknál a mükedvelőség bizonyos foka, a kiváló fiatal magyar tábornokok mégis birtak némely oly tulajdonságokkal, melyek nagyobb seregtestek, sőt még hadsereg vezényletére is képesitették őket. Dembinski tagadhatatlanul tehetséges és csatákban kipróbált tábornok volt, de 18 évi számüzetése, ha nem is szellemi, de fizikai rugékonyságától megfosztotta őt. Tervei még mindig magukon viselték a tökély jellegét, de a kivitelben igen nehézkesnek bizonyult és ezáltal legjobb számitásai meghiusultak.

Igy történt ez egész a kápolnai napokig és azok után is. Müködése tehát nem volt bizalmat keltő, mogorva és leczkéztető föllépése által pedig a nemzeti alvezérekkel szemben ezeknek ellenségeskedését idézte föl maga ellen. Nem csoda tehát, hogy alvezérei azon gondolkodtak, miként szabadulhassanak meg tőle első sikeretlen hadvezéri szereplése után. Az ez irányban tartott tanácskozások oly eljárásra vezettek, mely Görgeynek nagyon kivánatos volt. Midőn ez ugyanis Poroszlóba érkezett, Klapka közölte vele, hogy három hadosztály-parancsnok kijelentette, miszerint a történt elszállásolási intézkedések után Dembinskinek csak föltételesen — fölfogásuk szerint épen nem — fog engedelmeskedni, azaz csak azon parancsait fogadják el, melyek Görgey vagy Klapka által vannak ellenjegyezve. A három hadosztály-parancsnok ezen föllépése katonai fogalmak szerint, az alárendeltség fogalmával össze nem egyeztethető és az ellenjegyzés alkotmányos körülirásával csak ugy értelmezhető, hogy Klapka és az ő hadosztály-parancsnokai Dembinski vezényletéről mitsem akartak többé tudni.

Ily értelemben fogta azt föl Görgey is és az ügy elintézését Tisza-Füredre érkezése utánra halasztotta. Ezután saját hadosztály-parancsnokait, Klapkáeira mutatva, megkérdezte és ezek természetesen azt a választ adták, melyet már a kérdés tartalmazott. Ők is csatlakoztak bajtársaikhoz vagyis Görgeyhez.

Hogy Klapkának oka volt Dembinski ellen föllépni, az kétségtelen. Mig Dembinski figyelmen kivül hagyta Klapka azon javaslatát, hogy Schlicket egész hadtestével üldözze, Kossuth előtt azon indokolatlan panaszt tette, hogy egyedül Klapka az oka Schlick elmenekülésének. Jól tervelt meglepetését Pétervásárnál, melyről Windischgrätz maga is bevallja, hogy annak további kizsákmányolása balszárnya megsemmitésére és sikeres támadás kezdésére vezethetett volna, Dembinski meghiusitotta és ép ugy megrótta azt, mint a kompolti meglepetést. Dembinski nézete az volt, hogy a Tarnáig előnyomulása titokban maradhat és hozzájárulhat ahhoz, hogy előbb birja támadásra Windischgrätzet, mintsem ez azt kivánná. Mi pedig ugy vélekedünk,

hogy Dembinski határozott föllépése az anélkül is óvatos Windischgrätzet támadása még óvatosabb elodázására birta volna. A tábornagy ugyanis oly parancsokat adott ki a szini. pétervásári és kompolti meglepetések következtében, melyek nagy elővigyázatra intettek és a kompolti meglepetés következtében a Colloredo-dandárt Bagig vonta vissza. Klapka tehát, kivel nagyon könnyen meg lehetett férni, Dembinskivel le akart számolni.

Annyi azonban bizonyos, hogy az öreg Dembinski még mindig jó tanácsadója maradhatott a kormánynak, de a hadsereg élén lehetetlenné lett. Csak elmozditásának módja fölött nem voltak tisztában és ennélfogva nem választották a helyes utat. A szolgálattól szabad valamennyi törzstisztet ugyanis gyülésre hivták össze, melyen Szemere kormánybiztosnak is meg kellett jelennie, nehogy azt gondolja a kormány, hogy a hadsereg ellene esküszik össze. De a kormány által kinevezett főparancsnok elleni nem katonai eljárás mégis határozott összeesküvés volt. Szemere tudomásul vette a gyülés által kimondott bizalmatlansági szavazatot, valamint azt a kérést is, tenné meg a kellő lépéseket Dembinski elmozdittatására és ruházza át a főparancsnokságot valamelyik hadtestparancsnokra. E záradék Görgeytől jött, kit mint rangban legidősbet meg is választottak. A mi ezt a kérést illeti, ez csakugyan megengedhető volt, mihelyt két hadtestparancsnok a hadsereg nevében tette és irásban részletesen indokolta, de mint egy tisztigyülés kifolyása a fegyelmet veszélyeztető praecedenst idézett föl, mely később csakugyan árnyékát vetette.

A Dembinski elmozditását czélzó föllépést a lehető legkiméletesebb módon kellett volna Szemerének megkezdeni, s kisérletet tennie Dembinskit önkénytes visszalépésre birni. Ha ez nem sikerült, csak akkor következhettek volna a további lépések. Hogy az első lépés nem fog sikeres lenni, az előre volt látható, mert Dembinski ezáltal szegénységi bizonyitványt állitott volna ki magáról. Ilyesmit pedig Dembinskitől legkevésbe lehetett várni. Miután a Dembinski elmozditására czélzó tényeket eddig tábornokai leirása szerint emlitettük föl, most Dembinski előadása szerint adjuk ezeket elő.

Márczius 3-án, midőn Dembinski épen levélirással volt elfoglalva, Szemere kormánybiztos lépett be hozzá és rögtöni haditanács összehivását sürgette, mely a keresztülviendő hadmüveleteket megállapitsa, s egyuttal hozzátette, hogy Görgey és Klapka tanácsát kérje ki, miáltal azok a felelősségben is osztozkodni fognak. Dembinski kijelentette, hogy az a tábornok, ki haditanácsot hí össze, maga nem bir magának tanácsot adni, ami pedig a felelősséget a hadmüveletekre nézve illeti, ezt maga vállalja magára. Szemere még inkább nógatta, hogy ezt tegye és megjegyzé, hogy a tábornokok és hadosztályparancsnokok épen össze akarnak gyülni, hogy egy őt illető kellemetlen határozatot hozzanak. Dembinskit e közlemény épen nem félemlitette meg, mire Szemere azt mondotta, hogy az urak rövid idő mulva ott lesznek, hogy neki az ügyet előterjesszék, melybe ő különben nem akar avatkozni.

Alig mondotta ki Szemere e szavakat, midőn kopogtak az ajtón s Görgey, Klapka, Répásy és Aulich léptek be. Ünnepélyes komolysággal sorakoztak, meghajtották magukat és Görgey igy szólott: «Altábornagy úr! igen szomoru jelentést kell tennem!» Dembinski a szünetet, mely e megszólitás után beállott, felhasználván, a következő megjegyzést tette: «Uraim, azon értelemben, amint Szemere ur nekem az ügyet csak az imént előadta, önök oly embernek, kinek lelkiismerete annyira tiszta, mint az enyim, mitsem mondhatnak, a mi kellemetlen.» Erre Görgey igy folytatta: «Altábornagy ur! Ön elvesztette a csapatok bizalmát és ezért nem tarthatja meg tovább a főparancsnokságot.» Midőn Görgey e nyers szavakat mondá, Dembinski észre venni vélte, hogy Klapka Görgeyhez fordulva, ennek valamit mondott, mi az épen tett ünnepélyes nyilatkozattal nem állott összhangban, hanem inkább az előbb Szemere által inditványozott és az urak által félbeszakasztott vitatkozásra vonatkozott.

Anélkül, hogy a tett kategorikus nyilatkozatot tekintetbe venné, Dembinski Szemere felé fordulván, sipkáját kezébe vette és hadmüveleteinek titokban tartására vonatkozó emez epizódot beszélte el az 1830-ki lengyel szabadságharczból: «Litvániából

visszavonulásom alkalmával tisztjeim egyszer hozzám jöttek és tudni kivánták, hová viszem őket. ‚Uraim, válaszolék nekik, ha föltételezhetném, hogy ez a sipka valamit sejt abból, amit gondolok és hová akarom önöket vinni, akkor földhöz vágnám (ezzel levette sipkáját fejéről és földre dobta) és eltaposnám és ezentul föveg nélkül járnék.‘ Ugyan azt felelné nekik is, mondá, mihelyt hadmüveleteire nézve kérdést intéznek hozzá.

Erre Dembinskí és Szemere közt hosszabb vita támadt, melyet a tábornokok nyugodtan hallgattak és amely a többiek távozása után is folyt, anélkül azonban, hogy Dembinskit engedékenységre birja. Szemere, a kormány által ráruházott hatalomnál fogva Dembinskit késő éjjel megfosztotta a főparancsnokságtól és azt ideiglenesen Görgeyre ruházta. Miután az erre vonatkozó irásbeli nyilatkozatot megkapta Dembinski Szemerétől, levélben közölte vele, mit kell legközelebb tenni. Azt irta, hogy mindenekelőtt be kell várni a jelentést Szolnok bevételéről, addig minden további hadmüvelet beszüntetendő. Klapkának már kiadta a parancsot, hogy hadtestével Szolnokra induljon, mit ez meg is tett. E magától érthető záradékot csak azért emlitjük föl, hogy megjegyezzük, hogy midőn a hadsereg bizalmatlansági szavazata vele Görgey által közöltetett, Dembinski Klapkához lépett és kérdezte tőle, vajjon a kapott parancs következtében legalább elmegy-e Szolnokra, mire Klapka azonnal igennel felelt.

Alig küldötte el Dembinski levelét Szemeréhez. midőn Bayer ezredes, Görgey táborkari főnöke, báró Meszéna ezredessel, Répásy táborkari főnökével és ennek hadsegédével Lázár őrnagygyal hozzá belépett. Bayer, mint Dembinski mondja, goromba módon, a parancskönyv átadását követelte — Görgey szerint pedig az összes szolgálati könyveket, mit Dembinski megtagadott. Dembinski azon helyes nézetet fejtegeti, hogy a parancskönyv a történetirás fontos adatainak egyike és az ő tulajdona. Ez állitás ugyan épen nem helyes, mert a parancskönyv birtoka a hadseregnek a háboru alatt való vezénylésére nézve, minden irányban nélkülözhetlen az utódnak; mert tájékozásul szolgál és sok ugynevezett álló rendeletet tartalmaz. A történetirásra nem marad más mód, mint hogy amit az illető

fontosnak talál, irja le idejekorán vagy irassa le. Ezt találtuk mi mindig az egyetlen helyes módnak.

Bayer nem is fogadta el Dembinski nézetét és annyira megfeledkezett magáról, hogy 18 évi szolgálati idejére való hivatkozása daczára, azzal fenyegetőzött: «ha jó szerével ki nem adja az altábornagy ur a parancskönyvet, erőszakot fogok alkalmazni.» Dembinski a legnagyobb felindulással fölugrott, hadsegédét a parancskönyvért küldötte, balkezébe vette azt, jobb kezével pedig kardja markolatára ütvén igy szólott: «Mig egyik kezem a kardot tartja, a másik a magyar hadsereg parancskönyvét ki nem fogja adni.» Bayer annyira szemtelen volt, hogy e szavakkal: «majd meglátjuk,» hagyta el Dembinski szobáját anélkül, hogy meghajtotta volna magát. Dembinski csakhamar egy gyalogsági szakasz nehéz lépteit hallotta s alig volt ideje az ajtót bezárni, midőn a parancsnok szavát «lábhoz» és fegyverzörejt hallott a padlaton. Dembinski azonnal levelet intézett Szemeréhez, melyben vele a botrányos esetet közölte. Hadsegédét, kinek a levelet Szemeréhez kellett volna vinnie, az őr azzal utasitott vissza, hogy mindenkit leszur, ki Dembinski szállását elhagyni szándékozik.

Félóra mulva Répásy jelent meg, ki az őröket eltávolitotta és egészen felindulva kért bocsánatot Dembinskitől a történtekért, egyszersmind Meszéna és Lázár is megjelentek hadsegédénél, hogy kimentsék magukat. Azt mondották, hogy nem tudták mi forog kérdésben, mivel Bayer fontos szolgálattételre szólitotta föl őket. Aulich mint régóta szolgáló törzstiszt, a kit a cselszövények és botrányok undorral töltöttek el, az esti órákban azon utasitással küldötte hadsegédét Dembinskihez, nem parancsol-e valamit. Dembinski ugy hiszi, hogy ennek hadteste ép annyira ragaszkodott hozzá, mint Guyoné, ki sem a tisztek gyülésében nem vett részt, sem nem volt tagja a bizalmatlansági szavazatot megvivő küldöttségnek, de Dembinskinek eszébe nem jutott e ragaszkodásokat kizsákmányolni, miáltal még nagyobb zavarok állottak volna be. Bevárta a kormány további határozatait. Mint mondja, Görgey pártütési lépése befolyás nélkül maradt állására, miután ugyanaz nap a következő levelet vette Kossuthtól:

Altábornagy ur!

Bármennyire meg voltam elégedve a febr. 27-ki csata eredményével, miután a csapatok nyolcz órán keresztül igen derekasan tartották magukat s az ellenségnek oly tiszteletet parancsoltak, hogy az elrendelt visszavonulás alkalmával ő is félbeszakitá a csatát s minket üldözni nem merészelt, bármenynyire is örvendettem továbbá Kmety alezredes (a legderekabb vezérkari tisztek egyikének) febr. 28-ki fényes sikeréről szóló kellemes hirnek, ép oly váratlanul kaptam márcz. 1-én a tudósitást, melyben engem Excellentiád arról értesit, hogy hadseregét Poroszlóhoz közelebb vitte. Tehát ujra egy visszavonulás — egy győzelem után! Ujra terület-veszteség, midőn a térnyerésre a csapatok élelmezése végett oly nagy szükségünk van! Eddig már valószinüleg veendette ön Vécsey tábornok tudósitását, melyből látni, hogy Szolnok felől mit sem lehet félni, mert az ellenség csaknem egész erejét ön ellen egyesítette. Higyje el nekem, tábornok ur, hogy az ellenség nagy respektussal viseltetik ön és hadserege iránt és nagyon fél egy részünkről való bátor támadástól.

De ezer- meg ezerszer kell ismételnem, hogy csak egy óvatosan vezetett támadólagosság vezethet minket biztos győzelemre. A védelmilegességre való szoritkozás tönkre tesz minket. Ha nem teszi az ellenség, megteszi az éhség. Ön azt irja, hogy gondoskodjam az élelmezésről, jól van, de az én kopasz tenyeremen nem nő buza; ha jól akarja seregét élelmezni, térnyerésre kell törekednie és nem térvesztésre; a Kassától Miskolczig és Egerig elterülő tér, mely most fel van adva, egy hónapra elégséges segédforrásokat nyujtott volna, és ha felhozza ön, hogy a csapatoknak a kemény földön kell tanyázniok, azt kell válaszolnom, hogy a csapatok sokkal jobban lennének elhelyezve és élelmezve Eger, Árokszállás vagy Gyöngyös vidékén, mint a kiszivattyuzott Poroszlón vagy Tisza-Füreden. Ismételten kérem az altábornagy urat, hogy a térnyerésre fordítson figyelmet.

Kérem, fektesse hadmüveleteit támadólagos alapra; hol, minő módon és minő ellenség ellen, azt ön itélheti meg legjobban, de előre és támadólagosan, különben physikai hiá-

nyokat fognak szenvedni csapatjai. Nem képzeli ön, mennyire emelné egy győzelem, egy szerencsés előnyomulás csapatjainak erkölcsi erejét. Én erősen meg vagyok győződve, hogy ha a 28-ki csata után ön egész erejével gyorsan előre nyomult volna, most már Gyöngyösnél állana és a Szolnok körül levő ellenség sebesen vonult volna vissza. Én nem vagyok hadvezér, azért tehát nem is elegyedem a strategiába, hanem a támadólagosság szempontján és a védelmilegesség nehézségein kivül ismételve sürgősen kell figyelmeztetnem a tábornok urat, hogy legjobb, leghadgyakorlottabb csapataink közül Vécsey és Damjanich, Répásy hadtestének egy részével együtt mintegy 15—16,000 emberünk hetek óta tétlenségben van, egyedül oly állások fedezésére szoritva, melyeket az ellenség csak akkor fog komolyan fenyegetni, ha ön a főhaderővel nem nyomul elő támadólag; ha ön előre nyomul, Szolnok nem lesz veszélyeztetve, mert az ellenség még most nem elég erős arra hogy főhaderejét önnel szembe állitsa és azonkivül Szolnok ellen jelentékeny haderővel törjön előre támadólag; ha pedig tétovázunk, akkor egészen máskép lesz.

Ismétlem, helyezze összes csapatainkat a Tiszánál tevékenységbe; ez bizonyára megment, a védelmilegesség pedig megront minket. Ha én most főtábornok volnék, Török-Sz.-Miklósról egy dandárt egészen csendesen Czibakházára vetnék és Damjanichnak meghagynám, hogy igy megerősitett hadtesttel, (tehát mintegy 10,000 emberrel) Czibakházán át elötörjön, mig Vécsey a többi 3000 emberrel hadtüntetést visz végbe Szolnok ellen, ön pedig megerősödve Répásy csapatainak legnagyobb része, nevezetesen 12 fontos ütege és lovassága által, óvatosan támadólag előrenyomul. (E helyen Dembinski a következő sajátkezü megjegyzést teszi: ezt irta nekem Kossuth ur, mint ohajtást márcz. 2-án és én azt már febr. 26-án megparancsoltam. Dembinski Henrik.)

Mi lenne a következmény? Az ellenség főhadserege vagy elszakitna egy erős osztályt Szolnok támogatására, és akkor ön megverné a gyengébb ellenséget, vagy pedig ha el nem szakitna, sakkban tartja ön az ellenség főhaderejét és Damjanich megveri a gyengébb ellenséget Szolnokon és fenyegeti az

ön előtt álló ellenség jobb szárnyát, melynek aztán Hatvan felé kell visszavonulnia. Ha ön már egyszer Gyöngyös előtt áll, küldje előre Görgeyt három dandárral Pétervásáron át Jablonowski ellen, vagy mint is hivják, és meg fogja látni. hogy mint fut Kassáról fölfelé Ha birjuk a vidéket Gyöngyösig, hozzá még Kecskemétet is, a csapatok nem fognak hiányt szenvedni; különben nem tudok jót állani, mert nem nő buzakalász kopasz tenyeremen. Ez az én nézetem, melynek főpontja a következő: Ne hagyja legjobb csapatainkat hiában tétlenségben, különben másképen kell azokat alkalmaznom: sajnálom, de meg kell tennem.

Van szerencsém még a következőkről értesiteni: 1) Hogy Tokaj egészen üres ne maradjon; a tartalékhadtestből, mely az ön hadseregén kivül áll, egy zászlóaljat, két századot, egy osztály lovasságot és egy fél 6 fontos üteget Tokajba helyeztem. (Dembinski itt sajátkezüleg megjegyzi: Ez oktalanság csakugyan keresztül is vitetett és ez egészen haszontalan hadmüveletre a legfontosabb pontok egyikéről, Tisza-Füredről Asbóth ezredes alatt 3000 ember vonatott el tőlem. Dembinski.)

2) Egész Budapesten az ellenségnek még 3000 embere sincs. Nekünk Komáromban 10—11,000 emberünk van; ha ön egy kombinált mozdulatot akar tenni, irja meg nekem a napot és órát és én 6000 emberrel és 20 ágyuval fogok tüntettetni Buda ellen Komárom felől; vagy beveszi ön Budát, vagy pedig eltávolitja magától az ellenséget és akkor annál biztosabban nyomul előre. 3) Az ellenségnek az egész szolnok vonalon Pestig alig van 6000 embere. 4) A füredi és poroszlói élelmezést illetőleg arra kérem, lépjen egyenesen Szeremével összeköttetésbe ahelyett, hogy nekem ir. Debreczen messze van; mig ön nekem ir és én vissza, eltelik három nap. Az illető biztosok parancsot kaptak, hogy mindent megtegyenek, de még egyszer: tér, tér! Mert ahol semmi sincs, én semmit sem teremthetek. Önnek előrelátása, melylyel 12 nappal előre megmondotta, hogy az első csata Eger környékén leend, nagy tiszteletet keltett bennem az ön bölcs belátása iránt és gyarapitotta nagy bizalmamat. (Itt Dembinskinek következő megjegyzése olvasható: Nem 12 nap előtt, mert az én tervem

már február 2-ikán ki volt dolgozva, tehát egy teljes hónappal előre megjelöltem ama vidéket, melyen az első csata volt. Dembinski.)

Ön az első nagy csatát nem vesztette el, az ország meg van elégedve az eredménynyel, ön próbára tette csapatait, — tehát előre! előre! és ne feledje a haderőket, melyek most Vécsey és Damjanich alatt az időt hiában vesztegetik. Mindent tevékenységbe kell hozni, ha Czibakházáról nem, akkor hát Szeged ellen, de én nem hevertethetem azokat hiában.

Debreczen, márt. 2. 1849. este 5 órakor.

Kossuth L. elnök.

Kossuth e levele abban a véleményben erősitette meg Dembinskit, hogy a kormány vezényletével és hadmüveleteivel meg van elégedve és ez némileg meg is lepte őt, annyival is inkább, mert a kápolnai csatáról és visszavonulásáról még nem tett jelentést a kormánynak. De Szemere megtette azt helyette. Dembinski Tisza-Füredről csak annyit irt Kossuthnak: «Én nem vittem a hadsereget Tisza-Füredre, hanem utána mentem.» Ezzel Dembinski egyelőre csak azt akarta mondani, hogy Görgey az ő parancsai ellenére cselekedett, midőn Poroszlóra és onnét Tisza-Füredre vonult vissza.

Szemere igen részletesen irt volt Kossuthnak a Tisza-Füreden előfordult eseményekről és személyes megjelenését kivánta a veszedelmes villongások elintézésére. Görgey és Klapka is küldöttek egy tisztet Debreczenbe részletes jelentésekkel. Az egyetlen Dembinski maradt nyugodtan és várta az események fejlődését.

Midőn Szemere jelentése Kossuthhoz ért, ez a legnagyobb izgatottságban lépett szobájából irodánkba vagyis inkább a nagy városházi terembe, és Bikkessy őrnagynak ezt mondá: «Hozasson tüstént négy lovas kocsit, a hadügyminiszterrel és Vetter tábornokkal azonnal oda megyek és agyonlövetem a g—t.» A Görgeytől érkezett törzstiszt ekkor közel állott hozzánk. Nevetést elfojtó arczkifejezéssel kérdé halk hangon tőlünk; «Kit akar ez agyonlövetni?» — «Görgeyt» válaszolék, «ha tudni

akarod» — «Ah, ugy-e?» mondá gunyos hangon.» — Kossuth személyes hadsegédével Bikkessy őrnagygyal, valamint Mészáros és Vetter tábornokokkal s ezeknek hadsegédeivel Tisza-Füredre indult, hol az elkövetett fegyelmetlenség és pártütés fölött itéletet akartak hozni.

Szemere Kossuth elébe ment, hogy őt Tisza-Füredre érkezése előtt mindenről tudósitsa. Midőn előadása közben azt mondá, hogy Görgey veszedelmes ember, Kossuth megjegyezte: «nemcsak veszedelmes, hanem áruló is és törvényszék elébe kell állitani.» — «Még nem az, mondá Szemere, de azzá válhat; mert még csak veszedelmes ember, kiben mély boszuérzet és nagyravágyó dicsszomj lakik. Mindenesetre büntetést érdemel, Dembinski pedig elégtételt.» Tisza-Füreden ezalatt az ügyekben Görgeyre nézve egész más fordulat állott be.

Kossuth a nevezett urakkal délutáni 1 órakor érkezett meg Tisza-Füredre és midőn Dembinski megérkezésüket megtudta, azonnal hozzájok ment. Mészáros, Vetter, Görgey, Répásy, Aulich és Klapka már ott voltak összegyülve. Kossuth Dembinskit maga mellé a pamlagra ültette, a többi urak körben ültek, Görgey Kossuthtal szemközt. Mielőtt a Görgey ellen emelt vádakról szó lehetett, az elnök fölhivta Görgeyt Dembinski elleni panaszainak előadására. Ezek Dembinski némely intézkedései ellen irányultak, melyeknek megbeszélésénél némely kérdések tétettek az ellene emelt vádakra nézve, melyekre adott ki nem elégitő válaszai nem vezettek beható fejtegetésekre. Igy például Kossuth azt kérdé Görgeytől, miért távozott Mező-Kövesdre, midőn Kápolnáról Gyonért ment. Erre azt felelte, hogy ott mindent rendezni akart. Midőn Dembinski kérdé tőle, mi rendezni valója volt ott? ismét más kérdésre szöktek át, mely ugyan nem foglalt magában Görgey elleni vádat. Azon kérdésre, miért nem engedelmeskedett Görgey Dembinski azon parancsának, hogy Poroszlót tartsa, azt válaszolta, hogy e parancs határozatlan és kétértelmü volt, mire Mészáros és Vetter fölkiáltottak: «Ohó, olvastuk a parancsot!» Görgey erre zavarba jött. Igy tartott ez még egy ideig anélkül, hogy a tulajdonképeni vádpontokra került volna a sor. A vallatás, vagyis inkább értekezlet azzal a határozattal vég-

zödött, melyet Kossuth mondott ki, hogy Mészáros és Vetter puhatolják ki a tisztek véleményét.

Dembinski azonban sejthette az eljárás kimenetelét. Midőn az urak Kossuthot elhagyták, Dembinski szóba hozta szándékait a szolnoki tüntetésre nézve, mire Kossuth ezt jegyezte meg: «Gondolja-e ön, hogy Damjanich tenni fog valamit? Mit se fog tenni, mert én a neki küldött parancsot olvastam és ez őt nagyobb elővigyázatra inti, semhogy valamit kezdjen.» Dembinski ezt válaszolta: «Én a tábornokot nem ismerem, de igen vállalkozónak mondják őt, miért is én az óvatossági rendszabályokat hangsulyoztam» — «Igen», mond Kossuth, «ön oly módon adta ki a parancsot, hogy ha a támadás sikerül, minden dicsőség önre háramlik, de ha nem sikerül, a felelősség a tábornokra esik.» Dembinski ezután nemsokára távozott.

A Görgey elleni vádak agyon hallgattattak. A váczi kiáltvány*) szóba sem jött, a Dembinski elleni pártütés a vizsgáló

*) E kiáltvány kibocsátását Görgey barátai legujabb időben mint nagyon dicséretes rendszabályt állitották fel, melynek azt is lehetett köszönni, hogy a magyar hadsereg csorbitatlan maradt. A váczi kiáltványról már részletesen szólottunk és jól átgondolt érveink fenntartása mellett csak még egy megjegyzésünk van, melyet a következő kérdésben teszünk: «Szükséges volt-e a Görgey hadtestében szolgáló egykori cs. kir. katonatiszteknek szigoru royalisztikus álláspontuk feltevése mellett panaszokat hozni fel a kormány ellen, gyávasággal vádolni, a hadsereg bizalmára és tiszteletére méltatlannak jelenteni ki és az engedelmességet fölmondani neki. Hogy a kormány mindezeket a sértéseket zsebre dugta, az nem ide tartozik és nem képes minket azon kiáltvány megitélésénél a katonai fegyelem és a föltétlen alárendeltség fogalmaiban megrenditeni. Görgey Arthur fivére nagyon kiemeli a váczi proklamátiót «1848 és 1849» czimü röpiratában az «Élmények és benyomásokban.» Mivel már érintettük Görgey István röpiratát, helyre kell igazitanunk egy abban előforduló állitást. Görgey Arthur egy kiáltványát közöltük, melyet, mi lőn Buda előtt állott, 1849. január 2-án minden utczasarkon kiszegeztetett. Minthogy az sem akkor, sem később meg nem hazudtoltatott, egyszerüen regisztráltuk. Görgey István ugy vélekedik, hogy ama kiáltvány irályából és hangjából sejthettük volna, hogy az nem bátyjának tollából származik és hogy mint történetirónak kötelességünk parancsolta volna, kételyeinket kifejezni. Nézetünk szerint történetirónak államiratokkal és fontos okmányokkal komolyan kell foglalkoznia, de egy pillanatnyi hatásra szá-

urak és Kossuth által dezavouáltatott, valamint minden, Görgey ellen felhozott alapos és alaptalan fegyelmetlenség is. Mikép történt ez, azt Mészárosnak Dembinski előtt tett nyilatkozatai magyarázzák meg. Egy óra mulva az utóbbinak szállására térése után, Mészáros lépett be hozzá. Mindenekelőtt tudtára adta, hogy a tisztek közt uralkodó nézeteket ismeri és ezek alapján az elnökkel összhangzólag a szükséges intézkedéseket megtette. Ezután igy szólott: «Altábornagy ur! Ha erősek volnánk, egészen máskép cselekednénk, de mi gyengék vagyunk és nem tehetünk ugy, a mint akarunk, azért jövök tehát, hogy önt fölkérjem, helyezze magát személyesen a hadügyminiszterium rendelkezésére. Mi Vetter tábornokot neveztük ki főparancsnoknak.»

Hogy a Dembinskinek szép szavakkal tudtul adott elbocsátást megédesitse, Mészáros, miután Dembinski e kijelentését hallgatva fogadta, még igy folytatta: «Tisztelt Dembinski, ha én önt Debreczenbe érkezésekor ugy ismertem volna, mint a hogy most ismerem, igy szólottam volna önhöz: Kedves barátom. Önnek jelentékeny hire van, de ne tegye azt koczkára azáltal, hogy a mi ügyeinkbe avatkozik, mert mi egy ábránddal, naivitással és képzelődéssel telt nemzet vagyunk, mi azt hisszük, hogy mindent tudunk és mindennel birunk és mégis semmivel sem birunk és semmit sem tudunk, azért utazzék minél előbb vissza Párisba.» Dembinski e kijelentést nem vette komolyan és mint mondja, olyannak tekintette azt, mely arra volt számitva, hogy kellemetlen tapasztalásainak sértő benyo-

---

mitó utczai hirdetést birálni nem föladata. Görgey István azt állitja, hogy azon kiáltványt Kossuth irta alá és az apokryph. Továbbá azt mondja Görgey István, hogy akkor még nem lehettünk Kossuth irodájában, különben ismernünk kellett volna ama kiáltvány genezisét. Munkánkból tisztán látható, hogy Debreczenben jöttünk Kossuth irodájába. De ha már azon kiáltvány megjelenésekor is ott lettünk volna, mint százados épp oly kevéssé lettünk volna abban a helyzetben, mint más hivatalnok, annak származását megtudni. Ily titkot nem közölnek alantas tiszttel és hivatalnokkal. Ily kiáltvány vázlatával nem bánnak szolgálati uton, hanem a belső titkártól az államnyomdába vándorol és azután megsemmisittetik.

mását enyhitse. Midőn végre kérdé Dembinski Mészárost, miért nem vonja a kormány Görgeyt ismételt nyilt ellenszegüléseért, ellene tett pártütéseért felelősségre, Mészáros azt monda: «Az elnök akarná ugyan, de nem meri tenni, mert Görgey ma a magyar nép kedvencze.» A hadügyminiszter e kijelentése, a kormánynak akkori és későbbi magatartására nézve, Görgeyvel szemben mérvadó. Mészáros, mint a kormány tagja, nyiltan bevallá annak gyengeségét.

A kormány akkor Görgeyvel szemben kétségtelenül nehéz helyzetben volt, Görgey a bányavárosokon át tett visszavonulásával magára vonta az ellenséges hadsereg nagy részét és ezáltal meghiusította annak a mi hadmüveleti alapunk ellen tervelt hadmüveleteit és lehetővé tette, hogy a felső és közép Tiszánál álló magyar hadtestek és az övé egy nagyobb hadsereggé vonassanak össze. De még ez az eredmény sem tartóztatott volna vissza egy erős kormányt attól, hogy mindenre nézve szigorun lépjen föl. Mert ellenszegülésnek és pártütésnek még a legfényesebb fegyvertényeket is paralizálniok kell, ha büntetlenül maradnak és ha még komoly vizsgálat tárgyává se lesznek, vereségre és a fegyveres erő fölbomlására vezetnek.

Görgeynek sikerült Kossuthot, Dembinski csakugyan hiányos intézkedései következtében megnyerni, minek következése az lett, hogy Tisza-Füreden bizalmasan értekeztek egymással és Kossuth e helyet elhagyta anélkül, hogy Dembinskit meglátogatta volna. A hadügyminiszter pedig beérte azzal, hogy Görgeyt ebéd után kedélyes és valóban patriarchális módon megrótta, e megrovás Görgey emlékirata szerint ebből állott: «In vino veritas, mond egy latin példabeszéd, én ma készakarva pár pohár borral többet ittam, mint különben szoktam, hogy önnek annál leplezetlenebbül mondjam meg az igazságot. Nemsokára azután, hogy ön tábornokságra és a feldunai hadtest parancsnokságára kineveztetett, én azt vettem észre, hogy ön a hadügyminisztertől megtagadja azon tekintetbevételt, melylyel ön neki tartozott. Számtalanszor mellőzött engemet a kormánynak tett javaslataiban. Az öreg Mészáros vén dádé, minek reá időt pazarolni? gondolhatta magában. Belé nyu-

godtam, mert nem vagyok az ujjhuzás barátja. Ekkor egy szép reggel megtudtam, hogy ön egyszerre csak az öreg Mészárost ismeri el és proklamálja egyedüli tekintélynek (a váczi kiáltvány által), melyet az országban elfogad. Fölfoghatja méltó csodálkozásomat, és azt, mily nehezen birtam csekély személyem e kitüntetésének okára jönni. Végre mégis sikerült ez nekem és most annál inkább hittem engedelmességére számolhatni, minél többet kellett önnek a mult időkre vonatkozólag jóvá tennie. De minő csalódás! Önnek csak tréfálni tetszett, mert ön nekem és annak az embernek, kit főparancsnokká neveztem ki, ép oly kevéssé engedelmeskedett, mint most engedelmeskedik. Ugy látszik tehát, hogy ön e közmondást: «aki parancsolni akar, annak engedelmeskedni kell tanulni», meg akarja huzudtolni.»

Ezután még nehány pontot idézett Mészáros a cs. kir. hadsereg szolgálati rendszabályaiból, hogy Görgey szolgálati kihágásait jelezze és hogy Görgey ez ártatlan megfeddést rossz néven ne vegye, ezekkel a szavakkal végzé azt: «ne nehezteljen ezért.»

Igy végződött a vizsgálat Tisza-Füreden és Görgey azon nézetének ad kifejezést emlékirataiban, hogy Mészáros még ez enyhe megfeddésnél is nem saját akarata szerint cselekedett és csak szinleg tette azt. Görgeynek Mészáros ilyetén föllépte után igazsága lehet abban, ha ő ezt legalább ugy tekintette. Ő egyébiránt ennek a horderejét helyesebben foghatta föl, mert midőn azt kérdék tőle, mit tett volna ő ily esetben Dembinski helyében, rögtön azt válaszolta: «rögtön agyonlövettem volna Görgeyt.»

Görgey ugy vélekedik, hogy a tisztek föllépése Dembinski ellen Tisza-Füreden nem volt pártütés,*) hogy ő magatartását

*) Nézetünk szerint Szemere ez ügyet a maga politikai jellemvázlataiban a legrészletesebben irja le, azt mondja ugyanis róla:

«Ez az esemény az eddig megjelent munkákban annyira elferditve adatott elő, hogy indittatva érzem magamat azt körülményesebben leirni:

A kis-kövesdi csata utáni napon, márczius 1-én a hadsereg Tisza-Füredre vonult vissza. Én némi politikai intézkedés végett Miskolczra

Mészárossal szemben a cs. kir. hadsereg szolgálati szabályainak idézésével is indokolhatta volna. Mi ez állitás igazságát ugyanazon és más hatalmak szolgálati szabályainak alapján tagadni vagyunk kénytelenek. Ezek ugyanis egyhangulag azt

utaztam. Elutazásom előtt szükségesnek tartottam Dembinskit a következő három pontra figyelmeztetni: 1. hogy külföldi létére a hadtest-parancsnokokkal barátságosb és bizalmasb lábon állani igyekezzék és hadi tanácsokat tartson velök, 2. táborkari és irodafőnökeit képzetlebb egyénekkel helyettesitse, 3. hogy a tisztek közt titkos izgalmat sejtek, melyet a két első pont teljesitése és erélyesség által lecsilapithat és elhárithat, de vigyázzon magára, különben megbuktatják. Márczius 2-án este ágyudörgést hallottam, másnap visszasiettem a Tisza felé és csak az éj sötétségének köszönhetem, hogy a már Poroszlóig előnyomult osztrákokat, halász-ladikon kelvén át a Tiszán, elkerülhettem. Reggel, márczius 4-én Dembinskihez mentem, ki azonnal panaszkodott Görgey engedetlensége miatt, Répásy tábornok és mások pedig arról tudósitottak, hogy a tisztikar Dembinskit erővel el akarja mozditani és más főparancsnokot választani. Siettem tehát egyrészről Debreczenbe irni, hogy Kossuth és Mészáros hadügyminiszter tüstént jöjjenek a táborba, másrészről fölvilágositást akartam szerezni az utóbbi eseményekről maguktól a tábornokoktól. E végből fölkerestem őket és majdnem az egész tisztikart a mezőváros végén egy félig összedőlt ház udvarán találtam összegyülve. Midőn Klapka ezredes, majdnem az utolsó, a gyülekezethez közeledett, Görgey tábornok fölszólitotta a tisztikart, menne Klapka elébe. Görgey e fogását már akkor jellemzőnek találtam. Ezután Görgey szólott először. Beszéde három részre oszlott, egyikében örömét fejezte ki jelenlétem fölött (noha nem voltam meghiva és nem is tudták, hogy az éjjel Füredre érkeztem); a másodikban utóbbi időbeni magaviseletét mentegette, különösen hangsulyozván, hogy váczi kiáltványának nem volt más, mint ama pillanatnyi czélja, hogy az ingadozó tiszteket együtt és összetartsa; a harmadikban Klapka egy hadosztálya nevében kijelentette, hogy a hadsereg Dembinski képzettségében és jó szándékában nem bizik. Erre a tisztek egyhangulag «igen»-t kiáltottak és többen-kevesen követelték, hogy azonnal főparancsnok választassék. Erre én azokkal a megjegyzésekkel léptem föl, melyekről fennebb szólottam, határozottan kijelentvén, hogy soha sem fognék a főparancsnok választásába beleegyezni, hanem e jogot szükség esetén a kormány nevében, mint annak tagja, magam szándékozom gyakorolni. Miután Klapka is hozzám csatlakozott, beérték azzal, amit javasoltam, t. i. hogy Kossuth és a hadügyminiszter megérkezését bevárják és hogy Dembinski addig főparancsnok maradjon, de haditanácsul Répásy és Görgey tábornokok. Aulich és Klapka ezredesek melléje adatnak. En a magam részéről kijelentettem, hogy ha Dembinski ez utóbbi föltételt el nem akarná fogadni, én a hadsereg egyhangu aggodalmait méltányolni fogom. Mi öten

mondták 1848-ban, hogy a fölebbvaló ellen fölhozott minden panasznak két tag által szabad csak tétetni és hogy többek megjelenése a pártütés fogalmát tartalmazza. A mostani szolgálati szabályok szerint csak egy tiszt léphet fel egy tisztikar nevében.

---

azonnal Dembinskihez mentünk. De Dembinski heves természetét ismervén, a többieket arra kértem, várjanak az előszobában s előbb egyedül mentem be hozzá. Előadtam neki az ügy állását, megjegyeztem, hogy egy tiszt sem szólalt föl mellette, kértem őt mindenre a mi szent előtte, fogadná el ideiglenesen a haditanács eszméjét, annyival is inkább, mert maga bevallotta, hogy a legközelebbi 24 órában Kossuth és Mészáros megérkezéseig is szükséges az intézkedés. Egy óránál tovább igyekeztem Dembinskit rábeszélni, de hasztalanul, végre Görgeyt s a többieket behivtam, kik nyugodtan kijelentették, hogy a hadsereg benne nem bizik. Az elnök és a hadügyminiszter megérkezéséig azt kivánták, hogy minden intézkedését a haditanács tudtával tegye. Nem tagadhatom, hogy Dembinski az egész jelenet alatt nem fékezhette szenvedélyét. Görgey ellenben hideg, nyugodt, türelmes, sőt érzéketlen maradt Dembinski heves szavaira. Midőn ez utóbbi kijelenté, hogy semmi esetre sem tart haditanácsot és csak velem közlendi terveit, ha azután nekem tetszik, én közölhetem azokat a hadtest-parancsnokokkal, Görgey késznek mutatkozott e középut elfogadására, melyet én azonban fél- és hibás rendszabályként kénytelen voltam visszautasitani. Görgey és bajtársai nemsokára visszavonultak és én Dembinskit ujra kérésekkel és érvekkel ostromoltam; elmondám neki, hogy ha biztos győzelmet akar aratni a cselszövény fölött, azt csak ugy teheti, ha eme föltétel alatt is parancsnok marad; előadtam, hogy saját hibája, ha a fegyelmet táborában nem tudja fentartani, hogy én semmi esetre sem fogok a hadseregben fegyveres és véres összeütközést megengedni és ha nem enged, kénytelen leszek őt elmozditani. Ez egész jelenet délutáni fél öttől esti 7 óráig tartott és midőn Dembinski egy valóban csodás ötlettel a főparancsnokságot nekem akarta átadni, (mit egy hozzám intézett levélben, mely ma is birtokomban van, irásban is ismételt) mit én természetesen nem vállalhattam el; kénytelen voltam őt a főparancsnokságtól felfüggeszteni és azt ideiglenesen Görgeyre, mint legidősebb tábornokra ruházni. Hogy Görgeyt ebben az egész ügyben nem hazaszeretet, hanem csupa gyülölség és dicsvágy vezette, azt későbbi eljárása is bizonyitja. Esti 9 órakor hozzám jött és jelentette, hogy Dembinski szállását gránátosokkal vétette körül, mivel ez vonakodik az iratokat kiadni, és midőn azután azt kérdém: «Ez iratok nélkül holnap estig nem intézkedhet-e», erre ő igennel felelt. «Ha tehát nincs okvetlenül szüksége önnek ez iratokra, jónak találja-e a zavart még botrány által is növelni?» Görgey nemmel felelt, a legnyugodtabb arczczal távozott és az őrök elvonulását megparancsolta.

Igy van ez valamennyi európai hadseregnél, mivel a tömeges föllépés nyomásnak tekinthető a felsőbb katonai hatóság ellen. Egy seregnél elegendő, ha egy, a fővezérhez rangban legközelebb álló tábornok lép fel a tisztikar nevében és az indokolt panaszt a hadügyminiszternek szolgálati uton beküldi.

Annál könnyebb volt ez a magyar hadseregnél, hol még azonkivül a kormány elnöke is valamennyi tábornokkal, sőt még némely alárendeltekkel is, nem épen a fegyelem előnyére, közvetlen levelezésben állott. Görgey a törzstisztet, kit a pártütés után külön jelentéssel küldött Kossuthhoz, előbb is elküldhette volna, és akkor a botrány nem történt volna meg. De Dembinskit ily botrány által akarták lehetetlenné tenni. Egy másik idézés a szolgálati szabályokból, a melyre Görgey hivatkozott, ép ugy téves, de ő ezt nem emlitette, és ez az lehetett, mely a katonai engedelmesség határait kijelöli és a mely azt mondja, hogy a katona, ha oly parancsot kap, mely a hadsereg és az állam ellen irányul, ily parancsnak nemcsak nem tartozik engedelmeskedni, hanem azt az illető felebbvalónak följelentheti, sőt esetleg a parancs adóját el is foghatja. Az uj szolgálati szabályok 1875-ről következőleg hangzanak: Csak akkor, ha a parancs nyilván és világosan a letett eskübe foglalt kötelességek, az állam jóléte, vagy a szolgálat ellen volna intézve, azonkép, ha az a büntető törvénykönyvben megtiltott cselekmény elkövetését kivánná, köteles az alárendelt, miután minden körülményt jól megfontolt, az engedelmességet megtagadni. (Szolg. szab. 1875. I. rész III. fejezet 11. §. függelem 66. pont.) Ily értelemben szólnak valamennyi hadsereg rendszabályai. De ezt a pontot nem lehetett Dembinskinél alkalmazni, mint ezt nem is szükség bizonyitanunk. Ő becsületes katona volt, szándékai a legjobbak és senkinek sem jutott eszébe az idézett pontot rá alkalmazni, hanem alárendeltjei elég gáncsot vetettek neki. Ez ügyet nemkatona olvasóink érdekében igy kellett fölvilágositanunk, hogy későbbi hasonnemü tünetek magyarázatával már most ismerkedjenek meg. Noha Dembinskin mindezen igazságtalanságok elkövettettek, melyek őt a lengyelországiakra emlékeztethették, mégis becsületére válik, hogy azontul is ren-

dithetlen önfeláldozással szolgált Magyarország ügyének és legnagyobb érdeklődést tanusitott a később bekövetkezett hadmüveletek iránt. Alig várta Szolnok bevételét. Végre Przyemski őrnagy Vécsey hadsegéde márczius 6-án meghozta a jó hirt. Dembinski őt azonnal Kossuthhoz küldötte, ki ismét azt üzente vissza, hogy Debreczen felé indulása előtt meg fogja őt látogatni. De e látogatás elmaradt és Dembinski azt mondja, hogy e miatt vele a további intézkedésekről nem értekezhetett.

Miután Klapka Szolnokra indult, Dembinski indulási parancsot akart adni Répásynak 9400 emberből álló hadtestével, de a főparancsnokságból történt elmozditása után ezt nem tehette többé és épen ezért szeretett volna Kossuthtal szólani, hogy ez maga tegye meg a szükséges intézkedéseket. Dembinski még több csapatot is akart Szolnokra küldeni, hogy 40,000 embert gyüjtsön ott össze és elvágja az osztrák hadsereg visszavonulási vonalát. Emlékirataiból ily szándék könynyen kiolvasható, de a valóságban ez akkor nem volt keresztülvihető. Ily messzevezető hadmüveletnél nem kellett Szolnok bevételére várni, hogy az erre vonatkozó hadmüveletek megtétessenek.

Hogy Szolnok bevétele már 3-án nem történt meg, azt Dembinski Damjanichnak akarja fölróni. Nézete szerint ennek nem kellett volna erejét megosztani, s akkor már 3-án támadhatott volna a czibakházai megkerülő hadoszloppal. Az elvesztett 48 óra, Dembinski szerint, döntött volna Magyarország sorsa fölött, mert ha Szolnok már 3-án elesik, akkor a tábornokok jelenlétében történt tisza-füredi értekezésnél, illetőleg vizsgálatnál abban a helyzetben lett volna, hogy terve sikerét kimutassa, s igy Görgeynek nem sikerül Kossuthot megnyerni átkos befolyásának és soha sem lesz főparancsnokká. Eltekintve attól, hogy Szolnok bevétele által tervének sikere nem volt kimutatható, mert az azzal összeköttetésbe hozható további intézkedések a hadsereg zömével csak részlegesen és elkésve történtek, Dembinski itt egy sikerült, de ki nem zsákmányolt s elszigetelt hadmüveletet politikai és személyes kombináczióval köt össze, melynél az előzmények, t. i. az ő hadmüveleti tervének sikere még hiányzottak.

Mig Dembinski Damjanichnak haderejc szétforgácsolását hányja szemére, a többi kitünő irók a magyar forradalmi háboruról szóló munkáikban Szolnok elkésett bevételének okául azt hozzák fel, hogy Vécsey és Damjanich hadosztályai a Bácskából és Bánságból csak februárban érkeztek meg a közép Tiszához. Ez az állitás egészen téves. Mind a két hadosztály, amint emlitettük, már január közepén elhagyta a déli harcztért. Vécsey január 30-án Szegedről, Damjanich pedig 31-én Szentesről bocsátotta ki az általunk már idézett kiáltványokat a szerbekhez. Az okot Szolnoknak márczius 5-én történt bevételére Damjanichnak február 25-éről Dembinskihez intézett levelében találjuk meg, mely következőleg hangzott:

Czibakháza, febr. 25. 1849.

Hadosztályomnak azon részével, melyet a nélkül, hogy az alföldet veszélyeztessem, felhozhattam, Czibakháza és Tisza-Földvárra huzódtam; előörseim Alsón és Martfeőn állanak és pedig: Czibakházán egy dandár dzsidás és 250 ember a lengyel legióból 4 ágyuval, miáltal Czibakháza, mely különben is Mesterházy őrnagy által 1500 emberrel és 6 ágyuval megszállva van, eléggé biztositottnak látszik. Tisza-Földváron 2 osztály huszár, 2 zászlóalj gyalogság, 6 ágyu. Előörsön, Alsón és Martfeőn 1 osztály huszár, 2 ágyu.

Ennélfogva a hadosztály-parancsnokság minden pillanatban képes a csatlakozást a 6. hadosztálylyal Török-Szt.-Miklóson eszközölni. Alólirott ujra parancsot vett a magas hadügyminiszteriumtól, hogy hadosztályának egy részével Szegedre vonuljon és az ellen kifogásokat tett; a magas kormány utolsó határozatáig a hadosztály e része itt fog maradni, annyival is inkább, mivel az altábornagy ur sejtelme, miszerint az ellenség e vidéken elő fog törni, valósult, miután tegnap Czibakháza meglehetős erővel megtámadtatott, azonban e támadás visszautasittatott.

Itélje meg önmaga az altábornagy ur, hogy mennyire ellentmondanak egymásnak a különböző parancsok s ezért intézkedjék ugy, hogy jövőre ily félreértéseknek eleje vétessék, miután az ember teljes bizonytalanságban van a felől, hogy a különböző parancsok közül melyiknek engedelmeskedjék.

Szentes, Mindszent és Sass környéke szemmel tartatik, mint egy elébbi jelentésben is megemlitve volt, 2 zászlóalj gyalogság, 1 osztály lovasság és 8 ágyu által. Szeged környékén Batthányi Kázmér gróf vezetése alatt egy hatalmas népfelkelés alakittatik s igy remélhető, hogy e reánk oly fontos pont nem fog elveszni.

Damjanich, tábornok.

E levélnek nincs szüksége kommentárra. Ha egy tábornok különböző parancsokkal áll szemben, ha ide s tova indulásokra és elkülönitésekre van indittatva, akkor haderejét nem tarthatja bizonyos időpontra rendelkezésre.

A szolnoki tüntetésre nézve még némely megjegyzéseink vannak és saját nézeteinket is kifejezzük, melyek a szolnoki ütközet leirását meg fogják előzni.

Dembinski főparancsnoksága alatt Klapkának a hadügyministerium azt az ajánlatot tette, vállalja el Komáromvár parancsnokságát. Az erre vonatkozó irat, mely Dembinski letétele napjáról volt keltezve és Tisza-Füredre akkor érkezett, következőleg hangzott:

«A hadügyministerium Klapka ezredesnek! A 11,000 sorkatonával megszállott Komáromvár fontosságának megvilágitása nem szükséges. De ezen a 8. hadtestet képező nagyszámu és jeles őrségnek vezetése nemcsak biztos kezek által, óvatossággal és az ügyek állásának ismeretével kezelendő, hogy eléressék az előny, melyet e hely nyujtani képes. A tavaszi árvizek Komáromot nemsokára két oldalról tökéletesen biztositják. A nádorvonalról az ellenséget komolyan meg kell támadni és elüzni, mi tulnyomó erő mellett épen nem lehetetlen. Ha a várból a Nagy-Igmánd és Kisbér felől Buda felé vivő utat szemléljük, az ellenség összeköttetése Buda és Bécs közt el van vágva. Ha végre a hadsereg a fővárosok felé nyomul, a komáromi hadtest közremüködése a hadmüveleteknél döntő leend. Minthogy azonban az akkori viszonyok sulya alatt ez a tárgy fájdalom, nem vétetett kellő figyelembe, most állott be annak szüksége, hogy a teendőkre nézve intézkedések tétessenek és bizván az ön képzettségében és méltányolván eddigi müködéseit, ezennel ön kináltatik meg az összes ott

levő sorkatonaság és nemzetőrség parancsnokságával. Meg lévén győződve, hogy ön a haza reménységeit teljesiti és teljesitheti, ezennel fölkérem önt, hogy e fölszólitásra futár által küldendő választ adjon.»

«Minthogy épen most érkezett meg ide a komáromi őrség két századosa mint futárok, megvan a lehetőség az oda való bejutásra. Mi azonban a legnagyobb óvatossággal eszközlendő» Mészáros altábornagy, m. k.

Bármennyire hizelgő volt is Klapkára nézve ezen ajánlat, még sem fogadta ezt el, mivel többre becsülte a hadteste élén való maradást és nyilt csatatéren szolgált inkább. Klapka nézete, hogy ez ajánlatnak tulajdonképen az volt a czélja, hogy őt Dembinski hadseregétől eltávolitsák, semmi esetre sem látszik alaptalannak. Dembinski Klapka képzettségét ép oly kevéssé tudta megbecsülni, mint szende jellemét. Helyette Dembinski bonfitársa Bulharin volt Klapka hadtestét átveendő. Miután e cselszövény meghiusult, Görgey egy másikat hozott szinre, hogy Guyont lerázza nyakáról. Őt ajánlotta Komárom parancsnokául és e tekintetben épen nem tanusitott lelkiismeretességet. Mi mindent kell egy Komáromhoz hasonló vár parancsnokának tudni, igen jól tudta Görgey és mégis ajánlotta Guyont e fontos állásra. Az ajánlat el is fogadtatott, de csak ugy, hogy Lenkey ezredes is kineveztetett Komárom parancsnokául és annak kinevezése leendett érvényes, ki előbb jut oda.

Most félbeszakasztjuk a tisza-füredi események leirását a szolnoki ütközet leirásával

A szolnoki ütközet márczius 5-én.

A szolnoki tüntetés czélja csak az lehetett volna, hogy az osztrák főhadvezér hadseregének zöme elkülönitéseire s igy gyengitésére birassék s ez által a siker valószinüségével kezdhesse a támadást és esetleg a cs. kir. hadsereg jobb szárnyát fenyegethesse a magyar hadsereg. E végett a tüntetésnek a magyar hadsereg főtámadását a Tárnánál nehány nappal meg kellett volna előznie. Ez összpontositott hadmüvelet azonban már azon egyszerü oknál fogva sem volt keresztülvihető, mert Dembinski lassu előnyomulása és azon eszméje által, hogy

az ellenséggel egy saját maga által választott harcztéren fog megütközni, a támadásról védelmi állásra lett utalva és a szolnoki támadást az nap rendelte el Egerből, melyen az ellenség megtámadta és meglepte.

Az együttes müködés később annál kevésbbé volt keresztülvihető, mert Dembinski a kápolnai csata második napján elhamarkodva kezdette meg visszavonulását, s ennek folytatása alatt egyre nagy türelmetlenséggel várta a jelentést Szolnoknak Damjanich által történt bevételéről, hogy megkezdhesse a támadást az osztrák főhadsereg ellen. De hátrálás nem igen egyeztethető össze a támadási szándékkal. A szolnoki kedvező hirek várása közt érkezett végre hadseregével Tisza-Füredre. Ott várt aztán ismét ama hirre oly szándékkal, hogy a második hadtest és a Szekulics-hadosztály elinditása által a tüntetésből előnyomulásba menjen át a vasutvonal mellett. Ekkor történt elmozditása a főparancsnoki állásról s két nap mulva jött a hir Szolnok bevételéről. Szóval Dembinski oly vállalattól tette sereregének hadmüveleteit függővé, a melyről nem tudta, mikor lesz keresztül vihető s még kevésbé, vajjon egyátalában sikerül-e. A tüntetéssel kombinált támadás jól kiszámitott, jól átgondolt és erélyesen keresztülvitt hadmüveleti terven alapulhat. Egy stratégiai kombináczió nem alkalmazható minden közbejöhető eshetőségre, minőket végre a tervtelenség teremthet.

Ha Dembinski együttes hadmüvelete keresztülvihető lett volna, a kápolnai csata kétségtelenül a magyar hadsereg javára dől el, sőt a téli hadjárat már akkor befejeztetik.

A cs. kir. dandár Szolnokon a város fekvése és a Tisza jobb partján tett védelmi intézkedések által tökéletesen biztositva volt minden egyes támadás ellen. A Tisza balpartján levő nagy kiterjedésü mocsárok a támadó előnyomulását a hidhoz vezető gátra szoritották, hol nem lehetett kibontakozni. A hidfő ágyugolyói mindenütt elvágták az ellenség egyedüli előnyomulási vonalát; a czölöpök, melyek a hidfőtől kiindulva a folyóig nyultak, a jobb parton fölállitott ütegek által oldalvást voltak védve. Csak dél felé, honnan a Szolnokon álló dandárt veszély fenyegette, nem volt védve erőditési munkák

által a város. A nyilt tiszai sikság a biztonsági szolgálat gondos kezelése mellett tökéletesen kizárta annak lehetőségét, hogy a magyar hadcsapatok a Tisza balpartján kibontakozzanak s a folyó mentében Szolnokot hat mértföldnyi távolságra megközelithessék. Windischgrätz herczeg e mellett még különösen szemmel tartatni parancsolta Czibakházát és az ottani hidnak lerombolását is meghagyta Ottingernek, mi azonban nem sikerült.

Ezzel röviden vázoltuk a szinhely helyi viszonyait, hol a tüntetés történt, melyet Damjanichnak és Vécseynek*) keresztül kellett vinnie.

Mielőtt a két hadosztálynak a Tisza balpartjáról a jobb parton történt kibontakozására és az ütközet leirására áttérnénk, jeleznünk kell a két hadoszlop erejét.

A magyarok részéről a hatodik hadosztály (Vécsey) állott 6 zászlóalj gyalogságból, a 3. huszárezred 6 századából

*) Hajnácskői Vécsey Károly gróf 1806-ban Pesten született. 1848-ban cs. kir. aranykulcsos és a hannoveri király nevét viselő 2. huszár ezrednél őrnagy volt. Atyja ugyanakkor cs. kir. lovassági tábornok és a magyar királyi testőrség kapitánya. Ezrede Magyarországon, Ujpécsett a bánságban lévén elszállásolva, azonnal a szerbek ellen alkalmaztatott. Vécsey tehát leghosszabb ideig a déli harcztéren harczolt, hol ezredessé lett. Midőn gróf Eszterházy Sándor tábornok Nádosy ezredessel deczember végén a bács-bánsági hadtest tisztjeit Windischgrätz herczeg kiáltványa alapján a magyar szolgálat elhagyására akarta birni, Vécsey erélyesen lépett közbe és jelesül a bácskai hadtestet a föloszlástól megmentette, melynek parancsnokául kineveztetett. Mint ilyen Damjanichsal együtt a közép Tiszát védte, a szolnoki győzelmes ütközetben részt vett és általában a függetlenségi harcz alatt rendkivüli tevékenységet fejtett ki. Ő ostromolta ugyanis Arad várát, mely neki adta meg magát, azután Temesvárt egész a Haynau általi fölmentésig. A temesvári csata után Lugoson át Orsováig vonult. Bem eleinte a küzdelem folytatására, utóbb a külföldre való menekülésre akarta őt birni. De Vécsey nem engedte magát rábeszéltetni s hadteste maradványával Nagyváradra vonult és ott a fegyvert lerakta. Aradra vitetett, hol szeptember 21-én hadi törvényszék által kötél általi halálra itéltetett és október 6-án ő volt az utolsó szerencsétlen bajtársai közt a vesztőhelyen. Vécsey nem volt nagy képzettségü, de vitéz és határozott vezér és tetőtől talpig gavallér. Az általa kibocsátott kiáltványok nagy ragaszkodást és szeretetet árultak el a haza iránt és rendkivüli szilárdságot annak jogai védelmében.

és 2 század lovas hajduból 16 ágyuval. A nyolczadik hadosztály (Damjanich) 8 zászlóalj gyalogságból, a 2. huszárezred 8 századából és 20 ágyuból. Mind a két hadosztály összes ereje körülbelől mintegy 10000 ember gyalogságból, 1800 lovasból és 16 ágyuból állott.

Osztrák részről a közép Tisza fölötti őrködéssel a horvát bánhoz tartozott 1. hadtest volt megbizva, melynek fölállitása Karger előretolt dandárával együtt Szolnoktól Pestig terjedt, hol Hartlieb hadosztálya is feküdt, mely Czeglédet szállotta volt meg. Mig Karger támasza, Ottinger vezérőrnagy nehéz lovas-dandára Abonyban állott.

Karger vezérőrnagy dandára, melynek e két magyar hadosztálylyal kellett megütköznie, következő erejü volt: 1 zászlóalj a 3. gyalogezredből, 2 zászlóalj a bródi ezredből, 2 zászlóalj a báni határőrvidéki ezredből; 2 század vadász: másfél század utász: 4 század a Ferencz József dragonyos-ezredből, 2 század banderiális huszár; egy hat fontos gyalog-üteg és másfél tizenkét fontos üteg.

A tiszai átmenetek fölötti őrködésre Szolnok és Czibakháza közt Karger nem nyult elegendő óvrendszabályokhoz. A szolnoki átmenetre nézve biztositotta ugyan magának a Tisza jobb partján felállitott hidfőt és az ütegeket, de csak igen gyenge őrséggel látta azt el, lovas-őrjárati szolgálatot pedig nem rendezett be Török-Szentmiklós irányában, hol Vécsey állott. A Damjanich által megszállott czibakházi átmenet megfigyelésére, honnan Kargert a legnagyobb veszély fenyegette, egy vértes-század alkalmaztatott. A biztonsági szolgálat hanyag kezelése mellett még rendes jelentési szolgálat sem volt behozva, mely lehetőséget nyujtott volna arra, hogy a tábornok a rendelkezésére álló vasut által minden fontos hirt gyorsan továbbitson és erősitéseket vonjon magához.

Igy állottak az óvrendszabályok a cs. kir. hadseregnél Szolnokon, midőn Damjanich és Vécsey a tüntetést a vasuti vonal felé keresztülvinni készültek. A tervet a hadmüveletek megkezdésére, illetőleg Szolnok bevételére a táborkar ügyes alezredese, Kleinheinz készitette, ki Budavár ostrománál lelte kora halálát. Terve szerint arcztámadásnak kellett történnie

a hidfőre Vécsey hadosztálya által s egyidejüleg oldaltámadásnak Czibakháza felől Damjanich hadosztálya által. E tervnek a gyors és határozott keresztülvitel meg is felelt.

Márczius 4. és 5-ke közötti éjjel Damjanich átment a Tiszán a czibakházi hidon, hogy napfölkeltével megkezdje menetét a jobbparton Szolnok felé. Egy a 28. honvéd-zászlóaljból, 2 huszárszázadból és 8 ágyuból álló elkülönitmény Csongrád felé indittatott, hogy ott keljen át a Tiszán és annak jobb partján, Kecskemét vidékén, a népfölkelést kirendelje és támogassa. E hadosztály kibontakozását az ellenség, daczára azon körülménynek, hogy a századával Nagy-Kőrösnél fölállitott vértes százados már márczius 3-án tett jelentést róla, hogy a magyar csapatok Szentesről Czibakházára mentek és a Tiszát parasztok őrzik, nem vette észre.

Vécsey hadosztálya Török-Szentmiklósról időközben egyenesen Szolnokra indult és Vezenynél, Szolnok és Czibakháza közt Knezich alezredest a 34. gyalogezreddel kompokon átszállittatta a Tiszán, hogy Damjanichot megerősitse. Damjanich 5-én reggel megkezdette menetét a Tisza jobbpartján és hadosztályát Várkony és Tószeg közt csatarendbe állitotta. Jobb szárnyát két zászlóalj képezte a 34. ezredből, továbbá a 65. honvéd-zászlóalj és egy utász-század, a középhadat a 3. és 9. honvéd-zászlóaljak — a vitéz vörös-sapkások — egy zászlóalj a lengyel légióból Vysocki alatt és a 19. és 60. sorgyalogezred egy-egy zászlóalja. A balszárnyon állott a 2. huszárezred és a vadászok. A lengyel légió dsidásai képezték az elővédet.

Damjanich közeledtét csak reggeli 7 órakor jelentette Karger tábornoknak egy lovas-őrjárat. Karger azonnal fölriasztotta dandárát és egy készen álló gőzmozdony által egy tisztet küldött Abonyba azon hirrel, hogy az ellenség előnyomul és gyors erősitést kért Ottingertől. A tiszt ezután Pestig ment, hogy Hartlieb altábornagyot is értesitse a szándékolt ellenséges támadásról. Damjanich látta a gőzmozdony elindulását, a mi még inkább buzditotta őt támadása rögtöni megkezdésére. Karger csak 3—4 óra mulva számithatott erősitésre és azalatt dandárának sorsa eldőlt. E dandár a maga zömével azon

szögben volt fölállitva, mely a vasuti gát és a Tisza közt fekszik. A hidfőt egy sorgyalog, egy fél vadász-század és 4 ágyu szállotta meg. A jobb parton a hidnál másfél század utász állott. A vasuti indóházat 4 század szállotta meg és a lovasság a jobb szárnyat képezte.

Reggel fél 9-kor támadta meg Damjanich Karger dandárának állását a jobb szárnyon. Vécsey azonban későn intézte a támadást a hidfő ellen. Damjanich az ütközetet erős ágyutüzeléssel kezdette meg és a két üteg által támogatott hannoveri huszár-ezredet azzal a szándékkal küldötte az indóház felé, hogy az ellenséges podgyászvonat visszavonulását lehetlenitse és az ellenség hátrálási vonalát is mindjárt az ütközet megkezdésénél veszélyeztesse, valamint a Kargerhez netalán érkezhető erősitésnek is ellentállhasson. Szóval Damjanich a Karger-dandár jobb szárnyát elvágta és vitéz zászlóaljaival, melyek a magyar hadsereg magvát képezték, Szolnokba nyomult, hová a cs. kir. dandár visszavonult. Miután Vécsey a hidfőt bevette és a hid lerombolását megakadályozta, csapatai a keleti oldalon nyomultak be a városba.

Karger dandárának osztályai a városban zavarba jöttek és rendetlen utczai harcz fejlődött ki, melynél a minden oldalról megtámadott Karger csapatai Szolnok északi vége felé voltak kénytelenek magukat, a mennyire lehetett, keresztülvágni, mivel a visszavonulás Abony felé a huszárok által el volt állva. Igy a császári dandár visszavonulása, mi gyilkos utczai harcz után csak a Zagyván átvezető hidon volt lehetséges, valóságos katasztrófává fajult. A vitéz osztrák tüzérség, mely a dandár visszavonulását fedezni igyekezett, a Zagyva hidjánál a podgyász-szekerekkel és vágómarhákkal tömörült össze épen abban a pillanatban, midőn 4 huszár-század és a lengyel légió dsidásai a dragonyosokat készültek megtámadni. Ezek, hogy magukat védjék, az első huszárosztály tüzes rohamának helyt állottak ugyan, de oldalról és hátulról megtámadtatván, a gyalogságra és az ágyukra lőnek visszavetve. A Ferencz-József-dragonyosok ekkor a hidon akartak átvergődni, mi borzasztó összecsapásra vezetett a huszárokkal.

A Karger-dandár roppant veszteség után végre a Zagyva

jobb partjára ért és csak Ottinger lovas-dandárának déltájban történt megjelenése által menekült meg a teljes megsemmisüléstől.

Ottinger a hozzá küldött tiszt megjelenése után reggeli 8 órakor, tehát épen akkor, midőn Damjanich és Vécsey Kargert megtámadni készültek, hirtelen összegyüjtötte két vértes ezredből, egy lovas és egy fél 12 fontos ütegből álló dandárát Abonyban és nem ment egyenesen Szolnokra, hanem Tószegre, hogy Damjanichot hátban támadja meg. Ő ugyanis azt hitte, hogy Karger tartja magát addig Szolnokon. De Tószegtől félórányira már belátta az ütközet állását. Teljes visszavonulásban pillantotta meg a Karger-dandárt és a vasuti töltéseken a magyarok ágyuit. Erre a vasut felé fordult dandárával és rézsut az abony-szolnoki országuton foglalt állást. Damjanich egy perczig sem késett a támadással, azonnal előre küldötte lovasságát és két üteget. De Ottinger a szándékolt támadást elkerülte és megkezdette visszavonulását, mely azonban nem maradt támadás nélkül, mert midőn dandára felével a vasut melletti szoroson átment, a huszárok, tüzérség által támogatva, támadásra nyomultak előre. Négy, legnagyobb sietséggel összeszedett vértes-század és a huszárok közt a tüzérség által támogatott rövid harcz fejlődött, melynél a huszárok Ottinger két lőszer-kocsiját elfoglalták.

A szolnoki ütközet, melyet nálunk tévesen neveznek csatának, mi alatt csak nagy seregtestek összecsapását lehet érteni, eredményére nézve mégis a csata jelentőségével birt. Eltekintve a Karger-dandár nagy veszteségétől, ez ütközet következményei nagy horderejüek voltak.

Windischgrätz herczeg tábornagy a szolnoki ütközet után oly állást foglalt, hogy Pest városát fedezhesse és a tiszai vonalat megfigyelhesse.

A magyar hadsereg szellemére, mely a két napi kápolnai csata után a Tiszáig s annak balpartjára történt visszavonulás és a hadmüveleti tervben nyilvánult határozatlanság folytán kissé le volt hangolva, a szolnoki fényes ütközet elevenitőleg hatott. A támadás ugyanis életeleme a fiatal

hadseregnek. És ezzel az ütközettel a győzelmes áprilisi hadjárat meg is kezdetett.

De a szolnoki ütközet mindkét részről nagy áldozatokba került. Részünkről az összes veszteség 300 ember volt halottakban és sebesültekben; az utóbbiak közt volt Puchly alezredes és Szilvay Károly százados, ki 12 sebet kapott. Karger dandárának vesztesége pedig 12 elesett és elfogott tiszt volt, az utóbbiak közt volt Regelsberg alezredes is, a Ferencz-József-dragonyosoktól, ki dsida-szurás által sulyosan megsebesült. A Károly-főherczeg-gyalogság holtakban, sebesültekben és eltüntekben 227 embert, a 2. bácsi ezred 3. zászlóalja 10 tisztet, 212 eltüntet, a vadászokból 5 ember elesett, 12 eltünt, a bródi határőrvidéki ezred 2. zászlóalja 12 holtat, 13 sebesültet és 81 eltüntet, a Ferencz-József dragonyosoknál összesen 97 embert és 92 lovat tett, és a további veszteség halottakban, sebesültekben és eltüntekben és elfogott lovakban 300 volt, mi azáltal magyarázható meg, hogy a dandár 5 ágyut és 17 lőszerkocsit vesztett. A veszteség osztrák részről még nagyobb lehetett, mert a tüzérségi, szekerészeti és utász-legénységek vesztesége az osztrák veszteségi lajstromban nincsen följegyezve. Több száz ember a Zagyvában lelte halálát, és 800 ember elfogatott. Azonfelül a Karger-dandár podgyászának legnagyobb részét is elvesztette, valamint a dragonyos-ezred pénztárát is 7000 ezüst forinttal, kiket azonban Damjanich egy parlamentairrel Abonyba küldött.

Szolnoknál kiváltképen kitüntek a 3., 9. és 65. honvédzászlóaljak, a 19. sorgyalog-ezred 3. zászlóalja, melyek ágyutüzeléstől támogatva, a leghevesebb kartács-tüzben szuronynyal foglalták el a császáriak által makacsul védett állásokat, továbbá a 3. huszárezred, a vitéz Puchly vezérlete alatt, a Hannover-huszárok és Freudenreich és Philipovszky tüzér százados, Nagy Sándor*) és Kiss Pál ezredes, gróf Leiningen Károly alezredes, Bobich és Kökényessy őrnagyok. Szilvay

---

*) Nagy Sándor József 1803-ban született Nagy-Váradon Biharmegyében és mint hadapród lépett a hannoveri király nevét viselő 2. huszár-ezredbe. Nagy Sándor is, mint a cs. kir. hadsereg legtöbb régi gyalog és lovas századosa, az akkori kedvezőtlen előléptetési viszonyok és jó

kapitány stb. tüntek ki. Damjanich vezénylete minden magasztalás fölött állott és Vécsey ha későn is, erélyesen támadta a hidfőt, bár az üldözésnél erélyt épen nem mutatott. A szolnoki nap a magyar függetlenségi harcz történetének egyik legszebb lapját képezi.

A szolnoki ütközet után Vécsey és Damjanich közt kellemetlen jelenetek állottak be. Erre szolgálati viszonyuk adta az indokot. Damjanichra mint ezredesre volt ugyanis különösen ruházva a tüntetés keresztülvitele, mig Vécsey tábornok csak közremüködésre szólittatott föl. Szolnok bevétele után az időközben tábornokká kinevezett Damjanich természetesen alárendeltségbe jött Vécseyvel mint nála régibb tábornokkal szemben, de ő a vállalat sikerének érdemét magának tulajdonitotta, előbbi önállóságát mint hadosztályparancsnok nemcsak meg akarta óvni, de a hidfő ellen nem idejekorán intézett táma-

nyugdijazás következtében a lovas-századosi rang elnyerését tüzte ki katonai pályája czéljául s mint legtöbb honfitársaink e czélt elérve nyugdijaztatta magát. 1848-ban Pestmegye lovas nemzetőrségének őrnagyává és parancsnokává neveztetett és a déli harcztéren a legtöbb bánsági hadmüveletben kitünő részt vett a szerbek ellen, s mint ezredes és a 2. huszár-ezred parancsnoka a szolnoki ütközetben különösen kitünt. Ezután egy hadosztály és ápril havától az 1-ső hadtest parancsnoka lett Görgey Arthur alatt. A téli hadjáratban, és utóbb Görgey alatt az áprilisi és nyári hadjáratban, szóval az egész függetlenségi háboruban igen tevékeny és gyakran kitünő részt vett. Igy jelesül Budavár bevételénél, hol hadtestével ő volt az első, ki a várba nyomult. Minthogy Görgeynek az a különös szokása volt, hogy azokat a hadtest-parancsnokokat, kik nem birták hajlandóságát és akiket nem tartott különösen képzetteknek, az elővéd vagy hátvéd nehéz vezetésével bizta meg, igy váltakoztak egymással a szolgálatban Nagy Sándor és Guyon. A Tisza mögé vonulásnál 1849. nyarán parancsot kapott annak fedezésére és Debreczennél csata elfogadására. Itt az oroszok zömével volt dolga és megkapta leczkéjét. Nagy Sándor nem birt különös vezéri tehetséggel, de jó és vitéz alvezér volt, ki Görgeyvel nem jó lábon állott. Ő volt az egyetlen hadtest-parancsnok, ki nem tartozott Görgey kamarillájához. Politikai irányánál fogva inkább a republikanizmus felé hajlott és átalánvéve a kormánynyal tartott. Ő is részt vett a világosi fegyverletételben, és a többi magyar tábornokokkal Aradra vitetett, hol szeptember 26-án haditörvényszékileg kötél általi halálra itéltetett, mely itélet 1849. év október 6-án végre is hajtatott rajta.

dásért még szemrehányásokat is tett Vécseynek, még pedig oly hangon, mely alárendeltségi viszonyával ellentétben állott. Vécsey e tarthatlan állapot elhárítására abban vélt orvoslást találhatni, hogy fölkérte Dembinskit, jöjjön Szolnokra a parancsnokság átvételére. Dembinski e levelet ilyen megjegyzéssel küldötte Kossuthnak Debreczenbe: «Látom, hogy Magyarország ügye tönkre fog menni nem a külellenség, hanem a belviszályok által és mint ez ily esetekben mindig történik, nem becsülettel» Vécsey ezután Debreczenbe ment, hogy a szolnoki eseményekről személyesen jelentést tegyen és utjának eredménye ismét csak kiegyezkedés és kibékülés volt. De e szolgálati viszály különben is megszünt volna a hadseregnek hadtestekbe történt végleges beosztása által.

A Damjanich által Szolnoknál kivivott győzelmet Görgey arra használta föl, hogy e vitéz tábornokhoz szerencsekivánó levelet intézzen, mit bevezetésül tekinthetni a köztük utóbb kifejlődött benső barátságos viszonyhoz. Dembinskinek a főparancsnokságtól való elmozditása után Görgey a jó egyetértést a tábornokok közt előmozditani igyekezett és Damjanichnak nagyon lelkére kötötte a Vécseyvel való viszály kiegyenlitését. E levele igy hangzik:

«3. szám. Kelt Tisza-Füreden márczius 6-án 1849. — Damjanich tábornok urnak Szolnokon. — Midőn önnek tegnapi szép fegyverténvéhez teljes szivből szerencsét kivánok, ezzel egyszersmind ismeretlen létemre levelezésbe lépek önnel, melynek czélja netaláni téves hireknek elejét venni és önt bizonyossá tenni arról, hogy a kormány csakis az I., II. és VII. hadtestek feletti főparancsnokságot ruházta én reám, ellenben az ön parancsai alatt álló . . . hadtest felettit egyátalán nem; hogy tehát engem semmi tekintetben meg nem illet, önnek parancsokat osztogatni. De engedje meg tábornok úr, hogy részemről két bizodalmas kérést kössek a szivére. 1. Örvendeztessen meg minden igaz hazafit azon megnyugtató hirrel, hogy tábornok ur, a haza iránti valódi érdemei öntudatában, bizonyos személyes érzékenykedéseken nagy és nemeslelkün fölül birt emelkedni és hogy a Vécsey tábornok urral való személyes jó

egyetértést helyreállitotta, melynek megzavartatása bennünket itten nagyon megszomoritott, minthogy nem ok nélkül attól tartunk, hogy az ily meghasonlás a legkárosabb kihatással lehet fegyvereink sikerére nézve. — 2. Azon esetben, ha a legközelebb bekövetkezendő hadi müködések Klapka ezredes urnak hadtestét tova vezetnék önnek közvetlen közeléből, maradjon tábornok ur legalább a történtek és lehetőleg szintugy a közel jövőben történendők kölcsönös közlése által szakadatlan összeköttetésben vele s ő általa velem is. Ugy látszik, mind a két kérésem sokkal inkább áll érdekében a jó ügynek, melyért harczolunk, hogysem reá biztosan ne számithatnék.

Görgey, s. k.»

Görgey e levelére Damjanich a legelőzékenyebb módon következőleg válaszolt:

97/B. Görgey tbk urnak Tisza-Füreden. Kelt Szolnokon, márczius 7-én 1849.

Épen irni készültem önnek, midőn márczius 6-ról való levelét vettem. Nyiltan akarok önhöz szólni; ez nekem szokásom. Ön tábornok ur, sokkal jobb hazafi, sokkal inkább osztozik jó és igaz ügyünk érzelmeiben, semhogy meg ne értse, mikép én a haza érdekében, melyért vérzeni kész vagyok, gróf Vécsey tábornok irányában máskép nem cselekedhettem, hozzá máskép nem szólhattam. Talán, sőt valószinüleg szavam keménynek hangzik: de szivből fakadt; mert szeretem az igazságot, és az nekem jóban, rosszban válhatlan társam. Igy történt, hogy felingerelve Vécseynek a harcztéren való késő megjelenése által és azon szokás által, melylyel ő minden merész mozdulatnak kerékkötője szeret lenni, nem igen latolgathatom kifejezéseimet, melyek egyébiránt nem érték őt igazságtalanul. Ösmerem ezen tábornoknak egyébképen nemes jellemét, tisztelem hazafias érzelmeit és mindazon erényeket, melyek őt, mint embert diszitik: de a mi ügyünknek ő aligha fog jó szolgálatot tehetni, mert ingadozó fellépése veszélyezteti minden valamire való jelentékenyebb vállalatnak sikerét. Önnek nemes eljárását teljesen felfogom és önt csak arról tehetem bizonyossá, hogy szegény elnyomott hazám iránti sze-

retet melengeti szivemet és fesziti tetterőmet, ezért meg ne itéljen egy-néhány kiejtett kemény szó miatt. Méltóztassék meggyőződve lenni, hogy én részemről tétlen nem leszek, müködéseim legközelebbi tárgyát a jelen pillanatban egész határozottsággal meg nem jelölhetem ugyan, de minden bizonynyal nekem minden hadmozdulatom az önéi után fog igazodni; és lehet, hogy már holnap ide hagyom a Tisza-vonalt, mihelyest csak biztos értesülést kapok az ön mozdulatáról. Az én operatióim egyszerüek: felkeresem az ellenséget, és derék vitézeimmel győzni remélek. Ön vállalatainak testvéri szivből kivánok legjobb sikert. Az én csekély számu, de válogatott seregem sem lesz tétlen és igy ön erélyes támogatásra számithat. Örülni fogok önnek gyakran adhatni hirt hadosztályom felől, és én mindenkor kész vagyok jó tanácsot elfogadni. Igy tehát nem fog hiányozni köztünk a kölcsönös közlekedés. Lelkemben egy gondolat nőtt nagyra: hazánk megszabaditása. Fogjunk tehát testvérileg kezet és a mennyit emberek birnak, emberek végre is hajtandják.

Damjanich, s. k.»

A Görgey és Damjanich közti szivélyes viszony később egészen kifejlődött, mert Görgey már márczius 10-én igen érdekes és tartalomdus levélben, de röviden válaszolt. Az ezen levélben mutatkozó hazafias szellem igen kedvező fordulatra mutat Görgey hangulatában. Kossutthal Görgey egészen kibékültnek látszik, mert őt klasszikai jellemü férfinak nevezi és mint egyetlen embert mutatja be, kiben Damjanichnak, a hadseregnek és a forradalomnak bizalma lehet. A Damjanichra és Kossuthra szórt e bókoknál az országgyülés és a hadügyminiszter nincsenek kimélve, Vetter kinevezése főparancsnokká nincsen emlitve, és csak annyit mond, hogy ő válságos perczekben két izben utasitotta vissza a főparancsnokság átvételét; ez a megjegyzés nem volt arra számitva, hogy Damjanichot Vetternek, — miután ez iránt ugy sem érzett rokonszenvet, — megnyerje, mivel a Vetter iránti bizalomról különben sem szólt. Ellenben azt mondja, hogy a hadsereg, melynek kezei közt fekszik a haza sorsa, nagyon csügg a

maga vezérein és hogy az ezek és az elnök közti egyetértés nagyon szükséges. A tulajdonképeni levél következőleg hangzik:

«10. szám. — Az I., III. és IV. hadtestek főparancsnokának, Damjanich tábornok urnak. Kelt Tisza-Füreden, márczius 10. 1849. — F. hó 7-éről kelt becses levelének hangja biztosit ön hősi lelkének legnemesebb gondolkozása felől. Örömmel ragadom meg az idenyujtott jobbot. Maradjon jelszavunk a haza megmentése!... Én önt felülemelkedettnek tartom minden susceptibilitáson csakugy, mint Klapkát, Aulichot és önmagamat. Ez megnyugtat a legközelebbi jövendő iránt, hahogy az aligmult, mitől Isten óvjon! akadályt nem talál görditeni jó szándékaink utjába.

Az országgyülés haragszik a hadseregre. A hadügyminiszter a multnak szoborképe, képtelen helyesen fogni fel a jelent, avagy csak hinni is benne. Vetter, a mi főparancsnokunk válságos perczekben két izben is el nem vállalta a fővezényletet. Egyedül Kossuth hisz a forradalomban, a hadseregben és önön magában. Egy antik tiszta jellem — kár, hogy nem katona. — A hadsereg, voltaképen annak egyes részei, többnyire mindenik saját vezéréhez ragaszkodik és ezért a haza sorsa ezek kezében van. Ezért egyre van szükségünk — és ez: egyetértés egymásközt és az elnökkel! Én részemről szilárdan el vagyok határozva ezen egynek érdekében minden áldozatra. S ez ime hitvallásom.

Görgey, s. k.»

Kossuth márczius 9-én következő kiáltványt intézte a magyar hadsereghez:

A magyar nemzet nevében

a magyar hadsereghez!

Magyarország vitéz hadseregeinek hősies bátorsága, fáradhatlan kitürése és hazafiui lelkesedése által azon pontra jutottunk, hogy édes hazánk megmentését isten segitségével, győzelem és siker felé irányozhatjuk.

E győzelemnek és sikernek két föltétele van.

Az egyik föltétel összpontositott erő, melyet hősies elszántság lelkesit.

A másik föltétel egység az akaratban és rendelkezésben, s pontosság a rendeletek végrehajtása körül.

Az első feltétel, az előbb ugynevezett felsődunai hadseregnek Görgey tábornok jeles vezérlete alatt dicsőséges ütközetek és dicsőséges fáradalmak után a tiszai vonallal történt egyesülése által és az alsó duna-tiszai hadseregnek Szolnokig fölvonulása s magának Szolnoknak — Damjanich tábornok vezérlete mellett márczius 5-én történt győzelmes bevétele által teljesedésbe ment.

És ezen erők összpontositásának teljesedése után, a nemzet vitéz seregeinek bajnok indulata mellett, már csak arra van szükség, hogy egység és összhangzás legyen a fővezérletben s magasztos hazafiui készségtől lelkesitett pontosság a kivitelben, miszerint az igazságos istennek segitségével mihamarább elmondhassuk, hogy szegény nyomorgatott hazánk szent földe ki van tisztitva az ellenségtől, a vitéz hadsereg pedig a hálás haza kebelén azon édes érzettel pihenhessen meg borostyánain, hogy e magyar hazát ő mentette meg.

Ezen második feltétel szükségétől áthatva, én, az ország kormányának elnöke a nemzet parancsából, s a nemzet akaratánál fogva reám ruházott hatósággal ezennel tudósitom Magyarország hadseregeit, hogy valameddig a Tisza vonalán jelenleg két külön pontokon, ugymint a tisza-füredi és szolnoki pontokon állomásozó hadsereg-osztályoknak egy közös müködésre alkalmazása a körülmények szerint szükséges leend, ezen többrendbeli hadsereg-osztályok két nagyobb hadtestben egyesülteknek tekintendők, melyeknek egyike a felsőmagyarországi, a másik pedig a középmagyarországi hadsereg nevét viselendi és a felsőmagyarországi hadseregnek vezérletét Görgey tábornok, a középmagyarországinak vezérletét pedig Damjanich tábornok viendik. Az egyik és másik hadsereg-testekbe beolvasztott vagy változtatva beolvasztandó hadosztályoknak eddigi számai tovább is meghagyatván.

Hogy pedig ugy ezen, Görgey és Damjanich tábornokok vitéz vezérlete alatti derék hadseregek, mint szintugy a szeged-bácsi és marosvonali (aradi) hadosztályok, nemkülönben az ország várait védelmező hadseregek, valamint egy lé-

lektől, egy hazaszeretettől és a dicsőségnek közös érzetétől; vannak lelkesitve; ugy egy czélra egy irányban, s egymást kölcsönösen támogatva is müködhessenek: az ország kormánya, az országyülés hozzájárultával szükségesnek találta Vetter altábornagyot Magyarország minden hadseregei fővezérévé megbizni és kinevezni, kinek tehát ezennel fővezérlete alul, csupán az erdélyi hadseregek, melyeket Bem tábornok vezérel, a Debreczen és környékén alakitott tartaléksereg, mely a szükség szerinti rendelkezésre fenntartatik s a magyar határszéli és erdélyi passusokat őrző seregek, mint melyeknek kiszabott rendeltetésük van, vétetnek ki.

Midőn én, mint a nemzet akaratából az országot ideiglenesen kormányzó honvédelmi bizottmány elnöke, a kormány ezen rendelkezését, ezennel a nemzet nevében hazánk hadseregeinek tudtul adom, egyuttal szintugy a nemzet nevében rendelem és parancsolom, hogy minden a fentebbi kivételben nem foglalt hadsereg-testeknek, bármi néven nevezett csapatoknak és osztályoknak fő- és alvezérei, parancsnokai, tisztjei és minden vitézei összesen és egyenként a nevezett fővezérnek mindaddig, mig ez ország kormánya máskép nem intézkedendik, feltétlenül engedelmeskedni és rendelkezéseit és kiadandó parancsait azon pontossággal és őszinte készséggel téljesiteni elengedhetlen kötelességüknek ismerjék, mely nélkül minden kiontott nemes vér gyömölcstelenül lenne kiontva, és melyet a hadi fegyelem, — a katonának vitézsége mellett ezen föld dicsősége — oly bizonyosan megkiván, mint a minő bizonyos az, hogy katonai fegyelem nélkül a legvitézebb hadsereg is gyenge, a haza pedig meg nem menthető.

Vitézek, a katonai pálya a dicsőségnek pályája; de legdicsőségesebb akkor, midőn a bajnok katona igaz és törvényes ügyben hazája megmentéseért harczol. Minden olyan dicsőség, hiu és sem isten előtt nem érdem, sem emberek előtt nem becses, melynek más kutfeje van, mint a rendithetlen hű ragaszkodás azon szent ügyhöz, melynek a katona vitéz karjával oltalmára esküdött. És ez az eskü szent az örökkévaló isten előtt, szent az emberek előtt, szent a sziv belső birája: a lélekismeret előtt.

Én tudom, hogy Magyarország hadseregeiben nincs és

nem lehet olyan ember. ki érdekében a hazának. melyet véd, érdekében önmagának és érdekében azon katonai becsületnek, melylyel zászlója alá felesküdött, ne osztozzon velem azon érzelemben, hogy a köteles katonai engedelmesség mellett, melyet a nemzet által reám ruházott hatalomnál fogva fenntartani tudok is, fogok is, akkor termi meg a hazára nézve legbiztosabban gyümölcseit. ha a kötelességérzet a szivnek azon benső készségével párosul. minélfogva mindenki nemcsak megteszi. hanem örömest teszi meg azt, mit törvényes felsőbbsége a haza érdekében parancsol.

Ezen szives készség biztositja a pontosságot, a pontosság pedig hadi munkálatokban nélkülözhetlen. mert kölönben vagy elvész a megbecsülhetlen idő, és a győzelemnek kedves alkalma vagy hasztalanul ontatik ki a legnemesebb vér, mert hiányzik azon pontos támogatás, melyre a siker és a bajnok katonák vérének megkimélése számitva van. Midőn tehát engedelmességet a nemzet nevében parancsolok. ezen szives készség az, melyre hazafiui érzülettel felhivom, melytől lelkesitve látni óhajtom a hadsereget.

Vitézek! a mint szent előttem a haza, olyan szent előttem e haza védőinek. az ország hü hadseregeinek irányában az érdem méltánylatának kötelessége. Én gyakran és sokat leendek körötökben, hogy szemtanuja lehessek azon készségnek, melyre ezennel felhivlak, szemtanuja érdemeiteknek. és meg vagyok győződve. hogy édes magyar hazánk vitéz hadseregei, nekem a haza kormányelnökének, sürüen fognak kedves alkalmat nyujtani. hogy tettleg bizonyithassam, miként e nemzet, mely a kötelességnek teljesitését kivánja a maga részéről. mint én is a magam részéről, nem ismerünk édesebb kötelességet, mint a háladatosságot az érdem iránt. Előre tehát, mint a fővezér rendelendi, a haza megmentésének dicsőséges ösvényén.

Ezekből áll. mit a nemzet nevében rendelek és parancsolok. Senki annak ellenére, a hon elleni fellázadás bünsulyának terhe alatt, másként nem cselekvendvén.

Kelt a kormány és országgyülés ideiglenes székhelyén, Debreczenben. márcz. 8-án 1849-ik év.

Az országos honv. bizottm. elnöke:
Kossuth Lajos.

XXVI.

Dembinski időzése Tisza-Füreden. - Lichtenstein kémszemléje Poroszló felé. — Poroszló megszállása s a hidak lerombolása a császáriak által és visszavonulásuk. — Dembinski és Görgey utja Debreczenbe. — Mészáros és Vetter Dembinskit a hadsereg táborkari főnökségével kinálják meg. — A hadmüveleti terv. — Értekezés Vetter és Dembinski közt a hadászati helyzetről. — Kossuth levele Klapkához.

Dembinski letétele után még mindig Tisza-Füreden maradt, hol annyi érzékeny kellemetlenség érte és állását mint a kormány rendelkezése alatt lévőét ugy látszott fölfogni, mintha még tovább is befolyással birna a 2. és 7. hadtest hadmüveleteire; mert, midőn a hadügyminiszter fölszólitotta a Debreczenbe jövetelre, azt válaszolta,hogy bizonyos okok miatt utját el kell halasztania. Ez okok egyike Görgey intézkedései voltak a főparancsnokság ideiglenes átvétele után. Mindenekelőtt látni akarta, vajjon Görgey mint ő (Dembinski) parancsolta, elfoglalja-e kellően Poroszlót, mit ez nem tett meg. Bármi czéljai voltak Görgeynek Poroszló meg nem szállásával ez nem igen volt érthető és e kiürités következményei nem sokára mutatkoztak is.

Alig vette át Lichtenstein herczeg Wrbna után a Poroszlón és vidékén álló csapatok parancsnokságát, midőn arra határozta el magát, hogy kémszemle tétele végett oda induljon. Ezt márczius 6 án a Poroszló felé vivő uton meg is tette. Oda érkezvén, ott nem találta azt, a mit kémszemlélni akart, t. i. a magyar csapatokat. Ezek nem lévén ott, egy gyalog-zászlóaljjal s egy röppentyű-üteggel a nagy tiszai hidfőig nyomult, hol meggyőződött róla, hogy a Wrbna által annyira hangsulyozott erős poroszlói elsánczolások nem léteztek, másrészről pedig hogy az átmenet erőszakolása teljesen lehetetlen. Hogy azonban

az utat Mező-Tárkányról Poroszlóra hasztalanul ne tette legyen. az Eger folyón átvezető nagy hidat, valamint a Poroszló és a Tisza közt lévő összes hidakat részint lerombolta. részint fölgyujtatta és az ott levő hajókat megfuratta. E rombolás végbevitele után, melynek hátrányait Görgeynek nemsokára éreznie kellett, Lichtenstein herczeg Schlick gróf hadtestéhez érkezett csapataival. mely már Jász-Berényben állott.

Itt még meg kell emlitenünk, hogy azonnal Lichtenstein elvonulása után, a Mátra hegységből apró guerilla-csapatok tüntek föl, melyek az utat veszélyeztették. Már márczius 5-én egy ily guerillacsapat Maklár közelében öt osztrák társzekeret foglalt el, melyek határőrvidéki katonaság fedezete alatt Lichtensteint követték.

Dembinski, ki Görgey minden tettében vagy mulasztásában bizonyos szándékosságot vélt láthatni, azt hitte, hogy Görgey csak azért üritette ki Poroszlót, hogy hadászati alapja czéliránytalanságát bebizonyitsa, ha az osztrákok e helyet megszállanák. Dembinski Görgeynek alább következő levele által jött erre a gondolatra. mely levélben Görgey Damjanichot a Tisza-Füreden történtekről tudósitotta.

Az osztrákok Poroszlóra érkeztéről Görgey a következő levéllel értesitette Klapkát:

Tisza-Füred. márczius 6-án 1849.

Az ellenség ma délután egy lovas és egy gyalog-dandárral és 3 üteggel Poroszlóra támadt, anélkül azonban, hogy az üldözés megkisérlése daczára legkevesebb kárt okozott volna. Midőn az ellenség támadt, Poroszlón három Württemberg huszárszázad állott előörsön és kettő Mándy őrnagy alatt, hogy Komlóra induljon. Igen természetes, hogy az indulásnak Komlóra nem lehetett megtörténni. Az ellenség szándéka tisztának látszik nekem, bontakozásunkat akarta megakadályoztatni. mit könynyen tehetett, ha a gáthidat lerombolja. Ez uj adat Dembinski választásának czélirányosságához. A Tisza ki kezd áradni. A gáttól északra a vidék legnagyobb része viz alatt áll. Támadásra nekünk csak a valki ut marad. Itt az éjjel kémszemlét tartatok, mit holnap fölhasználnék. Ha sikerül, föltartóztatlanul előre

nyomulok és az ellenség legerősebb pontját keresem föl, hogy tőletek eltávolitsam. De nem fogom feledni, hogy óvatosság a bölcseség anyja, mit nektek ott alól is szivetekre kötök.

Görgey.

Dembinski Poroszló ideiglenes megszállását az osztrákok által azonnal jelentette, a többek közt ezt irván; «Itt 24,000 ember van, kik egész nap dobolnak és ide-oda mennek és Poroszló még sincs megszállva. Az osztrákok alig 2000 emberrel még a Tisza hidjánál is nyugtalanitani bátorkodnak bennünket.» Dembinski még mindig nem akart Debreczenbe indulni, hol Vetter oldala mellett táborkari főnökké akarták őt kinevezni és mivel Tisza-Füreden már semmi parancsolni és tenni valója nem volt, Mészáros a következő levelet intézte hozzá:

Debreczen, márczius.

Daczára az előbbi levelében fölhozott indokoknak, kénytelen vagyok exczellencziádat ismételten és sürgősen arra kérni, hogy ha bár rövid időre is, Debreczenben megjelenni sziveskedjék. Exczellencziád legjobban meg fog itt győződni, hogy e kérés legkevésbé sem fogja csorbitani katonai hirét és hogy annak teljesitése csak nemeslelküségének ujabb jele lesz.

A hadügyminiszter
Mészáros
tábornok.

Dembinski márczius 9-én hagyta el Tisza-Füredet és Debreczenbe érvén, azonnal Mészároshoz ment, ki tudtára adta, hogy azért hivta Debreczenbe, hogy a táborkari főnökség átvételére kérje őt fel Vetter oldalánál. Sok fontolgatás nélkül Dembinski ezt jegyzé meg. «A hadsereg élén csak parancsoló egyéniség állhat, ha azt akarjuk, hogy a versengések kikerültessenek és én attól tartok, hogy hosszabb ideig nem birnék az engedelmesség adományával.» (A táborkari főnöknek a tábornokok engedelmeskedéséhez semmi köze, ez mindenütt a főparancsnok dolga. Szerző) «Jobb,» folytatá Dembinski — «egy középszerü fő és — Vetter tábornok hi-

zonyosan nem ilyen — egyedüli parancsnok, mint két tehetséges tábornok, kik annak a veszélynek teszik ki magukat, hogy össze-vissza parancsoljanak s igy juttassák érvényre eszméiket.» Miután nem tudta Mészáros rábirni Dembinskit a fölajánlott állás átvételére, Vetterhez küldötte, de ez sem birta Dembinskit máskép hangolni. Vetter a hadmüveletekre forditotta a beszélgetést, miközben tudtára adta, hogy Görgey is nyujtott be egy hadmüveleti tervet.

A hadmüveletekről lévén szó, azon téves adatok folytán, melyek az akkor vázolt hadmüveleti tervekre nézve némely nagyobb munkában foglaltatnak, mindenek előtt konstatálni akarjuk, hogy az osztrák hadsereg ellen intézendő főtámadás Szolnokról a vasuti vonal mentében, mely egy Tisza-Füredről a gyöngyösi uton történendő tüntetés által támogattatnék, Dembinski terve volt. Vetter ugyan elfogadta ezt a tervet, de közléseiből, melyeket már Londonban tett és hátrahagyott irataiból — mint később közlendő okmányokból mi is ki fogjuk mutatni — az tűnik ki, hogy hadmüveletemek sulypontját Tisza-Füredről elvileg ujra a gyöngyösi országutra akarta áttenni.

Most Görgey terve jött közbe, mely egy kombinált kettős támadásra Szolnokról és a gyöngyösi uton az osztrák hadsereg megkerülésére volt alapitva. A kettős támadás a magyar főhadsereg két kisebb hadseregbe osztását megfelelő ellentállási képességgel tételezte föl. Egy hadsereg fölosztása kettős támadás czéljából már magában véve is nagy hadászati hiba, mely még inkább növekedik, ha a két seregnek egymástól távol álló előnyomulási vonalon kell mozognia. Ily hadászati viszonyok közt az ellenség megkerülésének szándéka is még inkább koczkáztatott, mint maga a megkerülés. Igen helyesen mondja századunk hadi tudományának legnagyobb tanitója, hogy «A megkerülésnél vigyázni kell, hogy magunk is meg ne kerültessünk.» Görgey terve nem hadászati, hanem személyes okokon alapult. Ő a hadsereg fölosztása által e hadseregek egyikével, mint parancsnok önállóságát akarta biztositani és Kossuth ez eszmét el is fogadta, valamint Damjanich is, kit Szolnok bevétele abban a véleményben erősitett meg, hogy a szerencse a Tiszánál nem hagyhatja el.

A kombinált hadmüvelet az 1. és 7. hadtest által Tokajon át Görgey alatt, a másik Szolnokról a 2., 3. és 4. hadtest által Damjanich alatt lett volna keresztülviendő. Vetternek főparancsnokká történt kinevezése után mind a két hadseregnek természetesen ez utóbbi igazgatása alatt kellett volna állania. E terv szerencsére nem vitetett keresztül, mert Dembinski ellenvetései Vetterre annál inkább befolyással birtak, mert ő maga is ellenezte azt. Vetter átalánvéve akkor oly engedékenységet tanusitott, mely különben ellentmondásban állott határozott jellemével.

Igy tehát Dembinski első tervénél maradtak, t. i. tüntetés Tokaj felől és főtámadás Szolnokról, ahová Aulich alatt az 1. hadtest is vonult. Mint később látni fogjuk, ez a terv is visszavettetett és Vetteré fogadtatott el.

Miként fogta föl Kossuth az akkori hadászati helyzetet, az a következő levélből is kitünik, melyet Vetter választásáról Klapkához intézett és a mely következőleg hangzik:

Tisztelt ezredes ur!

Már régóta gondolok arra, hogy a Görgey hadtestével a Tiszánál történendő egyesülés után valamennyi elkülönitett csapatosztály együttes irányban és ugyanazon czélra kezdje meg müködését és nagyon sajnálom, hogy Dembinski altábornagy nagyon későn s a fő hadmüvelettel egybe nem hangzó módon adta Damjanich tábornoknak a támadási utasitást. Szolnok abban a perczben vétetett rohammal be, melyben a főhadsereg a helyett hogy előnyomult volna, már a Tisza mögé vonult vissza. Meggyőződtem róla, hogy a hadmüveletek egysége most okvetlen szükséges, mivel Damjanich tábornok Szolnok bevétele által nagyon kedvező alkalmat nyujtott az előnyomulásra, melynek hanyag felhasználása oly hátránynyal járna, melyet később egy egész évi hadjárattal lehetne csak jóvá tenni. Attól is tartok, hogy ha a két hadsereg, a felső és alsó, nem müködnek együttesen, az ellenség egész haderejét könnyen az egyik vagy másik hadtest ellen forditja és minket az uj hadmüveleti alapról egészen leszorit, mi által ismét a Tiszavonalra leszünk szoritva, hol 75.000 ember élelmezése, Szegedet, az aradi tábort és a debreczeni tartalékot beleértve, egészen lehetetlen lenne. Az oroszok megkezdett interventiója Er-

délyben a gyors és erélyes előnyomulást még szükségesebbé tette. Még a brsüszeli kongresszusnál fogva is attól tarthatni, hogy ha a főváros gyors visszafoglalása által nem szerzünk magunknak impozáns állást, az olasz ügy könnyen hátrányunkra intéztetik el. Ily fontos indokok arra inditották az országgyülést, hogy Dembinski leköszönése után, ki, mint utóbb beláttam, az együttes haderők alkalmazásánál, a viszonyok nem ismerése következtében nagy hibákat követett el, nekem mint a kormány képviselőjének meghagyta, hogy a hadmüveletek egysége szempontjából főparancsnokot nevezzek ki az összes magyar csapatok fölött. Miután Dembinski lehetetlenné lett és Bem jelenléte Erdélyben nélkülözhetlen, én csak három férfi: Vetter, Görgey és Damjanich közt választhattam. Görgey sem az alsó tiszai (bács-bánsági) csapatok előnyeit, sem azok gyengéit nem ismeri, de még sokkal kevésbbé ismeri Arad, Szeged, Szabadka és Pétervárad állapotát és az ottani népélet frázisait, melyek az alsó vidéken a hadműveletek főmozzanatait képezik. Hasonló helyzetben van Damjanich tábornok a felső hadseregre, valamint a feldunai, jelesül a komáromi ügyekre nézve is. A kisérlet, mindeme viszonyokkal megismerkedni, igen sok időbe kerülne, melyet most nem becsülhetünk eléggé. Vetter tábornok azonban állásánál fogva mind ezen állapotokat jól ismeri, azonfelül ő a legidősebb a tényleges tábornokok közt. Én ennélfogva azt határoztam, hogy a tiszai csapatok két hadsereget képezzenek, az egyik Görgey alatt a 2. és 7. hadtestből, az utóbbi Damjanich alatt az ön és a bács-bánsági hadtestből. Az összes haderő főparancsnokául Vetter tábornok van kinevezve, ki egyszesmind altábornagygyá is előléptetett. Azonfelül az országgyülés azt kivánja, hogy a mennyire tehetem, a hadseregnél legyek és személyesen őrködjem a fölött, hogy benső villongások ne veszélyeztessék ismét azt, mit a csapatok a hazának kivivtak. Midőn ezt tenni megigértem, az országgyülés azt a kérdést intézte hozzám, kezeskedhetem-e róla, hogy Vetter tábornok a kormánynak mindenben fog engedelmeskedni? Mire én azt feleltem, hogy mindig őrködni fogok a fölött, hogy a főparancsnok csak jól és czélirányosan intézkedjék, hogy én kivált Görgey és Damjanich, valamint az ön —

ezredes ur — honfiui jellemében helyezem teljes bizalmamat, hogy e férfiak, tulemelkedve minden önzésen, jellemük szilárdsága által a csapatoknál mindenütt engedelmességet fognak eszközölni és a ki a hadseregnél ez vagy ama vezér iránti ragaszkodásból a nemzet létének veszélyeztetésével viszálkodást akarna szitani, az ily bujtogató halállal fog lakolni, vagy én nem térek élve vissza, mire az országgyülés teljhatalommal ruházott föl a hadsereg fölött.

Most tehát isten és a haza nevében felkérem önt, hogy a nemzet megmentésére nyujtson kezet nekem. Igyekezzék a csapatokat oly hazafiságra és lelkiismeretre buzditani, melyet önnél oly nagyra becsülök. Mindenki meg legyen győződve róla, hogy a kormány rendeletei iránti engedelmesség és mindnyájok készséges közremüködése a haza megmentésének életföltétele. Tudom, hogy Damjanich Vetter altábornagynak nem személyes barátja, de azt is tudom, hogy ő mindenekelőtt hazafi és katona, és elvárom tőle, hogy minden személyeskedés mellőzésével, fegyelme által, mely nélkül siker nem várható, mindnyájoknak példányképül fog szolgálni. Ez értelemben irtam Damjanich tábornoknak. Szerencsés véletlen hozta épen most Görgey tábornokot Debreczenbe, hol alkalmam volt vele személyesen szólhatni. Olyannak találtam őt, a minőnek képzeltem, tiszta, lelkesült hazafinak. A mellékelt kiáltványokat mint kormányelnök intézem a hadsereghez, s ezekből több példányt küldöttem Vukovics kormánybiztosnak is azon meghagyással, eszközölné ki Damjanich tábornoknál, hogy azok napiparancs által tétessenek közzé a csapatoknál. Nehány nap múlva a hadsereghez jövök és nagyon fogok örvendeni az ön férfiui jobbját legszivélyesebben szorithatni. Az isten áldja meg önt. — Debreczen, 1849. márczius 9-én.

A honvédelmi bizottmány elnöke:

Kossuth Lajos.

Kossuthnak mint nem katonának megbocsátható ellentmondásai közt, melyek e levélben előfordulnak, azokat is kell hangsulyoznunk, melyeket a hadsereg egységére nézve hadmüveleti és fegyelmi tekintetben annak megosztásával összeegyeztethetőknek tüntet föl.

TARTALOM.